3. 2. 730

Digitized by Google

# L. ANNAEI SENECAE

## PHILOSOPHI

# OPERA OMNIA

## QVAE SVPERSVNT

RECOGNOVIT ET ILLVSTRAVIT

FRIDERICVS ERNESTVS RVHKOPF

DIRECTOR GYMNASII BIELEFELDENSIS.

VOLVMEN PRIMVM.

LIPSIAE

IN LIBRARIA WEIDMANNIA

MDCCXCVII.

BIBLIOTH

3, 2, 73.

Digitized by Google

ILLVSTRISSIMO

ET

EXCELLENTISSIMO

# IOANNI CHRISTOPHORO
# DE WOELLNER

POTENTISSIMI REGIS BORVSSORVM A CONSILIIS INTIMIS

CVI SVPREMA CVRA RERVM ECCLESIASTICARVM ET SCHOLASTICARVM CONFESSIONVM AVGVSTANAE AC ROMANO-CATHOLICAE ATQVE VNIVERSITATVM COMMISSA EST IDEOQVE SENATVS SCHOLASTICI ET CONSISTORII SVPREMI PRAESIDI SVMMO ACADEMIAE SCIENTIARVM BEROLINENSIS ET PLVRIVM SOCIETATVM OECONOMICARVM MEMBRO EXPERIENTISSIMO ETC.

DOMINO HEREDITARIO GROSS ET KLEINRIETZAE BIRKHOLZAE RASSMANNSDORFIAE ET DRAHENDORFIAE

VIRO SVMMO ET PIE VENERANDO

HANC

SENECAE PHILOSOPHI OPERVM EDITIONEM

SACRAM ESSE IVBET

FRIDERICVS ERNESTVS RVHKOPF

Digitized by Google

## *VIR ILLVSTRISSIME,*

*Nemo TE ipſo melius ſcit, quanta ſit Senecae praeſtantia et celebritas merita, qua omnes philoſophos Romanos poſt Ciceronem antecellere exploratum eſt. Neque doctrinam TVAM ſugit, iam a prima inde Eccleſiae noſtrae aetate non defuiſſe inter Patres eccleſiaſticos, qui eum inter Religionis divinae, quam pie veneramur, aſſeclas numerare haudquaquam cunctarentur. Vnde quoque factum eſſe videtur, ut iam ante Hieronymum, qui Senecam adeo in Catalogo Sanctorum poſuit, epiſtolae D. Pauli ad Senecam et Senecae ad D. Paulum ſuppoſitae circumferrentur a Chriſtianis pia fraude uſis, ad fidem ſcilicet inde religioni noſtrae adſtruendam. Cui iudicio quamvis Critici ſubſcribendum eſſe merito recuſant, pro explorato tamen habetur, tantum horum ſcriptorum, quae providentiae divinae benignitas numquam ſatis laudanda e naufragio literarum antiquarum nobis conſervavit, efficacitatem et vim eſſe ad ingenium doctrinis expoliendum et animum bonis praeceptis moribusque imbuendum ideoque virtuti aſſuefaciendum, ut qui Chriſtianus non fuerit dignus tamen haberi debeat ut a quoquam legatur.*

*Vides, VIR ILLVSTRISSIME, cauſas, quae me impulerint, ut tum hunc ſcriptorem paulo emendatiorem et commodiorem ad legendum praeſtare conarer, tum ut potiſſimum TIBI hanc operam meam dicare auderem. Nam quum haud exigua laus ſit viris laudatis ſe ſuaque probaſſe, meum eſſe putavi, TIBI, cui omnia, quae ad religionem et literas bonas proferendas faciant, conamina, optatiſſima ſunt, et benigniſſimo auxilio adiuvantur, hanc editionem offerre, quae TIBI ſpeciminis et pignoris loco ſit temporis mei a munere obeundo reſidui, e virium et ſubſidiorum modulo tenuium, collocati. Quae ſi TVO aſſenſu digna videantur, impenſe laetabor, et omnes, quae mihi ſunt, vires nervosque intendam, ut indies et iuventute recte erudienda et literis bonis excolendis dignior reddar TVO patrocinio,*

*VIR ILLVSTRISSIME*
*et*
*EXCELLENTISSIME*

*TIBI*

addictiſſimus cliens
*Fridericus Erneſtus Ruhkopf.*

# PRAEFATIO.

Quum in ſcriptoribus romanis, qui poſt Ciceronem lectione et ſtudio vel maxime digni cenſeantur, philoſophicis, Seneca is certe ſit, qui ſive rerum argumentorumque copiam atque gravitatem, ſive ſententiarum praeceptorumque, quibus abundat, vim atque utilitatem ſpectaveris, primum fere locum obtinere debeat; neminem fore confido, qui operam qualemcunque in huius egregii ſcriptoris libris, a quibus tum melior tum doctior diſcedas, vel recognoſcendis vel illuſtrandis recte collocet, in reprehenſionem vocandam eſſe duxerit. Nempe diverſae ſunt viae et rationes, quibus de auctore vel graeco vel romano bene merearis, modo ipſe conſilium prudenter apteque capias, et in eo exſequendo tibi conſtes, nec vel divitiis affluens et opibus doctrinae iuſto liberalior ſis aliosque prae te contemnas tenuiores illos quidem, ſed ideo tamen non flocci faciendos, vel copiis parum largis utens divitiarum tibi ſpeciem aſſumas, et dum nonniſi in recognoſcendo auctore ſis occupatus, recenſionem te parare prae te feras. Alioquin verendum eſt, ut uterque aſſequatur quod velit: quandoquidem eos, in quorum ta-

men uſum quummaxime laboratur, negligi, atque adeo ex animo interpretis criticive idemtidem effluere neceſſe eſt. Sicut proinde ille quidem haud dubie praeclara laude et diligentiae et ingenii merito dignus cenſetur, qui ab arte critica doctrinaque ſatis inſtructus apparatu critico undecunque comparato et eo ſatis amplo ita utatur, ut et Critici et Interpretis partes egregie expleviſſe dicendus ſit: ita nec huius ſtudium reprobari iure poteſt, qui quum maiora illa laudis praemia nec adipiſci nec ſectari valeat, aliis quippe lectoribus atque ille conſiliisque ſibi propoſitis, ea tamen nec ipſa quidem ſpernenda pro virili parte efficere atque afferre ſtuduerit, quibus auctoris, quem ſibi recognoſcendum et illuſtrandum ſumſiſſet, lectio fiat paulo certior, commodior atque utilior. Qui ſi emendato curſu ſe depelli non patiatur, neque certos fines terminosque ſibi conſtitutos temere migret, quos ultra citraque nequit conſiſtere rectum, nae illi laus ſua haud facile derogabitur umquam ab aeſtimatoribus harum rerum aequis. Quid ergo? Nonne haec et ex iis apta atque nexa, quae tamen neque haec pagina, neque hic locus capere poſſunt, eodem iure de Senecae enarratore et critico praedicare licet? Nihil igitur erat, quod curam huius ſcriptoris edendi a librario, Viro honeſtiſſimo mihi oblatam, Heynio meo auctore, in cuius Summi Viri diſciplinam me

iuve-

iuvenem receptum et poſthac gratia adiutum eſſe in maximis a Providentia divina in me collatis beneficiis pio et grato animo pono, recuſandam putarem.

Agebatur autem de repetendis Senecae philoſophi Operibus ita ut, conſilio, quod in prioribus editionibus ap. Weidmann. curatis ſequi placuerat, mutato, primum textus, quem vocant, ſubſidiis criticis tum iis, quae potiſſimum á Grutero, Lipſio et Gronovio allata ſunt, tum iis, quae forte in libris criticis laterent, ſedulo adhibitis, emendatior evaderet: nam ſic eum conſtituere velle, quaſi nunc primum in vulgus edendus ſit, neque opes noſtrae neque conſilium ſinebant, quapropter non recenſionem, ſed recognitionem promittimus: deinde ut interpretatione accurata difficultates e ſermone, philoſophia ſtoica etc. ortae tollerentur: verbo, ut uſibus eorum inprimis inſerviretur, quibus quamvis litterarum bonarum haudquaquam imperitis, notitiae tamen eae, quae ad probe intelligendum auctorem faciant, non ſtatim ſuccurrant legentibus praeſtove ſint. Adiicienda proinde erant brevia et apta monita tum critica, tum exegetica, quae vocant, velut ſcholia, quae tamen notationibus fontium, tamquam argumentis et cauſis ſuis, deſtituta eſſe nolebam, ut ſi forte eſſent lectores, qui in explicatione breviore, quam appoſuiſſem, non acquieſcendum ſibi putarent,

ubi declaratio quaeri poſſet uberior harum rerum, ſatis larga adeſſet opportunitas. Quibus de conſiliis quum conveniſſet, eo lubentius curam iſtam in me recepi, quó intimior mihi erat contracta familiaritas cum Seneca, a cuius naturalibus Quaeſtionibus in noſtrum ſermonem convertendis tantum non recens eram.

Praeter ſubſidia, quae modo memoravi, uti mihi contigit in prima libri I de Clementia parte collatione Codicis Bibliothecae Amplonianae ad Portam Coeli, Erfurtenſis, a Viro doctiſſ. et mihi per plures annos amiciſſimo Matthiae, Profeſſ. dirig. Gymnaſii Leiningo-Grünſtadienſis diligentiſſime confecta et mecum communicata. Codex ille membranaceus, ſeculi XII ut videtur, necdum ab ullo editorum uſurpatus, ſcriptus eſt literis minuſculis ſolitariis, ſ. minutis, non curſivis. Literae maiuſculae initio periodorum ſunt partim capitales, partim (et plurimae) unciales. Conſtat 110 foliis, ſ. potius 219 pp. form. quat. Continentur eo Epiſtolae Senecae LII priores: de Clementia I, c. 1—18 incl.: Epiſtolae Pauli Apoſtoli ad Senecam: tandem Epitaphium et excerpta. Sedulo et cum cura ſcriptus eſt. Ab alia manu adſcripta leguntur: H. dei gr̄a Rex Anglie dn̄s Hybernȳ | dux Normanȳ et Aquitanȳ Comes Andeḡ | D: ltō in Xp̄o Fratri Vlrico. Hanc codicis deſcriptionem amico laudato debeo, qui et e literarum forma et e verbis adſcriptis colligit,

ligit, eſſe fetum ſeculi XII. Lectiones ſane non contemnendas continet. Maiorem tamen meſſem e libris criticis nacturum ſperans, (quandoquidem per centum annos et quod excurrit, poſt Io. Frid. Gronovium praeterlapſos, multos viros doctos ſciebam Senecae operam ſuam navaſſe,) multum temporis iis evolvendis et excutiendis inſumſi, ſuppetias mihi afferente Iuvene humaniſſ. I. G. Brandeſio, Hamburgenſi, qui literarum bonarum cauſa tum Gottingae commorabatur. Enimvero parum auxilii mihi attulerunt. Nam ſi a Viris, dum in vivis eſſent, doctiſſimis et ingenioſiſſimis, I. M. Heuſingero, et Trillero, altero Iſenacenſis Gymnaſii directore, altero Profeſſ. Vitebergenſ., diſceſſeris, vix unum alterumve deprehendi, qui operam ſuam criticam cum cura et ſucceſſu in hisce operibus emendandis poſuiſſet. In quorum emendationibus adhibendis hoc ſequutus ſum conſilium, ut bona, quae attuliſſent, vel in textum immitterem, vel in margine ſubnotarem, iudicio meo qualicunque appoſito, alia prorſus ſiléntio transmitterem, alia quamvis reiicula ſpeciminis loco allinerem. Praeter editiones iam laudatas contendi quoque Baſileenſem ap. Io. Hervagium Deſid. Eraſmi, quae emendatior prodiit MDXXXVII. fol., qua Gronovius non uſus eſt, quippe qui multo priorem anni MDXV contendit. Nonnullis locis manifeſto corruptis medelam alias fruſtra quae-

ſitam,

ſitam, dummodo levi ductu fieri id poſſet, coniectando adhibendam malui, quam lectionem ſalebroſam relinquere; in margine tamen lectione, quam eieci, ſubnotata, cauſaque mutationis adiuncta. Modeſte quidem hac libertate editoris, de qua nondum lis ad liquidum deducta eſſe videtur, uſus ſum. Inprimis vero interpunctionem, quam editori magis liberam eſſe potiſſimum in Seneca, conſtat, ita temperavi, ut non ſolum lectio commodior et utilior reddita eſſe, ſed ipſe quoque auctor plus ſemel erroris crimine, quo premebatur, abſolutus videatur.

Quod in enarratione Philoſophi virorum laude mea maiorum, qui ante me Senecam expoliverunt, inprimis Lipſii et Gronovii veſtigiis inſiſtere, et eorum doctrina atque acumine uti placuit, id vero nulla mihi excuſatione opus eſſe videtur. Etenim tantum abſum, ut virorum vere clarorum merita de Seneca parvi faciam, aut de fama eorum detraham, quippe quibus ex inferis nulla refellendi et coarguendi obtrectatores conceditur opportunitas, ut nihil antiquius et ſanctius habeam ſtudio, reliquias eorum doctas, a veritate tamen et utilitate commendatas, quamvis tenuiores interim ad noſtrorum temporum lucem, ſedulo colligendi, et prout conſilii mei rationibus conveniret, cum meis apte coniungendi: quominus et hac immortalitatis humanae parte, ut vel nomine noſtro non commemorato facta dictave noſtra

bona

bona aeternentur, ſpoliati vel oblivione ſepeliantur, vel invidia obruantur. Attamen ſaepiſſime eos quoque honoris cauſa nominavi, a quibus me in enarrando Philoſopho adiutum intellexeram. Auxilio eorum in argumentis conficiendis propter easdem rationes uſus ſum, inprimis Lipſii. Adieci deinde iis adumbrationem quandam literaturae fontiumve, unde vel occaſionem ſcribendi, vel unum alterumve ex locis pertractatis, hauſiſſe videri poteſt Seneca. In qua tamen non id agendum eſſe putavi, ut materia velut cum pulviſculo converſa, copiam et ubertatem affectarem, ſed nonniſi ſtrictim appoſitis praecipuis, quae eiusdem argumenti usque ad Senecam nobis innotuerunt, veſtigia atque lineamenta oſtenderem, quae, ſi cui vacet, utiliter contendere, atque adeo proferre et exornare licebit. Nam me non latet; multa addi adhuc poſſe: ut, ad Conſolationes vel e Cicerone, ad quem praeclara illa epiſtola Serv. Sulpicii exſtat, ad Div. IV, 5: ad librum de vita beata libri eiusdem inſcriptionis Auguſtini, Ambroſii, Lactantii: quamquam haec additamenta ad tempora poſt Senecam ſpectant, ideoque a noſtro conſilio aliena ſunt.

Haud paulo minorem commoditatem iis, qui Seneca vel legendo vel laudando uti velint, primus attuliſſe mihi videor, textu diſtinctionibus, quas paragraphos vocant, margini appoſitis, conſignato.

Cete-

Ceterum ordinem et librorum Senecae et capitum ſaepe perperam factorum antiquitus nobis traditum ſemper ſequutus ſum, praeterquam in uno fragmento de Otio aut Seceſſu Sapientis; quod quum Muretus et Lipſius a libro de vita beata, quocum in codicibus et vett. edd. una ſerie connexum eſt, recte ſeiunxiſſent, alter adeo inſcriptione nunc vulgari inſtruxiſſet, propter argumenti ſimilitudinem poſt librum de Conſtantia Sap. collocandum arbitratus ſum. Feci autem hoc non tam Mureti, Lipſii, Fabricii et Erneſti (cf. Fabricii Biblioth. Lat. Vol. II. p. 106. ed. Erneſt.) auctoritatibus ſubnixus, quam ipſo libelli tenore et argumento, quod cap. 29, 1. 2. declaratum legitur, permotus. Senecam ibi videmus ſingulari libro Stoicorum uſum a Reip. tractatione abſtinendi, ideoque decretum eorum de Otio Sapientis defenſum iviſſe. Quae quidem cum libro de vita beata nonniſi contorte et violenter connecti poſſe videntur, Iureto quamvis contrariam ſententiam parum dilucide atque perſpicue tuito. Accedit, quod in fragmento hocce neque vinculum ſatis firmum, quo uti poſſis ad nexum reſtituendum, nec ulla quidem vitae beatae mentio occurrit.

Scribebam Bielefeldae ipſis idibus April. 1797.

AD

# AD NOVATVM. DE IRA LIBRI TRES.

## ARGVMENTVM LIBRI PRIMI.

*Irati habitus et ſpecies externa et ea foediſſima, una cum iis, quae iram erupturam indicant atque ſequuntur, initium libri conſtituunt. C. I. II Tranſit deinde ad irae notionem exponendam, aliorum definitionibus adiectis et diiudicatis, contra quas eam quam ipſe dederat, defendit. Annexa eſt quaeſtio, an in feras ira cadat: qua quidem negata irae quaedam ſpecies deſcribuntur. III. IV. Deinceps ſequitur primo quaeſtio, an ira ſecundum hominis naturam ſit: cui aptam eſſe negat ex ipſa naturae humanae indole: quinetiam a puniendo alienam eſſe iram docet. V. VI. Deinde quum Peripateticis placeret, iram non omnino vi ſua carere bona, et maximi ad virtutem bellicam momenti eſſe, nec a bello abeſſe poſſe, Seneca iram non ſolum non utilem, ſed adeo funditus tollendam ſuadet contenditque. Ac primum docet, fieri non poſſe, ut moderetur iram, qui ſemel ab ea abripi ſe paſſus ſit, quippe quae virtutem et opprimat et expellat, ut virtuti nullum auxilium afferre queat. Deinde nec bellatori quidem ſuppetias ferri ab ira oſtendit, utpote quae, niſi regatur, ſaeviſſima excitet pericula, ideoque iis, qui ei obtemperent, manifeſto ſit exitio. VII — XII. Quibus expoſitis immoratur potiſſimum Peripateticorum decretis de affectibus humanis et regendis et limitandis. Quae propterea inprimis falſa pronuntiat, quod ira nec ideo bonum quid eſſe poſſit, quoniam incrementum eius omni bono et virtute careat; quippe quo maior hoc fiat peior. Sapiens itaque improbo non iraſcetur: noſtra enim propenſio in vitia nos commonefaciat, ut ignoſcamus: nec poena cum ira coniuncta eſſe debet. Sic tranſit oratio ad diſcrimen, quod inter iram et rationem, quam quidem iudex, quamvis ſeverus, ſequi debeat, interſit: ira autem eum haudquaquam decet. Finis libro imponitur irae deſcriptione ad Peripateticos refellendos inſtituta atque propemodum repetita. C. XIII—XVI.*

ARGV

# A R G V M E N T V M

## LIBRI SECVNDI.

*Diſquiruntur hoc libro duae quaeſtiones: prior de irae natura atque indole, poſterior de remediis, quoe adverſus eam adhiberi oportet. Prior quidem pars usque ad C. XVII. pertinet. Ac primam quaerit, utrum ira a ſolo impetu, an a iudicio proficiſcatur Reſpondet, eam nil niſi animo approbante conari. C. I. Sic pergit deinde ad docendam, quid ſit ira; addit eius initia et gradus, et quomodo diſtet a crudelitate et furore, II — V. Virtutem itaque tum docet irae non eſſe capacem, ideoque nec ſapientem, qui nulla ratione vitiis et ſceleribus humanis eorumque foedis effectibus, iuſto fuſius deſcriptis, ad iram admoveri poſſit in humanam naturam cadere. VI — X. Sequuntur quaeſtiunculae, a Peripateticis motae: contra quas monet, ne quisquam iram, quia formidini ſit, magnam putet. XI. XII, 6. — Et vinci poteſt ira. — XIV. Si quis putet, ideo iram generoſi quid habere, quad gentes liberae, ut Germani et Scythae, iratiſſimae praedicantur: is reputet, feritate eas duci. — Oratori non iram ſed irati imitationem prodeſſe. Sic reſpondit ad obiectiones iſtas Peripateticorum, irae utilitatem vindicantium. — XVII. Poſterior pars infit a cap. XVIII, ubi ad irae remedia accedit. Quorum duas facit partes: prior continet remedia, ne in iram incidamus, usque ad fin. libri: poſterior pars tertio libro tractatur. A cap. XVIII — XXII. et internae et externae cauſae ac fontes irae atque iracundiae exponuntur. quae tum habitu et conſtitutione corporis, ideoque elementis, eorumque poteſtatibus (temperamenta vocamus) tum inſtitutione puerili (de qua c. XXI. XXII. praeclara monita occurrunt. A cap. XXIII — XXIV. alia quaedam, in quae ingenia nonnulla interdum proniora eſſe ſolent, e. c. ſuſpicio, et coniectura etc. notantur. A cap. XXV. externae occaſiones irae et iracundiae afferuntur vel in nobis ſitae, quae tamen ex ignoratione ac impudentia oriuntur: vel a diis immiſſae — c XXVIII. Deinde regulae egregiae ſequuntur: laeſus ab aliis conſilia agentium reſpice, maledictus in veritatem inquire etc. XXIX. XXX. Praecipue faſtus eſt ponendus, et aeſtimatio ſui nimia abiicienda, quae iracundos et vindictae cupidos facit. Pati potius decet et diſſimulare; a tetro illo affectu optime abſtinere poſſumus, ſi foeditatem irae cum ſaevis effectibus eius apud animum reputemus. — fin.*

ARGV.

# ARGVMENTVM
## LIBRI TERTII.

*Pars ſecunda remediorum irae hoc libro continetur (cf. II, 18): verſatur in praeceptis, ne in ira peccemur, i. ut iram refrenemus et cohibeamus. Quare diſcriminibus nonnullis inter iram aliosque affectus obſervatis illius foeditatem maiorem monſtrat atque effectus tetros, repetitis quae iam antea ad Peripateticos, fortitudinis cotem iram eſſe pronuntiantes, oppoſuerat. c. I — IV. Sequitur ordo tractandorum: primum de ira vitanda, deinde quemadmodum ab ira liberemur, tandem quomodo alium iraſcentem ſiſtamus placemusque. Prima pars pertinet, ut videtur, ad Cap. XII, 2: auctori enim non placuit tranſitum ad ſecundam partem accurate deſignare. Ira contenditur cum aliis affectibus ac vitiis: mala conditione eius, qui irae ſe tradiderit, adumbrata, ortus irae ab infirmitate, contemtus iniuriarum a magnitudine animi derivatur. Monemur itaque, ne in πολυπραγμοσύνης vitium incidamus, ne difficilium et moroſorum, ſed mitium ac proborum hominum conſuetudine utamur. V — VIII. nec remiſſiore animo negotia tractemus, ſed remediis, quae faciant, ne in iram incidamus, adhibitis, offenſorem apud nos excuſemus, et affectui moram iniiciamus — XII, 2. A cap. XII, 2 ſecunda pars infit, quae pertinet ad cap. XXXVIII. Morâ interpoſitâ ira opprimetur: quod exemplis ad iram defugiendam et ad manſuetudinem exercendam appoſite allatis illuſtratur: Platonis XII. Socratis XIII. Quibus opponuntur Cambyſes. XIV. XV. Darius. XVI. Xerxis XVII: Romanorum, L. Syllae, Caligulae XVIII al. XXII, 2. Exempla lenitatis praeſtant Antigonus, Philippus Alexandri M. pater, Auguſtus. — XXIV. Neceſſe igitur eſt, ut offenſus excuſes inimicum, tuorum ipſius vitiorum, quae quidem in omnes homines cadunt, non immemor: nobilius eſt, iram vincere, quam ea abripi et duci: ſaepe quoque iniuriae non ſine honeſta ac gravi excuſatione fiunt — XXIX. Sequuntur inde aliae exhortationes ad iram reprimendam: tolle ſuſpicionem, importunitatem, invidiam, exſpectationes nimias etc. quotidie in te inquiras, brevi, omnes iraſcendi occaſiones evita — XXXVIII. A cap. XXXIX — XLI ad tertiam partem (cf c. V.) accedit, quomodo alium iraſcentem ſiſtamus ac placemus. Non oratione utamur dehortatoria: dabimus illi ſpatium; ſimulabimus itaque iram, tacite irae inſtrumentis ab irato remotis: deinde vel metu, vel ſermonis lenocinio eum detinebimus, fallemus. Auguſti exemplum (c. XL). Concludit deſcribendis irae effectibus triſtiſſimis, et adhortatione, ut cogitatione mortalitatis et vitae brevis animum noſtrum mitigemus, ideoque paci atque manſuetudini ſtudeamus.*

*Libri hi de ira in partibus pulchri et eminentes ſunt, in toto parum diſtincti, et repetitionibus aut digeſtione confuſi, ex ſententia Lipſii*



Digitized by Google

Copiam rerum in iis ſatis amplam ac praeclaram deprehendas, nec tum in natura indoleque huius affectus exponenda atque in deſcribendis eius effectibus, tum in remediis contra iram adhibendis, quid magnopere deſideres, habebis: ut recte vel his libris Quinctiliani iudicium firmetur, ingenio noſtrum egregio atque amoeno viguiſſe. Enimvero in altero etiam ſummi critici indicio de noſtro acquieſcendum eſt. Velles ſaepe alieno indicio Senecam ſcripſiſſe: ut quem identidem, labore accurate et ſedulo de re propoſita cogitandi, in cogitata ſua ſevere inquirendi, eaque diligenter et cum cura ſeligendi atque ordinandi praetermiſſo, magis vivido phantaſiae impetu abripi videmus, quam recto atque emendato duci indicio.

Longum eſt, fontes, quibus uſus ſit, enumerare. Platonis, Ariſtotelis, Theophraſti, Hieronymi al. libros morales ab eo lectos eſſe, ipſe multis locis oſtendit, utpote quorum decreta pluries impugnat. Sedes disputationis de ira praecipua fuit haud dubie in loco de virtutibus, de quibus diverſas ſententias ſequuti ſunt et Peripatetici et Stoici: quapropter optimus quisque ex iis libros compoſuit περὶ ἀρετῶν, ut Theophraſtus (Fabric. Bibl. Graec. Vol. III. p. 446 Harl.), Chryſippus (ib. p. 548), Cleanthes (ib. p. 551) aliique. Fuere etiam, qui ſingulares de ira libros componerent ante Senecam nunc deperditos. Quaedam eorum fragmenta adſervata legimus apud Stobaeum in Florileg. tit. XIV. (p. 324 Schow.) Sopionis περὶ ὀργῆς, et Sotionis, cuius magiſterio Seneca Epiſt. 49 ſe uſum eſſe puerum ſcribit, περὶ Ὀργῆς, tit. XX. (p. 381. Schow.) ubi ſecundus eius liber memoratur. Poſt Senecam liber Plutarchi (Opp. Vol. IX. p. 422 ſqq. Hutten.) περὶ ἀοργησίας, de cohibenda ira, dignus eſt qui legatur et contendatur. Quem niſi ſciremus literarum romanarum nonniſi mediocriter peritum fuiſſe, eſſet quod miraremur, cur de his libris Senecae, quem tamen p. 446. commemoravit, nullam mentionem iniecerit.

Si Lipſii indicio de tempore, quo libri hi ſcripti ſint, ſubſcribi poſſet, unus ſaltem liber Senecae exſtaret, quem Caligula regnante compoſitum eſſe certo affirmaremus. Nam qui praeter hunc reſtant, eorum nullum ab eo viſum eſſe mihi conſtat. Lipſius quidem in Argumento his libris praemiſſo ſuſpicatur e lib. III, 18, 3. coll. c. 19. et ipſo Caligula vivo ſcriptos eſſe et inter Philoſophiae primos libros Senecae eſſe numerandos. Sed enim ſi quis loca, in quibus Caligulae mentio ſit, ſedulo contenderit, I, 16, 29. II, 33. III, 18, 19. III, 22, 1, vereor ut Lipſio adſenſurus ſit. In omnibus quidem iſtis locis de Caio modo exſtincto ſermo eſſe videtur. Quocirca ſub Claudii initiis ſaltem compoſitos eſſe hos libros putaverim. Quae ſi probantur, nec illud ſtare poteſt indicium, fuiſſe eos inter primos Philoſophiae libros, quandoquidem Caligula iam regnante Senecam maxime placuiſſe, tradit Sueton. Caligul. c. 53. quocum conferri merentur Tacitus Annal. XII, 8. et Dio Caſſ. LIX, 19.

# L. ANNAEI SENECAE
# DE IRA
## AD NOVATVM
### LIBER PRIMVS.

### I.

Exegisti a me, Novate, ut ſcriberem quemadmodum poſſet ira leniri: nec immerito mihi videris hunc praecipue affectum pertimuiſſe, maxime ex omnibus tetrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti placidique ineſt; hic totus concitatus, et in impetu doloris eſt: armorum, ſanguinis, ſuppliciorum, minime humana [a] furens cupiditate: dum alteri noceat, ſui negligens,

Varietas Lectionis.

Lib. I. Cap. I. a. *furens* eſt antiqua lectio ab omnibus ſcriptis exhibita, quam Edd. in *fruens*, Muretus in *fervens* ſine cauſa idonea mutaverunt. Furentium ſigna mox occurrunt: III, 2. homo in hominem furens etc. Proinde reduxi.

Animadversiones.

Lib. I. Cap. I. Deſcribit irae habitum externum, quo quidem ſe indicat, et ſigna irae affert eorum ſimillima quae furenti propria eſſe ſolent. Hanc deſcriptionem, quae laude ſua non caret, etſi uberiorem eam dixeris, iterat II, 35. III, 3. 4: haud dubie propterea, quod a ſe vix impetrare poteſt noſter; ut materiam deſcribendae rei perquam idoneam nactus e manibus dimittat, quam tamen praetermittere interdum ſatius fuiſſet. Similes deſcriptiones invenies ap. Moſen Mendelſſ. philoſ. Schrift. II, 34. 35. et Engel. Mimik II, 206.

gens, in ipſa irruens tela, et ultionis [b] ſecum ultorem
2 tracturae avidus. Quidam itaque e ſapientibus viris
iram dixerunt brevem inſaniam; aeque enim impotens
ſui eſt, decoris oblita, neceſſitudinum immemor, in
quod coepit, pertinax et intenta, rationi conſiliisque
praecluſa, vanis agitata cauſis, ad diſpectum aequi ve-
rique inhabilis, ruinis ſimillima, quae ſuper id, quod
3 oppreſſere, franguntur. Vt autem ſcias, non eſſe
ſanos, quos ira poſſedit, ipſum illorum habitum in-
tuere. Nam ut furentium certa indicia ſunt, audax et
minax vultus, triſtis frons, torva facies, citatus gra-
dus, inquietae manus, color verſus, crebra et vehe-
mentius acta ſuſpiria: ita iraſcentium eadem ſigna
4 ſunt. Flagrant, et micant oculi, multus ore toto
rubor, exaeſtuante ab imis praecordiis ſanguine; labia
qua-

b. *ſecum ultorem tracturae avidus.* Locus in codd. corruptus, ut qui dant: *multam rem tractare* nullo ſenſu. Donec meliora edoceamur, Scriverii coniecturam ex Eraſmi et Mureti emendationibus enatam et a Gronovio avo docte probatam amplectamur, Seneca quippe haud indignam. Ineſt autem acumen, quod noſter amat, e. c. Nat. Q. V, 18. bellum ſcilicet et obvius in littore hoſtis, et trucidandae gentes tracturae magna ex parte victorem. Ep. 101. trahere animam tot tormenta tracturam: alia exempla dat Gronov. ad h. l.

2. *Quidam itaque e ſap.*] Horatium Epp. I, 2, 62. qui iram ***brevem furorem***, ſive Ennium, qui. Cicerone teſte ***initium inſaniae*** dixit, reſpexiſſe videri poteſt. Vtiliter conferri poteſt Io. Stobaei Serm. XVIII. (XX.) p. 154. ſqq. ed. I. Geſner. Philemon poeta comicus (ib. l. l.) *μαινόμεθα πάντες, ὁπόταν ὀργιζώμεθα*: Cato priſcus (ibid. p. 160.) *τὸν ὀργιζόμενον νόμιζε τοῦ μαινομένου χρόνῳ διαφέρειν.* Apollonius macedo (ib. p. 158. *τῆς ὀξυθυμίας τὸ ἄνθος μανία* Iracundiae flos furor. — Ceterum Ariſtoteles ibidem iram appellat affectum belluinum (*πάθος θηριῶδες*) caedium cauſam, calamitatis ſociam, noxae et dedecoris auctorem, opum perniciem, adhaec perditionis originem. Quae hic a noſtro vividius elata vides. Mox ***ruinae*** rariore poteſtate de aedificiis etc. corruentibus ut ap. Liv. 42, 63. tranſcendere ruinas. Virgil. Aen. I, 129. Caeli ruina. ***Cetera*** ſcil. vitia.

quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac ſubriguntur capilli; ſpiritus coactus ac ſtridens, articulorum ſe ipſos torquentium ſonus, gemitus, mugitusque, et parum explanatis vocibus ſermo praeruptus, et complosae saepius manus, et pulſata humus pedibus, et totum concitum corpus, [c] magnasque minas agens, foeda viſu et horrenda facies depravantium ſe, atque intumeſcentium. Neſcias, utrum magis deteſtabile vitium ſit, an deforme. Cetera licet abſcon- 5
dere; et in abdito alere: Ira ſe profert, et in faciem exit, quantoque maior eſt, hoc efferveſcit manifeſtius. Non vides, ut omnium animalium, ſimul ad nocendum inſurrexerunt, procurrant notae, ac tota corpora ſolitum quietumque egrediantur habitum, et feritatem ſuam exaſperent? Spumant apria ora, dentes acuuntur attritu: taurorum cornua iactantur in vacuum, et arena pulſu pedum ſpargitur: leones fremunt, inflantur irritatis colla ſerpentibus, rabidarum canum triſtis aſpectus eſt. Nullum eſt animal tam 6
horrendum, tamque pernicioſum naturâ, ut non appareat [d] in illo, ſimul ira invaſit, nova feritatis acceſſio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus vix oc-

 culta-

c. *magnasque minas agens*, lect. var. magnasq. irae m: τὸ irae pro gloſſemate habeo, a margine, ubi explicative additum, in textum intruſo. Lipſii magn. *intra* m. Senecae adverſatur, quippe habitum externum irati deſcripturo. Ceterum diſplicere poteſt, quod a finitis ad indefinitum quid delabitur — magnasque m. a.

d. *in illo ſimul* a Gronovio avo e Codd. repoſitum eſt: antea erat in edd. in illo ubi. Simul eſſe i. q. ſimul atque, poſtquam, nunc notiſſimum eſt. Alioqui noſter amat τὸ *ubi* eadem poteſtate.

5. *Spumant — attritu*] ſcil. arborum. Heſiod. Scut. Hercul. 388. Κάπρος χαυλιόδων - θήγει δέ τε λευκὸν ὀδόντα Δοχμωθεὶς, ἀφρὸς δὲ περὶ στόμα μαστιγόωντι Λείβεται κ. τ. λ. fere expreſſa vides. Mox *taurorum cornua — ſpargitur* Virgilio Aen. XII, 104 - 106. ſublecta eſſe videntur. Totus hic locus disiecta poetae membra continet.

cultari; libidinem, metumque, et audaciam dare ſui ſigna, et poſſe praenoſci. neque enim ulla vehementior intra cogitatio eſt, quae nihil moveat in vultu. Quid ergo intereſt? Quod alii affectus apparent, hic eminet.

II. Iam vero ſi effectus eius damnaque intueri velis, nulla peſtis humano generi pluris ſtetit. Videbis caedes ac venena, et reorum mutuas ſordes, et urbium clades, et totarum exitia gentium, et principum ſub civili haſta capita venalia, et ſubiectas tectis faces, nec intra moenia coërcitos ignes, ſed ingentia ſpatia regionum hoſtili flamma relucentia.
2 Aſpice nobiliſſimarum civitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. [a] aſpice ſolitudines, per multa millia ſine habitatione, deſertas: has ira exhauſit. aſpice tot memoriae proditos duces — *mali exempla fati:* alium ira in cubili ſuo confodit; alium inter ſacra men-

Cap. II. a. *aſpice — deſertas.* I. M. Heuſinger, Iſenacenſis olim Director Gymn. meritiſſimus et conditor familiae eruditae Heuſingerorum, quae hodieque floret, e cod. palat. tert. et optimo cod. colon. ap. Gruter. in append. animadverſſ. p. 619. legendum cenſuit: *habitatore*, inciſo facto poſt hab. Nihil muto. Vid. ei. Emendationum libr. II. a Iac. Frid. Heuſinger. edit. Gothae 1751. p. 228. qq.

Cap. II. Procedit oratio ad effectus et damna irae. A damnis minoribus, quae quaſi privata appellaveris, puta, ab accuſationibus mutuis (reorum mutuas ſordes vocat) ad maiora progreditur. Exempla cuiusvis rei digito tantum a noſtro monſtratae hic congerere velle, neque magnae diſquiſitionis, neque certi conſilii res foret: quandoquidem liberae coniecturae eſt, quum auctor ipſe non addiderit. Cogitaſſe autem videtur de Sulla, Mario et Triumviris, quorum proſcriptiones notae ſunt, et a noſtro ſaepe taxantur, de urbibus et populis, funditus deletis, Carthagine, Numantia etc., de Clito, quem Alexander inter ſacra menſae, i. ut hoſpitem ſuum, trucidavit (II, 36.), de Aſellione, praetore, quem lanciinavere i. dilaceravere feneratores ſibi adverſarium (Val. Max. IX, 7.) ſive de Gracchis, qui interfecti ſunt legibus perferendis occupati (*ſpectaculum* i. concio, adſtans multitudo) etc. *Mali exempla fati* ex

menſae ira percuſſit; alium inter leges celebriſque
ſpectaculum fori lancinavit; alium filii parricidio dare
ſanguinem iuſſit; alium ſervili manu regalem aperire
ingulum; alium in cruces membra [b] dividere. Et 3
adhuc ſingulorum ſupplicia narro. quid? tibi ſi libuerit, relictis in quos ira viritim exarſit, aſpicere caeſas gladio conciones, et plebem immiſſo milite contrucidatam, et in perniciem promiſcuam totos populos capitis damna paſſos * * * [c]

* * * tanquam aut curam noſtram deferentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid? gladiatoribus quare populus iraſcitur, et tam inique, ut iniuriam putet, quod non libenter pereunt? con-



b. *dividere.* diffindere, diſtendere aberrationes librariorr.

c. *paſſos - tanquam.* Lacunam magnam hic eſſe ad unum omnes enarratores obſervarunt, et res ipſa clamat. Fuere autem hic Irae definitiones plures (cf. Lactant. in libro de Ira Dei ad Donatum c. 17. p. 743. ed. Heumann.), quibus expoſitis et refutatis, (uti et ſequentia clare docent) proceſſerat diſputatio ad refellendam definitionem hancce: Iram eſſe exigendae poenae ob contemtum cupiditatem. Iam quum populum gladiatoribus ignave ſe interdum gerentibus ideoque contemnentibus iratum in rem ſuam laudaſſent adverſarii, reſpondet Seneca: illam non eſſe veram iram, ſed quaſi iram. Hinc explices, quod mox ſequitur: *curam* (i. intentionem) *deſerentibus* (i. non ſatisfacientibus). Coniectura: *diis deſerentibus*, ut de Providentia ſermo ſit, nihil eſt. *Pereunt* verum eſt: cf. Ep. 7. de Tranq. an. II. Nam timidos et ſupplices in gladiatoriis pugnis, et qui ſupplicabant ut vivere liceret, etiam odiſſe ſolebant Romani. Cic. pro Milone c. 34. *Pereimunt*, quod Lipſius in ſuo Cod. invenit, peſſimae igitur notae eſt. Lacunae ſigna ob has cauſas appoſui.

ex poeta aliquo deſumtum videtur. Mox, *alium filii parricidio - iuſſit* ſcil. ira, intelligo de patre, quem ſceleſtus (parricidio) filius interfecit. Ratio enim loquendi τȣ' ſanguinem dare convenit τῳ' poenas dare: forte cogitavit de Iul. Caeſare, quem Brutus interfecit. Sueton. Caeſ. 82. 88. Moneo, ne Harpagum (III, 15.) Senecae hic obverſatum cogites. Et *caeſas gladio — paſſos* ad Sullanam ſaevitiam refero, qua dediticios ſex M. in Circo flaminio prope aedem Bellonae trucidari iuſſit. Plutarch. Sulla c. 30. 31. Florus III, 28. urbes deletas enarrat.

temni ſe indicat, et vultu, geſtu, ardore, de ſpecta-
4 tore in adverſarium vertitur. Quidquid eſt, certe non eſt ira, ſed quaſi ira: ſicut puerorum, qui ſi ceciderunt, terram verberari volunt, et ſaepe ne ſciunt quidem, cui iraſcantur, ſed' tantum iraſcuntur ſine cauſa et ſine iniuria, non tamen ſine aliqua iniuriae ſpecie, nec ſine aliqua poenae cupiditate. Deluduntur itaque imitatione plagarum, et ſimulatis deprecantium lacrimis placantur, et falſa ultione falſus dolor tollitur.

III. „Iraſcimur, inquit, ſaepe non illis qui laeſe„runt, ſed his qui laeſuri ſunt: ut ſcias iram non tan„tum ex iniuria naſci.“ Verum eſt, iraſci nos laeſuris: ſed ipſa cogitatione nos laedunt, et iniuriam qui facturus eſt, iam facit. „Vt ſcias, inquit, non eſſe „iram poenae cupiditatem, infirmiſſimi ſaepe poten„tiſſimis iraſcuntur: nec poenam concupiſcunt, quam
2 „non ſperant.“ Primum diximus, cupiditatem eſſe poenae exigendae, non facultatem: concupiſcunt autem homines et quae non poſſunt. Deinde nemo tam humilis eſt, qui poenam vel ſummi hominis ſperare non poſſit; ad nocendum potentes ſumus. Ariſtotelis finitio non multum a noſtra abeſt; ait enim, Iram eſſe

Cap. III. Refutat definitiones et obiectiones: et primo loco Poſidonium, celeberrimum Cn. Pompeii magni tempore Stoicum, cuius definitionem Lactant. l. l. affert: Iram eſſe cupiditatem puniendi eius, a quo te inique putes laeſum. Deinde attingit Ariſtotelis definitionem: eſt ea in Rhetor. lib. II. c. 2. *ἔστω δὴ ἡ ὀργὴ ὄρεξις μετὰ λύπης τιμωρίας φαινομένης, διὰ φαινομένην ὀλιγωρίαν τῶν εἰς αὐτὸν ἢ εἰς αὐτοῦ τινα μὴ προσηκόντως.* Denique refutat, qui ſuam et Ariſtotelis finitionem impugnent. Ceterum hoc caput continet locum claſſicum de diſcrimine animi humani et belluini. cf. Gatak. ad M. Antonin. IX, 8. p. 329, 20.

*Inquit*] Semel monemus eſſe intelligendum: aliquis adverſarius: obiicitur, obiicis. notante I. M. Heuſing. ad Cic. de Offic. III, 6, 14. poſt I. F. Gronov. ad Liv. 34, 3.

eſſe cupiditatem doloris [a] reponendi. Quid inter noſtram et hanc finitionem interſit, exſequi longum eſt. contra utramque dicitur, feras iraſci, nec iniuria irritatas, nec poenae dolorisve alieni cauſa. Nam etiamſi hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicen- 3
dum eſt, feras irâ carere, et [b] omnia praeter hominem. Nam quum ſit inimica rationi, nuſquam tamen naſcitur, niſi ubi rationi locus eſt. Impetus habent ferae, rabiem, feritatem, incurſum: iram quidem non magis, quam luxuriam. Et in quaſdam voluptates intemperantiores homine ſunt. Non eſt quod credas illi qui dicit:

*Non aper iraſci meminit, non fidere curſu*
*Cerva, nec armentis incurrere fortibus urſi.*

Iraſci dicit, incitari, impingi. Iraſci quidem non ma- 4
gis ſciunt, quam ignoſcere. Muta animalia humanis



Cap. III. a. *reponendi* omnes libri et ſcripti: ap. Lactant. l. l. eſt: rependendi, pro explicatione habendum.
b. *omnia:* malim animalia: ellipſis enim durior eſt, quam ut intelligas: animalia.

2. *Quid inter — longum eſt:*] In eo differunt ambo philoſophi, quod Seneca et dolorem (λύπην) excludit, ſine quo Ariſtoteles iram non naſci pronunciat, et de origine irae diverſa ſtatuit. Exſpectaſſes antea, utcunque longum ſit, de hoc diſcrimine ut quaedam monuiſſet. Obiectionem contra utramque finitionem ex ſententia Stoicorum redarguit: dolorem quidem efficiunt ferae, ſed conſilio eius efficiendi carent. Vbi enim ratio abeſt, et affectus abſunt: impetus feris tantummodo tribuunt Stoici: (Lipſii manuduction. III, 7. Tiedemann Geiſt der ſpeculat. Philoſ. II, 490.) quod ipſe ſtatim addit: *nam quum* (i. etſi) *ſit ira* —. Verſus ſunt ap. Ovid. Metam. VII, 545. 546. de lue mortifera, qua Aegina inſula Aeaco imperante fuit vaſtata.

4. *Muta animalia* etc.] Lubricam, quin falſam eſſe hanc Stoicorum argumentationem, facile eſt intellectu: et ipſa naturae vel levis inſpectio refragatur. Cf. Reimari (über die Triebe der Thiere) et Irwing (Erfahrungen und Unterſu-

nis affectibus carent; habent autem ſimiles illis quoſdam impulſus. Alioqui ſi amor in illis eſſet, et odium eſſet; ſi amicitia, et ſimultas; ſi diſſenſio, et concordia; quorum aliqua in illis quoque exſtant veſtigia: ceterum humanorum pectorum propria bona malaque ſunt. Nulli niſi homini conceſſa ᶜ providentia eſt, diligentia, cogitatio: nec tantum virtutibus humanis animalia, ſed etiam vitiis prohibita ſunt. Tota illorum ut extra, ita intra, forma humanae diſ-
5 ſimilis eſt. ᵈ Regium illud et principale aliter dictum, ut vox, eſt quidem, ſed non explanabilis, et perturbata, et verborum inefficax: ut lingua, ſed devincta, nec in motus varios ſoluta; ita ipſum principale parum ſubtile, parum exactum. Capit ergo viſus ſpecieſque rerum, quibus ad impetus evocetur, ſed turbidas et confuſas. Ex eo procurſus illarum tumultuſque vehementes ſunt: metus autem, ſolicitudineſque, et triſtitia, et ira non ſunt; ſed his quaedam ſimilia. Ideo cito

c. *Providentia* merito recepit Gronov. Mss. et plerisque edd. iubentibus: eſt enim Stoicorum πρόνοια, quam latine licere providentiam dicere monuit Cic. Nat. D. I, 8. Antea erat: prudentia.

d. *Regium illud et principale aliter d.* Quod Gronov. in omnibus membranis invenerat et Mureti mutationibus temere factis, quas hic enotare nihil attinet, eiectis, reduxerat, amplexus ſum. Senſus eſt: Animalia habent quidem animum (τὸ ἡγεμονικὸν, *regium*, ab aliis Stoicis *principale* appellatum) uti vocem et linguam qua tamen verba effingere non poſſunt; ſed parum ſubtilem etc. Animum autem Stoici octo poteſtatibus conſtare putantes, quinque ſenſibus, facultate cupiendi, loquendi et cogitandi, hanc poſteriorem τὸ ἡγεμονικὸν appellarunt. Cic. de Nat. D. II, 11. *ita ipſum principale: ita* poſt interciſam orationem repetitioni inſervit, ut alias: igitur etc. qui uſus poſt obſſ. Gronovii avi ad Liv. 2, 1. 25. 27. 44. 40. et Erneſti in Clav. Cic. v. Igitur, I. M. Heuſinger ad Cic. de Offic. I, 1. p. 6. nunc ſatis notus eſt.

terſuchungen über den Menſchen, Tom. II, p. 3. ſqq.). Mox *viſus ſpecieſque rerum* ſunt Φαντασίαι λογικαί, ἢ τῶν λογικῶν ζώων, νοήσεις, (Chryſipp. ap. Diogen. Laert. VII, 49. ſq. 160. ib. Intpp. inpr. Menag.) ſive formae in animo impreſſio, Anſchauung.

cito cadunt, mutantur in contrarium: et quum acerrime ſaevierunt, expaveruntque, paſcuntur, et ex fremitu diſcurſuque veſano ſtatim quies ſoporque ſequitur.

IV. Quid eſſet Ira, [a] ſatis explicatum eſt: quo diſtet
ab iracundia, apparet; quo ebrius ab ebrioſo, et ti-
mens a timido. Iratus poteſt non eſſe iracundus: ira-
cundus poteſt aliquando iratus non eſſe. Cetera, 2
quae pluribus apud Graecos nominibus in ſpecies iram
diſtinguunt, quia apud nos vocabula ſua non habent,
praeteribo: etiamſi amarum nos acerbumque dici-
mus, nec minus ſtomachoſum, rabioſum, clamoſum,
difficilem, aſperum: quae omnia irarum differentiae
ſunt. Inter hos moroſum ponas licet, delicatum ira- 3
cundiae genus. Quaedam enim ſunt irae, quae [b] in-
tra clamorem conſidant; quaedam non minus pertina-

 ces,

Cap. IV. a. *Quid eſſet Ira — eſt:* haec pro lemmate hujus capitis habeo, quod poſtea a margine in textum immigravit. Talis enim repetitio praeter Senecae morem ut praeter rem eſt. Neque bene concoquo illud: quid *eſſet*: quum eſſe deberet: quid ſit. A Senecae manu fuiſſe videtur: Ira quo diſtet etc.

b. *intra clamorem conſidant:* alii *concidant*, et ſub fine cap. *adverſationes* permutationes librarior. ſollennes: in quibus numero etiam *quaedam ſine motu* loco: q. ſaevae manu.

Cap. IV. Species irae breviter perſtringit. In Ira ab iracundia diſtinguenda Ciceronem Tuſc. Diſputatt. IV, 12. 24. habet aſſentientem: alii tamen aliter diſtinxerunt, ut eſt ap. Suet. Claud. 38. Val. Max. 9, 3. Iracundia proprie eſt ὀργιλότης: cetera Stoici ita diſcriminant: ὀργὴν, iram; μῖσος odium, cupiditas quaedam ut male ſit alteri, cum progreſſu aliquo et incremento; μῆνις longa ira, quaſi odium, obſervans odii tempus, noſtrum Groll, rancune; φιλονεικία cupiditas circa opiniones tuendas; θυμὸς excandeſcentia, ira incipiens et naſcens. cf. Cic. Tuſc. diſp. IV, 4.

2. Latinorum: amarus, acerbus, ſtomachoſus, difficilis et moroſus conveniunt Graecorum πικρῷ, ἀκροχόλῳ, χαλεπῷ, δυσαρέστῳ, de quibus adeas Ariſtotel. Ethic. ad Nicomach. IV, 5. amarus eſſet noſtrum: grollicht (quod tamen Adelung non agnoſcit), acerbus beiſſend, ſtomachoſus ärgerlich (nec ipſum Adelungio ſatis probatum) etc.

ces, quam frequentes; quaedam ſaevae manu, verbis parciores; quaedam in verborum maledictorumque amaritudinem effuſae; quaedam ultra querelas et averſationes non exeunt: quaedam altae graveſque ſunt, et introrſus verſae. Mille aliae ſpecies ſunt mali multiplicis.

V. Quid eſſet Ira, [a] quaeſitum eſt: an in ullum aliud animal, quam in hominem caderet: quo ab iracundia diſtaret, et quae eius ſpecies ſint. nunc quaerimus, an Ira ſecundum naturam ſit, et an utilis, at-
2 que ex aliqua parte retinenda. An ſecundum naturam ſit, manifeſtum erit, ſi hominem inſpexerimus: quo quid eſt mitius, dum in recto animi habitu eſt? quid autem ira crudelius eſt? Homine quid aliorum amantius? quid ira infeſtius? Homo in adiutorium mutuum generatus eſt: ira in exitium. Hic congregari vult, illa diſcedere: hic prodeſſe, illa nocere: hic etiam ignotis ſuccurrere, illa etiam cariſſimos pete-

[a] Cap. V. a. *Quid eſſet Ira — ſpecies ſint:* et haec pro lemmate habeo, e margine in textum temere intruſo. Lipſius haec mutilata eſſe, et in partibus parum plena cenſet.

Cap. V. Quum explicaſſet, quid ira ſit, et docuiſſet in hominem tantummodo cadere, accedit ad quaeſtiones: an ſecundum naturam hominis ſit, et an utilitatem habeat ira? Hae duae quaeſtiones bene coniunguntur: quae enim contra hominis naturam ſunt, etiam inhoneſta ſunt, ideoque utilitatem rectam praebere non poſſunt. Deinde homo eſt pars naturae rerum i. dei. Accedit, quod de viro probo, ideoque bene exculto hic loquatur: alioquin enim tota diſputatio male noſtro proceſſiſſet. Inſtituitur autem contra Peripateticos, in quibus Ariſtoteles (Ethic. ad Nicom. VII, 6.) et Theophraſtus etc. irae inter appetitiones naturales (ὀρέξεις φυσικὰς) relatae minus foedam incontinentiam, quam aliarum cupiditatum, ideoque venia magis dignam cenſuerunt.

2. *Homo — eſt*] Saepe haec ſententia praeclara occurrit apud Veteres. Quis ignorat Terentianum illud: Homo ſum: humani nihil a me alienum puto? Nonnulla ſuppeditabit Gataker. ad Antonin. p. 49, 10.

petere: hic aliorum commodis vel impendere ſe paratus eſt, ira in periculum, dummodo deducat, deſcendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, 3
quam qui [b] optimo eius operi, et emendatiſſimo, hoc ferum ac pernicioſum vitium aſſignat? Ira, ut diximus, [c] avida poenae eſt: cuius cupidinem ineſſe pacatiſſimo hominis pectori, minime ſecundum eius naturam eſt. Beneficiis enim humana vita conſiſtit, et concordia: nec terrore, ſed mutuo amore, in foedus auxiliumque commune conſtringitur. „Quid ergo? 4
„non aliquando caſtigatio neceſſaria eſt?" Quidni? ſed haec ſincera, cum ratione. non enim nocet, ſed medetur ſpecie nocendi. Quemadmodum quaedam haſtilia detorta, ut corrigamus, adurimus, et adactis cuneis, non ut frangamus, ſed ut explicemus, elidimus: ſic ingenia vitio prava, dolore corporis animique corrigimus. Nempe medicus primo 5
in

b. *Optimo eius operi et emendatiſſimo* I. F. Gronov. recte recepit ex multis codd. Antea erat: *commendatiſſimo*. Commendatus enim eſt gratioſus, iucundus: at ſenſus poſcit epitheton, quod perfectionem aliquam deſignat, de qua emendatus in uſu eſt, e. c. Horat. I. Epp. 16, 30. etc.

c. *avida poena* erat in ed. Gron. ſphalmate typogr., a I. M. Heuſinger. Emendd. p. 228. notato.

4. *Sed haec ſincera*] i. e. cupiditate non admixta, *εἰλικρινής*.

*Quemadmodum — elidimus*] Sermo eſt de ligno, quo ad ſpicula uſi ſunt, ſive de ramo ſ. palo virente, natura vitiove inflexo et curvato (*detorta*), quem igne adhibito, ut extendatur calore, et inter cuneos compreſſum explicamus, ut *corrigatur* i. rectus fiat, ideoque adminiculo arborum, vitium etc. idoneus reddatur. Hunc morem et noſtri agricolae et fabri lignarii hodieque bene tenent. Noſter Ep. 50: Nihil eſt, quod non expugnet pertinax opera et intenta ac diligens cura: robora in rectum quamvis flexa revocabis, curvatas trabes calor explicat, et aliter natae in id finguntur, quod uſus noſter exigit —.

5. *Nempe medicus* etc.] Familiarem antiquis comparationem medicinae corporis cum

in levibus vitiis tentat non multum ex quotidiana conſuetudine inflectere, et cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantum mutata vitae diſpoſitione firmare: proximum eſt, ut modus proficiat. ſi modus et ordo non proficit; ſubducit aliqua, et circumcidit. ſi ne adhuc quidem reſpondet, interdicit cibis, et abſtinentia corpus exonerat. ſi fruſtra molliora ceſſerunt; ferit venam, membrisque, ſi adhaerentia nocent, et morbum diffundunt, manus affert: nec ulla dura videtur curatio,
6 cuius ſalutaris effectus eſt. Ita legum praeſidem, civitatisque rectorem decet, quamdiu poteſt verbis, et his mollioribus, ingenia curare, ut facienda ſuadeat, cupiditatemque honeſti et aequi conciliet animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: tranſeat deinde ad triſtiorem orationem, qua moneat adhuc et exprobret: noviſſime ad poenas, et has adhuc leves et revocabiles decurrat: ultima ſupplicia ſceleribus ultimis ponat, ut nemo pereat, niſi quem perire etiam pereuntis interſit.

VI. Hoc uno medentibus erit diſſimilis, quod illi, quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum prae-

cum emendatione morum multis exemplis docet Gataker. ad M. Antonin. p. 193. ſqq. noſtri loci non immemor. Medicus gradatim procedit aegrotis opem ferens: primum diaetam diſponit generaliorem, deinde ſpecialiorem; tum ieiunium indicit, denique urit ſecatque. Mox *pereuntis* perire intereſt, ne in nequitia diutius haereat: cum acumine hoc dictum eſſe facile intelliges. — Ceterum iam Plato (de Republ. II, p. 243. ſq. 370. Tom. VI. ed. bip.) ad hanc quaeſtionem, quam hic Seneca tractat, ſe haeſiſſe dixit: cuius diſputatio eo redit, eſſe quidem manſuetudinem et iram ſibi prorſus contraria, ideo tamen neque impoſſibile eſſe, neque contra naturam, ut haec oppoſita vel philoſopho inſint.

Cap. VI. Pergit in eo demonſtrando, quod primum poſuerat: iram non ſecundum naturam eſſe.

praeſtant: hic damnatum cum dedecore et traductione vitâ exigit: non quia delectetur ullius poena (procul eſt enim a ſapiente tam inhumana feritas) ſed ut documentum omnium ſint; et qui vivi noluerunt prodeſſe, morte certe eorum reſpublica utatur. Non 2
eſt ergo natura hominis poenae appetens: et ideo nec ira quidem ſecundum naturam hominis, quia poenae appetens eſt. Et Platonis argumentum afferam: quid enim prohibet alienis uti, ex parte quâ noſtra ſunt? „Vir bonus," inquit, „non laedit. poena laedit. bono ergo poena non convenit: ob hoc nec „ira: quia poena irae convenit." Si vir bonus poenâ non gaudet; non gaudebit nec eo quidem affectu, cui poena voluptati eſt: ergo non eſt naturalis ira.

VII. Numquid, quamvis non ſit naturalis ira, aſſumenda eſt, quia utilis ſaepe fuit? Extollit animos, et incitat: nec quidquam ſine illa magnificum in bello fortitudo gerit, niſi hinc [a] flamma ſubdita eſt, et hic ſtimu-

Cap. VII. a. Lipſius mavult legi: haec flamma et hic ſtimulus, quia ad ſolam iram referuntur: ſ. hinc ſtimulus. Ferri tamen poteſt vulgata: flamma ab ira petita ſpectat ad fortitudinem, et ſtimulus ad audaces, qui ipſe ira eſt. De tropo autem diverſo noli argutari quippe proverbialiter adhibito.

*traductione*] de publica infamia, qua per theatra et fora traducebantur damnati, ut exemplum ederetur; ideoque de quacunque infamia dicebatur. cf. Ep. 85. init. de Benef. IV, 32. Liv II, 38. Eſt Graecorum *παραδειγματίζειν*.

2. Dictum Platonis hac forma cum Lipſio ignoro. Verba: *Vir bonus — irae convenit*, argumentationem Platonis continent, ut mihi videtur ideoque diſtinxi. Plato enim iram naturalem quidem eſſe ſtatuit, ſed Philoſopho inferiorem: v. c. de Republ. II, p. 245. c. Tom. VI. ed. bip. *φιλόσοφος δὴ καὶ θυμοειδὴς καὶ ταχὺς καὶ ἰσχυρὸς ἡμῖν τὴν φύσιν ἔσται* —. Dubito igitur, an Plato huic argumentationi Senecae aſſenſurus fuiſſet: qui eum hac parte Stoicis (noſtris) annumeravit. cf. Cic. Tuſc. Diſpp. IV, 17. p. 192. ed. Wolf.

Cap. VII. Nec iram utilem eſſe docet, nec temperandam modo,

ſtimulus peragitavit, miſitque in pericula audaces.
2 Optimum itaque quidam putant, temperare iram, non tollere, eoque detracto quod exundat, ad ſalutarem modum cogere: id vero retinere, ſine quo langue-
3 bit actio, et vis ac vigor animi reſolvetur. Primum, facilius eſt excludere pernicioſa, quam regere, et non admittere, quam admiſſa moderari. Nam cum ſe in poſſeſſione poſuerunt, potentiora rectore ſunt, nec re-
4 cidi ſe minuive patiuntur. Deinde ratio ipſa, cui freni traduntur, tamdiu potens eſt, quamdiu diducta eſt ab affectibus: ſi miſcuit ſe illis et inquinavit, non poteſt continere, quos ſubmovere potuiſſet. Commota enim ſemel et [b] excuſſa mens ei ſervit, a
5 quo impellitur. Quarundam rerum initia in noſtra poteſtate ſunt: ulteriora nos ſua vi rapiunt, nec regreſſum relinquunt. Vt in praeceps datis corporibus nullum ſui arbitrium eſt, nec reſiſtere morarive deiecta potuerunt, ſed conſilium omne et poenitentiam irre-

b. *excuſſa* reduxi, ab Eraſmo iam receptum, et e ſex MSS. ap. Gruter. et Ruben. probatum Gronovio. Excutitur autem ex nota loquendi formula auriga equesve equos non amplius regere valens, et ab iis abripi deiicique ſe paſſus, quibus nunc ſervit. Et Graeci hac metaphora ſaepe utuntur; in nota imagine Platonis de animo, paſſiones tamquam equos dirigente. Phaedr. p. 320. ſq. 324. T. X. ed. bip. *Excuti* eſt Graec. *ἀναχαιτίζεσθαι*, Valckenar. ad Eurip. Hippol. 1233.

modo, verum tollendam. Contra Platonem hic pugnari iam antea monui, et Lipſius locum praeclarum ex II. de Republ. (p. 242. T. VI. bip.) excitavit, in quo cuſtodem patriae corpore robuſtum, animo iracundum cupit: iram enim eſſe invictum quiddam et inſuperabile (*ὡς ἄμαχόν τε καὶ ἀνίκητον θυμός*). Et contra Ariſtotelem haec dicta ſunt, utpote qui irae utilitatem tuetur III. Ethic. Nicom. c. 8. *ὅτι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι θυμοειδεῖς· ὁρμητικώτατον γὰρ ὁ θυμὸς πρὸς τοὺς κινδύνους.* cf. Cic. Tuſc. Diſpp. IV, 15. ſqq. Hos tamen philoſophos et moderationem irae praecepiſſe, conſtat; quis enim neſcit, temperantiam quaſi fundamentum philoſophiae a Socrate traditae fuiſſe?

4. *diducta*] i. ſeparata, ſegregata: ſepoſita, ut ſeq. cap.

irrevocabilis praecipitatio abſcîdit, et non licet eo
non pervenire, quo non ire licuiſſet: ita animus ſi in
iram, amorem, aliosque ſe proiecit affectus, non per-
mittitur reprimere impetum. rapiat illum oportet, et 6
ad imum agat ſuum pondus, et vitiorum natura pro-
clivis.

VIII. Optimum eſt primum irritamentum irae pro-
tinus ſpernere, ipſisque repugnare [a] ſeminibus, et
dare operam ne incidamus in iram. Nam ſi coeperit
ferre tranſverſos, difficilis ad ſalutem recurſus eſt. Quo-
niam nihil rationis eſt, ubi ſemel affectus inductus
eſt, iusque illi aliquod voluntate noſtra datum eſt.
Faciet de cetero quantum volet, non quantum permi-
ſeris. In primis, inquam, finibus hoſtis arcendus 2
eſt. nam quum intravit, et portis ſe intulit, modum
a captivis non accipit. Neque enim ſepoſitus eſt ani-
mus, et extrinſecus ſpeculatur affectus, ut illos non
patiatur ultra quam oportet procedere, ſed in affectum
ipſe mutatur: ideoque non poteſt utilem illam vim
et ſalutarem, proditam iam infirmatamque, revocare.
Non enim, ut dixi, ſeparatas iſta ſedes ſuas diductas- 3
que habent: ſed affectus et ratio [b] in melius peius-
que

Cap. VIII. a. *Seminibus* cum Lipſio praetuli τῷ ſenſibus: agitur enim de primis irae ortibus profligandis. Eſt praeceptum ſcholae Salernitanae: principiis obſta, ſero medicina paratur.
b. *in melius peiusque:* hanc lect. omnes codd. et edd. praeferunt, a Lipſio probatam, modo *peiusve* legeris. Explicat autem ita: animus affectum et rationem excipiens mutatur cum illis in melius, rationi mancipatus, in peius, affectu dominante: laudat Manuduct. III, 7. Sed mihi ſecus videtur. In antecedentibus dixit Seneca, animum numquam ſeparari ab affectu, ſed in ipſum affectum mutari, ideoque numquam utilem eſſe hanc ſocietatem: quod et ſequentia docent, et II, 3. illa eſt ira, quae rationem tranſilit, quae ſecum rapit. Itaque voc. *melius* in mendo cubare videtur. Sufficiat indicaſſe.

Cap. VIII. Iram eſſe tollendam, ne ab ea transverſi feramur. Argumenta, quae hoc capite continentur, non ita firma eſſe, ut omnibus perſuadeant, ipſe Lipſius, Stoicorum ille, dum fuit, acerrimus isque doctiſſimus vindex,

que mutatio animi eſt. Quomodo ergo ratio occupata et oppreſſa vitiis reſurget, quae irae ceſſit? aut quemadmodum a confuſione ſe liberabit, in qua peiorum mixtura praevaluit?
4 rum mixtura praevaluit? „Sed quidam, inquit, in „ira ſe continent.“ Vtrum ergo ita, nihil ut faciant eorum quae ira dictat, an ut aliquid? Si nihil faciunt, apparet non eſſe ad actiones rerum neceſſariam iram, quam vos, quaſi fortius aliquid ratione habe-
5 ret, advocabatis. Denique interrogo, valentior eſt quam ratio, an infirmior? Si valentior: quomodo illi modum ratio poterit imponere; cum parêre niſi imbecilliora non ſoleant? Si infirmior eſt: ſine hac per ſe ad rerum effectus ſufficit ratio, nec deſiderat
6 imbecillioris auxilium. „At irati quidam conſtant ſibi, „et ſe continent.“ Quomodo? quum iam ira evaneſcit, et ſua ſponte decedit, non quum in ipſo fervore eſt: tunc enim potentior eſt. „Quid ergo? non „aliquando in ira quoque et dimittunt incolumes in„tactosque quos oderunt, et a nocendo abſtinent?“ Faciunt. Quomodo? quum affectus repercuſſit affectum, et aut metus, aut cupiditas aliquid impetravit; non rationis tunc beneficio quievit, ſed affectuum infida et mala pace.

IX. Denique nihil habet in ſe utile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adiuvan-

dex, ultro confeſſus eſt. cf. eius Manuduction. ad Stoic. philoſoph. III, 7. p. 153. ſq. (ed. Antwerp. 1610. 4.)

4. *an ut aliquid?*] ad hanc quaeſtionem redit cap. ſequ. Mox *denique* eſt: *breviter, quid multa?* cf. III, 18. extr. Horat. I. Serm. 1, 106.

Cap. IX. Nec virtus bellica, fortitudo ira indiget, ſed ratione una iubente exſurgit. Locus Ariſtotelis in deperditis eſſe videtur, ſi, quae Seneca hic attulit, apud eum iisdem verbis lecta ſint. Certe quae in ei. Ethic. ad Nicom. VII, 6. leguntur, diverſam ſententiam continent. cf. Cic. Tuſc. Diſpp. IV, 19. Nos diſtinguimus iram ab enthuſiaſmo, ſine quo nihil magnificum aut difficile

iuvanda eſt, ſe contenta. Quoties impetu opus eſt, non iraſcitur, ſed exſurgit, et in quantum putavit opus eſſe, concitatur remittiturque: non aliter, quam quae tormentis exprimuntur tela, in poteſtate mittentis ſunt; in quantum torquentur. „Ira," inquit 2 Ariſtoteles, „neceſſaria eſt: nec quidquam ſine illa „expugnari poteſt, niſi illa impleat animum, et ſpiri- „tum accendat. Vtendum autem illa eſt; non ut duce, „ſed ut milite." Quod eſt falſum. Nam ſi exaudit rationem, et ſequitur qua ducitur, iam non eſt ira: cuius proprium eſt contumacia. Si vero repugnat, et non ubi iuſſa eſt quieſcit, ſed libidine ferociaque provehitur: tam inutilis animi miniſter eſt, quam miles, qui ſignum receptui negligit. Itaque ſi modum adhi- 3 bere ſibi patitur, alio nomine appellanda eſt: deſinit ira eſſe, quam effrenatam indomitamque intelligo. ſi non patitur; pernicioſa eſt, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non eſt, aut inutilis eſt. Nam ſi quis poenam exigit, non ipſius poenae avidus, ſed quia oportet; non eſt annumerandus iratis. Hic erit 4 utilis miles; qui ſcit parere conſilio. Affectus quidem tam mali miniſtri, quam duces ſunt. Ideo nunquam aſſumet ratio in adiutorium improvidos et violentos impetus, apud quos nihil ipſa auctoritatis habeat: quos nunquam comprimere poſſit, niſi pares illis ſimileſque oppoſuerit: ut irae metum, inertiae iram, timori cupiditatem.

X. Abſit

ficile geri poſſe recte contendimus: et in hanc partem et Ariſtotelis Platonisque dicta de ira, ad bellum utili, ut interpretemur neceſſe eſſe videtur. Quod diſcrimen nec Senecae ſagacitas neglexit.

*tormentis*] de balliſtis aut catapultis, aliisque machinis bellicis, quae ut arcus intenduntur ac remittuntur, pro arbitrio dirigentis. Adeas ſcriptores de re militari Romanorum, e. c. Naſtium, poſt Lipſium, T. III. Opp. 550. ſq.

X. Abſit hoc a virtute malum, ut unquam ratio
ad vitia confugiat. Non poteſt hic animus fidele otium
capere: quatiatur neceſſe eſt, fluctueturque, qui malis
ſuis tutus eſt, qui fortis eſſe, niſi iraſcitur, non
poteſt; induſtrius, niſi cupit; quietus, niſi timet: in
tyrannide illi vivendum eſt, in alicuius affectus venienti
ſervitutem. Non pudet virtutes in clientelam
2 vitiorum demittere? Deinde deſinit quidquam ratio
poſſe, ſi nihil poteſt ſine affectu, et incipit par illi
ſimiliſque eſſe. Quid enim intereſt, ſi aeque affectus
inconſulta res eſt ſine ratione, quam ratio ſine affectu
inefficax? par utrumque eſt, ubi eſſe alterum ſine altero
non poteſt. Quis autem ſuſtineat affectum exaequari
rationi? „Ira," inquit, „utilis affectus eſt, ſi
„modicus eſt." Immo ſi naturâ utilis eſt; ſed ſi [a] impatiens
imperii rationiſque eſt, hoc dumtaxat moderatione
conſequetur, ut quo minor fuerit, minus noceat.
Ergo modicus affectus nihil aliud quam malum
modicum eſt.

XI. „Sed adverſus hoſtes, inquit, neceſſaria eſt „ira." Nuſquam minus: ubi non effuſos eſſe oportet impetus, ſed temperatos et obedientes. Quid enim eſt

Cap. X. a. *impatiens imperii* — Cum Lipſio et Grutero praefero: *impat.*: ex MSS. Eraſmus tamen legit: *patiens*. Ait enim: non ideo eſſe utilem affectum, quod modicus ſit, ſed ſi per naturam utilis ſit: atqui ira ſemper nocet, idque minori tantum gradu, ſi minor ſit, moderatione non a ratione impoſita, quippe cuius imperio non pareat, ſed a re ipſa profecta.

Cap. X. Invehitur in ſententiam, vitia virtuti eſſe debere auxilio: quamquam adverſarii affectus temperatos haudquaquam pro vitiis habeant, comparantes eos cum plantis ſilveſtribus etc. qui cultu meliores fiant.

Cap. XI. Refutat obiectionem: iram eſſe neceſſariam adverſus hoſtes. Niſi conſilio et ratione in hoſtibus debellandis utaris, in exitium vertetur res tua: quod exemplis ex hiſtoria romana petitis demonſtrat. Totum hoc diſcrimen,

eſt aliud, quod Barbaros tanto robuſtiores corporibus,
tanto patientiores laborum comminuat, niſi ira infe-
ſtiſſima ſibi? Gladiatores quoque ars tuetur, ira de- 2
nudat. Deinde quid opus eſt ira, quum idem perfi-
ciat ratio? An tu putas venatorem iraſci feris? At-
qui et venientes excipit, et fugientes perſequitur: et
omnia illa ſine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Teu-
tonorumque tot millia ſuperfuſa Alpibus ita ſuſtulit,
ut tantae cladis notitiam ad ſuos non nuntius, ſed fa-
ma pertulerit, niſi quod erat illis ira pro virtute?
quae ut aliquando perculit ſtravitque obvia, ita ſae-
pius ſibi exitio eſt. Germanis quid eſt animoſius?
quid ad incurſum acrius? quid armorum cupidius?
quibus innaſcuntur innutriunturque: quorum unica il-
lis cura eſt, in alia negligentibus. Quid induratius
ad omnem patientiam? ut quibus magna ex parte non
tegumenta corporum proviſa ſunt, non ª ſuffugia ad-
verſus perpetuum coeli rigorem. Hos tamen Hiſpani 3



Cap. XI. a. *ſuffugia*: haec lect. praeferenda eſt haud dubie τῷ *ſuffragia*, quod tamen Lipſius omnino probum eſſe putat: occurrit enim in legum libris de auxilio e. c. aetatis ſuffragio.

crimen, quod inter Platonicos et Peripateticos noſtrumque intercedit, in eo verſari videtur, quod diverſas de ira notiones ad certamen afferunt: illis de animo, elatione quadam incitato, noſtro de affectu, cogitantibus.

*Barbaros — ſibi?*] His exemplis ut declamator utitur: non enim ira, ſed ignoratio diſciplinae militaris Cimbros Teutonosque *comminuit* i. delevit, quos, ſedibus ſuis excitos, incertum ubi et qua cauſa, omnibus quae obſtarent impedimentis ſuperatis, Galliam et Italiam ingreſſos a C. Mario et Q. Catulo bis, ad Aquas Sextias (a. V.C. 652.) et ſequenti anno ad Vercellas, victos et ad internecionem usque caeſos eſſe, conſtat ex Plutarcho in Mario c. XI. ibiq. Leopold. p. 35. ſqq., ut plures teſtes in re nota omittam.

3. *Hos tamen —*] Syri, Hiſpani etc. ſub principibus inter auxilia ſtipendia merentes ideoque ante legiones pugnam fere ordientes, ſaepe Germanos

Gallique, et Aſiae Syriaeque molles bello viri, ante-
quam legio viſatur, caedunt: ob nullam rem aliam
opportunos, quam ob iracundiam. Agedum, illis
corporibus, illis animis, delicias, luxum, opes igno-
rantibus, da rationem, da diſciplinam: ut nihil am-
plius dicam, neceſſe erit nobis certe mores Romanos
4 repetere. Quo alio Fabius affectas imperii vires re-
creavit, quam quod cunctari, et trahere, et morari
ſcivit, quae omnia irati neſciunt? Perierat imperium,
quod tunc in extremo ſtabat, ſi Fabius tantum auſus
eſſet, quantum Ira ſuadebat. Habuit in conſilio for-
tunam publicam; et aeſtimatis viribus, ex quibus iam
perire nihil ſine univerſo poterat, dolorem ultionem-
que ſepoſuit: [b] in unam utilitatem occaſionis intentus,
5 iram ante vicit, quam Hannibalem. Quid Scipio?
nonne

b. *in unam utilitatem occ.* Lipſius e cod. ſuo dedit. Eraſmus: *in unam utilitatem et occaſioni.* Quam lectionem defendam interpunctione aliter inſtituta ac nunc eſt: dolorem ultionemque ſepoſuit in unam utilitatem, et occaſioni intentus — Hannib. i. dolorem et ultionem removit ut utilis eſſet, cum utilitate coniunxit. Nihil tamen muto.

nos vicerunt, opportunos i. vinci faciles, obnoxios. Mox *mores romanos repetere* ſpectat ad corruptelam morum, quam ſaepe queritur noſter.

4. *Quo alio Fabius* —] Nec Q. Fabius Maximus qui cum Hannibale bellum gerens cunctando reſtituit rem, ut Ennius ap. Cicer. canit, nec Scipiones ira victores fuere, ſed virtute et prudentia. Hoc iam Cicero Tuſc. diſput. IV, 23. occupavit: neſcio, ecquid ipſi nos fortiter in republ. fecerimus: ſi quid fecimus, certe irate non fecimus. Exempla haec egregie electa ſunt, hiſtoria teſtante. Omnibus his ducibus conditio Reip. anceps ob oculos verſabatur: quam unam intuiti ſunt, non ſe ſuaque, rationem, non iram, ſequuti.

5. *Quid Scipio* —] Fuere, qui eum retinere vellent, ut Q. Fabius, Cato, al. De lento et ne militari quidem cultu P. Scipionis Syracuſis commorati, priusquam Africam ſubigeret, locus egregius exſtat ap. Liv. XXIX, 19. ſq. P. Scipio Afric. Aemilianus, qui Carthaginem deleverat, annum ac tres menſes Numantiam obſeſſit. Vellei. Paterc. II, 4. Flor. II, 18.

nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibusque quibus iraſcendum erat, bellum in Africam tranſtulit, tam lentus, ut opinionem luxuriae ſegnitiaeque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multum diuque ſedit, et hunc ſuum publicumque dolorem aequo animo tulit, diutius Numantiam quam Carthaginem vinci? dum circumvallat, et includit hoſtem, eo compulit, ut ferro ipſi ſuo caderent.

XII. Non eſt itaque utilis, nec in proeliis quidem
aut in bellis Ira. In temeritatem enim prona eſt, et
pericula dum inferre vult, non cavet. Illa certiſſima
eſt virtus, quae ſe diu multumque circumſpexit, et
texit, et ex lento ac deſtinato provexit. „Quid er- 2
„go?“ inquit, „vir bonus non iraſcetur, ſi caedi pa-
„trem ſuum viderit, ſi rapi matrem?“ Non iraſce-
tur, ſed vindicabit, ſed tuebitur. Quid autem times,
ne parum illi magnus ſtimulus, etiam ſine ira, pietas
ſit? Aut dic eodem modo: Quid ergo? quum viderit ſecari patrem ſuum, filiumve, vir bonus non flebit, nec linquetur animo? quae accidere feminis



Cap. XII, Pergit in utilitate irae coarguenda. Et haec contra Peripateticos dicta eſſe, liquet. Theophraſtus autem, quem alloquitur, Ereſius, Ariſtotelis diſcipulus, ſcripſit multa, e quibus pauciora reſtant. Quae hic refutantur, fortaſſe in libro eius nunc deperdito: περὶ παθῶν legebantur: (cf. Fabricii Biblioth. Graec. Vol. III, p. 408. ſqq. ed. Harles.) in quo Stoici multa inveniſſe videntur, quae etſi non proprie contra Zenonem, quippe qui poſt Theophraſtum vixit, tamen contra Cynicos ideoque et contra Stoicos diſputarentur. Quorum placita quum fortiora i. firmiora eſſent, quam ut dialecticis iisque ſubtilioribus argumentis vincere poſſet, publica adhibuit Theophraſtus, quae nos popularia vocare ſolemus, iudice optimo, i. ratione exculta, derelicto, et ad coronam i. multitudinem venit, argumentis ſuis non ex eo, quod eſſe debet, ſed ex opinione ſenſus communis de hac re repetitis.

videmus, quoties illas levis periculi ſuſpicio percuſſit.
3 Officia ſua vir bonus exſequitur inconfuſus, intrepidus: et ſic bono viro digna faciet, ut nihil faciat viro indignum. Pater caedetur? defendam. caeſus eſt? exſequar: quia oportet, non quia dolet. Quum hoc dicis, Theophraſte, quaeris invidiam praeceptis fortioribus, et, relicto iudice, ad coronam venis. quia unusquisque in eiusmodi ſuorum caſu iraſcitur, putas, iudicaturos homines id fieri debere, quod faciunt. Fere enim iuſtum quisque affectum iudicat,
4 quem agnoſcit. Iraſcuntur boni viri pro ſuorum iniuriis: ſed idem faciunt, ſi [a] calda non bene praebetur, ſi vitreum fractum eſt, ſi calceus luto ſparſus eſt. Non pietas illam iram, ſed infirmitas movet: ſicut [b] pueris, qui tam parentibus amiſſis flebunt, quam nucibus. Iraſci pro ſuis, non eſt pii animi, ſed infirmi. Illud pulchrum dignumque, parentibus, liberis, amicis, civibus prodire defenſorem, ipſo officio ducente: volentem, iudicantem, providentem, non
5 impulſum et rabidum. Nullus enim affectus vindicandi cupidior eſt, quam ira: et ob id ipſum ad vindicandum inhabilis, praerapida et amens: ut omnis fere cupi-

Cap. XII. a. *calda:* alii ut Eraſm. *calida*: ſenſu non diverſo. Sed *calda* eſt ſollemnius hac de potione. Vitrum an vitreum legas, nihil refert: poſterius tamen noſtro placuiſſe videtur; intelligas: vas.

b. *pueris* e cod. bruxell. reduxi, Lipſio et Gronovio probantibus: hic tamen, ut ſermo ſit rotundior, delendum putat *ro* qui, et retinendum: pueri. Sed rotunditas in virtutibus Senecae non eſt Procedit oratio ita: infirmitas (illis) movet iram, ut pueris, qui —.

3. *exſequar*] i. vindicabo. *Quum hoc dicis* —] Irridendi cauſa haec affert. Sunt, qui non ſolum in ſuorum iniuriis, ſed etiam in rebus minimis et per delicias iraſcantur. *calda* i. aqua calefacta interdum et cum vino mixta inprimis inter epulas ſubminiſtrari ſolita. Egit fuſius de his Romanorum deliciis Lipſius Elect. I, 4. et Intpp. ad Martial. I, 12, 3. VIII, 67, 7.

cupiditas ipſa ſibi in id, in quod properat, opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello, unquam bona fuit. Pacem enim ſimilem belli efficit: in armis vero obliviſcitur, Martem eſſe communem, venitque in alienam poteſtatem, dum in ſua non eſt. Deinde non 6
ideo vitia in uſum recipienda ſunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. nam et febres quaedam genera valetudinis levant: nec ideo non ex toto illis caruiſſe melius eſt. Abominandum remedii genus eſt, ſanitatem debere morbo. Simili modo ira, etiamſi aliquando, ut venenum, et praecipitatio, et naufragium, [c] ex inopinato profuit, non ideo ſalutaris omnino iudicanda eſt; ſaepe enim ſaluti fuere peſtifera.

XIII. Deinde quae habenda ſunt in bonis, quo maiora, eo meliora et optabiliora ſunt. Si iuſtitia bo- 2
num eſt, nemo dicet meliorem futuram, ſi quid [a] detractum



c. *ex inopinato.* Lectio proba, quam tueat contra Gronov. coniecturam: *nec opinato.* Hoc ipſo capite occurrunt: ex toto — ex lento ac deſtinato. Ex opinato in tribus codd. Gruteri vitium manifeſtum librarr.

Cap. XIII. a. *detractum.* Lipſianus liber habebat *defectum:* at vulgatum Senecae familiarius.

Cap. XIII. Iram non eſſe bonum quid, quia, quo maior, eo peior ſit. Etiamſi interdum virtutem bellicam inſtruunt (viribus augent) ira, ebrietas etc., nec ideo in bonis haberi poſſunt. Qui autem irae quam maxime obnoxii ſunt, ii non fortitudine, ſed infirmitate praevalent, ut infantes, (ſecundum Platon. de Republic. IV, p. 370. T. VI. bip.) ſenes, aegri (II, 19.). Contra Peripateticos et Academicos veteres haec diſputantur. Cic. Tuſc. diſp. IV, 19. Acad. IV, 44: atque illi quidem etiam utiliter a natura dicebant permotiones iſtas animis noſtris datas: metum cavendi cauſa, miſericordiam, aegritudinemque clementiae, ipſam iracundiam *fortitudinis* quaſi *cotem* eſſe dicebant. In memoriam revoces dogma Stoicorum: virtutem eſſe ſummum bonum et unam veramque felicitatem hominum. Cetera omnia in mediis poſuere, et iis fuerunt *προηγμένα* (praepoſita, promota) e. c. vita, honor, divitiae, et *ἀποπροηγμένα* (remota) ut dolor.

tractum ex ea fuerit; ſi fortitudo bonum eſt, nemo illam deſiderabit ex aliqua parte deminui: ergo et ira quo maior, hoc melior. quis enim ullius boni acceſſionem recuſaverit? atqui augeri illam inutile eſt:
3 ergo et eſſe. Non eſt bonum, quod incremento malum ſit. „Vtilis," inquit, „ira eſt, quia pugnaciores „facit." Iſto modo et ebrietas. Facit enim protervos et audaces: multique meliores ad ferrum fuere male ſobrii. Iſto modo dic et phreneſim et inſaniam viribus neceſſariam: quia ſaepe validiores furor reddit. Quid? non aliquoties metus e contrario fecit audacem? et mortis timor etiam inertiſſimos excita-
4 vit in proelium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque eiusmodi, foeda et caduca irritamenta ſunt: nec virtutem inſtruunt, quae nihil vitiis eget, ſed ſegnem aliquando animum et ignavum paululum allevant. Nemo iraſcendo ſit fortior, niſi qui fortis ſine ira non eſſet. Ita non in adiutorium virtutis venit, ſed in vicem. Quid quod, ſi bonum eſſet ira, perfectiſſimum quemque ſequeretur? atqui iracundiſſimi, infantes, ſeneſque, et aegri ſunt; et invalidum omne naturâ querulum eſt.

XIV. „Non poteſt," inquit Theophraſtus, „fieri, ut „bonus vir non iraſcatur malis." Iſto modo, quo me-
2 lior quiſque, hoc iracundior erit? Vide ne contra placidior, ſolutuſque affectibus, et cui nemo odio ſit. Peccantes vero quid habet cur oderit, quum error

Cap. XIV. Neque ad emendationem morum iram adhibendam eſſe, contra veterem Academiam (Platon. de Legg. V, p. 212. b. ſq. T. VIII. bip.) et Peripateticos docet. Erat hoc decretum Stoicorum, ut „peccata ignorantiam rerum illarum dicerent, quarum ſcientia virtus ſit." cf. Lipſii Manuduct. III, 7. p. 154. ſq. et Menag. ad Diogen. Laert. VII, 47. p. 284. Hanc eandem ſententiam, quam hic expoſitam vides, egregie a Gataker. ad Antonin. p. 234, 30. 399, 20. adſtructam reperies.

ror illos in huiusmodi delicta compellat? non eſt autem prudentis, errantes odiſſe: alioquin ipſe ſibi odio erit. Cogitet, quam multa contra bonum morem faciat, quam multa ex his, quae egit, veniam deſiderent. Iam iraſcetur etiam ſibi! Neque enim aequus 3
iudex aliam de ſua, aliam de aliena cauſa, ſententiam fert. Nemo, inquam, invenitur, qui ſe poſſit abſolvere: et innocentem quisque ſe dicit, reſpiciens teſtem, non conſcientiam. Quanto humanius, [a] mitem et patrium animum praeſtare peccantibus, et illos non perſequi, ſed revocare? Errantem per agros ignorantiâ viae, melius eſt ad rectum iter admovere, quam expellere. Corrigendus eſt itaque qui peccat, et 4
admonitione, et vi, et molliter, et aſpere: meliorque tam ſibi quam aliis faciendus, non ſine caſtigatione, ſed ſine ira. Quis enim, cui medetur, iraſcitur?

XV. „At corrigi nequeunt, nihilque in illis [a] lene „aut ſpei bonae capax eſt.“ Tollantur e coetu mortalium, facturi peiora quae contingunt, et quo uno



Cap. XIV. a. *mitem et patrium* cum Gron. qui in tribus pall. ap. Grut. invenit, recepi. Eraſmus habet *paternum*: Lipſius: *placatum*. Patrius et paternus interdum confunduntur. Cap. XV. a. *lene*: in textum reduxi: ſenſu poſtulante, et Grutero et I. M. Heuſinger. Emendd. p. 228. probantibus. Antea erat: *leve*: Lene i. moderatum, mite. Ceterum lenis et levis in codd. ſaepe inter ſe confundi, res eſt nota. Leviores irae occurrunt II, 19. ſed opponuntur gravibus.

3. *et innocentem — conſcientiam*] reſpectu habito eorum qui adfuerint, aut facti ſui ſint conſcii, neglecta tamen conſcientia ſua, et numine divino. Aliter ſenſit T. Ariſto, de quo Plin. min. I, epp. 22: nihil ad oſtentationem, omnia ad conſcientiam refert.

Cap. XV. Qui tamen correctionem in ſe haudquaquam admittant, ii vero ſine ira e medio tollantur, ne peiores fiant, neve peiora committant ſcelera. Quod hic Socrati tribuitur, Val. Max. IV, 1. Lactant. de Ira Dei c. 18. al. Archytae, Tarentino illi, pythagoreo, aſſignant. Recte il-

modo poſſunt, deſinant mali eſſe: ſed hoc ſine odio.
2 Quid enim eſt cur oderim eum, cui tum maxime
proſum, quum illum ſibi eripio? Num quis membra
ſua odit, tunc quum abſcîdit? non eſt illa ira, ſed
miſera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem at-
que immanſuetum bovem caedimus, et morbidis pe-
coribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, por-
tentoſos fetus exſtinguimus, liberos quoque, ſi debi-
3 les monſtroſique editi ſunt, mergimus. Non ira, ſed
ratio eſt, a ſanis inutilia ſecernere. Nil minus, quam
iraſci, punientem decet: quum eo magis ad emenda-
tionem poena proficiat, ſi iudicio lata eſt. Inde eſt,
quod Socrates ſervo ait: Caederem te, niſi iraſcerer.
Admonitionem ſervi in tempus ſanius diſtulit, illo
tempore ſe admonuit. Cuius erit temperatus affectus,
4 quum Socrates non ſit auſus ſe irae committere? Er-
go ad coërcitionem errantium ſceleratorumque irato
caſtigatore non opus eſt. Nam quum ira delictum ani-
mi ſit, non oportet peccata corrigere peccantem.

XVI.

lud laudatur Archytae, villico ſuo irati: Iam te, inquit, caederem, niſi iratus eſſem. cf. Menag. ad Diogen. Laert. III, 39. p. 153. VIII, 82. p. 386. Expoſitio librorum in antiquitate non vetita, quin Lacedaemone legibus ſancita (v. Petiti Legg. att. II, 4. 7.). Res eſt nota vel ex poetis comicis et tragicis. Hanc ſententiam praeclaram, non eſſe laedenti ſuccenſendum, ſed ſine ira commonſtrandum errorem, ſaepius inculcat, e. c. II, 9. II, 10. De Conſtant. Sap. 13. De Demonacte, Philoſopho Cynico ſ. potius electico, homine egregio, Lucianus (Vol. V. p. 235, 7. Opp. bip. ed.) Οὐδεπώποτε γοῦν ὤφθη κεκραγώς, ἢ ὑπερδιατεινόμενος, ἢ ἀγανακτῶν, οὐδ' εἰ ἐπιτιμᾷν τῳ δέοι, ἀλλὰ τῶν μὲν ἁμαρτημάτων καθήπτετο, τοῖς δὲ ἁμαρτάνουσι, συνεγίγνωσκε, καὶ τὸ παράδειγμα παρὰ τῶν ἰατρῶν ἠξίου λαμβάνειν, τὰ μὲν νοσήματα ἰωμένων, ὀργῇ δὲ πρὸς τοὺς νοσοῦντας οὐ χρωμένων. Cic. de Offic. I, 25. Prohibenda maxime eſt ira in puniendo — add. c. 38.

XVI. „Quid ergo? non iraſcar latroni? non ira-
„ſcar venefico?“ Non. Neque enim mihi iraſcor,
quum ſanguinem mitto. Omne poenae genus reme- 2
dii loco admoveo. Tu adhuc in prima parte verſaris
errorum, nec graviter laberis, ſed frequenter. Ob-
iurgatio te primum ſecreta, deinde publica emendare
tentabit. Tu longius iam proceſſiſti, quam ut poſſis
verbis ſanari: [a] ignominiâ contineberis. Tibi fortius
aliquid et quod ſentias, inurendum eſt: in exſilium,
et loca ignota mitteris. In te duriora remedia iam
ſolida nequitia deſiderat: et vincula publica, et carcer
adhibebitur. Tibi inſanabilis animus eſt, et ſceleribus
ſcelera contexens: et iam non cauſis, quae nunquam
malo deſuturae ſunt, impelleris, ſed ſatis tibi eſt
magna

Cap. XVI. a. *ignominia contin.* e libris a Lipſio recepta et a Grutero antea probata lectio. Antea erat: ignom. *non* c: nec ſenſu malo: eſt enim obiurgatio publica haud dubie et ignominioſa.

Cap. XVI. Ne in latronem quidem ac ſceleratum ira adhibenda eſt, ſed coercitio, eo maior, quo inveteratior et ſolidior nequitia ſit, e. c. exſilium, carcer, mors: nam his poenis infligendis nihil niſi bonum et ſcelerati et reipublicae quaeritur, ideoque nullus irae locus eſſe poteſt. Medicos imitemur, medentes prout morborum genera poſcant, et Legem, poenas non iratam imponentem. Sentiet quidem ſapiens ſuſpiciones quasdam et umbras affectuum, ſed pro armis numquam habebit. Irae et Rationis diſcrimen hoc docet, exemplaque.

2. *Obiurgatio — occidere.*] Sex gradus coercitionis conſtituit: admonitionem privatam, publicam, ignominiam, exſilium, vincula publica, mortem. ***Ignominia publica*** a cenſore infligi ſolita, e ſenatu ordineque equitum, tribuque ruſtica in urbanam vel inter aerarios, Caeritesve movendo: e. c. Liv. IV, 24. de Mamerco Aemilio: eſt autem ignominia vocab. propr. de nota cenſoria, v. c. Cic. pro Cluent. 42 —. *deportatio* in loca ignota, durum poenae genus, amiſſo iure civitatis et ſpe reditus in patriam ademta: Tomi, ubi Ovidius exulabat, Sciathus, Gyarus, Corſica, Seriphus, Coſura etc. loca propter hoc infamia. cf. Conſol. ad Helv. VI. Iuvenal. I, 73. etc.

magna ad peccandum cauſa, peccare. Perbibiſti ne-
quitiam, et ita viſceribus immiſcuiſti, ut niſi cum
3 ipſis exire non poſſit. Olim miſer mori quaeris. bene
de te merebimur: auferemus tibi iſtam, qua vexaris,
inſaniam; et per tua alienaque volutato ſupplicia, id,
quod unum bonum tibi ſupereſt, repraeſentabimus,
mortem. Quare iraſcar, cui quum maxime proſum?
Interim optimum miſericordiae genus eſt, occidere.
Si intraſſem valetudinarium exercitatus et ſciens, aut
ᵇ domum divitis, non idem imperaſſem omnibus, per
diverſa aegrotantibus. Varia in tot animis vitia vi-
deo, et civitati curandae adhibitus ſum: pro cuius-
que morbo medicina quaeratur. Hunc ſanet verecun-
dia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egeſtas,
4 hunc ferrum. Itaque etſi perverſa induenda magiſtra-
tui veſtis, et convocanda claſſico concio eſt: proce-
dam in tribunal, non furens, nec infeſtus, ſed ᶜ vultu
legis;

b. *domum divitis* Muretus omiſerat, contra omnes libros.
c. *vultu legis.* alii vultu leni ſubſtituunt, MSS. omnibus fere refragantibus. cf. not. Mox *ſevera magis* nulli ſcripti habent, ſed *leni:* Lipſius et I. F. Gronov. probant receptam: *leni.*

3. *Interim.*] i. interdum. *Si intraſſem — percutio*] Hac imagine Veteres ſaepe in hac re uſi ſunt, medicina corporis ad medicinam animi translata. cf. Gatak. ad Antonin. p. 192, §. 8. locum praeclarum Simplicii in Epicteti Enchirid. p. 91. 92. (ed. Lugdun. 1640. 4.) addo. *valetudinarium*, locus ad aegrotos ſervos et milites curandos deſtinatus, noſtr. Lazareth: I. F. Gronov. primus hanc vocis poteſtatem expoſuit ad Senec. Nat. Qu. I. praef., eoque nomine laudatus a Gesner. in Lexic. ruſt, h. v. *imperaſſem* praeſcripſiſſem, προστάξαιμι ἄν, συντάξαιμι ἄν. *per diverſa*, i. diverſo modo, diverſis corporis locis et membris.

4. *perverſa veſtis*] Mag. togam ſordidam ac pullatam luctus cauſa ſumtam a praetore et qui iudicio capitali praeſidebat, praetexta poſita, (Val. Max. 9, 7.) cum Lipſio intelligere malim, quam de veſte male ob feſtinationem ideoque inverſe ſumta, cum Schellero in Lexic. h. v. Epitheton enim perpetuum hac in

legis: et illa ſolennia verba, leni magis gravique, quam rabida voce concipiam, et agi iubebo non iratus, ſed ſeverus. Et quum cervicem noxio praecidi imperabo, et quum parricidam inſuam culleo, et quum mittam in ſupplicium [d] militarem, et quum Tarpeio proditorem hoſtemve publicum imponam; ſine ira, eo vultu animoque ero, quo ſerpentes et animalia venenata percutio. „Iracundia opus eſt ad 5 „puniendum.“ Quid? tibi videtur Lex iraſci his, quos non novit, quos non vidit, quos non futuros ſperat? Illius itaque ſumendus eſt animus, quae non iraſcitur, ſed conſtituit. Nam ſi bono viro ob mala facinora iraſci convenit, et ob ſecundas res malorum hominum invidere conveniet. Quid enim eſt indignius, quam florere quosdam, et eos indulgentia fortunae abuti, quibus nulla poteſt ſatis mala inveniri fortuna? Sed tam commoda illorum ſine invidia videbit, quam ſcelera ſine ira. Bonus iudex damnat impro- 6 banda;

d. *militarem* ex coni. Lipſii recepi, filo ſermonis dirigente: antea erat *ſupplicium militare.* τὸ *ſupplicium* enim ſine ſubiecto eſſe nequit. Et in hominem militaris loci iuſtus ſine ira ero.

in re fuiſſe videtur. Ceterum perverſus reſpondet τῷ infauſtus, adverſus. *claſſico* populus convocabatur ut triſti ſpectaculo et exemplo intereſſet: rem illuſtravit ſuo more i. accurate et docte Lipſius ad Tacit. Annal. II, 32. *ſollennia verba* ſcil. Lege age lictor, ſ. Lege age, ſ. iure age, i. hunc tolle, verbera. Sequentia poenarum genera nota: parricidam ſacco coriaceo inſutum in Tiberim demerſum, milites decimatione ſ. poena gladii multatos, proditores a tarpeia rupe deturbatos eſſe.

5. *Iracundia — non odit.*] non indiget iudex ira ad puniendum: Legem imitaris: illius mores ſumendi ſunt. Legi hic perſonam quaſi tribuit, ad modum Platonis, apud quem et Socrates leges ipſum reprehendentes inducit, Criton. T. I. p. 115. ſqq. bip. Si autem viro bono liceat iraſci, eidemque et licebit invidere: atqui veritum eſt poſterius, ergo et prius. cf. et Cic. de Off. I, 25. p. 213. ubi I. M. Heuſinger noſtrum locum non neglexit.

banda; non odit. „Quid ergo? non, quum eius-
„modi aliquid ſapiens habebit in manibus, tangetur
„animus eius, eritque ſolito commotior?“ Fateor.
7 Sentiet levem quendam, tenuemque motum. Nam, ut
dixit Zeno, in ſapientis quoque animo, etiam quum
vulnus ſanatum eſt, cicatrix manet. Sentiet itaque
ſuſpiciones quaſdam et umbras affectuum: ipſis qui-
dem carebit. Ariſtoteles ait, affectus quoſdam, ſi
quis illis bene utatur, pro armis eſſe. Quod verum
foret, ſi velut bellica inſtrumenta ſumi deponique poſ-
8 ſent induentis arbitrio. Haec arma, quae Ariſtoteles
virtuti dat, ipſa per ſe pugnant, non exſpectant ma-
num: habent, et non habentur. Nil aliis inſtrumen-
tis opus eſt: ſatis nos inſtruxit ratione natura. Haec
dedit

6. *Quid ergo? — quidem carebit.*] Primis tamen affectuum motibus et irritamentis ſapiens non carebit, ira ipſa non tangetur. Dictum Zenonis, haud dubie Cittiei, auctoris familiae Stoicae, (de quo cf. auctores Hiſt. phil. inprimis Tiedemann Geiſt der ſpecul. Philoſ. II, 427. ſqq.) accipio de affectibus e ſapientis animo non ita prorſus ſublatis deletisque, ut non veſtigia eorum interdum compareant. Spectant haec ad apathiam ſtoicam, de qua videndus eſt noſter in Ep. IX. LXXI. Corruptela autem animi per coniunctionem eius cum corpore contracta a veteribus Philoſophis ſub imaginibus, ab ulceribus, vulneribus, *κήλισι, οὐλαῖς, στίγμασι* repetitis, expreſſa cuique vel ex Virgil. Aen. VI, 735. ſqq. ibiq. Heyn. et Exc. XIII. p. 810. T. II. in recenti memoria erit.

7. *Ariſtoteles ait*] cf. VII. ſq. ſupra. Redit ad quaeſtionem, quam antea poſuerat, an ira utilis ſit, interruptam aliis quaeſtiunculis interſertis. Hi affectus non exſpectant i. non ferunt, tolerant manum d.: *habent* nos ſ. rationem, *non habentur* ab illa; alludit ad dictum Ariſtippi Cyrenaici, a Socrate inſtructi, in Antiquitate celebratiſſimum, quippe qui quum Athenis relictis Aeginae cum Laide *ἑταίρᾳ* notiſſima familiariter viveret, increpantibus amicis dixiſſe fertur: *ἔχω Λαΐδα, ἀλλ' οὐκ ἔχομαι* (ap. Cic. ad Diverſ. ep. IX, 26. habeo, inquit, non habeor) Diogen. Laert. II, 75. ib. Menag. p. 111. quem tamen locus noſter fugit.

by Google

dedit telum, firmum, perpetuum, obſequens, nec
anceps, nec quod in dominum remitti poſſet. Non
ad providendum tantum, ſed ad res gerendas ſatis eſt
per ſe ipſa ratio. Etenim quid eſt ſtultius, quam 9
hanc ab iracundia petere praeſidium: rem ſtabilem ab
incerta, fidelem ab infida, ſanam ab aegra? Quid,
quod ad actiones quoque, in quibus ſolis opera ira-
cundiae videtur neceſſaria, multo per ſe ratio fortior
eſt? Nam quum iudicavit aliquid faciendum, in eo 10
perſeverat. nihil enim melius inventura eſt ſe ipſa,
quo mutetur: ideo ſtat ſemel conſtitutis. Iram ſaepe
miſericordia retro egit. habet enim non ſolidum ro-
bur, ſed vanum tumorem: violentisque principiis uti-
tur, non aliter quam qui a terra venti ſurgunt, et
fluminibus paludibusque concepti, ſine pertinacia
vehementes ſunt. Incipit magno impetu, deinde de-
ficit ante tempus fatigata: et quae nihil aliud quam
crudelitatem ac nova genera poenarum verſaverat, quum
animadvertendum eſt, [e] ira iam fracta leniſque eſt.
Affectus cito cadit: aequalis eſt ratio. Ceterum etiam 11
ubi perſeveraverit ira, nonnunquam ſi plures ſunt,
qui perire meruerunt, poſt duorum triumve ſangui-
nem, occidere deſinit. Primi eius ictus acres ſunt,
ſicut ſerpentium venena a cubili repentium nocent:
innoxii dentes ſunt, quum illos frequens morſus ex-
hauſit.

e. *ira iam fracta* reduxi, ſcriptt. et edd. ant. e. c. Eraſmi adſtipulantibus. Lipſius et Gron. *iam infracta* dederant, ratione mutationis nulla addita; *infracta* eſſet: valde fracta, cf. Intpp. inpr. Cerdam ad Virg. Aen. XII, 1.

10. *a terra — ſunt*] De ventis, a terra ſurgentibus iisque ex aqua provenientibus, vid. noſter in Nat. Quaeſt. V, 8. et 14. et Ariſtotel. ap. Luc. Appuleium de Mundo p. 258. T. II. Opp. bip. ubi de origine venti aquatici ſ. Encolpiae et ad noſtrae Phyſices decreta ſatis apte diſputatur.

11. *Innoxii dentes — exhauſit*] Iam in antiquitate cauſam veneni apud ſerpentes et aſpidas exploratam fuiſſe vel Plin. H. N. XI, 62. bip. docet.

hanſit. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiſerant, et ſaepe qui minus commiſit, plus patitur, quia recentiori irae obiectus eſt. Et in totum inaequalis eſt: modo ultra quam oportet, excurrit, modo citerius debito reſiſtit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat, et audire non vult, et patrocinio non relinquit locum, et ea tenet quae invaſit, et eripi ſibi iudicium ſuum, etiam ſi pravum eſt, non ſinit.
12 Ratio utrique parti locum dat, et tempus dat. Deinde advocationem etiam ſibi petit, ut excutiendae ſpatium veritati habeat: ira feſtinat. Ratio id iudicari vult, quod aequum eſt: ira id aequum videri vult, quod iudicavit. Ratio nihil praeter ipſum, de quo agitur, ſpectat: ira vanis et extra cauſam obverſantibus commovetur. Vultus illam ſecurior, vox clarior, ſermo liberior, cultus delicatior, advocatio am-
13 bitioſior, favor popularis exaſperat. Saepe infeſta patrono, reum damnat: etiamſi ingeritur oculis veritas, amat et tuetur errorem: coargui non vult, et in male coeptis honeſtior illi pertinacia videtur, quam poenitentia. Cn. Piſo fuit memoria noſtra, vir a mul-

tis

12. *advocationem*] proprie hic poſita eſt advocatio ut verbum iudiciale; qui enim parum inſtructi ad defendendam cauſam ſuam erant, moram et tempus deliberandi advocandique amicos et peritos i. advocationem a iudice petiere; deinde omnem moram et tergiverſationem deſignavit. cf. ad Conſol. ad Marc. X. Mox *advoc. ambitioſior* eſt praeſentia amicorum, operam ſuam commodantium, frequentior, ſplendidior.

13. *Cn. Piſo.*] Syriae praefuit ſub Tiberio et cauſa mortis putatur Germanici fuiſſe Tacit. II. Annal. 43. 55. ubi maxime irae eius mentio iniicitur: coll. III, 17. *pravus* proprie male diſtortum deſignat (I. F. Gronov. ad Liv. IV, 26.), deinde omnem, qui ſibi non conſtat, qui a recta linea nimis quantum recedit, quam vocis vim hic obtinere ſequentia docent. *exhibebat*, ſecum referebat: vox ex foro ſumta: exhibet, qui praeſtat eius rei, de qua agitur, praeſentiam. Pandectar. XIII, 6, 5.

tis vitiis integer, ſed pravus, et cui placebat pro
conſtantia rigor. Is quum iratus duci iuſſiſſet eum, 14
qui ex commeatu ſine commilitone redierat, quaſi in-
terfeciſſet quem non exhibebat, roganti tempus ali-
quod ad conquirendum, non dedit. damnatus extra
vallum ductus eſt, et iam cervicem porrigebat, quum
ſubito apparuit ille commilito, qui occiſus videbatur.
Tunc centurio ſupplicio praepoſitus, condere gladium 15
ſpeculatorem iubet: damnatum ad Piſonem reducit,
redditurus Piſoni innocentiam. nam militi fortuna
reddiderat. Ingenti concurſu deducuntur, complexi
alter alterum, cum magno gaudio caſtrorum, com-
militones. Conſcendit tribunal furens Piſo, ac iubet
duci utrumque, et eum militem qui non occiderat,
et eum qui non perierat. Quid hoc indignius? quia 16
unus innocens apparuerat, duo peribant. Piſo ad-
iecit et tertium. Nam ipſum centurionem, qui damna-
tum reduxerat, duci iuſſit. Conſtituti ſunt in eodem
loco perituri tres, ob unius innocentiam. O quam 17
ſolers eſt iracundia, ad fingendas cauſas furoris! Te,
inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia cau-
ſa damnationis commilitoni fuiſti: te, quia iuſſus oc-
cidere, imperatori non paruiſti. Excogitavit quemad-
modum tria crimina faceret, quia nullum invenerat.
Habet, inquam, iracundia hoc mali, non vult regi.
Iraſci-

15. *Speculatorem*] miles rem poenalem exercens ſub praeſidio centurionis ſ. tribuni. cf. Intpp. ad Tacit. Hiſt. I, 24. Annal. XV, 67. innocentiam, quam amiſerat, damnando innocentem. Niſi militem, qui non ſimul redierat, concreditum fuiſſe ſtatuamus fidei alterius, cui Cn. Piſo tantopere iraſcebatur, ne cauſam quidem rigoris inſani inveniemus. Factum autem hoc eſſe in Syria, nobis vel non monentibus aſſequutus fueris.

*et eum — perierat*] verbo tantum monemus, illos duos milites hic intelligi, qui commeatu uſi erant: ne quis de ſpeculatore cogitet. Mox *deſtinavit* i. petiit, ſibi elegit.

Iraſcitur veritati ipſi, ſi contra voluntatem ſuam ap-
paruerit: clamore, et tumultu, et totius corporis
iactatione, quos deſtinavit, inſequitur, adiectis con-
18 viciis maledictisque. Hoc non facit ratio: ſed ſi ita
opus eſt, ſilens quietaque, totas domos funditus tol-
lit, et familias reipublicae peſtilentes cum coniugibus
ac liberis perdit, tecta ipſa diruit, et ſolo exaequat;
et inimica libertati nomina exſtirpat. Haec non fren-
dens, nec caput quaſſans, nec quidquam indecorum
iudici faciens, cuius tum maxime placidus eſſe debet
19 et in ſtatu vultus, quum magna pronuntiat. Quid
opus eſt, inquit Hieronymus, quum velis caedere
aliquem, prius tua labia mordere? Quid ſi ille vi-
diſſet, deſilientem de tribunali proconſulem, et faſces
lictori auferentem, et ſua veſtimenta ſcindentem, quia
tardius ſcindebantur aliena? Quid opus eſt menſam
evertere? quid pocula affligere? quid ſe in columnas
impingere? quid capillos evellere? femur pectusque
percutere? Quantam iram putas, quae quia non tam
cito in alium quam vult, erumpit, in ſe revertitur?
20 Tenetur itaque a proximis, et rogatur, ut ipſe ſibi
placetur: quorum nihil facit, quisquis vacuus irâ;
meritam cuique poenam iniungit. Dimittit ſaepe eum,
cuius

18. *Hoc non facit ratio*] Exempla facile inventu. Lipſius laudat recte Sp. Maelium (ex Liv. IV, 16.) Manliumque Capitolinum, cuius praenomen (Marcus) poſteri vetiti ſunt ferre (Liv. VI, 20.). Familiae peſtilentes reip. fuere Tarquinii etc.

19. *Hieronymus*] Rhodius, Peripateticus, inprimis nobilis, (Diog. Laert. V, 68. Loca Cicer. v. in Indice hiſt. Erneſt. h. v.) Vixit ſub Ptolemaeo Philadelpho circ. ol. 127. Omnia, quae ſcripſit, quae multa fuere, ſunt in deperditis, (cf. Fabric. Bibl. Graec. T. III, p. 495. ſq.) nec affirmare licet, ubi haec, quae noſter citat, locum habuerint. — *Veſtimenta* ſcindere, menſam evertere, pocula affligere (in terram iacere) etc. eſſe iratorum, quis neſcit?

20. *Dimittit ſaepe*] Stoicorum dogma: delicta eſſe paria, relinquere noſtrum et mitiga-
re,

cuius peccatum deprehendit, ſi poenitentia facti ſpem bonam pollicetur, ſi intelligit, non ex alto venire nequitiam, ſed ſummo, quod aiunt, animo inhaerere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna ſcelera levius, quam minora compeſcet, ſi illa lapſu, non crudelitate commiſſa ſunt; his ineſt latens et operta, et inveterata calliditas. [f] Idem delictum in duobus non eodem malo afficiet, ſi alter per negligentiam admiſit, alter curavit ut nocens eſſet. Hoc ſemper in omni animadverſione ſervabit, ut ſciat, alteram adhiberi, ut emendet malos: alteram, ut tollat. In utroque non praeterita, ſed futura intuebitur. Nam, ut Plato ait: 21
Nemo prudens punit, quia peccatum eſt, ſed ne peccetur; revocari enim praeterita non poſſunt, futura prohibentur: et quos volet nequitiae male cedentis exempla fieri, palam occidet, [g] non tantum ut pereant ipſi, ſed ut alios pereundo deterreant. Haec cui 22
expendenda, aeſtimandaque ſunt, vides quam debeat omni perturbatione liber accedere ad rem ſumma diligentia tractandam, poteſtatem vitae necisque. Male irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum eſt, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non eſt enim illa magnitudo; tumor eſt: nec, 23
corporibus copiâ vitioſi humoris intenſis, morbus incrementum eſt, ſed peſtilens abundantia. Omnes

 quos

f. *Idem delictum — eodem malo aff.* cum Gronov. recepi, ſcriptis et edd. vett. adſtipulantibus: i. eadem poena et damno. Exempla affert Gronov. Antea: *modo*, quod Lipſ. tuebatur.

g. *non tantum* — bene habet haec lectio: ipſis his peccantibus pereundum eſt, ut futura mala prohibeantur; ſed haec non ſola ratio eſt; accedit altera, ut exemplo ſint aliis. Itaque coni. Lipſii: *non tam* haud admittenda.

re, quivis intelliget. cf. Cic. Paradox. I. et de finib. IV, 27. 28.

*Hoc ſemper — deterreant*] Platonem expreſſit de Legg. IX, p. 5. XI, p. 164. 165. Tom. IX. bip.

23. *nec corporibus — morbus incrementum eſt*] negligen-

quos vecors animus ſupra cogitationes extollit humanas, altum quiddam et ſublime ſpirare ſe credunt: ceterum nihil ſolidi ſubeſt, ſed in ruinam prona ſunt,
24 quae ſine fundamentis crevere. Non habet ira cui inſiſtat. non ex firmo manſuroque oritur, ſed ventoſa et inanis eſt: tantumque abeſt a magnitudine animi, quantum a fortitudine audacia, a fiducia inſolentia, ab auſteritate triſtitia, a ſeveritate crudelitas. Multum, inquam, intereſt inter ſublimem animum, et ſuperbum. Iracundia nihil amplum decorumque mo-
25 litur. Contra, mihi videtur [h] veternoſi et infelicis animi, imbecillitatis ſibi conſcii, ſaepe indoleſcere. Vt exulcerata et aegra corpora, ad tactus leviſſimos gemunt; ita ira muliebre maxime et puerile vitium eſt. At incidit et in viros. nam viris quoque pueri-
26 lia ac muliebria ingenia ſunt. „Quid ergo? non ali„quae voces ab iratis emittuntur, quae magno emiſſae „videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? „qualis illa dira et abominanda: Oderint, dum me„tuant. Sullano ſcias ſeculo ſcriptam." Neſcio utrum ſibi peius optaverit, ut odio eſſet, an ut timori. Oderint. Occurtit illi, futurum, ut execrentur, inſidientur, opprimant. Quid adiicit? Dii illi male faciant, adeo reperit dignum odio remedium. Oderint. Quid? dum pareant? non. Dum probent? non. Quid ergo? dum timeant. Sic nec amari quidem

h. *veternoſi* i. vetuſtate aegri. cf. II, 19. *Ventoſi*, quod alii habent, aberratio librarr.

gentius elata: i. aqua intercus, ille morbus, nec incrementum eſt. non eſt incrementum, morbus eſt, pergere debuiſſet.

26. *Oderint, dum metuant*] Quo dicto nihil tritius apud Veteres, ex tragoedia, Atreus inſcripta Attii, ſ. Accii, poetae, qui ſullano ſeculo (circ. A. V. 600.) vixit, fortaſſe deſumtum: cf. Cic. de Offic. I, 30. ibique intpp. Sueton. Calig. 30. tragicum illud ſubinde iactabat. —

dem vellem. Magno hoc dictum ſpiritu putas? falleris. nec enim magnitudo iſta eſt, ſed immanitas. Non eſt quod credas iraſcentium verbis: quorum ſtre- 27
pitus magni, minaces ſunt, intus mens pavidiſſima. Non eſt quod exiſtimes verum eſſe, quod apud diſertiſſimum virum Livium dicitur: „Vir ingenii magni „magis quam boni.“ Non poteſt illud ſeparari: [i] aut et bonum erit, aut nec magnum, quia magnitudinem animi inconcuſſam intelligo, et introrſus ſolidam, ab imo parem firmamque, qualis ineſſe malis ingeniis non poteſt. Terribilia enim eſſe, et tumul- 28
tuoſa, et exitioſa poſſunt: magnitudinem quidem, cuius firmamentum roburque bonitas eſt, non habebunt. ceterum ſermone, conatu, et omni extra paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid, quod 29
tu magni putes, ſicut C. Caeſar, qui iratus coelo, quod obſtreperet pantomimis, quos imitabatur ſtudioſius quam ſpectabat, quodque [k] commiſſio ſua fulminibus



i. *aut et bonum e. a. n. m.* cum Rubenio recepi ex libris et vett. edd. Lipſius invexerat: aut magnum et bonum erit.
k. *commiſſio.* reduxi, Lipſio non improbante. *Commiſſatio* antea legebatur: quod hic ſtare nequit; agitur enim de ſpectaculis, quibus ipſe Caligula ut actor interfuerat: qua in re commiſſio vocabulum proprium eſt. Plin. Ep. VII, 24. etc. *Sine miſſione* i. ut alter eorum caderet: antiqua lectio.

27. *Livium*] Livius eo nomine defendendus eſſe videtur, quod non ut philoſophus ſtoicus, ſed ut hiſtoricus, cui iudicia publica eaque communia hominum, quamvis philoſophorum decretis interdum haud conſentanea, ſequi licet, iudicium ſuum ex ingenii viribus ad conſilia exſequenda haud vulgaribus adhibitis eventuque magnitudinem metiens, bonitatem vero ex conſiliis ipſis accurate conſideratis, interpoſuit. Ceterum Senecae quemcunque aſſenſurum eſſe putem.

29. De Caii Caeſaris impietate cf. et Sueton. Calig. 22. ed. II. Erueſt. (nam in prioribus edd. Suetonii, uti et Senecae, alia graeca leguntur). Verſus deſumtus ex Hom. Il. ψ, 724. tolle me, aut ego te. *fulmina prorſus parum certa,* quia ipſum illud ſceleſtum caput non tangerent.

nibus terreretur, prorſus parum certis, ad pugnam vocavit Iovem, et quidem ſine miſſione, Homericum illum exclamans verſum, ἢ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγὼ σέ. Quanta dementia fuit! putavit, aut ſibi noceri ne a Iove quidem poſſe, aut ſe nocere etiam Iovi poſſe.
30 Non puto parum momenti hanc eius vocem ad incitandas coniuratorum mentes addidiſſe; ultimae enim patientiae viſum eſt, eum ferre, qui Iovem non fer-
31 ret. Nihil ergo in ira, ne quum videtur quidem vehemens, deos hominesque deſpiciens, magnum, nihil nobile eſt: aut ſi videtur alicui magnum animum ira producere, videatur et luxuria. Ebore ſuſtineri vult, purpura veſtiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere, flumina praecipitare, nemora ſuspen-

*Sine omiſſione* a librario, qui difficiliorem lectionem non intellexiſſet, invectum eſſe videtur. Ceterum in verſu homerico variant libri; alii habent: εἰς γαῖαν Δαναῶν περάω σε — alii: Ζεῦ πάτερ οὔτις σεῖο θεῶν ὀλοώτερος ἄλλος ex Il. γ, 365. Dio tamen Caſſius 59, 28. noſtram lectionem tuetur, ex Il. ψ, 724. deſumtam, quam et Erneſti potiorem putans Suetonio reſtituit. Saepe autem talem diverſitatem in MSS. occurrere conſtat, ex inſcitia librariorum, qui locum, in quo graeca erant, vacuum linquendo poſteris anſam dedere explendi ex lubitu, profectam. Noſtra lectio ceteris praeſtat ad inſaniam Caligulae ridiculam commonſtrandam.

31. *Ebore — ſuſpendere*] Lecti, ſellae, vehicula, ipſa pavimenta eburnea ſ. ebore diſtincta (Ep. 122. N. Quaeſt. I. praef.) auroque, ut lacunaria (plafonds) Interpp. ad Horat. II, od. 18, 2. Plin. H.N. XXXIII, 3. Moris luxurioſorum erat, montes e planis, plana e montibus facere, maria ad piſcinas faciendas molibus iniectis coarctare, inprimis ad Baias (Intpp. ad Horat. Od. III, 1, 33.), aedificia in mari exſtruere ad auram frigidam captandam: — *flumina praecipitare* ſpectat ad artes aquaticas, ut vocant, per quas aqua, croco, vino et balſamo diluta, ex alto, fiſtularum ope, demiſſa, ſpectaculum, murmur et odorem oculis, auribus, naſoque gratum ſuppeditaret. cf. ad N. Quaeſt. II, 9. et Hemſterhus. ad Lucian. I. p. 281. bip. *nemora ſuſpendere* ad ſilvas penſiles ſpectat, in aedium tectis planis ut viridaria

pendere. Videatur et avaritia magni animi. acervis auri argentique incubat, et provinciarum nominibus agros colit, et ſub ſingulis villicis latiores habet fines, quam quos Conſules ſortiebantur. Videatur et libido magni animi. tranſnatat freta, puerorum greges caſtrat, ſub gladium mariti venit uxor, morte contemta. Videatur et ambitio magni animi. non eſt contenta honoribus annuis: ſi fieri poteſt, uno nomine occupare faſtos vult, per omnem orbem titulos diſponere. Omnia iſta non refert in quantum procedant extendantque ſe: anguſta ſunt, miſera, depreſſa. Sola ſublimis et excelſa virtus eſt: nec quidquam magnum eſt, niſi quod ſimul et placidum. 32

ria diſpoſitas, ex more, qui hodieque obtinet in terris meridionalibus. Plin. H. N. XV, 14. — quoniam in tecta iam ſilvae ſcandunt. Mox *Provinciarum* nom. ſunt latifundia aut praedia, quae provinciae appellari poſſint. *Conſules* accipiebant per ſortem provincias, in quas abirent: res nota. *titulos*, ſtatuas inſcriptionesque.

# L. ANNAEI SENECAE
# DE IRA
## AD NOVATVM
### LIBER SECVNDVS.

### I.

Primvs liber, Novato, benigniorem habuit mate-
riam: facilis enim in procliva vitiorum decurſus
eſt. nunc ad exiliora veniendum eſt. Quaerimus
enim, utrum ira iudicio, an impetu incipiat: id eſt,
utrum ſua ſponte moveatur, an quemadmodum plera-
2 que, quae intra nos inſciis nobis oriuntur. Debet
autem in haec ſe demittere diſputatio, ut ad illa quo-
que altiora poſſit exſurgere. Nam et in corpore
noſtro oſſa, nervique et articuli, firmamenta totius,
et vitalia, minime ſpecioſa viſu, prius ordinantur:
deinde

Animadversiones.

Lib. II. Cap. I. Se iam ad ſpinoſiores quaeſtiones procedere declarat: utrum ira in noſtra poteſtate ſit, nec ne, ut nobis ſive auctoribus ſive inſciis exoriatur in nobis. Eam vero nihil efficere niſi animo approbante ſtatuit.

*benigniorem*] uberiorem et faciliorem ad tractandum, quoniam vitia ante te quaſi expanſa vides, ut in ea, perinde ac ex alto deſcendere animo facile poſſis. Spectat ad deſcriptiones et definitiones et refutationes, quibus primus liber repletus eſt. *Procliva* i. proclivitatem, planum: quaſi in campo plano vitia ſint aperta ex alto deſpicienti: neutro autem gen. adiectivorum ſaepe pro ſubſtantivis utitur noſter. *Exiliora* i. ſpinoſiora, ſubtiliora: ſequentes enim quaeſtiones magna ex parte ad philoſophiam contemplativam ſpectant. *Altiora* autem complectuntur regulas et remedia ad iram inhibendam tollendamve.

Digitized by Google

deinde haec, ex quibus omnis in faciem aſpectumque decor eſt: poſt haec omnia, qui maxime oculos rapit color, ultimus, perfecto iam corpore, affunditur. Iram quin ſpecies oblata iniuriae moveat, non eſt du- 3 bium: ſed utrum ſpeciem ipſam ſtatim ſequatur, et, non accedente animo, excurrat, an illo aſſentiente moveatur, quaerimus. Nobis placet, nil ipſam per ſe audere, ſed animo approbante. Nam ſpeciem capere 4 acceptae iniuriae, et ultionem eius concupiſcere, et utrumque coniungere: nec laedi ſe debuiſſe, et vindicari debere, non eſt eius impetus, qui ſine voluntate noſtra concitatur. Ille ſimplex eſt: hic compoſitus, et plura continens. Intellexit aliquid, indignatus eſt, damnavit, ulciſcitur: haec non poſſunt fieri, niſi animus eis, quibus tangebatur, aſſenſus eſt.

II. „Quorſus," inquis, „haec quaeſtio pertinet?" Vt ſciamus, quid ſit ira. Nam ſi invitis nobis naſcitur, nunquam rationi ſuccumbet. Omnes enim motus, 2 qui non voluntate noſtra fiunt, invicti et inevitabiles



3. *Iram —*] ſpecies oblata i. viſum, *Φαντασία τοῦ ἀδικήματος*. Nobis i. Stoicis. Erat autem dogma Stoic.: viſis ſapientem non moveri debere ad actionem aliquam niſi ſe volente.

4. *non eſt — impetus*] Idem impetus hanc utramque cogitationem: nec laedi ſe debuiſſe, et vindicari debere, in animo noſtro efficere, producere poteſt: haec duo momenta per eum ſimplicem impetum, motum (perturbationem) non fiunt, niſi ratio acceſſerit. Perceptione igitur et ſenſatione (ut nos loquimur) impetus ſimplex continetur, cognitione vero et iudicio impetus compoſitus. Viſa enim et impetus (*φαντασίας καὶ ὁρμὴν*) ſequuta eſt appetitio, *ὄρεξις*, ſecundum Stoicos, ratione accedente et approbante.

Cap. II. Declarat vim huius quaeſtionis, et de irae origine exponit.

2. *Omnes enim motus —*] per viſa effectos: impetum ſimplicem intelligit, impreſſiones nos dicimus. Idem M. Antonin. de rebus ſuis I, §. 26. *πρὸς τὴν αἴσθησιν φυσικὴν οὖσαν οὐ πειρατέον ἀντι-*

ſunt, ut, horror frigidâ aſperſis, ad quosdam [a] ictus
aſpernatio, ad peiores nuntios ſubriguntur pili, et
rubor ad improba verba ſuffunditur, ſequiturque ver-
tigo praerupta cernentes. Quorum quia nihil in noſtra
poteſtate eſt, nulla, quo minus fiant, ratio perſua-
3 det. Ira praeceptis fugatur. Eſt enim voluntarium
animi vitium, non ex his, quae conditione quadam
humanae ſortis eveniunt, ideoque etiam ſapientiſſimis
accidunt: inter quae et primus ille ictus animi po-
nendus eſt, qui nos poſt opinionem iniuriae movet.
4 Hic ſubit etiam inter ludicra ſcenae ſpectacula, et
lectiones rerum vetuſtarum; ſaepe Clodio Ciceronem
expellenti, et Antonio occidenti, videmur iraſci.
Quis

VARIETAS LECTIONIS.

Lib. II. Cap. II. a. *ictus*. Reduxi ex Eraſm. antea *tactus*. motus enim hos, de quibus ſermo eſt, et mox et c. IV. *ictus* appellat, quibus violentius quid ineſſe videtur, quod hic deſideratur, quam τῷ tactus.

*ἀντιβαίνειν*. cf. noſtr. Ep. II. 57. 85. *ut horror frigidâ* (aqua). *aſp.* aſpernationes, i. averſiones noſter Ep. 121. fin. naturales a contrariis aſpernationes ſunt.

3. *Primus ictus animi*] i. perturbatio, qua ad vindictam movemur.

4. *Hic ſubit* —] dum fabulis agendis interſumus ſpectatores, dum rerum geſtarum ante nos (vetuſtarum) hiſtoriam legimus. Harum rerum auctorem Livium, quem in magno honore habet (I, 16.) reſpexiſſe videtur: tractaverat autem ille has res in hiſtoria ſua: de Sulla et Mario libb. 77 - 89. uti Epitomae docent: nunc adi Plutarch. in vitis Sullae et Marii et Freinshem. Supplem. ad Liv. De Cicerone egerat lib. 103. nunc vid. Plutarch. in vit. Cic. et Middleton's life of Ciceron. Narraverat quoque Livius lib. 112.: Cnei. Pompeium magnum, quum Aegyptum peteret, iuſſu Ptolemaei regis pupilli, (qui et Pt. puer vocatur a Vellei. Pat. II, 53.) auctore Theodoto praeceptore, cuius magna apud regem auctoritas erat, et Photino, occiſum eſſe ab Achilla, cui id facinus erat delegatum, in navicula antequam in terram exiret: nunc cf. Plutarch. vit. Pompeii c. 77 - 80. Tom. III. p. 863. Reisk. Sunt haec exempla ſympathiae, ut ſolis ſenſibus a re externa impulſis ad aliquid permoveamur.

Quis non contra Marii arma, et contra Sullae pro-
ſcriptionem concitatur? Quis non Theodoto, et
Achillae, et ipſi puero, non puerile auſo facinus,
infeſtus eſt? Cantus nos nonnunquam et concitata 5
modulatio inſtigat. Martius quoque ille tubarum ſonus
movet mentes, et atrox pictura et iuſtiſſimorum ſup-
pliciorum triſtis aſpectus. Inde eſt quod arridemus 6
ridentibus, et contriſtat nos turba moerentium, et
efferveſcimus ad aliena certamina: quae non ſunt: et
irae, non magis quam triſtitia eſt, quae ad conſpe-
ctum mimici naufragii contrahit frontem: non magis
quam timor, qui Hannibale poſt Cannas moenia cir-
cumſidente, lectoris percutit animum: ſed omnia iſta
motus ſunt animorum moveri nolentium, nec affectus,
ſed principia praeludentia affectibus. Sic enim milita- 7
ris viri, in media pace iam togati, aures tuba ſuſcitat,
equosque caſtrenſes erigit crepitus armorum. Alex-
andrum aiunt, Xenophanto canente, manum ad ar-
ma miſiſſe.

III. Nihil ex his quae animum fortuito impellunt, affectus vocari debet: iſta, ut ita dicam, patitur magis

6. *Inde eſt* —] Quis non reminiſcetur illud Horatianum: ut ridentibus adrident, ita flentibus adflent Humani voltus — ubi Bentley noſtrum locum non praeteriit, ad Art. poet. 101. 102. *aliena certamina* currentium pugnantiumve in Circo aut Amphitheatro: *mimica naufragia*, quae in ſcenis occurrebant repraeſentatae.

*Hannibale* —] cf. Liv. XXVI, 7. a. V. C. 525. quinque annis poſt proelium Cannenſe hoc demum evenit. *iam togati*, ideoque iam emeriti et dimiſſi.

7. *Xenophanto.*] Diverſe hoc narratur: alii enim tradunt de Timotheo tibicine in antiquitate celeberrimo (cf. Suid. Τιμόθεος; ib. Intpp. et Freinshem. Suppl. Curt. I, 3, 26.); Antigenides vocatur ap. Plutarch. de fortitud. Alex. II, 4.

Cap. III. Ira eſt affectus, quippe qui non ſine mentis aſſenſu eſt. Diſtinguenda eſt a corporis pulſibus: non fit ſine aſſenſu mentis.

*Nihil ex his* —] Diſtinguit affectum ab impetu ſimplici,

gis animus, quam facit. Ergo affectus eſt, non ad
oblatas rerum ſpecies moveri, ſed permittere ſe illis,
2 et hunc fortuitum motum perſequi. Nam ſi quis pal-
lorem, et lacrimas procidentes, et irritationem hu-
moris obſcoeni, altumve ſuſpirium, et oculos ſubito
acriores, aut quid his ſimile, indicium affectus, ani-
mique ſignum putat; fallitur, nec intelligit, hos cor-
3 poris eſſe pulſus. Itaque et fortiſſimus plerumque vir,
dum armatur, expalluit: et ſigno pugnae dato, fe-
rociſſimo militi paululum genua tremuerunt: et magno
imperatori, antequam inter ſe acies arietarent, cor
exſiluit: et oratori eloquentiſſimo, dum ad dicendum
4 componitur, ſumma riguerunt. Ira non moveri tan-
tum, ſed excurrere debet, eſt enim impetus. nun-
quam autem impetus ſine aſſenſu mentis eſt: neque
enim fieri poteſt, ut de ultione et poena agatur, ani-
mo neſciente. Putavit ſe aliquis laeſum, voluit ul-
ciſci: diſſuadente aliqua cauſa, ſtatim reſedit. Hanc
iram non voco, ſed motum animi, rationi parentem.
Illa eſt ira, quae rationem tranſilit, quae ſecum ra-
pit. Ergo illa prima agitatio animi, quam ſpecies in-
iuriae incuſſit, non magis ira eſt, quam ipſa iniuriae
ſpecies; ſed ille ſequens impetus, qui ſpeciem iniu-
riae non tantum accepit, ſed approbavit, ira eſt,
concitatio animi, ad ultionem voluntate et iudicio
per-

plici, quem quidem pallor, lacrimae procidentes etc. indicant.

3. *Itaque* —] Et hi motus ſ. impetus ſimplices ſunt. *expalluit* i. expalleſcere ſolet; *tremuerunt* etc. Seneca praeteritis ἀορίστως uti amat. *arietarent* i. congrederentur, concurrerent: verbum hoc noſtro familiare eſt. III, 4. ad Marc. II. ep. 103. Quaeſt. nat. V, 13. Garak. ad Antonin. p. 232, 20. ſq. docte illuſtravit. *Summa* i. ſummae corporis partes, labia, manus. τὰ ἄκρα. Valcken. Analog. L. G. p. 64. ed. Scheyd.

4. *impetus*] Eſt ille compoſitus impetus, de quo ad c. I. diximus: πάθος.

pergentis. Numquid dubium eſt, quin timor [a] fugam habeat, ira impetum? Vide ergo, an putes, aliquid ſine aſſenſu mentis aut peti poſſe, aut caveri. 5

IV. Et ut ſcias, quemadmodum incipiant affectus, aut creſcant, aut efferantur, eſt primus motus non voluntarius quaſi praeparatio affectus, et quaedam commutatio: alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, quum laeſus ſim, aut oporteat hunc poenas dare, quum ſcelus fecerit: tertius motus eſt iam impotens, qui non, ſi oportet, ulciſci vult, ſed utique, qui rationem evicit. Primum 2
illum animi ictum effugere ratione non poſſumus: ſicut ne illa quidem, quae diximus accidere corporibus, ne nos oſcitatio aliena ſollicitet, ne oculi ad intentationem ſubitam digitorum comprimantur. Iſta non poteſt ratio vincere: conſuetudo fortaſſe, et aſſidua

Cap. III. a. *fugam* tueor cum Lipſio. caveri enim, quod mox ſequitur, ad timorem ſpectat. Comparat autem timorem cum ira: utrique affectus, ait, ſine affectu mentis fieri nequeunt. finem ſcripti habent. Interpunctionem mutavi, ſenſu et ſermone Senecae poſcentibus, ſublato puncto poſt *approbavit*, et commate poſito poſt *eſt*; ut *concitatio* ſit appoſitio irae.

5. *Numquid* —] Neque timor neque ira ſine iudicio animi ſunt. *fuga* i. q. aſpernatio. *Vide ergo* — i. cave igitur putes, noli putare. Ceterum et Cic. Tuſc. diſpp. IV, 31. hanc ſententiam tuitus eſt: omnes perturbationes (ita πάθη fere ſemper appellat) eſſe in noſtra poteſtate, omnes iudicio ſuſceptas, omnes voluntarias.

Cap. IV. Progreſſus affectus: naſcitur nobis inſciis: creſcit aſſenſu mentis, ſed obſcuro: matureſcit rationem ſecum rapiens. Stoici hos gradus deſignabant vocibus: ῥοπῇ, ἕξει, συγκαταθέσει, ὁρμῇ (propenſione per viſum, cum admiſſione et ceſſione, mox conſenſione, denique appetitu impetuque). Lipſius in Manuduct. ad Philoſ. Stoic. III, 7. p. 156. 157.

2. *diximus*] vid. c. 2. ubi de motibus non voluntariis egeras.

3 dua obſervatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio naſcitur, iudicio tollitur. * * * a

V. Illud etiamnum quaerendum eſt: hi qui vulgo
ſaeviunt, et ſanguine humano gaudent, an iraſcantur,
cum eos occidunt, a quibus nec acceperunt iniuriam,
nec accepiſſe ſe exiſtimant: qualis fuit Apollodorus
2 aut Phalaris. Haec non eſt ira: feritas eſt. non
enim quia accepit iniuriam, nocet: ſed parata eſt,
dum noceat, a vel accipere. nec illi verbera lacerationesque in ultionem petuntur, ſed in voluptatem.
3 Quid ergo? Origo huius mali ab ira eſt: quae ubi
frequenti exercitatione et ſatietate in oblivionem clementiae venit, et omne foedus humanum eiecit animo, noviſſime in crudelitatem tranſit. Rident itaque, gaudentque, et voluptate multa perfruuntur, plurimumque ab iratorum vultu abſunt, per otium ſaevi.
Hannibalem aiunt dixiſſe, cum foſſam ſanguine humano plenam vidiſſet: O formoſum ſpectaculum!
Quanto pulchrius illi viſum eſſet, ſi flumen aliquod
4 lacumque compleſſet? Quid mirum, ſi hoc maxime

ſpecta-

Cap. IV. a. Lacunam hic eſſe patet: nam de tertio motu agendum erat. Proinde lacunae notas appingi iuſſi, et Lipſio ſuadente.

Cap. V. *Vel accipere:* ex coni. Lipſii recepi: antea erat velle accipere, quod ſtare non poterat antecedente: parata eſt, i. vult. *Vel* i. adeo, librariis non intellectum facilem anſam dedit mutationis in velle.

Cap. V. Diſtinguit crudelitatem et ſaevitiam ab ira: origo tamen eadem eſt.

*Apollodorus — Ph.*] apud Ciceron. de Nat. Deor. III, 33. tamquam tyranni crudeliſſimi iunguntur: ille tyrannus Caſſandriae, urbis Macedoniae: de quo cf. Aelian. Var. Hiſt. XIV, 41. ib. Perizon. Pauſan. IV, 5. p. 470. ed. Facii. De Phalaride, tyranno Agrigentino, loc. claſſ. Cic. de off. II, 7. III, 6. Diod. Sic. XIII. p. 211. poſt Bentleii diſputationes praeclaras nihil eſt, quod amplius addas.

3. *Hannibalem —*] inhumanam crudelitatem Hannibalis taxat et Liv. XXI, 4. XXIII, 5. ubi

ſpectaculo caperis, innatus ſanguini, et ab infante caedibus admotus? ſequetur te fortuna crudelitatis tuae per viginti annos ſecunda, dabitque oculis tuis gratum ubique ſpectaculum. videbis iſtud et circa Traſimenum, et circa Cannas, et noviſſime circa Carthaginem tuam. Voleſus nuper ſub divo Auguſto 5
proconſul Aſiae, cum trecentos una die ſecuri percuſſiſſet, incedens inter cadavera vultu ſuperbo, quaſi magnificum quiddam conſpiciendumque feciſſet, Graece proclamavit: O rem regiam! Quid hic rex feciſſet? Non fuit haec ira, ſed maius malum, et inſanabile. * * * b

VI. „Virtus," inquit, „ut honeſtis rebus propitia „eſt, ita turpibus irata eſſe debet." Quid ſi dicatur, 2
virtutem et humilem et magnam eſſe debere? a atqui haec

b. Et hic lacunas apponi iuſſi: deeſt enim origo feritatis ab ira, quam noſter paratiſſimus ad deſcriptiones, non praetermiſiſſe putandus eſt.

Cap. VI. a. *atqui h. d. qui* repoſui: eſt enim concluſio, et ſcripti ſuadebant. Antea: atqui h. d. illam; omiſſo *τὸ qui* ante illam.

5. ubi accuſatur milites ſuos efferaſſe, pontibus ac molibus ex humanorum corporum ſtrue faciendis, et veſci humanis corporibus docendo. Ceterum de eo omnia nota vel ex Cornelio Nepote. In Italia degit XVII. annis. Pugnae maximae eius cum Romanis narrantur: noviſſima depugnabatur ad Zamam, quae quinque dierum iter aberat a Carthagine. Liv. XXX, 29.

5. *Voleſus*] Voleſus Meſſala, proconſul Aſiae, ſub Auguſto damnatus. Tacit. Annal. III, 68.

Cap. VI. Refutat obiectionem: virtutem quoque iraſci debere turpibus rebus. Viri boni non eſt, peccatis peccantibusve iraſci, quia ſapiens ſemper liber eſt ab omni affectu. Stoici autem docuere: ſapientem ſibi ſemper conſtare, et in perpetuo gaudio eſſe; voluptatique (τῇ ἡδονῇ) Epicureorum gaudium ſuum (χαρὰν, εὐφροσύνην, θάρσος) oppoſuere cum iis digladiantes. Seneca hoc decretum tenaciter defendit, e. c. de vit. beat. 4. Ep. 23. 27. cf. Lipſii Manuduct. in philoſ. Stoic. III, 5. p. 144. ſq. et Gataker. ad Antonin. p. 313.

haec dicit, qui illam extolli vult, et deprimi, quoniam laetitia ob recte factum clara magnificaque eſt; ira ob alienum peccatum ſordida et anguſti pectoris eſt: nec unquam committet virtus, ut vitia, dum compeſcit, imitetur. ipſam iram caſtigandam habet, quae nihilo melior eſt, ſaepe etiam peior his delictis,
3 quibus iraſcitur. Gaudere laetarique, proprium et naturale virtutis eſt: iraſci non eſt ex dignitate eius, non magis quam moerere. Atque iracundiae triſtitia comes eſt: et in hanc omnis ira vel poſt poenitentiam, vel poſt repulſam revolvitur. Et ſi ſapientis eſt, peccatis iraſci, magis iraſcetur maioribus, et ſaepe iraſcetur. ſequitur, ut non tantum iratus ſit ſa-
4 piens, ſed iracundus. Atqui ſi nec magnam iram, nec frequentem, in animo ſapientis locum habere credimus: quid eſt, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus, inquam, eſſe non poteſt, ſi pro
5 facto cuiusque iraſcendum eſt. Nam aut iniquus erit, ſi aequaliter iraſcetur delictis inaequalibus: aut iracundiſſimus, ſi toties excanduerit, quoties iram ſcelera meruerint. Et quid indignius, quam ſapientis affectum ex aliena pendere nequitia? deſinet ille Socrates poſſe eundem vultum domum referre, quem domo extulerat.

VII. Atqui ſi iraſci ſapiens debet turpiter factis, et concitari triſtarique ob ſcelera, nihil eſt aerumnoſius ſapiente. omnis illi per iracundiam moeroremque vita

5. *deſinet*] de Socratis aequabilitate animi et eodem ſemper vultu eademque fronte una apud Veteres vox. cf. Gataker. ad Antonin. p. 13. b. qui et noſtrum locum exhibuit: add. I. M. Heuſing. ad Cic. de Offic. I, 26, 2.

Cap. VII. Pergit in probatione, quam inceperat: ſapientem turpiter factis iraſci non debere: ſin ei hoc liceat, in ira ſempiterna ei degendum erit. Hac occaſione data vehementer invehitur in vitioſitatem ſui temporis,

vita tranſibit. Quod enim momentum erit, quo non 2
improbanda videat? quoties proceſſerit domo, per ſceleratos illi, avarosque, et prodigos, et impudentes, et ob iſta felices, incedendum erit: nuſquam oculi eius flectentur, ut non, quod indignentur, inveniant. Deficiet, ſi toties a ſe iram, quoties cauſa 3
poſcet, exegerit. Haec tot millia ad forum prima luce properantia, quam turpes lites, quanto turpiores advocatos [a] conſciſcunt? Alius iudicia patris accuſat, quae mereri [b] ſatis fuit: alius cum matre conſiſtit: alius delator venit eius criminis, cuius manifeſtior reus eſt. et iudex damnaturus quae fecit, eligitur: et corona pro mala cauſa, bona patroni voce corrupta. Quid ſingula perſequor? quum videris 4
Forum multitudine refertum, et Septa concurſu omnis frequentiae plena, et illum Circum, in quo maximam ſui

Cap. VII. a. *conſciſcunt* praetuli τῷ *habent*. Eſt enim vox ſignificantior, de re mala. cf. Gron. ad Liv. XXI, 8, 4. τὸ *habent* eſſe videtur gloſſema. Lipſius probat.

b. *ſatis fuit* (i. fuiſſet, ut nos loquimur: veteres enim amant in tali poſitu indicativum.) ex vett. edd. omnibus et pluribus MSS. quid? quod ſenſus poſtulat. Gronovium ſequutus reduxi. antea: *ſatius*.

ris; in qua deſcribenda et vividiore ſpiritu efferenda nimis ſibi indulſit: ut magis ἐπίδειξιν declamatoriam legere putaveris.

3. *turpiores*] quippe qui et ipſi ſcelerati lucrique cauſa prava aut iniuſta defendunt.

*iudicia patris*] i. ſupremam voluntatem patris, in teſtamento declaratam, adverſus filium, qui flagitiis ſuis, quibus tale iudicium patris ſibi pepererat, novam hanc adiicit turpitudinem, ut memoria patris inquinata ſe ipſe proſtituat, dum in cauſas iſtius iudicii inquiritur. Alius adverſus *matrem* litem agit ipſe ſceleratus, qui matrem facinorum inſimulet. *Corona* audientium, qui iudicia in foro cingebant.

4. *Septa*] tempore Reipublicae comitiis populi celebria in Campo Martio: quibus ſublaris ſub principibus ambulandi cauſa, uti Circi ludorum cauſa frequentabantur.

ſui partem populus oſtendit: hoc ſcito, iſtic tantundem eſſe vitiorum, qnantum hominum. Inter iſtos quos togatos vides, nulla pax eſt: alter in alterius exitium levi compendio ducitur.

VIII. Nulli niſi ex alterius damno quaeſtus eſt: felicem oderunt, infelicem contemnunt: [a] maiore gravantur, minori graves ſunt: diverſis ſtimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob levem voluptatem prae-
2 damque cupiunt. Non alia quam in ludo gladiatorio vita eſt, cum iisdem viventium pugnantiumque. Ferarum iſte conventus eſt: niſi quod illae inter ſe placidae ſunt, morſuque ſimilium abſtinent, hi mutua
3 laceratione ſatiantur. Hoc uno ab animalibus mutis differunt, quod illa manſueſcunt alentibus, horum rabies ipſos, a quibus eſt nutrita, depaſcitur. Nunquam iraſci deſinet ſapiens, ſi ſemel coeperit. omnia ſceleribus ac vitiis plena ſunt, plus committitur, quam
4 quod poſſit coërcitione ſanari. Certatur ingenti quodam nequitiae certamine: maior quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia eſt. Expulſo melioris aequiorisque reſpectu, quocunque viſum eſt, libido ſe impingit. nec furtiva iam ſcelera ſunt: praeter oculos eunt. adeoque in publicum miſſa nequitia eſt, et in omnium pectoribus evaluit, ut innocentia non ra-
5 ra, ſed nulla ſit. Numquid enim ſinguli aut pauci rupere

Cap. VIII. a. *maiore* antiqua lectio: moneo, ne Lipſio aſſentiaris, qui mavult: *maiorem* i. gravate et aegre ferunt. Eſt enim bonus ſenſus: urgentur a maiore, ipſi urgent minorem.

*levi compendio*] i. lucro, quaeſtu.

Cap. VIII. Vitioſitas temporis ſui.

2. *in ludo*] gladiatores ſimul habitant et aluntur, mox pugnaturi ſecum et ſe mutuo caeſuri.

*placidae*] haec comparatio in ſimili re ſaepe occurrit ap. Veteres (v. Horat. Epod. VII, 12. ibiq. Bentl.), hiſtoria tamen naturali refragante.

5. Ver-

rupere legem? undique, velut ſigno dato, ad fas nefasque miſcendum coorti ſunt.

*— Non hoſpes ab hoſpite tutus,*
*Non ſocer a genero: fratrum quoque gratia rara eſt.*
*Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.*
*Lurida terribiles miſcent aconita novercae.*
*Filius ante diem patrios inquirit in annos.*

Et quota pars iſta ſcelerum eſt? non deſcripſit caſtra 6
ex una parte contraria, parentum liberorumque ſacramenta diverſa, ſubiectam patriae civis manu flammam, et agmina infeſtorum equitum ad conquirendas proſcriptorum latebras circumvolitantia, et violatos fontes venenis, et peſtilentiam manu factam, et praeductam obſeſſis parentibus foſſam, plenos carceres, et incendia totas urbes concremantia, dominationesque funeſtas, et regnorum publicorumque exitiorum clandeſtina conſilia: et pro gloria habita,



5. Verſus ſunt ex Ovid. Metam. I, 144. ſq. depromti, in quibus ferrea aetas deſcribitur, moribus Romanorum corruptis per proleplin expreſſis. [*Aconitum* eſt herba venenoſa, ex Ponto in Italiam advecta, haud abſimilis trifolio pratenſi (ἀγρώστιδι Schol. ad Nicandr. Alexipharm. p. 31. Schneid.). Voſs ad Virg. Ge. II, 152. *lurida* i. caerulea. *filius* ingratus Chaldaeos adit, de vita patri adhuc reliqua conſulturus.]

6. *Et quota pars —*] exiguam ſcelerum partem tantum attigit poeta, bello civili omiſſo, in quo parentes contra liberos pugnarunt, civis (Sulla. Plutarch. vit. Sullae, c. IX. XXXI.) aedificia ſuccendi iuſſit, proſcripſit. — Omiſit poeta alias crudelitates. M' Aquilius, legatus in Aſiam miſſus a. V. C. 664. 665. fontes quarundam urbium aſiaticarum ad deditionem veneno violavit. Florus II, 20. Appian. Bell. Mithrid. p. 305. ſq.

*manu fact.*] i. fraude item et venenis aut maleficiis arceſſitam, Lipſius bene explicat: haec locutio eſt noſtro familiaris. v. ad Conſol. ad Marc. 19.

*et pro gloria*] dum facinora bene ſuccedunt: felix ſcelus virtus vocatur.

quae, quamdiu opprimi poſſunt, ſcelera ſunt: raptus ac ſtupra, et ne os quidem libidini exceptum.

IX. Adde nunc publica periuria gentium, et rupta
foedera, et in praedam validioris, quidquid non
reſiſtebat, abductum; circumſcriptiones, furta, fraudes,
infitiationes, quibus trina non ſufficiunt fora.
2 Si tantum iraſci vis ſapientem, quantum ſcelerum in-
dignitas exigit: non iraſcendum illi, ſed inſanien-
dum eſt. Illud potius cogitabis, non eſſe iraſcen-
dum erroribus. quid enim ſi quis iraſcatur in tenebris
parum veſtigia certa ponentibus? quid ſi quis ſurdis,
imperia non exaudientibus? quid ſi pueris, quod ne-
glecto diſpectu officiorum, ad luſus et ineptos ae-
qualium iocos ſpectent? quid ſi illis iraſci velis, qui
3 aegrotant, ſeneſcunt, fatigantur? Inter cetera mor-
talitatis incommoda, et haec eſt caligo mentium: nec
tantum neceſſitas errandi, ſed errorum amor. Ne
ſingulis iraſcaris, univerſis ignoſcendum: generi hu-
mano venia tribuenda eſt. Si iraſceris iuvenibus ſe-
nibusque, quod peccant: iraſcere infantibus, quod
peccaturi ſunt. Num quis iraſcitur pueris, quorum
aetas nondum novit rerum diſcrimina? maior eſt ex-
4 cuſatio et iuſtior, hominem eſſe, quam puerum. Hac
conditione nati ſumus animalia obnoxia non paucio-
ribus animi, quam corporis morbis: non quidem ob-
tuſa nec tarda, ſed acumine noſtro male utentia, alter
alteri vitiorum exempla. Quisque ſequitur priores,
male iter ingreſſos. quidni habeant excuſationem quum
publica via erraverint?

X. In

Cap. IX. Accedit, quod peccata nil niſi errores ſint, quibus ignoſcendum eſt.

*reſiſtebat*] non poterat reſiſtere, ſ. male reſiſtebat, ut infirmior.

*Circumſcriptiones*] defraudationes. *infitiationes* ſunt denegationes debiti, depoſiti: et *trina fora* ſunt romanum, Caeſaris, Auguſti.

2. *pueris*] i. ſervis.

X. In ſingulos ſeveritas imperatoris diſtringitur:
at neceſſaria venia eſt, ubi totus [a] deſeruit exercitus.
Quid tollit iram ſapientis? turba peccantium. Intel-
ligit quam et iniquum ſit et periculoſum, iraſci pu-
blico vitio. Heraclitus quoties prodierat, et tantum 2
circa ſe male viventium, immo male pereuntium vi-
derat, flebat, miſerebatur omnium, qui ſibi laeti fe-
licesque occurrebant, miti animo, ſed nimis imbe-
cillo: et ipſe inter deplorandos erat. Democritum 3
contra, aiunt, nunquam ſine riſu in publico fuiſſe,
adeo nihil illi videbatur ſerium eorum, quae ſerio ge-
rebantur. Vbi iſtic irae locus eſt? aut ridenda omnia,
aut flenda ſunt. Non iraſcetur ſapiens peccantibus.
Quare? quia ſcit neminem naſci ſapientem, ſed fieri.
ſcit pauciſſimos omni aevo ſapientes evadere, quia
conditionem humanae vitae perſpectam habet: nemo
autem naturae ſanus iraſcitur. Quid enim ſi mirari 4
velit, non in ſilveſtribus dumis poma pendere? quid
ſi miretur ſpineta ſentesque non utili aliqua fruge
compleri? nemo iraſcitur, ubi vitium natura defen-
dit. Placidus itaque ſapiens et aequus erroribus, non
hoſtis, ſed corrector peccantium, hoc quotidie pro-
cedit animo: Multi mihi occurrent vino dediti, multi
libidinoſi, multi ingrati, multi avari, multi furiis

 ambi-

Cap. X. a. *deſeruit.* aliquot codd. *deſaevit*, *delevit:* unde Lipſius fecit: *deliquit*, Gruter. *deſcivit.* Noſtram lectionem praeſtant optimi libri et MSS. I. F. Gronov. recte docuit, *το' deſerere* in uſu eſſe de militibus, ducem ſignaque relinquentibus, ſine caſu verbi agentis poſitum.

Cap. X. Ob tot tantosque peccantes ſapiens iram comprimere debet.

2. *Heraclitus*] De Heraclito et Democrito, illo Epheſio, *σκοτεινὸς* (obſcurus) dicto, hoc Abderita, utroque philoſopho phyſico, omnia nota. Qui tamen de iis doceri velit, adeat Meiners Geſch. d. Wiſſ. I, 619. ſqq. 690. ſqq. ſive Tiedemann Geiſt der ſpecul. Phil. I, 194. ſq. 263. ſq.

5 ambitionis agitati. Omnia iſta tam propitius [b] aſpiciet, quam aegros ſuos medicus. Numquid ille, cuius navigium multam, undique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipſique navigio iraſcitur? occurrit potius, et aliam excludit undam, aliam egerit, manifeſta foramina praecludit, latentibus et ex occulto ſentinam ducentibus labore continuo reſiſtit: nec ideo intermittit, quia, quantum exhauſtum eſt, ſubnaſcitur. Lento adiutorio opus eſt contra mala continua et fecunda, non ut deſinant, ſed ne vincant.

XI. „Vtilis eſt," inquit, „ira: quia contemtum
2 „effugit, quia malos terret." Primum, ira ſi quantum minatur, valet, ob hoc ipſum quod terribilis eſt, et inviſa eſt. Periculoſius eſt autem timeri, quam deſpici. Si vero ſine viribus eſt, magis expoſita contemtui eſt, et deriſum non effugit. quid enim eſt ira-
3 cundia in ſupervacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quaedam, quia terribiliora, potiora ſunt: nec hoc ſapientis dici velim, quod ferae quoque telum eſt, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, ulcus malum? numquid ideo quidquam in iſtis boni eſt? an contra, omnia deſpecta et foeda et turpia [a] ipſo, quod timentur, ſunt? Ira per ſe deformis eſt, et minime metuenda: at timetur a pluribus, ſicut deformis perſona ab infantibus. Quid, quod

b. *aſpiciet*: ne ſapientis verba videantur, diſtinxi. Lipſ. emend. *aſpiciam*.

Cap. XI. a. *ipſo quod tim*. i. ob hoc ipſum, quod tim. cum Gronovio e ſcriptis Grut. reduxi. Antea erat: *ipſo quo tim.*

Cap. XI. Hoc et ſeq. cap. quaeſtio diſcutitur: an ira utilis ſit, quod malos terreat, ideoque a contemtu nos tutos ſiſtat. Negatur, quia, ira et odium parit et contemtum cum deriſu: deinde id, quod timetur, non ideo bono viro eſt optabile.

3. *nec hoc — timeri*] nec velim, ut timor eodem modo velut telum detur et praedicetur, uti eſt telum, quo ferae ſe defendant.

quod ſemper in auctores redundat timor, nec quis-
quam metuitur, ipſe ſecurus? Occurrat hoc loco ti- 4
bi Laberianus ille verſus, qui medio civili bello in
theatro dictus, totum in ſe populum non aliter con-
vertit, quam ſi miſſa eſſet vox publici affectus:

*Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.*

Ita natura conſtituit, ut quod alieno metu magnum 5
eſt, a ſuo non vacet. Leoni quam pavida ſunt ad
[b] leves ſonos pectora: acerrimas feras umbra, vox,
et odor inſolitus exagitat. quidquid terret, et trepi-
dat. Non eſt ergo, quare concupiſcat quisquam ſa-
piens timeri.

XII. Nec ideo iram magnum quisquam putet, quia
formidini eſt: quoniam quaedam etiam contemtiſſima
timentur: venena, et [a] oſſa mortifera, et morſus.



b. *ad leves ſonos pectora.* Lectio debetur Rubenio, probata a Gronov. *Antea: leviſſimos ſtrepitus:* at *ſtrepitus* in nullo cod. comparet: omnes ſcripti dant: *leviſſimos ictus* - alii *leviſſimos pectora tactus*, alii *leviſſimos pectora.* Leves ſoni ſeq. cap. explicantur. cf. et de Benef. IV, 26. naturâ etiam ad leves ſonos pavidus.

Cap. XII. a. *oſſa*, antiqua lectio, immutata a Mureto in: *oſſa.* De oſſibus piſcium et vulneratorum hominum loquitur noſter. Si *oſſa* legas, idem fere erit quod venena. Proinde reduxi *oſſa.*

4. *Occurrat hoc loco*] Dec. Laberius eques rom. poeta clarus et mordax: ſcripſit is mimos, quos Iul. Caeſare auctore ipſe egit: mimi autem fuere dramata non unius generis: argumentum eorum e vita communi petitum, mores eosque ridiculos repraeſentantium, atque iocis ac ſalibus repletorum, ſaepe laſcivis. Laberius inprimis nobilis ſcriptor in hoc genere, quod arte tractare coepit. cf. Ziegler de Mimis Romanorum (1788. Gotting. 8.). Egit Laberius mimum Iul. Caeſaris ludis, atque ipſo ſpectante. Ceterum hoc dictum iam antea Ennius excuſerat. cf. Cic. Offic. II, 7. Quem metuunt, oderunt: quem quisque odit, periiſſe expetit. —

5. *umbra*] v. infra III, 30.

Cap. XII. Contra eos disputat, qui iram natura humana coniunctam putarent.

2 Nec eſt mirum, quum maximos ferarum greges linea pennis diſtincta contineat, et in inſidias agat: ab ipſo effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori ſunt. Curriculi motus, rotarumque verſata facies, leones redigit in caveam: elephantes porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo umbra ab infantibus, a feris rubens pinna. non ipſa in ſe quidquam habet firmum aut forte, ſed vanos animos movet.
3 „Nequitia,“ inquit, „de rerum natura tollenda eſt, ſi „velis iram tollere: neutrum autem poteſt fieri.“
4 Primum, poteſt aliquis non algere, quamvis ex rernm natura hiems ſit, et non aeſtuare, quamvis menſes aeſtivi ſint: aut loci beneficio adverſus intemperiem anni tutus eſt, ant patientia corporis ſenſum
5 utriusque pervincit. Deinde verte iſtud: neceſſe eſt prins virtutem ex animo tollas, quam iracundiam recipias, quoniam cum virtutibns vitia non coëunt. Nec magis quisquam eodem tempore et iratus poteſt
6 eſſe, et vir bonus, quam aeger et ſanus. „Non „poteſt,“ inquit, „omnis ex animo ira tolli: nec hoc „hominis natura patitur.“ [b] Atqui nihil eſt tam difficile et arduum, quod non humana mens vincat, et in familiaritatem perducat aſſidua meditatio: nullique ſunt tam feri et ſui iuris affectus, ut non diſciplinâ
7 perdomentur. Quodcunque ſibi imperavit animus, obtinuit.

b. *Atqui* repoſui: eſt enim vox refutantis: antea: *Atque*.

2. *linea*] i. funiculi extenſi, quibus variarum avium, inpr. cygni et vulturis pennae intextae erant ad feras in retia coercendas: *rubentem* vocat, utpote ſandice aut rubro tingi ſolitae (μήρινθος). Multi veteres ad hanc formidinem (ſic enim illa linea nominabatur) alludunt, v. c. Epictet. ap. Arrian. II, 1. cf. ad Clem. I, 12.

*Curriculi*] Haec et ſequentia de leone et elephante confirmant omnes rerum naturalium conditores. Plin. VIII, 19. Aelian. Hiſt. anim. XVI, 36.

tinuit. Quidam, ne unquam riderent, conſecuti ſunt: vino quidam, alii Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus brevi ſomno vigiliam indefatigabilem extendit: ᶜ didicerunt tenuiſſimis et adverſis funibus currere, et ingentia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, et in immenſam altitudinem mergi, ac ſine ulla reſpirandi vice perpeti maria.

XIII. Mille ſunt alia, in quibus pertinacia impedimentum omne tranſcendit, oſtenditque nihil eſſe difficile, cuius ſibi ipſa mens patientiam indiceret. Iſtis, quos paulo ante retuli, aut nulla tam pertinacis ſtudii, aut non digna merces fuit. Quid enim 2
magnificum conſequitur ille, qui meditatus eſt per intenſos funes ire? qui ſarcinae ingenti cervices ſupponere? qui ſomno non ſubmittere oculos? qui penetrare in imum mare? Et tamen ad finem operis, non

 magno

c. *didicerunt* optimorum librr. et codd. lectio a Gron. probata. *didic. alii* dederat Muret. — Sunt qui *didicerint* —: *alii* et ſimilia a vett. ſaepe omittuntur, quem uſum exemplis probat Gronovius.

7. *Quidam*] Exemplo eſt Craſſus, ἀγέλαστος Graecis dictus, praetor a. V. C. 648. Cic. de finib. B. et Mal. V, 30. Plin. VII, 18. fuit avus M. Craſſi, in Parthis a. V. C. 700. interemti. — *humore* in metu intercutis. *vigiliam*, ne cogites de Maecenatis vigilia, Plin. VII, 52. fuit enim morbus; at h. l. ſermo eſt de vigilia, quae adhibetur, ut famam factis extendamus. Mox de funambulis et urinatoribus noſtrum loqui patet. *adverſis* dictum eſt, ut adverſo flumine navigare. Hanc eandem ſententiam multi exſequuti ſunt. cf. Gataker. ad Anton. p. 424. ſq. ubi noſtrum locum non neglexit: add. Stobaei Florileg. Serm. XXVII. inpr. p. 299. Muſenii Rufi (Fabric. Bibl. Gr. T. III. p. 566. Harl.) praeclarum fragmentum, perquam ſimile iis, quae noſter perſequitur.

Cap. XIII. Magnum praemium expoſitum eſſe ei, qui iram totam dimittat: nec ita difficile hoc eſſe.

2. *meditatus eſt*] i. exercuit ſe.

magno auctoramento, labor pervenit. Nos non ad-
vocabimus patientiam, quos tantum praemium exſpe-
3 ctat, felicis animi immota tranquillitas? Quantum
eſt, effugere maximum malum iram, et cum illa ra-
biem, ſaevitiam, crudelitatem, furorem, et alios co-
mites eius affectus? Non eſt, quod patrocinium no-
bis quaeramus et excuſatam licentiam, dicentes: aut
utile id eſſe, aut inevitabile. cui enim tandem vitio
advocatus defuit? non eſt quod dicas, excîdi non
poſſe: ſanabilibus aegrotamus malis, ipſaque nos in
rectum genitos natura, ſi emendari velimus, iuvat.
Nec, ut quibusdam [a] viſum eſt, arduum in virtutes et
4 aſperum iter eſt: plano adeuntur. Non vanae vobis
auctor rei venio. facilis eſt ad beatam vitam via:
inite modo bonis auſpiciis, ipſisque diis bene iuvan-
tibus. Multo difficilius eſt, facere iſta quae facitis.
quid enim quiete otioſius animi? quid ira laborio-
ſius? quid clementia remiſſius? quid crudelitate ne-
gotioſius? Vacat pudicitia, libido occupatiſſima eſt.
omnium denique virtutum tutela facilior eſt: vitia
5 magno coluntur. Debet ira removeri? hoc ex parte fa-
tentur etiam, qui dicunt eſſe minuendam. Tota dimitta-
tur: nihil profutura eſt. ſine illa [b] facilius rectiusque ſce-
lera tollentur, mali punientur, et traducentur in melius.

XIV.

Cap. XIII. a. *viſum* ante Lipſium legebatur, qui dedit *dictum*, ad Heſiodum reſpexiſſe Senecam putans. *Viſum* tamen in ſimili re ponere ſolet noſter.

b. *facilius rectiusque:* aberratio librarr. *ſ. potiusque*, e quo fecit Gron. *tutiusque.* At vulg. bene habet.

*auctoramento*] i. mercede. mox *excuſatam licentiam* i. quae excuſari poteſt.

3. *Nec ut quibusdam*] Eſt dictum antiquiſſimum, ap. Heſiod. Ἐργ. κ. ἡ. 287. ſq. et multos alios obvium. v. Stobaeum Serm. XXVII. Pindar. Pyth. XII, 49. Ruhnken. ad Xenoph. Memor. II, 1, 20. Cum noſtro facit M. Antonin. V, §. 9. ib. Gatak. p. 198. loco noſtro non praeterito. Iactare ſolebant Cynici, quos quidem Stoici magna ex parte ſequuti ſunt, breviſſimam ad felicitatem viam ſe reperiſſe. Gatak. ad Anton. p. 182.

XIV. Omnia, quae debet ſapiens, ſine ullius ma-
lae rei miniſterio efficiet: nihilque admiſcebit, cuius
modum ſollicitus obſervet. Nunquam itaque iracun- 2
dia admittenda eſt; aliquando ſimulanda, ſi ſegnes
audientium animi concitandi ſunt, ſicut tarde conſur-
gentes ad curſum equos ſtimulis, a facibusque ſubdi-
tis, excitamus. Aliquando incutiendus eſt his me- 3
tus, apud quos ratio non proficit. Iraſci quidem
non magis utile eſt, quam moerere, quam metuere.
„Quid ergo? non incidunt cauſae, quae iram laceſ- 4
„ſant?“ Sed tunc maxime illi opponendae manus
ſunt: nec eſt difficile, vincere animum: quum athle-
tae quoque in viliſſima ſui parte occupati, tamen ictus
doloresque patiantur, ut vires caedentis exhauriant;
nec quum ira ſuadet, feriunt, ſed quum occaſio.
Pyrrhum maximum praeceptorem certaminis gymnici, 5
ſolitum aiunt his, quos exercebat, praecipere, ne
iraſcerentur. Ira enim perturbat artem: et quâ noceat
tantum, non quâ caveat, aſpicit. Saepe itaque ratio
patientiam ſuadet, ira vindictam: et qui primis de-
fungi malis potuimus, in maiora devolvimur. Quos-
dam unius verbi contumelia, non aequo animo lata,
in exſilium proiecit: et qui levem iniuriam ſilentio
ferre noluerant, graviſſimis malis obruti ſunt, indi-
gnatique aliquid ex pleniſſima libertate deminui, ſer-
vile in ſeſe attraxerunt iugum.

XV.

Cap. XIV. a. *facibus.* Lipſius coni. *calcibus*: at vid. not.

Cap. XIV. Sapiens nihil efficit miniſterio (adiumento) ullius rei malae: interdum tamen iram ſimulare iuvabit; cf. Cic. de Offic. I, 38. ubi lac. Fr. Heuſinger noſtrum contulit.

2. *Sicut — excitamus*] Ruſtici aratores ſtimulis aut ignibus aliisque tormentis boves equosve, ignave ſe gerentes, afficere ideoque irritare ſolebant. Columell. VI, 2. Pallad. Martis tit. 120. Solin. 45. ait: nonnulli equi etiam accenſis facibus ad curſus provocantur.

5. *Pyrrhum*] Hunc Pyrrhum ignoramus.

XV. „Vt ſcias," inquit, „iram habere in ſe ge-
„neroſi aliquid, liberas videbis gentes, quae iracun-
„diſſimae ſunt, ut Germanos et Scythas." Quod
evenit, quia fortiora ſolidaque naturâ ingenia, ante-
2 quam diſciplinâ molliantur, prona in iram ſunt. Quae-
dam enim non niſi melioribus innaſcuntur ingeniis,
ſicut valida arbuſta et laeta quamvis neglecta tellus
creat: alia fecundi ſoli ſilva eſt. Itaque et ingenia
naturâ fortia iracundiam ferunt, nihilque tenue et
exile capiunt, ignea et fervida: ſed imperfectus ille
vigor eſt, ut omnibus quae ſine arte, ipſius tantum
naturae bono, exſurgunt; ſed niſi cito domita ſunt,
quae fortitudini apta erant, audaciae temeritatique
3 conſueſcunt. Quid? non mitioribus animis vitia le-
niora coniuncta ſunt ut miſericordia, amor, et ve-
recundia? Itaque tibi ſaepe bonam [a] indolem a malis
quoque ſuis oſtendam; ſed non ideo vitia non ſunt,
4 ſi naturae melioris indicia ſunt. Deinde omnes iſtae
feritate liberae gentes, leonum luporumque ritu, ut
ſervire non poſſunt, ita nec imperare. Non enim
humani vim ingenii, ſed feri et intractabilis habent:
nemo autem regere poteſt, niſi qui et regi.

XVI.

Cap. XV. a. *indolem a malis* — Lipſio ſuadente recepi: ſen-ſus magis congruit prioribus: et e vitiis quibusdam bonam indolem coniicimus. antea: *indolem malis* - ſine τοῦ *a*.

Cap. XV. Sunt quidem ingenia in iram prona, quae generoſi quid in ſe habent; ſed ille vigor imperfectus eſt.

*Quod evenit*] Hinc ſequitur, eſſe naturae non alienam iram: quod tamen in antecedentibus operoſe refutaverat.

2. *Quaedam*] gentes, ſicut *arbuſta* i. arbores, vel non cultae, meliores tamen redduntur, ſi *ſolum fecundum* i. cultum ſit.

4. *leonum*] leones tamen et curribus iunctos eſſe, ideoque ſerviiſſe, conſtat. Ipſe noſter, ſui parum memor, dixit C. 31. urſorum leonumque ora placida tractantibus —.

XVI. Fere itaque imperia penes eos fuere po-
pulos, qui mitiore coelo utuntur: in frigora Septem-
trionemque vergentibus immanſueta ingenia ſunt, ut
ait poëta,

— *ſuoque ſimillima coelo.*

„Animalia,“ inquit, „generoſiſſima habentur, quibus
„multum ineſt irae.“ Errat, qui ea in exemplum 2
hominis adducit, quibus pro ratione eſt impetus: ho-
mini pro impetu ratio eſt. Sed nec illis quidem
omnibus idem prodeſt. Iracundia leones adiuvat, pa-
vor cervos, accipitrem impetus, columbam fuga.
Quid, quod ne illud quidem verum eſt, optima ani- 3
malia eſſe iracundiſſima? [a] Feras putem, quibus ex
raptu alimenta ſunt, meliores, quo iratiores: patien-
tiam laudaverim boum, et equorum frenos ſequentium.
Quid autem eſt, cur hominem ad tam infelicia exem- 4
pla revoces, quum habeas mundum, Deumque, quem
ex omnibus animalibus, ut ſolus imitetur, ſolus in-
telligit? „Simpliciſſimi,“ inquit, „omnium haben-
„tur

Cap. XVI. a. *feras putem — ſequentium.* e codd. recte recepit Gronov. ſublato *ne* poſt *feras* et interrogandi ſigno.

Cap. XVI. Neque animalia iracundiora eademque generoſiora in exemplum hominis adduci poſſunt, neque ſimplices appellandi ſunt iracundi.

*Fere itaque — coelo*] Verum quidem eſt, apud eos populos imperia prima fuiſſe, qui mitiore coelo uterentur: ſed diverſa ex cauſa. Mitius coelum haud dubie potiſſimum in cauſa fuit, cur, qui eo uterentur, maturiore humanitatis cultu vigerent, inſtitutisque florerent iis, quibus animi atque ingenia ad eam culturam per artes literasque evehi potuerint, qua dominatio comparatur. Argumentationis cupido noſtrum eo perduxit, ut, omni experientia praetermiſſa, qua quidem docemur, calidioribus terris magis propriam eſſe iracundiam quam frigoribus Septentrionis, feritatem cum ira confunderet. Neque aliud quidquam poeta indicare voluit.

4. *Simpliciſſimi*] i. honeſtiſſimi, qui iram in promtu habent, nec recondunt. cf. Cic. de Offic. I, 19. 30. *expo-*

„tur iracundi.“ Fraudulentis enim et verſutis com-
parantur: et ſimplices videntur, quia expoſiti ſunt:
quos quidem non ſimplices dixerim, ſed incautos.
Stultis, luxurioſis, nepotibusque hoc nomen impo-
nimus, et omnibus vitiis parum callidis.

XVII. „Orator,“ inquit, „iratus aliquando me-
„lior eſt.“ Immo imitatus iratum. nam et hiſtrio-
nes in pronuntiando non irati populum movent, ſed
iratum bene agentes. Et apud iudices itaque, et in
concione, et ubicunque alieni animi ad noſtrum ar-
bitrium agendi ſunt, modo iram, modo metum,
modo miſericordiam, ut aliis incutiamus, ipſi ſimula-
bimus: et ſaepe id quod veri affectus non effeciſſent,
2 effecit imitatio affectuum. „Languidus,“ inquit, „ani-
„mus eſt, qui irâ caret.“ Verum eſt, ſi nihil habet
irâ valentius. Nec latronem oportet eſſe, nec prae-
dam, nec miſericordem, nec crudelem: illius nimis
mollis animus, huius nimis durus eſt. Temperatus
ſit ſapiens: et ad res fortius agendas non iram, ſed
vim adhibeat.

XVIII. Quoniam quae de ira quaeruntur, tracta-
2 vimus, accedamus ad remedia eius. Duo autem, ut
opinor,

*expoſiti* itaque ſunt, patent fraudibus. *nepotes*, prodigi. (Horat. Epod. I, 34.)

Cap. XVII. Simulatio irae interdum prodeſt: ſed non ſine vi aliqua. Etiam hic noſtro rem cum Peripateticis eſſe, ex iis, quae ſupra iam adducta ſunt, liquet. cf. Cic. Tuſc. Diſpp. IV, 19.

*Hiſtriones*] Idem adhibuit Sotion ap. Stobaeum Serm. XVIII. p. 159. Florileg. (in nova ed. Schowii, quae mox prodibit in publicum, p. 381.) Ὑποκριταῖς μὲν ἂν, καὶ μὴ ὀργιζομένοις, ὑποκριναμένοις ὀργὴν συνήνεγκεν· οἱ δὲ σπουδαῖοι ἄνδρες, οὐδ' ἐὰν ὡς ἀληθῶς ὀργίζωνται, οὕτω χρῶνται τῷ σχήματι. Vereor tamen, ut dogma Stoicum: ſola bona quae honeſta, nec, niſi honeſtum, quidquam utile eſſe: purum illibatumque maneat.

Cap. XVIII. Sequitur ſecunda libri pars, quae primo praeſcripto continetur, ne in iram incidamus. Ne incidamus

opinor, ſunt: ne incidamus in iram, et ne in ira peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de reſtituenda, praecepta ſunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compeſcere, ut vincamus. Quaedam ad univerſam vitam pertinentia 3
praecipientur: ea in educationem, et in ſequentia tempora dividentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumque profuturam deſiderat; facile eſt enim, teneros adhuc animos componere, difficulter reciduntur vitia, quae nobiſcum creverunt. Opportu- 4
niſſima ad iracundiam fervidi animi natura eſt. nam quum elementa ſint quatuor, ignis, aqua, aër, et terra: poteſtates pares his ſunt, frigida, fervida, arida, atque humida. Et locorum itaque, et animalium, et corporum, et morum varietates, mixtura elementorum facit, et proinde in [a] aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicuius elementi maior vis abundavit. Inde quasdam humidas vocamus, aridasque regiones, et calidas, et frigidas. Eadem animalium et hominum diſcrimina ſunt.

XIX. Refert quantum quisque humidi in ſe calidique contineat: cuius in illo elementi portio praevalebit,

Cap. XVIII. a. *aliquos* i. mores. Lipſius coni. *aliquas* ſc. poteſtates vel varietates. Mox *incumbunt ingenia*, ubi Lipſio τὸ *ingenia* reiiculum eſſe videtur; una editio Rom. hoc ſprevit.

mus in iram, quaedam praemittuntur de animis, ad iram plus minus pronis, cognoſcendis: ideoque primum lineae quaſi doctrinae de temperamentis, ut vocant, ducuntur, quam maxime ex Hippocratis praeceptis de hac re.

3. *educationem*] deſignat tempus h. l. quod ſub educatoribus et magiſtris tranſigi ſolet. Sic *ludis* i. ludorum tempore, occurrit, v. c. ap. Sueton.

4. *poteſtates*] ſunt temperamenta quae dicimus. *in aliquos* ſc. mores.

Cap. XIX. De temperamentis quatuor, quibus Stoici accuratius uſi ſunt, quam antea fiebat, ad momentum corporis in animum et ipſum corporalem, declarandum.

Nu-

lebit, inde mores erunt. Iracundos fervidi mixtura
2 faciet: eſt enim actuoſus et pertinax ignis. Frigidi
mixtura timidos facit: pigrum eſt enim contractum-
que frigus. Volunt itaque quidam ex noſtris iram in
pectore moveri, effervescente circa cor ſanguine.
3 Cauſa cur hic potiſſimum aſſignetur irae locus, non
alia eſt, quam quod in toto corpore calidiſſimum pe-
ctus eſt. Quibus humidi plus ineſt, eorum paulatim
creſcit ira, quia non eſt paratus illis calor, ſed motu
4 acquiritur. Itaque puerorum feminarumque irae acres
magis, quam graves ſunt, levioresque dum inci-
piunt: ſiccis aetatibus vehemens robuſtaque ira eſt,
ſed ſine incremento, non multum ſibi adiiciens, quia
5 inclinatum calorem frigus inſequitur. Senes difficiles
et queruli ſunt, ut aegri et convaleſcentes, et quo-
rum aut laſſitudine, aut detractione ſanguinis exhau-
ſtus eſt calor. In eadem cauſa ſunt ſiti fameque ra-
bidi, et quibus exſangue corpus eſt, maligneque ali-
tur et deficit. Vinum incendit iram, quia calorem
auget pro cuiusque natura.

XX. Quidam ebrii effervescunt, quidam ^a * * ſaucii ſunt. Neque ulla alia cauſa eſt, cur iracundiſſimi ſint

Cap. XX. a. Locum hunc corruptum eſſe, et MSS. et ſequentia arguunt. Var. Lect. eſt: *ſaucii*; — *ſaucii ſunt*. Muretus ex ingenio dedit: *ſicci*. Gronov. coni. *Quidam ſobrii effervescunt, quidam ſaucii* (i. ebrii *οἰνοπλῆγες*). Defectus notas apponi iuſſi.

Notiſſima hic adduxit, praetermiſſa vi nervorum ad totam hanc doctrinam etc. Ex diverſa elementorum mixtura diverſi hominum mores proficiſcuntur.

2. *quidam ex noſtris*] Stoicis; cf. Diog. Laert. VII, 159. Plutarch. de Placit. Philoſ. IV, 5. et Platon. Cic. Tuſc. Diſpp. I, 10.

4. *Siccis aetatibus*] oppoſ. humidis; ut ſenes aegri. — *Calorem inclinatum* i. deminutum, attritum.

5. *Detractione ſanguinis*] i. deminutione. cf. I, 13. Ariſtotel. Rhetor. II, 2. haec eadem tangit.

Cap. XX. Accedunt aliae cauſae ad iram excitandam.

ſint flavi rubenteſque, quibus talis naturâ color eſt, qualis fieri ceteris inter iram ſolet; mobilis enim illis agitatusque ſanguis eſt. Sed quemadmodum natura 2
quoſdam proclives in iram facit: ita multae incidunt cauſae, quae idem poſſint quod natura. Alios morbus aut iniuria corporum in hoc perduxit, alios labor, et continua pervigilia, noctesque ſolicitae, et deſideria, amoresque: et quidquid aliud aut corpori nocuit aut animo, aegram mentem in querelas parat. Sed iſta omnia initia cauſaeque ſunt, plurimumque poteſt conſuetudo, quae, ſi gravis eſt, alit vitium. Natu- 3
ram quidem mutare, difficile eſt, nec licet ſemel mixta naſcentium elementa convertere. Sed in hoc noſſe profuit, ut calentibus ingeniis ſubtrahas vinum, quod pueris Plato negandum putat, et ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi ſunt, diſtendentur enim corpora, et animi cum corpore tumeſcent. Labor illos citra laſſitudinem exerceat, ut 4
minuatur, non ut conſumatur calor, nimiusque ille fervor deſpumet. Luſus quoque proderunt; modica enim voluptas laxat animos, et temperat. Humidioribus, ſiccioribus et frigidis non eſt ab ira periculum: ſed maiora vitia metuenda ſunt, pavor, difficultas, et deſperatio, et ſuſpiciones.

XXI. Mollienda itaque, fovendaque talia ingenia, et in laetitiam evocanda ſunt. Et quia aliis contra iram,

2. *conſuetudo — gravis*] i. prava: ut Lipſii emendatione ſuperſedeamus.

3. *profuit*] i. profuerit, ex more Senecae.

*Plato*] de Legg. II, p. 86. a. Tom. VIII. bip.

Cap. XXI. Diligenter ingenia ſunt obſervanda, et remedia diverſa adhibenda. Quae hic de educatione monentur, praeclara eſſe, per ſe patet. Vtile erit monita Platonis, Quinctiliani et Ruſſavii cum hisce comparaſſe. Brevitati autem noſtrae non conveniret, haec fuſius perſequi.

iram, aliis contra triſtitiam remediis utendum eſt, nec diſſimilibus tantum iſta, ſed contrariis curanda ſunt, ſemper ei occurremus, quod increverit. Plurimum, inquam, proderit pueros ſtatim ſalubriter in-
2 ſtitui. Difficile autem regimen eſt, quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obſervatione res indiget. Vtrumque enim et quod extollendum, et quod deprimendum eſt, ſimilibus alitur: facile autem etiam attendentem ſimilia decipiunt. Creſcit licentiâ ſpiritus, ſervitute comminuitur: aſſurgit, ſi laudatur, et in ſpem ſui bonam adducitur; ſed eadem iſta inſolen-
3 tiam et iracundiam generant. Sic itaque inter utrumque regendus eſt, ut modo frenis utamur, modo ſtimulis: nihil humile, nihil ſervile patiatur. Nunquam illi neceſſe ſit rogare ſuppliciter, nec proſit rogaſſe: potius cauſae ſuae, et prioribus factis, et bonis in futurum promiſſis donetur. In certaminibus aequalium nec vinci illum patiamur, nec iraſci; demus operam, ut familiaris ſit his, cum quibus contendere ſolet, ut in certamine aſſueſcat non nocere velle, ſed vincere. Quoties ſuperaverit, et dignum aliquid laude fecerit, attolli, non geſtire patiamur; gaudium enim exſultatio, exſultationem tumor, et
4 nimia aeſtimatio ſui ſequitur. Dabimus aliquod laxamentum; in deſidiam vero otiumque non reſolvemus, et procul a contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracundos, quam educatio mollis et blanda; ideo unicis, quo plus indulgetur, pupillisque, quo plus licet, corruptior animus eſt. Non reſiſtet offenſis, cui nihil unquam negatum eſt, cui lacrimas ſolicita ſemper mater abſterſit, cui de paedagogo

4. *cui de paedagogo*] ſervum literatum hic intelligas et ipſum educatorem magiſtrumque, de quo puer queſtus erat apud parentes.

gogo ſatisfactum eſt. Non vides, ut maiorem quamque fortunam maior ira comitetur? In divitibus nobilibusque et magiſtratibus praecipue apparet, quum quidquid leve et inane in animo erat, ſecundâ ſe aurâ ſuſtulit. Felicitas iracundiam nutrit, ubi aures ſuperbas aſſentatorum turba circumſtetit. Tibi enim reſpondeat: Non pro faſtigio te tuo metiris: ipſe te proiicis, et alia, quibus vix ſanae, et ab initio bene fundatae mentes reſtiterint. Longe itaque ab aſſentatione pueritia removenda eſt: audiat verum, et timeat interim, vereatur ſemper; maioribus aſſurgat, nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur: et divitias parentum in conſpectu habeat, non in uſu. Exprobrentur illi perperam facta.

5

6

XXII. Pertinebit ad rem, praeceptores paedagogosque pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum eſt, et in eorum ſimilitudinem creſcit: nutricum et paedagogorum retulere mox in [a] adoleſcentia mores. Apud Platonem educatus puer, 2
quum ad parentes relatus, vociferantem videret patrem, Nunquam, inquit, hoc apud Platonem vidi.



Cap. XXII. a. *adoleſcentia* antiqua lectio, a Lipſio et Grutero mutata in *adoleſcentiam*. *Referre* i. exprimere, imitari: Plin. Ep. V, 16. 9. filiam, quae mores eius referebat etc. Hanc ipſam ſententiam et a I. M. Heuſingero in Emendd. laudatis confirmatam video, qui poteſtatem verbi, *referre*,

5. *Tibi enim reſpondeat*] haec turba tibi dicere ſolet. — 6. *maioribus*] ſc. natu.

Cap. XXII. Redit ad ea quae cap. XVIII. poſuerat: praecepta haec eſſe dividenda in educationem et in ſequentia tempora. Contra primas iracundiae cauſas pugnandum eſt: ac primum, cave, ne putes te laeſum eſſe, ſed excutias rem. Ne ſint aures criminantibus faciles!

*nutricum — adoleſcentia mores*] exprimere ſolent mox adoleſcentes factis eos mores, quos a nutricibus et paed. acceperant. *Referre* eſſe i.

q.

Non dubito, quin citius patrem imitatus ſit, quam
3 Platonem. Tenuis ante omnia victus, et non pretioſa veſtis, et ſimilis cultus cum aequalibus. Non iraſcetur aliquem ſibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed haec ad liberos noſtros pertinent. In nobis ſiquidem ſors naſcendi et educatio nec vitii locum, nec iam praecepti habet, ſequentia
4 ordinanda ſunt. Contra primas itaque cauſas pugnare debemus. Cauſa iracundiae, opinio iniuriae eſt, cui non facile credendum eſt, nec apertis quidem manifeſtisque ſtatim accedendum. Quaedam enim falſa
5 veri ſpeciem ferunt. Dandum ſemper eſt tempus: veritatem dies aperit. Ne ſint aures criminantibus faciles. hoc humanae naturae vitium ſuſpectum notumque nobis ſit, quod, quae inviti audimus, libenter credimus, et antequam iudicemus, iraſcimur.

XXIII. Quid, quod non criminationibus tantum, ſed ſuſpicionibus impellimur, et ex vultu riſuque alieno peiora interpretati, innocentibus iraſcimur? Itaque agenda eſt contra ſe cauſa abſentis, et in ſuſpenſo ira retinenda. Poteſt enim poena dilata exigi,
2 non poteſt exacta revocari. Notus eſt ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehenſus, et ab Hippia

nunc ſatis notam, multis exemplis probavit. Mox fort. legendum eſt: *Tenuis ante omnia victus ſit*, non pret. v., et non —: certe intelligas τo' ſit.

q. exprimere, conſtet. Mox: *non dubito*, quin apud patrem educatus eius mores citius expreſſiſſet et imitatus eſſet pravos, quam placidos et expolitos Platonis.

5. *hoc humanae naturae*] de iis hominibus hoc intelligam, qui natura ſuſpicioſi, infirmi, ſibi culpae alicuius conſcii ſunt, qui cupidine aliqua vehementiore exagitantur, ideoque non ſatis ſibi conſtant. Iul. vero Caeſaris illud: quod volumus et credimus libenter, ratione oppoſita explices. Vtrumque itaque verum eſt, modo res accurate animo complexus fueris, quae his ſententiis originem dederint.

Cap. XXIII. Neque criminationibus neque ſuſpicionibus ad iram perpellamur.

Hippia tortus, ut conſcios indicaret, circumſtantes amicos tyranni nominavit, quibus quam maxime caram ſalutem eius ſciebat, et quum ille ſingulos, ut nominati erant, occidi iuſſiſſet, interrogavit, Ecquis ſupereſſet? Tu, inquit, ſolus: neminem enim alium, cui carus eſſes, reliqui. Effecit ira, ut tyrannus tyrannicidae manus commodaret, et praeſidia ſua gladio ſuo caederet. Quanto animoſius Alexander? qui 3 quum



2. *Hippia*] Hippias et Hipparchus, filii Piſiſtrati, Athenarum tyranni: Hipparchus interfectus eſt anno trigeſimo quarto dominationis ab Harmodio et Ariſtogitone, Hippias Athenis eiectus Ol. 66, 4. cf. Meurſii Piſiſtrat. c. 20. Noli tamen de Zenone Eleata cogitare, qui longe poſt Piſiſtratidas vixit: natus enim eſt is, Parmenidis diſcipulus, circ. Ol. 71. ut recte vidit Petr. Bayle in Dictionn. hiſt. et crit. T. IV. Art. Zénon d'Elée, p. 538. C., qui Muretum et Lipſium redarguit. Si vera ſunt, quae noſter hic tradit, tyrannicida ille unus ex iis fuiſſe videtur, qui Hippiae poſt Hipparchi mortem inſidiis fruſtra ſtructis comprehenſus poenas dederit. Sed quis umquam legit relatum, Simonidem, Anacreontem etc. quos quidem Hippiae familiares fuiſſe conſtat, ab eo interemtos eſſe? Neque vero Hiſtorici aliique auctores Graeci, qui hunc Hippiam memorant, de hac re expoſuere. Facilis itaque eſt concluſio, noſtrum, alias quoque in hiſtoria parum curioſum, id quod de Zenone Eleata traditum legiſſet audiſſetve, in tyrannum celebriorem transtuliſſe. Fuit autem uſitatum in ſcholis rhetorum inſtitutum, ut caſus quidam celebriores diſcipulis ad themata propoſita exornanda, amplificanda, probanda etc. plerumque ex hiſtoria depromta ſuppeditarentur a magiſtris. cf. Cic. Tuſc. Diſputt. I, 47. Deorum immortalium iudicia ſolent in ſcholis proferre de morte — Herodoto auctore. — Facile iam eſt ad intelligendum, quantopere haec exempla immutata ac deflexa fuerint, et quam exigua veritatis in his adhibendis ſit ratio habita, modo effectus declamationis appareret. Hinc explicem incuriam, qua noſter in hiſtoricis adducendis liberari non poteſt.

3. *Quanto animoſius Alexander?*] De hac confidentia Alexandri, quum Tarſi ad fluvium Cydnum morbo laboraret,

quum legiſſet epiſtolam matris, qua admonebatur, ut a veneno Philippi medici caveret, acceptam potionem non deterritus bibit. Plus ſibi de amico ſuo credidit: dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Hoc eo magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius irae fuit: quo rarior autem mo-
4 deratio in regibus, hoc laudanda magis eſt. Fecit hoc et C. Caeſar, ille qui victoria civili clementiſſime uſus eſt. Quum ſcrinia deprehendiſſet epiſtolarum ad Pompeium miſſarum ab iis, qui videbantur aut in ª diverſis, aut in neutris fuiſſe partibus, combuſſit: quamvis moderate ſoleret iraſci, maluit tamen non poſſe. Gratiſſimum putavit genus veniae, neſcire quid quisque peccaſſet. Plurimum mali credulitas facit: ſaepe ne audiendum quidem eſt, quoniam in quibusdam rebus ſatius eſt decipi, quam diffidere.

XXIV. Tollenda ex animo ſuſpicio et coniectura, fallaciſſima irritamenta. Ille me parum humane ſalutavit, ille oſculo meo non adhaeſit, ille inchoatum ſermonem cito abrupit, ille ad coenam non vocavit,
5 illius vultus averſior viſus eſt. Non deerit ſuſpicioni argu-

Cap. XXIII. a. *diverſis* i. adverſis: lectio omn. codd. — adverſis dederat Muretus.

ret, omnia nota ſunt, vel ex Ruſſavii Aemilio. Hiſtorici, qui hoc tradunt, omnes Parmenonis, qui tum prope aberat, epiſtolam, non matris produnt. Et veri ſimilius eſt, hanc epiſtolam a P. vicino, quam a matre Olympiade, qui Perae in Macedonia vivebat, allatam eſſe de periculo imminente admonentem.

4. *C. Caeſar*] Confirmat et Dio Caſſ. XLI, 63. fin. ubi vid. Intpp. Plinius Nat. Hiſt. VII, 26. illa fuit vera et incomparabilis invicti animi ſublimitas: captis apud Pharſaliam Pompeii Magni ſcriniis epiſtolarum, iterumque apud Thapſum Scipionis, concremaſſe ea optima fide, atque non legiſſe.

Cap. XXIV. Et coniectura et inquiſitio vitanda eſt.

argumentatio: ſimplicitate opus eſt, et benigna rerum aeſtimatione. Nihil niſi quod in oculos incurret, manifeſtumque erit, credamus: et quoties ſuſpicio noſtra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Haec enim caſtigatio conſuetudinem efficiet non facile credendi.

XXV. Inde et illud ſequitur, ut minimis ſordidisque rebus non exacerbemur. Parum agilis eſt puer, aut tepidior [a] aqua potui, aut turbatus torus, aut menſa negligentius poſita: ad iſta concitari, inſania eſt. aeger et infelicis valetudinis eſt, quem levis aura contraxit: affecti oculi, quos candida veſtis obturbat: diſſolutus deliciis, cuius latus alieno labore condoluit. Mindyridem aiunt fuiſſe ex Sybari- 2
tarum



Cap. XXV. a. *aqua potui* e codd. bonis reſtituit Lipſius probante Gron. antea: *aqua potui erogata.* *Aqua potui* dicitur, ut veſtis indutui, ſignum receptui, olea eſui (Varro I. de R. R. 60.) etc. I. F. Gronovio docente. Mox *turbatus torus* praefero diverſae lectioni: *turpatus*; loquitur enim de cauſis iracundiae levioribus. *turbatus eſt torus*, quando culcitrae pulvinive nondum a ſervo compoſiti atque in ordinem redacti ſunt.

2. *ſimplicitate*] bonitate animi, *καθαριότητι*: (cf. c. 16.) quum id ſolum ſequaris, quod verum atque bonum ſit, neque omnia in malam partem interpreteris.

Cap. XXV. Neque rebus minimis ſordidisque ad iram concitemur: ſervis potiſſimum negligentius ſe gerentibus.

*Parum agilis*] Servis neglecto diſpectu officiorum (C. IX.) non exacerbemur: ne intelligas de calda negligentius praebita, ſed de aqua potui miniſtrata male nive diluta: docente hoc ipſo capite extremo. Aqua autem non ſatis gelida vinumque nive dilutum eſſe et hodieque dilui in terris meridionalibus, res nota: cf. ep. 78. quia non vino nivem diluit. *torus* convivalis, noſtrum Sofa. *levis aura* ſc. gelida, ſtrinxit, ut in frigore.

2. *Myndiridem*] Graeci appellant: Σμινδυρίδης: luxuria famoſiſſimus in antiquitate, vixit Solonis tempore, obvius et ap. Herodot. VI, 127. qui addit: ad extrema deliciarum hunc veniſſe. Et tota Sybaritarum civitas ob deli-

tarum civitate: qui quum vidiſſet fodientem, et altius
raſtrum allevantem, laſſum ſe fieri queſtus, vetuit il-
3 lum opus in conſpectu ſuo facere. Idem [b] vibicem
habere ſaepius queſtus eſt, quod foliis roſae duplica-
tis incubuiſſet. Vbi animum ſimul et corpus volupta-
tes corrupere, nihil tolerabile videtur: non quia
4 dura, ſed quia molles patimur. Quid enim eſt cur
tuſſis alicuius, aut ſternutamentum, aut muſca parum
curioſe fugata, nos in rabiem agat, aut [c] obverſatus
canis, aut clavis negligentis ſervi manibus elapſa?
Feret iſte aequo animo civile convicium, et ingeſta
in

b. *vibicem habere.* Antea erat: *idem bilem habere ſaepius queſtus eſt*, codd. nonnullis et Tarvis. atque Eraſinica edd. adſtipulantibus: aliis tamen τὸ *bilem habere* praetermittentibus. Lipſio placebat: *bilem habere* (bile aut febricula ſe laborare) et I. F. Gronovio, eodem ſenſu: at uſum huius locutionis non docuerunt, quod in viris his doctiſſimis iisque prudentiſſimis merito mireris. Rubenius, Gronovii familiaris idemque eruditiſſimus iuvenis, coni. *bullam* i. papulam, nec ipſo vim vocis probante. Hac difficultate motus aliam propoſuit lectionem medicus ille ὀρειτενώτατος Trillerus (Obſ. crit. p. 138. Francof. ad Moen. 1742.): *vibicem habere.* A literarum ductu propius abeſt, et ſenſui egregie congruit. Significat enim tumorem calloſum a plagis ortum, exprimitque bene querelam delicatuli hominis, ſe quaſi pugnis male multatum et contuſum eſſe. I. M. Heuſinger, tamen hanc lectionem reiiciendam duxit, quia non tumorem illum, ſed vocem hic φλυκταίνην (ap. Aelian. Var. Hiſt. IX, 24. ubi haec fabula narratur,) expreſſam a noſtro ſibi perſuaſit: ideoque putavit legendum eſſe: *papulam habere.* Praefero Trillerianam rationem, quamquam Heuſingeri coniecturae eximie faveo.

c. *obverſatus* e codd. et libr. reduxit Lipſius. Pincianus dederat: *verſus calix*, qui etiam hic bene ſuum locum obtinere poſſet.

delicatos mores et mollitiem incolarum infamis, ut menſae, inceſſus, luxus eorum in proverbium abierint. Athen. XII, p. 518. ſqq. Heynii Opuſcc. acad. II, p. 126. ſqq. Aelian. V. H. IX, 24. meminit hanc a noſtro traditam rem, vid. ib. Perizon.

4. *Quid enim*] Intelligo de negligentia ſervorum, qui ſilentium interpellarent, muſcam, (ut muſcarii ſervi) canem fugarent, quominus domino moleſtiam crearent. Ep. 47.

in concione curiave maledicta, cuius aures tracti ſubſellii ſtridor offendit? Perpetietur hic famem, et aeſtivae expeditionis ſitim, qui puero male diluenti nivem, iraſcitur?

XXVI. Nulla itaque res magis iracundiam alit,
quam luxuria intemperans et impatiens. Dure tra- 2
ctandus animus eſt, ut ictum non ſentiat, niſi gra-
vem. Iraſcimur aut his, a quibus nec accipere iniu-
riam potuimus, aut his a quibus accipere potuimus.
Ex prioribus quaedam ſine ſenſu ſunt: ut, a librum,
quem minutioribus literis ſcriptum ſaepe proiecimus
et mendoſum, laceravimus: ut, veſtimenta, quae
quia diſplicebant, ſcidimus. His iraſci quam ſtultum
eſt, quae iram noſtram nec meruerunt, nec ſentiunt?
„Sed nos offendunt videlicet, qui illa fecerunt.“ 3
Primum, ſaepe antequam hoc apud nos diſtinguamus,
iraſcimur: deinde fortaſſe ipſi quoque artifices excu-
ſationes iuſtas afferent. Alius non potuit melius fa-
cere, quam fecit, nec ad tuam contumeliam parum
didicit: alius non in hoc, ut te offenderet, fecit.
Ad ultimum, quid eſt dementius, quam bilem in ho-
mines collectam in res effundere? Atqui ut his iraſci 4
dementis eſt, quae animâ carent, ſic mutis animali-

 bus,

Cap. XXVI. a. *librum quem — veſtimenta, quae —*. Hic haeſit magnus Gronovius et eiecit *το' quem* et *το' quae*: omnibus codd. et libris reſtagantibus. Relativa enim ſibi perſuaſerat ſaepe iniquo loco a librariis interpoſita eſſe. Quod non negaverim. Noſtrum tamen locum bene habere putem, virgula poſt *proiecimus* ſublata et poſt *mendoſum* translata: deinde, *ut*, *veſtimenta* explices: ex. gratia veſtimenta — nec ulla difficultas te morabitur, ut, librum, quem — mendoſum, laceravimus: ut, veſtimenta, quae, q. etc.

47. Lipſius canem obverſatum de omine ſcaevo intelligit. *tracti*, cum ſtrepitu loco moti.

Cap. XXVI. Iis, qui iniuriam inferre neque potuere, neque voluere, non iraſcendum eſt.

bus, [b] quae nullam iniuriam nobis faciunt, quia velle non poſſunt: non eſt enim iniuria, niſi a conſilio
5 profecta. Nocere itaque nobis poſſunt, ut ferrum, aut lapis; iniuriam quidem facere non poſſunt. Atqui contemni ſe quidam putant, ubi equi iidem obſequentes alteri equiti, alteri contumaces ſunt: tanquam iudicio, non conſuetudine, et arte tractandi, quaedam quibusdam ſubiectiora ſint.

XXVII. Atqui ut his iraſci ſtultum eſt, ita pueris, et non multum a puerorum prudentia diſtantibus. Omnia enim iſta peccata, apud aequum iudicem, pro
2 innocentia habent imprudentiam. Quaedam ſunt, quae nocere non poſſunt, nullamque vim niſi beneficam et ſalutarem habent: ut dii immortales, qui nec volunt obeſſe, nec poſſunt. Natura enim illis mitis et placida eſt, tam longe remota ab aliena in-
3 iuria, quam a ſua. Dementes itaque et ignari veritatis illis imputant ſaevitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: quum interim nihil horum, quae nobis nocent proſuntve, ad nos proprie dirigatur. Non enim nos cauſa Mundo ſumus, hiemem aeſtatemque referendi; ſuas iſta leges habent, quibus divina

b. *quae nullam iniuriam nobis faciunt, quia velle non poſſunt: non eſt enim iniuria —:* reduxi Gronovio auctore lectionem hanc codd. bonae notae, tum ſenſu et ſermone Senecae poſtulantibus. Antea: ſic mutis animalibus; quia nulla eſt iniuria, niſi —.

Cap. XXVII. Pergit in iis, quae priori capite poſita ſunt, et pluribus explicat.

*Omnia — imprudentiam*] imprudentia eſt, qua ſuam ſibi innocentiam vindicent; loco innocentiae eſt iis imprudentia. Gataker. ad Antonin. p. 63, 7. Tiedemann Geiſt der ſpec. Phil. II, p. 530. ſqq.

2. *ut dii immortales*] dogma Stoicum et Academicis commune eſt. Cic. de Off. III, 28. ib. intpp. cf. Lipſii Phyſiol. I, 10. *a ſua*] ipſi iniurias pati non poſſunt.

3. *Mundo*] i. deo, naturae rerum.

divina exercentur. Nimis nos ſuſpicimus, ſi digni
nobis videmur, propter quos tanta moveantur. Ni-
hil ergo horum in noſtram iniuriam fit; immo con-
tra, nihil non ad ſalutem. Quaedam eſſe diximus, 4
quae nocere non poſſunt: quaedam, quae nolunt.
In his erunt boni magiſtratus, parentesque, et prae-
ceptores, et iudices: quorum caſtigatio ſic accipien-
da eſt, quomodo ſcalpellum, et abſtinentia, et alia
quae profutura torquent. Affecti ſumus poenā? ſuc-
currat, non tantum quid patiamur, ſed quid feceri-
mus: in conſilium de vita noſtra mittamur. Si ve-
rum ipſi dicere nobis voluerimus, pluris litem no-
ſtram aeſtimabimus. Si volumus aequi omnium re- 5
rum iudices eſſe, hoc primum nobis ſuadeamus, ne-
minem noſtrûm eſſe ſine culpa. Hinc enim maxima
indignatio oritur: Nihil peccavi, nihil feci; immo
nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coër-
citione nos caſtigatos: quum illo ipſo tempore pec-
cemus, quo adiicimus malefactis arrogantiam et con-
tumaciam. Quis eſt iſte, qui ſe profitetur omnibus 6
legi-

3. *Nimis nos ſuſpicimus*] Haec contra Stoicorum dogma: Mundum deorum et hominum cauſa conditum eſſe, diſputata eſſe, patet e Cic. de Nat. Deor. II, 14. 53. 60. de Finib. III, 20. de Off. I, 7. et Plin. N. H. VII, prooem. ſ. 1. Hominis cauſa videtur cuncta alia genuiſſe natura. Explicat tamen de Benef. VI, 20. Sed quum in hoc moveantur (Sol et Luna), ut univerſa conſervent, et pro me moventur: univerſorum enim pars ſum. Academici aliique Philoſophi quum multa eaque merito contra hoc dogma Stoicum monuiſſent, noſter his monitis ad mitigationem huius doctrinae perductus eſſe videtur. cf. de Benef. IV, 4. 5. 13. VI, 23. Lipſius in Phyſiol. II, 8.

4. *in conſilium*] phraſis iudieielis: in conſilium iudices mittuntur, ut, cauſſa audita et cognita, poteſtate a quaeſitore facta, deliberent et tabellis acceptis finiant. Sententiam igitur de nobis feramus. *pluris litem n. ae.* noſtram poenam, multamve maiorem

legibus innocentem? Vt hoc ita ſit, quam anguſta innocentia eſt, ad legem bonum eſſe? quanto latius officiorum patet quam iuris regula? quam multa pietas, humanitas, liberalitas, iuſtitia, fides exigunt: quae omnia extra publicas tabulas ſunt?

XXVIII. Sed ne ad illam quidem arctiſſimam innocentiae formulam praeſtare nos poſſumus. Alia fecimus, alia cogitavimus, alia optavimus, aliis favimus: in quibusdam innocentes ſumus, quia non
2 ſucceſſit. Hoc cogitantes, aequiores ſimus delinquentibus, cedamus obiurgantibus: utique nobis ne iraſcamur, (cui enim non, ſi nobis quoque?) minime diis. Non enim illorum, ſed lege mortalitatis patimur, quidquid incommodi accidit. At morbi doloresque

iorem eſſe indicabimus. Res et locutio e foro attico petitae: in cauſa parum obvia alioquin, legibusque non ſatis clare pronuntiantibus poenam, iudices multam (τίμημα, litem) aeſtimabant, conſtituebant, ab accuſatore propoſitam, qui τιμᾶν dicitur; tum reus minuit ἀντιτιμᾶ, poſt accuſator προστιμᾶ: Hinc denique iudices per ſuffragia poenam conſtituerunt. Cic. de Orat. I, 54. Erneſti Clav. Aeſtimatio.

6. *Officiorum*] Stoicos officiis ſingularem locum et partem in diviſione Ethices dediſſe primos, ex Diogene Laert. VII, 108. Senec. ep. 89. Cic. de Fin. III, 22. patet. Officium (τὸ καθῆκον) dicunt, quod cur factum ſit, probabilis ratio reddi poſſit. Ergo officium valde latius quam Lex patet, quum omne id ſignificet, quod nobis ratio imperat. *tabulas* ſc. legum publice propoſitas et affixas.

Cap, XXVIII. Noſce te ipſum, ut aequior fias in alios, nec ſtatim iraſcaris.

*arctiſſimam*] i. anguſtam, circumſcriptam iuris formulam, qua innocentiam metiri poſſumus. *formula*] (ex iure rom. petita voce) cenſoribus, iudicibus formula i. regula, cenſendi, cognoſcendi dabatur, ad quam adminiſtrationem officiorum attemperarent. cf. Erneſti clav. Cic. *arctiſſima* dicitur, quoniam neque omnes cogitationes, neque omnes actiones dirigit, atque complectatur. Officium opponitur.

reſque incurrunt. [a] Vtique aliquâ fugiendum eſt do-
micilium putre ſortitis. Dicetur aliquis male de te 3
locutus: cogita an prior feceris, cogita de quam
multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non fa-
cere iniuriam, ſed reponere: [b] alios pronos facere,
alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui
volentes ſcientesque faciunt, ex iniuria noſtra non
ipſam iniuriam petere. Aut dulcedine urbanitatis pro- 4
lapſus eſt, aut fecit aliquid, non ut nobis obeſſet,
ſed quia conſequi ipſe non poterat, niſi nos repuliſſet.
Saepe adulatio, dum blanditur, offendit. Quisquis
ad ſe retulerit, quotiens ipſe in ſuſpicionem falſam
inciderit, quam multis officiis ſuis fortuna ſpeciem
iniuriae induerit, quam multos poſt odium amare coe-
perit, poterit non ſtatim iraſci: utique ſi ſibi tacitus
ad ſingula quibus offenditur, dixerit: Haec et ipſe
commiſi. Sed ubi tam aequum iudicem invenies?
Is qui nullius non uxorem concupiſcit, et ſatis iuſtam 5
cau-

Cap. XXVIII. a. *Vtique aliquâ fug.* Var. lectt. *ad aliquid. aliquo. frigidum.* Hinc Lipſius fecit: *aliqua defugiendum.* Gronovius: *aliqua ſuſtinendum:* i. patienda ſunt haec onera. Lipſius de ſuicidio explicaſſe videtur: quod cur Gronovio diſplicuerit, non video, qui ait: quicquid agas, haud expreſſeris ſenſum. Non cogitaſſe dicendus eſt de ſententia Stoicorum, licere homini ſponte ſua ſibi mortem conſciſcere. Niſi exciderint nonnulla, ut puto, de hoc dogmate hic ſermo eſt. Cf. infr. III, 15. *Aliquâ* i. ratione tibi exitum ex hoc domicilio putri, quod tute tibi non dediſti, ſed accepiſti, parabis.

b. *alios pronos facere* i. proclives in iram, aliquo irae impetu abreptos. al. *per nos. pro nobis*, a Gronovio probatum. At hic de iniuria agitur, qua nos afficimur, non de ea, quam nos inferimus. Alii iniuriam reponunt, alii impetu proprio abripiuntur, alii vi et perſuaſione aliorum ideoque coacti, alii ignorantes, nobis ipſis iniuriam inferri. *Pronos* itaque non erat ſollicitandum.

3. *pronos*] i. incautos, impetu aliquo abreptos facere iniurias, non conſilio certo ductos.

*ex iniuria noſtra*] nobis facta.

*non ipſam*] non iniuriam reputantes, quam faciunt, ſed reponentes, ſe vindicantes.

cauſam putat amandi, quod aliena eſt, idem uxorem
ſuam aſpici non vult: et fidei acerrimus exactor, eſt
perfidus: et mendacia perſequitur, ipſe periurus: et
litem ſibi inferri aegerrime calumniator patitur. Pu-
dicitiam ſervulorum ſuorum attentari non vult, qui
6 non pepercit ſuae. Aliena vitia in oculis habemus:
a tergo noſtra ſunt. Inde eſt, quod tempeſtiva filii
convivia pater deterior filio caſtigat. Nihil alienae
luxuriae ignoſcit, qui nihil ſuae negavit: et homici-
dae tyrannus iraſcitur: et punit furta ſacrilegus.
7 Magna pars hominum eſt, quae non peccatis iraſci-
tur, ſed peccantibus. Faciet nos moderatiores re-
ſpectus noſtri, ſi conſuluerimus nos: Numquid et
ipſi aliquid tale commiſimus? Numquid ſic erravi-
8 mus? Expeditne nobis iſta damnari? Maximum re-
medium eſt irae, mora. Nec ab illa pete initio, ut
ignoſcat, ſed ut iudicet: deſinet, ſi exſpectat. nec
univerſam illam tentaveris tollere; graves habet
impetus primos. tota vincetur, dum partibus car-
pitur.

XXIX. Ex his quae nos offendunt, alia renun-
tiantur nobis, alia ipſi audimus aut videmus. His
quae narrata ſunt, non debemus cito credere. Multi
ementiuntur, ut decipiant: multi, quia decepti ſunt.
Alius criminatione gratiam captat, et fingit iniuriam,
2 ut videatur doluiſſe factam. Eſt aliquis malignus, et
qui

6. *Aliena vitia*] nota fabula ex Aeſopo et Catull. XXII, 21. Sed non videmus manticae quod in tergo eſt. Et Phaedr. IV, 10. narravit, qui tamen noſtro notus non fuit.

*tempeſtiva*] quae ante tempus diei ſolitum inire ſolebant: de medio potare die eſt ap. Horat. II. Serm. VIII, 3. cf. Lipſ. Exc. d. ad Taciti Annal. XIV. p. 1215. ſq. (Amſtel. 1672.) T. I.

Cap. XXIX. Differas iram, et iudices, quae afferantur ab aliquo, priusquam iraſcaris.

qui amicitias cohaerentes diducere velit; [a] eſt ſuſpi-
cax: et qui ſpectare ludos cupiat, ut ex longin-
quo tutoque ſpeculetur, quos colliſit. De parvula
ſumma iudicaturo, tibi res ſine teſte non probaretur,
teſtis, ſine iureiurando non valeret: utrique parti da-
res advocationem, dares tempus, nec ſemel audi-
res; magis enim veritas elucet, quo ſaepius ad ma-
num venit. Amicum condemnas de praeſentibus, an- 3
tequam audias, antequam interroges? illi, antequam
aut accuſatorem ſuum noſſe liceat, aut crimen, ira-
ſceris? [b] Iam verum, iam utrimque quid diceretur,
audiſti? Hic ipſe qui ad te detulit, deſinet dicere,
ſi probare debuerit. Non eſt, inquit, quod me pro-
trahas:

Cap. XXIX. a. *eſt ſuſpicax.* Quum haec vox nihil ad ſequentem affectum attineat, quem exprimat, fuiſſe putat Lipſius, *ſubprocax:* quod excidiſſe nollem Viro praeſtantiſſimo. Difficultas haec pravae interpunctioni originem debet. Omnia autem clara ſunt, modo interpungas poſt *velit* et *ſuſpicax:* — velit; eſt ſuſpicax. Refero autem *το' eſt ſuſpicax* ad *το' et qui amic. — velit.* Hoc enim ſcriptoribus huius aetatis familiare eſt, ut particulas cauſales et tranſitus omittendo pulchritudinem neſcio quam ſuo ſermoni affundant, Ciceroni et optimo cuique auctori incognitam, quippe perſpicuitati officientem. Hic dicere debuiſſet: *eſt enim ſuſpicax*, et omnia perſpicua fuiſſent.

b. *Iam verum, iam quid utrinque — audiſti?* Ex codd. ap. Grut. recte recepit Gronov. Signum interrog. apponi iuſſi, tenore ſermonis poſcente. *Verum* i. iuſtum. cf. Erneſti Clav. Cic. ſub voc. veritas.

2. *eſt ſuſpicax*] ſuſpicione ductus amicitias diducere, tollere ſtudet, ne ſibi moleſtiam creent. Lipſius ad ſequentia retulit, ideoque coactus eſt ad coniecturam confugere aliquanto contortiorem, quam ut admitti poſſit. Eſt malignus aliquis, qui *et* ſuſpicionis cauſſa, *et* ut ludos ſibi faciat, amicitias disiungat.

3. *de praeſentibus*] i. Gronovio interprete, ſtatim, praeſenti opera, nulla interpoſita mora, qua rem cognoſcas. Senecae propria eſt haec loquendi ratio, atque apud eum ſolummodo occurrit: de Benef. II, 35. Ep. 97. Translatio facta videtur ab iis, qui ſatisfaciunt, emunt, ſolvunt, donant de praeſentibus nummis: quod quia ſtatim et promte fiebat, inde dicebatur, facere aliquid de praeſentibus i. ex continenti.

trahas: ego productus negabo. Alioqui nihil unquam tibi dicam. Eodem tempore et inſtigat, et ipſe ſe certamini et pugnae ſubtrahit. Qui dicere tibi niſi clam non vult, paene non dicit. Quid eſt iniquius, quam ſecreto credere, palam iraſci?

XXX. Quorundam ipſi teſtes ſumus. In his naturam excutiemus voluntatemque facientium. Puer eſt? aetati donetur: neſcit, an peccet. Pater eſt? aut tantum profuit, ut illi etiam iniuriae ius ſit: aut fortaſſis ipſum hoc meritum eius eſt, quo offendimur. Mulier eſt? errat. Iuſſus eſt? neceſſitati quis, niſi iniquus, ſuccenſet? Laeſus eſt? non eſt iniuria, pati quod prior feceris. Iudex eſt? plus illius credas ſententiae, quam tuae. Rex eſt? ſi nocentem punit, cede iuſtitiae: ſi innocentem, cede fortunae. Mutum animal eſt, aut ſimile muto? imitaris illud, ſi iraſceris. Morbus eſt, aut calamitas? levius tranſiliet ſuſtinentem. Deus eſt? tam perdis operam quum illi iraſceris, quam quum illum alteri precaris iratum. Bonus vir eſt, qui iniuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari; dabit poenas alteri, quas
2 debet tibi: et iam ſibi dedit, qui peccavit. Duo ſunt, ut dixi, quae iracundiam concitant: primum, ſi iniuriam videmur accepiſſe; de hoc ſatis dictum eſt. Deinde, ſi inique accepiſſe; de hoc dicendum eſt. Iniqua quaedam iudicant homines, quia pati non debue-

Cap. XXX. Natura et voluntas facientium iniurias excutiendae ſunt. Tranſit ad eam cauſam irae, quam ſecundo loco poſuerat, c. XXV. ſqq. nos et iraſci ſolere, ſi inique accepiſſe iniuriam videmur.

*iniuriae ius ſit*] liceat ſemel iniuſtus eſſe: aut fortaſſe eſt beneficium, quod notis iniuria videtur.

*Iuſſus eſt?*] iuſſu alterius iniuriam fecit, aut antea laeſus tibi iniuriam reponit.

*et iam ſibi dedit*] quoniam animus ſibi culpae conſcius ſe torquet.

debuerint: quaedam, quia non ſperaverint. Indigna putamus, quae inopinata ſunt. Itaque maxime commovent, quae contra ſpem exſpectationemque evenerunt. Nec aliud eſt, quare in domeſticis minima offendant: in amicis, iniuriam vocemus negligentiam.

XXXI. „Quomodo ergo," inquit, „inimicorum „nos iniuriae movent?" Quia non exſpectavimus illas, aut certe non tantas. Hoc efficit amor noſtri nimius: inviolatos nos etiam inimicis iudicamus eſſe debere. Regis quisque intra ſe animum habet, ut li- 2
centiam ſibi dari velit, in ſe nolit. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut inſolentia iracundos facit. Ignorantia: quid enim mirum eſt, malos mala facinora edere? Quid novi eſt, ſi inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, ſervus peccat? Turpiſſimam aiebat Fabius imperatori excuſationem eſſe: Non putavi; ego turpiſſimam homini puto. Omnia puta, exſpecta: etiam in bonis moribus aliquid exſiſtet aſperius. Fert humana natura inſidioſos amicos, fert in- 3
gratos, fert cupidos, fert impios. Quum de moribus unius iudicabis, de publicis cogita: ubi maxime gaudebis, maxime metues: ubi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non deſunt, ſed quieſcunt; ſemper futurum aliquid, quod te offendat, exiſtima. Gubernator nunquam ita totos ſinus explicuit ſecurus, 4
ut non expedita ad contrahendum armamenta diſponeret. Illnd ante omnia cogita, foedam eſſe et execrabi-

Cap. XXXI. Inimicorum iniuriae ferendae ſunt, quoniam ignorantia eas genuit.

2. *Fabius*] Quint. Fabius Maximus. cf. Cic. de Off. I, 23.

4. *ſinus*] vela ſinubus ſimilia ideoque expanſa; vox technica in re nautica. Armamenta ſunt antennae et ſunes nautici.

*Illud ante omnia cogita —*] Haec, argumenta et mox: *quid ſi nocere velint manus ped.* — ex obiurgatione, qua Socrates duos diſſidentes fratres

crabilem vim nocendi, et alieniſſimam homini, cuius
5 beneficio etiam ſaeva manſueſcunt. Aſpice elephantorum iugo colla ſubmiſſa, taurorum pueris pariter ac feminis perſultantibus terga impune calcata, et repentes inter pocula ſinusque innoxio lapſu dracones, et ᵃ intra domum urſorum leonumque ora placida tractantibus, adulantesque dominum feras: pudebit cum
6 animalibus permutaſſe mores. Nefas eſt nocere patriae; ergo civi quoque. nam hic pars patriae eſt. Sanctae partes ſunt, ſi univerſum venerabile eſt; ergo et homini. nam hic in maiore tibi urbe civis eſt. Quid ſi nocere velint manus pedibus? manibus
7 oculi? Vt omnia inter ſe membra conſentiunt, quia ſingula ſervari totius intereſt; ita homines ſingulis parcent, quia ad coetum geniti ſumus. ſalva autem eſſe ſocietas niſi amore et cuſtodia partium non poteſt. Ne viperas quidem et natrices, et ſi qua morſu aut ictu nocent, effligeremus, ſi ut reliqua manſuefacere poſſemus, aut efficere, ne nobis aliisve pe-
8 riculo eſſent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia

Cap. XXXI. a. *intra domum.* Cur hic *intra damnum* legendum ſit, non intelligo cum Gronovio, quum praecedat: impune — et placida: pueris et feminis — tractantibus ora plac. Nonne idem dixiſſe noſter putandus eſſet? cf. Ep. 85.

tres conciliare ſtudet, deſumta eſſe videntur. cf. Xenoph. Memorab. II, 3, 18. Gatak. ad Antonin. p. 264, 12.

5. *Aſpice*] Qui plura legere de his cupiat, is adeat Meierottonem (Sitten und Lebensart der Römer, II, 190-195.) poſt noſtrum Ep. 85. Martial. I, 105. V, 32. etc.

6. *Ergo et homini*] nefas eſt nocere, nam hic mundanus eſt, qualem Socrates ſe eſſe dixit. Cic. Tuſc. Diſpp. V, 37. Ad communitatem ſpectat, qua, ut Stoici docebant, dii hominesque cives eiusdem civitatis ſunt. Cf. Arium Didymum ap. Euſeb, praep. evangel. XV, C. 15. ὅτι ὁ κόσμος οἱονεὶ πόλις ἐστὶν ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων συνεστῶσα, τῶν μὲν θεῶν τὴν ἡγεμονίαν ἐχόντων, τῶν δὲ ἀνθρώπων ὑποτεταγμένων —. Lipſio Phyſiol. Stoic. II, 7. hunc locum debeo.

quia peccavit, ſed ne peccet: nec unquam ad praeteritum, ſed ad futurum poena referetur, non enim iraſcitur, ſed cavet. Nam ſi puniendus eſt, cuicunque pravum maleficumque ingenium eſt, poena neminem excipiet.

XXXII. „At enim ira habet aliquam voluptatem,
„et dulce eſt, dolorem reddere." Minime. non
enim ut in beneficiis honeſtum eſt, merita meritis re-
penſare, ita iniurias iniuriis. illic, vinci turpe eſt:
hic, vincere. Inhumanum verbum eſt, (ut quidem 2
pro iuſto receptum) Vltio: [a] et talio non multum
differt niſi ordine. Qui dolorem regerit, tantum ex-
cuſatius peccat. M. Catonem [b] in balneo ignorans
quidam percuſſit imprudens. quis enim illi ſciens fa-
ceret iniuriam? poſtea ſatisfacienti Cato, Non me-
mini, inquit, percuſſum me. Melius putavit, non
agnoſcere, quam [c] vindicare. Nihil, inquis, poſt 3
tantam petulantiam mali factum eſt? Immo multum

F 2 boni;

Cap. XXXII. a. *et talio non multum differt niſi ordine.* Libri omnes praeſtant. Gronov. *Vltio, et a vi non multum differt.* Sed lectio, quam recepi, bonum ſenſum promit. *Vltio* eſt vox generalior, *talio* ad iniurias reponendas proprie ſpectat. *ut quidem* i. quamquam. Vncis includi iuſſi τα *ut quidem — receptum*, Gronovio ſuadente, in ceteris dicto ei non audiens. Antea: *Vltio et a contumelia non differt*, pravo ſenſu.

b. *in balneo ignorans* praeſtant omnes libri. Senſus: neque novit Catonem, neque ſponte ſua M. Catonem percuſſit. Antea: *in balneo quidam p. i.* eiecto τῳ *ignorans.* Duritiem tamen ſentio, et abeſſet vellem: Lipſio diſplicuit, qui proinde fuiſſe hic contendit: *in ore.*

c. *vindicare.* Omnes libri et ſcripti agnoſcunt: Muretus immutavit: *ignoſcere.*

Cap. XXXII. Negat, iram habere aliquam voluptatem. Contra Platonem et Ariſtotelem diſputat: ambo autem hoc teſtimonio homerico, Il. σ, 107. ſqq. uſi ſunt ad firmandum hunc locum: ille in Philebo p. 283. T. IV. Opp. bip. hic Rhetoric. I, XI. p. 121. T. IV. Opp. bip.

*ita iniurias*] Iam Pindarus hanc ſententiam de animo erga inimicos benevolo in loco praeclaro extulerat Pyth.

IX,

boni; coepit Catonem noſſe. Magni animi eſt, iniurias deſpicere. ultionis contumelioſiſſimum genus eſt, non eſſe viſum dignum, ex quo peteretur ultio.
4 Multi leves iniurias altius ſibi demiſere, dum vindicant: ille magnus et nobilis eſt, qui, more magnae ferae, latratus minutorum canum ſecurus exaudit. „Minus," inquit, „contemnemur, ſi vindicaverimus „iniuriam." Si tanquam ad remedium venimus, ſine ira veniamus: non quaſi dulce ſit vindicari, ſed quaſi utile. Saepe autem ſatius fuit diſſimulare, quam ulciſci.

XXXIII. Potentiorum iniuriae hilari vultu, non patienter tantum ferendae ſunt; facient iterum, ſi ſe feciſſe crediderint. Hoc habent peſſimum animi magnâ fortunâ inſolentes: quos laeſerunt, et oderunt. Notiſſima vox eſt eius, qui in cultu regum conſenue-
2 rat. Quum illum quidam interrogaret: Quomodo rariſſimam rem in aula conſecutus eſſet, ſenectutem? „Iniurias," inquit, „accipiendo, et gratias agendo." Saepe adeo iniuriam vindicari non expedit, ut ne fa-
3 teri quidem expediat. C. Caeſar Paſtoris ſplendidi equitis Romani filium quum in cuſtodia habuiſſet, munditiis eius et cultioribus capillis offenſus, rogante patre, ut ſalutem ſibi filii concederet, quaſi de ſupplicio eius admonitus, duci protinus iuſſit. Ne tamen

IX, 169. T. II. Beck. p. 208. et Plato praecepit: neminem laeſum iniurias reponere debere (in Criton. p. 113. 114. T. I. bip.) *οὔτε ἄρα ἀνταδικεῖν δεῖ, οὔτε κακῶς ποιεῖν οὐδένα ἀνθρώπων, οὐδ' ἂν ὁτιοῦν πάσχῃ ὑπ' αὐτῶν.* Plutarch. de capienda ex hoſtibus utilitate, p. 281. T. VII. ed. Hutten. Cf. Gatak. ad Antonin. VI, 6. p. 220. ſq.

4. *Minus*] cf. C. XI. ubi haec iam tractavit.

Cap. XXXIII. Iram diſſimulare ſaepe utile eſt.

*Eius*] Cuius aut ubi, ignoro cum Lipſio: nam de Ariſtippo (Diog. Laert. II, 67-78. cum nott. Menág.) non cogitaverim.

5. *munditiis*] Pulchros omnes et comatos oderat. Sueton. Calig. 35.

men omnia inhumane faceret adverſum patrem, ad coenam illum invitavit eo die. venit Paſtor, nihil vultu exprobrante. Propinavit illi Caeſar heminam: et 4
poſuit illi cuſtodem. perduravit miſer, non aliter quam ſi filii ſanguinem biberet. Vnguentum et coronas miſit, et obſervare iuſſit an ſumeret. ſumſit. Eo die, quo filium extulerat, immo quo non extulerat, iacebat conviva centeſimus, et potiones vix honeſtas natalibus liberorum, podagricus ſenex hauriebat: quum interim non lacrimas emiſit, non dolorem aliquo ſigno erumpere paſſus eſt. Coenavit, tanquam pro filio exoraſſet. Quaeris, quare? habebat alterum. 5
Quid ille Priamus? non diſſimulavit iram, et regis genua complexus eſt? funeſtam perfuſamque cruore filii manum ad os ſuum retulit, et coenavit; ſed tamen ſine unguento, ſine coronis: et illum hoſtis ſaeviſſimus multis ſolatiis, ut cibum caperet, hortatus eſt, non ut pocula ingentia, ſuper caput poſito cuſtode, ſiccaret. ᵃ Contemſiſſet troianum patrem, ſi 6
ſibi



Cap. XXXIII. a. *Contemſiſſet troianum patrem.* Omnes libri *romanum patrem*: unde Muretus fecit: *Paſtorem.* Lipſius: *contemſiſſet et romanus pater.* Sed ſenſus et nexus huic lectioni male congruunt. Facile enim eſt ad intelligendum, hic neque de Paſtore, neque de Caligula ſermonem eſſe. Paſtor enim procul dubio ſibi timuit; iram non oſtendit, ut quae repreſſa eſt timore, ne ipſe et filius interficerentur:

***ad coenam***] cf. Sueton. c. 27, qui univerſe crudelitatem Caligulae attigit.

4. ***hemina***] poculum uncias novem vini ſ. dimidium ſextarium capiens.

5. *Quaeris* —] alterum ſc. filium, quem ſervare voluit.

*Quid ille Priamus?* —] Ex Homer. Il. *ω*. notiſſima haec. Hectore autem ab Achille interfecto Priamus Rex Troiae Achillem adiit filium redemturus: cui hic perquam benignum ſe praeſtitit.

***manum***] ſc. Achillis; moneo, ne de manu filii cogites. Sunt haec expreſſa ex Il. *ω*, 477. 478. ἄγχι δ' ἄρα ςὰς Χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα, καὶ κύσε χεῖρας δεινὰς, ἀνδροφόνους, αἵ οἱ πόλεας κτάνον υἷας. 601. νῦν δὲ μνησώμεθα δόρπου.

ſibi timuiſſet: nunc iram compeſcuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret a convivio ad oſſa filii legenda diſcedere. Ne hoc quidem permiſit benignus interim et comis adoleſcens: propinationibus ſenem crebris, ut cura leniretur, admovens laceſſebat: contra ille ſe laetum, et oblitum quid eo eſſet actum die, praeſtitit. Perierat alter filius, ſi carnifici conviva non placuiſſet.

XXXIV. Ergo ira abſtinendum eſt, ſive par eſt qui laceſſendus eſt, ſive ſuperior, ſive inferior. Cum pare contendere, anceps eſt: cum ſuperiore, furioſum: cum inferiore, ſordidum. Puſilli hominis et miſeri eſt, repetere mordentem. [a] mures et formicae, quâ manum admoveris, ora convertunt: imbecillia ſe laedi putant, ſi tanguntur. Faciet nos mitiores, ſi cogitaverimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui iraſcimur, et meritis offenſa redime-
2 tur. Illud quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura ſit clementiae fama, et quam multos venia amicos utiles fecerit. Ne iraſcamur inimicorum

nec Caligulae iram pietas compeſcuit, qui Paſtorem laceſſiviſſe mox dicitur. Itaque *romanum patrem* hic ſtare non poſſe putem. Refero potius ad Priamum, qui ſibi non timuit, et ad Achillem, cuius iram pietas, quam ſenex Priamus ſapienter in Pelidae animo excitaverat, compeſcuit. Proinde dignus fuit Priamus etc. Quae omnia egregie conveniunt cum iis, quae Hom. Il. ω. cecinit. Ipſa ratio grammatica cogit, ut cogitemus de Achille, cuius mentio proxime antecedit. Legendum itaque cenſeo *troianum patrem*, i. Priamum, qui poſt convivium Hectore ſuo redemto et accepto Troiam rediit, ut oſſa corpore combuſto de more legeret. Facilis autem erat haec mutatio *troianum* in *romanum*, ſi ſcripturam codd. cogites. Mox: *ne hoc quidem permiſit*, (interpunctione ſublata) *benignus interim* (ſub convivio) — ad Caligulam refero, ironice dictum, ut facile intelligas. *admovens* eſt lectio codd. bonum ſenſum promens: crebro *invitans*. Lipſius coni. *admonens*.

Cap. XXXIV. a. *Mures — quâ*. Gronovius Lipſio praeeunte e codd. reſtituit.

Cap. XXXIV. Itaque ne iraſcamur, praeclarae cauſae afferuntur.

2. *Ne iraſcamur*] Etiamſi Lipſio non refrager, contendenti, hic quaedam excidiſſe, tamen

corum et hoſtium liberis. Inter Syllanae crudelitatis 3
exempla eſt, quod a republica liberos proſcriptorum ſummovit. Nihil eſt iniquius, quam aliquem heredem paterni odii fieri. Cogitemus, quoties ad ignoſcen- 4
dum difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles eſſe. Quam ſaepe veniam qui negavit, petit? quam ſaepe pedibus eius advolutus eſt, quem a ſuis repulit? Quid eſt glorioſius, quam iram amicitia mutare? Quos Populus Romanus fideliores habet ſocios, quam quos habuit pertinaciſſimos hoſtes? Quod hodie eſſet imperium, niſi ſalubris providentia victos permiſcuiſſet victoribus? Iraſcetur aliquis? tu contra beneficiis provoca. Cadit ſtatim ſimultas, ab 5
altera parte deſerta: [b] niſi pariter, non pugnant. Si utrimque certabitur, irâ concurritur: ille eſt melior, qui prior pedem retulit: victus eſt qui vicit. Percuſſit te? recede. referiendo enim, et occaſionem ſaepius feriendi dabis, et excuſationem: non poteris revelli, cum voles. Numquid velit quisquam tam graviter hoſtem ferire, ut relinquat manum in vulnere, et ſe ab ictu revocare non poſſit? atqui tale ira telum eſt; vix retrahitur.



b. *niſi pariter, non pugnant:* bene Gronov. e codd. reſtituit. Mox reddidi lectionem antiquam: *Si utrimque certabitur, irâ concurritur.* Antea: *Si utrimque concurritur.*

tamen in mentem venire poteſt, Senecam, membris ſermonis quibusdam omiſſis, veniae et clementiae exemplum potiſſimum apponere maluiſſe. Ne iraſcaris inferiori, neque iis, quibus iraſci poſſes: hi enim aliquando tibi ob hanc veniam grati erunt. Quapropter ne extendas iram et in liberos inimicorum: hoc nexu quoque ſequentia cum antecedentibus coniuncta ſunt:

4. *Cogitemus* —] Exemplum crudelitatis Syllanae commemoratur et ap. Salluſt. Catilin. 37. Vellei. Paterc. II, 28. Plutarch. Syll. c. 31. §. 3 *ὁ δὲ πάντων ἀδικώτατον ἔδοξε, τῶν γὰρ προγεγραμμένων ἠτίμωσε καὶ υἱοὺς καὶ υἱωνούς.*

*pertinaciſſimos*] De Latinis, Samnitibus etc. cogitaſſe videtur.

XXXV. Arma nobis expedita proſpicimus, gladium commodum et habilem: non vitabimus impetus animi. his graves magis, furioſos et irrevocabiles? Ea demum velocitas placet, quae ubi iuſſa eſt, veſtigium ſiſtit, nec ultra deſtinata procurrit, et quae
2 flecti, et a curſu ad gradum reduci poteſt. Aegros ſcimus nervos eſſe, ubi invitis nobis moventur. Senex, aut infirmi corporis eſt, qui quum ambulare vult, [a] currit. Animi motus eos putemus ſaniſſimos validiſſimosque, qui noſtro arbitrio ibunt, non ſuo ferentur. Nihil tamen aeque profuerit, quam primum intueri deformitatem rei, deinde periculum.
3 Non eſt ullius affectus facies turbatior: pulcherrima ora foedavit, torvos vultus ex tranquilliſſimis reddidit. [b] Linquit decor omnis iratos: et ſive amictus illis compoſitus eſt ad legem, trahent veſtem, omnemque curam ſui effundent; ſive capillorum natura vel arte iacentium non informis eſt habitus, cum animo inhorreſcunt: tumeſcunt venae, concutitur crebro ſpiritu pectus, rabida vocis eruptio colla diſtendit. tunc artus trepidi, inquietae manus, totius corporis flu-
4 ctuatio. Qualem intus putas eſſe animum, cuius extra imago tam foeda eſt? quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior ſpiritus eſt, intenſior impetus, rupto-

Cap. XXXV. a. *currit.* Male Trillerus Obſſ. crit. I, 26. emend. *corruit.* Enimvero agitur de velocitate nimia eaque vitioſa. Repreſſit eius cupiditatem I. M. Heuſinger Emendd. p. 231. ut nunc video.

b. *Linquit* — totus locus a Gronov. docte conſtitutus eſt e codd. *Linquit* tamen tueor: Vir magnus dedit: *Liquit.* *Trahere veſtem* eſt luxu et mollitie diffluentium ap. Rom. et *ϑοιμάτιον ἕλκειν* ap. Graecos: res nota. Illuſtrat tamen Gronov. ad h. l.

Cap. XXXV. Inprimis cures, ut faciem externam et internam iratorum intuearis. Cf. I, 1.

*non vitabimus*] Sicut arma nobis proſpicienda ſunt expedita ad impetus hoſtiles arcendos, ſic arma apparanda ſunt ad impetus animi repellendos. Moneo, ne putes τὸ *vitabimus* male reſpondere τῷ *proſpicimus.*

rupturus ſe niſi eruperit? Quales ſunt hoſtium, vel 5
ferarum caede madentium, aut ad caedem euntium
aſpectus; qualia poëtae inferna monſtra finxere, ſuc-
cincta ſerpentibus, et igneo flatu; quales ad bella
excitanda, diſcordiamque in populos dividendam, pa-
cemque lacerandam, teterrimae inferum exeunt Fu-
riae: talem nobis iram figuremus, flammâ lumina ar-
dentia, ſibilo mugituque et gemitu et ſtridore, et ſi qua
his inviſior vox eſt, perſtrepentem, tela manu utra-
que quatientem. neque enim illi, tegere ſe, cura eſt:
torvam, cruentamque, et cicatricoſam, et verberibus ſuis
lividam, inceſſibus veſanis, offuſam multa caligine, in-
curſitantem, vaſtantem, fugantemque: et omnium odio
laborantem, ſui maxime: ſi aliter nocere non poſſit, ter-
ras, maria, coelum ruere cupientem, infeſtam pariter, in-
viſamque. Vel, ſi videtur, ſit qualis apud vates noſtros eſt, 6

*Sanguineum quatiens dextrâ Bellona flagellum,*
*Aut ſciſſâ gaudens vadit Diſcordia pallâ.*

aut ſi qua magis dira facies excogitari diri affectus poteſt.

XXXVI. Quibusdam, ut ait Sextius, iratis profuit aſpexiſſe ſpeculum. perturbavit illos tanta mutatio ſui: velut in rem praeſentem adducti non agnoverunt ſe. et quantulum ex vera deformitate imago illa ſpeculo repercuſſa reddebat? animus ſi oſtendi, et ſi in ulla materia perlucere poſſet, intuentes nos confunderet, ater macu-



6. ***Sanguineum***] cf. Virgil. VIII, 702. ubi tamen verſus alio tenore leguntur, ſenſu haud diverſo. Niſi hos verſus memoriter a noſtro laudatos ideoque parumper inflexos ſtatuas, ex Ennio fortaſſe fluxere: dixit enim ***vates noſtros***.

Cap. XXXVI. Speculo utaris, ut ab ira deterreas: tamen potiſſimum aſpicias ea, quae ira efficere ſoleat mala et incommoda.

***Sextius***] Philoſophus Stoicus celeberrimus ſuae aetatis: noſtri fortaſſe coaevus. Noſter eius ſaepe meminit ut hominis praeſtantiſſimi, et qui a Stoicorum rigore deflexerit parumper: e. c. Ep. 64. Nat. Q. VII, ult. Plutarch. T. VII. Hutten. p. 248. cf. Fabric. Biblioth. Graec. Vol. III, p. 575. Harl.

2 loſusque, aeſtuans, et diſtortus, et tumidus. Nunc quoque
tanta deformitas eius eſt per oſſa carneſque, et tot impedimenta,
effluentis: quid ſi nudus oſtenderetur? „Speculo
equidem neminem deterritum ab ira [a] credis.“ Quid
ergo? Qui ad ſpeculum venerat, ut ſe mutaret, iam mutaverat.
Iratis quidem nulla eſt formoſior effigies, quam
atrox et horrida, qualesque eſſe, etiam videri volunt.
3 Magis illud videndum eſt, quam multis ira per ſe nocuerit.
Alii nimio fervore rupere venas, et ſanguinem ſupra
vires elatus clamor egeſſit, et luminum ſuffudit aciem in
oculos vehementius humor egeſtus, et in morbos aegri
recidere. nulla celerior ad inſaniam via eſt. Multi itaque
continuaverunt irae furorem; nec quam expulerant men-
4 tem, unquam receperunt. Aiacem in mortem egit furor,
in furorem ira. Mortem liberis, egeſtatem ſibi, ruinam
domui imprecantur, et iraſci ſe negant, non minus quam
inſanire, furioſi. Amiciſſimis hoſtes, vitandique cariſſimis:
legum, niſi quâ nocent, immemores, ad minima
mobiles. non ſermone, non officio, aditu faciles. Omnia
per vim gerunt, gladiis et pugnare parati, et incumbere.
5 Maximum enim malum illos cepit, et omnia exſuperans
vitia. Alia paulatim intrant: repentina et univerſa vis
huius eſt: omnes denique alios affectus ſibi ſubiicit:
amorem ardentiſſimum vincit. Transfoderunt itaque
amata corpora, et in eorum quos occiderant, iacuere
6 complexibus. Avaritiam duriſſimum malum, minimumque
flexibile ira calcavit; adacta opes ſuas ſpargere, et
domui, rebusque in unum collatis iniicere ignem.
Quid? non ambitioſus magno aeſtimata proiecit inſignia,
honoremque delatum repulit? nullus affectus eſt, in
quem non ira dominetur.

Cap. XXXVI. a. *credis*: e libris reſtitui: et ſuadent ſequentia: Quid ergo?

4. *Aiacem*] Telamonis filium vel ex Ovid. Metam. XIII. init. notus ei, cui *Sophoclis* Αἴας μαστιγοφόρος in deliciis eſſe non potuit.

L. AN-

# L. ANNAEI SENECAE
# DE IRA
## AD NOVATVM
### LIBER TERTIVS.

I.

Quod maxime deſideraſti, Novate, nunc facere tentabimus, iram excîdere animis, aut certe refrenare, et impetus eius inhibere. Id aliquando palam aperteque faciendum eſt, ubi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, ubi nimium ardet, omnique impedimento exaſperatur et creſcit. [a] Refert, quantas vires, quamque integras habeat: utrumne verberanda et agenda retro ſit, an cedere ei debeamus, dum tempeſtas prima deſaevit, ne remedia ipſa ſecum

VARIETAS LECTIONIS.

Libr. III. Cap. I. a. *Refert — utrumne verberanda —*: lectio haec bene ſe habet: neque admittenda eſt I. M. Heuſingeri emendatio (Emendd. p. 232.): *utrum reverberanda*. Occurrit quidem *το reverberare* ap. noſtrum, e. c. Clement. II, 5. Val. Flacc. I, 516. al. ſed *verberanda* bonum promit ſenſum: et *utrumne* et *utrum* promiſcue ponitur, etſi utrum ſollennius eſt.

ANIMADVERSIONES.

Libr. III. Cap. I. Ira animis excidenda aut certe refrenanda, eiusque impetus inhibendus eſt. Docet autem, hoc non uno eodemque modo fieri debere, ſed pro moribus cuiusque conſilium capiendum eſſe: obiurgatione e. c. meticuloſos, generoſos ac probos confeſſione atque pudore etc. ab ira cohibendos: moram vero ſ. dilationem noviſſime adhibendam —. Haec prima capita (1 — 4.) introductionis ſunt loco in disquiſitionem, quam II, 18. ſibi propoſuerat, monſtraturus, quomodo ira ſit refrenanda,

ſecum ferat. Conſilium pro moribus cuiusque capiendum erit. Quosdam enim preces vincunt: quidam
inſultant, inſtantque ſubmiſſis. Quosdam terrendo
placabimus: alios obiurgatio, alios confeſſio, alios
pudor coepto deiecit: alios mora, lentum praecipitis
mali remedium, ad quod noviſſime deſcendendum eſt.
2 Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, et curari
tardius poſſunt: huius incitata, et ſe ipſam rapiens
violentia, non paulatim procedit, ſed dum incipit,
tota eſt. Nec aliorum more vitiorum ſolicitat animos,
ſed abducit, et impotentes ſui cupidosque vel communis mali exagitat: nec in ea tantum, in quae de-
3 ſtinavit, ſed in occurrentia obiter furit. Cetera vitia
impellunt animos: ira praecipitat. Ceteris etiamſi
reſiſtere contra affectus ſuos non licet, at certe affectibus ipſis licet ſtare: haec non ſecus quam fulmina
procellaeque, et ſi qua alia irrevocabilia ſunt, quia
non eunt, ſed cadunt, vim ſuam magis ac magis
tendit.

nando. Procedit itaque oratio ad diſcrimen irae a ceteris affectibus demonſtrandum: quia in re repetitiones quaedam occurrere facile intelligas. Eſt enim hoc in vitiis Senecae, ut, brevitate identidem obſcura quaeſita, prolixitatem aliis locis, adeoque in iis, quae brevia eſſe videntur, conſectetur. At vero hoc ab eo dicendi genere, quod noſter praetulit, inciſis et antitheſibus abundante, haud facile ſegregandum eſt. Quamquam cum Lipſio confitendum eſt, orationem hoc loco eſſe altiloquam, numeroſam, ſonantem, et imaginibus exemplisque ad irae ferociam efferendam adhibitis egregie diſtinctam. Ceterum et hic noſtrum contra Ariſtotelem pugnare, qui hunc affectum excuſaverat, breviter monemus.

2. *vel communis mali*] quod in laedentem et laeſum veniat. Expreſſerat hoc iam I, 1. ultionis ſecum ultorem tracturae avidus.

3. *Ceteris*] i. etiamſi non licet affectibus ceterorum vitiorum reſiſtere, ipſis tamen affectibus quies quaedam datur. *Eunt:* at hoc vitium fulminum, modo cadit ſubito, ideoque vim ſuam — extendit. Idem expreſſit mox: *in iram deiectus — eſt.*

tendit. Alia vitia a ratione, haec a ſanitate deſci-
ſcit: alia acceſſus lenes habent, et incrementa fallen-
tia: in iram deiectus animorum eſt. Nulla itaque res 4
urget magis attonita, et in vires ſuas prona, et, ſive
ſucceſſit, ſuperba, ſive fruſtratur, inſana: ne repulſa
quidem in taedium acta, vbi adverſarium fortuna ſub-
duxit, in ſe ipſam morſus ſuos vertit: nec refert,
ᵇ quantum ſit ex quo ſurrexit; ex leviſſimis enim in
maxima evadit.

II. Nullam tranſit aetatem: nullum hominum ge-
nus excipit. Quaedam gentes beneficio egeſtatis non
novere luxuriam: quaedam, quia exercitae et vagae
ſunt, effugere pigritiam: quibus incultus mos, agre-
ſtis vita eſt, circumſcriptio ignota eſt, et fraus, et
quodcunque in foro malum naſcitur. Nulla gens eſt, 2
quam non ira inſtiget, tam inter Graios quam barba-
ros potens: non minus pernicioſa leges metuentibus,
quam quibus iura diſtinguit modus virium. Denique
cetera

b. *quantum ſit ex quo ſurrexit.* Haec eſt antiqua lectio, etiam ab Eraſmo praeſtita, i. nata eſt et in conſpectum venit. Diverſae lectt. *reſurrexit*: inde Lipſius fecit: *ex quove ſurrexerit.* Indicativus tamen ferri poteſt: certum enim eſt, iram ſurrexiſſe, ſed parum liquet materiae magnitudo.

3. *a ſanitate*] ira adeo morbos hominibus comparat. Non ſolum animo, ſed etiam corpori obeſt. Iam attigerat II, 36. Cave, ne de naturali hominis conditione intelligas, utpote quem omnes affectus migrant. Lipſius confert Cic. Tuſc. Diſpp. IV, 24. prava lectione deceptus: invenit autem ibi: *morbis et morboſos*, ubi ſanior lectio eſt: *moribus et moroſos.*

Cap. II. Pergit in diſcrimine irae ab aliis affectibus docendo. Omnes homines gentesve irae ſubiectos eſſe, quos tamen a ceteris quibusdam vitiis liberos fuiſſe conſtat.

*exercitae*] i. occupatae in victu quotidiano ſibi comparando. Scythas hic intelligit Lipſius. Aliae gentes litigationibus carent omnibusque vitiis, quae a foro ſeiungi non poſſunt.

2. *Leges metuentes*] i. exculti, iis opponuntur, qui iure fortioris utuntur.

cetera ſingulos corripiunt: hic unus affectus eſt, qui
3 interdum publice concipitur. Nunquam univerſus po-
pulus feminae amore flagravit, nec in pecuniam aut
lucrum tota civitas ſpem ſuam miſit. Ambitio viritim
ſingulos occupat. Impotentia non eſt malum publi-
cum: ſaepe in iram uno agmine itum eſt. viri, fe-
minae, ſenes, pueri, principes, vulgusque conſen-
ſere, et tota multitudo pauciſſimis verbis concitata,
4 ipſum concitatorem anteceſſit. Ad arma protinus
ignesque diſcurſum eſt, et indicta finitimis bella, aut
geſta cum civibus. Totae cum ſtirpe omni crematae
domus: [a] et modo eloquio favorabilis, habitus in
multo honore, iram ſuae concionis excepit: in im-
peratorem ſuum legiones pila torſerunt. Diſſedit plebs
tota cum patribus: publicum conſilium, ſenatus, non
exſpectatis dilectibus, nec nominato imperatore, ſubi-
tos irae ſuae duces legit, ac per tecta urbis nobiles
5 conſectatus viros [b] ſupplicium manu ſumſit. Violavit
legationes rupto iure gentium, rabiesque infanda ci-
vitatem tulit; nec datum tempus, quo reſideret tu-
mor publicus, ſed deductae protinus claſſes, et one-
ratae

Cap. II. a. *et modo eloquio favorabilis, habitus in multo honore —:* ſic diſtinxi, ſenſu poſcente, poſt *favorabilis*; ſublato inciſo poſt *habitus*. Qui modo oratione ſua populo placuit, ſenſus eſt, concionem hanc ſibi iratam videt. Hanc diſtinctionem ſuaſit et I. M. Heuſinger. l. l.

b. *ſupplicium manu ſumſit* i. vi exegit (Val. Max. IX, 7.); aberratio librarr. *manu ſuppreſſit:* nec neceſſaria Lipſii emendatio: *manu ſua praeceſſit.*

*cetera*] i. vitia, affectus.

3. *impotentia*] cupido indomita dominandi.

4. Longum eſt, exempla addere, quibus quemcunque hiſtoria et graeca et romana ſatis nota inſtruet. Cui enim rex Roma exactus, ſeditiones tribuniciae, Gracchi Druſusque, et bella civilia ignota ſunt? Evolvas modo Valer. Maximum et Aelianum, qui tibi exemplorum ſatis ſuppeditabunt.

5. Fortaſſe de Tarentinis, Carthagínienſibus etc. cogitavit, qui legationes violaverunt.

ratae tumultuario milite. Sine more, ſine auſpiciis, populus [c] ductu irae ſuae egreſſus, fortuita raptaque pro armis geſſit: deinde magna clade temeritatem audacis irae luit.

III. Hic barbaris forte ruentibus in bella exitus eſt. Quum mobiles animos ſpecies iniuriae perculit, aguntur ſtatim: et quâ dolor traxit, ruinae modo regionibus incidunt incompoſiti, interriti, incauti, pericula appetentes ſua: gaudent feriri, et inſtare ferro, et tela corpore urgere, et per ſuum vulnus exire. „Non eſt," inquis, „dubium, quin magna iſta 2
„et peſtifera ſit vis: ideo quemadmodum ſanari debeat, monſtra." Atqui, ut in prioribus libris dixi, ſtat Ariſtoteles defenſor irae, et vetat illam nobis exſecari. Calcar, ait, eſſe virtutis: hac erepta, inermem

c. *ductu irae ſuae. ductu irae ſuoque* mera aberratio librarii, quam Lipſius in codice ſuo invenit et ut pulchram praedicavit: ducibus, ait, ira et ſeipſo uſus. Quid pulchri inſit, equidem non intelligo: quin adverſatur noſtro, qui populum affirmat tantummodo ira ſua eſſe ductum. Quid igitur ſignificaret: ſe ipſo?

runt. *rabies tulit* ſecum rapuit, abduxit. *tumultuario mil.* i. in hoc tumultu delecti: moneo, ne de militibus violenter iisque nolentibus abductis cogites; nam omnes ira invaſit, ideoque ſua ſponte militatum abiere. *Oneratae* i. exarmatae: *onerare* i. complere, πληροῦν, voc. propr. de claſſe, remigibus et ſociis navalibus inſtruenda. *Sine more* i. incompoſiti, Virg. Aen. V, 695. VIII, 635. ne de ſacrificiis cogites. *Auſpicia* plerumque ante pugnam inſtituta eſſe, notum eſt. Fortaſſe de clade ad Alliam cogitavit noſter (Liv. V, 38.).

Cap. III. Cauſas affert, cur opus ſit, ut magnam ac peſtiferam vim irae doceat. Ariſtoteles enim, qui defenſorem irae ſe praeſtitit, redarguendus eſt hac demonſtratione.

*forte*] i. temere. *tela* i. haſtas in ſe protentas corpore ſuo protrudere, et per ipſam haſtam, quae vulnus fecit, et quam obnixus adverſarius tenet, in hoſtem irruere, aprorum more.

2. *prioribus libris*] i. I, 5. II, 13. al.

mem animum et ad conatus magnos pigrum, inertemque fieri.
3 Neceſſarium eſt itaque foeditatem eius ac feritatem coarguere, et ante oculos ponere, quantum monſtri ſit homo in hominem furens, quantoque impetu ruat, non ſine pernicie ſua perniciofus, et ea deprimens, quae mergi niſi cum mergente non poſ-
4 ſunt. Quid ergo? ſanum hunc aliquis vocat, qui velut tempeſtate correptus, non it, ſed agitur, et furenti malo ſervit? nec mandat ultionem ſuam, ſed ipſe eius exactor, animo ſimul ac manu ſaevit, cariſſimorum, eorumque quae mox amiſſa fleturus eſt, carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adiutorem comitemque dat, conſilia, ſine quibus virtus gerit nihil, obturbantem? Caducae ſiniſtraeque ſunt vires, et in malum ſuum validae, in quas aegrum morbus et ac-
5 ceſſio erexit. Non eſt ergo, quod me putes tempus in ſupervacuis conſumere, quod iram, quaſi dubiae apud homines opinionis ſit, infamem: quum aliquis ſit, et quidem de illuſtribus philoſophis, qui illi indicat operas, et tanquam utilem ac ſpiritus ſubminiſtrantem in proelia, in actus rerum, ad omne quod-
6 cunque calore aliquo gerendum eſt, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, oſtendenda eſt rabies eius effrenata et attonita: apparatusque illi reddendus eſt ſuus, equulei, et fidiculae,

4. *Caducae — erexit*] cf. II, 35. Aegros ſcimus nervos eſſe etc. *acceſſio* i. impetus febrilis.

5. *quum aliquis*] i. Ariſtoteles, qui indicit operas, i. penſum, officium, partes irae imperat, imponit. Solenne *τὸ indicere* in tali re eſſe, docet Erneſti ad Sueton. Calig. c. 39.

6. Machinae afferuntur, quibus lubens utitur ira, ſi earum poteſtas et copia ſit: *Equulei*, quibus damnati impoſiti extendebantur. Saepe occurrunt, e. c. Cic. Tuſc. Diſpp. V, 5. Senec. Ep. 67. *Fidi-*

culae, et ergaſtula, et cruces, et [a] circumdati defoſſis corporibus ignes, et cadavera quoque trahens uncus, varia vinculorum genera, varia poenarum, lacerationes membrorum, inſcriptiones frontis, et beſtiarum immanium caveae. Inter haec inſtrumenta collocetur ira, dirum quiddam atque horridum ſtridens, omnibus per quae furit tetrior.

IV. Vt de ceteris dubium ſit, nulli certe affectui peior eſt vultus, quem in prioribus libris deſcripſimus aſperum et acrem, et, nunc ſubito retrorſum ſanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac ſpiritu verſo, ſubrubicundum, et ſimilem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis et exſilientibus, nunc in uno obtutu defixis et haerentibus. [a] Adiice dentium inter ſe arietatorum, et aliquem eſſe

Cap. III. a. *circumdati defoſſis corporibus:* antiqua omniumque librorum lectio, quam reſtituit Gronov. Pincianus dederat *defixis* a Mureto adoptatum. Animum horum viror. doctt. non ſubierat conſuetudo, quam in notis Gronovio duce attigimus. Mox *caveae:* nonnulli libri et Eraſm. *cavernae*, quod gloſſema τὸ *caveae* putaverim.
Cap. IV. a. *Adiice dentium inter ſe arietatorum et aliquem.* Lipſius emend. *ut aliquem*, vel: *et ut aliquem eſſe cup.* quo

***Fidiculae*** i. nervi et chordae ad membra damnatorum, inprimis ſervorum, extendenda; quorum et ***ergaſtula*** i. carceres privati, in quos ad compedes et opus damnabantur. ***Circumdati.*** Chriſtianos hac poena eſſe affectos ſub Nerone, notum eſt ex Tacit. Annal. XV, 44. Et Carthaginienſes ſic flagirioſos multaſſe, docet M. Cato Cenſorius ap. Aul. Gell. III, 14. Cic. Epp. ad Diverſ. X, 32. ***Vncus*** traxit damnatorum corpora ad Gemonias ſcalas, unde in Tiberim praecipitata ſunt. ***Caveae*** in Amphitheatris, e quibus beſtiae in damnatos emittebantur, II, 12.

Cap. IV. Irae foeditas, qua ceteros affectus antecellit. Cf. I, 1.

***Adiice***] Saepe hoc verbo utitur noſter in argumentis connectendis, cuius loco ceteri auctores utuntur: primum, deinde, tum etc. ***arietatorum:*** vid. II, 3. i. colliſorum.

eſſe cupientium, non alium ſonum, quam eſt apris,
2 tela ſua attritu acuentibus. Adiice articulorum crepi-
tum, quum ſe ipſae manus frangunt, et pulſatum
ſaepius pectus, anhelitus crebros, tractosque altius
gemitus, inſtabile corpus, incerta verba ſubitis excla-
mationibus, trementia labra, interdumque compreſſa,
et dirum quiddam exſibilantia. Ferarum, mehercules,
ſive illas fames exagitat, ſive infixum viſceribus fer-
rum, minus tetra facies eſt, etiam quum venatorem
ſuum ſemianimes morſu ultimo petunt, quam homi-
3 nis irâ flagrantis. Age, ſi exaudire voces ac minas
vacet, qualia excarnificati animi verba ſunt? nonne
revocare ſe quisque ab ira volet, quum intellexerit
illam a ſuo primum malo incipere? Non vis ergo
admoneam eos, qui iram in ſumma potentia exercent,
et argumentum virium exiſtimant, et in magnis ma-
gnae fortunae bonis ponunt paratam ultionem, quam
non ſit potens, immo nec liber quidem dici poſſit,
4 [b] irae ſuae captus? Non vis admoneam, quo dili-
gentior quisque ſit, et ipſe ſe circumſpiciat: alia ani-
mi

mitigaret (ut videtur, ſenſum enim non addidit) hanc ſententiam: i. quaſi, velut aliquem devorare cupientium. Nihil tamen muto.

b. *irae ſuae captus* ex Eraſmo et codd. nonnullis Lipſ. et Grut. recepi: i. ab ira ſua abreptus: *captus animi* occurrit ap. Tacit. Hiſtor. III, 73. I. M. Heuſinger hanc lectionem contra Lipſium *irae ſuae captivus* coniectantem, quia forte conſtructionem hanc τὸ *captus* legere non meminerum *tela* i. dentes. *eſſe cupientium*, i. ediſſe et devoraſſe cupientium. Lipſius. At I. M. Heuſinger Emendd. p. 293. τὸ *eſſe* exponit *εἶναι*, *audiri*, hac verborum collocatione inſtituta: aliquem (ſonum) eſſe (i. audiri) cupientium, (ſed) non alium ſonum —. Non intelligas, cur Lipſii explicatio, per ſe naturalis et facilis, huic difficiliori cedat. Dentes talem ſonum edunt, qualis eſt eorum, e. g. aprorum, qui devorare aliquem cupere videntur.

3. *Non vis*] dicit Peripateticos, eorumque aſſeclas in ira defendenda. — *Irae ſuae captus* i. ab ira ſua captus, praepeditus. Vid. Var. lect.

mi mala ad peſſimos quosque pertinere, iracundiam etiam eruditis hominibus, et in alia ſanis, irrepere, adeo ut quidam ſimplicitatis indicium iracundiam dicant, et vulgo credatur facillimus quisque huic obnoxius?

V. „Quorſus," inquis, „hoc pertinet?" Vt nemo ſe iudicet tutum ab illa, quum lentos quoque naturâ et placidos in ſaevitiam ac violentiam evocet. Quemadmodum adverſus peſtilentiam nihil prodeſt firmitas corporis, et diligens valetudinis cura; promiſcue enim imbecilla robuſtaque invadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculum eſt, quam compoſitis



rat, defendens, laudat Vechneri Hellenolex. I, 2, 23. Bunemann. ad Lactant. VII, 4, 8. Eſſe autem graecam formam, primum a poetis, mox a ceteris auctoribus uſurpatam, nunc ſatis conſtat. Antea: *ira captus.*

4. *Eruditis — in alia* (negotia) *ſanis*] i. bonis ſ. boni ſtudioſis, Stoicum in morem et ſenſum, Lipſio interprete. Sed neſcio, cur non ſimpliciter de doctis hominibus hic noſtrum loquutum eſſe intelligamus. Locus Platonis, quem Lipſius affert, bene huc facit: ſagaces, ingenioſos et memorioſos ut plurimum etiam ad iracundiam propenſiores eſſe — in Theaetet. p. 52. a. T. II. bip. ἀλλ' οἵ τε ὀξεῖς. —. *Simplicitatis.* cf. II, 16. — *facillimus* i. mitiſſimus —.

Cap. V. Ad propoſitum pergit et ordine dicendorum declarato, remedia affert contra iram. Ac primum eſt, ut vitia, quae irae propria ſunt, nobis ſubinde proponamus, et iram cum peſſimis affectibus comparemus.

*inquietis moribus*] i. animo inculto ideoque ſibi haud conſtanti. Vereor, ut hoc ſimile ſatis bene congruat invicem: merito enim dubites de veritate ſententiae, quam de peſtilentia in medium profert, ſive intelligas de lue aliqua, ſive de peſte proprie ſic dicta; deinde multum refert, utrum peſtilentia omnia corpora invadat, an animo cuique periculum ſit ab ira. Nam ſi utrumque, quod hic ponitur, verum eſt, neque medicina ulla commendari poteſt, neque remedia, quae affert noſter, laudari poſſunt. Sed non ſatis ſubtiliter extuliſſe, quae ſentiret, noſter putandus eſt. Senſus eſt: Quemadmodum cuique corpori periculum eſt a peſtilentia, ita etc.

tis et remiſſis, quibus eo turpior ac periculoſior eſt,
2 quo plus in illis mutat. Sed quum primum ſit, non
iraſci; ſecundum, [a] detinere; tertium, alienae irae
mederi: dicam primum, quemadmodum in iram non
incidamus; deinde, quemadmodum nos ab illa libe-
remus; noviſſime, quemadmodum iraſcentem retinea-
mus placemusque, et ad ſanitatem reducamus. Ne
iraſcamur praeſtabimus, ſi omnia vitia irae nobis ſub-
inde propoſuerimus, et illam bene aeſtimaverimus.
Accuſanda eſt apud nos, damnanda: perſcrutanda
eius mala, et in medium protrahenda ſunt: ut qualis
3 ſit appareat, comparanda cum peſſimis eſt. Avaritia
acquirit et contrahit, quo aliquis melior utatur: ira
[b] incendit. paucis gratuita eſt: iracundus dominus
quosdam in fugam ſervos egit, quosdam in mortem:
quanto plus iraſcendo, quam id erat propter quod
iraſcebatur, amiſit? Ira patri luctum, marito divor-
tium attulit, magiſtratui odium, candidato repulſam.
Peior eſt etiam, quam luxuria: quoniam illa ſua vo-
4 luptate fruitur, haec alieno dolore. Vincit maligni-
tatem et invidiam. illae enim infelicem fieri volunt,
haec facere. illae fortuitis malis delectantur, haec
non poteſt exſpectare fortunam: nocere ei quem odit,
non noceri vult. Nihil eſt ſimultatibus gravius: has
ira conciliat. nihil eſt bello funeſtius: in hoc poten-
tium

Cap. V. a. *detinere* omnes codd. MSS. at *retinere* in edd. vett. e. c. Eraſmi. Gruterus tuitus eſt codd. auctoritatem, nulla tamen ratione addita: Lipſius effinxit: *detumere* i. detumeſcere. I. F. Gronov. emendavit, *deſinere*. Enimvero hic exſpectas verbum, quod activam vim habet, deinde *deſinere* eſt ſynonym. τῷ moderatiorem eſſe, infra c. 36, 2. *Retinere* vero quoque bonum eſt, i. q. placare: ſed codd. obtemperandum eſt boni quid ſuadentibus. Tuear itaque cum Grutero: *detinere*, i. inhibere: c. 12, 4. al.

b. *incendit.* omnes libri et Eraſm. Muretus tamen dedit ex coni. *impendit*, et probatum Lipſio, qui hic vocabulum deſideravit ſyn. τῷ conſumere. Sed enim *incendere* egregie locum ſuum tuetur: de perturbatione enim et everſione uſurpari vel Lexica docent, et antea c. I, 3. iram cum fulmine comparaverat.

tium ira prorumpit. ceterum etiam illa plebeia ira et
privata inerme et ſine viribus bellum eſt. Praeterea 5
ira, ut ſeponamus quae mox ſecutura ſunt damna, in-
ſidias, perpetuam ex certaminibus mutuis ſolicitudi-
nem, dat poenas dum exigit: naturam hominis [c] eiu-
rat. Illa in amorem hortatur, haec in odium: illa
prodeſſe iubet, haec nocere. Adiice, quod quum in-
dignatio eius a nimio ſui ſuſpectu veniat, et animoſa
videatur, puſilla eſt et anguſta; nemo enim non eo,
a quo ſe contemtum iudicat, minor eſt. At ille in- 6
gens animus et verus aeſtimator ſui non vindicat in-
iuriam, quia non ſentit. Vt tela a duro reſiliunt, et
cum dolore caedentis ſolida feriuntur: ita nulla ma-
gnum animum iniuria ad ſenſum ſui adducit, fragi-
lior eo quod petit. Quanto pulchrius eſt, velut nulli
penetrabilem telo, omnes iniurias contumeliasque re-
ſpuere? Vltio doloris confeſſio eſt: non eſt magnus
animus, quem incurvat iniuria. Aut potentior te,
aut imbecillior laeſit. ſi imbecillior, parce illi: ſi po-
tentior, tibi.

VI. Nullum eſt argumentum magnitudinis certius quam nihil poſſe, quo inſtigeris, accidere. Pars ſuperior mundi et ordinatior, ac propinqua ſideribus, nec in nubem cogitur, nec in tempeſtatem impellitur, nec verſatur in turbinem: omni tumultu caret. inferiora fulminant. Eodem modo ſublimis animus, quietus ſemper, et in ſtatione tranquilla collocatus;

 intra

c. *eiurat* i. exuit, ſe abdicat. Haec lectio Grutero debetur, qui eam eruit e lectione codd. *iurat*: haud dubie praeſtantior diverſis lectionibus: *mutat*, *vitiat*, *evitat* etc. Non enim de mutatione naturae humanae agitur, ſed de tota everſione.

Cap. VI. Quo maior animus, eo ſedatior, eo alienior ab ira. Evitanda igitur eſt πολυπραγμοσύνη, quae animum inquietum reddit ideoque cauſis irae obnoxium.

*Pars ſuperior* —] Hac comparatione ſaepe utuntur Stoici:

intra ſe premens, quibus ira contrahitur, [a] modeſtus et venerabilis eſt et diſpoſitus: quorum nihil inve-
2 nies in irato. Quis enim traditus dolori et furens non primam reiecit verecundiam? quis impetu turbidus et in aliquem ruens non quidquid in ſe verecundi habuit, abiecit? cui officiorum numerus aut ordo conſtitit incitato? quis linguae temperavit? quis ullam partem corporis tenuit? quis ſe regere potuit [b] immiſſum? Proderit nobis illud Democriti ſalutare praeceptum, quo monſtratur tranquillitas, ſi neque privatim, neque publice multa, aut maiora viribus
3 noſtris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa diſcurrenti negotia dies tranſit, ut non aut ex homine, aut ex re offenſa naſcatur, quae animum in iras paret. Quemadmodum per frequentia urbis loca properanti

Cap. VI. a. *modeſtus et venerabilis eſt et diſpoſitus.* Ante Pincian. legebatur in edd. e. c. Eraſm. *diſpoſitus*, quod congruat τῷ *ordinatior:* alii *depoſitus:* ille mutavit: *compoſitus*, uſum loquendi noſtro familiarem haud tenens. Diſponere enim ei idem eſt quod ordinare, e. c. de brevit. vit. 19. Ep. 23. 28. etc. Optime igitur reduxit Gronov. Mox *abiecit* non *adiecit*, ut eſt in ed. Gronov. vitio operarum typogr.: monuit et I. M. Heuſinger Emendd. p. 234.

b. *immiſſum*, i. incitatum. E codd. reduxit Gronov. Antea: *Quis ſe regere potuit? in immenſum proderit.* Equum habenasque immittere eſt loquutio notiſſima: ap. noſtrum occurrit oratio perturbata et immiſſa i. quae non reprimi poteſt, Ep. 40. cf. Ep. 106. Cic. de Fin. I, 1. Qua lectione admiſſa omni defectus ſuſpicione carebimus.

Stoici: e. g. noſter Ep. 59. Lucan. II, 270. ſqq. — nubes excedit Olympus — Pacem ſumma tenent. Qui locus noſtri ſimillimus eſt.

*intra ſe premens*] calcans irritamenta irae.

2. Democriti ſalutare praeceptum ex libro eius περὶ εὐθυμίης Io. Stobenſis in Floril g. tit. 101. de felicitate, p. 478. ſervavit: τὸν εὐθυμεῖσθαι μέλλοντα χρὴ μὴ πολλὰ πράσσειν, μήτε ἰδίᾳ, μήτε ξυνῇ· μήδ᾽ ὅσ᾽ ἂν πρήσσῃ ὑπέρ τε δύναμιν αἱρεῖσθαι τὴν ἑαυτοῦ καὶ φύσιν. Claudit eo, quod noſter extremo hoc capite poſuit: ἡ γὰρ εὐογκίη ἀσφαλέστερον τῆς μεγαλογκίης. Cf. De Tranquill. Animi c. 12.

peranti in multos incurſitandum eſt, et alicubi labi neceſſe eſt, alicubi retineri, alicubi reſpergi: ita in hoc vitae actu diſſipato et vago, multa impedimenta, multae querelae incidunt. Alius ſpem noſtram feſellit, alius diſtulit, alius intercepit: non ex deſtinato propoſita fluxerunt. nulli fortuna tam dedita eſt, ut multa tentanti ubique reſpondeat. ſequitur ergo, ut is, cui contra quam propoſuerat, aliqua ceſſerunt, impatiens hominum rerumque ſit: ex leviſſimis cauſis iraſcatur nunc perſonae, nunc negotio, nunc loco,
nunc fortunae, nunc ſibi. Itaque ut quietus poſſit eſſe 4
animus, non eſt iactandus, nec multarum, ut dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, ſupraque vires appetitarum. Facile eſt, levia aptare cervicibus, et in hanc aut in illam partem transferre ſine lapſu: at quae alienis in nos manibus impoſita aegre ſuſtinemus, victi in [c] proximos effundimus, et dum ſtamus ſub ſarcina, impares oneri vacillamus.

VII. Idem accidere in rebus civilibus ac domeſticis, ſcias. Negotia expedita et habilia ſequuntur [a] actorem: ingentia, et ſupra menſuram agentis, nec dant ſe facile, et ſi occupata ſunt, premunt atque

 addu-

c. *proximos:* i. in primum quemque, qui hanc potiſſimum ſarcinam impoſuerat: quo ipſo optime oſtendit, nos non diu ſub illo onere nobis impoſito conſtare aut progredi, quin effuſum ſit. At quum Gronov. in nonnullis codd. inveniſſet: *in proximo:* hoc verum habuit; non enim, addit acutiſſimus homo, propoſitum eſt Senecae demonſtrare, nos aliis, et quidem proximis, onus, cui ferendo impares ſimus, impingere, ſed non diu nos illud ſuſtinere etc. Quam tueor lectionem, omnes habent edd., e. c. Eraſmi, et multi codd.

Cap. VII. a. *actorem:* lectio vulgata et proba. Ed. rom. *auctorem:* male, additur enim ſtatim — *agentis.*

Cap. VII. Iis rebus itaque operam demus, quae noſtro ingenio et viribus congruunt.

*habilia*] quae tractari facile poſſunt: *quae facile dant ſe,* nobis reguntur. *Occupata* tamen i. ſuſcepta, antequam ea

adducunt adminiſtrantem, tenerique iam viſa, cum ipſo cadunt. Itaque fit, ut frequenter irrita ſit eius voluntas, qui non quae facilia ſunt aggreditur, ſed
2 vult facilia eſſe, quae aggreſſus eſt. Quotiens aliquid conaberis, te ſimul et ea quae paras, quibusque pararis, ipſe metire. Faciet enim te aſperum poenitentia operis infecti. Hoc intereſt, utrum quis fervidi ſit ingenii, an frigidi atque humilis: generoſo repulſa iram exprimet, languido inertique triſtitiam. Ergo actiones noſtrae nec [b] parvae ſint, nec audaces, nec improbae: in vicinum ſpes exeat. nihil conemur, quod mox, adepti quoque, ſucceſſiſſe miremur.

VIII. Demus operam, ne accipiamus iniuriam, quam ferre neſcimus. Cum placidiſſimo et facillimo et minime [a] obnixo moroſoque vivendum eſt. Sumuntur

b. *parvae* omnes libri, ut Eraſm. i. neque viliora confeceris negotia, neque altiora: medius tutiſſimo ibis. *Pravae* dedit Pincianus, quem Socii bipontini ſequuti ſunt. Ille putavit fortaſſe, noſtrum ſibi ipſum contradicere, quum antea (c. VI, 4.) poſuiſſet: nec multarum rerum actu fatigandum eſſe animum, nec magnarum —. At non advertit, loqui noſtrum de negotiis vilioribus, quae nobis poenitentiam comparare poſſint.

Cap. VIII. a. *obnixo* i. contumaci, difficulter cedenti. Eraſmus in libris invenerat et noſtram lectionem, quae poſtea in pluribus comparuit, atque in margine notaverat. Dederat tamen multitudini codd. obſequutus *obnoxio*, quod Gronov. more ſuo i. doctiſſime tuetur et adſtruit. Notum nunc eſt, *obnoxium* ſignificare propr. hominem improbum, qui conſcientia mala permotus in conſcios culpae ſuae timidus et infirmus eſt: inde ap. Plaut. Poen. III, 1, 15 et 17. obnoxius et liber opponuntur, et ſervus eius ſynon. audit: Liv. XXIII, 12. Quae etſi probe intelligam, tamen

ea exploraveris, *adducunt* in terram, menſuram quippe excedentia.

2. *Quotiens.* —] Idem praecepit de Tranq. An. c. IV. in vicinum ſpes exeat: Ipſe noſter de Tranq. An. c. X. explicat: prope poſita, ſpeique noſtrae alludentia ſequamur. — Nihil ſuſcipias, cuius bonum eventum non tuae prudentiae, ſed fortunae cuidam attribuas neceſſe eſt.

Cap. VIII. Vt iniurias maiores, quam ut ferre poſſis, evi-

tur a converſantibus mores: et ut quaedam in con-
tactos corporis vitia tranſiliunt, ita animus mala ſua
proximis tradit. Ebrioſus convictores in amorem vini
traxit: impudicorum coetus fortem quoque, et, [b] ſi
liceat, virum emolliit: avaritia in proximos virus
ſuum tranſtulit. Eadem ex diverſo ratio virtutum eſt, 2
ut omne quod ſecum habent, mitigent: nec tam va-
letudini profuit [c] utilis regio et ſalubrius coelum,
quam animis parum firmis, in [d] turba meliore ver-
ſari. Quae res quantum poſſit, intelliges, ſi videris
feras quoque convictu noſtro manſueſcere: nullique
etiam immani beſtiae vim ſuam permanere, ſi homi-



nis

puto, ſi libero nec elegantias captanti animo acceſſeris ad hunc locum, vel primo obtutu tibi noſtram lectionem approbatum iri. Contextus enim hic epitheton poſtulat, non ſignificans hominem infirmum et facile laeſioni ac vexationi expoſitum, anxium ſollicitumque, ſed talem, qualis opponitur et placidiſſimo facillimoque, et adhaeret moroſo. Proinde *obnixo* reduxi, reiectis *anxio* et *obnoxio*, quae ad explicandum τὸ *minime obnixo* glosſematis loco margini primum appicta mox in textum intruſa eſſe exiſtimaverim.

b. *ſi licent:* omnes libri habent. Pincianus emendavit: *ſilicem*, ingenioſe. Neque tamen aſſentior: nam, niſi fallor, haec comparatio hominis cum lapide, ſaxo etc. quae ſaepe ap. Veteres occurrit, numquam ad firmitatem et conſtantiam animi deſignandam adhibita eſt, ſed ad duritiem pectoris, ſenſuum humanorum expertis, ideoque crudelis. Tueor itaque antiquam lectionem: *ſi liceat*, i. ſi fieri poſſit. Neque tamen putes: *virum* eſſe ſynon. τὸ *fortem:* heroem enim h. l. ſignificat, ut ap. Graecos ἀνήρ, e. c. Herodot. VII, p. 604. 16. ib. Valcken. et Iacobs in praefat. verſioni ſuae Vellei. Pat. praemiſſa, p. XXVII. ſqq.

c. *utilis*. l. M. Heuſinger Emendatt. p. 234. pro corrupto habet, emendatque: *mitis*, quod quidem in ſcriptis parum differt ab: *utilis:* laudato Horat. I. Od. 18, 2. mite ſolum Tiburis. Plin. XXIII, 1. Curt. VII, 4, 30. al. Laudo emendationem, non praefero vulgatae, quae locum ſuum bene tuetur: *utilis* enim et *ſalutaris* ſaepe coniunguntur.

d. *turba meliore* recepit Gronov. e codd. ap. Gruter.: etenim ſcriptores huius aetatis ſic loqui amant. Laudat Gronov. not. ſuam ad Statii Silv. c. 37. Antea: *turba meliorum.*

evites, amicos ac ſodales eligas bonos et manſuetos. Conſortium enim malum corrumpit bonos mores, uſu et obſervatione omnium temporum docente, e. c. Theogn. 35. Xenoph. Memorab. I, 2, 20. al.

nis contuberninm diu paſſa eſt. Retunditur omnis
aſperitas, panlatimque inter placida dediſcitur. Acce-
dit huc, quod non tantum exemplo melior fit, qui
cum quietis hominibus vivit: ſed quod cauſas ira-
ſcendi non invenit, nec vitium ſuum exercet. Fu-
gere itaque debebit omnes, quos irritaturos iracun-
3 diam ſciet. „Qui ſunt," inqnis, „iſti?" Multi, ex
variis cauſis idem facturi. Offendet te ſuperbus con-
temtu, dives contumeliâ, petulans iniuriâ, lividus
malignitate, pugnax contentione, ventoſus et men-
dax vanitate. Non feres a ſuſpicioſo timeri, a per-
tinace vinci, a delicato faſtidiri. Elige ſimplices,
faciles, moderatos, qui iram tuam nec evocent, et
ferant. Magis adhuc proderunt ſubmiſſi et humani,
et dulces, non tamen usque in adulationem; nam ira-
cundos nimia aſſentatio offendit. Erat certe amicus
noſter vir bonus, ſed irae paratioris, cui non magis
4 erat tutum blandiri, quam maledicere. Coelium ora-
torem fuiſſe iracundiſſimum conſtat. cum quo, ut
aiunt, coenabat in cubiculo lectae patientiae cliens:
ſed difficile erat illi [e] in copulam coniecto, rixam
eius, cum quo haerebat, effugere. Optimum iudi-
cavit, quidquid dixiſſet, ſequi, et ſecundas agere.
Non tulit Coelius aſſentientem, ſed exclamavit: Dic

aliquid

Sic Cicero loqui ſolet. Mox §. 3. praetuli *dives contume-
lia;* Rubenio e codd. nonnullis contra laudante: *dicax con-
tumelia.* Nunc omni *tautologia* ſuperſedemus. Eſt autem
omnium edd. et plurimarum codd. lectio, et optime co-
haerent *ſuperbus*, *dives* etc. quia divitem hic deſiderares.

e. *in copulam coniecto.* i. in ſocietatem c. Copulam de amici-
tiae foedere uſurpari conſtat. Gruterus hanc lect. e codd.
ſapienter reſtituit, probante Lipſio et uſum loquendi co-
pioſe adſtruente Gronovio. Antea: *in crapulam coni.* at de
crapula non agitur, ſed de ſocietate, qua inita cum ali-
quo rixam effugere non potuit M. Coelius Rufus. *haerebat*

4. *Coelius*] Eſt M. Coelius libri octavi in Epp. Cic. ad
Rufus, cuius ſunt Epiſtolae Diverſ. Fuit vir nobilis, elo-

quens,

aliquid contra, ut duo ſimus. Sed ille quoque, quod non iraſceretur iratus, cito ſine adverſario deſiit. Eligamus ergo vel hos potius, ſi conſcii nobis iracundiae ſumus, qui vultum noſtrum ac ſermonem ſequantur: facient quidem nos delicatos, et in malam conſuetudinem inducent, nihil contra voluntatem audiendi, ſed proderit, vitio ſuo intervallum et quietem dare. Difficilis quoque et indomita natura blandientem feret; et nihil aſperum tetrumque palpanti eſt. Quotiens diſputatio longior et pugnacior erit, in primâ reſiſtamus, antequam robur accipiat. Alit [f] ſe ipſam contentio: demiſſos altius tenet. Facilius eſt ſe a certamine abſtinere, quam abducere.

IX. Studia quoque graviora iracundis omittenda ſunt, aut certe citra laſſitudinem exercenda; et animus non inter

i. accubabat, ſ. aſſidebat, ut nos dicimus. Eraſmus habet: *cum quo edebat.* Mox: *ſecundas* (partes) *agere* i. cedere, aſſentari: *alias res* in Lipſii cod. aberratio librarii.

f. *ſe ipſam.* Antiqua lectio ap. Eraſm. Lipſ. al. Cicero dixiſſet: *ſe ipſa* quoniam hic nulla oppoſitio eſt. Sunt tamen et loca ap. Cic., in quibus haec regula, quam, quod ſciam, Erneſti primus expoſuit (Clav. Cic. voc. Ipſe) reſpuitur. Noſter hanc regulam, ſi tamen regula certa eſt, ſaepe migravit. e. c. III, 1, 2. etc. Ap. Gronov.: et bipont: *ſe ipſa.* Mox *demiſſos* Pincian. dedit, probante Gronov. dicitur enim *demittere* ſe, *deſcendere in certamen*: i. qui ultra, quam par eſt, in contentionem deſcenderunt, tenentur ab ea. Vanae igitur ſunt coniecturae Gruteri: *immiſſos* ſ. *commiſſos*: deinde Lipſii codex *admiſſos arctius*; tum aliorum librot. lectio *dimiſſi.*

quens, audax — ingenioſiſſime nequam et facundus malo publico, cuius cupiditatibus vel libidinibus neque opes ullae neque voluptates ſufficere poſſent. Vell. Paterc. II, 48, 3. Sub initio belli civilis ſtetit a parte Iul. Caeſaris (de Bell. Civ. I, 2. 3. II, 43.); mox offenſus, quod Caeſar ipſum neglexiſſet, Trebonio in praeturam evecto, Romam reliquit, et ut ſeditioſus homo a Caeſaris equitibus Thuriis interfectus eſt (Cic. ad Div. VIII, 17. Dio Caſſ. XLII, 22. Caeſar Bell. Civ. III, 20 - 22. Vellei. Pat. II, 68.).

Cap. IX. Iracundus aegri ſimilis leves res tractet.

inter plura verſandus, ſed artibus amoenis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, et hiſtoria fabulis de-
2 tineat: mollius delicatiusque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyrâ componebat: quis autem ignorat, lituos et tubas concitamenta eſſe; ſicut quosdam cantus blandimenta, quibus mens reſolvatur? Confuſis oculis proſunt virentia. *ut quibusdam coloribus infirma acies acquieſcit, quorundam ſplendore praeſtringitur: ſic mentes aegras ſtudia laeta permulcent. Forum, advocationes, iudicia, fugere debemus, et omnia quae exulcerant vitium, aeque cavere laſſitudinem corporis: conſumit enim, quidquid in nobis mite placidumque eſt,
3 et acria concitat. Ideo quibus ſtomachus ſuſpectus eſt, proceſſuri ad res agendas maioris negotii, bilem cibo temperant, quam maxime movet fatigatio, ſive quia calorem inedia compellit, et nocet ſanguini, curſumque eius, venis laborantibus, ſiſtit: ſive quia corpus atte-

Cap. IX. 2. *ut quibusdam coloribus.* mutavi interpunctionem, et dedi, *ut* pro *et*, ne τὸ *ſic* careat, quo referatur; ſolet enim ſic loqui noſter. Mox §. 3. *quam* ad *bilem* retuli, puncto poſt *temperant* ſublato: ſenſu poſtulante. Inſpicias modo verſionem germanicam, (Lipſiae ap. Schwickert. 1794.) quae h. l. quam maxime friget.

*Inter plura*] int. negotia. *Hiſtoria fabulis d.* fabulae ſunt h. l. mendacia: nam de hiſtoricis noſter parum magnifice ſentit. cf. Nat. Quaeſt. VII, 16. Moneo, ne cum Lipſio de hiſtoria fabulari cogites.

2. *Pythagoram*] omnia ad numeros atque harmoniam retuliſſe, nota res eſt, et fuſius cognoſci poteſt ex Meiners. I, 408. ſq. et Tiedemann. I, 84. *Confuſis* i. infirmis. *Confundi* enim, ut χραίνεσθαι de rebus mixtis ideoque corruptis in uſu erat. *Virentia* i. omne quod viret, oculis prodeſſe et a noſtris, harum rerum peritis, Adams, Sömmering al. expoſitum eſt.

3. Qui infirmo ſtomacho laborant, edant aliquid, antequam ad res procedant, multum laboris poſtulantes, ut bilis fatigatione excitata inque ſtomachum effuſa habeat, in quo vim ſuam exerceat. *Venis laborantibus* i. ob calorem nimis extenſis ideoque ad

attenuatum et infirmum incumbit animo. certe ob eandem cauſam iracundiores ſunt valetudine aut aetate feſſi. Fames quoque et ſitis, ex eisdem cauſis, vitanda eſt: exaſperat et incendit animos.

X. Vetus dictum eſt: a laſſo rixam quaeri: aeque
autem et ab eſuriente, et a ſitiente, et ab omni homine
quem aliqua res urit. Nam ut ulcera ad levem
tactum, deinde etiam ad ſuſpicionem tactus condoleſcunt:
ita animus affectus minimis offenditur, adeo
ut quosdam ſalutatio, epiſtola, oratio, et interrogatio
in litem evocent. Nunquam ſine querelâ aegra
tanguntur. Optimum eſt itaque, ad primum mali ſen- 2
ſum mederi ſibi: tum verbis quoque ſuis minimum libertatis
dare, et inhibere impetum. Facile eſt autem,
affectus ſuos, quum primum oriuntur, deprehendere:
morbum ſigna praecurrunt. Quemadmodum tempeſtatis
ac pluviae ante ipſas notae veniunt: ita irae,
amoris, omniumque iſtarum procellarum animos vexantium
ſunt quaedam praenuntia. Qui comitiali vitio
ſolent corripi, iam adventare valetudinem intelligunt,
ſi calor ſumma deſeruit, et incertum lumen, nervorumque
trepidatio eſt, ſi memoria ſublabitur, caputque
verſatur. Solitis itaque remediis incipientem 3
cau-

ad officium ſuum deficientibus. *incumbit*, premit, moleſtiam ac infirmitatem creat animo. *Valetudine* cf. II, 19.

Cap. X. Optimum remedium itaque eſt, irae notas et praenuntia obſervare et occupando ſibi mederi.

*Vetus dictum*] Hoc dictum repetitum eſſe videtur ex arena ſ. palaeſtra: ubi laſſus ideoque victus rixam quaerit, aegre ferens invidiam. Moneo, ne interpreteris: cum homine laſſo, ſitiente etc. quisque rixari amat: noſtro ipſo refragante. Fames enim, ait, et ſitis exaſperant et incendunt animos. *urit* i. male habet, ſollicitat.

2. *Comitialis*] morbus, epilepſia, comitia vitians, reſcindens, ex more Rom.; unde hoc nomen merito derivatur. *ſumma* i. ſummas corporis partes h. l. caput, oculosque: docet quoque Celſus II, 7.

[a] cauſam occupant, et odore guſtuque, quidquid eſt quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut ſi parum medicina profecit, vitaverunt turbam, et ſine teſte ceciderunt. Prodeſt morbum ſuum noſſe, et vires eius antequam
4 ſpatientur, opprimere. Videamus quid ſit, quod nos maxime concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliae movent. hic vult nobilitati ſuae, hic formae ſuae parci. ille elegantiſſimus haberi cupit, ille doctiſſimus. hic ſuperbiae impatiens eſt, hic contumaciae; ille ſervos non putat dignos quibus iraſcatur: hic intra domum ſaevus eſt, foris mitis. ille rogari, invidiam iudicat: hic, non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

XI. Scire itaque oportet, quid in te imbecillum ſit, ut id maxime protegas. Non expedit omnia videre, omnia audire: multae nos iniuriae transeant, ex quibus pleraſque non accipit, qui neſcit. Non vis eſſe iracundus? ne ſis curioſus. Qui inquirit, quid in ſe dictum ſit, qui malignos ſermones, etiamſi ſecreto habiti ſint, eruit, ſe ipſe inquietat. Quaedam interpretatio eo perducit, ut videantur iniuriae. Itaque alia diffe-

Cap. X. a. *Cauſam*. Bona lectio. Alii *curam*, alii *caſum*: Receptam lectionem e codd. et uſu loquendi tuetur Gronov. Dicitur enim *cauſa* proprie de morbo quocunque ut *αἰτία*, quoniam a morbo excuſationem petere ſaepe ſolemus, unde et *cauſarii* dicuntur; quod inde a Scaligero ad Tibull. I, 8, 51. ſaepe inculcatum eſt. Reduxi cum Gron. *Curam* et *caſum* gloſſematis loco adiecta eſſe videntur. Mox §. 4. *formae* vulgatum eſt: Lipſii cod. habet *famae*, quam non multum abſum, quin praeferam, quia magis congruit antecedentibus. *Elegantiſſimus*, quod ſequitur, ad formam ſpectat.

4. *invidiam*] i. dedecus.

Cap. XI. Deinde curioſitatem evita, et interpretationem.

*protegas*] cuſtodias, ne tibi noceat. *Quaedam* dicta *interpretatio*, explicatio in malam partem verſa videbuntur iniuriae.

differenda ſunt, alia deridenda, alia donanda. Circumſcribenda multis modis ira eſt: pleraque in luſum iocumque vertantur. Socratem, aiunt, colapho percuſſum nihil amplius dixiſſe, quam: „Moleſtum eſſe, „quod neſcirent homines, quando cum galea prodire „deberent.“ Non quemadmodum facta ſit iniuria refert, ſed quemadmodum lata. Nec video quare difficilis ſit moderatio, quum ſciam tyrannorum quoque tumida et fortunâ et licentiâ ingenia, familiarem ſibi ſaevitiam repreſſiſſe. Piſiſtratum certe, Athenienſium tyrannum, memoriae proditur, quum multa in crudelitatem eius ebrius conviva dixiſſet, nec deeſſent qui vellent manus ei commodare, et alius hinc, alius illinc faces ſubderent, placido animo tuliſſe, et hoc irritantibus reſpondiſſe: „Non magis illi ſe ſuccenſere, quam ſi quis obli„gatis oculis in ſe incurriſſet.“ Magna pars querelas manu fecit, aut falſa ſuſpicando, aut levia aggravando.

(margin: 2 beside "Cir-"; 3 beside "tyrannum,")

XII. Saepe ad nos ira venit, ſaepius nos ad illam, quae nunquam arceſſenda eſt: etiam quum incidit, reiiciatur. Nemo dicit ſibi: Hoc, propter quod iraſcor, aut feci, aut feciſſe potui! Nemo animum facientis, ſed ipſum aeſtimat factum: atqui ille intuendus

2. *Circumſcribenda*] i. moderanda, temperanda.

*Socratem*] Diogen. Laert. VI, 41. haec de Diogene Sinopenſi, quo et magis digna videntur, narravit.

3. *Piſiſtratum*] Solonis coaevum et affinem, de quo iam ſupra monuimus. Valer. Maxim. V, 2. extern. idem narrans, amicum Thraſippum nominat, qui eum ſine fine convitio laceraſſet inter coenam. Ceterum eſſe deberet ex regulis Grammaticae latinae: Piſiſtratus — memoriae proditur. Graeco more hoc dictum putes, de quo multi ſunt Interpp. ad Corn. Nep. Pauſan. V. *manu fecit* ſua ſponte ſibi comparare ſolet.

Cap. XII. Tum dilatio et quieta animi facientis aeſtimatio fiat.

*nemo dicit ſibi*] quum iratus eſt, nemo reputat, ſe ipſum haec aut feciſſe aut facere potuiſſe, propter quae nunc

dus eſt; voluerit, an inciderit; coactus ſit, an deceptus; odium ſecutus ſit, an praemium; ſibi morem
2 geſſerit, an manum alteri commodaverit. Aliquid peccantis aetas facit, aliquid fortuna: ut ferre ac pati, aut humanum, aut humile ſit. Eo loco nos conſtituamus, quo ille eſt, cui iraſcimur: nunc facit iracundos iniqua noſtri aeſtimatio, et quae facere vellemus, pati nolumus. Nemo ſe differt: atqui maximum remedium irae dilatio eſt, ut primus eius fervor relangueſcat, et caligo quae premit mentem, aut reſidat, aut minus
3 denſa ſit. Quaedam ex his quae te praecipitem ferebant, hora, non tantum dies, molliet: quaedam ex toto evaneſcent. ª Si nihil erit petita advocatio, apparebit tamen iudicium eſſe, non iram. Quidquid voles quale ſit ſcire, tempori trade: nihil diligenter in fluctu cerni-
4 tur. Non potuit impetrare Plato a ſe tempus, quum ſervo ſuo iraſceretur, ſed ponere illum ſtatim tunicam, et praebere ſcapulas verberibus iuſſit, ſua manu ipſe caeſurus. Poſtquam intellexit iraſci ſe, ſicut ſuſtulerat, manum ſuſpenſam detinebat, et ſtabat percuſſuro ſimilis.

Inter-

Cap. XII. a. *Si nihil erit petita a.* Sic libri ſcripti exhibent, bono ſenſu: Interdum mora interpoſita ira evaneſcet; ſin ſine effectu advocatio petita erit, tamen apparebit, te iudicare, i. ex iudicio, non ex ira agere. *Iam* mutavi in *tamen*, quae ſaepe confundi in MSS. conſtat, oppoſitione poſcente. Eraſmus haeſit in hoc loco et male amplexus eſt Rudolfi Agricolae amici] coniecturam: *Si in hoc erit.* Lipſius ordinavit: *ſi nihil erit, pet. advocatione app.*

nunc aliis iraſcatur. *voluerit,* an conſilio, an ſe inſcio iniuriam fecerit.

2. *Aliquid —:*] conſiderandum eſt, utrum adoleſcens, an vir maturus, utrum dives et potens, an pauper nos vexaverit: et videbimus, nunc humanitatem flagitare, ut ſeramus, nunc abiecti animi et humilis eſſe, pati iniurias.

3. *advocatio*] i. mora: *in hoc* i. ad aeſtimandum animum, aetatem etc. auctoris. II, 22. *in fluctu* i. motu et tranſitu.

4. *Plato*] et ab aliis haec narrantur: e. g. Diogen. Laert. III, 38. et Stob. Floril. p. 329.

qui

Interrogatus deinde ab amico, qui forte intervenerat, quid ageret? Exigo, inquit, poenas ab homine iracundo. Velut ſtupens, geſtum illum ſaevituri deformem ſapienti viro ſervabat, oblitus iam ſervi, quia alium quem potius caſtigaret, invenerat. Itaque abſtulit ſibi in ſuos poteſtatem, et ob peccatum quoddam commotior, „Tu," inquit, „Speuſippe, ſervulum iſtum
„verberibus obiurga: nam ego iraſcor." Ob hoc non 5
cecidit, propter quod alius cecidiſſet. „Iraſcor," inquit: „plus faciam quam oportet: libentius faciam: non ſit „iſte ſervus in eius poteſtate, qui in ſua non eſt." Aliquis vult irato committi ultionem, quum Plato ſibi ipſe imperium abrogaverit? Nihil tibi liceat, dum iraſceris. quare? quia vis omnia licere. Pugna tecum ipſe! ſi iram vincere non potes, illa te incipit vincere. Si abſconditur, ſi illi exitus non datur, ſigna eius obruamus, et illam, quantum fieri poteſt, occultam ſecretamque teneamus.

XIII. Cum magna id noſtra moleſtia fiet. Cupit enim exſilire, et incendere oculos, et mutare faciem: ſed ſi eminere illi extra nos licuit, ſupra nos eſt. In imo pectoris ſeceſſu recondatur, feraturque, non ferat: immo in contrarium omnia eius indicia flectamus. Vultus remittatur, vox lenior ſit, gradus lentior: paulatim cum exterioribus interiora formentur. In So- 2
crate

qui loco Speuſippi Xenocratem nominant: at Plutarch. de Pueror. educ. T. VII. p. 39. ed. Hutten. et Val. Max. IV, 1. Speuſippum filium ſororis appellant cum noſtro, qui igitur memoriali lapſu, a Lipſio ei imputato, liberandus eſt.

5. *Iraſcor* —] vereor ut mihi nimis indulgeam in verberando.

Cap. XIII. Signa irae occultanda ſunt.

*feratur*] cum acumine dictum, ut Ariſtippi illud: habeo, non habeor, I, 16. In noſtra ſit poteſtate, non nos in eius poteſtate. in contrarium — flectamus.

2. *In Socrate*] Plutarch. de ira cohib. VII, 785. Reisk. confirmat. Eius *ἀοργησίαν* et

crate irae ſignum erat, vocem ſubmittere, loqui parcius: apparebat tunc illum ſibi obſtare. Deprehendebatur itaque a familiaribus, et coarguebatur: nec erat illi exprobratio [a] latitantis irae ingrata. Quid ni gauderet, quod iram ſuam multi intelligerent, nemo ſentiret? ſenſiſſet autem, niſi ius amicis obiurgandi ſe de-
3 diſſet, ſicut ipſe ſibi in amicos ſumſerat. Quanto magis hoc nobis faciendum eſt? rogemus amiciſſimum quemque, ut tunc maxime adverſus nos libertate utatur, quum minime illam pati poterimus, nec aſſentiatur irae noſtrae: contra potens malum, et apud nos gratioſum, dum [b] conſpicimus, dum noſtri ſumus, advocemus.

XIV. Qui vinum male ferunt, et ebrietatis ſuae temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant ſuis, ut e convivio auferantur: intemperantiam in morbo ſuam experti, parêre ſibi in adverſa valetudine vetant. Optimum eſt, notis vitiis impedimenta proſpicere, et ante omnia ita componere animum, ut etiam graviſſimis rebus ſubitisque concuſſus iram aut non ſentiat, aut magnitudine inopinatae iniuriae exortam in altum re-
2 trahat, nec dolorem ſuum profiteatur. Id fieri poſſe apparebit, ſi pauca ex ingenti turba exempla protulero,

Cap. XIII. a. *latitantis.* Vulgata lectio. *Laudantis* Lipſii cod. exhibet, unde, ſi quid mutandum eſſet, fieri poſſet: *laudans ſuae.* Sed non opus.
b. *conſpicimus* i. dum malum illud in conſpectu noſtro poſitum eſt, dum advenire videmus. Gronov. *conſipimus* emendat, archaismum hic captans.

et Cato admiratus eſt ap. Plutarch. II, p. 588. Plura de hac eius virtute dabunt Xenóph. Memor. Socr. III, 13. Epictet. ap. Arrian. diſſ. IV, 5. Diogen. Laert. II, 21. ib. Menag. Si noſter accuratior in hiſtoricis tradendis fuiſſet, non opus eſſet teſtimonia talia adhibere, quae non ad doctrinam oſtentandam hic adducta ſunt.

Cap. XIV. Vtilitatem moderationis docet exemplo Cambyſae.

*in altum retrahat*] i. in imo pectoris ſeceſſu recondat.

ro, ex quibus utrumque diſcere licet: quantum mali habeat ira, ubi hominum praepotentum poteſtate tota utitur: quantum ſibi imperare poſſit, ubi metu maiore compreſſa eſt. Cambyſen regem nimis deditum vino 3
Praexaſpes unus ex cariſſimis monebat, ut parcius biberet, turpem eſſe dicens ebrietatem in rege, quem oculi omnium aureſque ſequerentur. Ad hoc ille, „ut „ſcias," inquit, „quemadmodum nunquam excidam mihi, „approbabo iam, et oculos poſt vinum in officio eſſe, et „manus." Bibit deinde liberalius quam alias capacioribus ſcyphis, et iam gravis, et temulentus, obiurgatoris ſui filium procedere ultra limen iubet, allevataque ſuper caput ſiniſtra manu ſtare. Tunc intendit arcum, et 4
ipſum cor adoleſcentis (id enim ſe petere dixerat) figit, reciſoque pectore haerens in ipſo corde ſpiculum oſtendit: ac reſpiciens patrem, [a] ſatisne certam haberet manum? interrogavit. At ille negavit Apollinem potuiſſe certius dimittere. Dii illum male perdant, ani- 5
mo magis quam conditione mancipium! Eius rei laudator fuit, cuius nimis erat ſpectatorem fuiſſe. occaſionem blanditiarum putavit, pectus filii in duas partes diductum, et cor ſub vulnere palpitans. Controverſiam illi facere de gloria debuit, et revocare [b] iactum, ut regi liberet in ipſo patre certiorem manum oſtendere. O regem cruentum! o dignum in quem omnium ſuorum arcus verterentur! Quum exſecrati fuerimus illum, 6
convivia ſuppliciis funeribusque ſolventem, tamen ſcelera-



Cap. XIV. a. *Satisne* e codd. receptum. antea: *an ſatis*, quod nusquam comparuit. Alii *ſatis certam*. Hinc Gron. facere voluit: *Satin certam*.

b. *iactum*, quia de ſagitta h. l. agitur, putavit Lipſius, *ictum* legendum eſſe; *iactum* dici de iaculo. Saepe inter ſe confuſa eſſe in MSS. *iactum* et *ictum*, conſtat, e. c. ap. Curtium. Sed quum iactus radiorum, retis, ideoque de omni fere re, quae dimittitur, dicatur, *iactum* defendi poſſe videtur. Sagittam autem noſter mox telum appellat §. 6.

3. *Cambyſen.*] Narrat Herodot. III, 34. 35.

leratius telum illud laudatum eſt, quam miſſum. Videbimus quomodo ſe pater gerere debuerit, ſtans ſuper cadaver filii ſui, caedemque illam, cuius et teſtis fuerat et cauſa: id de quo nunc agitur, apparet, iram ſup-
7 primi poſſe. Non maledixit regi, nullum emiſit ne calamitoſi quidem verbum, quum aeque cor ſuum, quam filii, transfixum videret. Poteſt dici, merito devoraſſe verba: nam ſi quid tanquam iratus dixiſſet, nihil tanquam pater facere potuiſſet. Poteſt, inquam, videri ſapientius ſe in illo caſu geſſiſſe, quam quum de potandi modo praeciperet: quem ſatius erat vinum quam ſanguinem bibere, cuius manus poculis occupari pax erat. Acceſſit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus oſtenderunt, quanti conſtarent regum amicis bona conſilia.

XV. Non dubito, quin Harpagus quoque tale aliquid regi ſuo Perſarumque ſuaſerit, quo offenſus, liberos illi epulandos appoſuit, et ſubinde quaeſiit, an placeret conditura. Deinde ut ſatis illum plenum malis ſuis,

6. *Videbimus*] ſc. alias, alio tempore et loco. Eſſe reiiciendi partem tractationis formulam noſtro familiarem, docuit I. F. Gronov. ad h. l. exemplis adductis de Conſt. Sap. 16. Vit. b. 11. Benef. IV, 37. al.

7. *Pax*] calamitas haec ei non contigiſſet, ſi modo poculis, nec item conſiliis dandis operam dediſſet. — Ceterum eadem fere tractaverat noſter II, 33.

Cap. XV. Continuatio. Suicidium, quod vocant, ultimum remedium.

*Harpagus*] Quae hic occurrunt de Harpago, mera coniectura ſunt, ut ipſe noſter fatetur. Herodot. I, 108. ſq. 118. 119. haec habet: Quum Aſtyages comperiſſet, filium Mandanes, filiae ſuae, non ab Harpago, cui id iniunxerat, ſed ab alio expoſitum et conſervatum eſſe, hac coena immani, ultionis cauſſa, excipi eum iuſſit. Filius autem unicus tredecim annos natus ei appoſitus eſt. Haec noſter immutavit et deflexit, pravo more, ut ſuo conſilio attemperaret: quamquam haud intelligas, quid tandem hac mutatione lucratus ſit. Quae enim voluit, ea vero omnia et ipſa hiſtoria ſuppeditabat.

ſuis vidit, afferri capita illorum iuſſit, et, quomodo
eſſet acceptus, interrogavit. Non defuerunt miſero
verba, non os concurrit: „Apud regem,“ inquit, „omnis
„coena iucunda eſt.“ Quid hac adulatione profecit? ne
ad reliquias invitaretur. Non [a] veto patrem damnare
regis ſui factum, non veto quaerere dignam tam truci
portento poenam: ſed hoc interim colligo, poſſe etiam
ex ingentibus malis naſcentem iram abſcondi, et ad
verba contraria ſibi cogi. Neceſſaria eſt iſta doloris re-
frenatio, utique hoc ſortitis vitae genus, et ad regiam
adhibitis menſam. Sic editur apud illos, ſic bibitur, 3
ſic reſpondetur: funeribus ſuis arridendum eſt. An
tanti ſit vita, videbimus: alia iſta quaeſtio eſt. Non
conſolabimur tam triſte ergaſtulum, non adhortabimur
ferre imperia carnificum, oſtendemus in omni ſervitute
apertam libertati viam. Si aeger animus, et ſuo vitio
miſer eſt, huic miſerias finire ſecum licet. Dicam et 4
illi, qui in regem incidit, ſagittis pectora amicorum
petentem, et illi, cuius dominus liberorum viſceribus
patres ſaturat: Quid gemis, demens, quid exſpectas,
ut te aut hoſtis aliquis per exitium gentis tuae vindicet,
aut rex a longinquo potens advolet? Quocunque reſpe-
xeris, ibi malorum finis eſt. Vides illum praecipitem
locum? illac ad libertatem deſcenditur. Vides illud



Cap. XV. a. *veto.* antiqua lectio. *non vero — non vero* vitium typograph. ap. Gronov. et bipontinos ſocios. et mox §. 4. *illac ad libertatem d.* non *illic* ut ap. bip.

2. *ſibi cogi*] i. irae.

3. *Non conſolabimur — ergaſtulum*] Eodem modo dictum eſt, ut ap. Cic. Diverſ. Ep. IV. 8. pro Mil. 25. conſolari brevitatem vitae: i. ſolatiis mitigare, lenire hunc carcerem aulicum. Fuſius haec ſaepe tractavit noſter, e. c. de Conſtantia Sapientis. — *Si aeger animus — licet*] morte ſua ſponte conſciſcenda: ex decretis Stoicorum notiſſimis.

4. *Hoſtis—advolet?*] ad Harpagum ſpectant, qui Cyrum aſcitum adiuvit, ut ulciſceretur Aſtyagem. Herodot. I, 123. ſq. —

mare, illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo ſedet. Vides illam arborem, brevem, retorridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides iugulum tuûm, guttur tuum, cor tuum? effugia ſervitutis ſunt. Nimis tibi operoſos exitus monſtramus, et multum animi ac roboris exigentes. Quaeris, quod ſit ad libertatem iter? quaelibet in corpore tuo vena.

XVI. Quamdiu quidem nihil tam intolerabile nobis videtur, ut nos expellat e vita, iram, in quocunque erimus ſtatu, removeamus. Pernicioſa eſt ſervientibus: omnis enim indignatio in tormentum ſuum proficit, et imperia graviora ſentit, quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum iactat, adſtringit: ſic aves viſcum, dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum eſt iugum, quod non minus laedat ducentem, quam repugnantem. Vnum eſt levamentum malorum ingentium, pati, et neceſſitatibus ſuis obſequi. Sed quum utilis ſit ſervientibus, affectuum ſuorum, et huius praecipue rabidi atque effrenis continentia, utilior eſt regibus. Perierunt omnia, ubi

*Vides illam arborem — infelicem*] de patibulo explices haec, quod ap. Liv. I, 26. infelix arbor audit. Erat enim formula ſolennis: caput obnubito, arbori infelici ſuspendito. Cic. pro Caio Rabirio, perduellionis reo, IV. fin. cf. Macrob. Saturn. II, 16. (Fieri tamen potuit, ut cogitaret noſter de nota Timonis miſanthropi, coaevi Alcibiadis, hiſtoria: quem civibus ſuis ficum (atram ideoque infelicem), ſi quis ex ea ſe ſuspendere adhuc vellet, commendaſſe conſtat e Plutarch. vit. Anton. T. V. p. 223. c. 71. Reisk.)

Cap. XVI. Continentia irae et ſervientibus et regibus utilis eſt.

*Vnum eſt — obſequi*] Hoc Stoicorum decretum erat: quamquam et antea in neceſſitudinis iugo, cui temere reſiſtant homines, commendando multi erant Veteres, et poetae inde ab Homero, et ceteri auctores, e. c. Herodot. I, 91.

ubi quantum ſuadet ira, fortuna permittit, nec diu poteſt, quae multorum malo exercetur, potentia ſtare: periclitatur enim, ubi eos qui ſeparatim gemunt, communis metus iunxit. Pleroſque itaque modo ſinguli mactaverunt, modo univerſi, quum illos conferre in
unum iras publicus dolor coëgiſſet. Atqui plerique ſic 3
iram, quaſi inſigne regium, exercuerunt. Sicut Darius, qui primus, poſt ablatum Mago imperium, Perſas et magnam partem Orientis obtinuit. Nam quum bellum Scythis indixiſſet, Orientem cingentibus, rogatus ab [1] Oebazo nobili ſene, ut ex tribus liberis unum in ſolatium patri relinqueret, duorum opera uteretur; plus quam rogabatur pollicitus, omnes ſe illi dixit remiſſurum, et occiſos in conſpectu parentis abiecit: crudelis futurus, ſi omnes abduxiſſet!

XVII. At quanto Xerxes facilior? qui Pythio, quinque filiorum patri, unius vacationem petenti, quem vellet, eligere permiſit: deinde quem elegerat, in partes duas diſtractum ab utroque viae latere poſuit, et hac

 victi-

Cap. XVI. 1. *Oebazo.* Libri fere: *Orobazo:* quin Eraſmus praeſtat: *Oraborto.* Sed eſt *Οἰόβαζον* ap. Herodot. IV, 84., unde noſter ſua hauſit.

2. *nec diu poteſt — ſtare*] cf. II, 11.

3. *Sicut Darius*] Hyſtaſpis filius, Mago interfecto, Rex Perſiae creatus Scythis bellum intulit. Crudelitatem, in Oebazum commiſſam, tradidit Herodot. IV. 84. Scythiae geographiam dedit idem ſcriptor diligentiſſimus IV, 99. ſqq., quem egregie illuſtravit Heeren. (*Ideen über die Politik* etc. *der vornehmſten Völker der alten Welt.* T. II.) Mediam autem Aſiae fere partem tenuere Scythae, nomadico vivendi genere utentes.

Cap. XVII. Antecedentia exemplis probare pergit peregrinis.

De *Pythio*, Lydo, qui Celaenis, urbe Phrygiae, habitabat, narratio exſtat ap. Herodot. VII, 27. 38. 39. aliquantum diverſa a noſtro: nam Xerxes Pythio non permiſit, quem vellet eligere, ſed Pythius extemplo maximum

natu

victima luſtravit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum: victus, et late longeque fuſus, ac ſtratam ubique ruinam ſuam cernens, medius inter ſuorum cadavera inceſſit. Haec barbaris regibus feritas in ira fuit, quos nulla eruditio, nullus literarum cultus imbuerat!
2 Dabo tibi ex Ariſtotelis ſinu regem Alexandrum, qui Clitum cariſſimum ſibi et una educatum, inter epulas transfodit, et manu quidem ſua, parum adulantem, et pigre ex Macedone ac libero in Perſicam ſervitutem
3 transeuntem. Nam Lyſimachum, aeque familiarem ſibi, leoni obiecit. Numquid ergo hic Lyſimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapſus, ob hoc quum ipſe regnaret, mitior fuit? [a] Nam Teleſphorum Rhodium amicum ſuum undique decurtatum, quum aures illi naſumque abſcidiſſet, in cavea velut novum animal aliquod et inuſitatum diu pavit: quum oris detruncati muti-

Cap. XVII. a. *Nam Teleſphorum.* Repreſſi impetum emendandi: *Non. Teleſph.* cf. not.

natu elegit. *Habuit itaque* exercitus eandem ſortem, quae filio contigerat, cuius corpore eum luſtraverat.

2. *Dabo* —.] Verbo tantum monemus, Ariſtotelem irae defenſorem hic a noſtro tangi: Alexandrum autem in Ariſtotelis *ſinu* i. familiaritate et diſciplina, fuiſſe conſtat. Etiam de *Clito* omnia nota eſſe poſſunt ex Curtio VIII, 1. al.

3. *Nam Lyſimachum*] τὸ *Nam* involvit ſaepe periodum omiſſam; (exempla dat Manutius ad Cic. Epp. ad Diverſ. III, 11.) non unum Clitum crudeliter multavit: nam —. Mox ante: Nam intelligas: Minime gentium. *Lyſimachum* ab Alexandro leoni obiectum eſſe, negat Curt. VIII, 1, 17. ubi vid. Intpp. Plinius tamen H. N. VIII, 21. bip. et Pauſan. I, IX. p. 32. ed. Facii aliique a Senecae parte ſtant. Haec vero ſequensque hiſtoria, Plutarcho in libro de Exſilio non praetermiſſa, ab Hieronymo Cardiano profectae eſſe videntur, quem quidem in hiſtoria ſucceſſorum Alexandri detexenda accuſationes in Lyſimachum, contra quem una cum Philippo unoculo, rege Maced. pugnavit (Lucian. VIII, 120. bip.) accumulaſſe tradit Pauſan. I, IX. p. 35.

mutilatique deformitas humanam faciem perdidiſſet.
Accedebat fames et ſqualor et illuvies corporis, in ſter- 4
core ſuo deſtituti, calloſis ſuper haec genibus manibusque, quas in uſum pedum anguſtiae loci cogebant; lateribus vero attritu exulceratis, non minus foeda quam terribilis erat forma eius viſentibus: factusque poenâ ſuâ monſtrum, miſericordiam quoque amiſerat. tamen quum diſſimillimus eſſet homini, qui illa patiebatur, diſſimilior erat, qui faciebat.

XVIII. Vtinam iſta ſaevitia intra peregrina manſiſſet exempla, nec in Romanos mores cum aliis adventitiis vitiis, et ſuppliciorum irarumque barbaria tranſiſſet! M. Mario, cui vicatim populus ſtatuas poſuerat, [a] cui thure et vino ſupplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iuſſit; et quaſi totiens occideret, quotiens vulnerabat, paulatim
et per ſingulos artus laceravit. Quis erat huius impe- 2



Cap. XVIII. a. *cui thure et vino ſupplicabat.* In omnibus edd. eſt: *c. th. e. v. Romanus populus ſ.:* ſed eliminavi e textu, adſtipulantibus codd. bonae notae, ipſoque nexu flagitante. Et Gronovio placuit.

p. 35. *Cavea θηριοτροφεῖον,* in quo belluae detinentur.

4. *calloſis*] i. callo obductis, quoniam genua et manus decurtatae fuerunt.

*miſericordiam*] int. viſentium.

Cap. XVIII. Accedunt romana exempla.

*M. Mario*] Marc. Marius Gratidianus, vir praetorius, a fratre C. Marii, ſepties Conſulis, adoptatus, ideoque et Marianae factionis: turbulentus homo. In praetura una cum tribb. pl. edictum de re numaria communiter conſcriptum, in quo pecuniae pretium illis turbulentis temporibus incertiſſimum conſtituebatur, ipſe ſolus, collegis inſciis, quin etiam invitis, publice edixit. Quae res ei magno honori fuit. Omnibus vicis, ait Cic. de Off. III, 20, 5. p. 720. Heuſing., ſtatuae: ad eas tus, cerei. Plura dat Erneſti Ind. Hiſt. M. Gratidius. Heuſinger Gratidios (p. 689.) confudiſſe videtur. Noſter locus claſſicus eſt in hac atrociſſima re, quocum Lucan. Pharſal. II, 125. ſqq. conferri poteſt.

rii miniſter? quis, niſi Catilina, iam in omne facinus manus exercens? hic illum ante buſtum Q. Catuli carpebat, [b] graviſſimus mitiſſimi viri cineribus: ſupra quos vir mali exempli, popularis tamen, et non tam immerito quam nimis amatus, per ſtillicidia ſanguinem dabat. Dignus erat Marius qui illa pateretur, Sylla qui iuberet, Catilina qui faceret: ſed indigna Reſpublica quae in corpus ſuum pariter et hoſtium et [c] vindicum
3 gladios reciperet. Quid antiqua perſcrutor? modo C. Caeſar Sextum Papinium, cui pater erat conſularis, [d] Betilienum Baſſum quaeſtorem ſuum procuratoris ſui filium, [e] aliosque et equites Romanos et ſenatores uno die flagellis cecīdit, torſit, non quaeſtionis, ſed animi cauſa. Deinde adeo impatiens fuit differendae voluptatis, quam ingens crudelitas eius ſine dilatione poſcebat, ut in

b. *graviſſimus.* Lipſii cod. *graviſſimus livor*, unde facere voluit: *g. liquor* vel potius *graviſſimo liquore*, de inferiis χοαῖς cogitans ob ſequens *ſtillicidia*. Non aſſentior: tautologia enim eſſet maniſeſtior.

c. *vindicum* Muretus e coniectura mutavit in: *civium*; neſcio quare. Eſt omnium libror. lectio: ſpectat enim manifeſte ad Sullanos, vindicare ſe et aſſerere oppreſſam Rempubl. in libertatem prae ſe ferentes.

d. *Betilienum Baſſum* (antea: *Belienum Baſſum*) Gronov. reſtituit, Sanctamantium et Rubenium ſequutus. Et de Sexto Papinio et de Caſſio Betillino (ſic appellatur ap. Dion. Caſſ. LIX, 15.) expoſuit Dio eiusque epitomator Zonaras (cf. Intpp. ad Dion. Caſſ. l. mem.) eodem modo, quo noſter: praeterquam quod ille Betilienus Baſſus apud Dionem et Zonaram *Caſſius Betillinus* nominatur. Libri ſcripti: *Bethienum*, *Bethenum*, *Bidienum*, *Betlienum*, *Bethlienum*. Betilienus Baſſus occurrit in veteri nummo.

e. *aliosque et eq. rom. et ſenatores* ad Eraſmi ed. ordinavi: antea: *alios ſenatores et equites Romanos*. Mox *ingens crudelitas*: antea *ingentem crudelitas*. Feci e lectione cod. ap. Gruter. *inquies crudelitas*. Eius crudeliſſimus animus popoſcit hanc voluptatem.

a. *Q. Catulus*] C. Marii collega in bello cimbrico celeberrimus, qui poſt a C. Mario proſcriptus ſemetipſum interfecit. (Erneſti Ind. hiſt. Cic. Wezel ad Cic. Brut. p. 296. ſq.) buſtum eius trans Tiberim erat, ubi Marium *carpebat* i. interficiebat, *graviſſimus* i. inimiciſſimus.

in xyſto maternorum hortorum, qui porticum a ripa ſeparat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis atque aliis ſenatoribus ad lucernam decollaret. Quid inſtabat? quod periculum, aut privatum, aut publicum una nox minabatur? [f] quantulum fuit, lucem exſpectare denique, ne ſenatores populi Romani ſoleatus occideret?

XIX. Quam ſuperbae fuerit crudelitatis, ad rem pertinet ſcire; quamquam aberrare alio poſſumus videri, et in devium exire: ſed hoc ipſum pars erit irae ſuper ſolita ſaevientis. Ceciderat flagellis ſenatores: ipſe effecit, ut dici poſſit: Solet fieri. torſerat per omnia, quae in rerum natura triſtiſſima ſunt, fidiculis, tabularibus, equuleo, igne, vultu ſuo. Et hoc

f. *quantulum fuit, lucem exſpectare denique, ne ſenat. p. R. ſoleatus occideret.* Interpunctionem a Grutero et Tanaq. Fabro inſtitutam, a Gronovio autem reiectam, reduxi. Antea erat: *qu f., l. exſpectare? denique — occ.* Senſus poſcere videtur: Quam exigua mora fuiſſet, lucem denique (ſaltem, demum,) exſpectare, ne ut a convivio recens habituque diſſoluto (i. ſoleis indutus) tantos viros velut infimae notae homines occideret? Dio Caſſius LIX. 7. fin. narrat: antiquis temporibus et iudices publice ſententias tuliſſe interdum aeſtatis tempore ſoleatos, et Auguſtum ſoleatum fuiſſe ſollemnibus ludis: Tiberium tamen hunc morem abrogaſſe, nunc a Caligula tempore ludorum reductum. Igitur dedecori eſſe non potuit ſenatoribus occidi a Caligula, qui iudex ſoleatus ſequenti die ſederet, ſed hoc illis dedecori eſſe debebat, quod nocturno et domeſtico habitu indutus eos occideret, quaſi nequam mancipia.

3. *Xyſto*] ambulatione ſub divo ante porticum. Erneſti Clav. Cic. Significat autem Seneca, porticum deſiiſſe in iſtum xyſtum, qui ripae Tiberis, ad quem fluvium horti matris Agrippinae erant, praetextus interventu ſuo porticum a ripa diviſerit. Plin. Epp. V, 6. Haec ſana Gronovii explicatio facit, ut Lipſii et Gruteri emendatt. ſuperſedere poſſimus.

Cap. XIX. In Caligulae crudelitatem invehitur. Conferendi ſunt Suetonius, et Dio Caſſ. lib. LIX.

*tabulares*] i. tabulae, Lipſio interprete, inter tormenta admotae, quibus adſtrictis arctatisque homo comprimebatur et elidebatur: ut *fidiculas*

hoc loco reſpondebitur, magnam rem! ſi [a] tres ſenatores, quaſi nequam mancipia, inter verbera et flammas diviſit, homo qui de toto ſenatu trucidando cogitabat: qui optabat, ut populus Romanus unam cervicem haberet, ut ſcelera ſua tot locis ac temporibus diducta, in unum ictum et unum diem coge-
2 ret. Quid tam inauditum quam nocturnum ſupplicium? quum latrocinia tenebris abſcondi ſoleant; animadverſiones, quo notiores ſunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt. Et hoc loco reſpondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, iſti beluae quotidianum eſt; ad hoc vivit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. Nemo certe invenietur alius, qui imperaverit his, in quos animadverti iubebat, os inſertâ ſpongiâ includi, ne vocis emittendae haberent facul-
3 tatem. Cui unquam morituro non eſt relictum, quâ gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret: ne quid, quod nollet, audiret. ſciebat autem innumerabilia eſſe, quae obiicere illi nemo, niſi periturus, auderet. Quum ſpongiae non invenirentur, ſcindi veſtimenta miſerorum, et in os farciri pannos imperavit. Quae iſta ſaevitia eſt? [b] liceat ultimum ſpiritum trahere: da exiturae animae locum: liceat illam non per vulnus emittere.

XX.

Cap. XIX. a. *tres ſenatores.* At plures antea nominaverat? Si recte ſe habet hic numerus, explicatio τῶ *aliosque* in antecedentibus eſſe videtur. Vereor tamen, ne *illuſtres* aut tale quid loco τῶ *ſi tres* in textu fuerit. *Si* praeterea apodoſi caret.

b. *liceat — trahere:* quod quidem fieri nequibat pannis in os inſertis. *Tradere* eſt Lipſii coniectura, haud probanda.

*lae* i. funes et *equulei* ad extendendum hominem adhibitae. cf. de Brevit. vit. 18. Erant poenae ſervorum.

*qui optabat.*] Idem narrant Sueton. Cal. 30. Dio Caſſ. LIX, 13.

XX. Adiicere his longum eſt, [a] quod patres quoque occiſorum eadem nocte, dimiſſis per domos centurionibus, confecit: id eſt, homo miſericors luctu liberavit. Non enim Caii ſaevitiam, ſed irae malum propoſitum eſt deſcribere: quae non tantum viritim furit, ſed gentes totas lancinat, ſed urbes, ſed flumina, et tuta ab omni ſenſu doloris converberat. Sicut rex Perſarum, totius populi nares recîdit in 2
Syria: inde Rhinocolura loci nomen eſt. Perpercisse illum iudicas, quod non tota capita praecîdit? novo genere poenae delectatus eſt. Tale aliquid paſſi forent Aethiopes, qui ob longiſſimum vitae ſpatium Macrobii appellantur; in hos enim, quia non ſupinis manibus exceperant ſervitutem, miſſisque legatis libera reſponſa dederant, quae contumelioſa reges vocant, Cambyſes fremebat: et non proviſis commeatibus, non exploratis itineribus, per invia, per arentia trahebat omnem bello utilem turbam: [b] cui intra primum iter deerant neceſſaria, nec quidquam ſubminiſtra-

Cap. XX. a. *quod* a Lipſio eſt; antea: *quot*, *quos*.
b. *cui*, i. turbae. Gronovio non arridet *τὸ cui*, ut quod ſermonem diſſolutum et elumbem reddat: emend. ideo: *quum*. At id eſt, Senecam ad formulam aliquam elegantiae fingere velle. *bello utilem turbam* ne quis *inutilem* fuiſſe putet; ſequitur enim: *Servabantur interim illi* etc.

Cap. XX. Alia exempla iracundiae crudelis: inprimis Cambyſae.

*Non enim Caii* —:] ita autem noſtro propoſitum eſt irae malum deſcribere, ut inde eluceat, quantopere utilis ſit irae continentia et regibus. cf. c. XVI.

2. *Rex Perſarum*] Diod. Siculus de Rege Aethiopiae, Altiſane, hanc fabulam narrat; qui Aegyptum a ſe expugnatam quum a latronibus vaſtari intellexiſſet, captis nares reſecari et in deſertis Aegypti Syriaeque finibus habitare iuſſit: urbe eorum a curtatis naribus Rhinocolura appellata. Meminit et Plin. H. N. V, 13.

*Macrobii*] i. Longaevi. Herodot. III, 19. ſqq. *cui intra primum iter* — eſt enim regio illa in finibus inculta et ſteri-

niſtrabat ſterilis et inculta humanoque ignota veſtigio regio: ſuſtinebant famem primo tenerrima frondium, et cacumina arborum, tum coria igne mollita, et quidquid neceſſitas cibum fecerat: poſtquam inter arenas radices quoque et herbae defecerant, apparuitque inops etiam animalium ſolitudo, decimum quemque
3 ſortiti, alimentum habuerunt fame ſaevius. Agebat adhuc ira regem praecipitem, quum partem exercitus amiſiſſet, partem comediſſet, donec timuit, ne et ipſe vocaretur ad ſortem: tum demum ſignum receptui dedit. Servabantur interim illi generoſae aves, et inſtrumenta epularum camelis vehebantur: quum ſortirentur milites eius, quis male periret, quis peius viveret.

XXI. Hic iratus fuit genti, et ignotae, et immeritae, ſenſurae tamen: Cyrus flumini. Nam quum Babylonem oppugnaturus feſtinaret ad bellum, cuius maxima momenta in occaſionibus ſunt, Gynden late fuſum amnem vado tranſire tentavit: quod vix tutum eſt etiam quum ſenſit aeſtatem, et ad minimum dedu-

ſterilis, ut et recentiores, qui illam adiere, narrant. *cacumina arb.* velut teneriora. Herodot. III, 25. ſimplicius: ποιηφαγέοντες διέζωον. *Apparuitque inops* — i. iumenta quoque, quibus exercitus utebatur, conſumta erant: Herodoto l. 1. praeciſe τὰ ὑποζύγια memorante. Convenit haec noſtri narratio de Cambyſae expeditione in omnibus fere cum Herodotea, praeterquam quod nonnulla variaverit: e. c. quinta itineris parte confecta cibos defeciſſe, quum Seneca intra primum iter, ait, defeciſſe, nec commeatus proviſos. Accedit, quod noſtet amplificationem addiderit parum ſcitam.

Cap. XXI. Cyri iracundia in fluvium Gynden.

*Gynden*] fluvium Babyloniae per 360. rivos paſſim derivatum a Cyro. Herodotus narrat I, 189. 202. V, 52. Dementia eius in eo conſpiciebatur, quod cum omni copiarum vi tam longum tempus ſine ullo commodo in hoc fluvio tereret, ob unam cauſſam, ut eum poena afficeret. — *ſenſit* de rebus inanimatis loquutio noſtro

deductus eſt. Ibi unus ex his equis, qui trahere regium currum albi ſolebant, abreptus, vehementer commovit regem. iuravit itaque, amnem illum [a] regis commeatus auferentem, eo ſe redacturum, ut transiri calcarique etiam a feminis poſſet. 2
Huc deinde omnem tranſtulit belli apparatum, et tamdiu aſſedit operi, donec [b] c et LXXX cuniculis diviſum alveum in ccc et LX rivos diſpergeret, et ſiccum relinqueret in diverſum fluentibus aquis. 3
Periit itaque et tempus, magna [c] in magnis rebus iactura, et militum ardor, quem inutilis labor fregit, et occaſio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hoſti cum flumine gerit.

XXII. Hic furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoque contigit. C. enim Caeſar villam in Herculanenſi pulcherrimam, quia mater ſua aliquando in

Cap. XXI. a. *regis commeatus auferentem*, ſana lectio codd. et edd. ante Pinc. et Muretum, qui dedere: *regiis equis meatum*, ex ſola coniectura: Lipſius: *regi. Commeatus* a. Gronov. cum Lipſio recte exponit: tranſitum regis impedientem, praecidentem: dicitur enim Ep. 120.: iter hoſti auferrur. Poſſis tamen *Commeatus* de equis intelligere cum Grutero, quod adeo praeferam, modo uſus huius ſignificationis monſtretur. *Regi* legas, an *regis*, nihil intereſt

b. *C et LXXX cuniculis diviſum* antiqua lectio. Eraſmus tamen legi vult: *canaliculis*, uſu vocis non probato; quidam libri *curriculis*, Lipſius ingenioſe *funiculis*, de vocis *cuniculi* auctoritate dubitantes, quam nunc firmatam eſſe conſtat. Rem narrat Herodot. I, 189.: *διελὼν δὲ (τὴν στρατιὴν δίχα) σχοινοτενέας ὑποδέξας διώρυχας ὀγδώκοντα καὶ ἑκατὸν παρ' ἑκάτερον τὸ χεῖλος τοῦ Γύνδεω τετραμμένας πάντα τρόπον.* Totum exercitum bifariam diviſit, ut et in citeriore et ulteriore fluminis ripa exercitus pars quaeque cuniculos ſuos 180. duceret ad derivandum, qui 360. rivos efficerent.

c. *in magnis rebus iactura*. Sic fere omnes libri: antea *vanis*, Si res magnas moliris, nullum temporis momentum negligas. *Vanis* tamen ſenſu bono haud caret.

noſtro familiaris eaque poetica. Mox §. 3. *belli apparatum* i. exercitum admovit.

Cap. XXII. Exempla manſuetudinis.

*C. Caeſar* Caligula prope Herculanium ſ. Heracleam, oppi-

in illa cuſtodita erat, diruit, fecitque eius per hoc
notabilem fortunam. ſtantem enim praenavigabamus:
2 nunc cauſa dirutae quaeritur. Et haec cogitanda ſunt
exempla, quae vites; et illa e contrario, quae ſequa-
ris, moderata, lenia: quibus nec ad iraſcendum cauſa
defuit, nec ad ulciſcendum poteſtas. Quid enim fa-
cilius fuit Antigono, quam duos manipulares duci iu-
bere, qui incumbentes regio tabernaculo faciebant,
quod homines et periculoſiſſime et libentiſſime faciunt:
de rege ſuo male [a] exiſtimabant? Audierat omnia
Antigonus, utpote quum inter dicentes et audientem
palla intereſſet: quam ille leviter commovit, et, „Lon-
3 „gius," inquit, „diſcedite, ne vos rex audiat." Idem
quadam nocte, quum quosdam ex militibus ſuis exaudiſ-
ſet,

Cap. XXII. a. *exiſtimabant* ex vera Gronov. emendatione. Antea: *qui de rege exiſtimantes* ap. Pincian. et Lipſium. Caſaubonus ſuaſit ad Sueton.: *ut de rege ſuo male exiſtiment*. Gronov. intelligit: id eſt, de rege ſuo male exiſtimabant. *Incumbentes regio tabernaculo* tenemus cum omnibus veteribus. Pincian. dederat: *excubantes*, quod et Lipſius probavit. Mox *palla* recte ſe habet, codd. nonnullis adſtipulantibus: alii *palam*, vel *paullum*. Palla eſt *μίτρα, πέπλος, παραπέτασμα*, peplum, mitra, velum.

oppidum Campaniae, incendio Veſuvii ſub Tito et poſtea penitus obrutum. Sueton. Tit. 8. Dio Caſſ. LXVI, 21. 22. 23. *Cuſtodita* Agrippina in hac villa, quum in inſulam Pandatariam in exſilium abiret: mox interemta a. V. C. 786. Seiani fraudibus ſub Tiberio hoc factum eſſe, conſtat e Tacit. Annal. IV, 53. 54. V, 3 - 5. Sueton. Tib. 53.

2. *Antigonus:* Rex Aſiae inter ſucceſſores Alexandri, qui ſenex demum manſueto animo eſſe coepit, pater Demetrii Poliorcetae. Plutarch. T. VIII. Hutten. eadem de hoc Antigono narrat. Alias ſaepe confunduntur Antigoni: vid. Perizon. ad Aelian. V. H. II, 20. Hunc Antigonum luſcum (*ἑτερόφθαλμον*) bene vindicat I. M. Heuſing. ad Cic. de Off. II, 14. 2. *incumbentes* i. acclinatos, prope commorantes, aſſidentes: cf. ſupra c. 9. conſol. ad Marc. 2. Proprie tentorium dicitur incumbere ad aliud, i. adiacere. Exempla, quae laudat I. M. Heuſinger. Emendatt. e Virgil. Eclog. VIII, 16. Metam. Ovid. VI, 335. al. huc non pertinent.

ſet, omnia mala imprecantes regi, qui ipſos in illud iter et inextricabile lutum deduxiſſet, acceſſit ad eos qui maxime laborabant: et quum ignorantes a quo adiuvarentur, explicuiſſet: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miſerias incidiſtis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit.
Idem tam miti animo hoſtium ſuorum maledicta, quam 4
civium tulit. Itaque quum in parvulo quodam caſtello Graeci obſiderentur, et fiducia loci contemnentes hoſtem multa in deformitatem Antigoni iocarentur, et nunc ſtaturam humilem, nunc colliſum naſum deriderent: Gaudeo, inquit, et aliquid boni ſpero: ſi in
caſtris meis Silenum habeo. Quum hos dicaces fame 5
domuiſſet, captis ſic uſus eſt, ut eos qui militiae utiles erant, in cohortes deſcriberet, ceteros praeconi ſubiiceret: id quoque ſe negavit facturum fuiſſe, niſi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in convivas ſuos torquebat, qui ex duobus amicis quos paulo ante retuli, alterum ferae obiecit, alterum ſibi. [b] Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus eſt, vixit.

XXIII. Non habuit hoc avitum ille vitium, ne paternum quidem. Nam ſi qua alia in Philippo virtus, fuit

b. *Ex his duobus — vixit.* Hoc interpretamenti loco adiectum puto: friget enim vel maxime.

4. *Silenum*] Bacchi comitem et ſilveſtre numen quis ignorat? Ob deformitatem Sileni Socrates cum eo comparatur eodem fere modo, quo hic Antigonus, ap. Platon. T. X. p. 256. a. bip. (Wolf. p. 101.)

5. *Huius nepos*] Noſtrum hic erraſſe, manifeſtum eſt: Amyntas enim Alexandri avus fuit.

Cap. XXIII. Alia exempla manſuetudinis. Philippus, Alexandri pater: Caeſar Auguſtus.

*Non habuit — quidem:* haec ironice in Alexandrum eſſe elata, non eſt ut multis moneamus.

fuit et contumeliarum patientia, ingens inſtrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, Parrheſiaſtes ob nimiam et procacem linguam appellatus, inter alios Athenienſium legatos venerat. audita benigne legatione, Philippus, „Dicite," inquit, „mihi, facere „quid poſſum, quod ſit Athenienſibus gratum?" Exce-
2 pit Demochares: „Te," inquit, „ſuſpendere." Indignatio circumſtantium ad tam inhumanum reſponſum exorta eſt: quos Philippus conticeſcere iuſſit, et Therſitam illum ſalvum incolumemque dimittere. „At vos," inquit, „ceteri legati, nuntiate Athenienſibus, multo „ſuperbiores eſſe, qui iſta dicunt, quam qui impune
3 „dicta audiunt." Multa et divus Auguſtus digna memoria fecit, dixitque: ex quibus appareat illi iram non imperaſſe. Timagenes, hiſtoriarum ſcriptor, quaedam in ipſum, quaedam in uxorem eius, et in totam domum dixerat, nec perdiderat dicta; magis enim circumfertur, et in ore hominum eſt, temeraria urbanitas. Saepe illum Caeſar monuit, ut moderatius lingua uteretur: perſeveranti domo ſua interdixit. Poſtea Timagenes in contubernio Pollionis Aſinii conſenuit,

*Demochares.*] Demoſthenis nepos ex ſorore: Cic. Orat. II, 23.: ſecundum alios eius ἀνέψιος ſ. ἀδελφιδοῦς: Orator Athen. qui et hiſtoriam ſui temporis perſequutus eſt: ob dicacitatem Therſites vocatus, qui ex Homeri Iliade ſatis ſuperque notus eſt ut dicaciſſimus et turpiſſimus omnium Graecorum ad Troiam. Plura dant Heſych. et Suid.

3. *Timagenes*] Graecus natione, clarus hiſtoricus in antiquitate. Teſtimonia attulerunt Rubenius et Lipſius ad noſtrum locum: inprimis e Controverſ. 34. Senecae patris, quae noſtri narrationem confirmant. Plutarch. T. VII, p. 218. 219. Hutten. idem affert. Plura dat Fabric. Bibl. Gr. III, 53. Harles. Eius amicus fuit *Pollio Aſinius*, philoſophus Stoicus, orator, poeta idemque hiſtoricus, cuius et Epp. ad Ciceronem X. Epp. ad Div. 31. 32. 33. exſtant. Libertatem hic ſtrenue tuitus eſt. Tacit. Annal. III, 75. ib. Intpp. Horat. II, Odd. I.

ſenuit, ac tota civitate [a] direptus eſt. nullum illi limen praecluſa Caeſaris domus abſtulit. Hiſtorias poſt 4
ea quas ſcripſerat, recitavit, et combuſſit, et libros acta Caeſaris Auguſti continentes in ignem poſuit. Inimicitias geſſit cum Caeſare; nemo amicitiam eius extimuit, nemo quaſi [b] fulgure ictum refugit: fuit qui praeberet tam alte cadenti ſinum. Tulit hoc, ut dixi, Caeſar patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus ſuis rebusque geſtis manus attulerat. Nunquam cum hoſpite inimici ſui queſtus eſt. hoc dumtaxat Pollioni Aſinio dixit, θηριοτροφεῖς. Paranti deinde 5
excuſationem obſtitit, „et, fruere," inquit, „mi Pollio, „fruere!" Et quum Pollio diceret: Si iubes, Caeſar, ſtatim illi domo mea interdicam, „hoc me," inquit, „putas facturum, quum ego vos in gratiam reduxerim?" Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus, nec ullam aliam habuerat cauſam deſinendi, quam quod Caeſar coeperat.

XXIV. Dicat itaque quisque ſibi, quoties laceſſitur: Numquid potentior ſum Philippo? illi tamen impune maledictum eſt. Numquid in domo mea plus poſſum,

 quam

Cap. XXIII. a. *direptus* omnium MSS. lectio: Eraſmus dedit: *dilectus*; alii *delectus*, *directus*. *direptus* eſt περιοπτώδατος ap. Lucian. II, p. 70. bip. ubi Hemſterhus; cuius amicitia enixe quaeritur. Cf. de Brev. vit. c. 7. Martial. VII, 75.

b. *fulgere ictum*, bona lectio. *fulguritum* Lipſius praetulit: alii *fulguris ictum*.

4. *Hiſtorias*] Ceteras tamen hiſtorias eius conſervatas eſſe Quinctiliani earum laus X, 1. et Ammian. XVI, 9. docet. *manus attulerat*, i. eas quaſi interfecerat combuſtis hiſtoriis.

5. θηριοτροφεῖς] beſtiam nutris.

*Fuerat — coeperat*] Quum antea Timagenem amaſſet, deſiit amicitiam, quoniam Caeſar eum amare coeperat. Alias noſter τὸ *deſinere* adhibet pro: irae finem imponere: quem uſum hic reliquit oppoſiti ſcilicet cauſa.

Cap. XXIV. His exemplis ad iracundiam compeſcendam utendum eſt.

quam toto orbe terrarum divns Auguſtus potuit? ille
tamen contentus fuit, a conviciatore ſuo ſecedere.
Quid eſt, quare ego ſervi mei [a] clarius reſponſum, et
contumaciorem vultum, et non pervenientem usque
ad me murmnrationem, flagellis et compedibus ex-
2 piem? quis ſum, cuius aures laedi nefas ſit? Igno-
verunt multi hoſtibus: ego non ignoſcam pigris, ne-
gligentibns, garrulis? Puerum aetas excuſet, femi-
nam ſexus, extraneum libertas, domeſticum familiari-
tas. Nunc primum offendit? cogitemus quamdiu pla-
cuerit. Saepe et alias offendit? feramus quod diu
tulimus. Amicus eſt? fecit quod noluit. Inimicus?
3 fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: ſtultiori re-
mittamus. pro quocunque illud reſpondeamus nobis:
ſapientiſſimos qnoque viros mnlta delinquere, nemi-
nem eſſe tam circumſpectum, cuius non diligentia
aliquando ſibi ipſi excidat, neminem tam maturum,
cuius non gravitatem in aliquod fervidius factum caſus
impingat, neminem tam timidum offenſarum, qui non
in illas, dum vitat, incidat.

XXV. Quomodo homini puſillo ſolatium in malis
fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, et
aequiore animo filinm in angulo flevit, qui vidit acer-
ba funera etiam ex regiâ duci: ſic animo aequiore fe-
ret ab aliquo laedi, ab aliquo contemni, cuicunque
venit in mentem, nullam eſſe tantam potentiam, in
2 quam non incnrrat iniuria. Quodſi etiam prudentiſſi-
mi peccant, cuius non error bonam cauſam habet?
Reſpiciamus, quoties adoleſcentia noſtra in officio pa-
rum

Cap. XXIV. a. *clarius.* alii *elatius. durius. hilarius. liberius. Clarius* Gronov. recte praetulit coll. I, 16. de Benef. VII, 28. inprimis infra 35, 2. Ep. 47. init.

Cap. XXV. Quum et potentes laceſſantur et prudentiſſimi peccent, iniuriae ferendae ſunt. Certe magni hoc ſignum animi eſt.

rum diligens fuerit, in ſermone parum modeſta, in
vino parum temperans. Si iratus eſt, demus illi
ſpatium, quo diſpicere, quid fecerit, poſſit: ſe ipſe
caſtigabit. Denique * dabit poenas: non eſt quod
cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, 3
quin ſe exemerit turbae, et altius ſteterit, quisquis
deſpexit laceſſentes: proprium eſt magnitudinis verae,
non ſe ſentire percuſſum. Sic immanis fera ad latra-
tum canum lenta reſpexit: ſic irritus ingenti ſcopulo
fluctus aſſultat. Qui non iraſcitur, inconcuſſus iniuriâ
perſtitit: qui iraſcitur, motus eſt. At ille quem mo- 4
do altiorem omni incommodo poſui, tenet quodam
amplexu ſummum bonum, nec homini tantum, ſed
ipſi fortunae reſpondet: Omnia licet facias, minor es,
quam ut ſerenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio,
cui vitam regendam dedi. plus mihi nocitura eſt ira,
quam iniuria. Quid ni plus? illius modus certus eſt:
iſta quousque me latura ſit, incertum eſt.

XXVI. „Non poſſum," inquis, „pati: grave eſt,
„iniuriam ſuſtinere." Mentiris. quis enim iniuriam
non poteſt ferre, qui poteſt iram? Adiice nunc,
quod id agis, ut et iram feras, et iniuriam. Quare
fers aegri rabiem, et phrenetici verba? puerorum pro-
tervas manus? nempe quia videntur neſcire, quid fa-
ciant. Quid intereſt, quo quisque vitio fiat impru-
dens? imprudentia par in omnibus patrocinium eſt.
„Quid ergo?" inquis, „impune illi erit?" Puta, 2
te velle: tamen non erit. Maxima eſt enim factae in-



Cap. XXV. 2. *Denique dabit:* dedi ex ed. Eraſm. al. *debeat, debet.* cf. infra 40, 1.

4. *tenet quodam amplexu ſummum bonum*] i. quatenus tranquillitate fruitur, ideoque ſapientiam illam ſtoicam conſequutus eſt.

Cap. XXVI. Nec obiiciendum eſt, iniuriam ferri non poſſe. Imprudentes enim iniurias inferunt: et poena ſequetur eum ſua ſponte, qui iniuriam fecerit.

iuriae poena, feciſſe: nec quisquam gravius afficitur,
quam qui ad ſupplicium poenitentiae traditur. Denique ad conditionem rerum humanarum reſpiciendum
eſt, ut omnium accidentium aequi iudices ſimus: iniquus autem eſt, qui commune vitium ſingulis obiecit.
3 Non eſt Aethiopis inter ſuos inſignitus color, nec
rufus crinis et coactus in nodum apud Germanos.
[a] Vtrumque decet. Nihil in uno iudicabis notabile
aut foedum, quod genti ſuae publicum eſt. At iſta
quae retuli, unius regionis atque anguli conſuetudo
defendit: vide nunc quanto in his iuſtior venia ſit,
4 quae per totum genus humanum vulgata ſunt. Omnes
inconſulti et improvidi ſumus, omnes incerti, queruli, ambitioſi. Quid lenioribus verbis ulcus publicum abscondo? omnes mali ſumus. Quidquid itaque in alio reprehenditur, id unusquisque in ſuo ſinu inveniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? peſtilentia eſt. Placidiores itaque invicem ſimus: mali inter malos vivimus. Vna res nos facere poteſt quietos, mutuae facilitatis conventio. Ille mihi iam nocuit: ego illi nondum. ſed iam aliquem fortaſſe laeſiſti: ſed laedes.

XXVII. Noli aeſtimare hanc horam, aut hunc diem; totum inſpice mentis tuae habitum. etiamſi nihil

Cap. XXVI. a. *Vtrumque decet.* Eraſm. et alii. At Gruterus e librorum varietate fecit.: *apud Germanos virum dedecet;* nulla interpunctione facta poſt *Germanos.* Noſtra lectio bonum ſenſum promit, huic loco et neceſſarium et loquendi modo conciſo, quo Seneca utitur, congrue expreſſum.

3. De *ruſo crine* Germanorum, ad Rhenum inprimis incolentium, idem tradit Tacit. de Morib. Germ. 4. cf. noſtri Ep. ultimam: et 125. *inſignitus* i. infamis.

4. *Quid illius pallorem — eſt*] Hoc malum commune nobis omnibus eſt: nec ii magis ſunt culpandi, qui ob luem aliquam communem, ſi quis inciderit, pallent, quam omnes homines, quum mali ſint.

Cap. XXVII. Accedit, quod iacturam temporis magnam facimus

hil mali feciſti, potes facere. Quanto ſatius eſt, ſa-
nari iniuriam, quam ulciſci? Multum temporis ultio
abſumit: multis ſe iniuriis obiicit, dum una dolet.
Diutius iraſcimur omnes, quam laedimur. quanto me-
lius eſt, abire in diverſum, nec vitia vitiis compone-
re? Num quis ſatis conſtare ſibi videatur, ſi mulam
calcibus repetat, et canem morſu? „Iſta," inquis, 2
„peccare ſe neſciunt." Primum, quam iniquus eſt,
apud quem, hominem eſſe, ad impetrandam veniam
nocet? deinde, ſi cetera animalia irae tuae ſubducit,
quod conſilio carent: eo loco tibi ſit, quisquis con-
ſilio caret. Quid enim refert, an alia mutis diſſimi-
lia habeat, ſi hoc, quod in omni peccato muta de-
fendit, ſimile habet, caliginem mentis? Peccavit:
ª hoc enim primum, hoc enim extremum. Non eſt 3
quod illi credas, etiamſi dixit: Iterum non faciam.
Et iſte peccabit, et in iſtum alius, et tota vita inter
errores volutabitur. Manſuete immanſueta tractanda
ſunt. Quod in luctu dici ſolet, efficaciſſime et in
ira dicetur: Vtrum aliquando deſines, an nunquam?
ſi aliquando, quanto ſatius eſt iram relinquere, quam
ab ira relinqui? Sin ſemper haec cogitatio durabit, vi-
des quam impacatam tibi denunties vitam: qualis enim
erit ſemper tumentis?



Cap. XXVII. a. *Hoc enim primum, hoc enim extremum.* Alii: *Hoc eſt pr.; hoc erit extremum?* probat Lipſius ratione non addita. Vulgata bonum ſenſum dat et Seneca non indigna eſt.

cimus ultioni indulgentes, et rationem ſanam deſerimus, immemores imprudentiae, quae omnes iniurias creat.

*abire in diverſum*] oppoſita l. recta, ſana via incedere.

2. *hominem eſſe,*] ideoque errori obnoxium eſſe. *ſubducit* int. id, quod: ſi cogites, conſilio iniurias faciendi carent —.

XXVIII. Adiice nunc, quod niſi bene te ipſe ſuc-
cenderis, et ſubinde cauſas, quibus ſtimuleris, reno-
vaveris, ſua ſponte ira diſcedet, et vires illi dies ſub-
trahet: quanto ſatius eſt a te illam vinci, quam a
ſe? Huic iraſceris, deinde illi: ſervis, deinde liber-
tis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde igno-
tis. Vbique enim cauſae ſuperſunt, niſi deprecator
animus acceſſit. Hinc te illo furor rapiet, illinc alio:
et novis ſubinde irritamentis orientibus, continuabitur
2 rabies. Age infelix, et quando amabis? O quam bo-
num tempus in re mala perdis! Quanto nunc ſatius
erat, amicos parare, inimicos mitigare, Rempubli-
cam adminiſtrare, transferre in res domeſticas ope-
ram, quam circumſpicere, quid alicui poſſis facere
mali, quod aut dignitati eius, aut patrimonio, aut
corpori vulnus infligas? quum id tibi contingere ſine
certamine ac periculo non poſſit, etiamſi cum infe-
3 riore concurſes. Vinctum licet accipias, et ad arbi-
trium tuum omni patientiae expoſitum: ſaepe nimia vis
caedentis aut articulum loco movit, aut nervum in
his, quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia
mancos, multos debiles fecit, etiam ubi patientiae
eſt nacta materiam. Adiice nunc, quod nihil tam im-
becille natum eſt, ut ſine elidentis periculo pereat:
imbecillos valentiſſimis alias dolor, alias caſus exae-
4 quat. Quid, quod pleraque eorum, propter quae ira-
ſcimur, offendunt nos magis, quam laedunt? mul-
tum autem intereſt, utrum aliquis voluntati meae ob-
ſtet, an deſit: eripiat, an non det. Atqui in aequo
ponimus, utrum aliquis auferat, an neget: utrum
ſpem

Cap. XXVIII. Igitur huma-
nitate utaris.

*Succenderis.*] i. iram auxe-
ris. *dies*, tempus. *deprecator
animus*, ratio iram ſedans.

3. *patientiae*] i. vindictae
et iniuriae. *nervum*, manus.

4. *obſtet*] voluntate lae-
dendi; *deſit* negligentia, qua
offendimur.

ſpem noſtram praecidat, an differat: utrum contra nos faciat, an pro ſe: amore alterius, an odio noſtri. Quidam vero non tantum iuſtas cauſas ſtandi 5
contra nos, ſed etiam honeſtas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum: his tamen non ignoſcimus id facientibus: quod niſi facerent, improbaremus; immo, quod eſt incredibile, ſaepe de facto bene exiſtimamus, de faciente male.

XXIX. At mehercules vir magnus ac iuſtus, fortiſſimum quemque ex hoſtibus ſuis, et pro libertate ac ſalute patriae pertinaciſſimum ſuſpicit, et talem ſibi civem, talem militem contingere optat. Turpe eſt, 2
odiſſe quem laudes: quanto vero turpius, ob id aliquem odiſſe, propter quod miſericordia dignus eſt, [a] ſi captivus in ſervitutem ſubito depreſſus reliquias libertatis tenet, nec ad ſordida ac laborioſa miniſteria agilis occurrit; ſi ex otio piger equum vehiculumque domini curſu non exaequat; ſi inter quotidianas vigilias feſſum ſomnus oppreſſit; ſi ruſticum laborem recuſat, aut non fortiter obit, a ſervitute urbana et feriata translatus ad durum opus. Diſtinguamus, utrum 3
aliquis non poſſit, an nolit. multos abſolvemus, ſi coeperimus ante iudicare, quam iraſci. Nunc autem



Cap. XXIX. a. *ſi captivus* — Interpunctionem mutavi. Antea erat punctum poſt *dignus eſt*, nec — *Si captivus* — opus habebat, quo referretur. Inciſo poſt *eſt* poſito ibique fine protaſeos conſtituto, incipit apodoſis — *Si*. Sic et I. M. Heuſinger ſuaſiſſe nunc video. Antea nullus ſenſus aderat, ut ex verſione germanica ſupra iam adducta videre eſt.

5. Si *contra nos patrem — tuentur* etc. offendimur, etiamſi alias factum et auctorem laudamus, modo ad nos nihil attineant.

C. XXIX. Et ante iram iudicium adhibeas.

2. *miſericordia*] ob imprudentiam, qua nos offendit.

*ſordida ac laborioſa*] haec *miniſteria* ſtatim explicat. *ex otio piger*, quum antea in libertate homo nobilis fuiſſet.

primum impetum ſequimur: deinde quamvis vana nos concitaverint, perſeveramus, ne videamur coepiſſe ſine cauſa, et quod iniquiſſimum eſt, pertinaciores nos facit iniquitas irae. Retinemus enim illam, et augemus: quaſi argumentum ſit iuſte iraſcentis, graviter
4 iraſci. Quanto melius eſt, initia ipſa perſpicere, quam levia ſint, quam innoxia? Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes: frivolis turbamur, et inanibus.

XXX. Taurum color rubicundus excitat, ad umbram aſpis exſurgit, urſos leonesque mappa proritat. Omnia quae naturâ fera ac rabida ſunt, conſternantur ad [a] vana. Idem inquietis et ſtolidis ingeniis evenit: rerum ſuſpicione feriuntur: adeo quidem, ut interdum iniurias vocent modica beneficia, in quibus frequentiſſima, certe acerbiſſima iracundiae materia eſt.
2 Cariſſimis enim iraſcimur, quod minora nobis praeſtiterint, quam mente concepimus, [b] quam quae alii tulerint: quum utriusque rei paratum remedium ſit. Magis alteri indulſit? noſtra nos ſine comparatione delectent: nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quam ſperavi? ſed fortaſſe plus ſperavi, quam

Cap. XXX. a. *vana.* bona lectio: alii *ima* et *yma*. Lipſius hic dubius eſt. Cui *vana* diſplicent, ei propono *inania*. *Minima* em. Lipſius: at noſter iam II, 12, 1. dixerat: Vanis enim vana terrori ſunt: unde colligo, vulgatam bene ſe habere.
b. *quam quae alii t.* τὸ *quae* delendum cenſet Gronov. cf. ad I, 12. II, 26. in quibus locis vir doctiſſimus pronomen quoque eliminaturus erat. Sed non opus eſt.

Cap. XXX. Nam frivola et inania, inprimis fruſtratio ſpei, iram noſtram ſaepe excitant.

*color rubicundus*] i. veſtis rubra in Circis Romae tauro obtenta, ut hoc artificio exardeſceret. Ovid. Metam. XII, 102. ſqq., ubi poeniceae veſtes tauri irritamina vocantur. Plutarch. T. VII, p. 426. Cic. de Divin. II, 16. Hodieque apud Hiſpanos hoc artificium in pugnis taurorum ſollennibus uſurpari conſtat. — *umbram* int. panno factam. II, 12. *mappa* candicans mota et reciprocata eum irritat.

quam debui. Haec pars maxime metuenda eſt: hinc perniencioſiſſimae irae naſcuntur, et ſanctiſſima quaeque invaſurae. Divum Iulium plures amici confecerunt, 3
quam inimici, quorum non expleverat ſpes inexplebiles. Voluit quidem ille: neque enim quisquam liberalius victoria uſus eſt, ex qua nihil ſibi vindicavit, niſi diſpenſandi poteſtatem: ſed quemadmodum ſufficere tam improbis deſideriis poſſet, quum tantum omnes concupiſcerent, quantum poterat unus? Vidit itaque ſtrictis circa ſellam ſuam gladiis commilitones ſuos, Cimbrum [c] Tullium acerrimum paulo ante ſuarum partium defenſorem, aliosque poſt Pompeium demum Pompeianos.

XXXI. Haec res ſua in reges arma convertit, fidiſſimosque eo compulit, ut de morte eorum cogitarent, pro quibus et ante quos mori votum habuerant. Nulli ad aliena reſpicienti ſua placent. Inde diis quoque iraſcimur, quod aliquis non antecedat, obliti quantum hominum retro ſit, et paucis [a] invidentes quantum ſequatur a tergo ingentis invidiae. Tanta tamen importunitas hominum eſt, ut quamvis multum acceperint, 2
iniu-

c. *Tullius.* de diverſa huius nominis ſcriptura cf. ſi tanti eſt, Erneſti Ind. Hiſt. ad Cic. qui Tillium per *i*, et Oudendorp ad Caeſar. B. G. III, 42. qui Tullium per *u* ſcribendum cenſet. Vulgatum tuemur.

Cap. XXXI. a. *invidentes.* Dedi cum Gronov., quod Codd. praeſtabant: i. qui paucos ante ſe habent, quibus invideant. *Ingentis invidiae: rigentis* em. Gron. Fortaſſe placeat: *urgentis.*

3. *Cimber Tullius* Iul. Caeſarem potiſſimum cecidit. Bythiniam provinciam a Caeſare adhuc viro acceperat, eoque interfecto clam in eam abiit. Erneſti Ind. hiſtor. Hic L. Cimb. Tullius plura ſperaſſe a Caeſare videtur, quam accepiſſet, ideoque iratus Caeſaris percuſſoribus ſe adiunxerat. — *aliosque* ironice adiectum eſt.

Cap. XXXI. Continuat haec.

*Haec res* i. fruſtratio ſpei. *ſua — arma* i. propria, ſubditorum.

iniuriae loco ſit, plus accipere potuiſſe. Dedit mihi
praeturam? ſed conſulatum ſperaveram. Dedit duo-
decim faſces? ſed non fecit ordinarium conſulem.
A me numerari voluit annum? ſed deeſt mihi ad ſa-
cerdotium. Cooptatus in collegium ſum? ſed cur in
unum? Conſummavit dignitatem meam? ſed patrimo-
3 nio nihil contulit. Ea dedit mihi, quae debebat ali-
cui dare: de ſuo nihil protulit. Age potius gratias
pro his quae accepiſti: reliqua exſpecta, et nondum
plenum te eſſe gaude. Inter voluptates eſt, ſupereſſe
quod ſperes. Omnes viciſti? primum te eſſe in ani-
mo amici tui laetare. multi te vincunt? conſidera,
quanto antecedas plures, quam ſequaris.

XXXII. Quod ſit in te maximum vitium, quaeris? falſas rationes conficis: data magno aeſtimas, accepta parvo. Aliud in alio nos deterreat: quibusdam timeamus iraſci, quibusdam vereamur, quibusdam faſtidiamus. Magnam rem ſine dubio fecerimus, ſi ſervulum infelicem in ergaſtulum miſerimus! Quid properamus verberare ſtatim, crura protinus frangere? non peribit poteſtas iſta, ſi differetur. Sine id tempus veniat, quo

2. *dedit duodecim faſces — conſulem.* Hic mos in Republica inauditus inde ab Auguſti dominatione obtinuit, ut quum ordinarii, tum ſuffecti Conſules ſimul eſſent: e quibus iſti ea tantum re inſigniores fuere, quod initio anni dignitatem iniiſſent, ideoque ex eorum conſulatu annorum ſuppuratio in faſtis inſtitueretur. Loc. claſſ. eſt. ap. Dion. Caſſ. (et ipſum conſulem) XLIII. XLVI. ad ann. V. C. 709. Conſulatum autem hi conſules per aliquot menſes, ſaepe et tantum per aliquot dies geſſere. Inde explices: *a me numerari voluit ann.* i. ordinarium conſ. me fecit. *Sacerdotium* cumulus honorum erat, et quaſi clauſula: et in omnia ſacerdotum collegia ſimul cooptari licebat.

Cap. XXXII. Differas, et ſume magnum animum, potiſſimum circa pecuniam.

*Aliud in alio* etc.] Etiamſi ſunt, quae te offendant, iccirco tamen non ſtatim iraſcaris,

quo ipſi iubeamus: nunc ex imperio irae loquimur, quum illa abierit, tunc videbimus, quanti ſit iſta lis aeſtimanda: in hoc enim praecipue fallimur. ad ferrum venimus, ad capitalia ſupplicia, et vinculis, carcere, fame vindicamus rem, caſtigandam flagris levioribus. „Quomodo,“ inquis, „nos iubes intueri, 2
„quam omnia, per quae laedi videmur, exigua, mi-
„ſera, puerilia ſint?“ Ego vero nihil magis ſuaſerim, quam ſumere ingentem animum, et haec propter quae litigamus, diſcurrimus, anhelamus, videre quam humilia et abiecta ſint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat, reſpicienda. Circa pecuniam 3
plurimum vociferationis eſt: haec fora defatigat, patres liberosque committit, venena miſcet, gladios tam percuſſoribus quam legionibus tradit: haec eſt ſanguine noſtro delibuta: propter hanc uxorum maritorumque noctes ſtrepunt litibus, et tribunalia magiſtratuum premit turba, reges ſaeviunt, rapiuntque, et civitates longo ſeculorum labore conſtructas evertunt, ut aurum argentumque in cinere urbium ſcrutentur.

XXXIII. Libet intueri fiſcos in angulo iacentes. Hi ſunt, propter quos ª oculi clamore exprimuntur: fremitu iudiciorum baſilicae reſonant: evocati ex longinquis

Cap. XXXIII. a. *propter quos oculi clamore exprimuntur.* Alii longius abeunt: *propter quos venae clamore tumeſcunt:* variationis cauſa appicta et poſtea in textum invecta putem.

ſcaris, ne fallaris. *ipſi iubeamus* i. ratione iubente, *ipſi, αὐτοὶ,* imperitantes, non iuſſi. *iſta lis,* qua poena ſit dignus. vid. ſupra ad II, 27.

3. *committit*] in iurgia rixasque demittit.

Cap. XXXIII. Cauſa irae, avaritia.

*Baſilicae*] aedificia magna et ampla cum porticibus in vicinia fori, iudiciis et negotiatorum mercatorumve congregationibus apta. Erneſti Clav. Cic. *Evocati* equites ex provinciis ad iudicia exercenda Romae, novis tamen civibus non admiſſis. Plin.

H.

ginquis regionibus iudices ſedent, iudicaturi, utrius iuſtior avaritia ſit. Quid ſi ne propter fiſcum quidem, ſed pugnum aeris, aut [b] imputatum a ſervo denarium, ſenex ſine herede moriturus ſtomacho dirumpitur?
2 Quid ſi propter uſuram haud milleſimam, valetudinarius fenerator diſtortis pedibus, et manibus [c] ad comparendum non relictis, clamat, ac per vadimonia aſſes ſuos in ipſis morbi acceſſionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quae quum maxime [d] deprimimus, pecuniam proferas, ſi in medium proiicias quidquid theſauri tegunt, avaritia iterum ſub terras referente quae male egeſſerat; omnem iſtam congeriem

b. *imputatum* i. in rationes collatum. Servos repoſcit, quod in rem domini erogaverat. Bene ſic explicat Gronov. Pincianus vero et Lipſius *amputatum*, i. e. reciſum per fraudem et ſurreptum: at nullo loco, quo vim vocis monſtrarent, addito. *Imputare* eſſe *aſſignare*, docet noſter III, 42, 3.

c. *ad comparendum non rel* Omnes libri dant. Pincianus excogitaverat: *computandum modo*, Lipſio defendente: male. Nam vulgara ſenſum optimum exhibet. Quamvis fenerator ipſe comparere non poteſt; in iudicio, *per vadimonia* tamen, i. per vades ſibi aſſes ſuos vindicat, in ipſis morbi (podagrae et chiragrae) acceſſionibus. Morbus autem pedes et manus tantopere contraxerat ut comparere non poſſet: itaque per ſponſores, quibus rem commiſerat, cauſam egit in iudicio, ſ. praeſentiam ſuam per ſponſores certo die promiſit.

d. *deprimimus* i. cuniculos agendo, fodiendo tractamus (Hirt. B. G. VIII, 40. foſſae depreſſae occurrunt: VIII, 9. imperat — foſſam duplicem *deprimi:* Cic. Verr. V, 27.) Eraſm. al. Lipſius vero, Gronov. bipont. *depromimus:* male, quum hic *metalla* (Nat. Qu. V, 17.) i. montes, in quibus aurum argentumque foditur, commemorantur.

H. N. XXXIII, 7. Erneſti Excurſ. XIV. ad Sueton. *ſtomacho* i. ira.

2. *Quid ſi — haud milleſimam*] De ſumma parvula hic ſermonem eſſe, contextus docet. Accipiam de parte vix milleſima, i. exigua, uſurae, quam verebatur iſte avarus ne perderet. Alioquin centeſimae, ternae, et quaternae centeſimae (partes ſortis) in uſu erant, ita ut ſinguli, tres, quatuor aſſes in menſem ſolverentur pro centenis etc. (i. e. 12. usque ad 48. Procent, ut dicimus, in annum). Quae ratio h. l. haudquaquam valet. Si locus ſanus eſt, debitor feneratori iſti, podagra et

geriem dignam non putem, quae frontem viri boni contrahat. Quanto riſu proſequenda ſunt, quae nobis lacrimas educunt?

XXXIV. Cedo nunc, perſequere cetera, cibos, potiones, [a] horumque cauſa paratam ambitionem, munditias, verba, contumelias, et motus corporum parum honorificos, et ſuſpiciones, et contumacia iumenta, et pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienae: quibus efficitur, ut inter iniurias naturae numeretur ſermo homini datus. Crede mihi, levia ſunt, propter 2 quae non leviter excandeſcimus, qualia quae pueros in rixam et iurgium concitant. Nihil ex his, quae tam triſtes agimus, ſerium eſt, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira et inſania eſt, quod exigua magno aeſtimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: [b] hic me diu ſpe ſuprema captatum criminatus eſt: hic ſcortum meum concupivit. Quod vinculum amoris eſſe debebat, ſeditionis atque odii cauſa eſt, idem velle.

XXXV.

Cap. XXXIV. a. *horumque cauſa paratam ambitionem.* Codd. mirifice variant: *ortumqae cauſae paratam ambitionem*, alii, *ortum aram ambitionem —: ortumque cauſa, per iram ambit: horumque tam paratam ambitionem.* Hinc coni. Lipſius: *horumque cauſa iratam ambitionem*, vel *horumque cauſa ſaepe iratam.* Rubenius: *parata in ambitionem.* Gronovius: *horumque cura paratam ambitionem.* Nihil muto in hac diverſitate et vulgatam lectionem teneo. Fortaſſe erat: *hortum, pravam ambitionem.* Mox: *immunditias* aberratio libr. §. 2. poſt *levia* inciſum poſui.

b. *hic me diu ſpe ſuprema captatum.* a Rudolfo Agricola eſt. ad haereditatem referunt Lipſius, Ruben., Gronov.: ut heredipeta criminationibus apud orbum ea ſit ſpoliatus: in quo vereor, ne inſit tautologia. Quidni ſpe ſuprema de dignitate ſuprema, quam in eo erat ut adipiſceretur, ſed criminationibus apud principem omitteret, cf. 31, 2.: exponamus? Vulgatum itaque defendam.

et chiragra laboranti, maxima uſurae, quae cum anatociſmo ſorti adiecta fuiſſet, parte ſolura, exiguam partem, quae hic milleſima vocatur, ſolveret, neceſſe fuiſſe videtur.

Cap. XXXIV. Ceterae irae cauſae.

*motus corporum parum honorificos*] quibus alter alteri iniuriam facit, e. c. geſtus et inceſſus imitatione.

XXXV. Iter anguſtum rixas transeuntium concitat:
diffuſa et late patens via ne populos quidem collidit.
Iſta quae appetitis, quia exigua ſunt, nec poſſunt ad
alterum, niſi alteri erepta, transferri: eadem affectan-
tibus pugnam et iurgia excitant. [a] Reſpondiſſe tibi ſer-
vum indignaris libertumque et uxorem, et clientem:
deinde idem de republica libertatem ſublatam quereris,
quam domi ſuſtuliſti. Rurſus ſi tacuit interrogatus, con-
2 tumaciam vocas. Et loquatur, et taceat, et rideat! Co-
ram domino? inquis. immo coram patrefamilias. Quid
clamas? quid vociferaris? quid flagella mediâ coenâ
petis, quod ſervi loquuntur, quod non eodem loco tur-
ba concionis eſt, et ſilentium ſolitudinis? In hoc habes
aures, ut [b] non niſi modulata cantuum et mollia, et ex
dulci tracta compoſitaque accipiant? Et riſum audias
oportet, et fletum; et blanditias, et lites; et proſpera,
et triſtia; et hominum voces, et fremitus animalium la-
3 tratusque. Quid miſer expaveſcis ad clamorem ſervi,
ad tinnitum aeris, ad ianuae impulſum? quum tam de-
licatus fueris, tonitrua audienda ſunt. Hoc quod de
auribus dictum eſt, transfer ad oculos, qui non minus
faſtidio laborant, ſi male inſtituti ſunt: maculâ offen-
duntur et ſordibus, et argento parum ſplendido, et
4 [c] ſtanno nou ad ſolem perlucente. Hi nempe oculi, qui
non

Cap. XXXV. a. *Reſpondiſſe t. ſ. indignaris libertumque*: e codd. ap. bipont.: *liberumque* nullo ſenſu. de re cf. ſupra c. 24, 1.

b. *non niſi modulata cantuum et mollia.* Ap. Lipſium, Gronov. et Bipontinos ſocios: *ut niſi modulata tantum et m.*, in qua lectione τὸ *niſi* — *tantum* moleſtiam creat: exſpectas autem: *non niſi*, quod ex Eraſm. ed. reduxi: τῷ *tantum* in: *cantuum* levi mutatione reflexo. Neutris plural. uti interdum ſolent inprimis noſter locó ſubſtantivorum. Ad ſymphonias menſarum (de quibus Petronius et noſter Ep. II.) alludi, per ſe liquet et bene a Lipſio monitum eſt.

c. *ſtanno*: Lipſii iudicium ſequor. Antea: *ſtagno*, ſenſu incongruo: ſermo enim eſt de inſtrumentis luxuriae domeſti-

Cap. XXXV. Pergit, ut cauſas irae, in nobis ipſis ſitas, detegat.

2. *turba concionis*] i. amicorum congregatorum. *ſolitudinis*, ad ſervos referas.

non ferunt niſi varium ac recenti cura nitens marmor,
qui menſam niſi crebris diſtinctam [d] venis, qui nolunt
domi niſi auro pretioſa calcare: aequiſſimo animo foris
et ſcabras lutoſasque ſemitas ſpectant, et maiorem partem occurrentium ſqualidam, parietes inſularum exeſos,
ruinoſos, inaequales.

XXXVI. Quid ergo aliud eſt quod illos in publico
non offendat, domi moveat, quam opinio illic aequa et
patiens, domi moroſa et querula? Omnes ſenſus perducendi ſunt ad firmitatem: naturâ patientes ſunt, ſi
animus illos [a] deſtinat corrumpere, qui quotidie ad rationem reddendam vocandus eſt. Faciebat hoc Sextius, 2
ut conſummato die, quum ſe ad nocturnam quietem recepiſſet, interrogaret animum ſuum: Quod hodie malum tuum ſanaſti? cui vitio obſtitiſti? qua parte melior
es? Deſinet ira, et erit moderatior, quae ſciet ſibi quotidie ad iudicem eſſe veniendum. Quid ergo pulchrius
hac conſuetudine excutiendi totum diem? qualis ille
ſomnus poſt recognitionem ſui ſequitur? quam tranquillus, altus ac liber, quum aut laudatus eſt animus, aut
ad-

cis. De luxu hic memorato cf. de Benef. VII, 9. Meierotto II, 98. ſqq.

d. *venis.* Ex *vinis* in codd. fecit Eraſmus ſcite: *venis.* Antea: *naevis.* Cf. Plin. Nat. Hiſt. XIII, 15.

Cap. XXXVI. a. *deſinat* vulg. lectio, quam Lipſius adſtipulantibus aliquot codd. mutavit in: *deſit*, quum e docto et veteri ſermone ſit petitum. Noſtro tamen non familiaris eſt haec loquutio. Mox occurrit: *deſinet ira.*

4. *inſularum*] i. aedium vulgarium, a pluribus familiis habitatarum, quarumque parietes cum aliis aedibus non erant coniuncti: oppoſitae ſunt domus. Erneſti Clav. Cic.

Cap. XXXVI. Quotidie itaque in te inquiras.

2. *Sextius*] cf. ad II, 36. Hanc eandem rationem ſequutus eſt auctor aureorum carminum ap. Brunk. Gnomic. p. 108, 40. ſq. Μηδ' ὕπνον μαλακοῖσιν ἐπ' ὄμμασι προσδέξασθαι, Πρὶν τῶν ἡμερινῶν ἔργων τρὶς ἕκαστον ἐπελθεῖν· Πῆ παρέβην; Τί δ' ἔρεξα; Τί μοι δέον οὐκ ἐτελέσθης; etc.

admonitus, et ſpeculator ſui cenſorque ſecretus cognoſcit de moribus ſuis? Vtor hac poteſtate, et quotidie
3 apud me cauſam dico: quum ſublatum e conſpectu lumen eſt, et conticuit uxor moris iam mei conſcia, totum diem [b] mecum ſcrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipſe abſcondo, nihil transeo: quare enim quidquam ex erroribus meis timeam, quum poſſim dicere: Vide ne iſtud amplius facias, nunc tibi ignoſco. In illa diſputatione pugnacius locutus es: noli poſtea congredi cum imperitis. nolunt diſcere, qui nunquam didicerunt. Illum liberius admonuiſti, quam debebas: itaque non emendaſti, ſed offendiſti. de cetero vide, non tantum, an verum ſit quod dicis, ſed an ille, cui dicitur, veri patiens ſit.

XXXVII. Admoneri bonus gaudet: peſſimus quisque correptorem aſperrime patitur. In convivio quorundam te ſales, et in dolorem tuum iacta verba tetigerunt? vitare vulgares convictus memento: ſolutior eſt poſt vinum licentia, quia ne ſobriis quidem pudor eſt. [a] Iratum vidiſti amicum tuum oſtiario cauſidici alicuius, aut divitis, quod intrantem ſubmoverat: et ipſe pro

b. *mecum*: bona lectio. i. q. antea de Sextio erat: interrogaret animum ſuum. *Meum* reponere vult Gronov. ex aliquot codd., ut ſincerius pariter et elegantius. Non aſſentior viro doctiſſimo, *meum diem* explicanti: omnia mea acta diei: ſed non advertit, inferre ſe tautologiam.

Cap. XXXVII. a. *Iratum vidiſti amicum tuum oſtiario cauſidici alicuius, aut divitis.* Locus corruptus eſt. In codd. *cauſidici alicuius, aut vidiſti*; alii *audiſti*; alii *iudiſci*, nullo ſenſu. Hinc fecit Muretus: *aut divitis*: Rubenius, *indicis*: Gronov. *iuriſconſulti.* Mureti coniectura, quamvis non primaria, praeferri tamen debet, meo quidem iudicio, ceteris. Nomen tamen fuiſſe videtur, quod beatum ac potentem hominem ſignificaret, ut ſtatim ſequentia docent. Ceterum P. Fabrum, qui duo iſta vocabula prorſus delenda cenſebat, non audiendum eſſe, contextus quemque docebit. Fortaſſe fuit: *aulici*.

Cap. XXXVII. Praeſume animo multa eſſe patienda.

pro illo iratus extremo mancipio fuiſti. Iraſceris ergo 2
catenario cani? et hic quum multum latravit, obiecto
cibo manſueſcit. recede longius, et ride. Nunc iſte aliquem
ſe putat, quod cuſtodit litigatorum turba limen
obſeſſum: nunc ille qui intra iacet, felix fortunatusque
eſt, et beati hominis iudicat ac potentis indicium, difficilem
ianuam. neſcit duriſſimum eſſe oſtium carceris.
Praeſume animo, multa eſſe tibi patienda. Numquis ſe 3
hieme algere miratur? numquis in mari nauſeare, in
via concuti? Fortis eſt animus, ad quae praeparatus
venit. Minus honorato loco poſitus, iraſci coepiſti
convivatori, vocatori, ipſi qui tibi praeferebatur. Demens,
quid intereſt, quam lecti premas partem? honeſtiorem
te aut turpiorem poteſt facere pulvinus? Non
aequis quendam oculis vidiſti, quia de ingenio tuo male
locutus eſt. Recipis hanc legem? ergo te Ennius, quo
non delectaris, odiſſet: et Hortenſius ſimultates tibi indiceret:
et Cicero, ſi derideres carmina eius, inimicus
eſſet.



2. *Iraſceris — cani?*] Lipſius parum abeſt, quin de ſervo ianitore intelligat, quoniam veteri more in catena fuerint. At quidni proprie intelligamus, equidem non video. Nemo enim unus dubitat, quin canes religati pro foribus fuerint. Exemplum exſtat talis canis apud Sueton. Vitell. c. 16. Petron. c. 72. ad ianuam venimus, ubi canis catenarius tanto nos tumultu excepit —. *Cauſidici*, qui h. l. memorantur, locum Oratorum tenuere ſub Caeſaribus parum honorifice; lucri enim unius amore cauſas egerunt, ideoque non ſine contemtu vocantur. Tac. de Orat. l. 18. Quinct. XII, 1.

3. *Ennius*] poeta Rudius e Calabria (nat. a. V. C. 514. † 583.); cuius Annales de Bellis Romanorum aliaque poemata non magis in honore erant inde ab aevo Auguſteo (Horat. Epp. II, 1, 50. ſqq. ubi vid. Intpp.) quam orationes *Q. Hortenſii* (nat. a. A. V. C. 639. † 703. Cic. Brut. 88. ib. Wezel.) atque eius aequalis et aemuli *M. T. Ciceronis* carmina. (Iuvenal. X, 122. Quinctil. XI, 1. ubi cf. Intpp.)

XXXVIII. [a] Vis tu aequo animo pati candidatus ſuffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis: numquid maiorem quam Diogeni, philoſopho Stoico? cui de ira quum maxime diſſerenti, adoleſcens protervus inſpuit: tulit hoc ille leniter ac ſapienter. „Non quidem." inquit, „iraſcor; ſed dubito tamen, an iraſci oporteat."
2 Cato noſter melius: cui quum cauſam agenti, in frontem mediam quantum poterat attracta pingui ſaliva, inſpuiſſet Lentulus, ille patrum noſtrorum memoriâ factioſus et impotens, abſterſit faciem, et, „affirmabo," inquit, „omnibus, Lentule, falli eos, qui te „negant os habere."

XXXIX.

Cap. XXXVIII. a. *Vis tu — ſuffragia.* Lipſius emendans: *Non vis tu*; doctiſſime a Gronov. repulſus eſt, monenti, *vis tu* idem ſignificare, quod: *viſne tu, non vis?* Exempla apud eum vide; res enim nunc notior eſt, quam ut in ea explicanda moremur.

Cap. XXXVIII. Maiora tibi mala contingere poſſent.

*Contumeliam*] in ambienda dignitate, ideoque in ſuffragiis et iudiciis de te ferendis. — *Diogeni — Stoico:* cui cognomen Babylonii eſt, etsi Seleucia ad Tigrim oriundus. Fuit diſcipulus Chryſippi et plura ſcripſit. Cum Carneade academico, et Critolao peripatetico ab Athenienſibus Romam miſſus, ut multam ob urbem Oropum direptam iis impoſitam a Romanis deprecarentur, a. V. C. 598. (Pauſan. VII, XI.) Appoſite obſervat Pet. Baylius (Diction. hiſt. et crit. Diogene, p. 297. T. II, 8. ed. 1740.) noſtro loco adducto: il lui échappa une parole, qui ne s'ajuſtoit point parfaitement avec la doctrine de ſa Secte. Il devoit être aſſûré en qualité de Stoique qu'il ne devoit point ſe mettre en colere. Fabric. Bibl. Gr. III, p. 560. Harl.

2. *Lentulus*] Non M. Cornel. Lentulum Clodianum hic intelligam cum Lipſio: fuit is conſul a. V. C. 681. (cf. Freinshem. Suppl. Liv. XCVI, 1. Salluſt. fragm. ap. Aul. Gell. noct. att. XVIII, 4.); ſed P. Cornel. Lentulum Suram, conſulem a. V. C. 682.; a Cenſoribus ob infamiam vitae motum e Senatu: praetorem a. V. C. 690. M. T. Cicerone conſule, et mox in carcere ut participem conſpirationis Catilinariae ſtrangulatum.

XXXIX. Contigit iam nobis, Novate, bene componere animum, ſi aut non ſentit iracundiam, aut ſuperior eſt. Videamus quomodo alienam iram leniamus: nec enim ſani eſſe tantum volumus, ſed ſanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, ſurda eſt et amens: dabimus illi ſpatium. remedia in remiſſionibus proſunt. nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem movendo incitaturi, nec cetera vitia, dum fervent. Initia morborum quies curat. „Quantulum," 2
inquis, „prodeſt remedium tuum, ſi ſua ſponte deſinen„tem iram placat?" Primum, ut citius deſinat, efficit: deinde cuſtodiet, ne recidat: ipſum quoque impetum, quem non audet lenire, fallet. Removebit omnia ultionis inſtrumenta: ſimulabit iram, ut tanquam adiutor, et doloris comes plus auctoritatis in conſiliis habeat: moras nectet, et dum maiorem quaerit poenam, praeſentem differet: omni arte requiem furori dabit. Si 3
vehementior erit; aut pudorem illi cui non reſiſtat, incutiet, aut metum. Si infirmior; ſermones inferet, vel gratos, vel novos, et cupiditate cognoſcendi avocabit. Medicum, aiunt, quum regis filiam curare deberet, nec ſine ferro poſſet, dum tumentem mammam [a] leniter fovet, ſcalpellum ſpongiâ tectum induxiſſe. Repugnaſ-



Cap. XXXIX. a. *leniter.* in Gronov. et bipont. operarum vitio: *leviter.*

tum. Hinc *factioſus* et *impotens* (improbus) audit. Vid. Erneſti Ind. hiſt. ad Cic. *os habere:* iocoſe. Omnes quidem contendunt, te eſſe ſine ore et fronte (i. impudentiſſimum): at ego pervincam, te certe non ſine ore eſſe, e quo mihi inſpuiſti.

Cap. XXXIX. De lenienda ira aliena. cf. c. V.

*tentabimus*] i. movebimus ad videndum ideoque curabimus. *vim rigentem* i. nervos, morboſitate rigentes, nec ceteros morbos, qui ſunt in acceſſionibus.

3. *Medicum*] int. chirurgum, ut nos loquimur, qui ſcalpellum *induxerit*, admoverit.

pugnaſſet puella remedio palam admoto: eadem, quia non exſpectavit, dolorem tulit.

XL. Quaedam non niſi decepta ſanantur. Alteri dices, „Vide ne inimicis iracundia tua voluptati ſit:“ Alteri, „Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud „plerosque robur, cadat.“ Indignor mehercule, et non invenio dolendi modum, ſed tempus exſpectandum eſt: dabit poenas. Serva iſtud in animo tuo. quum potueris, et pro mora reddes. Caſtigare vero iraſcentem, et ultro [a] obviam ire ei, incitare eſt. Varie aggredieris, blandeque: niſi forte tanta perſona eris, ut poſſis iram comminuere, quemadmodum fecit divus Augu-
2 ſtus, quum coenaret apud [b] Vedium Pollionem. Fregerat unus ex ſervis eius cryſtallinum. rapi eum Vedius iuſſit, nec vulgari quidem periturum morte: muraenis ob-

Cap. XL. a. *et ultro obviam ire ei:* vulgata lectio, bono ſenſu: noli caſtigare iratum, nec ſtatim ei reſiſtere, et vi ab iraſcendo avocare. Optimi libri et MSS. noſtram tuentur lectionem. Diverſam et ipſam a bonis libris oblatam, ſinceram et unice veram iudicat Gronov.: *et ultro obiraſci:* i. e. irata obiurgatione iram velle ſedare. Non aſſentior. Non enim iram, ſed auſteram eamque manifeſtam reprehenſionem et caſtigationem contextus hic requirit. Itaque neque Grutero, neque Lipſio iraſcar, quod ille non verbulo probaret, nec hic meminiſſet. Equidem *obiraſci* ad felices librariorum lapſus pertinere putem.
b. *Vedium Pollionem:* a Pinciano reſtitut. ex Dione ac Plinio: vid. not. Antea: *Atedium P.*, ut in Eraſm. ed.

Cap. XL. Fallas iratum.

2. *Vedius Pollio*] unus ex ditiſſimis et luxurioſiſſimis equitibus romanis ſuae aetatis, quum antea libertus fuiſſet; amicus Auguſti, quem, quum a. V. C. 739. moreretur, heredem ex plurima parte reliquit, in qua et villa Pauſilypum inter Neapolin et Puteolos fortaſſe cum piſcina erat. cf. Dio Caſſ. LIV, 23., qui et hanc ipſam rem retulit, non tamen ſine reprehenſione Auguſti; more ſuo ſaepe ſubabſurdo. Et Plin. Nat. Hiſt. IX, 39. confirmat Vedii Pollionis crudelitatem. *Muraenae* (Muraenae helenae L.); circa Sardiniam Indiamque orientalem ac occidentalem frequentes hae anguillae marinae, inque deliciis habitae apud Romanos. Quaedam hanc in rem collegit Meierotto II, p. 179. ſqq.

*mitti*

obiici iubebatur, quas ingentes in piſcina, continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriae cauſa facere? ſaevitia erat. Evaſit e manibus puer, et confugit ad Caeſaris pedes, nihil aliud petiturus, quam ut aliter periret, nec eſca fieret. Motus eſt novitate crudelitatis Caeſar, et illum quidem mitti, cryſtallina autem omnia
coram ſe frangi iuſſit, complerique piſcinam. Fuit Cae- 3
ſari ſic caſtigandus amicus: bene uſus eſt viribus ſuis. E convivio rapi homines [c] imperas, et novi generis poenis lancinari? ſi calix tuus fractus eſt, viſcera hominis diſtrahentur? tantum tibi placebis, ut ibi aliquem duci iubeas, ubi Caeſar eſt?

XLI. [a] Si cui tantum potentiae eſt, ut iram ex ſuperiori loco aggredi poſſit, male tractet: at talem dumtaxat, qualem modo retuli, feram, immanem, ſanguinariam, quae iam inſanabilis eſt, niſi maius aliquid ex-
timuit. — [b] Pacem demus animo, quam dabit prae- 2

 cepto-

c. *imperas.* Codex Lipſii: *viperas*, unde Lipſius fecit: *viperis*, vel *ad viperas:* collato De Clement. I. 18. de ipſo hoc Vedio: Servos, qui ſe aliquid offenderant, in vivarium, quid aliud, quam ſerpentibus obiici iubebat. Vulgatam tamen ſinceram puto. Ingenioſum librar. lapſum eſſe iudicio.

Cap. XLI. a. *Si cui tantum potentiae eſt, ut iram ex ſuperiori loco aggredi poſſit, male tractet: at talem —.* Hanc lectionem diſtincte ſcriptam invenit Rubenius in Codice bruxell., quam veram puto, cf. Gruter. Antea: *Sic inſtandum potentiae. at* omittit ed. Gron. et bipont,

b. *Pacem demus.* Ante *Pacem* quaedam defeciſſe hic putat Lipſius. Non aſſentior. Incipit enim hic concluſio totius commentationis. Mox: *merentes* Lipſius dedit e cod. ſuo: antea: *merearis.*

*mitti*] i. dimitti, poena liberari, et Dione referente. *complerique* i. deiici iuſſit fragmenta haec in piſcinam. Lipſius proprie intelligit de piſcina, terra alioque aggere complenda.

3. *viſcera hominis diſtrahentur*] Eodem vocabulo uſus eſt Plin. l. l.: quia in alio genere (ferarum) totum pariter hominem *diſtrahi*, ſpectari non poterat.

Cap. XLI. Virtutis ſemper cupidi animo noſtro pacem, atque aequabilitatem demus. Incipit hoc capite concluſio totius commentationis de Ira.

ceptorum ſalutarium aſſidua meditatio, actusque rerum
boni, et intenta mens ad unius honeſti cupiditatem.
Conſcientiae ſatis fiat: nil in famam laboremus: ſequa-
3 tur vel mala, dum bene merentes. „At vulgus ani-
„moſa miratur, et audaces in honore ſunt: placidi pro
„inertibus habentur." Primo forſitan aſpectu: ſed
[c] ſimul ac aequalitas vitae fidem facit, non ſegnitiem il-
lam animi eſſe, ſed pacem, veneratur idem illos popu-
lus colitque. Nihil ergo habet in ſe utile teter ille et
hoſtilis affectus; at omnia e contrario mala, ferrum,
ignes: pudore calcato, caedibus inquinavit manus,
membra liberorum diſperſit. Nihil vacuum reliquit a
ſcelere, non gloriae memor, non infamiae metuens, in-
emendabilis quum ex ira in odium occalluit.

XLII. Careamus hoc malo, purgemusque mentem,
et exſtirpemus radicitus ea vitia, quae quamvis tenuia
undecunque [a] exierint, renaſcentur: et iram non tempe-
remus, ſed ex toto removeamus: quod enim malae rei
temperamentum eſt? poterimus autem, adnitamur mo-
2 do. Nec ulla res magis proderit, quam cogitatio mor-
talitatis; ſibi quisque, ut alteri, dicat: „Quid iuvat, tan-
„quam in aeternum genitos iras indicere, et breviſſimam
„aetatem diſſipare? quid iuvat, dies quos in voluptatem
„honeſtam impendere licet, in dolorem alicuius tormen-
„tumque transferre?" [b] Non capiunt res iſtae iacturam,
nec

c. *ſimul ac aequal.* I. M. Heuſinger delet *τὸ ac* p. 236. Emendatt. Sed Noſtro *ſimul* i. *ſimulac* parum familiare eſt: occurrit tamen I, 1. (bis). Laudat vir doctus in hac re nunc ſatis nota Gronov. ad Liv. VI, 4, 6. Burmann. ad Quinctil. Declam. V, 15.

Cap. XLII. a. *exierint*: e codd. dedit Lipſius. Antea: *haeſerint*.
b. *Non capiunt res iſtae.* Bona lectio: i. *humanae*. Lipſius e codd. reſtitutum ivit: *res anguſtae*, poſt Pincian., qui *res ge-*

Cap. XLII. Mortalitatis noſtrae memores ſimus. Praeclara, quamquam brevis commentatio ſententiae Solonis ac Philemonis Comici (ap. Brunk. Gnomic. p. 195. nr. V. inſerendae) Ἄνθρωπος ὤν, τοῦτ᾽ ἴσθι, καὶ μέμνησ᾽ ἀεί: hoc et ſeq. cap.

nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? 3
quid certamina nobis arceſſimus? quid imbecillitatis obliti, ingentia odia ſuſcipimus, et ad frangendum fragiles conſurgimus? Iam iſtas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis vetabit geri: iam par acerrimum media [c] mors dirimet. Quid tumultuamur, et vitam ſeditioſi conturbamus? ſtat ſuper caput fatum, et pereuntes dies imputat, propiusque ac propius accedit. Iſtud tempus, quod alienae deſtinas morti, fortaſſe [d] circa tuam eſt.

XLIII. Quin potius vitam brevem colligis, placidamque et tibi et ceteris praeſtas? quin potius amabilem te, dum vivis, omnibus: deſiderabilem, quum exceſſeris, reddis? Et quid illum, nimis ex alto tecum agentem, detrahere cupis? quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem et contemtum, ſed ſuperioribus acidum ac moleſtum, exterrere viribus tuis tentas? Quid ſervo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo iraſceris? ſuſtine paulum. venit ecce mors, quae nos pares faciat. Ridere ſolemus inter matutina arenae ſpe- 2
ctacula, tauri et urſi pugnam inter ſe colligatorum: quos, quum alter alterum vexarit, [a] ſuus confector ex-



*ſtae* in quibusdam exemplaribus invenit, bene repreſſus a Gronov.

c. *media mors* i. mors, quae intervenit. Lipſius emend. *media Parca*; quoniam eius cod. habebat: *media pars.*

d. *circa*: e codd. reduxit Lipſius. Antea: *citra*, ſenſu parum congruo. Gataker ad Antonin. p. 132, 52. legendum cenſet: *haud citra*: ratione, cur a Lipſio diſcedat, non allata.

Cap. XLIII. a. *ſuus confector.* e codd. Eraſm. et Lipſius. Antea: *ſus confector.*

Cap. XLIII. ***nimis ex alto tecum agentem***] i. potentiorem.

2. ***matutina ſpectacula***] et certamina dabantur (cf. Ep. 70.) Romae ferarum, ita inter ſeſe colligatarum, ut mutuo ſeſe dumtaxat vexarent. cf. de Brev. vit. 13.: primus Sulla leones in circo *ſolutos* dedit. *Suus confector:* confectores ferarum inter arenae miniſteria

ſpectat. Idem facimus. aliquem nobiscum alligatum la-
ceſſimus: quum victo victorique finis, [b] et quidem ma-
tutinus, imminent. Quieti potius, pacatique, quantu-
lumcunque ſupereſt, exigamus. nulli cadaver noſtrum
3 iaceat inviſum. Saepe rixam conclamatum in vicino in-
cendium ſolvit, et interventus ferae latronem viatorem-
que diducit. Colluctari cum minoribus malis non va-
cat, ubi metus maior apparuit. Quid nobis cum dimi-
catione et inſidiis? numquid amplius iſti, cui iraſceris,
quam mortem optas? etiam te quieſcente morietur. per-
4 dis operam: facere vis, quod futurum eſt. „Nolo,“
inquis, „utique occidere, ſed exſilio, ſed ignominiâ, ſed
„damno afficere.“ Magis ignoſco ei, qui vulnus ini-
mici, quam qui [c] inſulam concupiſcit; hic enim non tan-
tum mali animi eſt, ſed puſilli. Sive de ultimis ſuppli-
ciis cogitas, ſive de levioribus; quantulum eſt tempo-
ris, quo aut ille poenâ ſuâ torqueatur, aut tu malum
5 gaudium ex aliena percipias? Iam ipſum ſpiritum ex-
ſpuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines
ſumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam,
non periculo ſimus: detrimenta, iniurias, convicia,
vellicationes contemnamus, et magno animo brevia fe-
ramus incommoda. Dum reſpicimus, quod aiunt, ver-
ſamusque nos, iam mortalitas aderit.

b. *et quidem matutinus* Lipſius e codd. *aeque maturus* antea legebatur.

c. *inſulam* e codd. praetuli. Antea *punctiunculam* e. c. ap. Eraſm. Muretus dederat *puſulam*, quod et Lipſius probavit. Intendenti liquebit, *vulnus inimici* ad mortem, de qua paulo ante ſermo erat, ſpectare, et *inſulam*, quae ut levius quid vulneri opponitur, ad exſilium, ignominiam: ideoque ſermonem neque longinquum neque durum eſſe, quod tamen Lipſius cenſebat.

ria occurrunt, e. c. ap. Sueton. Aug. 43. Ner. 12. Etiam nunc apud Hiſpanos in uſu eſt, ut confectores ferarum in ſpectaculis taurum, in rabiem veſte rubra adductum, interficiant; tali modo et Romani uſi ſunt in feram, quae ſuperior diſcederet.

AD

# AD HELVIAM MATREM
# DE CONSOLATIONE
## LIBER VNVS.

### A R G V M E N T V M.

*Introitus huius conſolationis apprime elegans et prudenter et cum arte praemittitur. Exponit cauſam, cur non prius matrem conſolatus eſſet, quam temporis ſpatio quodam praeterlapſo. Nunc ſe conſurrexiſſe priorem, et nova conſolandi ratione uti. Sperat fore, ut hoc ipſum, quod tamquam infelix et exſul ſuos conſoletur, matrem ad allocutionem ſuam audiendam moveat.* (c. 1.) *Quum itaque tempus vim ſuam ad mitigandum matris dolorem exercuiſſet, tranquille modum, quo in dolore compeſcendo uti velit, declarat; et* p r i m u m *mala, quae iam paſſa ſit mater admodum gravia, exponit* (c. 2. 3.). D e i n d e *docet, matri nullam cauſam eſſe, cur doleat lugeatve, quoniam ipſe exſul nihil patiatur, propter quod vere poſſit dici miſer: ea enim, quae apud nos nomine ſecundae adverſaeve fortunae veniant, ad adventitia pertinere, ideoque et ipſum exſilium* (c. 4. 5.). *Quod quum commutatione loci contineatur, facile patere, oſtendit, in eo nihil mali ineſſe:* p r i m u m, *quia hominis naturae innata ſit loci ex loco mutatio, quod et uſu quotidiano et hiſtoria probat* (c. 5. 6. 7.) *eaque ipſa inſulae Corſicae* (c. 8, 1—3.): d e i n d e, *quod ubicunque, vel in loco deſertiſſimo et humillimo tugurio, quum eadem rerum natura tum virtute uti poſſit exſul* (c. 8, 3—9, 8.), *quod Marcelli praeclaro exemplo illuſtrat. — Incommoda autem, exſilium comitantia, facile tolerari poſſe a ſapientiae ſtudioſo, e. g. paupertatem. Ita vi oppoſiti in avaritiae ac luxuriae, omnia ſubvertentis, inſaniam invehitur. Animus tranquillus, pergit, his ſupervacuis facile carebit vel in exſilio* (c. 9, 9—c. 12.), *quid, quod pauperes feliciores ditioribus ſint, et hos frequenter conditione pauperum uti oporteat: exempla antiqua* (c. 12.). *Ne tamen quis putet, ſingula quidem mala in exſilio ſatis bene ſuſtineri poſſe, non item omnia, quae ſimul exſuli adſint, e. g. paupertatem, ignominiam, contemtum, ille ſecum reputet, eum qui unum malum toleret, et omnia tolerare, ſicut altera parte qui una virtute gaudeat, omnibus ceteris uti. Quae quum ita ſint, ſignificat, ſe haudquaquam miſerum dici poſſe, neque*

adeo

adeo in ſua conditione cauſam luctus ac moeroris ſotere (c. 13.). Iam pergit ad cauſas ceteras, quae matrem ad luctum perducant, refellendas. Ac primum monet, matrem non egere ſui praeſidii, quod numquam a ſe incolumi petiverit, quum neque ambitioſa ſit, neque gratiam aut potentiam filiorum umquam oſtentaverit (c. 14.) Secundo autem loco deſiderium filii dilecti cauſam quidem luctus eximiam eſſe (c. 15.), ſed contra illud hortatur eam virtutis et fortitudinis, qua ceteros ſui aevi feminas facile antecedat, ſimilem Corneliae Gracchorum, et Rutiliae Cottae matris (c. 16, 7.). Iam quum luctus remediis vulgaribus, e. c. ludis, peregrinationibus etc. difficillime compeſci poſſit, ſuadet matri, ut animum ad liberalia ſtudia applicet (c. 16, 7—13.). Accedant ſtudia duorum reliquorum filiorum, qui in ea toti ſint, ut matrem conſolentur; nepotes, et ipſe pater (c. 16, 13. fin.). Denique ſororem, mulierem praeſtantiſſimam, magno eius ſolatia fore monet, oratque, ut ſe laetum atque alacrem cogitet (c. 17.).

Quum Seneca, Meſſalinae invidia inter adulteros Iuliae, Germanici filiae, haud dubie falſiſſime, occuſatus, in Corſicam relegatus eſſet (a. V. C. 794. Dio Caſſ. LX, 8.), quadrageſimum fere annum egit, iam dudum ob claritudinem ſtudiorum, ut Taciti verbis (Annal. XII, 8.) utar, conſpicuus. Hoc exſilium per octo annos tolerare debuit (memoratur eius reditus a Dion. Caſſio LX, 32. ad ann. 801. cf. Tacit. l. mem). Cuius fructus eximius eſt conſolatio ad Helviam (in MSS. Helbiam, Hebiam appellatam) matrem, vel eo nomine magni facienda, quod et unica eſt ex iis, quae usque ad eum ſcriptae ſunt, conſolationibus, et quod dulcedinem aliquam ſecum fert ob exſule in ſuorum ſolatium conſcripta. Nullum enim ex libris de luctu minuenda ante Senecam literis mandatis ad noſtra tempora perveniſſe notum eſt. In quibus, niſi primus, celeberrimus tamen fuit Crantoris veteris Academici (circ. Ol. 116.) libellus, non magnus ille quidem, ſed aureolus, et, ut Tuberoni Panaetius praecepit, ad verbum ediſcendus, ut Ciceron. verbis Acad. Qu. IV, 44. utar. Vocatur ap. Cic. Tuſc. Diſp. I, 48. Conſolatio: conſolabatur autem hoc commentario Hippoclem, qui filiorum mortem lugebat. Et Diogen. Laert. IV, 27. θαυμάζεται δὲ αὐτοῦ μάλιστα βιβλίον τὸ περὶ πένθους: ubi vid. Menag. Eum ſequutus eſt M. T. Cicero in conſolatione filiae, teſte Plinio Nat. Hiſt. praef. p. 8. T. 1. bip. Quam in Ciceronis operibus legimus conſolationem, eſſe a Car. Sigonio perſcriptam, inter omnes conſtat. Metrodorus Epicureus quoque Athenienſis (Lampſacenus alias dictus) compoſuit Conſolationem, qua ſororis luctum, amiſſo optimae indolis filio, mitigare ſtuduit: a Seneca Ep. 98. med. laudatam. Clarum fuit quidem nomen in antiquitate, ſed li-

bros

*bros eius non ſere praeter ſuos, ſi Ciceroni* (Tuſcc. Diſpp. II, 3.) *fides habenda ſit, quisquam in manus ſumſit. Enimvero quum Epicuri aſſeclis Roma abundaret, non dubitandum eſt, quin et iſte libellus multis lectus fuerit. Omitto Theophraſtum, cuius Calliſthenes, ſ. de luctu, quo Calliſthenis amici ſui mortem ab Alexandro M. ei inflictam luget, magni factus eſt,* (Cic. Tuſc. III, 10. V, 9. fin.) *Ciceronis libellum ad Cottam de luctu minuendo* (a. V. C. 633.) *perſcriptum, et alios. In iis, qui poſt Senecam Conſolationes ſcripſere, Plutarchi iuvenis conſolatio ad Apollonium* (Tom. VII. Hutten. p. 316—370.), *in qua Crantoris libellus magnam partem expreſſus creditur, et Anicii Manlii Torquati Severini Boethii conſolatio philoſophica in carcere compoſita potiſſimum nominari merentur. Ceterum probatur mihi Lipſii iudicium de hoc libello: Scriptum ipſum animi et eloquentiae plenum, numeris et ſtructura compoſitum, atque etiam ordine praeter cetera diſpoſitum. Auſim dicere, palmam inter libellos poſcit.*

## I.

Saepe iam, mater optima, impetum cepi conſolandi te, ſaepe continui. Vt auderem, multa me impellebant: primum, videbar depoſiturus omnia incommoda, quum lacrimas tuas, etiamſi ſupprimere non potuiſſem, interim certe abſterſiſſem. deinde, plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, ſi prior ipſe conſurrexiſſem. praeterea timebam, ne [a] a me non victa Fortuna aliquem meorum vinceret. Itaque utcunque conabar, manu ſuper plagam meam im- 2
poſita,

### Varietas Lectionis.

Cap. I. a. *a me non victa Fortuna.* i. timebam, ne F. et alium quemque meorum vinceret, quum me viciſſet. Lipſius tamen praefert: *ne me non victo F.* i. ne quum me non viciſſet, in quem tam ſaeva ingruit, meos vinceret. Volo hanc palmam ferre, ut nec me, nec ceteros (vincat). Nexus priorem lectionem ſuadere videtur; itaque cum Eraſm. al. tuitus ſum. Si enim victus eſſet a Fortuna, metus iuſtus erat, ne et alios ſuorum vinceret; at quum illam viciſſet, quis metui locus ſupererat, quem non ſtatim tollere poterat?

### Animadversiones.

Cap. 1. Cauſas enumerat, cur non prius Matrem conſolatus ſit.

poſita, ad obliganda vulnera veſtra reptare. Hoc pro-
poſitum meum erant rurſus quae retardarent. Dolori tuo,
dum recens ſaeviret, ſciebam occurrendum non eſſe, ne
illum ipſa ſolatia irritarent, et accenderent: nam in
morbis quoque nihil eſt perniciosius, quam immatura
3 medicina. Exſpectabam itaque dum ipſe vires ſuas fran-
geret, et ad ſuſtinenda remedia morâ mitigatus, tangi
ſe ac tractari pateretur. Praeterea, quum omnia cla-
riſſimorum ingeniorum monumenta, ad compeſcendos
moderandosque luctus compoſita evolverem, non in-
veniebam exemplum eius, qui conſolatus ſuos eſſet,
4 quum ipſe ab illis comploraretur. Ita in re nova haeſi-
tabam, verebarque, nec haec non conſolatio, ſed exulce-
ratio eſſet. Quid quod novis verbis, nec ex vulgari et
quotidiana ſumtis allocutione, opus erat homini ad con-
ſolandos ſuos ex ipſo rogo caput allevanti? Omnis au-
tem magnitudo doloris modum excedentis neceſſe eſt
dilectum verborum eripiat, quum ſaepe vocem quoque
ipſam intercludat. Vtcunque connitar, non fiduciâ in-
genii,

2. *Dolori tuo — medicina*] Ipſe noſter hoc praecepit de Ira III, 39. Et quis philoſophorum medicorumve hoc non ſuaſit! Conferas tamen, ſi tanti eſt, Ovid. Pont. IV, 11, 17. et Plutarch. Conſolat. ad Apollon. p. 316. 317. T. VII. Hutten. ibique dicta Aeſchyli, Euripidis et Menandri praeclara.

3. *Praeterea*] Conſolationem Ciceronis, Metrodori Epicurei aliorumque libros de luctu, e. o. Crantoris, Theophraſti, Calliſthenis etc. non in exſilio innuit ſcriptos eſſe, ideoque ſe hac ex parte primum auctorem eſſe, qui ipſe exſul ſuos conſoletur, pronuntiat. *comploraretur*, tanquam mortuus.

4. *exulceratio*] quaſi renovatio doloris: redit ad metaphoram, qua antea uſus erat. *Allocutio* eſt conſolatio: Epiſt. 118. Catull. XXXVI, 6. *παραμυθία, παραμυθεῖσθαι.* *Omnis autem — intercludat.* ratio in eo poſita eſſe videtur, quod imaginario nimis luctu excitata, et mali notionibus adeo abrepta et extra ſe elata eſt, ut quae ſentiat verbis vulgaribus multo fortiora cenſendo imaginibus verbisque haud ſolenni-

genii, ſed quia poſſum inſtar efficaciſſimae conſolationis eſſe conſolator. Cui nihil negares, huic hoc utique te non eſſe negaturam (licet omnis moeror contumax ſit) ſpero, ut deſiderio tuo velis a me modum ſtatui.

II. Vide quantum de indulgentia tua promiſerim
mihi: potentiorem me futurum apud te non dubito,
quam dolorem tuum, quo nihil eſt apud miſeros potentius.
Itaque [a] ne ſtatim cum eo concurram, adero
prius illi, et quibus excitetur, ingeram: omnia proferam,
et reſcindam quae iam obducta ſunt. Dicet 2
aliquis: „Quod hoc genus eſt conſolandi, obliterata
„mala revocare, et animum in omnium aerumnarum
„ſuarum conſpectu collocare, vix unius patientem?“ Sed
is cogitet, quaecunque usque eo pernicioſa ſunt, ut
contra remedium convaluerint, plerumque contrariis
curari. Omnes itaque luctus illi ſuos, omnia lugubria
admovebo: hoc erit, non molli viâ mederi, ſed
urere ac ſecare. Quid conſequar? ut pudeat animum,
tot miſeriarum victorem, aegre ferre unum vulnus in
corpore tam cicatricoſo. Fleant itaque diutius, et ge- 3
mant, quorum delicatas mentes enervavit longa felicitas,

Cap. II. a. *ne ſtatim.* Lipſius mavult: *nec ſt.* Vulgata tamen proba eſt, *ἵνα μή.*

lennibus atque conſtructionibus verborum inauditis utatur, ideoque, quaſi vero ne haec quidem adiumenta ſufficiant, exclamationibus abruptisque loquutionibus ſenſa ſua efferre connitatur.

Cap. II. Conſilium, quod in conſolanda matre ſequi vult, indicat. Mala igitur, quae iam perpeſſa ſit, matri, ut ſibi quaſi viam muniat ad conſolationem, in memoriam revocat, ſperans fore ut, his propius perpenſis, hoc unum malum, quo nunc opprimatur, facilius perferat, ad ea quae anteceſſerint.

*ingeram*] parabo, conciliabo: et *reſcindam*, renovabo violenter (de vulneribus iam curatis propria verba *reſcindere* et *obduci*: Ovid. Triſt. III, 11, 63. Ovid. Metam. XII, 543.).

citas, et ad leviſſimarum iniuriarum motus collabantur:
at quorum omnes anni per calamitates tranſierunt,
graviſſima quoque forti et immobili conſtantia perſe-
rant. Vnum habet aſſidua infelicitas [b] bonum, quod
4 quos ſaepe vexat; noviſſime indurat. Nullam tibi for-
tuna vacationem dedit a graviſſimis luctibus: ne nata-
lem quidem tuum excepit. Amiſiſti matrem ſtatim
nata, immo dum naſcereris, et ad vitam quodammo-
do expoſita es. Creviſti ſub noverca, quam tu qui-
dem omni obſequio et pietate, quanta vel in filia
conſpici poteſt, matrem fieri co?giſti: nulli tamen
non magno conſtitit et bona noverca. Avunculum in-
dulgentiſſimum, optimum ac fortiſſimum virum, quum
adventum eius exſpectares, amiſiſti. Et ne ſaevitiam
ſuam fortuna leviorem [c] diducendo faceret, intra tri-
ceſimum diem, cariſſimum virum tuum, ex quo ma-
5 ter trium liberorum eras, extuliſti. Lugenti tibi
luctus nuntiatus eſt, omnibus quidem abſentibus li-
beris: quaſi de induſtria in id tempus coniectis malis
tuis, ut nihil eſſet ubi ſe dolor tuus reclinaret.
Tranſeo tot pericula, tot metus, quos ſine inter-
vallo

b. *bonum:* ut ſit ſubſtantive ſumendum. Gronov. e MSS. recte recepit. Antea: *boni.*

c. *diducendo*, ſpatium dando, ſeparando. Agitur autem de mora, quam fortuna matri concesſerit, exigua, ut virum per triginta dies tantummodo ex itinere receptum mox amiſerit: ex quo ſpatio colligi poterat, fortunam mitigatam eſſe; at res ſecus ceſſit. Reſtituit Gronov. ex cod. Antea: *deducendo* i. diminuendo, detrahendo. Ceterum frequens in codd. haec confuſio ſyllabarum *di* et *de:* cf. e. c. Gisbert. Cuperi Obſſ. IV, 5, p. 67. ſq.

3. *motus*] quos quis ſentiat, morſus.

4. *ad vitam q. exp:ſita es*] quippe orba, ut nemo fere eſſet, qui curam eius gereret in vita, matre mortua. Exponitur autem infans ut ad ianuam, (Sueton. Claud. 27.) ad plateam, ſic h. l. *ad vitam,* abiectus.

*Avunculum* Senecae, qui ſororem Helviae in matrimonio habebat. Qaum ex praefectura Aegypti rediret, mortuus eſt. Cf. cap. ultim.

Google

vallo in te incurſantes pertuliſti: modo in eundem ſinum, ex quo tres nepotes emiſeras, oſſa trium nepotum recepiſti. Intra viceſimum diem, quam filium meum in manibus et in oſculis tuis mortuum funeraveras, raptum me audiſti: hoc adhuc defuerat tibi, lugere vivos.

III. Graviſſimum eſt ex omnibus, quae unquam in corpus tuum deſcenderunt, recens vulnus: fateor. non ſummam cutem rupit: pectus et viſcera ipſa diviſit. Sed quemadmodum tirones leviter ſaucii tamen vociferantur, et manus medicorum magis, quam ferrum horrent, at veterani quamvis confoſſi patienter ac ſine gemitu, velut aliena corpora, [a] exſecari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter praebere curationi. Lamentationes quidem et ululatus, et alia 2 per quae fere muliebris dolor tumultuatur, amove: perdidiſti enim tot mala, ſi nondum miſera eſſe didiciſti. Ecquid videor tecum timide egiſſe? nil tibi ſubduxi

Cap. III. a. *exſecari.* Ita membr. Pinciani: alii *excoriari. exſanari. exinanire. excavari.* Iuretus coni. *exſaniari.* Recte Gronov. defendit receptam lect., ut milite ſaucio eoque veterano digniorem: laudatque Cic. Tuſc. Diſp. II, 15. Senec. Ep. 78. med. Curt. 9, 5, 23.

5. *raptum me*] in exſilium. Hoc autem ipſo luctus quoque et calamitas, quae in noſtrum incurrit, augebatur.

Cap. III. Eſſe quidem hoc malum graviſſimum, attamen fortiter perferendum ob mala, quae paſſa ſit.

*Sed quemadmodum — curationi.*] Haec comparatio apud Veteres frequens non ſine arte hic adhibetur, e re militari repetita: *tirones* i. milites adoleſcentes, recens delecti, opponuntur *veteranis*, quorum fortitudinem matris imitatione dignam proponit. Cf. et de Providentia c. IV, 7.

2. *perdidiſti.*] haec mala tibi nihil profuerunt ad animum indurandum: vid. de Ira III, 25, 2.: nec perdiderat dicta i. vi ſua in animos advertendos non caruere. Et quis ignorat nobile Titi dictum: amici! diem perdidi: ap. Suet. Tit. VIII. Alia exempla in re nunc notiore affert Gronov. ad h. l., quia Lipſium a ve-

duxi ex malis tuis, ſed omnia coacervata ante te poſui. Magno id animo feci: conſtitui enim vincere dolorem tuum, non circumſcribere.

IV. Vincam autem, puto: primum, ſi oſtendero nihil me pati, propter quod poſſim dici miſer, nedum propter quod miſeros etiam, quos contingo, faciam: deinde, ſi ad te tranſiero, et probavero, ne tuam quidem gravem eſſe fortunam, quae tota ex mea
2 pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire geſtit, nihil mali eſſe mihi: [a] ſi potero, ipſas res quibus me putas premi, non eſſe intolerabiles, faciam manifeſtum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipſe magis placebo, quod inter eas res beatus ero, quae miſeros ſolent facere. Non eſt quod de me aliis credas: ipſe tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non eſſe miſerum. Adiiciam, quo ſecurior ſis, nec fieri quidem poſſe miſerum.

V. Bona conditione [a] conditi ſumus, ſi eam non deſeruerimus. Id egit rerum natura, ut ad bene vivendum non magno apparatu opus eſſet: unusquiſque facere ſe beatum poteſt. Leve momentum in adventi-

tiis

Cap. IV. a. *ſi potero.* Lipſius eiecit e textu poſt *ſi*, ſequentia: *hoc tibi demonſtrare non*, quae verba a multis MSS. abſunt. Equidem non vehementer repugno: attamen non opus eſſe putem, ut totam hanc quadrigam, uti Lipſius vocat, expungas: modo ſcribas: *ſi hoc tibi demonſtrare nunc potero*, et omnia bene ſe habebunt.

Cap. V. a. *conditi ſ.* al. *geniti*, praefert. I. M. Heuſinger Emendd. p. 237. ſed vulgata bene tueri poſſumus: Ciceroni quidem familiarius eſt dicere: ea lege ac conditione geniti ſumus —: nec noſtro diſplicet haec loquutio.

a vero ſenſu aberraſſe viderat. *Magno* i. conſtanti.

Cap. IV. Se nec eſſe, nec fieri quidem poſſe miſerum, oſtendere incipit, eo conſilio, ut matris dolorem vincat.

Cap V. Quum et res ſecundae et adverſae in adventitiis i. adiaphoris ſint, ſapientiae ſtudioſus quid, quod ſapiens ab iis ſe cavere, ideoque miſeriam evitare poteſt. Rerum enim natura, i. Deus ex Decretis Stoicorum, ita omnia optime diſpoſuit. Cf. Cic. Paradox. 2.

tiis rebns eſt, et quod in neutram partem magnas vi-
res habeat: nec ſecnnda ſapientem evehunt, nec ad-
verſa demittunt. Laboravit enim ſemper, ut in ſe plu-
rimum poneret, intra ſe omne gaudium peteret. Quid 2
ergo? ſapientem me eſſe dico? minime. nam id qui-
dem ſi profiteri poſſem, non tantum negarem miſe-
rum me eſſe, ſed omnium fortunatiſſimum, et in vi-
cinum Deo perductum praedicarem. Nunc, quod ſatis
eſt ad omnes miſerias leniendas, ſapientibus viris me
dedi, et nondum in auxilium mei validus, in aliena
caſtra confugi, eorum ſcilicet, qui facile ſe et ſua
tuentur. Illi me iuſſerunt ſtare aſſidue, velut in prae- 3
ſidio poſitum, et omnes conatus fortunae, et omnes
impetus proſpicere multo ante quam incurrant. Illis
gravis eſt, quibus eſt repentina: facile eam ſuſtinet,
qui ſemper exſpectat. Nam et hoſtium adventus eos
proſternit, quos inopinate occupavit: at qui futuro ſe
bello ante bellum paraverunt, compoſiti et aptati, pri-
mum, qui tumultuoſiſſimus eſt, ictum facile excipiunt.
Nunquam ego fortunae credidi, etiamſi videretur pa- 4
cem agere: omnia illa, quae in me indulgentiſſi-
me conferebat, pecuniam, honores, gloriam, eo
loco poſui, unde poſſet ea ſine motu meo repetere.

L 2 Inter-

2. *in vicinum Deo*] i. in conſortium Deo venire, Nat. Qu. I, praef. §. 5. (Lipſii Manuduct. in philoſ. Stoic. III, 14.). *ſapientibus viris* i. Stoicis, in quorum libris legendis otium ſuum collocaſſe apparet.

3. *velut in praeſidio p.*] Eſt haec Stoicorum ſententia: quare comparaverunt frequenter vitam cum militia. Exempla quaedam collegit Gataker. ad Antonin. p. 77. 78. addi oportuit, quae Socrates ap. Platon. Apolog. p. 66. 67. Tom. I. bip. et alibi praeclare hanc in rem diſſeruit, quem ceteri hac formula utentes ſequuti eſſe videntur.

4. *Numquam ego fortunae — honores — repetere*] Noſtrum iam ante exſilium tam divitiis gloriaque eloquentiae virtutis ac doctrinae laude quam honoribus eminuiſſe, inde liquet, quod ipſe infra c. 14,

3.

[b] Intervallum inter illa et me magnum habui. itaque abſ-
tulit illa, non avulſit. Neminem adverſa fortuna com-
5 minuit, niſi quem ſecunda decepit. Illi qui munera
eius velut ſua et perpetua amaverunt, qui ſe propter
illa ſuſpici voluerunt, iacent et moerent, quum vanos
et pueriles animos, omnis ſolidae voluptatis ignaros,
falſa et mobilia oblectamenta deſtituunt. At ille qui
ſe laetis rebus non inflavit, nec mutatis contrahit; ad-
verſus utrumque ſtatum invictum animum tenet, ex-
ploratae iam firmitatis. nam in ipſa felicitate, quid
6 contra infelicitatem valeret, expertus eſt. Itaque ego
in illis quae omnes optant, exiſtimavi ſemper, nihil
veri boni ineſſe: quin inania, et ſpecioſo ac decepturo
fuco circumlita inveni, intra nihil habentia fronti ſuae
ſimile. Nam in illis quae mala vocantur, nihil tam
terribile ac durum invenio, quam opinio vulgi minaba-
tur. verbum quidem ipſum, perſuaſione quadam et
conſenſu iam aſperius ad aures venit, et audientes
tanquam triſte et exſecrabile ferit: ita enim populus
iuſſit:

b. *Intervallum inter illa et me* e codd. nonnullis recepi. Antea: *inter me et illa.*

5. ſe puerum *locupletem* vocat, et ex iudicio Caligulae de noſtro, ap. Sueton. Cal. LIII, qui *tunc maxime placentem* celebrat, coll. Dione Caſſio LIX, 19. ad ann. V. C. 792. videmus eum eloquentiae, virtutis et doctrinae laude floruiſſe. Tacit. XII, 8. Quaeſturam ante exſilium geſſiſſe, apparet ex cap. 17. infra.

6. *fuco*] fucus propr. ſuccus quidam fuit, quem ex Lichene roccella (Linn.), vocamus orſeille, qui in ſaxis marinis provenire ſolet, acceperunt veteres, ut ſubſterneretur purpurae in lana medicanda, *φῦκος*: qua mixtura purpurae ſolidum colorem (*τὸ δευσοποιὸν*) conciliabant. cf. Böttiger ad Horat. III, 5, 28. p. 57.: deinde uſurpatur de colore, qui multa promittit, ſolus vero facile evaneſcit, nec quidquam praeſtat, ut h. l. *illinere*, *circumlinere* fucum orationi, verbis, rei cuicunque, cui ſplendorem aliquem conciliare velis, ſollenne eſt.
*ſed*

iuſſit: ſed populi ſcita ex magna parte ſapientes abrogant.

VI. Remoto igitur iudicio plurium, quos prima rerum facies, utcunque credita eſt, auſert, videamus quid ſit exſilium. nempe loci commutatio eſt. [a] Anguſtare videor vim eius, et quidquid peſſimum in ſe habet, ſubtrahere: hanc commutationem loci ſequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemtus. Adverſus iſta poſtea confligam: interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipſa loci commutatio. „Carere patria, intolerabile eſt." Aſpice agedum hanc 2
frequentiam, cui vix urbis immenſa tecta ſufficiunt. maxima pars illius turbae patriâ caret: ex municipiis et coloniis ſuis, ex toto denique orbe terrarum con-



Cap. VI. a. *Anguſtare videor vim e.* Haec lectio ſenſum bonum promit, et conſuetudini Senecae per inciſa eloquendi ſenſa ſua congruit. Lipſius tamen codicis ſui amore ductus praetulit, quam ibi invenit lectionem: *Anguſtare ne videamur vim e.* Antiquam lectionem tueor.

*ſed populi ſcita* — s. ipſe ſententiam mitigat adiecto: *ex magna parte:* frequenter enim vox populi vox Dei eſt. At Stoicae philoſophiae inprimis proprium erat, intervallum magnum habere inter populi ſcita et ſua decreta, quippe pro hominis natura ſaepe rigidiora.

Cap. VI. Quum enim exſilium nil niſi loci commutatio ſit, et humanae naturae conveniat locum ex loco mutare, inter mala non numerandum eſt.

*nempe*] manifeſto, procul dubio. Haud abſimilem definitionem exſilii dedit Philiſcus, quum Ciceronem exſulem ap. Dion. Caſſ. XXXVIII, 24. conſolaretur: cui loco noſter tam ſimilis eſt, ut Dioni materiam conſolationi, quam Philiſco tribuit, ſuppeditaſſe videri poſſit.

2. *Carere patria*] in tota antiquitate pro malo habebatur; nec immerito, quandoquidem exſul utique tamquam peregrinus, ideoque parvi aeſtimatus homo vivere debebat, quippe cui omnia civitatis, in quam migraſſet, iura deerant. Cf. e. c. Platon. Crit. T. I, p. 104. 123. bip. Euripid. Phoeniſſ. 401. 402. ed. Beck.

fluxerunt. Alios adducit ambitio, alios neceſſitas officii publici, alios impoſita legatio, alios luxuria, opulentum et opportunum vitiis locum quaerens: alios liberalium ſtudiorum cupiditas, alios ſpectacula: quosdam traxit amicitia, quosdam induſtria, [b] latam oſtendendae virtuti nacta materiam: quidam venalem formam attulerunt, quidam venalem eloquentiam.
3 Nullum non hominum genus concurrit in urbem, et virtutibus et vitiis magna pretia ponentem. Iube omnes iſtos ad nomen citari, et, Vnde domo quisque ſit, quaere: videbis maiorem partem eſſe, quae relictis ſedibus ſuis, venerit in maximam quidem ac pulcherrimam urbem, non tamen ſuam. Deinde ab hac civitate diſcede, quae velut communis patria poteſt dici: omnes urbes circumi. nulla non magnam partem peregrinae multitudinis habet.
4 Nunc tranſi ab iis, quarum amoena poſitio, et opportunitas regionis plures allicit: deſerta loca, et aſperrimas inſulas, Sciathum et Seriphum, Gyarum, et [c] Corſicam pete. nullum invenies exſilium, in quo non aliquis animi cauſa moretur.

b. *latam:* alii *laxam* Gronov. probatam, quia in codd. invenir. Sed utrumque noſtro placuit. Proinde nil muto.

c. *Corſicam* antiqua lectio, quam reduxi. Muretus dedit: *Coſuram* (inſulam inter Africam et Siciliam) ex coniectura mea: Iunius coni. *Corcyram.* Mox *animi cauſa* (i. ſua voluntate)

*neceſſitas officii publici*] ſpectat e. c. ad equites, quos de Ira III, 33, 1. evocatos appellavit, ad iudicia exercenda. Omnia, quae hic notantur, magnis urbibus communia eſſe conſtat. *venalem eloqu.* i. e. cauſidici et advocati, quae hominum claſſis ſub Caeſaribus efflorescere coepit. de Ira, III, 37, 1.

3. *Vnde domo*] ex poeta repetitum eſſe, cuique Virgilium Aen. VIII, 114. recordanti liquebit. *communis patria* quoniam omnibus fere populis terrae tunc imperitabat, et hominibus ex quacunque gente domicilia praebebat. Noſtrum locum non neglexit Gatak. ad Antonin. p. 249, ubi hanc loquutionem illuſtrat.

4. *Sciathum et Seriphum, Gyarum —*] Inſulae maris Aegaei exſulibus ſub Caeſaribus

retur. Quid tam nudum inveniri poteſt, quid tam abruptum undique, quam hoc ſaxum? quid ad copias reſpicienti ieiunius? quid ad homines immanſuetius? quid ad ipſum loci ſitum horribilius? quid ad coeli naturam intemperatius? plures tamen hic peregrini, quam cives conſiſtunt. Vsque eo ergo commutatio 5
ipſa locorum gravis non eſt, ut hic quoque locus a patria quosdam abduxerit. Invenio qui dicant, ineſſe naturalem quandam animis irritationem commutandi ſedes, et transferendi domicilia. Mobilis enim et inquieta mens homini data eſt: [d] nunquam ſe tenet: ſpargitur, et cogitationes ſuas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga, et quietis impatiens, et novitate rerum laetiſſima. Quod non miraberis, ſi primam eius originem adſpexeris. Non ex terreno et 6
gravi concreta corpore: ex illo coeleſti ſpiritu deſcendit. coeleſtium autem natura ſemper in motu eſt: fugit, et velociſſimo curſu agitur. Adſpice ſidera mundum illuſtrantia: nullum eorum perſtat. labitur aſſidue,



tate et voluptate) bipontini ſocii in *amici cauſa* corruperunt. *intemperatius* ex Gronov. coniect. recepi: *intemperantius*, quod antea erat, latine hoc ſenſu non dicitur.

d. *numquam.* I. M. Heuſinger Emendd. p. 237. coni. *nuſquam*: Nihil muto.

bus deſtinari ſolitae. *Quid tam nudum — conſiſtunt.* Corſica male audit ap. Strabonem, qui aſperam, male habitatam, et plerisque locis eam inacceſſam vocat: Plin. tamen Nat. Hiſt. III, XII. Corſicae 33. civitates et colonias aſſignat; et Diodorus Siculus melius de Corſica eiusque incolis ſentit. Quam quidem diverſitatem nulla alia ratione conciliaverim, niſi ut putem Straboni et noſtro de ea tantum inſulae parte ſermonem eſſe, quae ad mare vergat: ceterae enim fecunditate etiamnunc non carent: cf. Büſching. III, 989. noviſſ. edit. *peregrini* cf. c. VIII.: de exſulibus noli intelligere.

6. *Non ex terreno.*] Dogma Stoicorum notum: de quo cf. Ep. 39. Cic. Tuſc. Diſpp. I, 17—19.: et Lipſii Phyſiol. III,

due, et locum ex loco mutat: quamvis eum univerſo vertatur, in contrarium nihilominus ipſi mundo refertur: per omnes ſignorum partes diſcurrit; perpetua
7 eius agitatio, et aliunde alio commigratio eſt. Omnia volvuntur ſemper, in tranſitu ſunt, et ut lex et naturae neceſſitas ordinavit, aliunde alio deferuntur. Quum per certa annorum ſpatia orbes ſuos explicuerint, iterum ibunt per quae venerant. I nunc, et animum humanum, ex iisdem quibus divina conſtant compoſitum ſeminibus, moleſte ferre puta tranſitum ac migrationem: quum Dei natura aſſidua et citatiſſi-
8 ma commutatione, vel delectet ſe, vel conſervet. A coeleſtibus, agedum, te ad humana converte! Videbis, gentes populosque mutaſſe ſedem. Quid ſibi volunt in mediis Barbarorum regionibus Graecae urbes? quid inter Indos Perſasque Macedonicus ſermo? Scythia, et totus ille ferarum indomitarumque gentium tractus, civitates Achaiae Ponticis impoſitas litoribus oſtentat. Non perpetuae hiemis ſaevitia, non hominum ingenia, ad ſimilitudinem coeli ſui horrentia,
9 transferentibus domus ſuas obſtiterunt. ᵉ Athenienſis in Aſia turba eſt: Miletus LXXV urbium populum in diverſa

e. *Athenienſis in Aſia turba eſt.* Antiqua eaque bona lectio. Pincianus tamen mutavit; *Athenienſium in Aſia urbs eſt M.* parum docte. Primum enim *turba* honeſtum vocabulum eſt, de quo nunc non dubitatur; deinde hiſtoria docet, Ione (Vellei. Paterc. I, 4. p. 105. bip.) ſive Neleo (Pauſan. VII, 2. p. 293. ed. Facii Tom. II.

III, 8. *mundo, κόσμῳ*, i. coelo. Mundo enim triplicem ſignificationem, coeli, Dei, materiae tribuerunt Stoici. Lipſius Phyſiolog. Stoic. II, 6. ſq. *ſignorum* in zodiaco.

8. *Macedonicus ſermo*] eorum, qui ut coloni ab Alexandro M. in illis relicti erant. *Achaiae* i. Graeciae propr. ſic dictae. Pauſan. VII, 16. *Ponticis* i. toti orae maritimae Ponti Euxini, (nobis Krimm, Cherſoneſus taurica appellata) in quam et Graeci et Mileſii Colonias miſerant. Plura dabit Wolf ad Demoſth. Orat. adverſus Leptinem, p. 252. ſq. *Ad ſimilitudinem coeli ſ. h.* cf. de Ira II, 16, 1.; ſuoque ſimillima coelo, e poeta.

diverſa effudit: totum Italiae latus, quod infero mari alluitur, maior Graecia fuit. Tuſcos Aſia ſibi vindicat: Tyrii Africam incolunt: Hiſpaniam Poeni: Graeci ſe in Galliam immiſerunt, in Graeciam Galli: Pyrenaeus Germanorum tranſitus non inhibuit: per invia, per incognita verſavit ſe humana levitas. Liberos, coniugesque, et graves ſenio parentes traxerunt. Alii longo errore iactati, non iudicio elegerunt locum, ſed laſſitudine proximum occupaverunt: alii armis ſibi ius in aliena terra fecerunt; quasdam gentes, quum ignota peterent, mare hauſit, quaedam ibi conſederunt, ubi illas rerum inopia depoſuit. Nec omnibus eadem cauſa relinquendi quaerendique patriam fuit.



p. 237. Tom. II. et quos ibi laudat Facius) duce, Iones ab Achaeis expulſos in Aſiam Athenis migraſſe et duodecim urbium, Panionii, (ante Chr. n. 1055.) auctores fuiſſe: harum urbium caput fuit Miletus (Herodot. I, 142. ſqq. Plin. V, 29.), quam 75 colonias emiſiſſe et Plin. l. l. teſtatur.

9. *maior Graecia* ] alias Magna Graecia dicta: v. Heynii Opuſcul. Acad. T. II. *Tuſcos*, Etruſcos, quos, duce Tyrrheno, e Lydia profectos in Etruria ſedes ſuas fixiſſe, ſibique a duce nomen Tyrrhenorum impoſuiſſe, narrat Herodot. I, 94. aliique: attamen Dionyſ. Halicarn. I, 27. aliique eos indigenam gentem fuiſſe contendunt, Lipſio approbante: horum ſententiam docte expoſuit Heyne Exc. I. ad lib. IV. Aeneid. Virgil. p. 543. ſq. ed. noviſſ. *Tyrii Africam inc.* ſpectat ad Didonem, conditricem Carthaginis, de qua ex Virgil. et Iuſtin. XVIII, 4. al. omnia nota ſunt. *Hiſpaniam Poeni.* Gades prima eorum urbs fuit, deinde plures incoluere Carthaginienſes inde ab antiquiſſimis temporibus. cf. Diodor. Sic. V, 38. Iuſtin. XLIV, 5. *Graeci ſe in Gall. im.* intelligit Phocaeenſes, Φωκαιεῖς, conditores Maſſiliae. Ad anguſtias redacti a Cyro, Perſarum rege, urbe ſua relicta Corſicam occuparunt Phocaeenſes, et non ita longe poſt Maſſiliam condidere. Herodot. I, 162 — 167. *in Graeciam Galli:* haec invaſio facta eſt Ol. 125, 2. ante Chr. n. 279. Simſon. Chronicon Cathol. ad a. 3726. *Pyrenaeus.* Niſi Celtas Gallosve, quos ſaepe Hiſpaniam invaſiſſe conſtat, hic cum Germanis confuderit, eius auctoritatem equidem non defendam.

11 Alios excidia urbium ſuarum, hoſtilibus armis elapſos,
in aliena, ſpoliatos ſuis, expulerunt: alios domeſtica
ſeditio ſubmovit: alios nimia ſuperfluentis populi fre-
quentia, ad exonerandas vires, emiſit: alios peſtilen-
tia, aut frequens terrarum hiatus, aut aliqua intole-
randa infelicis ſoli vitia eiecerunt: quosdam fertilis
orae, et in maius laudatae, fama corrupit: alios alia
cauſa excivit domibus ſuis. Illud itaque eſt manife-
ſtum, nihil eodem loco manſiſſe, quo genitum eſt:
aſſiduus humani generis diſcurſus eſt: quotidie aliquid
12 in tam magno orbe mutatur. Nova urbium fundamenta
iaciuntur: nova gentium nomina, exſtinctis prioribus,
aut in acceſſionem validioris converſis, oriuntur.
Omnes autem iſtae populorum transportationes, quid
aliud, quam publica exſilia ſunt?

VII. Quid tam longo te circuitu traho? quid in-
tereſt enumerare Antenorem Patavii conditorem, et
Evandrum in ripa Tiberis regna Arcadum collocan-
tem? quid Diomedem, aliosque quos Troianum bel-
lum, victos ſimul victoresque, per alienas terras diſ-
ſipavit? Romanum imperium nempe auctorem exſu-
lem reſpicit, quem profugum, capta patria, exiguas
reliquias trahentem, neceſſitas et victoris metus, lon-
2 ginqua [a] quaerentem, in Italiam detulit. Hic deinde
populus quot colonias in omnes provincias miſit? ubi-
cunque

Cap. VII. a. *quaerentem.* alii *quaerentes*, unde Lipſius: *quaerens* ſc. metus. Dure! Vulgata bene ſe habet. neceſſitas enim et metus victoris (i. Graecorum) eum in Italiam detulit ex. rel. trah. longinqua quaerentem: quae omnia plana ſunt.

Cap. VII. Domeſtica exempla affert.

*Antenorem*] Nobilis fuit Troianus A., qui Troia exciſa in Italiam abreptus eſſe, ibique Patavium condidiſſe ferebatur. Vid. Heynii Exc. VII. ad Virgil. Aen. I, 247. De *Evandro* Ei. Exc. I. ad Aen. VIII, p. 247. et de *Diomede* Exc. I. ad libr. XI, p. 578. *Romanum — auctorem* i. Aeneam.

cunque vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libentes nomina dabant, et relictis aris ſuis trans maria ſequebatur colonus ſenex.

VIII. Res quidem non deſiderat plurium enumerationem: unum tamen adiiciam, quod in oculos ſe ingerit. Haec ipſa inſula ſaepe iam cultores mutavit. Vt antiquiora quae vetuſtas obduxit, tranſeam, Phocide relicta, Graii qui nunc Maſſiliam colunt, prius in hac inſula conſederunt. Ex qua quid eos fugaverit, incertum eſt: utrum coeli gravitas, an praepotentis Italiae conſpectus, an natura importuoſi maris. nam in cauſa non fuiſſe feritatem accolarum, eo apparet, quod maxime tunc trucibus et inconditis Galliae populis ſe interpoſuerunt. Tranſierunt 2
deinde

2. *habitat*] ad artificia et prudentiam Romanor. pertinet, quod ubique locorum a ſe victorum colonias miſerint, ad quas ipſe *ſenex* nomen ſuum dabat, in numerum colonorum inſcribi ſe libenter paſſus eſt.

VIII. Denique ipſa Corſica documento huius cupiditatis locum ex loco mutandi eſſe poteſt.

*Phocide relicta*] De re cf. ad V, 9. Diod. Sic. V, 13. ſq. Liv. XXXVII, 31. Phocis proprie eſt regio Graeciae inter Boeotiam et Aetoliam ſita, Delphis, Parnaſſo, Helicone etc. celebris: quae a nonnullis auctoribus, ſicut a noſtro cum Phocaea, urbe Ioniae, confundi ſolet, Spanhemio ad Callim. p. 633. recte reprehendente, noſtro tamen loco aliisque neglectis. *incertum eſt*] Herodotum l. l. non recordatus eſt noſter. Ille tradit: Quum vires ſuas magno proelio cum Poenis Tyrrhenisque coniunctis facto quamvis ſecundo magnopere attritas intellexiſſent, conſilium cepere, Corſicam ultra tenere deſperantes, oram gallicam advehendi, ubi tandem Maſſiliam condiderunt circa Ol. 50. *coeli gravitas*] eſt hodieque in ora maritima et planitie finitima: *praepotentis* ob Tyrrhenos, quibuscum iam conflixerant. *importuoſi m.* ſaxa enim Syrtesque in vicinia ſunt ab una parte: ceterum inſulam parum cognitam habuiſſe Senecam, et hic locus teſtatur: Diodorus enim Sicul. l. l. Corſicam quum maxime portuoſam (*εὐπροσόρμιστον*) appellat.

deinde Ligures in eam, tranſierunt et Hiſpani, quod
ex ſimilitudine ritus apparet: eadem enim tegumenta
capitum, idemque genus calceamenti, quod Cantabris
eſt, et verba quaedam. nam totus ſermo, converſa-
tione Graecorum Ligurumque, a patrio deſcivit. De-
ductae deinde ſunt duae civium Romanorum coloniae:
altera a Mario, altera a Sylla. Toties huius aridi et
3 ſpinoſi ſaxi mutatus eſt populus. Vix denique inve-
nies ullam terram, quam etiam nunc indigenae colant:
permixta omnia et inſititia ſunt: alius alii ſucceſſit.
Hic concupivit, quod alii faſtidio fuit: ille unde ex-
pulerat, eiectus eſt. Ita fato placuit, nullius rei eo-
dem ſemper loco ſtare fortunam. Adverſus ipſam mu-
tationem locorum, detractis ceteris incommodis quae
exſilio adhaerent, ſatis hoc remedii putat Varro, do-
ctiſſimus Romanorum, quod quocunque venimus, ea-
4 dem rerum natura utendum eſt. M. Brutus [a] ſatis hoc
putat, quod licet in exſilium euntibus virtutes ſuas
ferre ſecum. Haec etiamſi quis ſingula parum iudicat
efficacia ad conſolandum exſulem, utraque in unum
collata fatebitur plurimum poſſe. Quantulum enim eſt,
quod perdidimus? duo, quae pulcherrima ſunt, quo-
cunque

Cap. VIII. a. *Satis hoc putat.* Cur Lipſius haec tria verba inſiticia putaverit, equidem non exputo. Mihi quidem neceſſaria eſſe videntur.

2. *Ligures*] Ligyes: diſtinguit Ligures ab Hiſpanis, qui tamen utrique unius eiusdemque originis Ibêres fuiſſe videntur. (Heyne ad Guthrie et Gray III, 978. IV, 73.) *tegumenta.* Noſtro ut Hiſpano hac in re fides habeatur vel maxime, quare aliunde teſtimonia coacervare nihil attinet. *Deductae.* Mariana Colonia et Aleria. Mela II, 7. Plin. N. H. III, 12. bip.

3. *Varro*] eſt M. Terent. Varro, Ciceronis aequalis: de quo cf. Cic. Acad. I, 1. ſqq.

4. *M. Brutus*] percuſſor Iul. Caeſaris: de eo omnia nota ſunt. Plura dabit Erneſti Index hiſt. Cic. Quae hic afferuntur, occurriſſe videntur in M. Bruti libro de virtutibus: cf. c. IX, 5. Cic. Paradox. I, qui Biantis exemplo haec illuſtrat.

cunque nos moverimus, ſequentur: natura communis, et propria virtus. Id actum eſt, mihi crede, ab illo, quisquis formator univerſi fuit, ſive ille Deus eſt potens omnium, ſive incorporalis ratio, ingentium operum artifex, ſive divinus ſpiritus, per omnia maxima minima, aequali intentione diffuſus, ſive fatum et immutabilis cauſarum inter ſe cohaerentium feries: id, inquam, actum eſt, ut in alienum arbitrium, niſi viliſſima quaeque, non caderent. [b] Quidquid optimum 5
homini eſt, id extra humanam potentiam iacet, nec dari, nec eripi poteſt: mundus hic, quo nihil neque maius, neque ornatius, rerum Natura genuit; animus contemplator, admiratorque mundi, pars eius magnificentiſſima, propria nobis et perpetua, tamdiu nobiscum manſura, quamdiu ipſi manebimus. Alacres itaque et erecti, quocunque res tulerit, intrepido gradu properemus.

IX. [a] Emetiamur quascunque terras, nullum inventuri ſolum intra mundum, quod alienum homini eſt. undecunque ex aequo ad coelum erigitur acies, pari-

b. *Quidquid opt. — iacet, nec — poteſt: mundus — genuit; animus* etc. Diſtinxi ad hunc ſenſum: mundus et animus ſunt duo illa, quae extra humanam poteſtatem iacent. Hanc diſtinctionem et I. M. Heuſingerum Emendd. p. 237. ſusfiiſſe video.

Cap. IX. a. *Emetiamur quascunque terras, nullum inventuri ſolum intra mundum, quod alienum homini eſt.* Sic Eraſm. quem ſequutus ſum. *Alii: nullum invenire intra mundum eſt alienum opus:* unde fecit Lipſius: *nullam invenire intra mundum eſt alienum nobis:* putans, quoniam brevius et concinnius, propterea melius quoque eſſe. Enimvero Eraſmi, quem tamen et ipſum bonis codd. uſum eſſe conſtat, lectio idoneum ſen-

*Id actum eſt*] Habes hic diverſas Stoicorum de eadem re ſententias, de quibus adeas Lipſium (Phyſiol. I, 5. 7. II, 12.) et inprimis Tiedemann (*Geiſt der ſpecul. Philoſ.* II, 446. ſqq).

Cap. IX. Quicunque ſapientiam colit, ubique inveniet, quo ſe delectet, et ad virtutem exercendam moveatur. Luxu facillime talem carere, docet. — In his Democriti ſententiam ſequutus eſt,

paribus intervallis omnia divina ab omnibus humanis diſtant. Proinde dum oculi mei ab illo ſpectaculo, cuius inſatiabiles ſunt, non abducantur, dum mihi lunam ſolemque intueri liceat, dum ceteris inhaerere ſideribus, dum ortus eorum, occaſus, intervallaque, et cauſas inveſtigare velocius meandi, vel tardius, ſpectare tot per noctem ſtellas micantes, et alias immobiles, alias non in magnum ſpatium exeuntes, ſed intra ſuum ſe circumagentes veſtigium, quasdam ſubito erumpentes, quasdam igne fuſo perſtringentes aciem, quaſi decidant, vel longo tractu cum luce multa praetervolantes; dum cum his ſim, et coeleſtibus, qua homini fas eſt, immiſcear; dum animum, ad cognatarum rerum conſpectum tendentem, in ſublimi ſemper
2 habeam: quantum refert mea, quid calcem? [b] Atqui non eſt haec terra frugiferarum aut laetarum arborum ferax: non magnis et navigabilibus fluminum alveis irrigatur: nihil gignit, quod aliae gentes petant, vix ad

ſum praebet, et Senecae loquendi conſuetudini convenit: quippe qui futuro periphraſtico, quod vocant, uti amat, cauſam; ſ. conſequutionem indicaturus, poetarum more. *Inventuri* i. ſi invenire in animo eſt. Sequi malui lectionem, codd. fultam eamque bonum ſenſum praebentem, quam Lipſii lectionem coniectura concinne factam, quae quidem auctorem, non librarios emendare videtur.

b. *Atqui* ex Eraſm. et Lipſii edd. reduxi: Gronoviana et bipontina ed. per incuriam *at* dantibus. Mox *vicos porrexerint:* alii et Eraſm. *correxerint*, lapſus librar.

eſt, viro ſapienti, contendentis, omnem tellurem eſſe perviam, et bonae menti totum mundum patriam (cf. Arriani Epictet. Diſſertat. III, 22. ubi de Cynismo praeclare expoſuit).

*Proinde —*] Haec eadem praeclare extulit noſter Nat. Qu. I, praefat. §. 5. ſq. mox *ſtellas micantes* fixas ac planetas intelligi patet. *ſubito erumpentes* eſſe cometas, Nat. Qu. VII, 12. 22. ſq. docent. *quasdam igne fuſo* (Nat. Qu. I, 14. VII, 20. Virgil. Georg. I, 377.) i. ſtellas cadentes, bolidesque.

2. *Atqui non eſt*] Iam expoſuimus in antecedentibus, quomodo hoc iudicium intelligas, iniuſtum et falſum futurum,

ad tutelam incolentium fertilis: non pretioſus hic la-
pis caeditur, non auri argentique venae eruuntur.
Anguſtus animus eſt, quem terrena delectant: ad illa
abducendus eſt, quae ubique aeque apparent, ubique
aeque ſplendent, et hoc cogitandum eſt, iſta veris bo-
nis per falſa et prave credita obſtare. Quo longiores 3
porticus expedierint, quo altius turres ſuſtulerint, quo
latius vicos porrexerint, quo depreſſius aeſtivos ſpecus
foderint, quo maiori mole faſtigia coenationum ſubve-
xerint: hoc plus erit, quod illis coelum abſcondat. In
eam te regionem caſus eiecit, in qua latiſſimum recepta-
culum caſa eſt. Nae tu puſilli animi es, et ſordide ſe
conſolantis, [c] ſi ideo id fortiter pateris, quia Romuli
caſam noſti. Dic illud potius: Iſtud humile tugurium 4
nempe

c. *Si ideo.* alii et Eraſm. *Si non ideo:* nexu refragante: non ideo tibi caſa placeat, quia et Romulus in caſa habitavit, ſed quia virtutes tecum ibi habitant.

turum, ſi de tota inſula expoſueris. *Anguſtus animus eſt* —] Eandem fere cogitationum ſeriem invenies Nat. Qu. I. praef.

3. *turres*] aedificia altiora ac magnificentiora, de quibus Petronius de bello civili 87. (c. 120.): aedificant auro, ſedesque ad ſidera mittunt. cf. Mitſcherlich. ad Horat. Od. I, IV, 13. *aeſtivos ſpecus* i. porticus ſubterraneas, Cryptoporticus, quarum veſtigia hodieque plura Romae exſtant. *faſtigia coenationum*, tecta (ἀετώματα) ornata et ampla aedium. Erneſti Clav. Cicer. *Romuli caſam* in monte Palatino (in regione decima Palatii) fuiſſe, ex Topographiis Romae, v. c. Adleri, nunc ſatis conſtat: exuſta eſt a. V. C. 716. (Dio Caſſ. XLVIII, 43.) per occaſionem ſacrificii, a pontificibus, quorum curae conſervatio huius caſae demandata fuit, ibi inſtituti, mox tamen reparati. Dionyſ. Hal. tradit (Lipſio laudante), ſi quid tempeſtate aut tempore periit, ſarciunt ſupplentque (pontifices) ad priorem, ut poteſt, formam. Alii auctores ponunt hanc caſam R. in octava regione, in monte Capitolino: quidni enim Romulus duas caſas habuiſſet, quum et ibi Aſylum Romuli fuiſſe conſtat? Lipſio equidem aſſentior, qui docte Romulo duplicem caſam, veram

4 [d] nempe virtutes recipit. Iam omnibus templis formoſius erit, quum illic iuſtitia conſpecta fuerit, quum continentia, quum prudentia, pietas, omnium officiorum recte diſpenſandorum ratio, humanorum divinorumque ſcientia. Nullus anguſtus eſt locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exſilium grave eſt, in quo
5 licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro, quem de Virtute compoſuit, ait, ſe vidiſſe Marcellum Mitylenis exſulantem, et, quantum modo natura hominis pateretur, beatiſſime viventem, neque unquam bonarum artium cupidiorem, quam illo tempore. Itaque adiicit, viſum ſibi ſe magis in exſilium ire, qui ſine illo rediturus eſſet, quam illum in exſilio relinqui. O fortunatiorem Marcellum, eo tempore, quo exſilium ſuum Bruto approbavit, quam quo reipublicae conſulatum! Quantus vir ille fuit, qui effecit, ut aliquis exſul ſibi videretur, quod ab exſule recederet? qui in admirationem ſui ad-
6 duxit hominem, etiam Catoni ſuo mirandum? Idem Brutus ait, C. Caeſarem Mitylenas praetervectum, quia non ſuſti-

d. *nempe — recipit.* I. M. Heuſinger poſt *recipit* notam interrog. poſuit l. l., quoniam *το nempe* vim interrogandi habeat, laudatque Turſellin. de Partic. c. 36, 2. Plin. III, Epp. 16, 8. Sed haec obſervatio Turſellini falſa eſt. Numquam enim *τῳ nempe* ineſt per ſe eadem Vis interrogandi, quae *τῳ annon* etc. ineſt: cf. c. 7, 1. de Ira, I, 5. etc. Eſt noſtrum: *allerdings, ja — wohl.*

ram et veterem in Palatio, alteram adſimilem religionis cauſa in monte Capitolino aſſignat.

5. *M. Claud. Marcellus*] Conſ. a. V. C. 702. a partibus Pompeii contra Caeſarem ſtetit: poſt pugnam pharſalicam Mitylenas ſe recepit: mox Ciceronis Senatusque precibus a Caeſare revocatus, at prope Athenas in patriam rediturus a P. Magio Chilone occiſus eſt, a. V. C. 708. Cic. Brut. 71. (ibi Wezel) voluntarii exſilii huius viri praeſtantis mentionem facit. Ciceronis oratio, qua Caeſari gratias egit, Senatus nomine, exſtat. *bonarum artium* i. philoſophiae. *Catoni*, Vticenſi, quo ſocero et avunculo utebatur M. Brutus.

ſuſtineret videre deformatum virum. Illi quidem reditum impetravit Senatus, publicis precibus, tam ſolicitus ac moeſtus, ut omnes illo die Bruti habere animum viderentur, et non pro Marcello, ſed pro ſe deprecari, ne exſules eſſent, ſi ſine illo fuiſſent: ſed plus multo conſecutus eſt, quo die illum exſulem Brutus relinquere non potuit, Caeſar videre. Contigit enim illi teſtimonium utriusque. Brutus ſine Marcello reverti ſe doluit:
Caeſar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir, ſic 7
ad tolerandum aequo animo exſilium ſe ipſe adhortatus ſit: quod patria cares, non eſt miſerum: ita te diſciplinis imbuiſti, ut ſcires omnem locum ſapienti viro patriam eſſe. Quid porro? hic qui te expulit, non ipſe per annos decem continuos patria caruit? propagandi ſine dubio imperii cauſa: ſed nempe caruit. nunc ecce trahit illum ad ſe Africa reſurgentis belli minis plena, trahit Hiſpania, quae fractas et afflictas partes reſovet, trahit Aegyptus infida, totus denique orbis, qui ad occaſionem concuſſi imperii intentus eſt. Cui primum rei
occurret? cui parti ſe opponet? Aget illum per 8
omnes terras victoria ſua. Illum ſuſpiciant et colant gentes: tu vive Bruto miratore contentus. Bene ergo exſilium tulit Marcellus: nec quidquam in animo eius mutavit loci mutatio, quamvis eam paupertas ſequeretur: in qua nihil mali eſſe, quisquis modo nondum pervenit in inſaniam omnia ſubvertentis avaritiae atque luxuriae, intelligit. Quantulum eſt enim, quod in tutelam homini neceſſarium ſit? et cui deeſſe hoc poteſt,
ullam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem per- 9
tinet,

6. *deformatum*] dignitate privatum, ut exſulem et pauperem hominem (§. 8.).

7. *nunc ecce* —] Ordinem bellorum invertit: Aegypto enim debellata Africaque ſibi ſubiecta, Pompeium ad Mundam oppreſſit. Res notae ſunt.

tinet, intelligo me non opes, ſed occupationes perdidiſſe. corporis exigua deſideria ſunt: frigus [e] ſubmovere vult, alimentis famem ac ſitim exſtinguere: quidquid extra concupiſcitur, vitiis, non uſibus laboratur. Non eſt neceſſe omne perſcrutari profundum, nec ſtrage animalium ventrem onerare, nec conchylia ultimi maris ex ignoto litore eruere. Dii iſtos deaeque perdant, quorum luxuria tam invidioſi imperii fines tranſcendit. Vltra Phaſim capi volunt quod ambitioſam popinam inſtruat: nec piget a Parthis, a quibus nondum poenas repetiimus, aves petere. Vndique convehunt omnia [f] vota faſtidienti gulae. Quod diſſolutus deliciis ſtomachus vix admittat, ab ultimo portatur Oceano. Vomunt ut edant, edunt ut vomant: et epulas, quas toto orbe con-

e. *ſubmovere.* I. M. Heuſinger Emendatt. p. 238. *Submoveri* v. e codd. nonnullis praefert. At non opus eſt. Corpus vult fr. ſubmovere al. fam. et ſit. exſtinguere. Si probes *ſubmoveri*, et exſtingui mutandum erit.

f. *vota.* ap. Eraſm. i. quae deſtinata ſunt: raritas, ait mox, et difficultas parandi facit pretioſos cibos. Lipſius, Gronov. et bipontin. habent: *nota.*

9. *ultimi maris*] i. brittannici, unde oſtrea petebant e fundo Rutupino, Iuvenal. IV, 141.

10. *Vltra Phaſim*] fluvium Colchicum, hodieque *Faſi* appellatum. Petron. de bello civil. 36. Iam Phaſidos unda Orbata eſt avibus mutoque in litore tantum Solae deſertis aſpirant frondibus aurae. *a Parthis — repetiimus*] ob Craſſi cladem necemque ab iis a. V. C. 700. factam: aquilas quidem reddidere, ſed poena ab iis numquam data eſt. Et Horatium hanc iniuriam frequenter tangere in odis, pluribus monere non opus eſt: quis enim ignorat, qui Senecam legerit? Sunt aves Phalerides e Seleucia Parthorum (Plin. X, 67. ib. Intpp.) ad magnificas epulas (*ambit. popinam*) inſtruendas adhibitae. Frequenter luxum hunc tangit, e. c. Ep. 78. — *Vomunt — vomant*] Acerbius expreſſum. Modeſtius Socrates dixit (Diog. Laert. II, 34. ib. Menag.) τοὺς μὲν ἄλλους ἀνθρώπους ζῆν, ἵν' ἐσθίοιεν· αὐτὸν δὲ ἐσθίειν, ἵνα ζώη. Similia eaque praeclara

conquirunt, nec concoquere dignantur. Iſta ſi quis deſpicit, quid illi paupertas nocet? ſi quis concupiſcit, illi paupertas etiam prodeſt. Invitus enim ſanatur: et ſi remedia ne coactus quidem recipit, interim certe dum non poteſt, nolenti ſimilis eſt. C. Caeſar, quem mihi 11
videtur rerum natura edidiſſe, ut oſtenderet quid ſumma vitia in ſumma fortuna poſſent, centies ſeſtertio coenavit uno die: et in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen invenit, quomodo g trium provinciarum tributum una coena fieret. O miſerabiles, quorum palatum niſi ad pretioſos cibos non excitatur! pretioſos autem, non eximius ſapor aut aliqua faucium dulcedo, ſed raritas et difficultas parandi facit. Alioquin ſi ad ſanam 12
illis mentem placeat reverti, quid opus eſt tot artibus ventri ſervientibus? quid mercaturis? quid vaſtatione ſilvarum? quid profundi perſcrutatione? paſſim iacent alimenta, quae rerum natura omnibus locis depoſuit: ſed haec velut caeci tranſeunt, et omnes regiones pervagantur, maria traiiciunt, et cum famem exiguo poſſint ſedare, magno irritant.

 X. Li-

g. *trium provinciarum* lect. antiqua. Lipſius emend. *mediocrium.* At quidni de menſtruo vectigali intelligas, ſi haec proverbialis loquutio iactantior eſſe videatur?

clara leguntur ap. Io. Stobaeum Florileg. *περὶ ἀκρασίας.* (ιή, 363. Schow. p. 146. Serm. XVI. Geſn. ex Muſonii libro *περὶ τροφῆς.*

11. *Cai. Caeſar*] Caligula. *Centies ſeſtertio* fere 140,000. Duc.

12. *quid mercaturis?*] i. negotiationibus ad opes et inſtrumenta luxus arceſſenda: *vaſtatione ſilv.* ad aedificia luxus cauſa exſtruenda. *paſſim iacent* — recte laudat Lipſius quae Teles, Pythagoreus, ex Bione affert, ſane praeclara, in quibus paupertas hominem opibus ſuis non contentum refellit: quibus Seneca uſus eſſe videri poteſt. Exſtant ap. Io. Stobaeum Florileg. Serm. I. p. 18. (146. ſq. Schow. λόγος ά.)

X. Libet dicere: Quid deducitis naves? quid manus et adverſus feras et adverſus homines armatis? quid tanto tumultu diſcurritis? quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quam parva vobis corpora ſint? Nonne furor et ultimus mentium error eſt, quum tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaque augeatis cenſus, promoveatis fines: nunquam tamen corpora veſtra laxabitis. Quum bene ceſſerit negotiatio, multum militia retulerit; quum indagati undique cibi coierint, non habebitis ubi iſtos apparatus veſtros col-
2 locetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores noſtri, quorum virtus etiam nunc vitia noſtra ſuſtentat, infelices erant, qui ſibi manu ſua parabant cibum: qui-
1 bus terra cubile erat: quorum tecta nondum auro fulgebant: quorum templa nondum gemmis nitebant! Itaque tunc per fictiles deos religioſe iurabatur: qui illos invocaverant, ad hoſtem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minus beate vivebat dictator noſter, qui Samnitum legatos audiit, quum viliſſimum cibum in foco ipſe manu ſua verſaret, illâ, qua iam ſaepe hoſtem percuſſerat,

Cap. X. Nec avaritia felicem reddit.

1 *deducitis naves* —] in mare a continenti, ubi confecta navigatione conſervabantur. vid. Intpp. ad Horat. I, Od. IV, 1. 1. Quid navigatis? *laxabitis*, ampliora facietis. *Quum bene ceſſerit.* — Erat inter modos ſollennes opes et facultates ſibi aſciſcendi duplex hac aetate ratio: *negotiatio*, genus quaeſtus faciendi pecuniis et Romae et in provinciis fenori locandis, tum vero etiam frumentis aliisque mercibus Romam advehendis ac bono pretio vendendis. Erneſti Clav. Cic. negotiator: alter modus *militia* continebatur, inprimis in bellis cum barbaris, cf. Heyne ad Tibull. I, 1, 1.

2. *Scilicet* ] ironice dicta eſſe, quis non intelligit? mox *qui illos invocaverant* — *redibant* ad Regulum, Carthaginem redeuntem, ſpectat. *dictator noſter* ] M' Curius Dentatus, quem rapas coquentem adierunt Samnitum legati. Cic. Caton. 16. Plin. N. H.

ferat, [a] laureamque in Capitolini Iovis gremio repoſuerat, quam Apicius noſtra memoria vixit! qui in ea urbe, ex qua aliquando philoſophi, velut corruptores iuventutis, abire iuſſi ſunt, ſcientiam popinae profeſſus, diſciplina ſua ſeculum infecit: cuius exitum noſſe operae pretium eſt. Quum ſeſtertium millies in culinam 3
congeſſiſſet, quum tot congiaria principum, et ingens Capitolii vectigal ſingulis comeſſationibus exſorpſiſſet; aere alieno oppreſſus, rationes ſuas tunc primum coactus inſpexit. ſuperfuturum ſibi ſeſtertium centies computavit, et velut in ultima fame victurus, ſi in ſeſtertio centies vixiſſet, veneno vitam finivit. Quanta luxuria erat, cui ſeſtertium centies egeſtas fuit? [b] I nunc, et puta pecuniae modum ad rem pertinere, non animi.

 XI. Ses-

Cap. X. a. *laureamque in C, I.* ap. Eraſm. *lanceamque*, *lanceam.* Male. Lauream enim triumphator depoſuit in gremio Iovis Cap. Lipſius ad Tacit. Annal. II, 26. et Excurſ. D. p. 1165. ſq. ed. Elzev. 1672.

b. *I nunc — animi.* Bene a Grut. aliisque e codd. repoſitum: in Eraſmica ed. corrupta leguntur.

N. H. XIX, 6. Erat Curius modo conſul. *Apicius*] Vixere tres Apicii iidemque proceres gulae; hic fuit ſecundus, M. Gabius Ap. ſub Auguſto et Tiberio, quem et Plin. IX, 30. X, 68. bip. nepotum omnium altiſſimum gurgitem appellat. Dio Caſſ. LVII, 19. idem, quod noſter, de eo tradit. Occurrit et ap. Iuvenalem, Martialem, Lampridium. Plura dabit P. Bayle ſub voce: Apicius. *philoſophi*, a. V. C. 592. Senatusconſulto, in quo Praetori M. Pomponio iniunctum eſt, uti curaret, uti e republica fideque ſua videretur, uti Romae ne eſſent. Hoc repetitum eſt a. V. C. 660. a cenſoribus Luc. Lic. Craſſo et Cn. Domitio Ahenobarbo. Cic. Orat. III, 24, 8. Aull. Gel. XV, XI. Sueton. de Clar. Rhet. 1.

3. *Seſtertium millies*] plus quam quatuor million: thaler. Lipſio iudice: duos milliones et ſemis. *principum* Auguſti et Tiberii. Lipſius de proceribus et divitibus Senatus intelligit, et *Capitolii vectigal* comparative ſumit, ut Apicius tantum abſumſerit, quantum vel Capitolii vectigal annuum fuiſſet ad tutelam aut ornatum publice erogatum.

XI. Seſtertium centies aliquis extimuit, et quod alii voto petunt, veneno fugit. illi vero tam pravae mentis homini ultima potio ſaluberrima fuit. Tunc venena edebat bibebatque, quum immenſis epulis non delectaretur tantum, ſed gloriaretur, quum vitia ſua oſtentaret, quum civitatem in luxuriam ſuam converteret, quum iuventutem ad imitationem ſui ſolicitaret, etiam ſine malis exemplis per ſe docilem. Haec accidunt divitias non ad rationem revocantibus, cuius certi ſunt fines: ſed ad vitioſam conſuetudinem, cuius immenſum
2 et incomprehenſibile arbitrium eſt. Cupiditati nihil ſatis eſt: naturae ſatis eſt etiam parum. Nullum ergo paupertas exſulis incommodum habet: nullum enim tam inops exſilium eſt, quod non alendo homini abunde fertile ſit. [1] „At veſtem, an domum deſideraturus eſt „exſul?" Si haec quoque ad uſum tantum deſiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen: aeque enim exiguo tegitur corpus, quam alitur. nihil homini na-
3 tura, quod neceſſarium faciebat, fecit operoſum. [3] Si deſiderat ſaturatam multo conchylio purpuram, intex-
tam

Cap. XI. 1. *At veſtem, an d.* Quum obiectio ſit, reduxi prius *at*. Antea ap. Eraſm. alios, Schottum et bip. *an* — *an*. I. M. Heuſinger Emendd. p. 238. mavult: *At* — *at* —? Sed hoc non opus eſt: nam τὸ *an* loco τοῦ *aut* frequenter ponitur.

Cap. XI. Nec paupertas ullum exſuli incommodum habet, modo non animum applicuerit iis, quae luxuria invexerit: homini enim frugi, ſicut naturae, parvum ſatis eſt.

3. *ſaturatam multo conchylio purpuram*] i. bene tinctam purpuream veſtem. Conchyliis quibusdam in Archipelago potiſſimum capi ſolitis, inprimis vero purpurae pelagiae, et murici ſ. buccino ſuccus ille pretioſus inerat, qui vivis iis ex faucibus detractus aqua marina admixta coquebatur, donec purpurariis ad tingendam lanam ſe approbaſſet. Buccinum adhibebatur, poſtquam lana fuco (ad V, 6.) tincta erat; pelagia enim fucum non admittebat. Quo plus conchylii ſ. purpurae lana potaſſet, hoc pretioſior veſtis fiebat. Hinc dibaphus, dibapha veſtis, i. bis tincta, occurrit.

tam auro, variiſque coloribus diſtinctam et artibus; non
fortunae iſte vitio, ſed ſuo pauper eſt. etiamſi illi, quid-
quid amiſit, reſtitueris, nihil ages. plus enim reſtituto
deerit ex eo quod cupit, quam exſuli ex eo quod habuit.
Si deſiderat aureis fulgentem vaſis ſupellectilem, et 4
antiquis nominibus artificum argentum nobile, aes pau-
corum inſaniâ pretioſum, et ſervorum turbam, quae
quamvis magnam domum anguſtet, iumentorum cor-
pora differta et coacta pingueſcere, et nationum omnium
lapides: iſta congerantur licet, nunquam explebunt in-
explebilem animum; non magis, quam ullus ſufficiet
humor ad ſatiandum eum, cuius deſiderium non ex in-
opia, ſed ex aeſtu ardentium viſcerum oritur. non enim
ſitis illa, ſed morbus eſt. Nec hoc in pecunia tantum, 5
aut alimentis evenit: eadem natura eſt in omni deſide-
rio, quod non ex inopia, ſed ex vitio naſcitur. quid-
quid illi congeſſeris, non finis erit cupiditatis, ſed gra-
dus. Qui continebit itaque ſe intra naturalem modum,
paupertatem non ſentiet: qui naturalem modum exce-
det, eum in ſummis opibus quoque paupertas ſequetur.
Neceſſariis rebus et exſilia ſufficiunt: ſupervacuis nec
regna. Animus eſt qui divites facit: hic in exſilia ſe- 6



currit. Noſtris temporibus hic tingendi modus ceſſit herbarum inſectorumque ſuccis. Locus claſſ. de hac re eſt ap. Plin. N. H. IX, 35. ſqq. Conferri etiam poteſt Paſchalis Amatius de reſtitutione purpurarum (Ceſaenae. 1784. 4. ed. III.), inprimis eo nomine lectu dignus, quod diligenter loca veterum collegit, ab artis tamen perito adhuc digerenda, excutienda ac dilucidanda. — 'Hoc loco de ſummo faſtigio fortunae ſermonem eſſe, facile in oculos ſe ingerit: intelligamus igitur togam pictam ſ. palmatam, triumphatoribus propriam eamque pretioſiſſimam.

4. *Si deſiderat*] De luxu, cuius hic mentio fit, vid. Meierotto II, 83. ſq. et *Meiners Geſchichte des Verfalls* etc. Nat. Quaeſt. IV, 13. ſimilia repetit noſter. *aes paucorum* exemplum habes ap. Horat. II. Serm. III, 21. mox *lapides* ſunt marmora.

quitur, et in ſolitudinibus aſperrimis, quum quantum ſatis eſt ſuſtinendo corpori, invenit, ipſe bonis ſuis abundat et fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet, non magis, quam ad deos immortales omnia iſta, quae imperita ingenia, et nimis corporibus ſuis addicta, ſuſpi-
7 cinnt. Lapides, aurum et argentum, et magni laevatique menſarum orbes, terrena ſunt pondera: quae non poteſt amare ſincerus animus, ac naturae ſuae memor; levis ipſe, et [b] expers curae et quandoque emiſſus fuerit, ad ſumma emicaturus. interim, quantum per moras membrorum, et hanc circumfuſam gravem ſarcinam licet, celeri et volucri cogitatione divina perluſtrat. Ideoque nec exſulare unquam poteſt liber, et diis cognatus,
8 et omni mundo omnique aevo par. Nam cogitatio eius circa omne coelum, et in omne praeteritum futurumque tempus immittitur. Corpuſculum hoc, cuſtodia et vinculum animi, huc atque illuc iactatur: in hoc ſupplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. animus quidem ipſe ſacer et aeternus eſt, et cui non poſſunt inilci manus.

XII. Nec

b. *levis ipſe et expers curae* ex codd. reduxi. Ipſe noſter 17, 7. ſunt autem optimae (res), quum animus omnis cogitationis expers —. Codd. variant; *levis ipſe, expers et quandoque*; alii *levis ipſe et expers*. Inde fecit Gronov. *levis ipſe et exſertus, et quandoque*. *Exſertus* explicat: *promtus, paratus*; immemor loci noſtro ſimillimi Nat. Quaeſt. I. praefat. §. 8. at ita minimum ſecum ex corpore tulit, ſi ſordidum omne deterſit, et expeditus leviſque ac contentus modico emicuit. Qui totus locus conferendus eſt. *Exſertus* i. manifeſtum deſignat, non item promtum, paratum, Gronovio quamvis contra nitente ob Lucan. II, 543. Pacat. in Panegyr. ad Theodoſ. 35. et Claudian. in Sexto Honorii conſulatu. Niſi Critici elegantias interdum, archaiſmos ac inſolita verba captarent in emendandis auctoribus veteribus, haud ſcio, an emendatiores veteres legeremus. Noſtra lectione nihil clarius et convenientius eſſe

7. *magni laevatique*] cf. ad de Ira III, 35. De citreis menſis loquitur Plin. XIII, 29. bip. T. II, p. 380. ſq. Senec. de Benef. VII, 9. qui locus cum noſtro contendatur.

8. *Corpuſculum hoc — manus*] Vt vim corporis in animum

XII. Nec me putes ad elevanda incommoda paupertatis, quam nemo gravem ſentit niſi qui putat, uti tantum praeceptis ſapientum. Primum aſpice, quanto maior pars ſit pauperum, quos nihilo notabis triſtiores ſolicitioresque divitibus: immo neſcio an eo laetiores ſint, quo animus eorum in pauciora diſtringitur. Transeamus a pauperibus: veniamus ad locupletes. quam multa ſunt tempora, quibus pauperibus ſimiles ſunt? Circumciſae ſunt peregrinantium ſarcinae: et quoties- 2
cunque feſtinationem neceſſitas itineris exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum ſuarum ſecum habent? quum omnem apparatum caſtrenſis diſciplina ſubmoveat. Nec tantum conditio illos temporum, aut locorum inopia, pauperibus exaequat: ſumunt quosdam dies, quum iam illos divitiarum taedium cepit, quibus humi coenent, et remoto auro argentoque, fictilibus utantur. Dementes! hoc quod aliquando 3
concupiſcunt, ſemper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt



videtur. *Trillerus* p. 140. l. m. emendaverat: *levis ipſe praepes* ſ. *expeditus*, *I. M. Henſinger* l. l. *expers ponderis*. *quandoque* i. quandocunque (laudat Burmann. ad Quinctil. X, 1, p. 884, ad vim τοῦ *quandoque* declarandam, nunc ſatis notam).

mum exprimerent veteres philoſophi, imaginibus a cuſtodia, vinculis, compedibusque, craſſa Minerva iam antiquitus repetitis et frequenter adhibitis uſos eſſe, conſtat vel ex Cic. Tuſc. Diſput, I, 30. al. — Quam hic affert noſter ſententiam de animi aeternitate, Stoicis propriam non eſſe (Cic. Tuſc. diſp. I, 31. fin.), nec noſtrum ſibi in ea exponenda ſemper conſtitiſſe, patet ex collat, Ep. 71, 102. 65. Conſol, ad Marc. 26, cf. Tiedemann. *Geiſt der ſpecul. Philoſ.* II, 491. 492.

Cap. XII. Praeter ſapientum praecepta, vita quoque communis et exempla adhibeantur ad elevanda paupertatis incommoda.

2. *apparatum*] ſc. luxuriae. *Sumunt quosdam dies* — Rus ſecedunt, relicto urbis tumultu, ad animum laxandum, Horat. Od. III, 29, 13. ſq. Noli cum Lipſio cogitare de Satur-

giunt quod voluptatis cauſa imitantur! Me quidem, quoties antiqua exempla reſpexi, paupertatis uti ſolatiis pudet: quoniam quidem eo temporum luxuria prolapſa eſt, ut maius viaticum exſulum ſit, quam olim patrimonium principum fuit. Vnum fuiſſe Homero ſervum, tres Platoni, nullum Zenoni, a quo coepit Stoicorum rigida ac virilis ſapientia, ſatis conſtat. num ergo quisquam eos miſeros vixiſſe decet, ut non ipſe miſerrimus
4 ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicae gratiae ſequeſter fuit, aere collato funeratus eſt. Attilius Regulus, quum Poenos in Africa funderet, ad Senatum ſcripſit, mercenarium ſuum [a] diſceſſiſſe, et ab eo deſertum eſſe rus; quod Senatui publice curari, dum abeſſet Regulus, placuit. Fuit nae tanti, ſervum non habere, ut colonus eius populus Romanus eſſet. Scipionis filiae ex aerario dotem acce-

Cap. XII. a. *diſceſſiſſe.* Bene Lipſius reſtituit: *antea deceſſiſſe.* Val. Max. IV, 4. Villicum mortuum eſſe, occaſionemque nactum mercenarium, amoto inde ruſtico inſtrumento, diſceſſiſſe. Mox recte: *Fuit nae tanti*: *ne* male ap. Eraſm.

Saturnalibus, quorum mentio fit Ep. XVIII., a Lipſio laudata.

3. *principum*] i. potiorum hominum, e. c. Homeri al., quos mox laudat. Lipſius de proceribus et ſenatoribus cogitat. *Vnum fuiſſe Homero* — ignoro, unde haec hauſerit: nam fabulam de Homeri coecitate iam a Cicerone Tuſc. diſp. V, 39. et Velleio Paterc. I, 5. deriſam cum Lipſio, (qui ait: quidni ductorem coeco?) cogitare nolim. *Tres Platoni.* ap. Diogen. Laert. III, 43., (ub. Menag. quem tamen locus noſter fugit) quatuor ſervi; ap. Appuleium duo memorantur. *nullum Zenoni.* Hinc Diog. Laert. VII, 23. *δοῦλον*, quem verberaſſe dicitur, de alieno ſervo, quem in furto deprehenderat, intelligas.

4. *De Menenio Agrippa*] (Liv. II, 31. ſq.), qui a. V. C. 261. plebem patribus reconciliavit, fabula de corporis membris inter ſe diſcordibus narranda, et de *Attilio Regulo* (Val. Max. IV, 4.) omnia nota ſunt. *Scipionis.* Idem occurrit Nat. Quaeſt. I, 17. fin.

acceperunt, quia nihil illis reliquerat pater. Aequum mehercules erat populum Romanum tributum Scipioni ſemel conferre, quum a Carthagine ſemper exigeret. O felices viros puellarum, quibus populus Romanus loco ſoceri fuit! Beatioresne iſtos putas, quorum pantomimae decies ſeſtertio nubunt, quam Scipionem, cuius liberi a ſenatu, tutore ſuo, in dotem aes grave acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam clarae imagines ſunt? Indignatur exſul aliquid ſibi deeſſe, quum defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus? quum omnibus illis, id quod deerat, ideo honeſtius ſuppletum ſit, quia defuerat? His ergo advocatis non tantum tuta eſt, ſed etiam gratioſa paupertas.

XIII.

fin. Si noſtrum ſequaris, fuit ille P. Corn. Scipio Afric. maior, quem pauperem fuiſſe conſtat ex Liv. XXXVIII, 60. fin. De beneficio hoc Senatus in filias Seneca fere unus tradidit, cuius quidem auctoritas in rebus antiquioribus haud magna habetur: fuiſſe tamen varios in hac re narranda auctores, ex Liv. XXXVIII, 57. cogi poteſt, ut proinde hac ex parte noſter defendi poſſit contra Lipſium, noſtro omnem fidem abrogantem et Cn. Scipionem patruum Africani hic intelligendum eſſe ex Val. Max. IV, 10. monentem. At vir doctiſſimus Valerium parum diligenter inſpexit, qui haecce habet: Idem Senatus Fabricii Luſcinii Scipionisque filias ab indotatis nuptiis liberalitate vindicavit. Atqui hic Fabricius fuit praetor idemque Scipionis, quem dico, aequalis, hiſtoria docente.

5. *pantomimae*] quas proceres et divites ad agendas ſaltandasque fabulas alere ſolebant. conf. Horat. I. Serm. II, 56. Salmaſ. ad Vopiſc. Aurelian. C. 42. p. 529. ſq. *decies ſeſt.* propemodum 13000. Duc. *aes grave.* Nat. Q. I, 17. non argentum, ſed aes, e quo primum Romae pecunia per longum temporis ſpatium facta eſt, filiis in dotem dabatur: ad ſummam autem pecuniae exiguam ſignificandam valet.

XIII. Reſponderi poteſt: „Quid artificioſe iſta di„ducis, quae ſingula ſuſtineri poſſunt, collata non poſ„ſunt? Commutatio loci tolerabilis eſt, ſi tantum lo„cum mutes: paupertas tolerabilis eſt, ſi ignominia „abſit, quae vel ſola opprimere animos ſolet.“ Adverſus hunc, quisquis me malorum [a] turbâ terrebit, his
2 verbis utendum erit. Si contra unamquamlibet partem fortunae ſatis tibi roboris eſt, idem adverſus omnes erit: quum ſemel animum virtus induravit, undique invulnerabilem praeſtat. Si avaritia dimiſit, vehementiſſima generis humani peſtis, moram tibi ambitio non faciet. Si ultimum diem non quaſi poenam, ſed quaſi naturae legem adſpicis; ex quo pectore metum eiece-
3 ris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis cauſa homini datam, ſed propagandi generis; quem non violaverit hoc ſecretum et infixum viſceribus ipſis exitium, omnis alia cupiditas

Cap. XIII. a. *turbâ*. Gruter. et libris ſuis praefert: *turbo*. Sed non opus eſt, modo turba caſu ſexto accipias. Mecum ſentit I. M. Heuſinger Emendatt. p. 238.

Cap. XIII. Non ſolum hoc malum bene tolerari poteſt, ſed quoque cetera omnia. Qui enim ſapiens unum malum ferre didicit, et reliqua omnia vincere poterit. — Ad Stoicorum decreta et hoc pertinere liquet. Qui unam, dixere, virtutem, quive unum vitium habeat, illum omnia cetera habere, et virtutes omnes et vitia omnia. Cf. Cic. Paradox. III. Lipſius in Manuduct. ad Philoſoph. Stoic, III, 4 et 20,

*diducis*] i. ſeparatim tractas ea, quae toleres ſingula, non item omnia ſimul.

2. *ambitio*] ſtudium honorum accipiendorum, in quibus obeundis magnae divitiae parari ſolent. *Avaritiae* autem duplex poteſtas ſubeſt, altera, qua aviditatem pecunias quoquo modo et titulo coacervandi, iisque incubandi, nullo earum uſu facto; altera, qua luxuriam illam deſignat, quae turpiter amittat ea, quae turpius reparet (Nat. Q. I. praef. §. 4.).

3. *propagandi*] Laudat ad hoc verum dogma Lipſius Lucani (II, 387. 388.) praeclarum locum de Catone Stoico: Venerisque huic maximus

piditas intactum praeteribit. Non ſingula vitia ratio,
ſed pariter omnia proſternit; in univerſum ſemel [b] vincit.
Ignominiâ tu putas quemquam ſapientem moveri
poſſe, qui omnia in ſe repoſuit, qui ab opinionibus
vulgi ſeceſſit? Plus etiam quam ignominia eſt mors
ignominioſa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo
aliquando ſolus triginta tyrannos in ordinem redegerat,
carcerem intravit, ignominiam ipſi loco detracturus:
neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat.
Quis uſque eo ad conſpiciendam veritatem 4
excaecatus eſt, ut ignominiam putet M. Catonis fuiſſe,
duplicem in petitione praeturae et conſulatus repulſam?
ignominia illa praeturae et conſulatus fuit, quibus ex
Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur,
niſi a ſe ante contemtus eſt. Humilis et proiectus
animus fit iſti contumeliae opportunus: qui vero adverſus
ſaeviſſimos caſus ſe extollit, et ea mala quibus
alii opprimuntur, evertit, ipſas miſerias inſularum loco
habet:

b. *In univerſum ſemel vincit:* bona lectio, et antiqua: proinde ex Eraſin. al. reduxi. Antea in Schotti, Gronovii, bipont. *vincitur.* Ratio: ſi unum vitium proſternit, omnia vitia vincit. Lipſius emend. *niſi ſemel vincit, vincitur.*

mus uſus Progenies; urbi patet eſt urbique maritus. cf. Plutarch. vit. M. Catonis maioris II, p. 600. Reisk. et Hieroclem Muſoniumque ap. Stobaeum Sermon. Florileg. LXXIII. *Socrates* — Referre malo ad Xenoph. Memorab. I, 2, 32. ubi triginta tyrannos, quorum primi Critias et Charicles ibi nominantur, repreſſiſſe (*in ordinem redegiſſe*) narratur. Contortius paulo explicat Lipſius de Socrate imperata XXX tyrannorum ſpernente, quum ei et quatuor aliis imperaſſent, ut Leontem Salaminium divitem quendam Athenas ducerent interficiendum. cf. Platon. Apolog. Socrat. p. 75. T. I. bip. Xenoph. Hiſt. Graec. II, 3, 39. ubi Schneider. Imperata magiſtratus ſpernere nulla ratione idem valet quod: in ordinem redigere.

4. *M. Cato*] Uticenſis: factum hoc eſt Iul. Caeſare machinante, quum Vatinius ei praeferretur, Plutarcho in eius vita docente. *Inſularum loco:* i. ornamenti ſummi loco.

habet? quando ita affecti ſumus, ut nihil aeque magnam apud nos admirationem occupet, quam homo
5 fortiter miſer. Ducebatur Athenis ad ſupplicium Ariſtides: cui quisquis occurrerat, deiiciebat oculos, et ingemiſcebat, non tanquam in hominem iuſtum, ſed tanquam in ipſam iuſtitiam animadverteretur. Inventus eſt tamen, qui in faciem eius inſpueret: poterat ob hoc moleſte ferre, quod ſciebat neminem id auſurum puri oris. At ille abſterſit faciem, et ſubridens ait comitanti ſe magiſtratui: Admone iſtum, ne poſtea tam improbe oſcitet.
6 Hoc fuit contumeliae ipſi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemtu nihil eſſe gravius, mortem ipſis potiorem videri. His ego reſpondebo, et exſilium ſaepe contemtione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus iacuit. non magis illum putes contemni, quam quum aedium ſacrarum ruinae calcantur, quas religioſi aeque ac ſtantes adorant.

XIV. Quoniam meo nomine nihil habes, mater cariſſima, quod te in infinitas lacrimas agat, ſequitur ut cauſae tuae te ſtimulent. Sunt autem duae. nam aut

loco. cf. Ep. 14. med. De inſulis vid. Intpp. ad Virg. Georg. III, 478. inpr. Voſſ.

5. *Ariſtides*] iuſtus vocatus, vel ex Cornelio Nep. notus, placide mortuus eſt, nec ad ſupplicium duci iuſſus, ut plurimi tradiderunt. Fuit tamen alia narratio in Antiquitate, Ariſtidem Themiſtocle exule et accuſatum repetundarum et multatum in Ionia exſtinctum eſſe. Plutarch. Ariſtid. T. II, p. 540. Reisk. (qui ipſe tamen dubitanter haec ex Cratero Macedone affert.) Hoc ſequutus eſſe videri poteſt Seneca. Lipſius illa traditione vel non adverſa, vel neglecta, Phocionem admonet hic eſſe intelligendum, quippe de quo Plutarch. hanc ipſam rem diſerte tradat: nec vehementer refragabor, quum noſtrum ſciam hiſtoriae parum curioſum fuiſſe.

Cap. XIV. Accedit ad conſolandam matrem altera parte, ut oſtendat, Helviam non eo nomine lugere, quod filii praeſidio careat. Cauſas luctus matris, non ſuas, quas antea perſequutus erat, nunc pertractat.

aut illud te movet, quod praeſidium aliquod videris amiſiſſe: aut, quod deſiderium ipſum per ſe pati non
potes. Prior pars mihi leviter perſtringenda eſt: novi 2
enim animum tuum, nihil in ſuis praeter ipſos amantem. Viderint illae matres, quae potentiam liberorum muliebri impotentia exercent, quae, quia feminis honores non licet gerere, per illos ambitioſae ſunt, quae patrimonia filiorum et exhauriunt, et captant, quae eloquentiam commodando aliis fatigant!
Tu liberorum tuorum bonis plurimum gaviſa es, mi- 3
nimum uſa: tu liberalitati noſtrae ſemper impoſuiſti modum, quum tuae non imponeres: tu filiafamilias, locupletibus filiis ultro contuliſti: tu patrimonia noſtra ſic adminiſtraſti, ut tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abſtineres: tu gratiae noſtrae, tanquam alienis rebus utereris, pepercisti, et ex honoribus noſtris nihil ad te niſi voluptas et impenſa pertinuit: nunquam indulgentia ad utilitatem reſpexit. Non potes itaque erepto filio deſiderare, quae incolumi nunquam ad te pertinere duxiſti.

XV. Illo omnis conſolatio mihi vertenda eſt, unde vera vis materni doloris oritur. „Ego complexu filii „cariſſimi careo, non conſpectu eius, non ſermone „fruor! ubi eſt ille, quo viſo triſtem vultum relaxavi, „in quo omnes ſolicitudines meas depoſui? ubi col- „loquia,

2. *Viderint*] obſervent et comparent tuum animum, quantum diſtet a ſua immodica cupiditate aliis vel opem ferendi vel nocendi per filios ſuos potentes ſibi obnoxios, et per eorum patrimonia.

3. *bonis*] i. patrimoniis. *filiafamilias*, quae adhuc in patris poteſtate eſt, ideoque dote ſua uti poſſit, ex lubitu. *gratiae:* apud Caeſarem gratioſi erant, ideoque potentes. *impenſa* donis conferendo dum filii honores adirent, ad ſumtus magiſtratuum, ad ludos, epulas etc. faciendas.

Cap. XV. Maternus tamen dolor, qui ex ſeparatione a filio dilectiſſimo et deſiderio illius oritur, praecipua luctus cauſa

„loquia, quorum inexplebilis eram? ubi ſtudia, quibus libentius quam femina, familiarius quam mater, intereram? ubi ille occurſus? ubi matre viſa
2 „ſemper puerilis hilaritas?" Adiicis iſtis loca ipſa gratulationum et convictuum, et, ut neceſſe eſt, efficaciſſimas ad vexandos animos recentis converſationis notas. Nam hoc quoque adverſus te crudeliter fortuna molita eſt, quod te ª ante tertium demum diem quam percuſſus ſum, ſecuram, nec quidquam tale metuentem, regredi voluit. Bene nos longinquitas locorum diviſerat: bene aliquot annorum abſentia huic te malo praeparaverat: rediſti, non ut voluptatem ex filio perciperes, ſed ne conſuetudinem de-
3 ſiderii perderes. Si multo ante abfuiſſes, fortius tuliſſes, ipſo intervallo deſiderium molliente: ſi non receſſiſſes, ultimum certe fructum biduo diutius videndi filium tuliſſes. Nunc crudele fatum ita compoſuit, ut nec fortunae meae intereſſes, nec abſentiae aſſueſceres. Sed quanto iſta duriora ſunt, tanto maior tibi virtus advocanda eſt, et velut cum hoſte noto, ac ſaepe iam victo, acrius eſt congrediendum. Non ex intacto corpore tuo ſanguis hic fluxit: per ipſas cicatrices percuſſa es.

XVI.

Cap. XV. a. *ante tertium demum diem:* alii *tertium decimum diem.* Lipſius praefert vulgatam: Sed verius, ait, de *tertio die:* ex eo quod ſequitur, *fructum biduo diutius videndi filium tuliſſes.* Igitur res ita fuit: rediit Romam ex Hiſpania —, iterumque abiit, et in via de fato filii et exilio audivit. In via, inquam, quum biduum iam abfuiſſet. De regreſſu eius et quod pluſculos dies Romae (fuerit), evincunt haec verba c. 2, §. 5. Intra viceſimum diem — audiſti. *Regredi* Lipſio debetur: antea: *aggredi.*

cauſa eſt: in quo deſcribendo commoratur.

*puerilis hilaritas*] quoniam vultu hilari et blando quaſi in puerum redibat.

2. *gratulationum et convictuum*] ob reditum factorum.

3. *per ipſas cicatrices*] veteribus vulneribus recrudeſcentibus: vid. c. 2.

XVI. Non eſt quod utaris excuſatione nominis
muliebris, cui paene conceſſum eſt immoderatum in
lacrimas ius, non immenſum tamen: et ideo maiores
decem menſium ſpatium lugentibus viros dederunt, ut
cum pertinacia muliebris moeroris publica conſtitu-
tione deciderent. non prohibuerunt luctus, ſed finie-
runt. Nam et Infinito dolore, quum aliquem ex ca-
riſſimis amiſeris, affici, ſtulta indulgentia eſt: et nul-
lo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem et 2
rationem temperamentum eſt, et ſentire deſiderium,
et opprimere. Non eſt quod ad quasdam feminas re-
ſpicias, quarum triſtitiam ſemel ſumtam mors finivit.
noſti quasdam, quae amiſſis filiis, impoſita lugubria
nunquam exuerunt: a te plus exigit vita ab initio for-
tior. non poteſt muliebris excuſatio contingere ei, a
qua omnia vitia muliebria abfuerunt. Non te maxi- 3
mum ſeculi malum, impudicitia, in numerum plurium
adduxit, non gemmae te, non margaritae flexerunt:
non tibi divitiae velut maximum generis humani bo-
num refulſerunt: non te bene in antiqua et ſevera in-
ſtitutam domo, periculoſa etiam probis peiorum de-

torſit

Cap. XVI. Luctum indignum eſſe matre. Vincat oportere rationi cedentem auxiliis ex Philoſophia petitis, et cogitatione, ipſam filiis, nepotibus, patri, ſibi vivere.

*maiores — deciderent*] pacti quaſi ſunt cum moerore muliebri, cui ob pertinaciam eius decem menſes, ſ. annum lunarem remiſerunt (Ep. 63.) annum (lunarem) feminis ad lugendum (conſtituere maiores) maritum. Ovid. Faſt. I, 35. 36. III, 134. Romulo hoc inſtitutum tribuit: Numae vero Pompilio Plutarch. c. XII, 2. Fuit haud dubie antiquisſimum Inſtitutum, cuius auctorem poſtea Romani celebrem hominem quaerendo alii Romulum, alii Numam nominarunt. In Leges XII tabb. non relatum eſt; erat in moribus.

2. *Non eſt — finivit*] Tibi nulla cauſa eſt, cur imiteris eas feminas, quae una calamitate accepta per totam reliquam vitam luxerunt.

torſit imitatio. Nunquam te fecunditatis tuae, quaſi exprobraret aetatem, puduit: nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumeſcentem uterum abſcondiſti, quaſi indecens onus; nec
4 intra viſcera tua conceptas ſpes liberorum eliſiſti. Non faciem lenociniis ac coloribus polluiſti. [a] nunquam tibi placuit veſtis, quae ad nihil aliud quam ut nudaret, componeretur: unicum tibi ornamentum, pulcherrima et nulli obnoxia aetati forma, maximum decus, viſa eſt pudicitia. Non potes itaque, ad obtinendum dolorem, muliebre nomen praetendere, ex quo te virtutes tuae [b] ſeduxerunt: tantum debes a feminarum lacrimis abeſſe, quantum a vitiis. Ne feminae quidem te ſinent intabeſcere vulneri tuo, ſed leviori neceſſario moerore cito defunctam, iubebunt exſurgere: ſi modo illas intueri voles feminas, quas
5 conſpecta virtus inter magnos viros poſuit. Corneliam ex

Cap. XVI. a. *numquam tibi placuit veſtis, quae ad nihil aliud, quam ut nudaret, componeretur:* Sic e codd. dedi. Antea: *veſtis quae nihil amplius, quam nudam componeret.* Lipſius dederat: *quae nihil amplius nudaret, quum poneretur.* — Eſt autem ſermo de veſte Coa et ſerica, quarum tenuitas tantum aberat, ut amiciret, ut nudaret: unde Quinctil. Declam. I, 17. nubes appellata eſt. Cf. de Benef. VII, 9. Ep. 90. veſtis nihil celatura, in qua non dico nullum corpori auxilium, ſed nullum pudori eſt. Mox *pulcherrima — aetati* non ſollicitandum eſt. Lipſius ex variantibus codd. legi vult: *pulcherrimum, tua et nulli obnoxia arti.* Gronov. recte iudicat, nil eſſe mutandum, explicandumque ex illo Propertii I, 2. illis ampla ſatis forma pudicitia: ut omnia per appoſitionem de pudicitia dicta ſint.

b. *ſeduxerunt.* Lipſius mavult: *eduxerunt*, Gronovio recte refragante, qui explicat: ſecreverunt et exemerunt quaſi vulgo.

5. *Corneliam*] Sunt et aliae feminae, quas imiteris, quae quidem facient, ne vulnere hoc accepto moriaris; in quibus Cornelia, P. Cornelii Africani maioris filia, Gracchorum mater celebratiſſima, primum locum obtinet, quam adeo filiorum ſuorum Tiberii et Caii (tribunorum pleb. illius, a. V. C. 620. huius, 631.) bonarum artium magiſtram fuiſſe, conſtat e Cic. Brut. 58. et Plutarcho. Fragmenta duo epiſto-

ex duodecim liberis ad duos fortuna redegerat. Si numerare funera Corneliae velles, amiſerat decem: ſi aeſtimare, amiſerat Gracchos. Flentibus tamen circa ſe, et fatum eius exſecrantibus interdixit: „Ne for„tunam accuſarent, quae ſibi filios Gracchos dediſſet.“ Ex hac femina debuit naſci, qui diceret in concione: „Tu matri meae maledicas, quae me peperit?“ Multo 6
mihi videtur animoſior vox matris. Filius magno aeſtimabat Gracchorum natales: mater et funera. Rutilia Cottam filium ſecuta eſt in exſilium, et usque eo fuit indulgentia conſtricta, ut mallet exſilium pati, quam deſiderium: nec ante in patriam, quam cum filio rediit. Eundem iam reducem, et in Republica florentem tam fortiter amiſit, quam ſecuta eſt: nec quisquam lacrimas eius poſt elatum filium notavit. In expulſo virtutem oſtendit, in amiſſo prudentiam: nam et nihil illam a pietate deterruit, et nihil in triſtitia

N 2 ſuper-

epiſtolarum a Cic. l. l. et Quinctil. I, 1, 6. laudatarum huius praeclarae matris exſtant in bonis edd. Cornelii Nepotis. *duos* hic memorat noſter, utpote in quibus omnem ſpem ſuam poſuerat mater, et ipſa hoc afferens in fragmento epiſtolae ad Caium p. 169. bip.: una ſoror quoque ſupererat, Plutarcho docente.

6. *Rutilia*] mater C. Aurelii Cottae, cuius et Sulpicii precibus Cicero dialogum, *Brutus* inſcriptum, habuiſſe narrat. Is propter legem Varianam (Brut. 56, 6.) de maieſtate a. V. C. 663. latam, ut quaereretur de iis, quorum opera conſiliove ſocii contra populum romanum arma ſumſiſſent, accuſatus tantum aberat, ut iudices, Equites, ſibi conciliaret, ut in eos vehementer invectus ſe ipſe laudaret impenſe, Socratem imitatus, quin etiam ne ſententia quidem iudicum lata de ſua cauſa ultro in exſilium abiret a. V. C. 663. Appian. de Bell. Civ. I, c. 37. ex quo Sulla demum dictatore a. V. C. 671. rediit. Cicero ad eum ſcripſit librum de luctu minuendo, qui eſt in deperditis. Rutiliae vero mentionem fecit Epp. ad Attic. XII, 20. fin., ubi ſciſcitur Atticum, Rutiliane mortua ſit ante an poſt mortem filii. Noſter nos docet, eam filio (Proconſule Aſiae) exſtincto e vita diſceſſiſſe.

7 ſupervacua ſtultaque detinuit. Cum his te numerari
feminis volo: quarum vitam ſemper imitata es, ea-
rum in coërcenda comprimendaque aegritudine optime
ſequeris exemplum. Scio rem non eſſe in noſtra po-
teſtate, nec ullum affectum ſervire, minime vero eum,
qui ex dolore naſcitur: ferox enim, et adverſus omne
remedium contumax eſt. Volumus eum interim obrue-
re, et devorare gemitus: per ipſum tamen compoſi-
8 tum fictumque vultum lacrimae profunduntur. Ludis
interim aut gladiatoribus animum occupamus: at il-
lum inter ipſa, quibus avocatur, ſpectacula, levis ali-
qua deſiderii nota ſubruit. Ideo melius eſt, illum vin-
cere, quam fallere. Nam qui aut deluſus voluptatibus,
aut occupationibus abductus eſt, reſurgit, et ipſa quiete
impetum ad ſaeviendum colligit: at quisquis rationi
9 ceſſit, in perpetuum componitur. Non ſum itaque
tibi monſtraturus illa, quibus uſos multos eſſe ſcio,
ut peregrinatione te vel longa detineas, vel amoenâ
delectes; ut rationum accipiendarum diligentiâ, pa-
trimonii adminiſtratione multum occupes temporis; ut
ſemper novo te aliquo negotio implices: omnia iſta
ad exiguum momentum proſunt, nec remedia dolo-
ris, ſed impedimenta ſunt: ego autem malo illum de-
ſinere, quam decipi. Itaque illo te duco, quo omni-
bus qui fortunam fugiunt, confugiendum eſt, ad libe-
ralia ſtudia: illa ſanabunt vulnus tuum, illa omnem
triſtitiam tibi evellent. His etſi nunquam aſſueſſes,
nunc utendum erat: ſed quantum tibi patris mei anti-
quus rigor permiſit, omnes bonas artes non quidem
com-

7. Si *interim* (interdum) affectum hunc aut occupationibus aut voluptatibus quamvis innocentibus delinire et opprimere velimus, nihil proficimus; redit enim eius vis: proinde ratione opus eſt ad eum vincendum.

9. *liberalia ſtudia*] quae mox bonas artes appellat, lectionem poetarum, muſicam etc. complexas: Philoſophiam tamen inprimis intelligit.

comprehendiſti, attigiſti tamen. Vtinam quidem vi- 10
rorum optimus, pater meus, nimis maiorum conſue-
tudini deditus, voluiſſet te ſapientum praeceptis eru-
diri potius, quam imbui! non parandum tibi nunc
contra fortunam eſſet auxilium, ſed proferendum.
Propter iſtas quae literis non ad ſapientiam utuntur,
ſed ad luxuriam inſtruuntur, minus eſt indulgere ſtu-
diis paſſus. beneficio tamen rapacis ingenii plus quam
pro tempore hauſiſti: iacta ſunt diſciplinarum omnium
fundamenta. Nunc ad illas revertere: tutam te prae- 11
ſtabunt. illae conſolabuntur, illae delectabunt, illae
ſi bona fide animum tuum intraverunt, nunquam am-
plius intrabit dolor, nunquam ſolicitudo, nunquam
afflictionis irritae ſupervacua vexatio: nulli horum pa-
tebit pectus tuum: nam ceteris vitiis iampridem clu-
ſum eſt. Haec quidem certiſſima praeſidia ſunt, et
quae ſola te fortunae eripere poſſint; ſed quia, dum
in illum portum, quem ſtudia promittunt, pervene-
ris, adminiculis, quibus innitaris, opus eſt, volo in-
terim ſolatia tua tibi oſtendere. Reſpice fratres meos: 12
quibus ſalvis, fas tibi non eſt accuſare fortunam. in
utroque habes quod te diverſa virtute delectet: alter
honores induſtriâ conſecutus eſt, alter ſapienter con-
temſit. Acquieſce alterius filii dignitate, alterius quie-
te, utriusque pietate. novi fratrum meorum intimos
affectus. alter in hoc dignitatem excolit, ut tibi orna-
mento ſit: alter in hoc ſe ad tranquillam quietamque
vitam recepit, ut tibi vacet. Bene liberos tuos et in 13
auxilium, et in oblectamentum, fortuna diſpoſuit:



11. *bona fide*] firmiter et ſubtiliter, ut iis fidere poſſis.

12. *fratres meos*] Novatum et Melam: ille Nov. ex adoptione Iunius Gallio honores induſtria conſecutus eſt; hic Mela Lucani pater (Tacit. Annal. XVI, 17.) qui ſub Nerone ſemetipſum interfecit. Quod hic laudat noſter, id reprehendit Tacitus l. m. praedives factus per procurationes Principis, ideoque Neroni ſuſpectus.

potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui.
Certabunt in te officiis: et unius deſiderium, duo-
rum pietate ſupplebitur. Audacter poſſum promitte-
re: nihil tibi deerit, praeter numerum. Ab his ad
nepotes quoque reſpice; Marcum blandiſſimum pue-
rum, ad cuius conſpectum nulla poteſt durare triſti-
tia: nihil tam magnum, nihil tam recens in cuius-
quam pectore fuerit, quod non circumfuſus ille per-
14 mulceat. Cuius non lacrimas illius hilaritas ſuppri-
mat? cuius non contractum ſolicitudine animum il-
lius argutiae ſolvant? quem non in iocos vocabit illa
laſcivia? quem non in ſe convertet, et abducet infixum
cogitationibus, illa neminem ſatiatura garrulitas? Deos
oro, contingat hunc habere nobis ſuperſtitem. In me
omnis fatorum crudelitas laſſata conſiſtat: quidquid matri
dolendum fuit, in me tranſierit: quidquid aviae, in me.
15 Floreat reliqua in ſuo ſtatu turba: nihil de orbitate, nihil
de conditione mea querar. Fuerim tantum, nihil amplius
doliturae domus, piamentum. Tene in gremio tuo
cito tibi daturam pronepotes Novatillam: quam ſic in
me tranſtuleram, ſic mihi adſcripſeram, ut poſſit vi-
deri, quod me amiſit, quamvis ſalvo patre, pupilla.
hanc et pro me dilige. Abſtulit illi nuper fortuna
matrem: tua poteſt efficere pietas, ut perdidiſſe ſe
16 matrem doleat tantum, non et ſentiat. Nunc mores
eius

13. *Marcum*] noſtri filium, ex Lipſii iudicio: verba enim, ait, et vota, quae hic ſunt, patrem et eius affectum clamant. Malo tamen Marcum Annaeum Lucanum, poetam celebrem, filium M. Annaei Melae, qui frater noſtri fuit intelligere. Primum enim nuſquam filius Senecae memoratur; deinde Lucani hilaritas ac feſtivum ingenium ab eius biographis laudantur, denique aetas egregie congruit: nat. enim eſt a. V. C. 792 † 818. anno aetatis ſuae XXVII. Septem itaque octove annos egit hoc tempore. Epigramma vero VIII, 5. 6. quidni et de M. A. Lucano intelligi poſſit, non video.

15. *Novatilla*] Novati filia.

eius compone, nunc formam: altius praecepta deſcendunt, quae teneris imprimuntur aetatibus. Tuis asſueſcat ſermonibus: ad tuum ſingatur arbitrium. multum illi dabis, etiamſi nihil dederis praeter exemplum. Hoc iam tibi ſolemne officium pro remedio erit: non poteſt animum pie dolentem a ſolicitudine avertere,
niſi aut ratio, aut honeſta occupatio. Numerarem in- 17
ter magna ſolatia patrem quoque tuum, niſi abeſſet. nunc tamen ex affectu tuo, quid illius interſit, cogita: intelliges, quanto iuſtius ſit, te illi ſervari, quam mihi impendi. Quoties te immodica vis doloris invaſerit, et ſequi ſe iubebit, patrem cogita, cui tu quidem tot nepotes pronepotesque dando effeciſti ne unica eſſes: conſummatio tamen aetatis actae feliciter, in te vertitur. Illo vivo, nefas eſt, te, quod vixeris, queri.

XVII. Maximum adhuc ſolatium tuum tacueram, ſororem tuam: illud fideliſſimum pectus tibi, in quod

 omnes

17. *patrem*] Cordubae in Hiſpania degentem. *impendi*, una mecum perire. *unica* quatenus apud patrem Cordubae manſerat: ſoror vero, quae mox memoratur, in Aegypto per plures annos commorata erat. Lipſius hic argutatur.

Cap. XVII. Soror reſtat tibi, quae maximo ſolatio eſſe poteſt, et amore in ſuos tenerrimo, et prudentia atque virtute haud fuc[illegible]a celebris. Denique rogat, ut ad ſe ſubinde recurrat, et laetum alacremque cogitet. — Matertera, cuius hoc capite mentionem tam honorificam facit, virgo nupſit, ut videtur, Vetraſio Pollioni, quocum poſtea in Aegypto, cuius praeſidium per ſedecim annos geſſerat, ab a. V. C. 769. usque ad an. 785. commorata erat, marito vita defuncto in navigatione i. e. in reditu ex praefectura. Poſtea ſedes ſuas fixit Romae, et Senecam, nepotem ſuum ex ſorore, quem iam ante iter in Aegyptum omni re iuverat, aegrotantem ſublevavit, quaeſturam ambienti auctoritate ſua auxilio fuit. De Senecae avunculo, qui hoc capite memoratur, diſquiſitio Lipſii

ad

omnes curae tuae pro indiviſo transferuntur: illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miſcuiſti, ᵃ in hac tu primum reſpiraſti. Illa quidem

Cap. XVII. a. *in hac tu primum reſpiraſti* ex Erasm. reduxi. Antea: *in huius primum reſpiraſti ſinu.* Vox *ſinu* priſcis libris abeſt, notante Lipſio, qui pr. emendat: *in huius primum ore ſpiraſti:* i. in adſpectu eius et oculis.

ad §. 4. docta exſtat, cuius ſumma haec eſt: Tempus, in quo Aegyptum per ſedecim annos obtinuerit avunculus, ſatis definitum eſt; e vita enim diſceſſerit neceſſe eſt ante Caligulam et Senecae quaeſturam, ad quam quidem obtinendam matertera noſtro profuit, reverſa nempe ex Aegypto. Praefectos igitur Aegypti circumſpiciens Lipſius Vetraſium Pollionem noſtri avunculum fuiſſe iudicat, vita defunctum a. V. C. 785. (Dio Caſſ. LVIII, 19.) ſexto ante obitum Tiberii anno, et triceſimo circiter Senecae (nat. circa 753. mort. 818. Dio Caſſ. LXII, 25.): anteceſſerat autem in praefectura Aemilius Rectus, cuius mentio fit ap. Dion. Caſſ. LVII, 10. ad ann. 767. Hactenus bene excuſſit rem Lipſius. Adiungam nonnulla, quae moram facere poſſint, ne huic computationi calculum adiiciam. Ac primum locus eſt Dion. Caſſ. LVII, 19. ad a. 772. ubi Seius Strabo pater L. Aelii Seiani praefecturam Aegypti nactus eſſe narratur; unde certe ſequitur, Aemilio Recto vita functo non ſtatim ſucceſſiſſe Vetraſium Pollionem, ſed Seium Strabonem. Quum tamen poſtea eius nulla mentio facta ſit, nec oppreſſo quidem filio, haud temere concludi poſſit, per annum fere, et quod excurrit, illum Aegyptum tantummodo obtinuiſſe. Altera obiectio ab aetate Senecae peti poteſt. Si enim Vetr. Pollio noſtri avunculus fuit, ſequi videtur, Senecam triginta circiter annos natum Corduba Romam perveniſſe, quod tamen §. 1. huius cap. parum conveniat. Enimvero et huic obiectioni eo occurritur, quod nulla cauſa ſit, cur non matertera et avunculus ante praefecturam Aegypti loco nobili conſtituti Romae nepoti ad excolendum ingenium iuvenile profuerint. Ceterum avunculum et Equitem Roman. fuiſſe, eo evincitur, quod Tacitus Annal. XII, 60. narrat: divum Auguſtum apud equeſtres, qui Aegypto praeſiderent, lege agi — iuſſiſſe. Vtilis vero eſt haec diſquiſitio lectori Senecae, quandoquidem inde intelligit, noſtrum

quidem affectus tuos ſemper ſequitur. in mea tamen perſona, non tantum pro te dolet. Illius manibus in urbem perlatus ſum: illius pio maternoque nutricio per longum tempus aeger convalui: illa pro quaeſtura mea gratiam ſuam extendit: et quae ne ſermonis quidem, aut clarae ſalutationis ſuſtinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam. Nihil illi ſeductum 2 vitae genus, nihil modeſtia, in tanta feminarum petulantia, ruſtica, nihil quies, nihil ſecreti et ad otium repoſiti mores obſtiterunt, quo minus pro me etiam ambitioſa fieret. Haec eſt, mater cariſſima, ſolatium, quo reficiaris: illi quantum potes te iunge, illius arctiſſimis amplexibus alliga. Solent moerentes, ea quae maxime diligunt, fugere, et libertatem dolori ſuo quaerere: tu ad illam te, et quidquid cogitaveris,



ſtrum Aegyptum adiiſſe, et larga copia hanc terram cognoſcendi uſum eſſe, ideoque fidem eius haud ſpernendam in iis, quae de Aegypto, Aethiopia atque India retulerit.

*in mea tamen perſona*] ita, uti equidem te conſolarer, ſi adeſſem, eodem modo te tractat, quali ego te tractarem, meam conſolandi rationem ſequuta.

*Illius manibus*] Cordubae circa ann. 755. natus erat, et iuvenis Romam ab ea vocatus, ut ibi inſtitueretur. *nutricio*, nutricatu, curam egit mei aegrotantis. Valetudine autem noſtrum minus commoda uſum eſſe, ex Dione quoque Caſſ. LIX, 19. fin. ad ann. 792. perſpectum habemus, ubi Caligula Senecae infenſus duci eum paene iuſſiſſe narratur, niſi una e Caligulae concubinis avertiſſet periculum, hominem, dicens, phthiſi laborare, neque prope abeſſe a morte. *ſalutationis* — quae ne paſſa quidem eſt, ut adirent ſe nobilem matronam et ſalutarent honoris gratia, ea vero Senecae cauſa haec officia praeſtari ſibi conceſſit, quin etiam aliis praeſtitit, eo conſilio, ut hac *ambitione*, ſtudio nepotis, noſter quaeſtura potiretur.

2. *modeſtia*] quae cum petulantia, licentia feminarum comparata videbatur. *ruſtica*, inele-

conſer. ſive ſervare habitum iſtum voles, ſive deponere, apud illam invenies vel finem dolori tuo, vel
3 comitem. Sed ſi prudentiam perfectiſſimae feminae novi, non patietur te nihil profuturo moerore conſumi, et exemplum tibi ſuum, cuius ego etiam ſpectator fui, narrabit. Cariſſimum virum amiſerat, avunculum noſtrum, cui virgo nupſerat, in ipſa navigatione: tulit tamen eodem tempore et luctum, et metum, evictisque tempeſtatibus corpus eius naufraga evexit. O quam multarum egregia opera in obſcuro iacent! Si huic illa ſimplex admirandis virtutibus contigiſſet antiquitas: quanto ingeniorum certamine celebraretur uxor, quae oblita imbecillitatis, oblita etiam firmiſſimis metuendi maris, caput ſuum periculis pro ſepultura obiecit, et dum cogitat de viri funere, nihil
4 de ſuo timuit? Nobilitatur carminibus omnium, quae ſe pro coniuge vicariam dedit. hoc amplius eſt, diſcrimine vitae ſepulcrum viro quaerere: maior eſt amor, qui pari periculo minus redimit. Poſt hoc nemo miratur, quod per ſedecim annos, quibus maritus eius Aegyptum obtinuit, nunquam in publico conſpecta eſt. neminem provincialem domum ſuam admiſit:
5 nihil a viro petiit, nihil a ſe peti paſſa eſt. Itaque

inelegens, aſpera. *habitum* int. lugubrem ob filii exſilium.

3. *cuius ego etiam ſp. f.*] Haud dubie in navigatione, in reditu ex Aegypto, quam adierat avunculum ſuum, praefectum auguſtalem, conventum. *naufraga* i. naufragio proxima, quippe cuius navis *exarmata* (§. 6.) i. armamentis ſpoliata ferebatur.

4. *Nobilitatur*] Alceſtin dicit Peliae filiam loco Admeti mariti morti ſe obiicientem (*pro coniuge vicariam ſe dantem*) ut a Graecis, e. c. Euripide, dramate nobiliſſimo, quod supereſt, et a Romanis, e. c. Ovid. Triſt. V, 14, 37. Pont. III, 1, 106. carminibus nobilitatam. Fabula notiſſima, et ab ingenioſiſſimo poeta noſtrate

que loquax, et ingenioſa in contumelias praefectorum provincia, in qua etiam qui vitaverunt culpam, non effugerunt infamiam, velut unicum ſanctitatis exemplum ſuſpexit: et quod illi difficillimum eſt, cui etiam periculoſi ſales placent, omnem verborum licentiam continuit, et hodie ſimilem illi, quamvis nunquam ſperet, ſemper optat. Multum erat, ſi per ſedecim 6
annos illam provincia probaſſet: plus eſt, quod ignoravit. Haec non ideo refero, ut eius laudes exſequar, quas circumſcribere eſt, tam parce tranſcurrere: ſed ut intelligas, magni animi eſſe feminam, quam non ambitio, non avaritia, comites omnis potentiae et peſtes, vicerunt: non metus mortis eam, exarmata navi naufragium ſuum ſpectantem, deterruit, quo minus exanimi viro haerens, quaereret, non quemadmodum inde exiret, ſed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem exhibeas oportet, et 7
animum a luctu recipias, et id agas, ne quis te putet partus tui poenitere. Ceterum quia neceſſe eſt, quum omnia feceris, cogitationes tamen tuas ſubinde ad me recurrere, nec quemquam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obverſari: non quia illi minus cari ſint, ſed quia naturale eſt, manum ſaepius ad id referre quod doleat. Qualem me cogites, accipe: laetum et alacrem velut optimis rebus. ſunt autem optimae, quum animus omnis cogitationis expers ope-

ſtrate Wieland eximie tractata. Narrat et Apollodor. I, 9, 15.

5. *loquax et ingenioſa*] Confirmatur hoc iudicium et ab Herodiano Hiſtor. IV, 9, 2. ed. Wolf. p. 160., qui Alexandrinos φιλοσκώμμονας appellat: locus tamen claſſ. eſt apud Flavium Vopiſcum in Saturnino c. VII et VIII. (p. 233. 234. Tom. II. Hiſtor. Auguſt. bip.) ubi Hadriani epiſtola, Aegyptiorum naturam et indolem declarans, exſtat.

6. *circumſcribere*] in anguſtum deducere, ideoque aliquid ab iis detrahere, invidioſum eſſe in eius laudes.

operibus ſuis vacat; et modo ſe levioribus ſtudiis oblectat, modo ad conſiderandam ſuam univerſique na-
8 turam, veri avidus inſurgit. Terras primum, ſitumque earum quaerit. deinde conditionem circumfuſi maris, curſusque eius alternos et recurſus: tunc quidquid inter coelum terrasque plenum formidinis interiacet, perſpicit, et hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum nivisque et grandinis iactu tumultuoſum ſpatium: tum peragratis humilioribus ad ſumma prorumpit, et pulcherrimo divinorum ſpectaculo fruitur, aeternitatisque ſuae memor, in omne quod fuit, futurumque eſt omnibus ſeculis, vadit.

AD

# AD POLYBIVM CONSOLATIO

## LIBER ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

### A R G V M E N T V M.

*Omnia et maxima, quin etiam mundus hic et ea, quae in eo ſunt, interitura ſunt: proinde interitum ſingulorum animarum noli queri* (c. 20.): *Arrogantis enim eſſet, poſcere, ut tibi uni parcatur: quare patiaris, quae omnibus nobis communia ſunt. Nec dolor quidquam proderit* (c. 21 — 22, 3.). *Iam ingenioſa allocutione ad Fortunam conqueritur calamitatem, Polybio factam, egregie ad laudes eius fratrisque inſtituta* (— c. 23.). *Sed quandoquidem his accuſationibus Fortunae nihil proficimus, omittamus: nam nec frater, nec ullus homo lacrimis delectatur* (— c. 24, 3.). *Quid, quod fratribus tuis exemplo eſſe deceat: abſcondas itaque luctum* (— c. 24.). *Accedit, quod hoc inferius eſſet dignitate, exiſtimatione publica de te, atque adeo officio in Caeſarem Claudium [cuius laudes hac occaſione data, celebrantur]* (— c. 26, 6.). *Vt melius luctum vincas, in ſolitudine occupa te ſtudiis* (— c. 27, 3.). *Praeterea neque tuo, neque fratris nomine lugere decet; hic enim felix eſt* (— c. 29, 3.). *Igitur gaudeas fratrem talem habuiſſe* (— c. 31.): *Mors enim ad humanam ſortem pertinet: quod ex operibus tuis diſces, Homero, atque Virgilio. His dignum te praeſtes, et Caeſare Claudio (quem laudibus onerat)* (— c. 36, 2.). *Ad haec Caeſar ipſe te conſolabitur, incommodis, quae familiae ſuae acciderunt, enarrandis* (— c. 37, 4.). *Redit denique ad ſtudia commendanda etc.* (— fin.).

*Polybius, ad quem haec conſolatio miſſa eſt, libertus Claudii Caeſaris fuit a ſtudiis, a quo poſt Narciſſum maxime aeſtimatus eſſe narratur* (Dio Caſſ. LX, 29. 31. Sueton. Claud. 28.). *Innocentiſſimus et eruditiſſimus fuit, ſi noſtrum audias, Suetonio tamen et Dione referentibus improbus homo. Interfectus eſt, Meſſalinae, qua cum familiariſſime vixerat, machinationibus* a. V. C. 800. (Dio Caſſ. LX, 31. init.). *Conſolatio vero haec compoſita eſt, quum Polybius morte fratris ſui optimae indolis et ſpei iuvenis vel maxime afflictus eſſet*, anno V. C. 794. *Quum in eo eſſet Claudius,*

*dias, ut Germaniam pacaret, et Britanniam aperiret* (vid. c. 32, 2. coll. Dio Caſſ. LX, 8. 19. Sueton. Claud. 25.). *Nam anno* 794. *Sulpicius Galba Cattos, et Publius Gabinius Chaucos vicerat, et de Britannis ſubiugandis, auctore Berica, exule Britanno, qui Romam auxilii petiturus confugerat, cogitabatur. Quam rem Aulus Plautius cum legatis Flavio Veſpaſiano eiusque fratre Sabino* anno V. C. 796. *perfecit* (Dio Caſſ. LX, 19. 20.). *His rationibus hiſtoricis diligenter comparatis cum* cap. 37, 7., *facile eſt ad intelligendum, Senecam auctorem huius conſolationis eſſe non poſſe, quippe quem eodem anno extremo, quo hae ſpes Romae concipi coeperunt, in exſilium miſſus narratur* (Dion. Caſſ. LX, 8. med.). *Nam* c. 37, 7. *auctor de ſe narrat, longo iam ſitu obſoleto et hebetato animo ſeſe haec compoſuiſſe; ut ſaltem Claudio imperium modo obtinente in exſilium miſſus eſſe videatur auctor. Atqui Seneca non ita longe ante aut poſt haec conſilia bellica urbe egreſſus eſſe videri poteſt. Deinde* capp. 31, 4. et 32, 1. *inſpectis et comparatis, patet, Claudium imperium nuper obtinuiſſe: patere, ait auctor, fortuna, quidquid prioris principis (dicit autem Caligulam) furor concuſſit, (Claudium) in locum ſuum reſtituere ac reponere. Quae quidem de principe recenti tantummodo dici cum laude poſſe, quivis intelliget. Eo ſpectant quoque verba* (ibid. §. 3.) *de Claudii miſericordia, qua complures exules revocaverit: at haec nonniſi in primum imperii Claudiani annum cadit* (Dio Caſſ. LX, 4. init.). *Ipſa auctoris laetitia de Claudii filio Britannico, quem ei Meſſalina vigeſima imperii die* (Suet. Claud. 27.) *pepererat, rationes noſtras confirmat. Denique cauſae internae adſunt, quae evincant, hunc fetum adulatoris quidem et proiecti hominis, non Senecae eſſe. Quis enim Stoicus, ut quaedam tantum afferam, tam dubitanter et ſupine et quidem homini docto, quem Polybium fuiſſe nulli dubitamus, dixerit, quae* c. 20, 2. *Manda — demerget* — et c. 37, 4.: *Et ſcio — compuliſſet, leguntur? In his nempe Seneca ſine ulla ratione ſibi ipſe contradiceret, et vineta ſua ipſe abſurdiſſime caederet, quod numquam a quoquam mihi perſuaderi patiar. Deinde quis credat Senecam, virum XL. fere annos iam natum de ſententia, quam usquequaque non ſine laude tuitus erat, tam turpiter deſtitiſſe, et laudaſſe hominem, cui non ita longe poſt et alibi et in celebri apocolocyntheſi tot tantasque notas turpitudinis inuſſerit? Mihi certe exploratum eſt, Senecam tam abiecto animo haudquaquam fuiſſe, ut de innocentia moram parum ſollicitus quocunque pretio liberationem exſilii redimere potuerit. Nam Tacitum alioqui ſeverum morum arbitrum has proiectiſſimi animi notas in Senecae ingenio moribusque vel ab eius adverſariis, e. c. Suilio* (Annal. 13, 42.) *vel a*

*ſemet*

*ſemet* (Annal. XV, 62. ſq.) *declarandis putemus praetermiſiſſe? Ipſe contra Tacitus* (Annal. XV, 62. init.) *refert ut e ſua perſona, Senecam morientem, quod unum iam attamen pulcherrimum habuiſſet, imaginem vitae ſuae amicis relinquere:* et cap. 61. *ei. libr. Seneca de ſemet: nec ſibi, ait, promtum in adulationes ingenium. Idque nulli magis gnarum, quam Neroni, qui ſaepius libertatem Senecae, quam ſervitium expertus eſſet.*

*Haec poſteriora, ne quidquam celem, a Diderото quoque leviter perſtricta video, rationibus hiſtoricis, quarum praecipuus in hac re uſus eſſe videtur, ne verbo quidem commemoratis. Atque vereor, ut eius defenſio Senecae maiorem virorum harum rerum peritorum applauſum nacta ſit, quam cenſura defenſionis in margine laudata.**) *Denique nec Dionis Caſſii hoc loco obliviſcendum nobis eſt. Qui quum Senecae* (c. 59, 19.) *ſatis honorificis verbis meminiſſet, poſtea* (c. 61, 10.) *ſibi tam parum conſtat, ut eum conviciis acerbiſſimis conſectetur, ideoque poſteris vel pluribus anſam offerret ſatis amplam, peſſima quaeque in Senecam effundendi, excepto Shafteſburio (Characteriſticks* III, p. 24. not.) *Sallierio (Mem. de l'Acad. des Inſcript.* T. VIII, p. 228.) *al. Ex illo Dionis iudicio inſenſiore ſpectat huc accuſatio haecce: „Senecam „exſilii ſui pertaeſum ex inſula, in qua exſulabat, Romam miſiſſe „libellum, in quo Meſſalinam et Claudii libertos adulatus eſſet, „quem tamen libellum, poſteaquam in ſummum fere honoris faſtigium eſcenderat, pudore motus ſupprimere tentaviſſet." Iam hunc librum adhuc exſtare atque adeo noſtram eſſe conſolationem, ad unum fere omnes pronuntiaverunt. Enimvero equidem hoc loco non ſatis mirari poſſum, quomodo tandem factum ſit, ut viri docti, inque iis Fabricius potiſſimum atque Erneſti in hanc ſententiam inclinare potuerint. In Conſolatione enim, ut breviter rem perſtringam, nulla Meſſalinae ſit mentio, nec, praeter unum Polybium, reliquorum libertorum: deinde Claudii ibi laudes reperiuntur, de quibus tamen ſilet Dio Caſſius, qui profecto hoc non praetermiſiſſet, quandoquidem eo novam nactus eſſet materiam, Senecam, auctorem apocolocyntoſeos foediſſimo convicio proſcindendi. Neque vero obiici debet, haec omnia in priore parte conſolationis, nunc perdita, occurriſſe,*

*) Eſſai ſur la vie de Seneque ſur ſes écrits et ſur les regnes de Claude et de Neron. Cuius libri auctorem eſſe Diderotum, conſtat, ab Adelungio tamen in Ioechero aucto h. art. omiſſum. Septimam autem partem operis conſtituit, quod anno 1779. Pariſ. Lutet. 8. prodiit ſub hoc titulo: Les Oeuvres de Seneque le Philoſophe traduites en françois par feu M. le Grange: avec des Notes. Cf. Additamenta ad Ephemerides literar. Gotting. anni 1780. nr. 41. p. 641. ſq. Cenſura ibi huius operis exſtat docta eaque Meinerſii.

*riſſe, quum cuivis libellum non cupide perlegenti manifeſtum ſit, tum ex initio illo nonniſi perpauca eaque introitûs ergo poſita periiſſe, tum vero etiam locum quam maxime idoneum et Meſſalinae et libertis Claudii laudandis poſt Claudii laudes eſſe debuiſſe. Hoc per ſe patet, et ex ratione veterum vulgata conſolationes componendi, ut videlicet praeceptis prior, exemplis ſecundus locus plerumque a Rhetoricae doctoribus tribueretur (v. Conſol. ad Marciam 2, 1.), in oculos ſe ingerit.*

*Ceterum tam cupidum me non eſſe pronuntio, ut prorſus negaverim, nullum talem librum a Seneca eſſe compoſitum, qualem Dio Caſſius memoravit. Perapportune enim memor ſum ſententiae a Seneca prolatae (de Conſtantia Sapientis c. 14, 2.): „Quid ergo? „Sapiens non accedet ad fores, quas durus ianitor obſidet? Ille vero, ſi res neceſſaria vocabit, experietur, et illum, quisquis erit, „tanquam canem acrem, obiecto cibo leniet, nec indignabitur, aliquid impendere, ut limen tranſeat, cogitans et in pontibus quibusdam pro tranſitu dari.“ Quae ſi ad miſerum vitae ſtatum, quo in Corſica angebatur, referamus, nulli dubitabimus, quin praeclararum in Conſol. ad Helv. occurrentium ſententiarum prorſus immemor, ſibique ideo non ſatis conſtans, quovisque pretio libertatem redimiturus libellum illum a Dione eiusque epitomatore Xiphilino (qui adeo plures libellos laudationum, ἐγκώμια, ex uno Dionis, ut fieri ſolet, conflavit, p. 694.) memoratum commode conſcripſerit.*

*Niſi itaque omnia me fallunt, in eam ſententiam inclinem atque propendeam neceſſe eſt, ut libello laudationis iſta prodito, nullus in Senecae ſcriptis hodieque exſtet, ad quem Dionis Caſſii locus commemoratus reduci poſſit: noſtra vero Conſolatio ad Polyb. ab alio quopiam nobis plane incognito homine eoque exſule compoſita ſit eo tempore, quo Senecae exſilium vix incepiſſet.*

*His rationibus moveor, ut contra Lipſium (dixit autem in Argumento, huic conſolationi praemiſſo: Senecae hoc ſcriptum eſſe, negare non licet; editioni deſtinatum ab eo, non arbitror, ſed pro praeſenti forma abiecte et demiſſe ſcriptum, ad ſervulum, heu, quot laudibus exornatum! Pudet, pudet: inimicus Senecae fuit, et gloriae eius, quisquis vulgavit!) Senecae hanc conſolationem abiudicem.*

*Auctorem tamen hominem fuiſſe doctum exiſtimo, et literis exculto ingenio, cui eo nomine excuſationem aliquam deprecer, quod Claudiani imperii initium ſatis manſuetum optima quaeque polliceretur.*

XX.

XX. * * * * noſtra corpora compares, firma ſunt: ſi redigas ad conditionem naturae omnia deſtruentis, et unde edidit eodem revocantis, caduca ſunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, et ſi qua his multo mirabiliora ſequentium annorum exſtruxit ambitio, aliquando ſolo aequata viſentur. Ita eſt: nihil perpetuum, pauca diuturna ſunt. aliud alio modo fragile eſt: rerum exitus variantur: ceterum quidquid coepit, et deſinit. Mundo quidam 2 minantur interitum, et hoc univerſum, quod omnia divina humanaque complectitur, ſi fas putas credere, dies aliquis diſſipabit, et in confuſionem veterem tenebrasque demerget. Eat nunc aliquis, et ſingulas comploret

### Varietas Lectionis.

Cap. XX. a. Fuga vacui, ut vocant, hic libellis MSS. Senecae adiecta eſſe videtur. Plerumque adhaeſit in MSS. Senecae libello de *brevitate vitae:* unde hic capitum numerus, quem diſturbare nolui.

### Animadversiones.

Cap. XX. *noſtra corpora — ſunt*] De operibus magnis, quibuscum corpora noſtra comparaverat auctor, hic ſermonem eſſe, ſequentia docent. Natura iis fortior eſt. *Septem illa miracula*] ſunt muri Babylonii, templum Dianae Epheſi, ſtatua Iovis Olympiae a Phidia confecta, Pyramides, ſepulcrum Mauſoli, Coloſſus Rhodius et horti penſiles Babylone. Epigramma ingenioſum in dialecto dorica conſcriptum exſtat de his ſeptem miraculis mundi in Antholog. I, c. 54. p. 71. H. Stephan. Καὶ κρανααῖς βαβυλῶνος etc. Philonis Byzantii liber de ſeptem orbis ſpectaculis inſertus eſt a Iac. Gronov. VIII. Tom. Antiquitat. Graec. *multo mirabiliora* ſpectant ad Romana opera, e. c. Amphitheatra etc.

2. *Mundo quidam*] Stoici, deflagratione mundi. Nat. Qu. VI, 28. ſqq. Tiedemann. *Geiſt d. ſp. Philoſ.* II, 466. ſq. Stoici antiquiores igne aliquando mundum putabant conſumtum iri; quoniam igni originem debeat: Seneca vero hac parte a Stoicis diſcedit, et aquam ſubſtituit, l. l.

ret animas: Carthaginis ac Numantiae Corinthique cinerem, et ſi quid altius cecidit, lamentetur: quum etiam hoc, quod non habet quo cadat, ſit interiturum. Eat aliquis, et fata, tantum aliquando nefas auſura, ſibi non peperciſſe conqueratur.

XXI. Quis tam ſuperbae impotentisque arrogantiae eſt, ut in hac naturae neceſſitate, omnia ad eundem finem revocantis, ſe unum ac ſuos ſeponi velit: ruinaeque, etiam ipſi mundo imminenti, aliquam domum ſubtrahat? Maximum ergo ſolatium eſt, cogitare id ſibi accidiſſe, quod ante ſe paſſi ſunt omnes, omnesque paſſuri: et ideo mihi videtur rerum natura, quod graviſſimum fecit, commune feciſſe, ut crudelitatem fati con-
2 ſolaretur aequalitas. Illud quoque te non minimum adiuverit, ſi cogitaveris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem deſideras, nec tibi; noles enim longum eſſe, quod irritum eſt. Nam ſi quidquam triſtitiâ profecturi ſumus, non recuſo, quidquid lacrimarum fortunae meae ſuperfuit, tuae fundere. inveniam etiamnunc per hos exhauſtos iam fletibus domeſticis oculos quod effluat, ſi modo id tibi futurum bono eſt. Quid ceſſas? conqueramur, atque adeo ipſe hanc litem meam faciam:
3 Iniquiſſima omnium iudicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuiſſe, qui munere tuo tantam venerationem receperat, ut, quod raro ulli contingit, feli-

Cap. XXI. Quum ruinae et ipſi mundo immineant, ferenda ſunt, quae fatum dederit. Dolor itaque nihil proderit. Tamen tua cauſa conquerar Fortunam. — Qua allocutione ad Fortunam ingenioſa egregie utitur ad Polybium laudibus celebrandum.

2. *Illud quoque*] Laudat Lipſius Philemonis ſimile dictum egregium (ap. Brunk. Gnom. poet. graec. p. 197. XIV.) cf. Gatak. ad Antonin. p. 273. 274. *per hos exhauſtos — oculos:* Seneca aliter ſe geſſit in exſilio: cf. Conſ. ad Helv. XVII, 7. *litem meam,* quam

felicitas eius effugeret invidiam. Ecce eum dolorem illi, quem ſalvo Caeſare accipere maximum poterat, impreſſiſti: et quum bene illum undique circumiſſes, intellexiſti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nun- 4
quam illi obnoxius fuit. nunc quoque quantum poteſt, illam a ſe abiicit, et in tanta felicitate acquirendi, nullum maiorem ex ea fructum, quam contemtum eius petit. Eriperes illi amicos? ſciebas tam amabilem eſſe, ut facile in locum amiſſorum poſſet alios ſubſtituere. Vnum enim hunc ex his, quos in principali domo potentes vidi, cognoviſſe videor: quem omnibus amicum habere quum expediat, magis tamen etiam libet. Eri- 5
peres illi bonam opinionem? ſolidior eſt haec apud eum, quam ut a te quoque ipſa concuti poſſet. Eriperes bonam valetudinem? ſciebas animum eius liberalibus diſciplinis, quibus non innutritus tantum, ſed innatus eſt, ſic eſſe fundatum, ut ſupra omnes corporis dolores emineret. Eriperes ſpiritum? quantulum nocuiſſes? longiſſimum illi aevum ingenii fama promiſit. Id 6
egit ipſe, ut meliore ſui parte duraret, et compoſitis eloquentiae praeclaris operibus, a mortalitate ſe vindicaret. Quamdiu fuerit ullus literis honor, quamdiu ſteterit aut Latinae linguae potentia, aut Graecae gratia, vigebit cum maximis viris, quorum ſe ingeniis vel contulit, vel, ſi hoc verecundia eius recuſat, applicuit.



tuam cauſam ita agam, quaſi eſſet mea.

3. *Ecce — impreſſiſti*] Salvo Caeſare nullus dolor eſſe tantus videbatur, ut eo opprimeretur: at tu tamen tangere noſti.

4. *pecuniam — petit*] Si hiſtorico maior fides habenda ſit, quam huic adulatori, aliter ſe res habuit. cf. Sueton. Claud. 28. fin.

6. *Id egit ipſe — applicuit*] Fortuna profecto ulta eſt hanc licentiam querelarum! Niſi hic libellus ſervatus eſſet, neſciremus quidem, Polybium

XXII. Hoc ergo unum excogitaſti, quomodo illi
maxime poſſes nocere. Quo melior enim eſt quisque,
hoc ſaepius ferre te conſuevit, ſine ullo delectu furen-
tem, et inter ipſa beneficia metuendam. Quantulum
erat, tibi immunem ab hac iniuria praeſtare eum homi-
nem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa
2 perveniſſe, et non ex tuo more temere incidiſſe? Adii-
ciamus, ſi vis, ad has querelas, ipſius adoleſcentis in-
terceptam inter prima incrementa indolem. Dignus
fuit ille te fratre: tu certe eras digniſſimus, qui nec ex
indigno quidem quidquam doleres fratre. Redditur illi
teſtimonium aequale omnium hominum. deſideratur in
tuum honorem, laudatur in ſuum: nihil in illo fuit,
quod non libenter agnoſceres. Tu quidem etiam minus
bono fratri fuiſſes bonus: ſed in illo pietas tua idoneam
3 nacta materiam, multo ſe liberius exercuit. Nemo po-
tentiam eius iniuriâ ſenſit, nunquam ille te fratrem ulli
minatus eſt. Ad exemplum ſe modeſtiae tuae formave-
rat, cogitabatque quantum tu et ornamentum tuorum
eſſes, et onus. Suffecit ille huic ſarcinae. O dura fa-
ta, et nullis aequa virtutibus! antequam felicitatem
ſuam noſſet frater tuus, exemtus eſt. Parum autem me
indignari ſcio: nihil eſt enim difficilius, quam magno
4 dolori paria verba reperire. Iam nunc tamen ſi quid
proficere poſſumus, conqueramur. „Quid tibi voluiſti,
„tam iniuſta, et tam violenta fortuna? Tam cito indul-
„gentiae tuae te poenituit? quae iſta crudelitas eſt? in
„medios fratres impetum facere, et tam cruentâ rapinâ
„con-

hunc aliquid compoſuiſſe: cf. infra c. 26, 6. 30, 4. *poten-tia*, de maieſtate et gravitate latini ſermonis intelligere malim, vi oppoſitae *gratiae*, quam proprie cum Lipſio: quae imperabat.

Cap. XXII. 3 *onus*] i. ci neceſſitatem tui imitandi impoſuiſti. De hac vi *oneris*, *onerare* in Lexicis non obſervata elegantiore conf. I. M. Heuſinger ad Cic. de Offic. III, 2, 5., ubi multa exempla ex

„concordiſſimam turbam imminuere, tam bene ſtipatam
„optimorum adoleſcentium domum, in nullo fratre de-
„generantem, turbare, et ſine ulla cauſa delibare volui-
„ſti? Nihil ergo prodeſt innocentia ad omnem legem 5
„exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis ſummae
„potentia, ſumma conſervata abſtinentia, nihil ſincerus
„et [a] tutus literarum amor, nihil ab omni labe mens
„vacans? Luget Polybius, et in uno fratre, quid de re-
„liquis poſſis, admonitus, etiam de ipſis doloris ſui ſo-
„latiis timet. facinus indignum! luget Polybius, et ali-
„quid propitio dolet Caeſare! hoc ſine dubio impo-
„tens fortuna captaſti, ut oſtenderes neminem contra
„te, ne a Caeſare quidem, poſſe defendi."

XXIII. Diutius accuſare fata poſſumus, mutare non
poſſumus: ſtant dura et inexorabilia. nemo illa convi-
cio, nemo fletu, nemo cauſa movet: nihil unquam par-
cunt ulli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis
nihil proficientibus, facilius enim nos illi dolor iſte ad-
iiciet, quam illum nobis reducet. Qui ſi nos torquet,
non adiuvat. primo quoque tempore deponendus eſt,
et ab inanibus ſolatiis, atque amara quadam libidine do-
lendi, animus recipiendus. Nam lacrimis noſtris, ni
ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedum 2
mortales circumſpice: larga ubique flendi, et aſſidua
materia. alium ad quotidianum opus laborioſa egeſtas
vocat; alium ambitio nunquam quieta ſolicitat: alius

 divi-

Cap. XXII. a. *ſincerus et tutus*: Omnium libr. lectio: bene ſer-vata a Gronov. Muretus: *putus*: Pinc. *ex toto*.

ex Plinio iun. laudat, noſtro tamen praetermiſſo.

5. *Nihil ergo* etc.] Adulationis formam certe ingenioſam invenies, etiamſi ipſum adulatorem contemnas. *Luget Polybius et aliquid — Caeſare!* infortunium maximum eſt, lugere, quum Caeſar propitius ſit, quum in ſummo felicitatis gradu conſtitutus ſis. Lipſius merito haec inepta vocat.

Cap. XXIII. Revocat ſe a querelis lacrimisque nihil proficientibus.

divitias, quas optaverat, metuit, et voto laborat ſuo:
alium ſolicitudo, alium labor torquet, alium ſemper
veſtibulum obſidens turba: hic habere ſe dolet liberos,
hic perdidiſſe. Lacrimae nobis deerunt, ante quam
3 cauſae dolendi. Non vides, qualem vitam nobis rerum
natura promiſerit, quae primum naſcentium omen fle-
tum eſſe voluit? Hoc principio edimur, huic omnis ſe-
quentium annorum ordo conſentit. ſic vitam agimus:
ideoque moderate id fieri debet a nobis, quod ſaepe fa-
ciendum eſt: et reſpicientes, quantum a tergo rerum
triſtium immineat, ſi non finire lacrimas, at certe reſer-
4 vare debemus. Nulli parcendum eſt rei magis quam
huic, cuius tam frequens uſus eſt. Illud quoque te non
minimum adiuverit, ſi cogitaveris, nulli minus gratum
eſſe dolorem tuum, quam ei cui praeſtari videtur. Tor-
queri ille te aut non vult, aut non intelligit. nulla ita-
que eius officii ratio eſt, quod ei cui praeſtatur, ſi nihil
ſentit, ſupervacuum eſt: ſi ſentit, ingratum.

XXIV. Neminem toto orbe terrarum eſſe, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim. Quid ergo? quem nemo adverſus te animum gerit, eum eſſe tu credis fratris tui, ut cruciatu tuo noceat tibi: ut te velit abducere ab occupationibus tuis, id eſt, a ſtudio, et a Caeſare? Non eſt hoc ſimile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri praeſtitit, venerationem tanquam

2. *voto laborat ſuo*] torquetur eo, quod optaverat. Lipſius.

3. *Non vides* etc.] Vide, quomodo Seneca haec extulerit Conſol. ad Marc. c. 11.

Cap. XXIV. Nec frater lacrimas poſcit: ſis exemplo reliquis fratribus et abſconde luctum.

*a ſtudio*] i. propr. a ſtudiis literarum. Eius occupationes continebantur bonis artibus et munere, quod Caeſari praeſtabat. Lipſius ait: alludit ad munus eius: erat enim hic Polybius Principi ſuo a ſtudiis, ut Suetonio dicitur c. 28. Quod tamen non ita capiendum, ut libris modo cum Clau-

quam parenti, cultum tanquam ſuperiori, ille deſiderio tibi eſſe vult, tormento eſſe non vult. Quid itaque iuvat dolore intabeſcere: quem, ſi quis defunctis ſenſus eſt, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incer- 2
ta poſſet voluntas videri, omnia haec dubie ponerem, et dicerem: Sive te torqueri lacrimis nunquam deſinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo eſt: ſive non vult, [a] utrique veſtrum inertem dolorem dimitte. nec impius frater ſic deſiderari debet, nec pius ſic velit. In hoc vero, cuius tam explorata pietas, pro certo habendum eſt, nihil eſſe illi poſſe acerbius, quam hic ſi tibi caſus eius acerbus eſt, ſi te ullo modo torquet, ſi oculos tuos, indigniſſimos hoc malo, ſine ullo flendi fine et conturbat idem et exhaurit. Pietatem tuam ta- 3
men nihil aeque a lacrimis tam inutilibus abducet, quam ſi cogitaveris, fratribus te tuis exemplo eſſe debere, fortiter hanc fortunae iniuriam ſuſtinendi. Quod duces magni faciunt, rebus affectis, ut hilaritatem de induſtria ſimulent, et adverſas res adumbratâ laetitiâ abſcondant, ne militum animi, ſi fractam ducis ſui mentem viderint, et ipſi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum eſt. Indue diſſimilem animo tuo vultum, et, ſi 4
potes, proiice omnem ex toto dolorem: ſin minus, introrſus abde et contine, ne appareat, et da operam, ut fratres tui te imitentur: qui honeſtum putabunt, quodcunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo ſument. Et ſolatium debes eſſe, et conſolator illorum: non poteris autem horum moerori obſtare, ſi tuo indulſeris.



Cap. XXIV. a. *utrique veſtrum inertem*: Lipſ. ex ſuo libro.

Claudio vacaverit, ſed imo *rendis*, quod infra c. 26.
*libellis et deſideriis hominum* diſces.
*capiendis*, *diſponendis*, *ſugge-*

XXV. Poteſt et illa res a luctu te prohibere nimio, ſi tibi ipſe renuntiaveris, nihil horum quae facis poſſe ſubduci. Magnam tibi [a] partem hominum conſenſus impoſuit: haec tibi tuenda eſt. Circumſtat te omnis iſta conſolantium frequentia, et in animum tuum inquirit, ac perſpicit quantum roboris ille adverſus dolorem habeat, et utrumne tu tantum rebus ſecundis dextere uti ſcias, an et adverſas poſſis viriliter ferre: obſervantur oculi tui. Liberiora omnia ſunt iis, quorum affectus tegi poſſunt: tibi nullum ſecretum liberum eſt; in multa luce fortuna te poſuit. omnes ſcient, quomodo te in iſto tuo geſſeris vulnere: utrumne ſtatim percuſſus arma ſubmiſeris, an in gradu ſteteris. Olim te in altiorem ordinem et amor Caeſaris extulit, et tua ſtudia deduxerunt: nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebre eſt, quam conſumendum ſe dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. multa tibi non permittit opinio de ſtudiis ac moribus tuis recepta: multum a te homines exigunt, multum exſpectant. Si volebas tibi omnia licere; ne convertiſſes in te ora omnium! nunc autem tibi praeſtandum eſt, quantum promiſiſti omnibus illis, qui opera ingenii tui laudant, qui deſcribunt, quibus, quum

Cap. XXV. a. *partem.* E codd. Grou. antea: *perſonam.*

Cap. XXV. Omnia quae tibi adſunt, dignitas etc. ſuadent, ut te a lacrimis temperes.

*Magnam — partem*] ad ſcenicas partes (Rolle vocamus) referam, cum Lipſio et Gronovio. Partes autem imponuntur.

2. *Liberiora — tegi — ſteteris*) Haud dubie de gladiatore vulnerato cogitavit, a quo *arma ſubmittere* victas manus dare, ſe victum declarare, et *gradus* i. locum et habitum firmum gladiatoris ſumſit. *altiorem ordinem* ad Caeſaris domum pertines.

3. *deſcribunt*] exponunt virtutes et dotes operum tuorum: ad Soſios tamen illius temporis quoque ſpectare poteſt. Arbitri harum rerum laudant, et librarii occupati ſunt

quum fortuna tua opus non ſit, ingenio opus eſt. Cuſtodes animi tui ſunt: nihil unquam itaque potes 4
indignum facere perfecti et eruditi viri profeſſione, ut non multos admirationis de te ſuae poeniteat. Non licet tibi flere immodice: nec hoc tantummodo non licet, nec ſomnum quidem extendere in partem diei licet, aut a tumultu rerum in otium ruris quieti confugere, aut aſſidua laborioſi officii ſtatione fatigatum corpus voluptaria peregrinatione recreare, aut ſpectaculorum varietate animum detinere, aut tuo arbitrio diem diſponere.

XXVI. Multa tibi non licent, quae humillimis et in angulo iacentibus licent. Magna ſervitus eſt magna fortuna. Non licet tibi quidquam arbitrio tuo facere: audienda ſunt tot hominum millia, tot [a] diſponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto coëuntium congeſtus, ut poſſit per ordinem ſuum principis maximi animo ſubiici, erigendus tuus eſt. Non licet 2
tibi, inquam, flere: ut multos flentes audire poſſis, [b] ut periclitantium, et ad miſericordiam mitiſſimi Caeſaris pervenire cupientium lacrimae, ſic tibi tuae aſſiccandae ſunt. Hoc tamen etiam non in levioribus remediis adiuvabit. quum voles omnium rerum oblivisci, cogita Caeſarem: vide quantam huius in te in-

O 5 dulgen-

Cap. XXVI. a. *diſponendi libelli:* Haec lectio e codd. reſtituta e Lipſio.
b. *ut periclitantium — ſunt* Gronov. e MSS.

ſunt deſcribendis libris tuis, ut aliis vendant. Poſterius praeferam, ob ſequens: quibus — ingenio (tuo) opus eſt.

4. *Non licet tibi flere — nec ſomnum —*] ſi fratrem deflendo per magnam noctis partem, ſomno tandem obrutus in diei partem eam extendas etc.

Cap. XXVI. Cogitatio illa, te Caeſarem iuvare, a flendo te retineat, et literis remittat.

*Multa tibi* etc.] Eadem fere invenies ap. Senec. de Clement. I, 8. *libelli* quibus preces aut deſideria continentur.

dulgentiae fidem, quantam induſtriam debeas. intelliges non magis tibi incurvari licere, quam illi, ſi quis modo eſt fabulis traditus, cuius humeris mun-
3 dus innititur. Caeſari quoque ipſi, cui omnia licent, propter hoc ipſum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius induſtria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo ſe Caeſar orbi terrarum dedicavit, ſibi eripuit: et ſiderum modo, quae irrequieta ſemper curſus ſuos explicant, nunquam illi licet nec ſubſiſtere, nec quidquam ſuum facere. Ad quendam itaque modum tibi quoque eadem neceſſitas iniungitur: non licet tibi ad utilitates tuas, ad ſtudia tua reſpi-
4 cere. Caeſare orbem terrarum poſſidente, impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec ulli alii rei potes: totum te Caeſari debes. Adiice nunc, quod, quum ſemper praedices cariorem tibi ſpiritu tuo Caeſarem eſſe, fas tibi non eſt, ſalvo Caeſare, de fortuna queri. Hoc incolumi, ſalvi tibi ſunt tui: nihil perdidiſti: non tantum ſiccos oculos tuos eſſe, ſed etiam laetos oportet. in hoc tibi omnia ſunt: hic pro omnibus eſt.
5 Quod longe a ſenſibus tuis prudentiſſimis piiſſimisque abeſt, adverſus felicitatem tuam parum gratus es, ſi tibi quidquam, hoc ſalvo, flere permittis. Monſtrabo etiamnunc non quidem firmius remedium, ſed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda triſtitia. nam quamdiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inveniet acceſſum: omnia in te Caeſar tenebit: quum ab illo diſceſſeris, tunc, velut occaſione data, inſidiabitur ſolitudini tuae dolor, et

2. *Si quis modo eſt fabulis traditus*] De Atlante cogitaſſe certum eſt. H. e. mihi videtur non ſolum fabula narrari Atlas, cuius humeris mundus innititur, ſed video quoque Caeſarem noſtrum Atlantem verum non fabuloſum.

et requieſcenti animo tuo paulatim irrepet. Itaque 6
non eſt, quod ullum tempus vacare patiaris a ſtudiis. tunc tibi literae tuae, tam diu ac tam fideliter amatae, gratiam referant: tunc te illae antiſtitem et cultorem ſuum vindicent: tunc Homerus et Virgilius, tam bene de humano genere meriti, quam tu de omnibus et de illis meruiſti, quos pluribus notos eſſe voluiſti quam ſcripſerant, multum tecum morentur. tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiſeris. Tunc Caeſaris tui opera, ut per omnia ſecula domeſtico narrentur praeconio, quantum potes compone: nam ipſe tibi optime formandi condendique res geſtas, et materiam dabit, et exemplum.

XXVII. Non audeo te usque eo producere, ut fabellas quoque et Aeſopeos logos, intentatum Romanis ingeniis opus, ſolita tibi venuſtate connectas. difficile eſt quidem, ut ad haec hilariora ſtudia tam vehementer

6. *tunc Homerus et Virgilius*] Homerum latine, Virgilium graece verterat, ut legi uterque poſſet. Mox *materiam* i. res geſtae, e. c. Germania pacata, Britannia aperta. *exemplum*, ipſe Claudius utraque lingua hiſtorias ſcripſerat. Sueton. Claud. 41. 43.

Cap. XXVII. Deinde cauſae doloris inquirendae ſunt.

*Aeſopeos logos, intentatum Romanis* etc] De fabulis aeſopicis hic ſermo eſt. At Phaedri fabulae tamen exſtant, quas a Tiberii liberto conditas ferunt. Noſtro certe nondum innotuerunt, nec, quod mirum, ulli auctorum veterum. Ex his aliisque rationibus et nomen Phaedri et eius fabularum opus inter ſuppoſita numeranda eſſe putaverunt viri quidam docti, inprimis Chriſtius Lipſ., cuius rixa cum Funccio, Prof. quondam Rintelenſi, nota eſt. Res nondum omni parte ad liquidum perducta eſt. Si Rufi Feſti Avieni aetate (i. IV. ſeculo) vixerit auctor, quod, quantum ſciam, doceri poteſt, noſtro concedendum eſt, nemini Romanorum hoc genus (i. fabulas) tentatum fuiſſe. Qui tamen Phaedrum Auguſti et Tiberii temporibus aſſignant, noſtrum memoria lapſum eſſe contendunt.

menter perculſus animus, tam cito poſſit accedere: hoc tamen argumentum habeto iam corroborati eius, et redditi ſibi, ſi poterit ſe a ſeverioribus ſcriptis ad
2 haec ſolutiora producere. In illis enim quamvis aegrum eum adhuc, et ſecum reluctantem, avocabit ipſa rerum quas tractabit auſteritas: haec quae remiſſa fronte commentanda ſunt, non feret, niſi quum iam ſibi ab omni parte conſtiterit. Itaque debebis eum ſeveriore materia primum exercere, deinde hilariore
3 temperare. Illud quoque magno tibi erit levamento, ſi ſaepe te ſic interrogaveris: Vtrumne meo nomine doleo, an eius qui deceſſit? Si meo, perit meae indulgentiae iactatio, et incipit dolor, hoc uno excuſatus quod honeſtus eſt, quum ad utilitatem reſpiciat, a pietate deſciſcens. Nihil autem minus bono viro
4 convenit, quam in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo; neceſſe eſt, alterutrum ex his duobus eſſe iudicem. Nam ſi nullus defunctis ſenſus ſupereſt, evaſit omnia frater meus vitae incommoda, et in eum reſtitutus eſt locum, in quo fuerat, antequam naſceretur, et expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iſte eſt furor, pro eo me nunquam dolere deſinere, qui nunquam doliturus
5 eſt? Si eſt aliquis defunctis ſenſus; nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emiſſus, tandem ſui iuris et arbitrii geſtit, et rerum naturae ſpectaculo fruitur, et humana omnia ex ſuperiore loco deſpicit; divina vero, quorum rationem tamdiu fruſtra quaeſierat, propius intuetur. Quid itaque eius deſiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus eſt? beatum deflere, invidia eſt: nullum, dementia.

XXVIII.

4. *Nam ſi nullus defunctis*] Hoc dilemma e Platone ſumtum eſſe videtur. Apolog. Socrat. p. 93. ſq. T. I. bip.

5. *rerum — ſpectaculo —*] cf. Senecae Conſol. ad Helv. 17. Epiſt. 102. Conſol. ad Marc. c. 25. etc., ubi ſimilia his occurrunt.

XXVIII. An hoc te movet, quod videtur ingen-
tibus et quum maxime circumfuſis bonis caruiſſe?
quum cogitaveris multa eſſe quae perdidit, cogita
plura eſſe quae non timet. Non ira eum torquebit,
non morbus affliget, non ſuſpicio laceſſet, non edax
et inimica ſemper alienis proceſſibus invidia conſecta-
bitur, non metus ſolicitabit, non levitas fortunae ci-
to munera ſua transferentis inquietabit. Si bene com-
putes, plus illi remiſſum, quam ereptum eſt. Non 2
opibus fruetur, non tua ſimul ac ſua gratia; non ac-
cipiet beneficia, non dabit. Miſerum putas quod iſta
amiſit, an beatum quod non deſiderat? mihi crede,
is beatior eſt, cui fortuna ſupervacua eſt, quam is
cui parata eſt. Omnia iſta bona, quae nos ſpecioſa,
ſed fallaci voluptate delectant, pecunia, dignitas, po-
tentia, aliaque complura, ad quae generis humani
caeca cupiditas obſtupeſcit, cum labore poſſidentur,
cum invidia conſpiciuntur: eosque ipſos quos exor-
nant, et premunt, plus minantur, quam proſunt. lu-
brica et incerta ſunt; nunquam bene tenentur. nam
ut nihil de tempore futuro timeatur, ipſa tamen ma-
gnae felicitatis tutela ſolicita eſt. Si velis credere al- 3
tius veritatem intuentibus, omnis vita ſupplicium eſt.
In hoc profundum inquietumque proiecti mare, alter-
nis aeſtibus reciprocum, et modo allevans nos ſubitis
incrementis, modo maioribus damnis deferens, aſſi-
dueque iactans, nunquam ſtabili conſiſtimus loco: pen-
demus et fluctuamur, et alter in alterum illidimur, et
ali-

Cap. XXVIII. Ad haec ſtater ſumma felicitate fruitur.

3. *Si velis credere altius veritatem intuentibus*] Ad metempſychoſin haec ſpectant, Stoicis quam maxime alienam: at Pythagorae et quodammodo Platoni propriam, quae potiſſimum inventa et inducta eſt propterea, ut oſtenderetur ratio, qua tandem animus a corporis contagione liber ad altiora et beatiora evehi poſſet. cf. Tiedemann *Geiſt der ſpec. Philoſ.* I, 136. ſqq. II, 169. ſqq.

aliquando naufragium facimus, ſemper timemus. In hoc tam proselloſo, et in omnes tempeſtates expoſito mari navigantibus, nullus portus niſi mortis eſt.
4 Ne itaque invideris fratri tuo: quieſcit. tandem liber, tandem tutus, tandem aeternus eſt: ſuperſtitem Caeſarem, omnemque eius prolem, ſuperſtitem te cum omnibus habet fratribus. Antequam quidquam ex ſuo favore fortuna mutaret, ſtantem adhuc illam, et mu-
5 nera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto et libero coelo, ex humili atque depreſſo in eum emicuit locum, quisquis ille eſt, qui ſolutas vinculis animas beato recipit ſinu: et nunc libere vagatur, omniaque rerum naturae bona cum ſumma voluptate perſpicit. Erras. non perdidit lucem frater tuus, ſed ſecuriorem ſortitus eſt. omnibus illo nobis commune eſt iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, ſed anteceſſit.

XXIX. Eſt, mihi crede, magna felicitas in ipſa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi eſt. quis in tam obſcura et involuta veritate divinat, utrumne fratri tuo mors inviderit, an conſuluerit? Illud quoque, qua iuſtitia in omnibus rebus es, neceſſe eſt te adiuvet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quod talem fratrem amiſiſti, ſed beneficium datum, quod tamdiu pietate eius uti fruique licuit.
2 Iniquus eſt, qui muneris ſui arbitrium danti non relinquit: avidus, qui non lucri loco habet quod accepit, ſed damni, quod reddidit. Ingratus eſt, qui iniuriam vocat finem voluptatis: ſtultus, qui nullum fructum eſſe putat bonorum, niſi praeſentium, qui non et in praeteritis acquieſcit, et ea iudicat certiora quae abierunt, quia de illis, ne deſinant, non eſt timendum.

4. *Stantem*] Nondum ſe avertentem et abeuntem.

Cap. XXIX. Mortis felicitas. Praeterita bona habuiſſe gaudeas.

dum. Nimis anguſtat gaudia ſua, qui eis tantummodo quae habet ac videt, frui ſe putat, et habuiſſe eadem pro nihilo ducit: cito enim nos omnis voluptas relinquit, quae fluit et tranſit, et paene antequam veniat, aufertur. Itaque in praeteritum tempus animus 3
mittendus eſt, et quidquid nos unquam delectavit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum eſt. Longior fideliorque eſt memoria voluptatum, quam praeſentia. Quod habuiſti ergo optimum fratrem, in ſummis bonis pone. Non eſt quod cogites, quanto diutius habere potueris, ſed quamdiu habueris. Re- 4
rum natura illum tibi, ſicut ceteris fratribus, non mancipio dedit, ſed commodavit: quum viſum eſt deinde, repetiit, nec tuam in eo ſatietatem ſecuta eſt, ſed ſuam legem. Si quis pecuniam creditam ſolviſſe ſe moleſte ferat, eam praeſertim cuius uſum gratuitum acceperit, nonne iniuſtus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit et tibi: quae ſuo iure uſa, a quo voluit debitum ſuum citius exegit. non illa in culpa eſt, cuius nota erat conditio, ſed mortalis animi ſpes avida, quae ſubinde quid rerum natura ſit obliviſcitur, nec unquam ſortis ſuae meminit, niſi quum admonetur. Gaude itaque habuiſſe te tam bonum fra- 5
trem, et uſumfructum eius, quamvis brevior voto tuo fuerit, boni conſule. Cogita iucundiſſimum eſſe, quod habuiſti; humanum, quod perdidiſti. Nec enim quidquam minus inter ſe conſentaneum eſt, quam aliquem moveri, quod ſibi talis frater parum diu contigerit: non gaudere, quod tamen contigerit. At inopinanti ereptus eſt. Sua quemque credulitas decipit: 6
et in eis quae diligit, voluntaria mortalitatis oblivio. Natura nulli ſe neceſſitatis ſuae gratiam facturam eſſe teſtata eſt. Quotidie praeter oculos noſtros tranſeunt notorum ignotorumque funera: nos tamen aliud agimus, et ſubitum id putamus eſſe, quod nobis tota

vita

vita denuntiatur futurum. Non eſt itaque iſta fatorum iniquitas, ſed mentis humanae pravitas, inſatiabilis rerum omnium: quae indignatur inde ſe exire, quo admiſſa eſt precario.

XXX. Quanto ille iuſtior, qui nunciata filii morte,
dignam magno viro vocem emiſit: Ego quum genui,
tum moriturum ſcivi. Prorſus non mireris ex hoc
natum eſſe, qui fortiter mori poſſet. Non accepit
tanquam novum nuntium, filii mortem. quid eſt enim
novi, hominem mori, cuius tota vita nihil aliud quam
ad mortem iter eſt? Ego quum genui, tum moriturum
ſcivi. Deinde adiecit rem maioris et prudentiae
2 et animi: Huic rei ſuſtuli. Omnes huic rei tollimur:
quisquis ad vitam editur, ad mortem deſtinatur. Gaudeamus
ergo omnes eo quod datur, reddamusque id
quum repoſcemur. alium alio tempore fata comprehendent,
neminem praeteribunt. In procinctu ſtet
animus: et id quod neceſſe eſt, nunquam timeat:
3 quod incertum eſt, ſemper exſpectet. Quid dicam
duces, ducumque progenies, et multis aut conſulatibus
conſpicuos, aut triumphis, ſorte defunctos inexorabili?
tota cum regibus regna, populique cum gentibus
tulere fatum ſuum. Omnes, immo omnia in
ultimum diem ſpectant. non idem univerſis finis eſt.
Alium in medio curſu vita deſerit, alium in ipſo aditu
relinquit, alium in extrema ſenectute fatigatum iam et

Cap. XXX. Quum mors certa ſit, dimittas luctum et ſtudiis ſuetis te exhilara.

*Ille iuſtior*] De Xenophonte, Socratis diſcipulo et amico, haec accipias. Diog. Laert. II, 55. ib. Menag. noſtrum locum non neglexit. Valer. Max. V, 10. Gryllus filius apud Mantineam in pugna Lacedaemoniorum, a quorum parte ſtetit, cum Thebanis cecidit. — *Huic rei ſuſtuli*] non Xenophontis ſunt verba, ſed Lacaenae ap. Cic. Tuſc. diſpp. I, 42. fin.

2. *In procinctu*] loquutio militaris: i. paratus ad pugnam, ad quaeque mala perpetienda.

et exire cupientem vix emittit: alio quidem atque alio tempore, omnes tamen in eundem locum tendimus. Vtrumne ſtultius ſit neſcio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recuſare. Agedum illa quae 4
multo ingenii tui labore celebrata ſunt, in manus ſume, utriuslibet auctoris carmina: quae tu ita reſolviſti, ut quamvis ſtructura illorum receſſerit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam tranſtuliſti, ut (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem ſecutae ſint. Nullus erit in illis ſcriptis liber, qui non plurima varietatis humanae incertorumque caſuum et lacrimarum, ex alia atque alia cauſa fluentium, exempla tibi ſuggerat. Lege, quanto ſpiritu ingentibus intonueris rebus: pu- 5
debit te ſubito deficere, et ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiſeris, ut quisquis extemplo ac modo ſcripta tua mirabatur, quaerat quomodo tam grandia tamque ſolida tam fragilis animus conceperit. Potius ab iſtis quae te torquent, ad haec tot et tanta quae conſolantur, converte, ac reſpice optimos fratres, reſpice uxorem, filium reſpice. Pro omnium horum ſalute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquieſcas.

XXXI. Ab hac te infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere unus dolor, quam haec tam multa ſolatia. Omnes iſtos una tecum perculſos vides, nec poſſe tibi ſubvenire; immo etiam ultro exſpectare, ut a te ſubleventur, intelligis: et ideo quanto minus in illis doctrinae minusque ingenii eſt, tanto magis reſiſtere te neceſſe eſt communi malo. Eſt autem hoc ipſum ſolatii loco, inter multos dolorem ſuum dividere: qui quia diſpenſatur inter plures, exi-

Cap. XXXI. Ipſe Caeſar Claudius tibi maximo ſolatio erit. Laudes Claudii.

2 exigua debet apud te parte ſubſidere. Non deſinam totiens tibi offerre Caeſarem. illo moderante terras, et oſtendente, qnanto melius beneficiis imperium cuſtodiatur, quam armis, illo rebus humanis praeſide, non eſt periculum, ne quid perdidiſſe te ſentias. in hoc uno tibi ſatis praeſidii, ſatis ſolatii eſt. Attolle te, et quotiens lacrimae ſuboriuntur oculis tuis, totiens illos in Caeſarem dirige; ſiccabuntur, maximi
3 et clariſſimi conſpectu nnminis. Fulgor eius illos, ut nihil alind poſſint adſpicere, praeſtringet, in ſe haerentes detinebit. Hic tibi, quem tn diebus intueris ac noctibus, a quo nunqnam deiicis animum, cogitandns eſt, hic contra fortunam advocandus: nec dubito, qunm tanta illi adverſus omnes ſuos ſit manſuetudo, tantaque indulgentia, quin multis iam ſolatiis tuum iſtud vulnus obduxerit, nonnulla quae dolori obſtarent tuo, congeſſerit. Quid porro? nt nihil horum fecerit, nonne protinus ipſe conſpectus per ſe tantummodo cogitatusque Caeſar, maximo ſolatio tibi
4 eſt? Dii illum Deaeqne omnes terris diu commodent. acta hlc divi Auguſti aequet, annos vincat, ac, quamdin inter mortales erit, nihil ex domo ſua mortale eſſe ſentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide approbet, et ante illum conſortem patris, qnam ſucceſſorem accipiat. Sera, et nepotibus demum noſtris dies nota ſit, qua illum gens ſua coelo aſſerat.

XXXII. Abſtine ab hoc manus tuas, fortuna, nec in iſto potentiam tuam, niſi ea parte qua prodes, oſtenderis. patere illum generi humano iam diu aegro et affecto mederi: patere, quidquid prioris principis

Cap. XXXII. Pergit in laudibus et bonis votis pronunciandis pro Claudio: et ſperat exſilii liberationem. De Germania pacata et Britannia aperta cf. Argum.

*prioris*] i. Caii Caligulae.

cipis furor concuſſit, in locum ſuum reſtituere ac re-
ponere. Sidus hoc, quod praecipitato in profundum,
ac demerſo in tenebras orbi refulſit, ſemper luceat.
Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, et patrios 2
triumphos ducat, et novos: quorum me quoque ſpe-
ctatorem futurum, quae primum obtinet locum ex
virtutibus eius, promittit clementia. nec enim ſic me
deiecit, ut nollet erigere: immo ne deiecit quidem,
ſed impulſum a fortuna et cadentem ſuſtinuit, et in
praeceps euntem leniter divinae manus uſus modera-
tione depoſuit. Deprecatus eſt pro me ſenatum, et
vitam mihi non tantum dedit, ſed etiam petiit. Vide- 3
rit. qualem volet aeſtimari cauſam meam: vel iuſtitia
eius bonam perſpiciet, vel clementia faciet, utrumque
in aequo mihi eius beneficium erit, ſive innocentem
me ſcierit eſſe, ſive voluerit. Interim magnum miſe-
riarum mearum ſolatium eſt, videre miſericordiam eius
totum orbem pervagantem: quae quum ex ipſo an-
gulo, in quo ego defoſſus ſum, complures multorum
iam annorum ruina obrutos effoderit, et in lucem re-
duxerit, non vereor ne me unum tranſeat. Ipſe autem
optime novit tempus, quo cuique debeat ſuccurrere:
ego omnem operam dabo, ne pervenire ad me eru-
beſcat. O felicem clementiam tuam, Caeſar! quae 4
efficit, ut quietiorem ſub te agant vitam exſules, quam
nuper ſub Caio egere principes. Non trepidant, nec
per ſingulas horas gladium exſpectant, nec ad omnem
navium conſpectum pavent. Per te habent, ut for-
tunae ſaevientis modum, ita ſpem quoque melioris
eiusdem, ac praeſentis quietem. Scias licet ea
demum fulmina eſſe iuſtiſſima, quae etiam percuſſi
colunt.



2. *Deprecatus*] ad Senecam haec ſpectare non poſſe, quivis intelliget, qui hiſtoriam inſpexerit.

XXXIII. Hic itaque princeps, qui publicum omnium hominum ſolatium eſt, aut me omnia fallunt, aut iam recreavit animum tuum, et tam magno vulneri maiora adhibuit remedia: iam te omni confirmavit modo: iam omnia exempla, quibus ad animi aequitatem compellereris, tenaciſſima memoria retulit: iam omnium praecepta ſapientum aſſueta ſibi facundia
2 explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupaverit. aliud habebunt hoc dicente pondus verba, velut ab oraculo miſſa: omnem vim doloris tui divina eius contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te ſolum fortuna deſumſit ſibi, quem tam gravi afficeret iniuria. nulla domus in toto orbe terrarum aut eſt, aut fuit ſine aliqua comploratione. Tranſibo exempla vulgaria, quae etiamſi minora, tamen mira ſunt: ad faſtos te, et annales perducam
3 publicos. Vides omnes has imagines, quae implevere Caeſareum atrium? nulla non harum aliquo ſuorum incommodo inſignis eſt: nemo non ex iſtis in ornamentum ſeculorum refulgentibus viris, aut deſiderio ſuorum tortus eſt, aut a ſuis cum maximo animi cruciatu deſideratus eſt. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exſilio nuntiata eſt? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: et quam iuris aequi impatiens pietas Africani fuerit, cunctis apparuit. eodem enim die, quo viatoris manibus fratrem abſtulerat, tribuno quoque plebis privatus interceſſit. tam magno tamen fratrem de-
4 ſideravit hic animo, quam defenderat. Quid referam Aemilianum Scipionem, qui uno paene eodemque tem-

Cap. XXXIII. Claudii allocutio ad Polybium. Suetonium contendas.

3. *Quid tibi referam Scipionem Africanum*] Praeter Livium XXXVIII, 50. ſqq. cf. Aul. Gell. VII, 19.

4. *Quid referam Scipionem Aemil.*] cf. ad Marc. 13.

tempore ſpectavit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adoleſcentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo tulit illam familiae ſuae, ſuper ipſum Pauli triumphum concidentis, ſubitam vaſtitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne urbi Romanae aut Scipio deeſſet, aut Carthago ſupereſſet.

XXXIV. Quid referam duorum Lucullorum direptam morte concordiam? Quid Pompeios? quibus
ne hoc quidem ſaeviens reliquit fortuna, ut una de-
nique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius, pri-
mum ſorori ſuperſtes, cuius morte optime cohaeren-
tis Romanae pacis vincula reſoluta ſunt. Idemque
vixit ſuperſtes optimo fratri: quem fortuna in hoc
erexerat, ne minus alte eum deiiceret, quam patrem
deiecerat: et poſt hunc tamen caſum non tantum do-
lori, ſed bello ſuffecit. Innumerabilia undique exem- 2
pla ſeparatorum morte fratrum ſuccurrunt; immo con-
tra, vix ulla unquam horum paria conſpecta ſunt una
ſeneſcentia: ſed contentus noſtrae domus exemplis ero.
Nemo enim tam expers erit ſenſus ac ſanitatis, ut for-
tunam ulli queratur luctum intuliſſe: quam ſciet etiam
Caeſarum lacrimas concupiſſe. Divus Auguſtus amiſit



Cap. XXXIV. Alia exempla domeſtica profert Claudius.

*Lucullorum*] cf. Plutarch. et Index hiſt. Erneſt. ad Cic. De *Pompeio* omnia nota: Sexti Pomp. ſoror fuit Pompeia nupta Fauſto Sullae, Dictatoris illius filio. *Cuius morte*] Lipſii ſententiae ſubſcribo: Plane hic nihil video. Si de Iulia dixiſſet, quae noverca Sexto: bene et vere eſſet. de *Pompeia* nihil extrico. Fuit quidem *Pompeia Sexti filia* (non ſoror) deſponſa, in pignus fidemque pacis, cum Triumviris initae, Marcello, Octaviae filio: ſed deſponſa non deducta, neque de morte etiam legi. Itaque alius haec illuſtret: aut noſter *μετεωρίζων* ſcripſerit, ut plura. — Cetera quae hoc capite ad familiae

Octaviam ſororem cariſſimam, et ne ei quidem rerum natura lugendi neceſſitatem abſtulit, cui coelum deſtinaverat: immo vero idem omni genere orbitatis vexatus, ſororis filium ſucceſſioni praeparatum ſuae per-
3 didit. Denique ne ſingulos eius luctus enumerem, et generos ille amiſit, et liberos, et nepotes: ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem eſſe ſe, dum inter homines erat, ſenſit. Tamen tot tantosque luctus cepit rerum omnium capaciſſimum eius pectus, victorque divus Auguſtus non gentium tantummodo
4 externarum, ſed etiam dolorum fuit. Caius Caeſar, divi Auguſti avunculi mei filius ac nepos, circa primos iuventae ſuae annos Lucium fratrem cariſſimum ſibi, princeps iuventutis principem eiusdem iuventutis amiſit, in apparatu Parthici belli, et graviore multo animi vulnere, quam poſtea corporis, ictus eſt:
5 quod utrumque piiſſime idem, et fortiſſime tulit. Caeſar patruus meus, Druſum Germanicum patrem meum, minorem natu quam ipſe erat fratrem, intima Germaniae recludentem, et gentes ferociſſimas Romano ſubiicientem imperio, in complexu et oſculis ſuis amiſit: modum tamen lugendi non ſibi tantum, ſed etiam aliis fecit: ac totum exercitum, non ſolum moeſtum, ſed etiam attonitum, corpus Druſi ſui ſibi vindicantem, ad morem Romani luctus redegit: iudicavitque non militandi tantum diſciplinam eſſe ſervandam, ſed etiam dolendi. Non potuiſſet ille lacrimas alienas compeſcere, niſi prius preſſiſſet ſuas.

XXXV. M. Antonius avus meus, nullo minor niſi eo a quo victus eſt, tunc quum Rempublicam conſtitueret, et triumvirali poteſtate praeditus, nihil ſupra ſe, exceptis vero duobus collegis omnia infra ſe cer-

liae Auguſt. hiſtoriam ſpectant, omnia nota ſunt.

Cap. XXXV. Pergit Claudius.

cerneret, fratrem interfectum audivit. Fortunà impotens, quales ex humanis malis tibi ipſa ludos facis! Eo ipſo tempore, quo M. Antonius civium ſuorum vitae ſedebat mortisque arbiter, M. Antonii frater duci jubebatur ad ſupplicium. Tulit hoc tamen tam triſte vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia adverſa toleraverat: et hoc fuit ei lugere, viginti legionum ſanguine fratri parentare. Sed ut 2
omnia alia exempla praeteream, ut in me quoque ipſo alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggreſſa eſt: bis intellexit laedi me poſſe, vinci non poſſe. Amiſi Germanicum fratrem: quem quomodo amaverim, intelligit profecto, quisquis cogitat, quomodo ſuos fratres pii fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, ut nec relinquerem quidquam quod exigi deberet a bono fratre, nec facerem quod reprehendi poſſet in principe. Haec ergo 3
puta tibi parentem publicum referre exempla, eundem oſtendere quam nihil ſacrum intactumque ſit fortunae, quae ex his penatibus auſa eſt funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaque miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut inique. Poteſt enim haec adverſus privatas domos ullam aequitatem noſſe, aut ullam modeſtiam, cuius implacabilis ſaevitia totiens ipſa funeſtavit pulvinaria? Faciamus li- 4
cet illi convicium, non noſtro tantum ore, ſed etiam publico: non tamen mutabitur: adverſus omnes ſe preces, omnesque [a] ceremonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit; nihil inauſum ſibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, ſicut ſemper eſt ſolita, eas quoque domos



Cap. XXXV. a. *ceremonias;* e MSS. Gron. dedit.

*fratrem*] cf. Plutarch. Brut. c. 28. *viginti legiones* a Bruti Caſſiique partibus erant.

auſa iniuriae cauſa intrare, in quas per templa aditur, et atram laureatis foribus induet veſtem.

XXXVI. Hoc unum obtineamus ab illa votis ac precibus publicis, ſi nondum illi genus humanum placuit conſumere, ſi Romanum adhuc nomen propitia reſpicit, hunc principem, lapſis hominum rebus datum, ſicut omnibus mortalibus, ſibi eſſe ſacroſanctum velit. diſcat ab illo clementiam, atque ſit mitiſſimo omnium
2 principum mitis. Debes itaque omnes intueri eos, quos paulo ante retuli, aut adſcitos coelo, aut proximos, et ferre aequo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus, quas ne ab eis quidem, per quos vivimus, abſtinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis et evincendis doloribus, et in quantum modo homini
3 fas eſt, per divina ire veſtigia. Quamvis in aliis rebus [a] dignitatum ac nobilitatum magna diſcrimina ſint, virtus in medio poſita eſt: neminem dedignatur, qui modo dignum ſe illâ iudicet. Optime certe illos imitaberis, qui quum indignari poſſent non eſſe ipſos expertes huius mali, tamen in hoc uno ſe ceteris exaequari hominibus, non iniuriam, ſed ius mortalitatis iudicaverunt; tuleruntque nec nimis acerbe et aſpere quod acciderat, nec molliter et effeminate. Nam et non ſentire mala ſua, non eſt hominis: et non ferre, non eſt
4 viri. Non poſſum tamen, quum omnes circumiverim Caeſares, quibus fortuna fratres et ſorores eripuit, hunc praeterire ex omni Caeſarum numero excerpendum: quem rerum natura in exitium opprobriumque humani generis edidit, a quo imperium everſum funditus, principis piiſſimi recreat clementia. C. Caeſar, amiſſa ſorore Druſilla, is homo qui non magis dolere quam gaudere principaliter poſſet, conſpectum converſationemque civium ſuorum profugit, exequiisque ſororis ſuae non interfuit, iuſta ſorori non praeſtitit, ſed in

Cap. XXXVI. a. *dignitatum et nob.* Gronov. e MSS.

in [b] Albano ſuo teſſeris ac foro, et provocatis huiusmodi aliis occupationibus acerbiſſimi funeris levabat
mala. Pro pudor imperii! principis Romani lugentis 5
ſororem alea ſolatium animi fuit. Idem ille Caius furioſa inconſtantia, modo barbam capillumque ſubmittens, modo Italiae ac Siciliae oras errabundus permetiens, et nunquam ſatis certus utrum lugeri vellet, an coli ſororem. Eodem enim tempore, quo templa illi conſtituebat ac pulvinaria, eos qui parum moeſti fuerant, crudeliſſima afficiebat animadverſione. Eadem 6
enim intemperie animi adverſarum rerum ictus ferebat, qua ſecundarum elatus eventu, ſupra humanum intumeſcebat modum. Procul iſtud exemplum ab Romano viro, luctum ſuum aut intempeſtivis avocare luſibus, aut ſordium ac ſqualoris foeditate irritare, aut alienis malis oblectare, minime humano ſolatio. Tibi vero nihil ex conſuetudine mutandum tua, quoniam quidem ea inſtituiſti amare ſtudia, quae et optime felicitatem extollunt, et facillime minuunt calamitatem: eademque et ornamenta hominum maxima ſunt, et ſolatia.

XXXVII. Nunc itaque te ſtudiis tuis immerge altius, nunc illa tibi velut munimenta animi circumda, nec ex ulla tui parte inveniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo ſcriptorum monumento tuorum: hoc enim unum eſt rebus humanis opus, cui nulla tempeſtas noceat, quod nulla conſumat vetuſtas: cetera, quae per conſtructionem lapidum, et marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem conſtant, non propagabunt longam diem, quippe et ipſa intereunt. Immortalis eſt ingenii memoria: hanc 2
tuo fratri largire, in hac eum colloca. melius illum duraturo ſemper conſecrabis ingenio, quam irrito dolore lugebis. Quod ad ipſam fortunam pertinet, etiamſi



b. *in Albano — foro.* locus corruptus.

nunc agi apud te cauſa eius non poteſt: omnia enim
illa quae nobis dedit, ob hoc ipſum, quod aliquid eri-
pnit, inviſa ſunt: tunc tamen erit agenda, quum pri-
mum aequiorem te illi iudicem dies fecerit: tunc enim
poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa providit,
quibus hanc emendaret iniuriam: multa etiam nunc da-
bit quibus redimat: denique ipſum quod abſtulit, ipſa
3 dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio uti tuo, noli
adeſſe dolori tuo. Poteſt quidem eloquentia tua, quae
parva ſunt approbare pro magnis: rurſus magna attenua-
re, et ad minima deducere: ſed alio iſta vires ſervet ſuas,
nunc tota ſe in ſolatium tuum conferat. Sed tamen di-
ſpice, ne hoc iam quoque ipſum ſit ſupervacuum. ali-
quid enim a nobis natura exigitur: plus vanitate contra-
4 hitur. Nunquam autem ego a te, ne ex toto moereas,
exigam. Et ſcio inveniri quosdam durae magis quam
fortis prudentiae viros, qui negent doliturum eſſe ſa-
pientem. Hi vero videntur nunquam in huiusmodi ca-
ſum incidiſſe: alioquin excuſſiſſet illis fortuna ſuperbam
ſapientiam, et ad confeſſionem eos veri etiam invitos
compuliſſet. Satis praeſtiterit ratio, ſi id unum ex do-
lore, quod et ſupereſt et abundat, exciderit. ut qui-
dem nullum omnino eſſe eum patiatur, nec ſperandum
5 ulli, nec concupiſcendum eſt. Hunc potius modum ſer-
vet, qui nec impietatem imitetur, nec inſaniam: et nos
in eo teneat habitu, qui et piae mentis eſt, nec [a] mo-
tae. Fluant lacrimae, ſed eaedem deſinant: trahantur
ex imo pectore gemitus, ſed iidem et finiantur. Sic
rege animum tuum, ut et ſapientibus te approbare poſ-
ſis, et fratribus. Effice, ut frequenter fratris tui me-
moriam tibi velis occurrere, ut illum et ſermonibus ce-
6 lebres, et aſſidua recordatione repraeſentes tibi. Quod
ita denique conſequi poteris, ſi tibi memoriam eius iu-
cundam magis, quam flebilem feceris. naturale eſt enim,
ut

Cap. XXXVII. a. *motae.* e MSS. Gron.

ut ſemper animus ab eo refugiat, ad quod cum triſtitia
revertitur. Cogita modeſtiam eius, cogita in rebus
agendis ſolertiam, in exſequendis induſtriam, in pro-
miſſis conſtantiam. Omnia dicta eius ac facta et aliis
expone, et tibimet ipſe commemora. Qualis fuerit co-
gita, qualisque ſperari potuerit: quid enim de illo non
tuto ſponderi fratre poſſet? Haec, utcunque potui, 7
longo iam ſitu obſoleto et hebetato animo compoſui:
quae ſi aut parum reſpondere ingenio tuo, aut parum
mederi dolori videbuntur, cogita quam non poſſit is
alienae vacare conſolationi, quem ſua mala occupatum
tenent; quam non facile Latina ei verba homini ſuccur-
rant, quem barbarorum inconditus et barbaris quoque
humanioribus gravis fremitus circumſonat.

# AD MARCIAM CONSOLATIO

## LIBER VNVS.

### Argvmentvm.

*Conſolationis huius duae partes praecipuae ſunt. Prior quidem pars tam laudibus Marciae continetur, ut viam ſibi muniat Seneca ad eam conſolandam, atque ut luctus pertinaciam molliat frangatve, tum rationibus generalioribus afferendis, ut placidius ferat fata ſua aſpera. Ac primam laudibus extollit Marciae fortitudinem animi, virtutes ac merita de patre Cordo Cremutio, ideoque de Romanorum hiſtoria ſtudiisque, patris quidem libris hiſtoricis iisque praeclaris de bellis civilibus, non ſine periculo conſervatis. Quae quum memoret, mala etiam, quae iam ante paſſa erat, quam filius Metilius a vita diſcederet, praeterire nec potuit, nec voluit, ut ſibi ne deeſſet occaſio docendi, quantopere curae ſibi ſit Marciae luctus, quem quomodo depelli oporteat, affert conſilium ſuum. Dolorem neque leniter, nec verborum lenociniis mitigandum, ſed aperte et vi frangendum eſſe. Iccirco nova deinde uſus ratione non praeceptis, ſed exemplis in utramque partem, quum pertinacis tum facilis luctus in medium propoſitis, ſuaſit Marciae, ut Liviam, uxorem Caeſaris Auguſti, quae amiſſo Druſo filio, qui in Germania exſtinctus erat, ſe conſolandam Areo philoſopho mariti tradiderat, potius imitaretur, quam Octaviam eiusdem Auguſti ſororem, quae Marcello e* Virg. Aen. VI. fin. *notiſſimo eoque morte praematura functo, pertinaciſſime omnibus ſe ſubduxerat conſolationibus* (1—6.). *Ingenioſe admodum et perquam appoſite Avei allocutioni ad Liviam in rem ſuam praeſentem converſae ea omnia ingeſſit, quibus luctus certe contumacia domari poſſet* (4, 3—6. cap.). *Sin autem luctum praeferat Marcia, ſe lubenter quidem cum ea lucturam promittit; ſed inter omnes, pergit, conſtat, luctu nihil profici. Neque tamen hoc ita intelligendum eſſe, perinde quaſi omnia ſuorum deſideria reiicienda eſſent: ſint tantum modica, ideoque amoveantur imaginationis inſinuationes et opinionum commenta, ſuadet, ne deſideria immodice augeantur. Natura enim requirit luctum modicum: documento ſunt ferae. Immodicum autem non eſſe ſecundum naturam, docet, quippe varium et decreſcens ſucceſſu temporis.*

c. 7.

s. 7. 8.: *immo proficiſci a mollitie noſtra et incogitantia, ut mala quotidiana aliorum ad nos putemus non pertinere, nec ea bona, quibus utamur, in adventitiis atque commodatis ad punctum temporis ducamus: quum tamen omnia mutationibus ſint obnaxia.* 9. *Porro mortalem et ipſam eſſe, et hominem ideoque animantium omnium infirmiſſimum genuiſſe monet; multas tamen ex eo voluptates percepiſſe, easque meliores eſſe, quam ſi nullae contigiſſent. Iam etſi malevoli ſolatii genus ſit, molorum habere ſocios et multos infeliciores eſſe, tamen exempla huius notae eo nomine ut utilia affert, quod fuiſſe docent, qui lenierint aſpera facta placide ferenda: L. Sylla, Xenophon etc.* — 16. *Quin etiam ipſae feminae exempla eiusmodi ſuppeditaverunt, Lucretia, Cloelia, Corneliae* —. *Vbique locorum itaque mala bonis ſunt mixta: ſed Marciae plura bona adſunt, quum liberos adhuc et neptes habeat. Accedit, quod fata talia humanae ſortis ſint, parentibus ante nota, quam liberos procreent: exemplum eſt navigatio in locum amoeniſſimum, Syracuſas, quae et mala et proſpera eſſe poteſt* — 19. *Inde a* cap. 19. *ſequitur poſterior pars, quae ſolatiis continetur. Ac primum deſiderium eius, quem dileximus, tolerabile quidem per ſe apparet, ſed opinione fit intolerabile: facilius futurum, ſi putaverimus, deſideratos amicos peregre abiiſſe, quos aliquando conſequamur praemiſſos. Deinde monet, ne praeſidium putet in filio amiſſo eſſe: prodeſſe enim hoc tempore orbitatem, quippe divitiarum avidos potentiores conciliantem. Tum, pergit, quum detrimenta tua te non moveant; nec eſt, quod primo filii detrimenta, quod deceſſit, te movere poſſint, ut qui nullis amplius malis afficitur in magnam et aeternam tranquillitatem et pacem evectus. Sequitur inde, mortem eſſe felicitatem ſummam, quae bonis viris contingere poſſit. Qua occaſione data mortis encomium adiungit.* 19. 20. *Nec angere te poteſt, quod non tam diu vixerit, quam potuiſſet, quum tamen primum neſcis, an filio longior vita expedierit, omnibus quippe rebus mutationi ſubiacentibus: deinde cogita animi mille labes et corruptelas atque caſus, quibus vita humana expoſita eſt, e. c. incendia, ruinas, morbos, exſilium, carceres etc. Ipſum tibi patrem proponas, hominem egregium, qui ob unum aut alterum liberius dictum in Seianum accuſatus vitam inedia finire coactus eſt. Ad haec filius tuus bene ideoque diu vixit: laudes Metilii.* 23. 24. *Proinde luctum minuas aut tollas: Metilius enim in locis ſuperioribus ſumma felicitate fruitur cum Scipionibus, Catonibus etc., et cum avo ſuo, cuius allocutio ad filiam Marciam egregia, qua eam ſolatur et erigit, et magno ore ad ſupera illa et coeli ſpectacula vocat, conſolationi noſtrae finem imponit.*

*Marcia, gratioſa, docta et dives matrona Romana, ad quam haec conſolatio miſſa fuit, filia A. Cremutii Cordi, qui a. V. C.* 777.

*777. (ſive ſecundum Tacitum 778.) inedia vitam finiit*, (vid. ad I, 2.) *plures annos luxerat mortem patris: ſedaverat hunc luctum, quum ſubito filius eius, Metilius optimae ſpei vir* (cf. c. 24.) *morte matura eriperetur. Quem quum tres annos continuos iam luxiſſet pertinaciſſime, ſolatia matri praeparanda ſibi propoſuit noſter. De tempore, quo haec conſolatio ſcripta ſit, nihil certi definiri poteſt. Lipſio tamen probabile fuit, ſub Claudio, et poſt exſilium Senecae ſcriptam eſſe. Sub Tiberio enim auctum hunc Metilium honoribus veri ſimile haud eſſe: ſub Caio Caligula igitur factum, qui et alia acta Tiberii reſcidit et nominatim A. Cremutii Cordi ſcripta lectitari permiſit: quod eodem iſto* c. 1. *tangitur: neque igitur ante potuit haec conſolatio edi, praeſertim inveterato dolore, ut loquitur, et triennali illo lapſu. Quibus quid obiiciam, non habeo. Addi poteſt, noſtrum* c. 22, 1. *ad Claudium reſpexiſſe hisce verbis: Aut fera eoque foedior luxuria invaſit etc.*

## I.

Niſi te, Marcia, ſcirem tam longe ab infirmitate muliebris animi, quam a ceteris vitiis receſſiſſe, et mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aſpici: non auderem obviam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter haerent et incubant, nec ſpem concepiſſem, tam iniquo tempore, tam inimico iudice, tam invidioſo crimine, poſſe me efficere, ut fortunam tuam abſolveres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, et magno ex-

### Animadversiones.

Cap. I. Laudat eius animum moresque et merita in patris memoriam, ut ſibi viam muniat ad Marciam conſolandam. Deinde non molliter oſtendit, ſe acturum eſſe, ſed remedia violenta adhibiturum. Eadem fere methodo uſum eſſe noſtrum, vidimus in conſolatione ad Helviam matrem, c. 2.

*iniquo tempore — abſolveret*] ſpectat ad diuturnitatem doloris, qui tantum aberat, ut minueretur, ut aevo vires ſumſiſſet, ideoque exigua ſpes erat eam in viam reductum iri: illa enim ipſa *iudex* quaſi ſedebat *inimica* atque infeſta omni allocutioni, ſi qui fortunam excuſare voluiſſent, adverſus quam *crimen* ſemper urgebat *invidioſum* non ſine opprobratione reprehenſionis, filii tantae ſpei ſibi ablati.

experimento approbata virtus tua. Non eſt ignotum, 2
qualem te in perſonam patris tui geſſeris, quem non
minus quam liberos dilexiſti, excepto eo, quod non
optabas ſuperſtitem: nec ſcio an et optaveris. Permit-
tit enim ſibi quaedam et contra bonum morem magna
pietas. Mortem A. Cremutii Cordi, parentis tui, quan-
tum poteras, inhibuiſti. Poſtquam tibi [a] aperuit, inter
Seianianos ſatellites illam unam patere ſervitutis fugam,
non faviſti conſilio eius, ſed dediſti manus victa, fudi-
ſtique lacrimas; palam et gemitus devoraſti quidem,
non tamen hilari fronte texiſti: et hoc illo ſeculo,
quo magna pietas erat, [b] nihil pie facere. Vt vero ali- 3
quam

### Varietas Lectionis.

Cap. I. a. *aperuit.* Bona lectio; cf. 22, 4 et 5. *apparuit* eſt e ſocordia librarr.: ipſa enim Marcia nihil advertit conſilium patris, priusquam ille ſua ſponte iudicium feciſſet, ſe mori velle. Mox: *fudiſti lacrimas; palam et gemitus d. Palam* omnes ſcripti habent: *clam* in edd. nonnullis, Lipſio probante, pietatem filiae metumque tyranni praetexens. Sed diſtinctione poſt *lacrimas* facta, ſenſus ſibi conſtat et auctoritas codd. Devorare enim gemitus ille dicitur, qui luctum vult obruere lacrimis ſuppreſſis: cf. Conſolat. ad Helv. 16, 6. volumus eum interim obruere et devorare gemitus. Domi itaque lacrimas profudit, ut mortem patris inhiberet, palam vero ſ. publice ſibi temperavit a lacrimis.

b. *nihil pie facere.* Atrox ſeculi ingenium antitheſi pingit. Dedi *pie* ex coniectura mea tam certa, uti mihi perſuadeo, ut audaciae crimine abſolutum iri ſperem ab aequis arbitris. Senſus autem τὸ *pie* manifeſto poſtulat: Pia in patrem fuiſti, ne triſtitia quidem tua publice celata; res periculoſa noſtro ſeculo, quo pia fuiſſes, ſi hilarem te praebuiſſes. — Facile vides, vulgatam lectionem: *nihil impie facere* nullum ſenſum commodum promere. Nihil enim eſt, quod interponas ut tertium quid τῷ pie facere, et impie facere. Proinde qui τὸ *impie* tuetur, ſeculo Tiberii pietatem aſſignat contra hiſtoriae fidem.

a. *Non eſt ignotum* etc.] cf. infra 22. Egregie haec de A. Cremutio Cordo narrantur Tacito Annal. IV, 34. 35. Sueton. Tib. 61. Dio Caſſ. quoque LVII, 24. ad ann. 777. ſ. 778. (ſecundum Tacitum) urb. cond., hac re memorata, addit, Marciam Crem. Cordi filiam, ad quam haec conſolatio miſſa eſt, aliosque ſua exemplaria hiſtoriae de

quam occaſionem mutatio temporum dedit, ingenium patris tui, de quo ſumtum erat ſupplicium, in uſum hominum reduxiſti, et a vera illum vindicaſti morte, ac reſtituiſti in publica monumenta libros, quos vir ille fortiſſimus ſanguine ſuo ſcripſerat. Optime meruiſti de Romanis ſtudiis; magna illorum pars arſerat: optime de poſteris, ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori ſuo magno imputata: optime de ipſo, cuius viget vigebitque memoria, quamdiu fuerit in pretio, Romana cognoſci, quamdiu quisquam erit, qui reverti velit ad acta maiorum, quamdiu quisquam, qui velit ſcire, quid ſit vir Romanus, quid ſubactis iam cervicibus omnium, et ad Seianianum iugum adactis, indomitus
4 ſit homo, ingenio, animo, manu liber. Magnum mehercule detrimentum reſpublica ceperat, ſi illum ob duas [c] partes pulcherrimas in oblivionem coniectum, elo-

c. *partes* Lipſius cum libris aliquot praetulit, quum libertas non bene inter *artes* (quae vulgata erat lectio) cenſeatur. Sed quia *ars* et dicitur de virtute quacunque, quam quis ſibi paraverit ſtudio, hoc loco etiam *artes* defendi poſſunt: libertas enim deſignat ſententias et cogitationes liberi eiusdemque doctrina expoliti hominis. At parum refert: itaque nihil mutavi.

de Auguſti rebus a patre compoſitae, ob quam a Seianianis accuſatus erat: *quod editis annalibus*, Taciti verbis utor, *laudatoque M. Bruto, C. Caſſium Romanorum ultimum dixiſſet*, ceſaſſe et poſt mortem Tiberii ſub Caligula edidiſſe. *quod non optabas* eum tibi *ſuperſtitem* eſſe. *Contra bonum morem* a natura praeſcriptum, ut parentes ante liberos moriantur. *Seianianos.* Accuſabant Satrius Secundus, et Pinarius Natta, Seiani clientes. Tacit. l. l.

3. *Mutatio temporum*] Titi Labieni, *Cordi Cremutii*, Caſſi Severi ſcripta, ſenatusconſultis abolita, requiri et eſſe in manibus lectitarique permiſit Caligula). Sueton. Calig. 16. *Ingenium* multa affectum erat. *publica monumenta* in bibliothecas. Quod Tacitus l. l. pluribus tribuit, id noſter uni filiae aſſignat. honoris cauſa. *ſanguine ſuo*, quoniam propter commentarios ſuos, *de civilibus bellis, et de bello Philippenſi* accuſatus obiit. Sub Auguſto ſcripſerat, et illo au-

eloquentiam et libertatem, non eruiſſes. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus, vetuſtatem nullam timet. At illorum carnificum cito ſcelera quoque, [d] quibus ſolis memoriam meruerunt, tacebunt. Haec magnitudo animi tui vetuit me ad ſexum tuum reſpicere, vetuit ad vultum, quem tot annorum continua triſtitia, ut ſemel obduxit, tenet. Et vide quam non ſurrepam tibi, nec [e] fucum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi: et vis ſcire hanc quoque plagam eſſe ſanandam? oſtendi tibi aeque magni vulneris cicatricem. Alii itaque molliter agant, et blandiantur: ego confligere cum tuo moerore conſtitui, et defeſſos exhauſtosque oculos, ſi verum audire vis, magis iam ex conſuetudine, quam ex deſiderio fluentes, continebo, ſi fieri potuerit, te favente remediis tuis; ſin minus, vel invitâ. teneas licet et amplexe-

d. *quibus ſ. m. m. tacebunt.* i. evaneſcent, non apparebunt, non noſcentur, quem uſum loquendi exemplis illuſtravit I. F. Gronov. ad Liv. IX, 6. Eſt lectio MSS. Eraſmi cet. at Pincianus et Muretus *tacebuntur* et Grur. *iacebunt*, dederunt.

e. *fucum facere* i. fallere, fallendo blandiri: ſic Eraſm. al. alii libri *furtum facere*, i. e. Lipſio interprete: non clam aut aſtu inſinuare me ſtatui, et in pectus admiſſus quaſi furto et inſidiis dolorem tollere. Quum vero *τὸ* furtum facere ſignificet, et furari et clam aliquid facere, quorum neutrum huc facit, exempla locutionis eo ſenſu, quem Lipſius innuit, deſidero.

audiente recitata, Suet. Tib. 61. Aug. 35. — *arſeras,* multi horum librorum deſiderio tenebantur. — *manu liber,* quoniam mortem ſibi ipſe conſcivit. *Ingenio* ob ſcriptionem et ſtilum. Lipſius tamen *manu* explicat de ſcriptione et ſtilo.

4. *vetuſtatem nullam timet*] Tamen illa immortalitas, quam hic Cordo divinavit noſter, vana fuit. Iniuria enim temporum nec huius praeclaris monumentis pepercit. Periere autem omnia, praeter fragmenta quaedam ap. Senecam patrem Suaſoria VII. p. 44. 47. ed. Gronov. (39. ſq. bip.) — *tot annorum*, vid. Argumentum huius Conſolat.

5. *teneas licet* etc.] Comparat hoc loco Lipſius Platonem T. VII. p. 302. c. bip.

plexeris dolorem tuum, quem tibi in filii locum ſuperſti-
6 tem feciſti. Quis enim erit finis? omnia in ſuperva-
cuum tentata ſunt. fatigatae allocutiones amicorum; au-
ctoritates magnorum et affinium tibi virorum; ſtudia,
hereditarium et paternum bonum, ſurdas aures, irrito
ac vix ad brevem occupationem proficiente ſolatio,
tranſeunt. illud ipſum naturale remedium temporis, quod
maximas aerumnas quoque componit, in te una vim
7 ſuam perdidit. Tertius iam praeteriit annus, quum in-
terim nihil ex primo illo impetu cecidit: renovat ſe, et
corroborat quotidie luctus, et iam ſibi ius morâ fecit,
eoque adductus eſt, ut putet turpe, deſinere. Quem-
admodum omnia vitia penitus inſidunt, niſi, dum ſur-
gunt, oppreſſa ſint: ita quoque haec triſtia et miſera,
et in ſe ſaevientia, ipſa noviſſime acerbitate paſcuntur,
8 et fit infelicis animi prava voluptas dolor. Cupiſſem
itaque primis temporibus ad iſtam curationem accedere.
leviore medicina fuiſſet oriens adhuc reſtinguenda vis:
vehementius contra inveterata pugnandum eſt. Nam
vulnerum quoque ſanitas facilis eſt, dum a ſanguine re-
centia ſunt: tunc et uruntur, et in altum revocantur,
et

6. *ſtudia*] quae ſunt tibi *hereditarium — bonum*. Fuit itaque Marcia literis bonis erudita. *occupationem*, avocamentum a dolore. Conſol. ad Helv. 16. med. ad Polyb. 36, 3.

7. *Tertius — annus*] ex morte filii. *ita quoque — dolor*] Sotion (ſ. Sotades in prima Geſn. ed.) apud Stobaeum Serm. CVI.: ἡ λύπη παρ' οἷς ἂν τρέφεται καὶ αὔξεται, παρ' ἐκείνοις ἥδιως καὶ μένει.

8. *Cupiſſem itaque primis temporibus — eſt*] cf. Conſ. ad Helv. 1, 2. ubi aliter ſentire videtur, ac hoc loco. Sed *primis temporibus* h. l. noli acrius urgere. Neque nimis recenti dolori occurras niſi lenibus medicamentis, ne remediis aliis irritetur, neque veteri, ne innovetur. Epiſt. 63.

*Nam vulnerum quoque ſanitas facilis eſt —*] A. Corn. Celſus ſaniora ſuadet V, 21. p. 296. ſq. bip.: tandem tamen et ferrum candens commen-

et digitos ſcrutantium recipiunt. ubi corrupta in malum ulcus [f] veterarunt, difficilius curantur. [g] Non poſſum nunc per obſequium, nec molliter aſſequi tam durum dolorem: frangendus eſt.

II. Scio, a praeceptis incipere omnes qui monere aliquem volunt, et in exempla deſinere. Mutari hunc interim morem expedit. Aliter enim cum alio agendum eſt. Quosdam ratio ducit: quibusdam nomina clara opponenda ſunt, et auctoritas, quae liberum non relinquat animum ad ſpecioſa ſtupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima, et ſexus et ſeculi tui, exempla: alterius, feminae, quae ſe tradidit ferendam dolori: alterius, quae pari affecta caſu, maiore damno, non tamen dedit longum in ſe malis ſuis dominum, ſed cito animum in ſedem ſuam repoſuit. Octavia et Livia, al- 2



f. *veterarunt:* Gronov. e MSS. reſtituit. Antea legebatur apud al. et ap. Eraſm. *ſe verterunt.* To' *veterarunt* maiorem vim habere quam: *ſe verter.* quivis intelliget. Recte coni. *inveterarunt* repudiavit Gronov.

g. *Non poſſum nunc per obſequium, nec molliter aſſequi — eſt.* Senſus cuique manifeſtus eſt. Sed in voce *aſſequi* haeſerunt Lipſius ad h. l., et D. W. Triller. Obſſ. critt. IV, 17. p. 414. Lipſius ſuſpectam habet, nulla medela adhibita. Triller proponit: *aggredi; attrectare; proſequi:* prius tamen praefert: τῷ aſſequi repudiato: languet enim nimis ex eius iudicio. Diſſentio. Aſſequi enim dicitur, ut notum eſt, de eo, qui aliquem occupat fugientem. Iam quum de medela mali molli loquatur, equidem haud intelligo, quomodo langueat verbum mollius in re molli adhibitum.

mendat. *tunc et uruntur* ad profluvium ſanguinis impediendum: *in altum revocantur*, igne adhibito contracta vulnera, ut tenentur et deinde melius coeant emplaſtrorum ope.

Cap. II. Octavia, tamquam exemplum, quod ſequi poſſit, ante oculos ponitur. Exempla Marciae ante oculos ponere mavult quam praecepta, propterea quod haec a pluribus (c. 1, 6.) iam prolata ſunt, ſed fruſtra.

*ſpecioſa*] clara nomina adfert, quum *ratio* praecepta nihil profecerint ad dolorem prohibendum.

2. *maiore damno*] i. iacture, quum Druſus et annis et rebus geſtis maior et inſignior eſſet.

tera ſoror Auguſti, altera uxor, amiſerunt filios iuve-
3 nes, utraque ſpe futuri principis certâ. Octavia Mar-
cellum, cui et avunculus et ſocer incumbere coeperat,
in quem onus imperii [a] reclinaret, adoleſcentem animo
alacrem, ingenio potentem; ſed et frugalitatis conti-
nentiaeque in illis aut annis aut opibus non mediocriter
admirandum; patientem laboris, voluptatibus alienum;
quantumcunque imponere illi avunculus, et (ut ita di-
cam) inaedificare voluiſſet, laturum. Bene [b] legerat nulli
4 ceſſura ponderi fundamenta. Nullum finem, per omne
vitae ſuae tempus, flendi gemendique fecit: nec ullas
admiſit voces ſalutare aliquid afferentes. Ne avocari
quidem ſe paſſa eſt. Intenta in unam rem et toto animo
affixa talis per omnem vitam fuit, qualis in funere. non
dico, non auſa conſurgere, ſed allevari recuſans, ſe-
cundam orbitatem iudicans, lacrimas mittere. Nullam
habere imaginem filii cariſſimi voluit, nullam ſibi fieri
5 de illo mentionem. Oderat omnes matres, et in Li-
viam maxime furebat, quia videbatur ad illius filium
tranſiſſe ſibi promiſſa felicitas. Tenebris et ſolitudini
fami-

Cap. II. a. *reclinaret.* Lipſius e coni. dedit: *reclinare.* Sed vulg. bene habet.

b. *legerat* i. elegerat: moneo, ne quis emendet; *iecerat*, quod iam occupavit Latinus Latinius (Bibliothec. ſacr. et profan. Romae. 1677.). Male, ut fere omnia, quae Italus ille attulit ad Senecam emendandum.

3. *Octavia*] minor C. Marcello nupta, cui et filium M. Marcellum peperit, qui ut avunculi ſui Auguſti gener mortuus eſt, decimum ſeptimum annum agens, optimae ſpei iuvenis, a. V. C. 731, Dio Caſſ. LIII, 30. 33. Intpp. ad Virgilii Aen, VI, 861. ſq. *incumbere*, fiduciam ponere tantam, ut *onus imperii in eum reclinaret* Auguſtus. cf. Horat. Od. I, 12, 45. 46. Vellei. Paterc. II, 93. *legerat*, elegerat in eo n. c.

4. *Nullum finem — tempus —*] mortua eſt a. V. C. 743. Dio Caſſ. LIV, 35. Filio ergo ſuperſtes fuit plus undecim annos.

5. *Oderat omnes matres — Liviam —*] Dio Caſſ. LIII, 33. fin. narrat, Liviam ſuſpectam mortis Marcelli fuiſſe, quippe

familiariſſima, ne ad fratrem quidem reſpiciens, carmina celebrandae Marcelli memoriae compoſita aliosque ſtudiorum honores reiecit, et aures ſuas adverſus omne ſolatium clauſit: a ſolemnibus officiis ſeducta, et ipſam magnitudinis fraternae nimis circumlucentem fortunam exoſa, defodit ſe, et abdidit. Aſſidentibus liberis, nepotibus, lugubrem veſtem non depoſuit, non ſine contumelia omnium ſuorum, quibus ſalvis orba ſibi videbatur.

III. Livia amiſerat filium Druſum, magnum futurum principem, iam magnum ducem. Intraverat penitus Germaniam, et ibi ſigna Romana fixerat, ubi vix ullos eſſe Romanos notum erat. In expeditione [a] victor deceſſerat, ipſis illum hoſtibus aegrum cum veneratione et pace mutua proſequentibus, nec optare quod expe-

 die-

Cap. III. a. *victor* bona lectio. MSS. et edd. e. c. Eraſm. tuentur. Gronoviana ed. omiſit.

quippe filiis ſuis Druſo et Tiberio praelati. *ſtudiorum honores* libellos in eius honorem compoſitos. Noli tamen haec ita rigide interpretari, quaſi noſter negaret, Virgilium VI. Aen. 861—886. Auguſto et Octaviae praelegiſſe (v. Donati vita Virgilii §. 47. p. CLXVI. ed. Heyn.): loquitur enim Seneca de carminibus, elegiis etc. in Marcelli mortem compoſitis, matrique oblatis, non de epiſodiis huius notae. *officiis* ſalutationum, conviviorum et honorum Marcelli memoriae publice decretorum. *magnitudinis fraternae — exoſa:* ſi Donato et Servio fides habenda ſit, interdum ſaltem fratri affuit. *liberis* duabus Marcellis earumque filiis. v. Stemma Octavii et Auguſti confectum ab Erneſti poſt eius Edit. Sueton.

Cap. III. Livia exempli cauſa memorata.

*Druſum, magnum futurum principem — ducem*] ab a. V. C. 742. bella geſſit in Germania usque ad Albim progreſſus. Mortuus eſt in caſtris aeſtivis ad Rhenum a. V. C. 745. Dio Caſſ. LIV, 32. LV, 1. ub. Intpp. Conſol. ad Polyb. 34. fin. *principem* i. Caeſarem (2, 2. utraque ſpe futuri principis certa). Seneca h. l. innuit, Auguſtum inclinaſſe magis in Druſum vel ob ingenium mitius, vel (quae ſuſpicio fuit) ut ſuum filium. *Muni-*

diebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro republica obierat, ingens civium provinciarumque, et totius Italiae deſiderium, per quam, effuſis in officium lugubre municipiis coloniisque, usque in ur-
2 bem ductum erat funus triumpho ſimillimum. Non licuerat matri, ultima filii oſcula gratumque extremi ſermonem oris haurire. Longo itinere reliquias Druſi ſui proſecuta, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quaſi totiens illum amitteret, irritata, ut primum tamen intulit tumulo, ſimul et illum et dolorem ſuum poſuit: neo plus doluit quam aut honeſtum erat Caeſari, aut aequum matri. Non deſiit itaque Druſi ſui celebrare nomen, ubique illum ſibi privatim publiceque repraeſentare, et libentiſſime de illo loqui, de illo audire: [b] quum memoriam alterius nemo poſſet retinere ac frequentare,
3 quin illam triſtem ſibi redderet. Elige itaque, utrum exemplum putas probabilius. ſi illud prius ſequi vis, eximis te numero vivorum: [c] averſaberis et alienos liberos et tuos ipſumque, deſiderans; triſte matribus omen occur-

b. *quum memoriam alterius* (Marcelli) *nemo poſſet retinere ac frequentare.* Quum de uſu nunc ſatis noto *τῷ frequentare m.* (i. frequenter alicuius meminiſſe) dubitarunt Viri docti, et Muretus repoſuit: poſſet retentare; Gronov. exempla quaedam attulit ad hanc omnium MSS. et edd. vett. lectionem ſtabiliendam.

c. *averſaberis — ipſumque deſiderans;* Mureto haec lectio debetur, Gronovio probante: deſiderans enim (cuius loco *deſiderabis triſte* antea erat) in MSS. aliquot invenitur et ſenſus ſic optime procedit: quum eius memoriam frequentare refugis, eum et averſari videris aliis. Inciſum feci poſt: *ipſumque*, ut ſenſus clarior eſſet, maiori inciſo facto, Mureto et Gronovio auctoribus poſt: *deſiderans.* Sequentia ſpectant ad ſuperſtitionem veterum notam, ex occurſu omnia capientium. Aliorum ſen-

*Municipiis* idem tradidit Suet. Claud. 1. Tib. 7. fin.

2. *Longo itinere*] ab urbe Ticino Romam. Tacit. Annal. III, 5. init. *ardentibus rogis* in honorem Druſi extructis, ideoque Cenotaphiis. Similia narrat Tacit. de funere Germanici. Annal. III, 2. *tumulo*, mauſoleo, quod Auguſtus ſibi ſuisque ſtruxerat inter Flaminiam viam ripamque Tiberis. Sueton. Auguſt. 100.

curres: voluptates honeſtas, permiſſas, tanquam parum decoras fortunae tuae reiicies, inviſam habebis lucem, et aetati tuae, quod non praecipitet te quamprimum et finiat, infeſtiſſima eris: quod turpiſſimum alieniſſimumque eſt animo tuo, in meliorem noto partem, oſtendes te vivere nolle, mori non poſſe. Si ad hoc 4 maximae feminae te exemplum [d] applicueris, moderatius ac mitius eris in aerumnis, nec te tormentis macerabis. Quae enim, malum, amentia eſt, poenas a ſe infelicitatis exigere, et mala ſua augere? Quam in omni vita ſervaſti morum probitatem et verecundiam, in hac quoque re praeſtabis. eſt enim quaedam et dolendi modeſtia. Illum ipſum iuvenem [e] digniſſime quietum ſemper nominans cogitansque facies, et meliore pones loco, ſi matris ſuae, qualis vivus ſolebat, hilaris et cum gaudio occurrat.



tamina huius loci omitto. Mox *praecipitet*, non: *praecipiet* ſphalm. typogr. bipont. ſociorum.

d. *applicueris, moderatius ac mitius eris in aer.* Lipſius Eraſmum ſecutus et MSS. negationem: *non eris* eliminavit e textu. Recte. Livia enim remanſit in aerumnis, ſed mitior et moderatior.

e. *digniſſime quietum — facies*: e Lipſii cod. quocum reliqui codd. conſpirare videbantur, recepit Gronov., qui *faciet* mutavit in *facies*. Antea: *digniſſimum quiete; ſemper nominans cogitansque faciet*: Eraſmus: *digniſſime quietum, quem ſemper nominatum cogitatumque faciet.* Quum digniſſime quietus ſit, talem facies etc.

4. *Quae enim, malum, am.*] *malum* interiectionis loco poſitum, indignantium eſſe conſtat. *Illum ipſum iuvenem — facies* i. Gronovio interprete: illum, qui merito quietus ac minime infeſtandus eſt, ſemper talem (amoto inſano, querulo atque inquietante luctu) appellando vel commemorando ac menti repraeſentando, quietem facies: ſic demum vere illi placidam quietem, quam mortuis noſtris optamus, dabis. To *quietum* accipiendum, quaſi bis poſitum eſſet, more antiquis praeſertim argute ac brevius locutis frequenti.

IV. Nec te ad fortiora ducam praecepta, ut inhumano ferre humana iubeam modo, ut ipſo funebri die oculos matris exſiccem: ad arbitrum t[illegible] veniam: hoc inter nos quaeretur, „ut[illegible] magnus eſſe „debeat, an perpetuus dolor.“ Non dubito, quin Liviae Auguſtae, quam familiariter coluiſti, magis tibi
2 placeat exemplum. Illa te ad ſuum conſilium vocat: illa in primo fervore, quum maxime impatientes feroceſque ſunt miſeriae, [a] ſe conſolandam Areo philoſopho viri ſui praebuit, et multum eam rem profuiſſe ſibi confeſſa eſt: plus quam populum Romanum, quem nolebat triſtem triſtitiâ ſuâ facere: plus quam Auguſtum, qui ſubducto altero adminiculo titubabat, nec luctu ſuo-

Cap. IV. a. *Se conſolandam Areo philoſopho v. ſ. p.* Sic eſt ap. Eraſm. Pincianus dederat: *ſe conſillo Arei philoſophi v. ſ. p.*, e membranis, quae habebant: *e conſularco philoſophi viri ſui p.* Vnde Schottus Obſſ. V, 14. p. 222. fecit: *ſe conſiljo Arei ph.* (ſc. amici) *v. ſ. p.* Praetulit tamen coniecturam ſuam alteram: *ſe conſolandam Areo ph. v. ſ. p.* Si Eraſmum inſpexiſſet, verum inveniſſet ſine coniectando.

Cap. IV. Arei, qui Auguſti Philoſophus erat, conſolatio ad Liviam facta fingitur.

*Nec te ad fortiora —*] Stoicorum Conſol. ad Polyb. 37, 3. Et ſcio, inveniri quosdam etc. Conſol. ad Helv. c. 16, 1. de Clem. II, 5. in quo loco egregie de Stoicorum apathia diſputatur.

*Non dubito — coluiſti*] Livia mortua eſt a. V. C. 782. (Dio Caſſ. LVIII, 2.). *arbitrum*, qui inter nos decidat, iudicet.

2. *Areo philoſopho viri ſui*] Iam inde a Scipionum tempore nobiliores principesque adiunxiſſe ſibi philoſophos poetasque, plerumque graecos natione, in quorum conſuetudine et amicitia viverent, eſt res notiſſima. Quem morem et Auguſto obſervatum eſſe et aliunde et hoc loco ſcimus. Hic Areus, Philoſophus Stoicus, Alexandrinus fuit, Auguſto et Maecenati familiaris; ille tantopere eum aeſtimavit, ut expugnata Alexandria (a. V. C. 724.) in oratione graeca ad Alexandrinos habita diceret, ſe iis parcere etiam propter Areum civem, eundemque amicum ſuum, Dio Caſſ. LI, 16. ubi cf. Intpp. Fabricii Bibl. Graec. Vol. III, p. 540. Harl. *altero adminiculo*, Druſo fratre Tiberii,

ſuorum inclinandus erat: plus quam Tiberium filium,
cuius pietas efficiebat, ut in illo acerbo et defleto
gentibus funere, nihil ſibi niſi numerum deeſſe ſenti-
ret. Hic, ut opinor, aditus illi fuit, hoc princi-
pium apud feminam opinionis ſuae cuſtodem diligen-
tiſſimam: „Vſque in hunc diem Livia (quantum qui- 3
„dem ego ſciam, aſſiduus viri tui comes, cui non
„tantum quae in publicum emittuntur, nota ſunt, ſed
„omnes quoque ſecretiores animorum veſtrorum mo-
„tus) dediſti operam ne quid eſſet, quod in te quis-
„quam reprehenderet. Nec id in maioribus modo ob-
„ſervaſti, ſed in minimis, ne quid faceres, cui fa-
„mam, liberrimam principum iudicem, velles ignoſce-
„re. Nec quidquam pulchrius exiſtimo in faſtigio col-
„locatis, quam multarum rerum veniam dare, nullius
„petere. Servandus itaque tibi in hac re tuus mos
„eſt, ne quid committas, quod minus aliterve factum
„velis."

V. „Deinde oro atque obſecro, ne te difficilem
„amicis et intractabilem praeſtes. Non eſt enim quod
„ignores, omnes hos neſcire quemadmodum ſe gerant:



berii, qui ſolus ſupererat. *niſi numerum*, unus tantopere ſolabatur, ut duorum vice eſſet. Conſ. ad Helv. c. 16, fin. nihil tibi deerit praeter numerum. *aditus*, i. exordium conſolationis, *illi* Areo, quod quidem ingenioſum eſſe confiteamur.

3. *Vſque in hunc diem etc.*] E Tacito, Suetonio cet. confirmatur in plurimis haec allocutionis pars Arei ad Liviam, quam et prudentiſſimam et callidiſſimam mulierem uxoremque fuiſſe ſcimus. Suet. Octav. c. 62. (Auguſtus) Liviam — abduxit, dilexitque et probavit unice ac perſeveranter: coll. Tacit. Ann. V, 1. Quamquam nec deſint accuſationes perquam invidioſae in eam, ex quibus certe videmus, eius innocentiam morum famae ſatis ambiguae fuiſſe. Sic erat ſuſpecta de morte L. ac C. Caeſarum, (Tacit. Ann. I, 3.) de morte Marcelli, de morbo Auguſti etc.

Cap. V. Orat, ut amicorum ſolatia benigne accipiat.

„loquantur aliquid coram te de Druſo, an nihil: ne
„aut oblivio clariſſimi iuvenis illi faciat iniuriam, aut
„mentio tibi. Quum feceſſimus, et in unum conve-
„nimus, facta eius dictaque, quanto meruit ſuſpectu,
„celebramus: coram te altum nobis de illo ſilentium
2 „eſt. Cares itaque maxima voluptate, filii tui laudi-
„bus, quas non dubito quin vel impendio vitae, ſi
„poteſtas detur, in aevum omne ſis prorogatura.
„Quare patere, immo arceſſe ſermones, quibus ille
„narretur, et apertas aures praebe ad nomen memoriam-
„que filii tui: nec hoc grave duxeris, ceterorum mo-
„re, qui in eiusmodi caſibus partem mali putant, audire
„ſolatia. Nunc incubuiſti tota in alteram partem, et
„oblita meliorum, fortunam tuam, qua deterior eſt,
3 „aſpicis. Non convertis te ad convictus filii tui, oc-
„curſusque iucundos, non ad pueriles dulcesque blan-
„ditias, non ad incrementa ſtudiorum: ultimam illam
„faciem rerum premis. [a] Illi, tanquam parum ipſa per
„ſe horrida ſit, quidquid potes congeris. Ne, obſe-
„cro te, concupieris, perverſiſſimam gloriam infeli-
4 „ciſſimam videri. Simul cogita, non eſſe magnum,
„ſe rebus proſperis fortem gerere, ubi ſecundo curſu
„vita procedit: nec gubernatoris quidem artem tran-
„quillum mare et obſequens ventus oſtendit: adverſi
„aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Pro-
„inde

Cap. V. 2. *Illi — quidquid — congeris.* Lectio edd. vett. et MSS. quam bene reſtituit Gronov. Iac. Durantius Caſellius (Var. Lect. libri duo. Lutetiae 1582.) emendaverat e libris ſuis iureiurando adeo interpoſito: *in illam*: bene a Gronov. repulſus, qui contulit Conſ. ad Helv. c. 5. quidquid illi congeſſeris —.

4. *nec gubernatoris — probet*] Similia ap. Stobaeum Sermo. X. Gesn. p. 158. (Schow. p. 381.) e Sotionis ſecundo libro de Ira: "Ὥσπερ δὲ πλοῖα γενναῖα οὐχ ὅσα ἂν εὐδίᾳ πλέῃ, ἀλλ' ὅσα πρὸς χειμῶνα ἀντέχει καὶ σώζεται, οὕτω καὶ ἄνθρωποι ὀργῇ καὶ κινήσει ἀντέχοντας μεγάλως

„inde ne ſubmiſeris te, immo contra fige ſtabilem gra„dum: et quidquid onerum ſupra cecidit, ſuſtine, pri„mo dumtaxat ſtrepitu conterrita. Nulla re maior in„vidia fortunae fit, quam aequo animo.“ Poſt hoc oſtendit illi filium incolumem, oſtendit ex amiſſo nepotes.

VI. Tuum illic, Marcia, negotium actum, tibi Areus aſſedit: te mutatâ perſonâ conſolatus eſt. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius, quam ulla unquam mater amiſerit. (non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam.) ſi fletibus fata vincuntur, [a] conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem ſine ſomno triſtitia conſumat: ingerantur lacerato pectori manus, et in ipſam faciem impetus fiat: atque omni ſe genere ſaevitiae profecturus moeror exerceat. Sed 2
ſi nullis planctibus defuncta revocantur; ſi ſors immota, et in aeternum fixa, nullâ miſeriâ mutatur, et mors tenet quidquid abſtulit; deſinat dolor, qui perit. Quare regamus: nec nos iſta vis transverſos auferat. Turpis eſt navigii rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deſeruit, permiſit tempeſtati ratem: at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare olavum tenentem et obnixum.

VII.

Cap. VI. a. *conferamus* ſc. fletus. Alii: *conſternamus*, quam lectionem praeferam, modo exemplis idoneis adſtruere poſſem uſum loquendi.

*γάλοι καὶ ἀνδρεῖοι.* Quum plura hanc in rem ſatis obvia hic congeri poſſent, haec omitto lubens. Adduxi tamen illa Sotionis propterea, quod Senecae praeceptorem fuiſſe narrant.

*Nulla re — animo*] Odium in Fortunam nihil magis excitat, ideoque miſericordiam tibi conciliat aliorum hominum, quam aequabilitas et robur animi. *nepotes* ex Druſo, Germanicum, Claudium, Livillam.

Cap. VI. Moerore nihil proficitur.

*Sed puta etc.*] Egregie ad communem matrum affectum haec ſunt attemperata ſeſe luctuoſiſſimas et omnium miſerrimas exclamantium.

2. *at ille*] Rhodius gubernator de quo ep. 85. fin. ex Telete pythagoreo.

VII. „At enim naturale deſiderium ſuorum eſt.“
Quis negat, quamdiu modicum eſt? nam ex diſceſſu,
non ſolum amiſſione cariſſimorum neceſſarius morſus
eſt, et firmiſſimorum quoque animorum contractio.
Sed plus eſt, quod opinio adiicit, quam quod natura
imperavit. Adſpice mutorum animalium quam conci-
tata ſint deſideria, et tamen quam brevia. Vaccarum
uno die alterove mugitus auditur: nec diutius equarum
vagus ille amensque diſcurſus eſt. Ferae quum veſti-
gia catulorum confectatae ſunt, et ſilvas pervagatae,
quum ſaepe ad cubilia expilata redierint: rabiem intra
2 exiguum tempus exſtinguunt. Aves cum ſtridore
magno inanes nidos circumfremunt: intra momen-
tum tamen quietae, volatus ſuos repetunt. Nec ulli
animali longum fetus ſui deſiderium eſt, niſi homini,
qui adeſt dolori ſuo, nec tantum quantum ſentit, ſed
quantum conſtituit, afficitur. Vt ſcias autem non eſſe
hoc naturale, luctibus frangi, primum magis feminas
quam viros, magis barbaros quam placidos eruditaeque
gentis homines, magis indoctos quam doctos, eadem
orbitas vulnerat. Atqui ea, quae a natura vim acce-
3 perunt, eandem in omnibus ſervant. Apparet non
eſſe naturale, quod varium eſt. Ignis omnes aetates,
omnium urbium cives, tam viros quam feminas, uret:
ferrum in omni corpore exhibebit ſecandi potentiam.
quare? quia vires illi a natura datae ſunt, quae nihil
in

Cap. VII. Deſiderium ſuorum eſt quidem naturale, ſed ſit modicum: immodicus enim luctus naturalis non eſt.

*morſus*, dolor. *contractio.* laudat Lipſius Ariſtotelis illud: dolor frigus eſt, a frigore autem contractio. Cic. Tuſcul. Diſpp. I, 37. p. 55. Wolf. *Adſpice.* Idem fere attulerat noſter de Ira I, 4, 5.

2. *adeſt dolori*] ei incubat: opinione plurimum adiiciente et augente.

3. *Varium*] inſtabile eſt, mox hunc, mox illum afficit, nec unum tenorem in omni-

in perſonam conſtituit. Paupertatem, luctum, [a] ambitionem alius aliter ſentit, prout illum conſuetudo infecit: et imbecillum impatientemque reddit praeſumta opinio de non timendis terribilis.

VIII. Deinde quod naturale eſt, non decreſcit morâ: dolorem dies conſumit. licet contumaciſſimum, quotidie inſurgentem, et contra remedia effervefcentem, tamen illum efficaciſſimum mitigandae ferociae tempus enervat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnunc ingens triſtitia, et iam videtur duxiſſe callum, non illa concitata, qualis [a] initio fuit, ſed pertinax et obſtinata: tamen hanc quoque aetas tibi mi-
nutatim eximet. Quoties aliud egeris, animus rela- 2
xabitur: nunc te ipſa cuſtodis. multum autem intereſt, utrum tibi permittas moerere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiae convenit, finem luctus potius facere, quam exſpectare: nec illum opperiri diem, quo te invita dolor deſinat? ipſa illi renuntia.

IX. „Vnde ergo tanta nobis pertinacia in deplo„ratione noſtri, ſi id non fit naturae iuſſu?“ quod nihil

Cap. VII. a. *ambitionem.* Omnis ſcripta editaque olim lectio, a Pinciano mutata in *orbationem*, a Grutero, Iureto et Lipſio in *abitionem* i. mortem (cf. Feſtus: *abire*). De naturalibus autem loquitur, quae numquam varia ſunt: at ea, quae naturalia non ſunt, ut paupertas, luctus, ambitio diverſam vim exercent, alio aliter ab iis ſollicitato. Bene itaque Gronov. reſtituit: *ambitionem.*

Cap. VIII. a. *initio* e Lipſii coniectura bona eſt. Antea: *in illo:* quod quo referas, non habes.

omnibus obſervat. *in perſonam* c. ad leges naturae communes ſpectat.

Cap. VIII. Pergit in docendo, luctum non eſſe naturalem.

2. *morum tuorum elegantiae*] i. animi tui firmitati et innocentiae: propter animi robur eam iam antea laudaverat. cf. Erneſti Clav. Cic. Elegantia.

Cap. IX. Si attentiores eſſemus ad communes caſus, qui quotidie ante oculos noſtros accidunt, mala nos nec occu-

nihil nobis mali, antequam eveniat, proponimus, ſed ut immunes ipſi et ª aliud et pacatius ingreſſi iter alienis non admonemur caſibus, illos eſſe communes. Tot praeter domum noſtram ducuntur exſequiae: de morte non cogitamus. tot acerba funera: nos togam noſtrorum infantium, nos militiam, et paternae hereditatis ſucceſſionem animo agitamus. tot divitum ſubita paupertas in oculos incidit: et nobis nunquam in mentem venit, noſtras quoque opes aeque in lu-
2 brico poſitas. Neceſſe eſt itaque magis corruamus, qui quaſi ex inopinato ferimur. Quae multo ante praeviſa ſunt, languidius incurrunt. Vis tu ſcire te ad omnes expoſitam ictus ſtare, et illa quae alios tela fixerunt, circa te vibraſſe? velut, murum aliquem, aut obſeſſum multo hoſte locum, et arduum adſcenſu, inermis adeas, exſpecta vulnus, et illa ſuperne volantia cum ſagittis pilisque ſaxa puta in tuum librata corpus. Quoties aut ad latus, aut pone tergum ceciderint, exclama: Non decipies me, fortuna, nec ſecu-

Cap. IX. a. *aliud et placatius i. i.* Vetus lectio codd. et Eraſmi. Antea: *et aliis:* ſ. *et aliud* in Gron. et bip. edd.

occuparent improviſos, nec pertinaces in deploratione noſtri eſſemus, ſed futura praeciperemus cogitatione.

*tot acerba funera etc.*] calamitates videmus, attamen de rebus laetis noſtris tantummodo cogitamus: e. g. de datione togae, quae fieri ſolebat ab adoleſcentibus in libera Rep. decimum ſextum annum agentibus, ſub Caeſaribus vero annum decimum quintum agentibus, et ap. Graecos et Romanos Liberalibus ſollennibus. Ovid. Faſt. III, 771. Praeclare hanc togae dationem explicatam eiusque originem a Graecis docte et eleganter repetitam nuper legimus in proluſione ſcholaſtica Böttigeri.

2. *Neceſſe eſt itaque etc.*] Praecogitati mali mollis ictus venit, noſter Ep. 76. Plura loca hanc ſententiam enunciantia collegit Gataker ad Antonin. p. 285., ubi noſtrum locum non neglexit. *vibraſſe*; micaſſe, tremuiſſe. *Velut*, exempli cauſa.

[b] ſecuram aut negligentem opprimes. ſcio quid pares. alium percuſſiſti, me petiſti. Quis unquam res ſuas, 3
quaſi periturus, adſpexit? quis unquam noſtrûm de exſilio, de egeſtate, de luctu cogitare auſus eſt? quis non, ſi admoneatur [c] ut cogitet, tanquam dirum omen reſpuat, et in capita inimicorum aut ipſius intempeſtivi monitoris abire illa iubeat? Non putavi futurum! Quidquam tu putas non futurum, quod multis ſcis poſſe fieri, quod multis vides eveniſſe? [d] Egregium 4
verſum et dignum audi, qui non e Publio periret:

*Cuivis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.*

Ille amiſit liberos: et tu amittere potes. Ille damnatus eſt: et tua innocentia ſub ictu eſt. Hic nos error deci-

b. *ſecuram.* Bona MSS. lectio. I. M. Heuſinger Emendd. p. 24. cum Grutero *ſecurum*, ut generaliorem enuntiationem praefert.

c. *ut cogitet.* Eraſm. habet: *ut de ſuis cogitet.* Gatak. ad Antonin. p. 168, 38. hic adhaerens proponit e Scholio M. S. *ut de iſtis, ut ſuis, cogitet.* Mihi quidem haec additamenta eſſe videntur, quibus facile ſuperſedemus. Maneo itaque in vulgata lectione. In antecedentibus (§. 2.) *in tuum librata corpus* omnium MSS. et edd. vett. lectio eſt a Gronov. merito recepta. Alii: *vibrata.*

d. *Egregium verſum et dignum audi, qui non e Publio periret.* Scripti variant: alii dant: *dignum audivi*, ſ. *audi, qui non e populo heri et:* alii: *dignum, qui non e populo erit*, ſ. *eritet.* In quibus nullum ſenſum eſſe, quivis intelliget. Itaque viri docti in hunc locum emendandum certatim quaſi involarunt: quorum qui velit cognoſcere infelicia tentamina, is adeat e. c. Ian. Rutgers. Var. lectt. VI, c. 3. p. 550, qui Scriverii quoque emendationem aeque infauſtam affert: Sam. Petiti Miſcellan. (libr. IX. Pariſ. 1630.) III, 15, p. 166. Triller. Obſſ. Crit. III, 24. p. 252. ſqq. etc. I. F. Gronovius, quae in eo erat doctrina et ſagacitas egregia, Lipſium et vocularum apices ſecutus, dedit: *dignum qui non e Publio exiret*, eiecto τῷ *audi.* Diſcedo tamen ab eius iudicio. Ac *primum* puto: τὸ *audi* eſſe nexus cauſa admittendum, quippe a pluribus codd. oblatum: *deinde* vereor, ut recte iudicet Gronov., quod omnino Publium malum auctorem noſtro viſum eſſe autumat; nam et mimographos gravia quoque et ſevera publice extuliſſe notum eſt, et a noſtro adeo plus ſemel (e. c. ep. 8. 94. tacito tamen eius nomine; 108. de tranquill. anim. c. II.) adducta, quin etiam collecta eſſe eorum dicta, ne perirent, quoniam in eorum ineptiis, ut Seneca de Tranq. an. c. II. ait, nemo ſa-

3. *Non putavi futurum* —] cf. de Ira II, 31.

decipit, hic effeminat, dum patimur, quae nunquam pati nos poſſe praevidimus. Aufert vim praeſentibus malis, qui futura proſpexit.

X. Quidquid eſt hoc, Marcia, quod circa nos ex adventitio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, et excluſorum clientium turbâ referta veſtibula, clara, nobilis, aut formoſa coniux, ceteraque ex incerta et mobili ſorte pendentia: alieni commodatique apparatus ſunt. nihil horum dono datur: collatitiis et ad do-
2 minos redituris inſtrumentis ſcena adornatur. Alia ex his primo die, alia ſecundo referentur: pauca usque ad finem perſeverabunt. Ita non eſt quod nos ſuſpiciamus, tanquam inter noſtra poſiti: mutuo accepimus. Vſusfructus noſter eſt, cuius tempus ille arbiter muneris ſui temperat: nos oportet in promtu habere, quae in incertum diem data ſunt, et appellatos ſine querela reddere. Peſſimi eſt debitoris, creditori facere convicium. Omnes ergo noſtros, et quos ſuperſtites lege naſcendi optamus, et quos prae-

cedere

cile ea quae ſiverit. Sequor itaque nexum literarumque ductum, et recipio: *periret* *Heri* enim et *heri*, *peri* a librariis confuſa eſſe conſtat. I. M. Heuſinger Emendd. p. 242. Gronovii emendationem probat.

Cap. X. Ad haec, quae hic nobis ſunt, inter adventitia ideoque nobis commodata (οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ut Epictetus appellat) munera numeres. cf. Cic. Topic. 18. Senec. Conſol. ad Helviam c. 5, 1.

*alieni — adornatur*] vitae hic vides comparationem cum dramate ſatis familiarem apud Veteres. cf. Gatak. ad Antonin. p. 438 439. Hinc *apparatus* i. res quas hic poſſidemus ad drama vitae bene agendum, a fortuna commodati. *inſtrumentis* i. tabulis, ſtatuis, veſtibus. *collatitiis* i. commodatis. Cogites modo exemplum notum Luculli ap. Horat. Epp. I, 6, 40. ſqq. cf. Gronov. Obſſ. IV, 14. ed. Lipſ.

2. *Vſusfructus noſter —*] Deus *munus* (ludum, ſcenae ſpectaculum) edit, eſt χορηγός. (Wolfii Prolegomm. ad Demoſth. Orat. Lepr. p. LXXXIX.) *Peſſimi — convicium* ſc. mutuam datam pecuniam repoſcenti. *Omnes ergo* i. liberos et parentes: cf. I, 2.

cedere iuſtiſſimum ipſorum votum eſt, ſic amare debe-
mus, tanquam nihil nobis de perpetuitate, immo nihil
de diuturnitate eorum promiſſum ſit. Saepe admo- 3
nendus eſt animus, amet ut receſſura, immo tanquam
recedentia. quidquid a fortuna datum eſt, [a] tanquam
exemtum auctore poſſideat. Rapite ex liberis volupta-
tes, fruendos vos invicem liberis date, et ſine dila-
tione omne gaudium haurite. nihil de hodierna die
promittitur. nimis magnam advocationem dedi: nihil
de hac hora. Feſtinandum eſt. inſtat a tergo mors:
iam

Cap. X. a. *tanquam extemtum auctore poſſideat.* Scripti: *tanquam exemplum auctore: ab auctore.* Col., *exemptum.* Poſterius amplector. Senſus: quae Fortuna tibi dederit, perinde poſſideas, ac ſi nullum dominum (auctorem) haberent, tibique verendum ſit, ne ſtatim revertatur auctor ſuorum repoſcendorum gratia. Proinde omni modo fructum ex iis cape. — Sequentia apprime concinunt. Haec et ſimplicior noſtro ſua reſtituendi ratio eſt, et ſcripturae veteri conſentanea. Neque tautologiam increpes: hoc enim eſt Senecae vitium dulce, ut cum Quinctiliano loquar, ut brevis videatur, prolixus ſaepe ſit. Gronov. emendat: *tanquam exceptum auctori poſſideas:* i. ita teneas, ut auctorem Fortunam ſcias repetendi eius vindicandique ſemper liberum ius ſervaſſe: formulam iuris hic adhibitam male cenſens. Cur enim MSS. deſeramus? Antea: *tanquam exemplo abiturum poſſideat.* At codd. lectio contortiore Gronoviana melior eſt.

3. Inculcat praecepta a lyricis, e. c. Horat. III, Od. 8, 26. Dona praeſentis cape laetus horae: I, 11, 7. dum loquimur, fugerit invida aetas: inprim. III, Od. 29. ubi cf. Böttiger. Ariſtippi fragm. ap. Athen. 12, 11. p. 544. laetitiam eſſe *μονοχρονον*, unum tempus ſolummodo habere, praeſens verbi *ἀπολαύω* (fruor): perfectum vero *ἀπολελαυκέναι*, et futurum *ἀπολαύσομαι* (fruar) nihili eſſe. Senec. Ep. 12. Plutarch. Conſol. ad Apollon. p. 321. ſq. T. VII. Hutten. Epicureos cum Stoicis hac in re ſentire per ſe patet, et a Gatak. in praeloquio ante edit. Antonini de rebus ſuis docte monitum eſt. — *advocationem*, certam temporis moram, qua amicos advocare poſſumus: inprimis in uſu erat iudiciali ſub Caeſaribus. Noſter ſaepe utitur: de Ira, I, 16, 12. II, 29. III, 12. Nat. Quaeſt. VII, 10. de ſtatu et quiete.

iam [b] diſiicietur iſte comitatus: iam contubernia iſta
4 ſublato clamore ſolventur. [c] Rapina rerum omnium eſt. Miſeri, neſcitis in fugam vivere! — Si mortuum tibi filium doles, eius temporis, quo natus eſt, crimen eſt. mors enim illi naſcenti denuntiata eſt. In hanc legem datus; hoc fatum ab utero ſtatim proſequebatur. In regnum fortunae, et quidem durum atque invictum pervenimus, illius arbitrio digna atque indigna paſſuri. corporibus noſtris impotenter, contumelioſe, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in poenam admotis, [d] vel in remedium: [e] alios vinciet; id nunc hoſti licebit, nunc civi: alios per incerta nudos maria iactabit, et luctatos cum fluctibus, ne in arenam quidem aut litus explodet, ſed in alicuius ventrem immenſae belluae decondet: alios morborum variis generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque
5 medios detinebit. Vt varia et libidinoſa, mancipiorumque ſuorum negligens domina, et poenis et muneribus errabit. Quid opus eſt partes deflere? tota vita flebilis eſt. Vrgebunt nova incommoda, priusquam

b. *diſiicietur.* alii: *deficient.* *Diſiicietur* maiorem vim habet, eamque hic deſideras: ideoque praefero.

c. *Rapina rerum omnium eſt. Miſeri, neſcitis in fugam vivere.* Sic Eraſmus dedit, quod praefero. *in fugam vivere* i. quaſi fuga harum rerum, quas poſſideatis, immineat. Similis locutio haec eſt nota: *in diem vivere.* Ovid. Metam. II, 48. i. hunc diem curare, futuro neglecto. Lipſius concinnitatem quaerens reponit: *Rapina omnia rerum eſt (miſeri, neſcitis?) et fuga, vivere.* Mox: *denuntiata* Gronovio ſuaſore et auctoribus nonnullis MSS. recepi: i. condicta, conſtituta, cum notione minarum. Antea: *determinata:* parum apta voce, quippe quae de finibus ordinandis potiſſimum in uſu eſt.

d. *vel in remedium.* Bona lectio codd. e quibus nonnulli adiiciunt: *admotis vel incerta nudos*, ſ. *vel incertis* ut Eraſm. quae ex ſequentibus per ſocordiam librarr. huc traducta putem. Triller. Obſſ. critt. p. 456. poſt infelix tentamen tandem meliores libros exſpectandos ſtatuit.

e. *alios vinciet; id nunc h. l. n. c.* Recte Gronov. reſtituit e codd. optimae notae: deeſt haec periodus ap. Eraſm. Quatuor graviſſimis fortunae vexationibus corpus, ait, noſtrum patere, ignibus, vinculis, naufragio, morbis. Mox: *decondet* Lipſius et Gronov. e codd.; et *diu inter vit. m. m. d.* Gronov. e codd.

quam veteribus ſatisfeceris. Moderandum eſt itaque, vobis maxime, quae immoderate fertis: et in metus, et in dolores humanum pectus diſpenſandum.

XI. Quae demum iſta tuae publicaeque conditionis oblivio eſt? Mortalis nata es, mortales peperiſti: putre ipſa fluidumque corpus, et [a] cauſis morbisque repetita, ſperaſti tam imbecilla materia ſolida et aeterna geſtaſſe? Deceſſit filius tuus, id eſt, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quae feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis iſta quae in foro litigat, in theatris deſidet, in templis precatur turba, diſpari gradu vadit. Et quae veneraris, et quae deſpicis, unus exaequabit cinis. Hoc iubet illa Pythicis oraculis adſcripta vox: 2 Noſce te. Quid eſt homo? quodlibet quaſſum vas, et quodlibet fragile: iactatu, non tempeſtate magna, ut diſſiperis, eſt opus. Vbicunque arietaveris, ſolveris. Quid eſt homo? imbecillum corpus, et fragile, nudum, ſuapte natura inerme, alienae opis indigens, ad omnem fortunae contumeliam proiectum: quum bene lacertos exercuit, cuiuslibet ferae pabulum, cuiuslibet



Antea: *detrudet. medios* deeſt ap. Erasm. cet. Tandem: *moderandum — fertis* Lipſius e codd. dedit.

Cap. XI. a. *cauſis morbisque repetita.* Gronov. bene e codd. reſtituit. Antea: *caſibus m.* Cauſa eſt: lues, uti notum nunc eſt.

Cap. XI. Iam vero tu et filius mortales nati eſtis, ideoque ſortem humanam communem nacti. cf. Gatak. ad Antonin. p. 131.

1. Communis in conſolando locus, ſed firmus. Crantor in libro περὶ πένθους eodem argumento uſus eſt ap. Plutarch. l. l. p. 323.

2. *Noſce te*] ab Apolline uni ex ſeptem ſapientibus reſponſum, quaerenti, quid eſſet optimum ſcitu? Ariſtotel. Rhetoric. II, 21, 13. p. 260. Vol. IV. bip. appellat: publice probatum (δεδημοσιευμένον). cf. Meiners (*Geſchichte — der Wiſſenſch. in Griechenl. u. Rom*) I, p. 46. not. — *Quid eſt homo?* etc. multa hanc in rem ap. Veteres invenies, e. c. ap. Stobaeum Serm. XCVI. Plutarch. l. l. Plin. N. H. VII, init.

bet victima, ex infirmis fluidisque contextum, et lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, aeſtus, laboris impatiens: ipſo rurſus ſitu et otio iturum in tabem, alimenta metuens ſua, quorum modo inopiâ, modo copiâ rumpitur: anxiae ſolicitaeque tutelae, precarii ſpiritus, et male haerentis, [b] quem pavor repentinus adiectusve ex improviſo ſonus auribus gravis excutit: ſoli ſemper ſibi nutrimentum vitioſum et inutile.

3 Miramur in hoc mortem unius, quâ ſingulis opus eſt? Numquid enim ut concidat, res magni molimenti eſt? Odor illi ſaporque, et laſſitudo, et vigilia, et humor, et cibus, et ſine quibus vivere non poteſt, mortifera ſunt. Quocunque ſe movet, infirmitatis ſuae ſtatim conſcium, non omne coelum ferens, aquarum novitatibus, flatuque non familiaris aurae, et tenuiſſimis cauſis atque offenſionibus morbidum, putre, [c] cauſarium, fletu vitam auſpicatum: quum interim quantos tumultus hoc tam contemtum animal movet? in quantas cogitationes oblitum conditionis ſuae venit? Immortalia, aeterna volutat animo, et in nepotes pronepo-

b. *quem pavor repentinus adiectusve ex i.* Gronov. ex coniect. dedit. Codd. parum iuvant.

c. *cauſarium* i. morbidum, infirmum: Lipſio debetur haec lectio. Antea: *caſſum*: ap. Eraſm. *cauſaque*, qui in margine notaverat: *caſurumque*.

*Soli — ſibi — inutile*] obſcurus locus, quem de luxu, quo homines corpus ſuum perdunt, interpretor, memor loci in Conſol. ad Helv. 9. vomunt, ut edant, edunt, ut vomant. Aliae enim animantes numquam alimentorum copia rumpuntur. Lipſius: „Nam aliae animantes et nos „et inter ſe alunt. An hoc „vult, hominem a ſe depaſci „paulatim et ad mortem ire?"

3. *Miramur* —] Quum tot tantaque ſint, quae hominis vitam conſumant, miramur, unum hominem mori, ad quam ſingula, quaedam valent?

*non omne coelum ferens*] noſtri naturae curioſi contrariam ſententiam tuentur, et id ipſum in humanorum corporum virtutibus numerant, quod omne coelum ferre valeant, experientia quotidiana approbante.

nepoteſque diſponit: quum interim longa conantem eum mors opprimit: et hoc quod ſenectus vocatur, pauci ſunt circuitus annorum.

XII. Dolor tuus, o Marcia, ſi modo illi ulla ratio eſt, utrum ſua ſpectat incommoda, an eius qui deceſſit? Vtrumne amiſſo filio movet, quod nullas ex illo voluptates cepiſti: an quod maiores, ſi diutius vixiſſet, percipere potuiſti? Si nullas te percepiſſe dixeris; tolerabilius efficies detrimentum tuum. minus enim homines deſiderant ea, ex quibus nihil gaudii laetitiaeque perceperunt. Si confeſſa fueris percepiſſe magnas voluptates; oportet te non de eo quod detractum eſt queri, sed de eo gratias agere quod col-
legiſti. Provenerunt enim ſatis magni fructus labo- 2
rum tuorum ex ipſa educatione: niſi forte hi, qui catulos aveſque, et frivola animorum oblectamenta, ſummâ diligentiâ nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex viſu tactuque et blanda adulatione mutorum; liberos nutrientibus, non fructus educationis ipſa educatio eſt. Licet itaque tibi nihil induſtria eius contulerit, nihil diligentia cuſtodierit, nihil prudentia quaeſierit: ipſum quod habuiſti, quod amaſti, fructus eſt.
„At potuit longior eſſe, et maior." Melius tamen 3
tecum actum eſt, quam ſi omnino non contigiſſet, quoniam, ſi ponatur electio, utrum ſatius ſit, non diu felicem eſſe, an nunquam, melius eſt, diſceſſura nobis bona, quam nulla contingere. Vtrumne malles degenerem aliquem, et numerum tantum nomenque filii expleturum habuiſſe, an tantae indolis, quantae

 tuus

Cap. XII. Igitur gratias age de voluptatibus, quas e filii educatione etc. percepiſti.

1. Idem occurrit in Conſol. ad Polyb. c. 24.

2. *niſi forte hi — eſt*] quum adeo catulorum nutritores voluptate fruantur, ſequitur et parentes eadem frui: niſi illud eſſet, et hoc quodammodo negari poſſet.

tuus fuit? Iuvenis cito prudens, cito plus, cito maritus, cito pater, cito ª omnis officii curioſus, cito
4 ſacerdos: omnia tam propera. Nulli feré et magna bona, et diuturna contingunt: non durat, nec ad ultimum exit, niſi lenta felicitas. Filium tibi dii immortales non diu daturi, ſtatim talem dederunt, qualis diu effici poteſt. Ne illud quidem dicere potes, electam te a diis, cui frui non liceret filio. Circui per omnem notorum et ignotorum frequentiam oculis: occurrent tibi paſſi ubique maiora. Senſerunt iſta magni duces, ſenſerunt principes: ne deos quidem fabulae immunes reliquerunt, puto, ut noſtrorum funerum levamentum eſſet, etiam divina conci-
5 dere. Circumſpice, inquam, omnes: nullam tam miſeram nominabis domum, quae non inveniat in miſeriore ſolatium. Non, mehercule, tam male de moribus tuis ſentio, ut putem poſſe te levius pati caſum tuum, ſi tibi ingentem numerum lugentium produxero, malivoli ſolatii genus eſt, turba miſerorum. Quosdam tamen referam, non ut ſcias, hoc ſolere hominibus accidere: ridiculum eſt enim, mortalitatis exempla colligere: ſed ut ſcias fuiſſe multos, qui lenierunt

Cap. XII. a. *omnis officii curioſus*: i. cuiusque officii rationes cognitas habens: is, qui quid deceat, cum cura obſervat, et quae recta putat, diligenter praeſtat. cf. Burmann. ad Petron. c. 46. Bene igitur Gronov. tuitus eſt hanc lectionem contra Lipſium, qui interpolationem ſuſpicans emendat: *curio* Elect. I, 10. Probat hanc lectionem I. M. Heuſinger Emendatt. p. 242.

4. *niſi lenta felicitas*] quae tarde creverit, ut lenta ſpes ap. Liv. VI, 8. al.

*ne deos quidem — concidere*] E Stoicorum diſciplina haec eſſe petita, quivis intelliget; quippe qui omnes fabulas (*μύθους*) allegorice interpretati ſunt, Platonem ſequuti. Alias tamen noſter tantum abfuit, ut ſuperſtitionem illam palparetur, ut ſingulari adeo libello, nunc deperdito, eius infamiam demonſtraret. cf. Tiedemann. II, p. 561. ſq. Ceterum et deos malis calamitatibusque non caruiſſe, tota mythologia docet; inſpicias modo Apollodorum.

runt aſpera ferendo placide. A feliciſſimo incipiam.
L. Sylla filium amiſit: nec ea res aut militiam eius, 6
et acerrimam virtutem in hoſtes civesque contudit,
aut effecit, ut cognomen illud uſurpaſſe ſalvo videretur, quod amiſſo filio aſſumſit: neo odia hominum veritus, quorum malis illius nimis ſecundae res conſtabant: nec invidiam deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed iſtud inter res nondum iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit: etiam inimici fatebuntur, bene illum arma ſumſiſſe, bene poſuiſſe: hoc, de quo agitur, conſtabit, non eſſe maximum malum, quod etiam ad feliciſſimos pervenit.

XIII. Ne nimis admiretur Graecia illum patrem, qui in ipſo ſacrificio, nuntiata filii morte, tibicinem tantum tacere iuſſit, et coronam capiti detraxit, cetera rite perfecit: Pulvillus effecit pontifex, cui poſtem tenenti,



6. *L. Sylla*] Felicem (εὐτυχῆ, ἐπαφρόδιτον) appellari ſe iuſſit a. V. C. 673. quum Dictator creatus eſſet et de Mithridate triumphaſſet. Plutarch. Syll. 34. ib. Intpp. qui tamen noſtrum locum neglexere, unicum hac in re. Nam de amiſſo filio neque Plin. VII, 44. bip. neque Plutarch. neque Appian. B. C. p. 684. Vell. Paterc. II, 27. quidquam tradiderunt. Aurel. Victor adeo addit (de Viris Illuſtrib. c. 75. fin.): Mario Praeneſte interfecto Felicem ſe edicto appellavit. Accurate de hac re egit Ez. Spanhem. de uſu et praeſtant. Num. Vol. II. (Diſſ. X.) p. 72. ſqq. Bayle Dictionn. T. IV, p. 371. 372. ed. 1740. Ceterum hoc mirationem facere poteſt, Senecae tempore, plus C annis poſt Syllam praeterlapſis necdum inter viros doctos conveniſſe de eius ingenio, moribus et conſiliis. Spectare autem hoc videtur et ad firmitatem, quin crudelitatem, ac mollitiem ingenii, et ad abdicationem dictaturae, unde diverſitas iudiciorum orta ſit. Notum enim Iulii Caeſaris iudicium eſt de Syllae abdicatione dictaturae: Sullam neſciſſe literas, qui Dictaturam depoſuerit (Sueton. c. 77.). Huius dicti immemor fuit noſter h. l.

Cap. XIII. Alia exempla.

*Ne nimis — perfecit*] Xenophontem dicit (Conſolat. ad Polyb. XXX, 1.). Filius eius, Gryl-

et Capitolium dedicanti, mors filii nuntiata eſt: quam ille exaudiſſe diſſimulans, et ſollemnia pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem, et ad filii ſui nomen, Iove propitiato. Putaſſes eius luctus aliqnem finem eſſe debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, et fau-
2 ſta nuncupatione non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus ampliſſimo ſacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem deſtitit. Idem tamen, ut rediit domum, et implevit oculos, et aliquas voces flebiles miſit: et peractis, quae mos erat praeſtare defunctis, ad ᵃ Capitolinum illum rediit vultum. Paullus circa illos nobiliſſimi triumphi dies, quo vinctum ante currum egit Perſen, incliti regis nomen, duos

Cap. XIII. a. *Capitolinum.* Iureto debetur, Lipſio bene probante. Antea enim: *Capitolium*, nullo ſenſu. Mox *incliti regis nomen* Lipſius e codd. firmat: eſt et ap. Eraſm. Lipſius mavult: *inclitum.* Sed non opus eſt.

Gryllus, occiſus eſt in pugna ad Mantineam. Tibicines ſacrificantibus ex ritu coronatis adſtitiſſe et ceciniſſe, res notiſſima. M. Horatius *Pulvillus:* e Livio II, 8. (ad ann. 245. poſt exactos reges — primo anno) petita ſunt, ubi tamen non pontifex, ſed Conſul appellatur, cui forte evenit, ut ex more in Capitolio Iovis templum dedicaret. Recedit et in hoc perperam a Livio, quod hic incertum eſſe dicit: „non „crediderit (Pulvillus) mor„tem filii, an tantum animo „roboris fuerit.“ *carminis* i. formulae precationis Deûm, ut ap. Liv. XXXIX, 15. in. ſollemne carmen precationis. Erneſti Clav. Cic. i. q. mox *nuncupatio.*

2. *Dignus — vultum*] Ornatum ab hiſtoria alienum hic facile agnoſcas. *Paullus*] Celeber ille L. Aemilius Paullus Macedonicus, Africani minoris pater, quem cum natu maximo filio adoptandos dedit, illum Scipioni Africani maioris fil., hunc Fabii Maximi filio: ſuſceperat ex Papiria: qua dimiſſa in matrimonium duxit alteram, ex qua duos filios genuit retentos, qui tamen mortui ſunt, alter diebus quinque ante triumphum patris de rege Macedoniae, Perſeo, alter triduo poſt triumphum. Liv. XLV,

duos filios in adoptionem dedit: quos ſibi ſervaverat, extulit. Quales retentos putas, quum inter commodatos Scipio fuiſſet? Non ſine motu vacuum Paulli cur- 3
rum populus Romanus aſpexit: concionatus eſt tamen, et egit diis gratias, quod compos voti factus eſſet. Precatum enim ſe, ut ſi quid ob ingentem victoriam invidiae dandum eſſet, id ſuo potius, quam publico damno ſolveretur. Vides quam magno animo tulerit? orbitati ſuae gratulatus eſt. Ecquem magis poterat movere tanta mutatio? ſolatia ſimul atque auxilia perdidit: non contigit tamen triſtem Paullum Perſi videre.

XIV. Quid nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, et quaeram miſeros, quaſi non difficilius ſit, invenire felices? Quota quaeque domus usque ad exitum omnibus partibus ſuis conſtitit, in qua non aliquid turbatum ſit? Vnum quemlibet annum occupa: et ex eo magiſtratus cita. [a] Marcum, ſi vis, Bi- 2
bulum, et C. Caeſarem: videbis inter collegas inimiciſſimos concordem fortunam. M. Bibuli, melioris quam fortioris viri, duo ſimul filii interfecti ſunt: Aegyptio quidem militi ludibrio habiti: ut non minus ipſa orbitate,



Cap. XIV. a. *M.* Sic omnes Bibulum nominant; Iul. Caeſar, Sueton. aliique: ſeriores: *L.* Antea; *L.*

XLV, 40. fin. a quo diſſentit in ordine morientium Plutarch. Aemil. Paul. c. 5. (p. 248. ſq.) et c. 35. (p. 314.) ed. Reisk. Vol. II.

3. *non ſine motu — aſpexit*] e Livio l. l. Maiores filii quique in ordinibus ſuis ſtipendia iam merentes equis patrem triumphantes comitati ſunt, ideoque currus vacuus, altero minorum filiorum iam mortuo, altero aegro. *Concionatus etc.* Locus Livii, e quo haec expreſſa ſunt, praeclarus exſtat XLV, 41. Paucis autem diebus poſt triumphum concionatus eſt.

Cap. XIV. Pergit in exemplis afferendis.

2. *M. Calpurn. Bibuli — eſſet*] Refert Iul. Caeſar de Bello Civ. III, 110. fin. Interfectos eſſe ab equitibus, qui Ptolemaeum patrem in regnum reduxerant, ideoque *Aegyptii mili-*

tate, [b] auctor eius, digna res lacrimis eſſet. Bibulus tamen, qui, toto honoris ſui anno, ob invidiam collegae, domi latuerat, poſtero die quam geminum funus renuntiatum eſt, proceſſit ad ſolita et publica officia.
3 Quid minus poterat, quam unum diem duobus filiis dare? tam cito liberorum luctum finivit, qui conſulatum anno luxerat. C. Caeſar quum Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem ſuam continere poſſet, audivit deceſſiſſe filiam, publica ſecum fata ducentem. In oculis erat iam Cn. Pompeius, non aequo laturus animo quemquam alium eſſe in Republica magnum, et modum impoſiturus incrementis, quae gravia illi videbantur, etiam quum in commune creſcerent: tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia, et tam cito dolorem vicit, quam omnia ſolebat.

XV. Quid

b. *auctor eius* (orbitatis) int. aegyptium militem. Id eſt: dignum erat lacrimis, eos Bibulo eſſe orbitatis auctores, qui magnam partem erant capitis damnati, fugitivi, exſules, praedones, latrones, a quibus indigniſſime erant interfecti Bibuli filii. Proinde non opus eſt Lipſiana emendatione: *auctores*. Sequor hoc iudicium I. M. Heuſinger Emendd. p. 242.

*milites*, quos Val. Max. IV, 15. Gabinianos appellat, a priore duce Gabinio. Tunc iis praeerat L. Septimius, Dio XLII, 3. Caedes facta eſt ante civile Pompeianum bellum. *Honoris* i. conſulatus: collega eius erat Iul. Caeſar, cui adverſabatur, Sueton. Iul. 20. Dio Caſſ. XXXVIII, 6. Si noſtrum audias, ipſo hoc conſulatus anno hanc caedem factam eſſe credamus i. e. a. V. C. 695. ſed Val. Max. ſequentes colligamus neceſſe eſt, factam a. V. C. 703. quum M. Calp. Bibulus Syriae praeeſſet.

3. C. *Caeſar*] Filia Cn. Pompeio nupta. Dio Caſſ. XXXIX, 64. a. V. C. 700.: *publica — ducentem*, quippe cuius morte concordia ſublata ſocer C. Iul. Caeſar, et gener Cn. Pompeius divulſi ſunt. Traiectus in Britanniam factus eſt a. V. C. 699. Dio Caſſ. XXXIX, 50. Britannia itaque iam relicta filiae mortem audivit. *In oculis erat iam Cn. P.* obſervabat eum.

XV. Quid aliorum tibi funera Caeſarum referam?
quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, ut ſic
quoque generi humano proſint, oſtendentes, ne eos
quidem, qui diis geniti deosque endituri dicantur, ſic
ſuam fortunam in poteſtate habere, quemadmodum alie-
nam. Divus Auguſtus amiſſis liberis, nepotibus, ex- 2
hauſta Caeſarum turba, adoptione deſertam domum ful-
ſit. Tulit tamen fortiter: tanquam eius iam res agere-
tur, cuius quum maxime intererat, de diis neminem
queri. Tib. Caeſar et quem genuerat, et quem adopta-
verat, amiſit: ipſe tamen pro roſtris laudavit filium,
ſtetitque in conſpectu poſito corpore, interiecto tantum-
modo velamento, quod pontificis oculos a funere arce-
ret, et flente populo Romano non flexit vultum: expe-
riendum ſe dedit Seiano ad latus ſtanti, quam patienter
poſſet

Cap. XV. Exempla Caeſarum.

*in hoc*] hoc conſilio; propterea, ut —. *qui diis — dicantur* e Virgil. Aen. IX, 642. Genus Caeſarum a Diis deductum, ipſos in Deos relatos eſſe poſt mortem erat uſus et opinio vulgaris. Inde apotheoſes Caeſarum, Herodian. IV, 1.

2. *Divus Auguſtus — fulſit*] Quum filia Iulia (*liberis*) et *nepotes* C. et L. Caeſar, filii M. Agrippae et Iuliae (a. V. C. 755. Dio Caſſ. LV, 11. 12. Sueton. Octav. 65.) mortui eſſent, Tiberium adoptavit et Druſum. *de iis — queri*, quatenus ipſe futurus eſſet inter Deos. *Tib. Caeſar — perdere*] amiſit *filium* Druſum e Vipſania Agrippina (a. V. C. 775. Tacit. Ann. IV, 8. Dio Caſſ. LVII, 22.) Germanicum, quem iubente Auguſto adoptaverat, amiſit a. V. C. 772. (Dio Caſſ. LVII, 18.) Tacit. Ann. II, 69. ſq. *velamento — arceret*. Erat enim ſacer, ideoque arceri voluerunt aſpectu funeſto. Recte ſic explicat Lipſius ad h. l. et ad Tacit. Annal. IV, 12. init. Intpp. ad Dion. Caſſ. LIV, 28. qui cauſam velamenti interiecti ignorare ſe confitetur. In omni autem antiquitate hic mos obtinuit, ut ſacra cum laetitia et caſtu atque puritate faciendo omnia excluderent, quae vel deos abalienare, averſos reddere, vel laetitiam illam minuere poſſent. Inde illud: favete linguis (Horat. Od. III, 1. init.),

3 poſſet ſuos perdere. Videsne quanta copia virorum maximorum ſit, quos non excepit hic omnia proſternens caſus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publice privatimque congeſta erant? Sed videlicet it in orbem iſta tempeſtas, et ſine dilectu vaſtat omnia, agitque ut ſua. Iube ſingulos conferre rationem: nulli contigit impune naſci.

XVI. Scio quid dicas: „Oblitus es feminam te conſolari: virorum refers exempla." Quis autem dixerit naturam maligne cum muliebribus ingeniis egiſſe, et virtutes illarum in arctum retraxiſſe? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honeſta (libeat!) facultas eſt: laborem doloremque ex aequo, ſi conſuevere, patiuntur. In qua iſtud urbe, dii boni, loquimur? In qua regem Romanis capitibus Lucretia et Brutus deiecerunt. Bruto libertatem debemus, Lucretiae Brutum. In qua Cloeliam, contemto hoſte et flumine, ob inſignem audaciam tantum non in viros tranſcripſimus. Equeſtri inſidens ſtatuae, in ſacra via, celeberrimo loco, Cloelia exprobrat iuvenibus noſtris pulvinum aſcendentibus, in ea illos urbe ſic ingredi, in qua etiam feminas equo donavimus.

init.), *εὐφημεῖτε*, verbis male ominatis abſtinete. *perdere* ideoque et Seianum.

3. *excepit*] non praeterivit.

Cap. XVI. Exempla mulierum mala ſua conſtanter paſſarum.

*In qua iſtud*] ſc. naturam maligne cum muliebribus ingeniis egiſſe. Erat autem haec communior fere Antiquitatis opinio; quum enim mulieres inde a primis aevi annis in arctum coactae, a conſuetudine cum viris plerumque ſeparatae et ideo ancillarum nutricumque ſuarum commercio corruptis moribus atque artibus traditae ideoque male doctae ac corruptae in gynaeceis viverent, praeſertim apud Graecos (Romanae enim liberaliore vivendi genere uſae ſunt), fieri aliter vix poterat, quam ut ille contemtus, increbreſceret. *Romanis capitibus* quaſi imminentem Tarquinium Superbum. *Lucretia — Cloelia.* Res notae e Livio I, 58. ſq. II, 13.

vimus. Quod tibi ſi vis exempla referri feminarum, 2
quae ſuos fortiter deſideraverunt, non oſtiatim quaeram: ex una tibi familia duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. duodecim illa partus, totidem funeribus recognovit. et de ceteris facile eſt, quos nec editos, nec amiſſos civitas ſenſit. Ti. Gracchum, et Caium, quos etiam qui bonos viros negaverit, magnos fatebitur, et occiſos vidit et inſepultos. conſolantibus tamen miſerantique dicentibus, Nunquam, inquit, non felicem me dicam, quae Gracchos peperi. Cornelia [a] Livii Druſi, clariſſimum iuvenem, 3
illuſtris ingenii, vadentem per Gracchana, veſtigia imperfectis tot rogationibus, intra penates interemtum ſuos amiſerat, incerto caedis auctore: tamen et acerbam mor-

Cap. XVI. a. *Cornelia Livii Druſi* ſc. uxor; bene e codd. omnibus reſtituit Lipſius. Fuit hic C. Livius Druſus, Marci pater, tribuni pl., de quo ſermo eſt. Cf. Index hiſt. Erneſti ad Ciceron. II, 13. ubi et ſtatuam equeſtrem in Cloeliae honorem poſitam in ſumma ſacra via memorat. Plin. N. H. XXXIV, 13. bip. *pulvinum* in lectica: mollitiem taxat.

2. *Primam Scipionis — matrem*] cf. ad Conſol. ad Helv. 16, 4.

3. *Cornelia*] E Livio (libr. LXXI. nunc deperdito, v. Epitom. et Freinshem. ſupplement.) haec deſumta videntur. M. Livius Druſus (frater eius C. Druſus, cuius filius ille Druſus erat, qui poſt proelium Philippenſe ſe interfecerat (Vellei. II, 71, 3.) pater Liviae uxoris Auguſti) tribun. pl. a. V. C. 662., ut Senatui poteſtatem a C. Graccho ereptam reſtitueret, plebem ſibi conciliaturus leges tulit et de frumento plebi dando et Gracchos ſequens de agris dividendis Italicis Siculisque, denique de iure civitatis, cum ſociis italicis communicando: at in iis ipſis, ait Vellei. Paterc. II, 13, 2. quae pro Senatu moliebatur, Senatum habuit adverſarium; quippe qui tum easdem ob cauſas ei reſtitit, ob quas Gracchos repreſſerat, tum auctoritati ſuae et ſecuritati metuit. Proinde diverſa eum factio per fraudem interemit, incertum a quo; Livio l. L. noſtro, Sueton. Tiber. 3. veſtibus.

mortem filii, et inultam, tam magno animo tulit, quam ipſe leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reverteris, ſi tela, quae in Scipiones, Scipionumque matres ac filios [b] exegit, quibus Caeſares petiit, ne
4 a te quidem continuit. Plena et infeſta variis caſibus vita eſt: a quibus nulli longa pax, vix induciae ſunt. Quatuor liberos ſuſtuleras, Marcia: nullum [c] aiunt fruſtra cadere telum, quod in confertum agmen immiſſum eſt. Mirum eſt, tantam turbam non potuiſſe ſine invidia damnove praetervehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quod non tantum filios eripuit, ſed elegit. Nunquam tamen iniuriam dixeris, ex aequo cum potentiore dividere: duas tibi reliquit filias, et harum nepotes: et ipſum quem maxime luges, prioris oblita, non ex toto abſtulit. Habes ex illo duas filias; ſi male fers, magna onera: ſi bene, magna ſolatia. In hoc te perduxit, ut
5 illas quum videris, admonearis filii, non doloris. Agricola, everſis arboribus, quas aut ventus radicitus evulſit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, ſobolem

b. *exegit:* e codd. recepit Gronov. Antea: egit.
c. *aiunt:* nonnulli MSS. ap. Pincian. et Scottum (Obſſ. III, 40. p. 180.) *amat* i. ſolet. Parum refert, quid praeferas: prius eſt: proverbio dicitur.

ſtibus. Cicero tamen Nat. Deor. III, 33. Q. Varium eius percuſſorem appellat (Erneſti Ind. Hiſt.). Ex his, quae commemoravi, et ex Plin. N. H. XXVIII, 41. Aurel. Vict. de illuſtr. vir. 66. diverſos de eius morte rumores fuiſſe patet. Cicero eum ſaepe laudat et Senecae iudicium de Druſo confirmat: e. c. de Offic. I, 30, 9. (cf. Wezel. Exc. 8. ad Cicer. Brut. 298. ſq.) *Scipiones:* ſpectat haud dubie ad P. Corn. et eius fratrem Cn. Scipiones in Hiſpania proeliantes interemtos. Liv. XXV, 34. 36. Lipſius cogitavit de Scipione Africano maiore, qui Linterni obiit, et contulit Conſol. ad Polyb. c. 33, 3.

5. *Agricola*] Lipſius bene comparat Teletem (ap. Stobaeum Serm. CVI. p. 495. Geſn.) *Οὐ γὰρ ὀρθῶς φησὶ βυλευομένυς ὁ Στίλπων τὸ, διὰ τὺς ἀπογενομένυς*

bolem ex illis reſiduam fovet, et amiſſarum ſemina ſtatim plantasque diſponit: et momento (nam ut in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus eſt) adoleſcunt amiſſis laetiora. Has nunc Metilii tui filias in 6
eius vicem ſubſtitue, et vacantem locum exple. Vnum dolorem geminato ſolatio leva. Haec quidem natura mortalium eſt, ut nihil magis placeat, quam quod amiſſum eſt. iniquiores ſumus adverſus relicta, ereptorum deſiderio: ſed ſi aeſtimare volueris, quam tibi valde fortuna, etiam quum ſaevierit, pepercerit, ſcies te habere plus quam ſolatia. Reſpice tot nepotes, duas filias.

XVII. Dic illud quoque, Marcia: „Moveret me, ſi „eſſet cuique pro moribus fortuna, nunquam mala bonos „ſequerentur: nunc video, exemto diſcrimine, et eo„dem modo malos bonosque iactari. Grave eſt tamen, „quem educaveris iuvenem, iam matri, iam patri prae„ſidium ac decus, amittere.“ Quis negat grave eſſe? ſed humanum eſt. Ad hoc genita es ut perderes, ut perires, ut ſperares, metueres, alios teque inquietares, mortem et timeres et optares, et quod eſt peſſimum, nunquam ſcires cuius eſſes [a] ſtatus. Si quis Syracuſas 2
peten-

Cap. XVII. a. *ſtatus* i. in qua conditione, fortuna eſſes, quum omnes res noſtrae variae ſunt et vacillant. *Stares* ap. Lipſium nihil eſt, bene docente Gronovio.

νας τῶν ζώντων ὀλιγωρεῖν. γεωργὸς οὐ ποιεῖ τοῦτο. οὐδὲ ἂν τῶν δένδρων ξηρόν τι γένηται, καὶ τὰ ἄλλα προσεκκόπτει· ἀλλὰ τῶν λοιπῶν ἐπιμελόμενος πειρᾶται τὴν τοῦ ἐκλελοιπότος χρείαν ἀναπληροῦν. Eſſe autem potuit ut librum Teletis pythagorei περὶ περιστάσεων reminiſceretur noſter. Teles vixit circa tempora Stilponis, quem nuper (πρώην) quaedam dixiſſe affert. Stilpo floruit circ. Ol. 116. Demetrio Poliorcete et Ptolemaeo Sotere regibus. Obiter haec moneo, quum ap. Fabric. Bibl. Graec. Vol. I. p. 876. Harles. neglecta video.

6. *nepotes*] ex filiabus; antea §. 4.

Cap. XVII. Grave quidem eſt, liberos ſuos amittere, ſed humana ſcis ſorte coniunctum.

petenti diceret: omnia incommoda, omnes voluptates futurae peregrinationis tuae ante cognoſce, deinde ita naviga. Haec ſunt quae mirari poſſis. videbis primum ipſam inſulam ab Italia anguſto interciſam freto, quam continenti quondam cohaeſiſſe conſtat: ſubitum illo mare irrupit, et

*Heſperium Siculo latus abſcidit:*

deinde videbis (licet enim tibi avidiſſimum maris verticem [b] ſtringere) ſtratam illam fabuloſam Charybdim, quamdiu ab auſtro vacat; at ſi quid inde vehementius ſpiravit, magno hiatu profundoque navigia ſorbentem.

3 Videbis celebratiſſimum carminibus fontem Arethuſam, nitidiſſimi ac perlucidi ad imum ſtagni, gelidiſſimas aquas profundentem: ſive illas ibi primum naſcentes invenit, ſive immerſum terris flumen integrum ſubter tot maria, et a confuſione peioris undae ſervatum, reddidit. Videbis portum quietiſſimum omnium, quos aut natura poſuit

b. *ſtringere ſtratam* (i. quietam, quod et ipſum in Eraſm. ed. eſt) *illam fabuloſam Charybdim, q. ab a. v.; at* — Lipſius e codd. dedit. *Antea: ſtringere illam;* al. ut Eraſm.: *reſtringere fretum illam* —. Lipſio adſentior. Pro: *at* legere mavult e ſuo cod. *verum.*

2. Verſus exſtant ap. Virgil. Aen. III, 418. pontus — Heſperium etc. Italiam ac Siciliam motu terrae diremtas dicit poeta ex opinione Antiquitatis vulgari, quam abbatem Fortis, hominem italum, naturae diligentem exploratorem perperam exploſiſſe miror. *Charybdim — vacat*] vides hoc ipſum ap. Virg. III, 684. ſq. Rupem eſſe Charybdim apud Promontorium Pelorum navigantibus auſtro vel noto verſus eam abreptis periculoſam conſtat. E regione in litore Italiae eſt Scylla. *ſorbentem:* iam Homerus Odyſſ. μ, 426. memoravit.

3. *Videbis — Arethuſam*] ut Pindar. Nem. I, 1. Virgil. Eclog. X, 1 et 4. ubi vid. Heyn. Fabulam de congreſſu Alphei et Arethuſae narrat Pauſan. V, 7. p. 26. ſq. T. II. Facii. Alphei ſ. venatoris, ſ. dei amorem fugiens Arethuſa in Siciliam abiit, ubi in Syracuſarum parte, Inſula dicta, in fontem mutata eſſe narratur. Cf. noſtri nat. Qu. 3, 26. 6, 8. *Portum* et Cice-

poſuit in tutelam claſſium, aut adiuvit manus, ſic tutum, ut ne maximarum quidem tempeſtatum furori locus ſit. Videbis ubi Athenarum potentia fracta: ubi tot 4
millia captivorum, ille excîſis in infinitam altitudinem ſaxis, [c] lautumius carcer incluſerat: ipſam ingentem civitatem, et laxius turritam, quam multarum urbium fines ſint: tepidiſſima hiberna, et nullum diem ſine interventu ſolis. Sed quum omnia iſta cognoveris, gravis et inſalubris aeſtas hiberni coeli beneficia corrumpet. Erit Dionyſius illic tyrannus, libertatis, iuſtitiae, legum exitium, dominationis cupidus etiam poſt Platonem, vitae etiam poſt exſilium: alios uret, alios verberabit, alios ob levem offenſam iubebit detruncari: arceſſet ad libidinem mares feminasque, et inter foedos regiae

c. *lautumius c.* a Pinciano eſt: recte. Sic enim carcer ille appellatur. *Nablius* vulgati habebant, unde Muretus fecit: *nobilis.* Scripti: *naulius. naulinus*: unde Lipſius fecit: *nativus* i. a natura factus. Mox: *laxius turritam* (i. moenibus, in quibus turres olim crebrae erant, cincta laxius quam —) e Scriptis recte recepit Lipſius: qui et proponit *laxius terminatam.* Praefero codd. lectionem. Antea: *laxius territorium.*

Cicceroni etc. celebratum, maiorem ad 80 ſtadia (fere 2½ milliaria germanic.) patentem atque etiamnunc bonum. Minor portus Laccius dicebatur. Dorvill. ad Chariton. p. 282.

4. *Videbis — incluſerat*] Sermo eſt de expeditione infauſta Athenienſium ducibus Alcibiade, Nicia, Demoſthene etc. in Siciliam facta Ol. 91, 1. Capti ſunt a Syracuſanis et Lacedaemoniis coniunctis non pauciores ſeptem millibus Graecis, quorum magna pars in lapicidinis Syracuſarum, quibus nomen erat Latomiis ſ. Lautumiis (λιθοτομίαις) per ſeptuaginta dies ſtipata vixit, poſt divendita. Thucyd. VI, 1. ſq. VII, 87. de latomiis, de quibus et Cicero egit in Verr. I, 5. V, 27. Dionyſius hunc locum profundum et amplum, hodieque exſtantem, ad ordinarium carceris uſum accommodari iuſſit. Cf. Perizon. ad Aelian. V. H. XII, 44. De Syracuſis multus eſt Cic. in Verrem: plura vero petentes adeant Cluveri Sicil. antiq. Dorvillii Sicula etc. *Dionyſius:* minorem dicit, tyrannum Syracuſarum ab Ol. 103, 1—109, 2. Quae noſter hic breviter perſtrinxit, fuſius

regiae intemperantiae greges parum erit, ſimul binis
5 coire. Audiſti quid te invitare poſſit, quid abſterrere:
proinde aut naviga, aut reſiſte. Poſt hanc denuntiatio-
nem, ſi quis dixiſſet intrare ſe Syracuſas velle, ſatisne
iuſtam querelam de ullo, niſi de ſe, habere poſſet, qui
non incidiſſet in illa, ſed prudens ſciensque veniſſet?
Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio. tu ſi
filios ſuſtuleris, poteris habere formoſos, poteris et
deformes: et ſi fortaſſe tibi multi naſcentur, eſſe ex illis
6 aliquis tam ſervator patriae, quam proditor poterit. Non
eſt quod deſperes tantae dignationis futuros, ut nemo
tibi propter illos maledicere audeat: propone tamen et
tantae futuros turpitudinis, ut [d] ipſi maledictum ſint. Ni-
hil vetat illos tibi ſuprema praeſtare, et laudari te a li-
beris tuis: ſed ſic te para, tanquam in ignem poſitura,
vel puerum, vel iuvenem, vel ſenem. Nil enim ad rem
pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus
eſt, quod parens ſequitur. Poſt has leges propoſitas,
ſi liberos tollis, omni deos invidiâ liberas, qui tibi ni-
hil ſpoponderunt.

XVIII. Ad hanc imaginem agedum totius vitae introitum referamus. Syracuſas viſere deliberanti tibi, quidquid delectare poterat, quidquid offendere, expoſui: puta naſcenti me tibi venire in conſilium. in-

d. *ipſi maledictum ſint*, ut nomina eorum loco maledicti ſint. I. M. Heuſing. Emendd. p. 243. coni. vi oppoſiti *ut ipſis* (vel *ipſa bis*) *maledictum ſit*. Eraſm. *ut ipſis maledictum ſit*: alii *ut ipſis maledicta ſint*. Vulgata bene ſe habet.

fuſius tractata ſunt a Diodor. Sic. XV, 74. Plutarch. Dionis (T. V. ed Reisk.) et Timoleontis (T. II. Reisk.) Vitt. Platonem benigne exceptum publice poſtea vendidit. Senec. Ep. 47. Menag. ad Diog. Laert. III, 19. p. 146. Timoleon Corinthius tyrannum Corinthium miſit, ubi ludum literarium aperuiſſe narratur. Weſſel. ad Diod. 16, 70.

Cap. VIII. In vita noſtra bona malis mixta.

intratura es urbem diis hominibusque communem, omnia complexam, certis legibus aeterniſque devinctam, indefatigata coeleſtium officia volventem. Videbis illic innumerabiles ſtellas, miraberis uno ſidere omnia impleri, ſolem quotidiano curſu diei noctisque ſpatia ſignantem, annuo aeſtates hiemesque aequaliter dividentem. Videbis nocturnam lunae ſucceſſionem, a fra- 2
ternis occurſibus lene remiſſumque lumen mutuantem, et modo occultam, modo toto ore terris imminentem, acceſſionibus damniſque mutabilem, ſemper proximae diſſimilem. Videbis quinque ſidera diverſas agentia vias, et in contrarium praecipiti mundo nitentia: ex horum leviſſimis motibus fortunae populorum dependent, et maxima ac minima perinde formantur, prout aequum iniquumve ſidus inceſſit. Miraberis collecta nubila, et cadentes aquas, et obliqua fulmina, et coeli fragorem. Quum ſatiatos ſpectaculo ſupernorum in terram oculos 3
deieceris, excipiet te alia fortuna rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fuſa planities; hinc montium magnis et nivalibus ſurgentium iugis erecti in ſublime vertices: deiectus fluminum, et ex uno fonte in Orientem Occidentemque defuſi amnes;



* *intratura es urbem — communem*] i. mundum, e decretis Stoicorum, ut ſupra monuimus. *aeternis* i. divinis. *uno ſidere* i. ſole. Cf. Cic. Tuſc. I, 28.

2. *in contrarium — nitentia*] i. proprio ſuo motu feruntur contra illum primum motum, quo coelum praeceps fertur. *ex horum — inceſſit.* Aſtrologiam noſtro ut Stoico, qui et ſideribus animas tribuebat, easque divinas, non repulſam vides. Omnibus autem ſideribus vim in fata hominum tribuit de Provident. I, 2. Quaeſt. nat. II, 32. Dubitat tamen Ep. 97.

3. *et ex uno fonte — amnes*] Danubius et Rhenus dici videntur, quorum hic in occaſum, ille in Orientem diverſus fertur. Claudianus certe, quem hic Lipſius laudat, eandem opinionem falſam fovet: Prominet Hercyniae confinis Rhaetia Silvae. Quae ſe Danubii iactat Rhenique parentem. Cf. Mannertis (*Geogra-*

et ſummis cacuminibus nemora nutantia, et tantum ſil-
varum cum ſuis animalibus, aviumque concentu diſſono.
Varii urbium ſitus, et ſecluſae nationes locorum difficul-
tate, quarum aliae ſe in erectos ſubtrahunt montes,
aliae ripis, lacu, vallibus, palude circumfunduntur:
adiuta cultu ſeges, et arbuſta ſine cultore fertilia, et ri-
vorum lenis inter prata diſcurſus, et amoeni ſinus, et
litora in portum recedentia, ſparſae tot per vaſtum in-
4 ſulae, quae interventu ſuo maria diſtinguunt. Quid la-
pidum gemmarumque fulgor, et inter rapidorum cur-
ſum torrentium aurum arenis interfluens, et in mediis
terris, medioque rurſus mari nitentes ignium faces, et
vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium
triplici ſinu ſcindens, et ingenti licentia exaeſtuans?
Videbis his inquietis, et ſine vento fluctuantibus aquis
immani et [a] excedenti terreſtria maguitudine animalia,
quaedam gravia et alieno ſe magiſterio moventia, quae-
dam velocia, concitatis perniciora remigiis, quaedam
haurientia undas, et magno praenavigantium periculo
5 efflantia. Videbis hic navigia, quas non novere terras,
quae-

Cap. XVIII. a. *excedenti terreſtria magnitudine animalia*: Gronov. fecit et Lect. MSS. *et excedenti terrentia magnitudine.* Antea: *Et fidem exc. magn. terrentia.*

*graphie der Griechen und Römer*, T. III.) diſquiſitiones egregiae.

4. *et inter rapidorum — interfluens*] e. g. Pactoli, Tagi al. *nitentes ignium faces*, e. c. Vulcaniarum ſ. Liparaearum inſularum. *triplici ſinu* int. mediterraneo, arabico, perſico. Terram enim veteres putabant eſſe inſulam (Strabo. I. p. 12. Siebenkees), et maria eſſe partes Oceani, eiusque quaſi ſinus, quibus gentes inhibeantur, quominus una ſerie habitarent. *exaeſtuans* redundans et in terras effluens, ita tamen, ut nullus ventus, qui ſit cauſa fluctuationis, animadvertatur. *quaedam gravia moventia.* Laudat Lipſius e Plin. N. H. IX, 88. amicitiae exemplum balaenae et muſculi. Sequentia ad delphinum, ociorem volucre, acriorem telo (Plin. IX, 7. bip.) et ad phyſeterem (Plin. IX, 3. Strabo III, 2. p. 387. Siebenk.) ſpectant.

quaerentia. Videbis nihil humanae audaciae intentatum, erisque et ſpectatrix, et ipſa pars magna conantium: diſces docebisque artes, alias quae vitam inſtruant, alias quae ornent, alias quae regant. Sed iſtic erunt mille corporum et animorum peſtes, et bella, et latrocinia, et venena, et naufragia, et intemperies coeli corporisque, et cariſſimorum acerba deſideria, et mors, incertum, facilis, an per poenam cruciatumque. Delibera 6
tecum, et perpende quid velis. ut in illa venias, per iſta exeundum eſt. Reſpondebis, velle te vivere? quidni?. Immo, puto, ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Vive ergo ut conveuit. Nemo, inquis, nos conſuluit. Conſulti ſunt de nobis parentes noſtri: qui quum conditionem vitae noſſent, in hanc nos ſuſtulerunt.

XIX. Sed ut ad ſolatia veniam, videamus primum quid curandum ſit, deinde quemadmodum. Movet lugentem deſiderium eius, quem dilexit. Id per ſe tolerabile apparet. Abſentes enim abſuturos, dum viverent, non flemus, quamvis omnis uſus illorum nobis et conſpectus ereptus ſit. Opinio eſt ergo, quae nos cruciat: et tanti quodque malum eſt, quanti illud taxavimus. In noſtra poteſtate remedium habemus. Iudicemus illos abeſſe, et [a] nosmetipſi non fallamus. dimi-



Cap. XIX. a. *nosmetipſi non fallamus* e codd. Eraſmus et Lipſius recte praeſerunt. Revera non ſallemus nos, quandoquidem et in peregrinatione ſunt et vivunt. Antea deerat: *non.*

6. *Reſpondebis — doles* ] i. Cur non reſpondebis, te velle vivere? At tui luctus continui probe memor, muto ſententiam, et vix puto, te vitam, quae numquam malis ſuis caret, non praelaturam eſſe, quum aliquid i. filium tibi ex ea detrahi doles.

Cap. XIX. Ad *ſolatia* pergit, quae ſecundam Conſolationis partem conſtituunt. Refellit luctum, qui deſiderium mortui eiusque defenſionem praetexit: opinio enim lugentes fallit, nec mors inter mala numeranda eſt.

2 ſimus illos: immo conſecuturi praemiſimus. Movet et
illud lugentem: „Non erit qui me defendat, qui a con-
„temtu vindicet!“ Vt minime probabili, ſed vero ſola-
tio utar: in civitate noſtra plus gratiae orbitas confert,
quam eripit. Adeoque ſenectutem ſolitudo, quae ſole-
bat deſtruere, ad potentiam ducit, ut quidam odia filio-
rum ſimulent, et liberos [b] eiurent, et orbitatem manu
faciant. Scio quid dicas: „Non movent me detrimen-
„ta mea. etenim non eſt dignus ſolatio, qui filium ſibi
„deceſſiſſe, ſicut mancipium, moleſte fert: cui quid-
3 „quam in filio reſpicere, praeter ipſum, vacat.“ Quid
igitur te, Marcia, movet? utrum, quod filius tuus de-
ceſſit: an, quod non diu vixit? Si, quod deceſſit, ſem-
per debuiſti dolere: ſemper enim ſciſti mori. Cogita,
nullis defunctum malis affici; illa quae nobis inferos
faciunt terribiles, [c] ſabulam eſſe: nullas imminere mor-
tuis

b. *eiurent.* Egregia Gruteri ſuſpicio eſt, quam reduxi, Lipſio auctore. Antea: *ſervent*, nullo ſenſu.

c. *fabulam eſſe* Gronov. e codd. reduxit. Pendet enim oratio a verbo: *cogita*. Cf. Ep. 81. Pincianus dederat: *iſta fabulas eſſe*. Eraſm. *fabula eſt*.

1 et 2. Communes luctus cauſae praetexuntur, quas et in Conſol. ad Helv. 14. ſq. refutavit. *praemiſimus*. Ep. 99. quem putas periiſſe, praemiſſus eſt. Comparat Lipſius egregium locum Antiphanis Comici; (ap. Stobaeum Serm. 121. p. 524.) Pia, pulchra, quis neget? addit L., et ſenſus, ſi non oris Chriſtiani! *Vt minime — faciant*. Spectat ad hereditatum captationes, quae inprimis ſub Caio, Claudio et Nerone principibus florebant. Ditiores quidem auctoritatem et ſecuritatem ſibi comparabant ſponte et ultro orbos ſe faciendo (*manu f.*) ideoque cuique potentiori, quin vel principibus (dicti telas heredipetae, Petron. 124.) ſpem iniiciendo, fore ut diti hac hereditate potiantur.

3. *Cogita — fabulam eſſe*] Quis hic Stoicum agnoſcit? Inde enim a Zenone Stoici tantum aberant, quod iam ſupra monui, ut mythologiam reiicerent, ut omni ſtudio eam allegorice explicare laborarent. Ceterum haec omnia, quae memorat S. e poetis, e. c. Virgilio Aen. VI. notiſſima ſunt.

tuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne,
nec oblivionis amnem; [d] nec tribunalia, et reos, et in
illa libertate tam laxa ullos iterum tyrannos. Luſerunt
iſta poëtae, et vanis nos agitavere terroribus. Mors 4
omnium dolorum et ſolutio eſt et finis; ultra quam ma-
la noſtra non exeunt, quae nos in illam tranquillitatem,
in qua, antequam naſceremur, iacuimus, reponit. Si
mortuorum aliquis miſeretur, et non natorum miſerea-
tur. Mors nec bonum nec malum eſt. Id enim poteſt
aut bonum aut malum eſſe, quod aliquid eſt: quod vero
ipſum nihil eſt, et omnia in nihilum redigit, nulli nos
fortunae tradit. Mala enim bonaque circa aliquam ver-
ſantur materiam. Non poteſt id fortuna tenere, quod
natura dimiſit: nec poteſt miſer eſſe, qui nullus eſt.
Exceſſit filius tuus terminos, intra quos ſervitur. Ex- 5
cepit illum magna et aeterna pax: non paupertatis me-
tu, non divitiarum cura, non libidinis per voluptatem
animos carpentis ſtimulis inceſſitur, non invidia felici-
tatis alienae tangitur, nec ſuae premitur, nec conviciis
quidem ullis verecundae aures verberantur: nulla pu-
blica clades proſpicitur, nulla privata: non ſolicitus
futuri pendet ex eventu, ſemper [e] in deteriora depen-
denti. Tandem ibi conſtitit, unde nil eum pellat, ubi
nil terreat.



d. *nec tribunalia, et reos, et in illa libertate tam laxa ullos iterum tyrannos* ex Colon. cod. ap. Gruterum recepit Gronov. *et — et* i. nec — nec —. cf. Gronov. Obſſ. II, 14.

e. *in deteriora dependenti* Eraſmus habet: praefero. Lipſius coni. *rependenti.* Sed Eraſmi lectio hac coniectura melior eſt. Vitam enim hic tanquam miſeram pingit.

4. *Mors* etc.] Haec fuſius pertractavit Cic. Tuſc. I, 5. ſqq. Sibi non conſtat noſter in hac expoſitione. Si enim iis, quae alias poſuit, conſtitiſſet, mors procul dubio bonum, quin optimum eſſet, quod experi poteſt: accedit, quod qui in nihilum redactus ſit, neque pace frui poteſt. Nec Antoninus eandem ſemper ſententiam ſequutus eſt, II, 17. V, 4, 13. IV, 21. ubi cf. Gatak. *Mala enim — materiam;*

XX. O ignaros malorum ſuorum, quibus non mors
ut optimum inventum naturae laudatur! quae ſive feli-
citatem includit, ſive calamitatem repellit, ſive ſatieta-
tem aut laſſitudinem ſenis terminat, ſive iuvenile aevum,
dum meliora ſperantur, in flore deducit, ſive pueritiam
ante duriores gradus revocat: omnibus finis, multis
remedium, quibusdam votum, de nullis melius merita,
2 quam de his ad quos venit antequam invocaretur. Haec
ſervitutem invito domino remittit: haec captivorum ca-
tenas levat: haec e carcere ª deducit, quos exire impe-
rium impotens vetuerat. haec exſulibus in patriam ſem-
per animum oculosque tendentibus, oſtendit, nihil in-
tereſſe inter quos quisque iaceat. haec, ubi res commu-
nes fortuna male diviſit, et aequo iure genitos alium
alii donavit, exaequat omnia. haec eſt, quae nihil quid-
quam alieno fecit arbitrio. haec eſt, in qua nemo hu-
militatem ſuam ſenſit. haec eſt, quae nulli parnit. haec
3 eſt, Marcia, quam pater tuus concupivit. Haec eſt,
inquam, quae efficit, ut naſci non ſit ſupplicium: quae
efficit, ut non concidam adverſus minas caſuum, ut ſer-
vare animum ſalvum ac potentem ſui poſſim. Habeo
quo appellam. Video iſtic cruces non unius quidem
generis, ſed aliter ab aliis fabricatas. capite quidam
converſos in terram ſuſpendere, alii per obſcoena ſtipi-
tem egerunt, alii brachia patibulo explicuerunt. Video
fidiculas, video verbera; et membris et ſingulis articu-
lis

Cap. XX. a. *deducit*, bona lectio. Lipſius coni. *educit*.

*materiam*; *ὕλην* opponit nihilo. Iam quum animus deletus, in nihilum redactus ſit, nihil neque malum, neque bonum ſentire poteſt. Cic. Tuſc. I, 34. ſqq.

Cap. XX. Laudes mortis. Cf. Cic. Tuſc. Diſputt. I, 47. ſqq. Laudationes quidem mortis exſtitere in antiquitate plures, nunc omnes illae quidem deperditae. Inprimis celebres fuere Cyrenaicus Hegeſias et ante eum inter Rhetores Alcidamas. Cic. Tuſc. I, 34. 48.

2. *haec eſt, quam pater tuus concupivit*] Inedia vitam finiit.

lis ſingula machinamenta: ſed video et mortem. Sunt
iſtic hoſtes cruenti, cives ſuperbi: ſed video iſtic et
mortem. Non eſt moleſtum ſervire, ubi, ſi domini per- 4
taeſum eſt, licet uno gradu ad libertatem tranſire [b] contra
iniurias vitae, beneficium mortis habeo. Cogita,
quantum boni opportuna mors habeat, quam multis diutius
vixiſſe nocuerit. Si Cn. Pompeium, decus iſtius
firmamentumque imperii, Neapoli valetudo abſtuliſſet,
indubitatus populi Romani princeps exceſſerat. At nunc 5
exigui temporis adiectio faſtigio illum ſuo depulit. Vidit
legiones in conſpectu ſuo caeſas: et ex illo proelio,
in quo prima acies ſenatus fuit, quam infelices reliquiae
ſunt, imperatorem ipſum ſuperfuiſſe! vidit Aegyptium
carnificem, et ſacroſanctum victoribus corpus ſatelliti
praeſtitit, etiamſi incolumis fuiſſet poenitentiam ſalutis
acturus. quid enim erat turpius, quam Pompeium vivere
beneficio regis? M. Cicero ſi eo tempore, quo 6



b. *Contra iniurias vitae beneficium mortis habeo.* Vulgata lectio bonum ſenſum fundens. Sed Eraſm.: *coram te iura vitae beneficio m. b.* Libri; *Coram te iura vitae beneficio*: aut *vita beneficio.* Inde fecit Lipſius: *cuntante*, ſ. *morante vita beneficio mortis abeo.* Triller. Obſſ. IV, 25. emendat: *Coram te iura vitae et necis. Ab eo cogita.* Nihil decido.

4. *Si Cn. Pompeium* etc.] Multi Veteres hoc tangunt: e. c. Cic. Tuſc. I, 35. Vellei. Pat. II, 48. Dio Caſſ. XLI, 6. ad a. V. C. 705. Pompeius in Campaniam proceſſerat Roma, ubi, Senatu magiſtratibusque ſecum congregatis, bellum facilius geſſurum ſe ſperaverat. Eo tempore in hunc morbum Neapoli commoratus incidiſſe videtur.

5. *Vidit—ex illo proelio*] ad Pharſalum, et — *Aegyptium carnificem* Achillam et Septimium (Dio Caſſ. XLII, 4.): *regis* Ptolemaei pueri. Cicero l. c. de Pompeio haec eadem fere expoſuit, et niſi fallor, multo pulchrius, parum cogitans et de ſe olim hoc dici poſſe.

6. Haec de Cicerone declamatorie nimis elata ſunt. Nam inter primores proſcriptos occiſus eſt, triumviris Antonio, Lepido, Octavio, a. V. C. 711. Dio Caſſ. XLVII, 8. deinde et ſtrictos acie Pharſalica in civium capita mucro-

Catilinae ſicas devitavit, quibus pariter cum patria petl-
tus eſt, concidiſſet, liberatâ Republicâ conſervator ſeius:
ſi denique filiae ſuae funus ſecutus fuiſſet, etiam tunc
felix mori potuit. Non vidiſſet ſtrictos in civilia capita
mucrones: nec diviſa percuſſoribus occiſorum bona, ut
etiam de ſuo perirent: non haſtam conſularia ſpolia ven-
dentem: nec caedes, nec locata publice latrocinia, bel-
7 la, rapinas, tantum Catilinarum. Marcum Catonem ſi
a Cypro et hereditatis regiae diſpenſatione redeuntem
mare devoraſſet, vel cum illa pecunia, quam afferebat
civili bello ſtipendium, nonne illo bene actum foret?
hoc certe ſecum tuliſſet, neminem auſurum coram Ca-
tone peccare. Nunc annorum adiectio pauciſſimorum
virum libertati non ſuae tantum ſed publicae natum coë-
git, Caeſarem fugere, Pompeium ſequi. Nihil ergo
mali immatura mors attulit [c] illi: omnium etiam malo-
8 rum remiſit patientiam. „Nimis tamen cito periit, et
„immaturus.“ Primum, puta illum ſuperfuiſſe: com-
prehende quantum plurimum procedere homini licet:
quantulum eſt? [d] Ad breviſſimum tempus editi, cito
ceſſuri loco, venienti in pactum hoc, proſpicimus ho-
ſpitium. De noſtris aetatibus loquor, quas incredibili
celeritate convolvi conſtat. computa urbium ſecula. vi-
debis

c. *illi* e codd. receperunt Eraſm. Lipſius, Gron. Pincianus dederat: *Metilio.*

d. *Ad breviſſimum tempus editi, cito ceſſuri loco venienti in pactum hoc proſpicimus hoſpitium.* Locus varie tentatus eſt: ſed vulgatam teneam, dum meliora edocear e codd.

nes; et bona diviſa ac ſubhaſtata ipſius etiam Pompeii etc. viderat, Lipſio bene animadvertente. cf. Cic. Tuſc, I, 35. fin. *de ſuo* ipſi praemium ſuae mortis eſſent. *haſtam,* quam Caeſar pro aede Iovis Statoris in foro poſuit: haſta Iuliana: Epp. Cic. IX, 10. XV, 17. De off. II, 8 et 22. *tantum Catil.* i. tot uno tempore Catilinas.

7. Ptolemaeus Romanos haeredes reliquerat: eam ob rem M. Cato Clodio auctore in Cyprum miſſus eſt. Dio Caſſ. XXXVIII, 30. ad ann. V. C. 693.: conf. XXXIX, 22.

dèbis quam non diu ſteterint, etiam quae vetuſte glorian-
tur. Omnia humana brevia et caduca ſunt, infiniti tem-
poris nullam partem occupantia. Terram hanc cum 9
populis, urbibusque, et fluminibus, et ambitu maris,
puncti loco ponimus, ad univerſa referentes: minorem
portionem aetas noſtra quam puncti habet, ſi tempori
compareter omni. cuius maior eſt menſura quam mun-
di; utpote quum ille ſe intra huius ſpatium toties reme-
tiatur. Quid ergo intereſt id extendere, cuius quan-
tumcunque fuerit incrementum, non multum aberit a
nihilo? uno modo multum eſt quod vivimus: ſi ſatis
eſt. Licet mihi [e] vivaces et in memoriam traditae ſe- 10
nectutis viros nomines, centenos denosque percenſeas
annos: quum ad omne tempus dimiſeris animum, nulla
erit illa breviſſimi longiſſimique aevi differentia, ſi in-
ſpecto quanto quis vixerit ſpatio, comparaveris quanto
non vixerit. Deinde non immaturus deceſſit: vixit
enim quantum debuit vivere. Nihil enim illi iam ultra
ſupererat. Non una hominibus ſenectus eſt, ut ne ani-
malibus quidem. Intra quatuordecim quaedam annos de-
fatigantur: et haec illis longiſſima aetas eſt, quae homi-
ni prima. diſpar cuique vivendi facultas data eſt: nemo
nimis cito moritur, qui victurus diutius quam vixit, non
fuit. Fixus eſt cuique terminus: [f] manebit ſemper ubi 11
poſi-

e. *Licet mihi vivaces* etc. dedi e Lipſii codice, mutata una vo-
cula: *vaces*, ex qua Lipſius fecit: *vates*, infeliciter.

f. *manebit ſemper — Tulit ſuum.* Vulgatam dedi, coniecturis
omiſſis: libri valde variant: cf. Gruter.

10. *intra quatuordecim annos defatigantur*] Hoc nec Senecae tempore mirationem facere poterat, quum inſectum, quod Plin. N. H. XI, 43. bip. Hemerobjon appellat, notum eſſet, volucre quadrupes, nec ultra unum diem vivit. cf. Cic. Tuſc. I, 39. ex Ariſtotele. Quod ad Ephemera (Eintagsfliege), ut nobis vocantur, pertinere videtur, in quibus ſunt, quae intra aliquot horarum ſpatium naſci, vivere, mori conſtat, *prima* i. pueritia.

poſitus eſt: nec illum ulterius diligentia aut gratia promovebit: ſcit libenter illum ulterius diligentiam ex conſilio perdidiſſe. Tulit ſuum,

*— metasque dati pervenit ad aevi.*

Non eſt itaque quod ſic te oneres: Potuit diutius vivere. Non eſt interrupta eius vita, nec unquam ſe annis caſus interiecit. ſolvitur quod cuique promiſſum eſt: [g] eunt vi ſua fata, nec adiiciunt quidquam, nec ex promiſſo ſemel demunt: fruſtra vota ac ſtudia
12 ſunt. Habebit quisque, quantum illi dies primus adſcripſit. ex illo, quo primum lucem vidit, iter mortis ingreſſus eſt, acceſſitque fato propior: et illi ipſi, qui adiiciebantur adoleſcentiae anni, vitae detrahebantur. In hoc omnes errore verſamur, ut non putemus ad mortem, niſi ſenes inclinatosque iam vergere: quum illo infantia ſtatim, et iuventa, omnisque aetas ferat. [h] Actura opus ſuum fata nobis ſenſum noſtrae necis auferunt: quoque facilius obrepat mors, ſub ipſo vitae nomine latet. Infantem in ſe pueritia convertit, pueritiam pubertas, pubertatem iuventus, iuventutem ſenectus abstulit. Incrementa ipſa ſi bene computes, damna ſunt.

XXI. Quereris, Marcia, non tam diu vixiſſe filium tuum, quam potuiſſet? Vnde enim ſcis, an diutius illi expedierit? an illi hac morte conſultum ſit? Quem invenire hodie potes, cuius res tam bene poſitae ſunt et fundatae, ut nihil illi, procedenti tempore, timendum

g. *eunt vi ſua fata:* Lectio Pincian. bona eſt. Antea: *eunt, ut ſua fata.*
h. *Actura opus ſ. ſ. n.* Ex coni. Lipſii certa. Veteres: *Augurii* vel *Auguria opus* — nullo ſenſu.

11. Hemiſtichium ex Aen. Virgil. X, 472. deſumtum eſt.
Cap. XXI. Igitur non queri debemus vitae brevitatem.

*hodie*] ad tempora, in quibus ſcripſit, periculoſa ſpectat (XIX, 2.) quamquam de omni humana conditione ſatis com-

dum ſit? Labuntur humana, ac fluunt: neque pars vi-
tae noſtrae tam obnoxia aut tenera eſt, quam quae ma-
xime placet. Ideoque feliciſſimis optanda mors eſt, 2
quia in tanta inconſtantia turbaque rerum, nihil niſi
quod praeteriit, certum eſt. Quis tibi recepit, illud
pulcherrimum filii tui corpus, et ſumma pudoris cuſto-
dia inter luxurioſae urbis oculos conſervatum, potuiſſe
ita morbos evadere, ut ad ſenectutem formae illaeſum
perferret decus?

XXII. Cogita animi mille labes. neque enim recta in-
genia, qualem in adoleſcentia ſpem ſui fecerant, usque
in ſenectutem pertulerunt: ſed interverſa plerumque
ſunt. Aut fera eoque foedior luxuria invaſit, et coëgit
dehoneſtare ſpecioſa principia, aut in popinam ventrem-
que [1] praecoquis ſumma illis curarum fuit, quid eſſent,
quid biberent. Adiice incendia, ruinas, naufragia, la-
cerationes medicorum oſſa vivis legentium, et totas in
viſcera manus demittentium, et non ſimplici dolore pu-
denda curantium. Poſt haec exſilium: non fuit inno- 2
centior filius tuus, quam Rutilius. Carcerem: non fuit
ſapientior, quam Socrates. Voluntario vulnere trans-
fixum

Cap. XXII. 1. *praecoquis* (i. a pueris proiectis in luxuriam maturis lurconibus) *ſumma illis c.* E MSS. dedit Gron. qui copula et a Lipſio, ante *ſumma* inſeri iubente, reiecta, *τὸ illis* tuetur, neſcio, an ſatis recte. Aut eleganter *παρέλκει*, ait, aut more veterum ſaltem transpoſitum eſt, pro: *aut illis in popinam* etc. Vereor, ut omnia ſana ſint. Antea: *proiectis*.

commode dici poteſt. ***neque pars — placet***. *obnoxia* i. caduca: ratio in eo poſita eſſe videtur, ut, quum et res et nosmet ipſi mutationibus ſubiacemus, detractionem iis factam advertentes triſtitia afficiamur. Quae diligimus, nobis abstrahi nolumus, ceterorum diſceſſu haud animadverſo.

2. *recepit*] promiſit.

Cap. XXII. Corruptio enim ſeculi aliaque mala vel optimis ingeniis metuenda ſunt.

2. *Rutilius*] P. Rutilius Rufus damnabatur ab equitibus, quod in Aſia quaeſtor pro-

ſixum pectus: non fuit ſanctior quam Cato. Quum iſta perſpexeris, ſcies optime cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitae ſtipendium, cito in tutum recepit. Nihil eſt tam fallax, quam vita humana: nihil tam inſidioſum. non mehercule quiſquam accepiſſet, niſi daretur inſciis. itaque ſi feliciſſimum eſt, non naſci: proximum puta, brevitate vitae defunctos, cito in integrum reſtitui. Propone illud acerbiſſimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti ſuo Satrio Secundo congiarium dedit. Iraſcebatur illi ob unum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, Seianum in cervices noſtras nec imponi quidem, ſed
3 eſcendere. Decernebatur illi ſtatua in Pompeii theatro ponenda, quod exuſtum Caeſar reficiebat. Exclamavit Cordus: „Tunc fere theatrum perire." Quis ergo non rumperetur, ſupra cineres Cn. Pompeii conſtitui Seianum, et in monumentis maximi imperatoris conſecrari [b] perſidum militem? conſecratur ſubſcriptione: et acerrimi canes, quos ille, ut ſibi uni manſuetos, omnibus feros haberet, ſanguine humano paſcebat, circumlatrare
4 hominem, et illum [c] imperatum, incipiunt. Quid faceret?

b. *perſidum* e libris priſcis repoſuit Lipſius. Antea: *peſſimum*. Mox: *conſecratur ſubſcriptione* e Gronovii coniectura certa. Statua perſidi militis non conſecratur ſolum, ſed quo ſanctior eſſet, additur ſollennibus dedicationis accuſatio Cremutii.

c. *imperatum* int. ad mortem. Gronovio auctore aſſumſi. Recte enim ille, non excuſationem Cremutii, contendit, ſed ſupinam negligentiam fuiſſe, viri illuſtris et oris liberi ſub huiusmodi tyrannis, ad haec *imparatum* (ſic olim ut ap. Eraſm. legebatur) eſſe.

provinciales a publicanorum iniuriis defenderat. Smyrnae in exilio vixit: a Sylla revocatus non receſſit Romam. Erneſti Ind. Hiſt. Cic. *congiarium dedit* i. dono dedit Satrio patrem tuum resque eius. *Seianum — eſcendere* vafre et aſtu.

3. *ſupra cineres Cn. P.*] i. ſuper defunctum Pompeium attolli, et eius loco ſuffici et ſtatui Seianum quaſi illo iam ſpreto. Lipſius cavet, ne *cineres*

ceret? ſi vivere vellet, Seianus rogandus erat: ſi mori, filia. uterque iuexorabilis: conſtituit filiam fallere. Vſus itaque balneo, et [d] quo plus virium poneret, in cubiculum ſe quaſi guſtaturus contulit: et dimiſſis pueris, quaedam per feneſtram, ut videretur edіſſe, proiecit: a coena deinde, quaſi iam ſatis in cubiculo ediſſet, abſtinuit: alteroque die, et tertio idem fecit. Quarto, ipſa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te, „Cariſſima," inquit, „filia, et 5
„hoc unum, totâ celata vitâ, iter mortis ingreſſus „ſum, et iam medium fere teneo. Revocare me nec „debes, nec potes." Atque ita lumen omne praecludi iuſſit, et ſe in tenebris condidit. Cognito conſilio eius, publica voluptas erat, quod e faucibus avidiſſimorum luporum educeretur praeda. Accuſatores, Seiano auctore, adeunt conſulum tribunalia: queruntur mori Cordum, interpellantes quod coëgerant. adeo illis Cordus

d. *quo plus virium poneret* i. deponeret, quo maior ſui defatigandi copia eſſet. Gronov. e codd. nonnullis et edd. vett. ante Eraſm. recte reduxit. Antea: *quo plus imponeret*. l. M. Heuſinger Emendd. p. 243. Gronovio non aſſentitur. Ita vero haec verba praeponenda fuiſſent, ait, prioribus: *uſus — balneo*, vel copula omitti debuiſſet. Nec eo conſilio in cubiculum ſe contulit, ut plus virium poneret, ſed ut omnes cuſtodes miniſtroſque falleret. Scripſit, opinor, Seneca: *quo pluribus imponeret*. Mox (§. 5.) *totâ celata vitâ* i. quae hoc unum in omni vita a me celata es. moneo, ne quid emendes.

*res* proprie capias, quippe qui in Aegypto iacebant. Plutarch. vit. Pompeii, c. 80. Reisk. T. III. p. 869. Fuerat tamen ſepulcrum eius in Albano a Cornelia exſtructum: Plut. l. l.

4. *Vſus itaque — contulit.*] Multa ſudatione in balneo exinanitum eius corpus (Ep. 86. Plin. N. H. XXIX, 1.) poſt balneum ovum aut mulſum leviter ſumſiſſe, *guſtaſſe*, (Plin. N. H. VII, 54. bip.) videbatur: ſequi debebat coena.

5. *et iam medium fere teneo*] Lipſius ad Plin. N. H. XI, c. 118. reſpiciens interpretatur. Eſt ibi: Homini non ante ſeptimum diem letalis inedia: duraſſe et ultra undecimum pleroſque certum eſt. Sed vid. Harduin. ad Plin. loc. qui in mendo cubat. Neque opus eſt, ut haec

6 dus videbatur effugere. Magna res erat in quaeſtione, [c] an morte rei prohiberentur. dum deliberatur, dum accuſatores iterum adeunt, ille ſe abſolverat. Videsne, Marcia, quantae iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? fles quod alicui tuorum mori neceſſe fuit? paene non licuit.

XXIII. Praeter hoc, quod omne futurum incertum eſt, et ad deteriora certius, facilius ad ſuperos iter eſt animis cito ab humana converſatione dimiſſis. minus enim faecis ponderisque traxerunt: antequam [a] obducerent, et altius terrena conciperent, liberati, leviores ad originem ſuam revolant, et facilius, [b] quidquid eſt illud obſoleti illitique, eluunt. Nec unquam magnis inge-

c. *an morte rei prohiberentur.* Eſt lectio cod. Lipſii, quam equidem ceteris praefero; bonum etiam ſenſum fundit. Codices vehementer variant. Hinc locus coniecturis variis ſollicitatus eſt, inde a Mureto usque ad Triller. Obſſ. IV, 10. p. 352. ſqq. Qui autem delatores Cordum ad mortem depoſcebant damnari, iidem tribunalia Conſſ. adierunt, ut impedirent ne Cordus mortem ſibi aſciſceret. Verendum enim iis erat, ne praemium accuſationis perderent, Cordo maieſtatis reo ante damnationem mortuo. Cf. Tacit. Annal. IV, 20. ibique Lipſius: et IV, 30.

Cap. XXIII. a. *obducerent* Gronov. e Cod. ap. Gruter. et Edd. ante Eraſm. bene recepit. Intell. e praecedenti membro: faecem pondusque. Antea: *obducerentur.*

b. *quidquid eſt illud obſoleti illitique eluunt* h. expurgant ſe et inhaerentia vitia, ſitumque omnis mortalis aevi excutiunt: c. 25, 1. Gronov. hanc lectionem codd. adſtipulantibus dedit.

haec ad obſervationes naturae curioſorum exigamus, ſed ad ſenſum Cordi, quippe qui animadvertit, ſibi non magnum vivendi ſpatium ſupereſſe. To' *medius* enim non ſolum ap. poetas de iis dici conſtat, quae poſt principia ſunt.

6. *paene non licuit*] patri, Lipſio interprete. Abrupte nimis enuntiata haec ſunt. Quis enim haec non ad filium trahat?

Cap. XXIII. Quo maturius igitur boni moriantur, eo meliore ſorte utuntur.

1. In his facile Pythagoricorum et Platonicorum doctrinam agnoſcas. cf. Virgil. Aen. VI, 724. ſq. Cum noſtro ſentit Cic. Somnio Scipion. c. 3, ubi et de origine animarum e ſtellis et coelo ſermo

ingeniis cara in corpore mora eſt. exire atque erumpere geſtiunt, aegre has anguſtias ferunt, vagi per omne ſublime, et ex alto aſſueti humana deſpicere.
Inde eſt quod Plato clamat: Sapientis animum totum in 2
mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac ſemper cupidine ferri in exteriora tendentem. Qui tu, Marcia, quum videres ſenilem in iuvene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, divitias ſine avaritia, honores ſine ambitione, voluptates ſine luxuria appetentem, diu tibi putabas illum ſoſpitem poſſe contingere? Quidquid ad ſummum pervenit, [c]ad exitum prope eſt. Eripit ſe aufertque ex oculis perfecta virtus: nec ultimum tempus exſpectant, quae in primo maturuerunt. Ignis 3
quo clarior fulſit, citius exſtinguitur: vivacior eſt, qui cum lenta difficilique materia commiſſus, fumoque demerſus, ex ſordido lucet. eadem enim detinet cauſa, quae maligne alit. ſic ingenia quo illuſtriora, eo breviora ſunt. Nam ubi incremento locus non eſt, vicinus occaſus eſt. Fabianus ait, quod noſtri quoque parentes

Antea: *quidquid eſt illud, abſoluti transfluunt.* To' *eluunt* eſt Gron. coniectura, ut mihi videtur, certa, eaque facta e *fluunt:* fluit, fluunt, eluit, eluunt in codd. interdum confunduntur.

c. *ab exitu prope eſt.* Lipſius ſic dedit ex omnibus MSS., mutato τῷ. *ad exitum* in: *ab ex.*, Gronovio tamen diſſentiente, qui το' *ad exitum* retinendum ſtatuit: *prope* enim, ait, adverbium, non praepoſitionem, eſſe, ideoque ſemper dici intellectu praepoſitionis. Malim exempla adduxiſſet. Antea: *ad exitum properat.* Mox: *quo illuſtriora eo breviora.* το' *eo* omittit cod. Lipſii, ex more Taciti, quem tamen noſter haud frequentare ſolet.

mo eſt, ſicuti hoc loco. cf. Macrob. in Somn. Sc. 10.

2. *Plato*] In Phaedone T. I. bip. p. 144. 145. *Ὅτι τῷ ὄντι οἱ φιλοσοφοῦντες θανατῶσι* Inprimis p. 153. d. *καὶ τὸ μελέτημα αὐτὸ τοῦτό ἐστι τῶν φιλοσόφων, λύσις καὶ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος* —. Cic. Tuſc. I, 30. fin. *tota enim philoſophorum vita*, ut ait idem, (Plato) *commentatio mortis eſt.*

3. *Fabianus*] Papirius, philoſophus ſtoicus et orator. cf. Sene-

rentes videre, puerum Romae fuiſſe, ſtaturâ ingentis viri: ſed hic cito deceſſit; et moriturum brevi nemo non prudens dixit. non poterat enim ad illam aetatem pervenire, quam praeceperat. Ita eſt indicium imminentis exitii maturitas, et appetit finis, ubi incrementa conſumta ſunt.

XXIV. Incipe virtutibus illum, non annis aeſtimare: ſatis diu vixit. pupillus relictus, ſub tutorum cura usque ad decimum quartum annum fuit: ſub matris tutela ſemper. quum haberet ſuos penates, relinquere tuos noluit. Adoleſcens ſtaturâ, pulchritudine, cetero corporis robore caſtris natus, militiam recuſavit, ne a te diſcederet. Computa, Marcia, quam raro liberos videant, quae in diverſis domibus habitant: cogita, tot illos perire annos matribus, et per [a] ſolicitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent: ſcies multum patuiſſe hoc tempus, ex quo nihil perdidiſti.
2 Nunquam a conſpectu tuo receſſit: ſub oculis tuis ſtudia formavit, excellentis ingenii, et aequaturi avum, niſi obſtitiſſet verecundia, quae multorum profectus ſilentio preſſit. Adoleſcens rariſſimae formae, in tam magnâ

Cap. XXIV. a. *ſolicitudinem.* Retinui. Gronov. defendit Pinciani lectionem: *ſolitudinem*: quem tamen hic argutari facile eſt intellectu.

Senecae patris praef. ad II. libr. Controverſ. a Plinio maiore (v. Harduini Index), vir rerum naturae peritiſſimus vocatur: ſub Tiberio floruit, noſtri familiaris: Ep. 40. 58. 100. etc. Scripſit *de animalibus*, *civilia*, et libros *cauſarum naturalium* nunc deperditos. Ex his libris poſterioribus haec deſumta eſſe videntur. Quae hic Fabianus dixit, et antea Cato Cenſorius (de quo cf. Corn. Nepos et Plutarch. Vol. II. Reisk.) in libro ad filium *de validis* poſuit: „ſenilem iuventam praematurae mortis eſſe, „ſignum." Plin. N. H. VII, 52. bip. auctore. *praeceperat*, anticipaverat.

Cap. XXIV. Laudes Metilii, filii Marciae.

*cogita tot — perdidiſti.*] Tetigit haec iam ſupra c. 19, 1. Ep. 63.

magnâ mulierum turbâ viros corrumpentium, nullius
ſpei ſe praebuit: et quum quarundam usque ad tentan-
dum perveniſſet improbitas, erubuit, quaſi peccaſſet,
quod placuerat. Hac ſanctitate morum effecit, ut puer
admodum dignus ſacerdotio videretur, materna ſine
dubio ſuffragatione: ſed ne mater quidem niſi pro bono
candidato valuiſſet. Harum in contemplatione virtu-
tum [b] filium gere, tanquam ſi nunc ille tibi magis vacet.
Nunc nihil habet quo avocetur: nunquam tibi ſolici- 3
tudini, nunquam moerori erit. Quod unum ex tam
bono filio poteras dolere, doluiſti: cetera exemta ca-
ſibus, plena voluptatis ſunt, ſi modo uti filio ſcis, ſi
modo quid in illo pretioſiſſimum fuerit, intelligis.
Imago dumtaxat filii tui periit, et effigies non ſimilli-
ma: ipſe quidem aeternus, meliorisque nunc ſtatus
eſt, deſpoliatus oneribus alienis, et ſibi relictus. Haec 4
quae vides oſſa circumvoluta nervis, et obductam cu-
tem, vultumque, et miniſtras manus, et cetera qui-
bus involuti ſumus, vincula animorum tenebraeque
ſunt. Obruitur his animus, offuſcatur, inficitur, ar-
cetur a veris et ſuis, in falſa coniectus: omne illi cum
hac carne gravi certamen eſt, ne abſtrahatur et ſidat:
nititur illo, unde dimiſſus eſt. ibi illum aeterna re-
quies manet, e confuſis craſſisque pura et liquida vi-
ſentem.



b. *filium gere*, i. ita habe, tene. Eſt lectio codd. qua reiecta emendat Lipſius: *filio iungere.* Antea: *Sic te gere.*

2. *puer admodum*] Fortaſſe agitur de fratribus arvalibus, quorum collegio pueros patrimos et matrimos Patriciorum et Caeſarum adſcribi honos erat, ut nuper docte expoſitum eſt in: Gli atti e monumenti de fratelli arvali, Romae 1795. 4: Lipſius tamen eum augurem aut pontificem fuiſſe putavit, adducto Tacit. Hiſt. I, 77. de Othone: et recens ab exſilio reverſos nobiles adoleſcentulos avitis ac paternis ſacerdotiis in ſolatium recoluit. Propter de Ira, III, 31, 2. dubito de Lipſii explicatione:

XXV. Proinde non eſt, quod ad ſepulcrum filii tui curras. peſſima eius et ipſi moleſtiſſima iſtic iacent oſſa cineresque: non magis illius partes quam veſtes aliaque tegumenta corporum. Integer ille nihilque in terris relinquens fugit, et totus exceſſit: paulumque ſupra nos commoratus, dum expurgatur, et inhaerentia vitia ſitumque omnis mortalis aevi excutit, deinde ad excelſa ſublatus, inter felices currit animas, excipitque illum coetus ſacer, Scipiones, Catonesque, utique contemtores vitae, et mortis beneficio liberi.
2 Parens tuus, Marcia, illic nepotem ſuum, quamquam illic omnibus omne cognatum eſt, applicat ſibi, nova luce gaudentem, et vicinorum ſiderum meatus docet, nec ex coniecturis, ſed omnium ex vero peritus, in arcana naturae libens ducit. Vtque ignotarum urbium monſtratus hoſpiti gratus eſt, ita ſciſcitanti coeleſtium cauſas, domeſticus interpres. In profunda terrarum permittere aciem iuvat: delectat enim ex alto relicta
3 reſpicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tanquam ſub oculis patris filiique poſita, non illorum quos noveras, ſed tanto excellentiorum, et in ſummo locatorum: erubeſce quidquam humile aut vulgare, et mutatos in melius tuos flere. In aeterna rerum per vaſta et libera ſpatia dimiſſos, non illos interfuſa maria diſcludunt, nec altitudo montium, aut imae valles, aut incerta vada Syrtium. tramites [a] omnia plani, et ex facili mobiles, et expediti, et invicem pervii ſunt, intermixtique ſideribus.

XXVI.

Cap. XXV. a. *omnis* i. per omnia, noto loquendi more: quo quidem haud adverſo Lipſius em. *omnium* ſc. animarum, recte a Gronov. repreſſus.

Cap. XXV. Filius felix eſt ad excelſa ſublatus.

*vitia ſitumque*] 23, 1. faex et pondus. Ciceronis Somnium Scipionis et Nat. Quaeſt. Senec. I, praef. hic contendiſſe iuvabit.

XXVI. Puta itaque ex illa arce coeleſti patrem
tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat,
quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo
civilia bella deflevit, quo proſcribentes in aeternum
ipſe proſcripſit, ſed tanto elatiore, quanto eſt ipſe ſub-
limior, dicere: Cur te, filia, tam longa tenet aegri-
tudo? Cur in tanta veri ignorantia verſaris, ut ini-
que actum iudices cum filio tuo, [a] quod in taedium
verſus vitae, ipſe ad maiores ſe recepit ſuos? Neſcis
quantis fortuna procellis diſturbet omnia? quam nullis
benignam facilemque ſe praeſtiterit, niſi qui minimum
cum illa contraxerant? Regesne tibi nominem feliciſ- 2
ſimos futuros, ſi maturius illos mors inſtantibus ſub-
traxiſſet malis? An Romanos duces, quorum nihil
magnitudini deerit, ſi aliquid aetati detraxeris? an
nobiliſſimos viros clariſſimosque ad ictum militaris gla-
dii compoſita cervice formatos? Reſpice patrem atque
avum tuum. Ille in alieni percuſſoris venit arbitrium. 3
Ego nihil in me cuiquam permiſi, et cibo prohibitus



Cap. XXVI. a. *quod in taedium verſus vitae.* Sic Eraſm.: at codd. *quod in te domus ſtatus in te ipſe ad maiores recepit ſuos.* Edd. priſcae cum Frobeniana priore: *quid in te domus ſtatus vitae.* Inde Lipſius fecit: *quod ſine taedio, ſatur vitae ipſe ad.* Gronov.: *quod vitae demonſtratus ipſe ſe ad.* Lectio vulgata nihili eſt. Recte enim Lipſius obſervat: Atqui nullum taedium: nec tale antea tetigit. Lipſii adeo codex τὸ *quod — vitae* prorſus praetermiſit. Ne cum Lipſio er Gronovio auctorem, non librarii ſocordiam emendare videar, manum abſtineo a loco hoc corrupto.

Cap. XXVI. Pater felicitatem filii ibi commorantis praedicans inducitur.

1. Reminiſcaris, quae de Cordo, auctore hiſtoriae de bello civili, qui adeo Triumviros *proſcribentes*, inprimis Lepidum et Antonium: Auguſto enim pepercit: ipſe *proſcripſit*, infamiae poſterorum tradidit, ſupra allata ſunt.

2. *An Romanos d.*] ut Scipio prior, Marius, Pompeius. 20, 4. ſq. *Reſpice patrem*, me Cordum, et *avum tuum*, qui civili bello aut proſcriptione periiſſe videtur.

oſtendi. [b] Quam magno me iuvat animo ſcripſiſſe! Cur in domo noſtra diutiſſime lugetur, qui feliciſſime moritur? [c] Coimus in unum omnes, videmusque non alta nocte circumdati, nil apud vos, ut putatis, optabile, nil excelſum, nil ſplendidum: ſed humilia cuncta, et gravia, et anxia, et quotam partem lumi-
4 nis noſtri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concurſibus, nec claſſes claſſibus frangi, nec parricidia aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus ſtrepere dies perpetuos: nihil in obſcuro, detectas mentes, et aperta praecordia, et in publico medioque vitam, et omnis aevi proſpectum, eventumque? Iuvabat unius ſeculi me facta componere, in parte ultima mundi, et inter pauciſſimos geſta: tot ſecula, tot aetatum contextum et ſeriem, quidquid annorum eſt, licet viſere. licet ſurrectura, licet ruitura regna proſpicere, et magnarum urbium lapſus, et
5 maris novos curſus. Nam ſi poteſt tibi ſolatio eſſe deſiderii tui commune fatum, nihil quo ſtat loco ſtabit. omnia ſternet, abducetque ſecum vetuſtas: nec hominibus

b. *Quam magno me iuvat animo ſcripſiſſe!* Sic Erasm. et plerique codd. Poſt *oſtendi* punctum poſui, ut *τὸ quam — ſcripſiſſe* membrum orationis per ſe conſtituat, gaudium exprimens, quod convenienter mortuus ſit ſententiis magnis, quas in libro ſuo expreſſerat.

c. *coimus in unum* (locum) *omnes* (avus, pater, filius), *videmusque non alta nocte circumdati, nil apud* —. Sic tres Palatini et omnes editi ante Erasm., Pincianusque. Et Colon. *videmus non alta nocte.* Cur vulgatum: *videmusque vos alta nocte circumdari,*

4. *in parte ultima mundi*] Quum novem orbibus vel globis connexa eſſe omnia putarent Stoici, telluri mediam quidem, ſed imam ſedem asſignabant: Infima eſt, Paullus pater in Somnio Scipion. 4. affirmat, h. e. peſſima.

5. *vetuſtas*] i. tempus. Quae hic de exuſtione mundi docentur, ea Zenonis, Cleanthis et Chryſippi decreta fuiſſe conſtat (Tiedemann *Geiſt der ſp. Philoſ.* II, 466. ſq.). At de inundatione mundi, quam exuſtio ſequatur, nemo e Stoicis praeter noſtrum h. l. et Nat. Quaeſt. III, 27. ſq. expoſuit.

nibus ſolum, (quota enim iſta fortuitae potentiae portio eſt:) ſed locis, ſed regionibus, ſed mundi partibus ludet: tot ſupprimet montes: et alibi rupes in altum novas exprimet: maria ſorbebit, flumina avertet: et commercio gentium rupto, ſocietatem generis humani coetusque diſſolvet. Alibi hiatibus vaſtis ſubducet urbes, tremoribus quatiet, et ex infimo peſtilentiae halitus mittet, et inundationibus, quidquid habitatur, obducet: necabitque omne animal orbe ſubmerſo, et ignibus vaſtis torrebit incendetque mortalia. Et quum 6
tempus advenerit, quo ſe mundus renovaturus exſtinguat; viribus iſta ſe ſuis caedent, et ſidera ſideribus incurrent, et omni flagrante materia, uno igne, quidquid nunc ex diſpoſito lucet, ardebit. Nos quoque felices animae, et aeterna ſortitae, quum Deo viſum erit iterum iſta moliri, labentibus cunctis, et ipſae parva ruinae ingentis acceſſio, in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui iſta iam novit."

praetulerint Lipſius et Gronov. equidem non video: praeſertim quum mox ſequitur: quotam partem luminis noſtri cernentia. Quare in textum reduxi eo libentius, quod videram et I. M. Heuſinger Emendd. p. 243. 244. hanc eandem ſententiam tuitum eſſe.

# DE PROVIDENTIA

SIVE

# QVARE BONIS VIRIS MALA ACCIDANT QVVM SIT PROVIDENTIA.

## LIBER VNVS.

### ARGVMENTVM.

*Providentiam eſſe, ideoque et cuſtodem rectoremque omnium rerum, ſtatuit et colligit Seneca e motu, ordine et conſtantia mundi. At quum de his nulla ſit quaeſtio, ſed de eo,* quare bonis viris mala accidant, quum ſit providentia *(quae verba tituli loco poſuit Lactantius* V, 22. p. 495. *Heumann.), querentem amicum cum Deo in gratiam reducturus reſpondet primo: bonos viros a Deo amari, quin eius ſimiles eſſe, virtute conciliante, nec ab eo malis affici, ut puniantur, ſed pro liberis haberi atque caſtigari.* cap. 1. *Deinde mala non eſſe, quae viris bonis accidant, quippe quae in eos cadere non poſſint: mala a viris bonis vinci. Si quae tamen accidant, ea exercitationum loco ſunt habenda, quibus virtus eorum magis eluceſcit, athletis ſimilium, qui etiam per aſpera indurantur ac certamini, immo victoriae praeparantur. Exemplo eſt Cato, cuius laudes concelebrantur.* cap. 2. *Tum magis diſtincte procedit oratio ad demonſtrandum, mala quae videantur, non eſſe.* 1) *mala, docet pro ipſis viris bonis eſſe, quibus accidant, ſicut medicinam pro aegris. Indurantur ſic etiam a Deo, qui ſe dignos producit in pugnam.* cap. 3. et 4. 2) *Mala eſſe pro omnibus: ut boni viri ſic a Deo habiti ac tractati clament aliis et oſtendant, non eſſe bona aut mala, quae vulgus putet: ad vera igitur illa ſpectant, et illa petant, haec fugiant. Ibidem* 3) *addit viros bonos et volentes excipere: praebent enim ſe Deo et fato.* 4) *Fatum eſt, et ab aeterno conſtitutum, quid gaudeas doleasque.* cap. 5. *Denique* (cap. 6.) *repetit, mala non eſſe vera, quae viris bonis accidant; et Deum adducit pulcherrime adhortantem et ad robur excitantem. Liber praeclarus eſt. Quam ſententiam et Lactantii locus adductus confirmat: „Si quis autem volet ſcire plenius, cur malos et iniuſtos Deus potentes, beatos et divites fieri ſinat,*

*ſinat, pios contra humiles, miſeros, inopes eſſe patiatur; ſumat eum Senecae librum, cui titulus eſt: Quare bonis viris multa mala accidant, quum ſit providentia: in quo ille multa, non plane imperitia ſeculari, ſed ſapienter ac paene divinitus locutus eſt. Deus inquit etc.*

*Ceterum particula eſt maioris operis liber de Providentia, et, ut videtur, Moralium, in quibus de omni materia ad philoſophiam morum ſpectante fuſius diſputaverat.* (cf. Epp. 106. 108. 109. Lactant. I, 16. II, 2. VI, 17. 24.) *Iam vero quum Epiſtolae poſtremis aevi ſui annis conſcripſerit, et hunc librum ſaltem ſub Nerone, quum opibus et potentia floreret noſter, exaratum eſſe, nulli dubitamus. De Lucilio Iuniore, Siciliae praefecto, cui et Epiſtolas et Nat. Quaeſt. inſcripſit, omnia ſunt incerta. Hominem humili loco natum, ingenio, doctrina ac virtute praeditum, a Seneca adiutum et ad honores, quos geſſit, admotum eſſe, e Nat. Qu. intelligimus. Poema, cui titulus eſt: Aetna, antea Cornel. Severo tribui ſolitum, recte a Wernsdorfio beato huic Lucilio vindicatum eſt. Cf. Wernsdorfii Poet. lat. minor.* T. IV. (*Altenburg.* 1785. 8.) p. 11 — 25. *Plura dabimus in praefat. ad Epp. Senecae.*

## I.

Quaeſiſti a me, Lucili, quid ita, ſi Providentiâ mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala? Hoc commodius in contextu operis redderetur, quum praeeſſe univerſis providentiam probaremus, et intereſſe nobis Deum: ſed quoniam a toto particulam revelli placet, et unam contradictionem,



### Animadversiones.

Cap. I. Se non omnia, quae de providentia Deorum dici poſſint, allaturum et inquiſiturum eſſe monet, ſed quae ad Lucilium cum diis bonorum amantiſſimis in gratiam reducendum ſufficiant.

De *Lucilio* vid. Argumentum. — Eſſe hanc querelam et vetuſtiſſimam et perpetuam, inde ab Homero Ioboque usque ad noſtra tempora, inter omnes conſtat. Hac obſervatione nititur defenſio iniuſtitiae, a Glaucone inſtituta, ap. Platon. de Rep. II. p. 209. ſq. bip. T. VI. *univerſis*, Eſt decretum Stoicum, e Socratis ſchola petitum. Cf. Tiedemann *Geiſt der ſpecul. Philoſoph.* II, p. 553. ſqq.

manente lite integra, ſolvere; faciam rem non difficilem,
2 cauſam deorum agam. Supervacuum eſt in praeſentiâ oſtendere, non ſine aliquo cuſtode tantum opus ſtare, nec hunc ſiderum certum diſcurſum fortuiti impetus eſſe, et quae caſus incitat, ſaepe turbari et cito arietare: hanc inoffenſam velocitatem procedere aeternae legis imperio, tantum rerum terra marique geſtantem, tantum clariſſimorum luminum et ex diſpoſitione lucentium: non eſſe materiae errantis hunc ordinem, neque quae temere coierunt, tanta arte pendere, ut terrarum graviſſimum pondus ſedeat immotum, et circa ſe properantis coeli fugam ſpectet; ut infuſa vallibus maria molliant terras, nec ullum incrementum fluminum ſentiant; ut ex minimis ſeminibus
3 naſcantur ingentia. Ne illa quidem quae videntur confuſa et incerta, pluvias dico nubesque, et eliſorum fulminum iactus, et incendia ruptis montium verticibus effuſa, tremores labantis ſoli, et alia quae tumultuoſa pars rerum circa terras movet, ſine ratione, quamvis ſubita ſint, accidunt: ſed ſuas et illa cauſas habent non minus, quam quae alienis locis conſpecta miracula ſunt, ut in mediis fluctibus calentes aquae, et nova
4 inſularum in vaſto exſilientium mari ſpatia. Iam vero ſi quis obſervaverit nudari litora pelago in ſe recedente,

*manente — integra*] de providentia, an ſit?

2. *non ſine aliquo cuſtode* etc.] Epicuri ſententiam tangit. cf. Tiedemann II, 372. ſqq. *arietare*, temere ruere in ſe. *geſtantem* i. promoventem: *luminum* i. ſiderum. cf. Nat. Qu. I. praef. 10. ſqq. *materiae errantis* i. atomorum Epicuri. *infuſa — terras*] oceanus, qui a natura per inferiores ac profundiores terrae partes profuſus, quaſi per *valles*, quatenus iuxta continentem et inſulas extenditur, quibuscum aquam communicat ideoque eas *mollit*, fertiles reddit. *ingentia*, ut quercus.

3. *calentes aquae*] cf. Plin. II, 106. bip. *et nova inſularum — ſpatia*. Nat. Quaeſt. VI, 21. Plin. II, 89. bip.

4. *Iam vero* etc.] cf. Nat. Quaeſt. III, 28.

dente, eademque intra exiguum tempus operiri, credet caeca quadam volutatione modo contrahi undas, et introrſum agi, modo erumpere, et magno curſu repetere ſedem ſuam: quum illae interim portionibus creſcunt, et ad horam ac diem ſubeunt, ampliores minoresque, prout illas lunare ſidus elicuit, ad cuius arbitrium oceanus [a] exundat? Suo iſta tempori reſerventur: eo quidem magis, quod tu non dubitas de providentia, ſed quereris. In gratiam te reducam cum 5
diis, adverſus optimos optimis. Neque enim rerum natura patitur, ut unquam bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia eſt, conciliante virtute. amicitiam dico? immo etiam neceſſitudo et ſimilitudo: quoniam quidem bonus ipſe tempore tantum a Deo differt, diſcipulus eius, aemulatorque, et vera progenies: quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, ſicut ſeveri patres, durius educat. Ita- 6
que quum videris bonos viros acceptosque diis, laborare, ſudare, per arduum aſcendere, malos autem laſcivire, et voluptatibus fluere; cogita filiorum nos modeſtiâ delectari, vernularum licentiâ: illos diſciplinâ triſtiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat! bonum virum in deliciis non habet: experitur, indurat, ſibi illum praeparat.

II. „Qua-

VARIETAS LECTIONIS.

Cap. I. a. *exundat?* — Poſui notam interrogandi, quum antea eſſet punctum: ſenſu exigente.

*caeca volutatione*] motum temerum, omni ordine et regula loci et temporis carentem ſignificat.

6. *Vernularum licentia*] Procaces vernas paſco, ait Horat. II. Sat. VI, 66, 67. Epod. II, 65. Sertis autem, domi natis, (vernis, vernulis) multum indulſiſſe Romanos, et facetiis procacitateque eorum vehementer delectatos eſſe, conſtat.

II. „Quare multa bonis viris adverſa eveniunt?“ Nihil accidere bono viro mali poteſt. Non miſcentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum ſuperne deiectorum imbrium, tanta [a] medicatorum vis fontium, non mutant ſaporem maris, nec remittunt quidem: ita adverſarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in ſtatu, et quidquid evenit, in ſuum colorem trahit. Eſt enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non ſentit illa, ſed vincit, et alioquin quietus placidusque contra incurrentia at-
2 tollitur. Omnia adverſa, exercitationes putat. Quis autem, vir modo, et erectus ad honeſta, non eſt laboris appetens iuſti, et ad officia cum periculo promtus? cui non induſtrioſo otium poena eſt? Athletas videmus, quibus virium cura eſt, cum fortiſſimis quibusque confligere, et exigere ab his, per quos certamini praeparantur, ut totis contra ipſos viribus utantur. caedi ſe vexarique patiuntur, et ſi non inveniunt ſingulos
3 pares, pluribus ſimul obiiciuntur. Marcet ſine adverſario

Cap. II. a. *medicatorum* Gruter. bene e libris aſſeruit: agitur enim de mixta aqua, e. c. acidis, ſulphuratis, ferratis. Cf. Plin. N. H. II, 104. bip. Plin. Epp. VIII, 20. Antea: *mediterraneorum*, otioſo additamento.

Cap. II. Bono viro nihil mali accidere poteſt. Malis enim omnibus ſuperior eſt, et omnia adverſa exercitationum loco habet. Praeclaris ſententiis caput hoc refertum eſt.

*manet in ſtatu*] locutio de gladiatore, milite certanteve quocunque forti nec de gradu, et loco, quem obtinuit, demoveri ſe paſſo, ſollemnis, et nota. *in ſuum colorem trahit*: i. in uſum ſuum convertit. Cogitaſſe videtur de factionibus aurigarum in Circo: fuere autem quatuor, eaeque colore diverſae ac diſtinctae, alba, ruſſata, veneta, praſina. Qui quin omnia quamvis adverſa adverterint et ita convertere ſtuduerint, ut ſuae factioni (colori) prodeſſent, quis eſt, qui dubitet? Loca de factionibus his adnotare nihil attinet vel in lexicis obvia. — *non ſentit*: Sibi conſtat noſter: cf. de Ira, I, 8.

ſario virtus: tunc apparet quanta ſit, quantum valeat, quantumque polleat, quum quid poſſit, patientia oſtendit. Scias licet, idem viris bonis eſſe faciendum, ut dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. quidquid accidit, boni conſulant, in bonum vertant. Non quid, ſed quemadmodum feras, intereſt. Non vides quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? illi excitari iubent liberos ad ſtudia obeunda mature, feriatis quoque diebus non patiuntur eſſe otioſos, et ſudorem illis, et interdum lacrimas, excutiunt: at matres fovere in ſinu, continere in umbrâ volunt; nunquam flere, nunquam triſtari, nunquam laborare. Patrium habet Deus adverſus bo- 4
nos viros animum, et illos fortiter amat: et, „Operi„bus," inquit, „doloribus, ac damnis exagitentur, „ut verum colligant robur!" Languent per inertiam ſaginata, nec labore tantum, ſed [b] motu, et ipſo ſui onere deficiunt. Non fert ullum ictum illaeſa felicitas: at ubi aſſidua fuit cum incommodis ſuis rixa, callum per iniurias ducit, nec ulli malo cedit: ſed etiamſi occiderit, de genu pugnat. Miraris tu, ſi Deus 5
ille bonorum amantiſſimus, qui illos quam optimos eſſe

b. *motu* vulgata lectio eaque unice praeferenda. Bonis viris mala deus tantum tribuit, quippe quibus robur ineſt. Ceteri inertes et deiecti non ſolum labore exiguo, ſed parco adeo motu defatigantur. Aliquot MSS. *mole.* male, quod quemque nexus docebit. *Mole* quoque et *onere* fere idem valent. Igitur *motu* praetuli τῷ *mole.*

3. *Sudorem*] exercitationibus gymnicis: opponitur *umbra*, uti ap. Ciceron. Brut. c. 9, 7.

4. *de genu pugnat*] Noſter Ep. 66. Qui ſuccisis poplitibus in genua ſe excepit nec arma dimiſit. In certaminibus gladiatorum hoc ſaepe accidiſſe, per ſe patet, et ſtatuae hodieque exſtantes docent, inprimis gladiator nobilis Borgheſianus, ut vocant, quem e Corn. Nepot. Chabr. I, 1. expreſſum falſo putabat Leſſingius, ab Heynio meliora edoctus.

eſſe atque excellentiſſimos vult, fortunam illis cum
qua exerceantur aſſignat? Ego vero non miror, ſi
quando impetum capiunt dii ſpectandi magnos viros,
colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum vo-
luptati eſt, ſi adoleſcens conſtantis animi irruentem fe-
ram venabulo excepit, ſi leonis incurſum interritus per-
tulit: tantoque ſpectaculum eſt gratius, quanto id ho-
6 neſtior fecit. Non ſunt iſta, quae poſſunt deorum in
ſe vultum convertere, ſed puerilia, et humanae oblecta-
menta levitatis. Ecce ſpectaculum dignum, ad quod
reſpiciat intentus operi ſuo Deus: ecce par Deo di-
gnum, vir fortis cum mala fortuna compoſitus, utique
ſi et provocavit. Non video, inquam, quid habeat in
terris Iupiter pulchrius, ſi convertere animum velit,
quam ut ſpectet Catonem, iam partibus non ſemel fra-
ctis, ſtantem nihilominus inter ruinas publicas rectum.
7 Licet, inquit, omnia in unius ditionem conceſſerint,
cuſtodiantur legionibus terrae, claſſibus maria, Caeſa-
rianus portas miles obſideat: Cato, qua exeat, habet.
Vnâ manu latam libertati viam faciet. ferrum iſtud,
etiam civili bello purum et innoxium, bonas tandem
ac nobiles edet operas. libertatem, quam patriae non
potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum
opus;

5. *honeſtior*] Sub principibus invaluit mos, ut equites atque ſenatores componerentur cum gladiatoribus. Senec. Ep. 106. Adſpice illos iuvenes, quos ex nobiliſſimis domibus in arenam luxuria coniecit. Qu. Natur. VII, 31. fin.

6. *operi ſuo*] mundo regendo et conſervando: *compoſitus*, luctans. *non ſemel*, Hiſpania ſubiugata, Pompeio in Pharſalia in fugam coniecto, moxque occiſo: deinde Scipione ad Thapſum in Africa ad internecionem usque deleto.

7. *Caeſarianus — obſideat*] nam praemiſerat Caeſar Vticam cum equitatu M. Meſſallam ipſe eodem iter faciens: Hirtius de bell. Afric. c. 86. 88. Ceterum de Catone cf. Plutarch. in eius vita.

opus; eripe te rebus humanis. Iam Petreius et Iuba 8
concurrerunt, iacentque alter alterius manu caeſi. Fortis et egregia fati conventio, ſed quae non deceat magnitudinem noſtram! tam turpe eſt Catoni, mortem ab ullo petere, quam vitam. Liquet mihi, cum magno ſpectaſſe gaudio deos, quum iam ille vir, acerrimus ſui vindex, alienae ſaluti conſulit, et inſtruit diſcedentium fugam; dum etiam ſtudia nocte ultima tractat, dum gladium ſacro pectori infigit, dum viſcera ſpargit, et illam ſanctiſſimam animam, indignamque quae ferro contaminaretur, manu educit. [c] Inde crediderim fuiſſe 9
parum certum et efficax vulnus. non fuit Diis immortalibus ſatis, ſpectare Catonem ſemel: retenta ac revocata virtus eſt, ut in difficiliori parte ſe oſtenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quam repetitur. Quidni libenter ſpectarent alumnum ſuum, tam claro ac memorabili exitu evadentem? mors illos conſecrat, quorum exitum et qui timent, laudant.

III. Sed iam procedente oratione oſtendam, quam non ſint, quae videntur, mala. Nunc illud dico, iſta

quae

c. *Inde — vulnus.* Noli haec reiicula putare: primo enim adſpectu frigere videntur. Spectant ad ſententiam, quam exponit, de gaudio, quo dii retentam ac revocatam virtutem ſpectaverint. Quae niſi advertas, a ſciolo quopiam, nec a Seneca, haec profecta eſſe facile tibi perſuadeas.

8. *Iam Petreius et Iuba — caeſi*] Si Hirtium l. l. c. 93. 94. aliosque auctores audias, et M. Cato prius ſibi ipſi manus intulit, quam Petreius et Iuba, et Petreius a Iuba, hic a ſervo interfectus eſt. Diverſa tamen narratio de his rebus fuiſſe videtur in antiquitate. *fortis — conventio* i. pactum inter ipſos de morte ſibi invicem inferenda. *ſtudia*, Platonis *Phaedonem*, de anima et immortalitate, legiſſe dicitur Plutarcho.

9. *retenta ac revocata — oſtenderet*] Vulnus, quod ſibi fecerat, obligatum reſolviſſe dicitur: inde *difficiliori parte* i. morte repetita.

Cap. III. Ordine dicendorum indicato, docet, quae aſpera et adverſa videantur pro ipſis eſſe, quibus accidant.

quae tu vocas aſpera, quae adverſa et abominanda,
primum pro ipſis eſſe, quibus accidunt; deinde pro
univerſis, quorum maior diis cura eſt, quam ſingulo-
rum: poſt haec, volentibus accidere; ac dignos malo
eſſe, ſi nolint. His adiiciam, fato iſta fieri, et recte
eadem lege bonis evenire, quâ ſunt boni: perſuadebo
inde tibi, ne unquam boni viri miſerearis. poteſt enim
2 miſer dici, non poteſt eſſe. Difficillimum, ex omnibus
quae propoſui, videtur quod primum dixi: pro ipſis
eſſe quibus eveniunt iſta, quae horremus ac tremimus.
Pro ipſis eſt, inquis, in exſilium proiici, in egeſta-
tem deduci liberos, coniugem efferre, ignominiâ affi-
ci, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo eſſe, mira-
beris quosdam ferro et igne curari, nec minus fame
ac ſiti. Sed ſi cogitaveris tecum, remedii cauſa quibus-
dam et radi oſſa et legi, et extrahi venas, et quaedam
amputari membra, quae ſine totius pernicie corporis
haerere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi,
quaedam incommoda pro his eſſe, quibus accidunt,
tam mehercules, quam quaedam quae laudantur atque
appetuntur, contra eos eſſe, quos delectaverunt, ſimil-
lima cruditatibus ebrietatibusque et ceteris, quae necant
per

*perſuadebo*] Haec pars in fine deeſt temporum iniuria. Tractavit tamen haec ſaepe alias: e. c. in Conſol. ad Marciam.

2. *ignominia*] cf. ad de Ira I, 16, 2. *debilitari*, debilem eſſe, de membris vulneratis et confractis in uſu eſt. Graev. ad Cicer. Agrar. II, 33. Hoc loco tamen de publica poena crudeli, qua quis unum alterumve corporis membrum amitteret, dictum eſſe puto. *extrahi venas* e. c. in varicibus vena aut exciditur, eximitur, aut aduritur: de qua varicum curandorum ratione duplici agit Celſus VII, 31. p. 493. ſq. bip. Praefero Lipſianae interpretationi: *extrahi venas* i. e. ſanguinem e venis, metonymia uſitata, uti *poculum obduci*. Agitur enim de duriore morbi curatione, uti de *oſſibus*, ſcalpello purgandi cauſa ab inflammatione etc. *raſis*, et *lectis*, e vulnere detractis. Conſol. ad Marc. 22, 1. De Benef. V, 24, 3.

per voluptatem. Inter multa magnifica Demetrii noſtri, 3
et haec vox eſt, a qua recens ſum: ſonat adhuc, et
vibrat in auribus meis. „Nihil," inquit, „mihi vide-
„tur infelicius eo, cui nihil unquam evenit adverſi."
Non licuit enim illi ſe experiri. Vt ex voto illi fluxe-
rint omnia, ut ante votum, male tamen de illo dii iu-
dicaverunt; indignus viſus eſt, a quo vinceretur ali-
quando fortuna, quae ignaviſſimum quemque refugit,
quaſi dicat: Quid ego iſtum mihi adverſarium aſſumam?
ſtatim arma ſubmittet, non opus eſt in illum tota po-
tentia mea: levi comminatione pelletur. non poteſt
ſuſtinere vultum meum. Alius circumſpiciatur, cum 4
quo conferre poſſimus manum: pudet congredi cum
homine vinci parato. Ignominiam iudicat gladiator,
cum inferiore componi: et ſcit eum ſine gloria vinci,
qui ſine periculo vincitur. Idem facit fortuna, fortiſſi-
mos ſibi pares quaerit, quosdam faſtidio tranſit. Con-
tumaciſſimum quemque et rectiſſimum aggreditur, ad-
verſus quem vim ſuam intendat. Ignem experitur in 5
Mucio, paupertatem in Fabricio, exſilium in Rutilio,
tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in
Catone. Magnum exemplum, niſi mala fortuna, non
inve-

3. *Demetrius*] Cynicus philoſophus, qui Senecae temporibus floruit, de Benef. VII, 1, 2. 2, 1, 8, 2. Ep. 20. 62. etc. *magnum* eum appellat, *etiamſi maximis compareur.* Praeclarum eius fragmentum exſtat ap. Stobaeum Serm. VI. fin. p. 68. (213. Schow.). Cf. Fabricii Bibl. Graec. Vol. III. p. 515. Harl.

*male — iudicaverunt*] iniquam de eo tulerunt ſententiam.

5. *Mucio*] Scaevola: e Livio notus eſt, II, 12. De *Rutilio* cf. ad Conſol. ad Marc. 22, 2. et Athenaeus IV, 19. p. 255. ed. Schäfer. *tormenta in Regulo:* ſequitur noſter vulgarem narrationem e Cic. Offic. III, 26. Finib. V, 27. cet. notam. Totam tamen hanc hiſtoriam fabuloſam et commenticiam eſſe primus docuit Palmerius in Exercitationibus, et quidem ad Appian. p. 147 et 152, hiſtoricis argumentis nixus: cui

invenit. Infelix eſt Mucius, quod dexterâ ignes hoſtium premit, et ipſe a ſe exigit erroris ſui poenas? quod Regem, quem armatâ manu non potuit, exuſtâ fugat? Quid ergo? felicior eſſet, ſi in ſinu amicae
6 foveret manum? Infelix eſt Fabricius, quod rus ſuum, quantum a republica vacavit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quam cum divitiis gerit? quod ad focum coenat illas ipſas radices, et herbas, quas in [a] agro triumphalis ſenex vulſit? Quid ergo? felicior eſſet, ſi in ventrem ſuum lônginqui litoris piſces, et peregrina aucupia congereret? ſi conchyliis ſuperi atque inferi maris, pigritiam ſtomachi nauſeantis erigeret? [b] ſi ingenti pomorum ſtrue cingeret primae for-
7 mae feras, captas multa caede venantium? Infelix eſt Rutilius, quod qui illum damnaverunt, cauſam dicent

Cap. III. a. *in agro triumphalis* —. Lipſius ſic repurgavit textum, eliminato τῷ *repurgando*, nonnullis MSS. adſtipulantibus. Tacite probat I. M. Gesner., vir κριτικώτατος, ad Chreſtomath. Plinian. p. 1050. (IV. edit.)

b. *ſi ingenti pomorum ſtrue cingeret primae formae feras — venantium.* Lipſius intelligit de apris in convivio appoſitis, iisque ornatis ſtrue pomorum, coll. ep. 110. Sed ſuſpiciens lectionis veritatem coniecit: *opſoniorum:* me non probante. Ea enim, quae aprum cingere ſolent in convivio, opſonia non ſunt (Horat. II, Sat. VIII, 6 — 8.). Fortaſſe ſcriptum erat: *hortorum* i. rapulorum, radicum etc. ex Horat. l. c. cf. Horat. II, Sat. IV, 16. de horti fructibus occurrit hortus. Illud: *multa caede venantium* ſpectat ad *primae formae* i. pulchritudinis et magnitudinis.

cui ſententiae et Garvius (*Anmerkungen zum dritten Buche* Cic. de Off. p. 257. ſq.) ut philoſophus calculum ſuum recte adiecit.

6. *Fabricius — quod ad focum — vulſit*] Quae hic de F. narrat noſter, alii (Cic. Caton. XVI. Plin. IX, 19, 26, 4. bip. Val. Max. IV, 3, 5. cet.) de Manio Curio tradunt: neque inde colligas, noſtrum nomina virorum illorum coaevorum confudiſſe. Non enim ad hiſtoriam aliquam reſpexit noſter, ſed de tota vivendi ratione Fabricii, ut hominis, antiquos mores ſecuti, eiusdemque pauperis, retuliſſe putandus eſt. *aucupia* i. aves captas. Celſus II, 26. ubi et venatio de feris captis occurrit. *conchyliis*, oſtreas dicit.

cent omnibus ſeculis? quod aequiore animo paſſus eſt ſe patriae eripi, quam ſibi exſilium? quod Sullae dictatori ſolus aliquid negavit, et revocatus [c] non tantum retro ceſſit, ſed longius fugit? Viderint, inquit, iſti, quos Romae deprehendit felicitas tua. Videant largum in foro ſanguinem, et ſupra Servilium lacum (id enim proſcriptionis Sullanae ſpoliarium eſt) ſenatorum capita, et paſſim vagantes per urbem percuſſorum greges: et multa millia civium Romanorum, uno loco poſt fidem, immo per ipſam fidem trucidata. Videant iſta, qui exſulare non poſſunt! Quid ergo? fe- 8
lix eſt L. Sulla, quod illi deſcendenti ad forum gladio ſubmovetur, quod capita conſularium virorum patitur [d] appendi, et pretium caedis per quaeſtorem ac tabulas publicas numerat? et haec omnia facit ille, qui

V 2 legem

c. *non tantum retro ceſſit* Vulgata eaque bona lectio, nec ſollicitanda. Non tantum retro ceſſit, quaeſiturus locum tutiorem, ſed longius fugit a loco, ubi exſulabat, in ulteriora. Mox: *viderint*, *inquit* (Rutilius), *iſti*, *quos* —. E codd. recepit Gronov. Antea: *Viderint*, *inquit hoc*.

d. *appendi.* Lipſio interprete: ſupra Servilium lacum affigi. Mihi quidem videtur ad capita proſcriptorum Sullae, a percuſſoribus traditorum, quaſi per trutinam, reſpexiſſe noſter. *Oſtendi*, quae diverſa lectio eſt, explicationis cauſa a librario quopiam adiectum puto.

7. *Videans largum — trucidata*] Lacus Servilius erat in octava regione iuxta forum Romanum ad latus partemque Capitolii, quod ſpoliarium erat, i. locus ad trucidandos et ſpoliandos cives deſtinatus. Cic. pro Roſc. Amerin. 32. eandem crudelitatem Sullae tangit. De Clem. I, c. 12. *caedem multorum millium civ. R.* exagitat, qui ſeptem millia habet. Plutarch. Sulla 30. Fuerant milites Craſſi, quos etſi veniam a Sulla accepiſſent dedititii, tamen in Circo flaminio interfici iuſſit. Intelligi poteſt quoque de Praeneſtinis aliisque multis ab eo occiſis. Plutarch. c. 32.

8. *gladio*] militum ante ac poſt comitantium *ſubmovetur* populus: alias hoc fieri ſolebat a lictoribus virga. *pretium — numerat:* duo videlicet talenta (2500 thal.) Plut. Sull. c. 31. κἂν δοῦλος ... δεσπό-

legem Corneliam tulit! Veniamus ad Regulum! quid illi fortuna nocuit, quod illum documentum fidei, documentum patientiae fecit? Figunt cutem clavi, et quocunque fatigatum corpus reclinavit, vulneri incumbit, et in perpetuam vigiliam ſuſpenſa ſunt lumina.

9 Quanto plus tormenti, tanto plus erit gloriae. Vis ſcire, quam non poeniteat hoc pretio aeſtimaſſe virtutem? Refice tu illum, et mitte in ſenatum: eandem ſententiam dicet. Feliciorem ergo tu Maecenatem putas, cui amoribus anxio, et moroſae uxoris quotidiana repudia deflenti, ſomnus per ſymphoniarum cantum, ex longinquo lene reſonantium, quaeritur? Mero ſe licet ſopiat, et aquarum fragoribus avocet, et mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in pluma, quam ille in cruce. Sed illi ſolatium eſt, pro honeſto dura tolerare, et ad cauſam a patientia reſpicit: hunc voluptatibus marcidum, et felicitate nimia laborantem, magis his quae patitur vexat cauſa

10 patiendi. Non usque eo in poſſeſſionem generis humani vitia venerunt, ut dubium ſit, an electione fati data, plures Reguli naſci, quam Maecenates velint. Aut ſi quis fuerit, qui audeat dicere, Maecenatem ſe quam

δεσπότην, κἂν πατέρα υἱὸς ἀνέλῃ. *Legem Corneliam* de Sicariis: ſive maieſtatis, in eum, qui maieſtatem populi Rom. minuiſſet. cf. Pighius in Annal. ad a. DCLXXII. T. III, p. 260. ſqq.

9. *Maecenatem*] Plin. N. H. VII, 52. febri perpetuae hoc tribuit, quod noſter (h. l. et Ep. 114. poſt init.) zelotypiae in uxorem Terentiam et pulcherrimam et infidam, quippe ab Auguſto amatam, ſignat, et a Dion. Caſſ. LIV. 19 et LV, 7. memoratae. Cf. Meibomii vita Maecenatis. 1635. Lugdun. *aquarum fragoribus:* ad aquas et minutos Euripos ſpectat, qui per coenationes inprimis aeſtivos divitum et luxurioſorum deduci ſolebant. Quaeſt. Nat. III, 17. De Tranq. I. *cruce* i. machina lignea ferreis clavis praefixa et ſupplicio Reguli comparata; alias et *arca* Ep. 67. appellata. Hanc Gronovii explicationem praefero Lipſianae et Salmaſianae (de Cruce p. 491.) de cruce ſenſu proprio.

quam Regulum naſci maluiſſe: idem iſte, taceat licet, naſci ſe Terentiam maluit. Male tractatum Socratem iudicas, quod illam potionem publice mixtam, non aliter quam medicamentum immortalitatis obduxit, et de morte diſputavit usque ad ipſam? male cum illo actum eſt, quod gelatus eſt ſanguis, ac paulatim frigore inducto venarum vigor conſtitit? Quanto magis 11
huic invidendum eſt, quam illis quibus gemmâ miniſtratur, quibus exoletus omnia pati doctus, exſectae virilitatis, aut dubiae, ſuſpenſam auro nivem diluit? Hi quidquid biberint, vomitu remetientur triſtes, et bilem ſuam reguſtantes: at ille, venenum laetus et libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, ſatis dictum eſt: ſummamque illi felicitatem contigiſſe, conſenſus hominum fatebitur. quem ſibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. „Inimicitiae po- 12
„tentum graves ſunt? opponatur ſimul Pompeio, Cae-„ſari, Craſſo. Grave eſt, a deterioribus honore an-„teiri? Vatinio poſtferatur. Grave eſt, civilibus bel-„lis intereſſe? toto terrarum orbe pro cauſa bona tam „infeliciter, quam pertinaciter, militet. Grave eſt, „ſibi manus afferre? faciat. Quid per hoc conſequar? „ut omnes ſciant, non eſſe haec mala, quibus ego „diguum Catonem putavi.“

10. *Terentiam*] uxorem Maecenatis ſupra memoratam, eſſe maluit ob mollitiem. *Male tractatum — conſtitit?* Cf. Platon. Phaedon. p. 264. ſqq. T. I. bip.

11. *Quanto magis — diluit*] Divites eosque luxurioſos dicit, quibus vaſa e gemma facta (de Benef. VII, 9. Cic. Verr. IV, 27. vas vinarium ex una gemma praegrandi) miniſtrat ſervus: quibus in poculis, aureis quae in manibus tenet puer ſ. eunuchus, nix diluitur vino. Ep. 78. Qu. Nat. IV, 13. *Hi quidquid — reguſtantes:* quum immodice biberint, evomunt, vomitu eiiciunt etc. Ep. 95. ante med. vinum omne vomitu remetiuntur.

12. P. *Vatinio* in petitione praeturae, ſcurrae et homini malo: cf. de Conſtant. Sap. c. 17, 3. Sunt haec verba rerum naturae i. Dei.

IV. Proſpera in plebem ac vilia ingenia deveniunt: at calamitates terroresque mortalium ſub iugum mittere, proprium magni viri eſt. Semper vero eſſe felicem, et ſine morſu animi tranſire vitam, ignorare eſt rerum naturae alteram partem. Magnus es vir: ſed unde ſcio, ſi tibi fortuna non dat facultatem exhibendae virtutis?
2 Deſcendiſti ad Olympia: ſi nemo praeter te, coronam
habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam
viro forti, ſed tanquam conſulatum praeturamve adepto:
honore auctus es. Idem dicere et bono viro poſſum,
ſi illi nullam occaſionem difficilior caſus dedit, in qua
3 [a] unâ vim ſui animi oſtenderet: miſerum te iudico, quod
nunquam fuiſti miſer; tranſiſti ſine adverſario vitam.
Nemo ſciet, quid potueris: ne tu quidem ipſe. Opus
eſt enim ad notitiam ſui, experimento. quod quisque
poſſet, niſi tentando non didicit. Itaque quidam ultro
ſe ceſſantibus malis obtulerunt, et virtuti iturae in obſcurum occaſionem, per quam eniteſceret, quaeſierunt.
4 Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus adverſis,
non

Cap. IV. a. *unâ.* ne unam quidem occaſionem habuit vim ſui animi oſtendendi. Lipſii itaque emendationem: *vivam* non admitto.

Cap. IV. Res adverſae documenta ſunt virtutis: nec ullus vir bonus magnusve eſſe aut dici poteſt, qui facultate aut occaſione caruerit exhibendae virtutis. Quae igitur mala videntur, bona ſunt, prout iis utaris.

*morſu*] ut Graec. δῆγμα de doloribus in uſu eſt. Conſul. in Marc. 7, 1. Cic. Diſp. Tuſc. IV, 7. *alteram partem* i. mala et incommoda.

2. *Deſcendiſti*] ut certaturus, ἀγωνιστὴς, ideoque corona ex olea decoratus. Sed diverſiſſimum eſt τὸ κότινον ἀναιρεῖσθαι ſ. ἐστέψαι τὰ Ὀλύμπια, victoriam olympicam adipiſci: quae erat gloria apud Graecos maxima. Cic. pro L. Flacco. 31. Daviſ. ad Cic. Tuſc. diſp. I, 46. Petr. Faber Agoniſticorum II, 16.

3. *virtuti iturae*] ſine hac occaſione ſe oſtendendi, *in obſc.*

4. *Gaudent — adverſis*] Vt illo Diogenes Cynicus, laudante Lipſio e Stobaeo (Serm. 106.

non aliter quam fortes milites bellis. [b] Triumpho ego mirmillonem ſub C. Caeſare de raritate munerum audivi querentem: „Quam bella," inquit, „aetas perit!" Avida eſt periculi virtus, et quo tendat, non quid paſſura ſit, cogitat: quoniam et quod paſſura eſt, gloriae pars eſt. Militares viri gloriantur vulneribus, laeti fluentem meliori caſu ſanguinem oſtentant. Idem licet fecerint, qui integri revertuntur ex acie, magis ſpectatur qui ſaucius redit. Ipſis, inquam, Deus conſulit, quos 5
eſſe quam honeſtiſſimos cupit, quoties illis materiam praebet aliquid animoſe fortiterque faciendi: ad quam rem opus eſt aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempeſtate, in acie militem intelligas. Vnde poſſum ſcire, quantum adverſus paupertatem tibi animi ſit, ſi divitiis diffluis? unde poſſum ſcire, quantum adverſus ignominiam et infamiam, odiumque populare, conſtantiae habeas, ſi inter plauſus ſeneſcis? ſi te inexpugnabilis, et inclinatione quadam mentium pronus favor ſequitur? Vnde ſcio, quam aequo animo laturus ſis orbi- 6
tatem, ſi, quoscunque ſuſtuliſti, vides? Audivi te quum alios conſolareris: tunc conſpexiſſem, ſi te ipſe conſola-



b. *Triumpho ego mirm.* reduxi e codd. Triumphus enim nomen eſt gladiatoris, eiusque nobilioris. cf. Martialis Epigram. 20. de ſpectaculis, T. I. p. 10. bip. Rubenius et Gronov. emendarunt: *Triumphum ego m.*

106. p. 492.), qui quum in caſus quosdam adverſos inci-diſſet, exclamavit: *εὖγε, ὦ* Τύχη, *ὅτι με ἀῤῥένως προέστηκας ἐν δὲ τοῖς τοιούτοις καιροῖς καὶ τερετίζων ἀνεφώνει.* Euge, o Fortuna, quod viriliter me tractaſti! Idem in huiusmodi caſibus alta voce cantillabat. *Mirmillo* gladiatorum genus, cum Threce et Retiario componi ſolitum. Erneſti Clav. Cic. h. v. *laeti fluentem — oſtentant:* i. oſtentant ſanguinem ictum non mortiferum, non corpus mutilaturum, nec ſpem curationis haud aerumnoſae adimentem: Gronovio interprete. *Meliori caſu* i. e. in re geſta, quae felicior ſibi honorificentiorque quam aliis fuit; *melior* i. q. clementior. Virg. Aen. XII, 179, 296.

tus eſſes, ſi te ipſe dolere vetuiſſes. Nolite, obſecro
vos, expaveſcere iſta, quae dii immortales velut ſtimu-
los admovent animis! Calamitas virtutis occaſio eſt.
Illos merito quis dixerit miſeros, qui nimia felicitate
torpeſcunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners
7 detinet. Quidquid illis inciderit, novum veniet. ma-
gis urgent ſaeva inexpertos. grave eſt [c] tenerae cervici
iugum. Ad ſuſpicionem vulneris tiro palleſcit: auda-
citer veteranus cruorem ſuum ſpectat, qui ſcit ſe ſaepe
viciſſe poſt ſanguinem. Hos itaque Deus, quos probat,
quos amat, indurat, recognoſcit, exercet. eos autem
quibus indulgere videtur, quibus parcere, molles ven-
turis malis ſervat. Erratis enim, ſi quem iudicatis ex-
8 ceptum: veniet ad illum diu felicem ſua portio. Quiſ-
quis videtur dimiſſus eſſe, dilatus eſt. Quare Deus
optimum quemque aut mala valetudine, aut aliis incom-
modis, afficit? Quare in caſtris quoque periculoſa for-
tiſſimis imperantur? Dux lectiſſimos mittit, qui noctur-
nis hoſtes aggrediantur inſidiis, aut [d] explorent iter,
aut praeſidium loco deiiciant. Nemo eorum qui exeunt,
dicit, „Male de me imperator meruit:“ ſed, „Bene
„iudicavit.“ Idem dicant quicunque iubentur pati timi-
dis ignavisque flebilia: Digni viſi ſumus Deo, in qui-
bus experiretur, quantum humana natura poſſet pati.
Fugite delicias. fugite enervatam felicitatem, qua ani-
mi permadeſcunt, niſi aliquid intervenit, quod huma-
nae ſortis admoneat, velut perpetua ebrietate ſopiti.
9 Quem ſpecularia ſemper ab adflatu vindicarunt, cuius
pedes

c. *tenerae* lectio codd. alii: *ferre*, ex quo Lipſius fecit: *ferae* i. non cicuri.

d. *explorent iter:* bene ſe habet. Alii: *explorent interdum:* unde Lipſius fecit: *interdiu*, ut nocturnis opponatur inſidiis. Noſter nat. qu. I. praef. §. 8. videbis — equitem modo ulteriora

9. *Quem ſpecularia*] feneſtrae e lapide ſpeculari fieri ſolitae apud Veteres: Lapis ſpecularis eſt noſtrum *Marien-*

pedes inter [e] fomenta ſubinde mutata tepuerunt, cuius coenationes ſubditus et parietibus circumfuſus calor temperavit, hunc levis aura non ſine periculo ſtringet. Quum omnia, quae exceſſerunt modum, noceant; periculoſiſſima felicitatis intemperantia eſt. Movet cerebrum, in vanas mentem imagines evocat, multum inter falſum ac verum mediae caliginis fundit. Quidni ſatius ſit, perpetuam infelicitatem quae advocat ad virtutem ſuſtinere, quam infinitis atque immodicis bonis rumpi? Levior [f] ieiunio mors eſt: cruditate diſſiliunt. Hanc itaque rationem dii ſequuntur in bonis viris, quam in diſcipulis ſuis praeceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior ſpes eſt. Numquid tu inviſos eſſe Lacedaemoniis liberos ſuos credis, quorum experiuntur indolem publice verberibus admotis? ipſi illos



explorantem. Exploratum autem eunt h. l. iter hoſtium, ideoque lectiſſimis utitur in hoc imperator.

e. *fomenta — mutata.* Omnium fere codd. lectio. cf. de vita beat. C. II. Lipſius uno alterove cod. motus *tegmenta* emendat, reiectis τοῖς *ſubinde mutata*, bene tamen a Gronovii nota ipſius Lipſi ad ep. 66., ideoque κατ' ἄνθρωπον repulſus.

f. *ieiunio* (i. per ieiunium, inediam) e codd. Lipſius em. *e ieiunio.* Antea: *ieiuno.* mox: *cruditate diſſiliunt* i. qui ex intem-

*rienglas* (Fraueneis) ad ſelenitas pertinens, qui in laminas, ſ. orbes diffinditur et hodieque feneſtris inſervit. cf. Plin. N. H. XXXVI, 22. ſ. 44. ibiq. Hard. quocum Geſn. ad Chreſt. Plin. p. 433, ſq. poſt Pancirollum de rebus deperditis tit. b. non amplius exſtare putat. Vſum vitreorum feneſtris inſertorum apud Veteres incognitum fuiſſe ſatis conſtat. Quando vero invaluerit, nondum liquet. *cuius coenationes — temperavit.* Senecae temporibus tubi parietibus impreſſi, per quos circumfunderetur calor, qui ſumma et ima foveret aequaliter. Ep. 90. Hodieque apparent in thermarum ruinis. Scilicet e focis ſubter coenationes inſtitutis tubi ſ. fiſtulae per parietes directae calorem circumtulerunt. A Winkelmanno uberius in Epp., niſi fallor, ad Bianconum haec expoſita legi, de iis differente, quae in Herculanenſibus detecta ſunt.

10. *Numquid — admotis*] ad aram Dianae Orthiae. Res

patres adhortantur, ut ictus flagellorum fortiter perfe-
rant, et laceros ac ſemianimes rogant, perſeverent vul-
nera praebere vulneribus. Quid mirum, ſi dure gene-
11 roſos ſpiritus Deus tentat? nunquam virtutis molle do-
cumentum eſt. Verberat nos et lacerat fortuna? patia-
mur. non eſt ſaevitia: certamen eſt. quo ſaepius adie-
rimus, fortiores erimus. Solidiſſima pars eſt corporis,
quam frequens uſus agitavit. Praebendi fortunae ſu-
mus, ut contra ipſam ab ipſa duremur. Paulatim nos
ſibi pares faciat. contemtum periculorum aſſiduitas pe-
riclitandi dabit. Sic ſunt nauticis corpora ferendo mari
dura: agricolis manus tritae: ad excutienda tela mili-
tares lacerti valent: agilia ſunt membra curſoribus. Id
in quoque ſolidiſſimum eſt, quod exercuit. Ad con-
12 temnendam malorum potentiam, animus patientiâ per-
venit: quae quid in nobis efficere poſſit, ſcies, ſi ad-
ſpexeris, quantum nationibus nudis et inopia fortiori-
bus, labor praeſtet. Omnes conſidera gentes, in qui-
bus Romana pax deſinit: Germanos dico, et quidquid
circa Iſtrum vagarum gentium occurſat. Perpetua illos
hiems, triſte coelum premit, maligne ſolum ſterile ſuſ-
tentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, ſuper du-
rata

perantia et filia eius cruditate pereunt, mortem ſentiunt toto corpore, membris diſſolutis et quaſi abiunctis, h. e diſſiliunt. Bene ſic inventum Lipſii: *difficilis* aut *diſſimilis* emendantis e: *diſſilit*, quod nusquam in codd. comparet, reiecit Gronov.

eſt notiſſima e Cic. Tuſc. II, 20. Pauſan. III, 16. p. 402. 403. T. I. Facii. Tertulliani (ad Martyr. c. IV.) adeo tempore adhuc floruit haec *διαμαστίγωσις*, i. e. flagellatio, uti ille interpretatur. *ipſi patres illos* —. Tertullian. propinquos addit; et Martialis matres adhortantes.

12. *Germanos dico etc. — ſuſtentat*] Sermonem eſſe de iis Germanis, Dacibus etc. qui circa Danubium habitarent, manifeſtum eſt. Inprimis tractum illum circa ſilvam nigram hic intelligas etiamnunc horridum et incultum. Feros Americae habitatores hic deſcriptos putaveris. Mitior tamen populorum ad Rhenum Viſurgimque habitantium conditio fuit, Caeſare et Tacito auctoribus.

rata glacie ſtagna perſultant, in alimentum feras captant. Miſeri tibi videntur? nihil miſerum eſt, quod 13
in naturam conſuetudo perduxit. paulatim enim voluptati ſunt, quae neceſſitate coeperunt. Nulla illis domicilia, nullae ſedes ſunt, niſi quas laſſitudo in diem poſuit; vilis, et hic quaerendus manu, victus; horrenda iniquitas coeli, intecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita eſt. Quid miraris bonos viros, 14
ut confirmentur, concuti? Non eſt arbor ſolida, nec fortis, niſi in quam frequens ventus incurſat: ipſa enim vexatione conſtringitur, et radices certius figit. Fragiles ſunt, quae in aprica valle creverunt. Pro ipſis ergo bonis viris eſt, ut eſſe interriti poſſint, multum inter formidoloſa verſari, et aequo animo ferre quae non ſunt mala, niſi male ſuſtinenti.

V. Adiice nunc, quod pro omnibus eſt, optimum quemque, ut ita dicam, militare, et edere operas. Hoc eſt propoſitum Deo, quod ſapienti viro, oſtendere haec quae vulgus appetit, quae reformidat, nec bona eſſe nec mala: apparebunt autem bona eſſe, ſi illa non niſi bonis viris tribuerit; et mala eſſe, ſi malis tantum irrogaverit. Deteſtabilis erit caecitas, ſi nemo oculos perdiderit, niſi cui eruendi ſunt. Itaque careant luce Appius et Metellus. Non ſunt divitiae bonum. Itaque 2
habeat

Cap. V. Bono viro incommoda quoque tamquam bona eveniunt, ut omnibus bonum exemplum praebeat.

*tribuerit — irrogaverit*] ſibi opponuntur: tribuo aliquid boni, et irrogo i. impono ut onus, multam, ſupplicium. Sub Caeſaribus demum haec vox irrogare vis increbuit. *Appius* Claudius re et nomine Coecus, Pyrrhi tempore. Liv. IX, 29. *L. Metellus* Pontifex, bis Conſul, Dictator, triumphalis, primo Punico bello. cf. de Brevit. vit. XIV, 2. Plin. N. H. VII, 45. hip. — „Orbam luminibus exegit „ſenectam, amiſſis incendio, „quum Palladium raperet ex „aede Veſtae" —.

habeat illas et Ellius lenò: ut homines pecuniam quum
2 in templis conſecraverint, videant et in fornice. Nullo modo magis poteſt Deus concupita traducere, quam ſi illa ad turpiſſimos defert, ab optimis abigit. „At iniquum eſt, bonum virum debilitari, aut configi, aut alligari; malos integris corporibus ſolutos ac delicatos
3 „incedere." Quid porro? non eſt iniquum, fortes viros arma ſumere, et in caſtris pernoctare, et pro vallo obligatis ſtare vulneribus: interim in urbe ſecuros eſſe, [a] perciſos et profeſſos impudicitiam? Quid porro? non eſt iniquum, nobiliſſimas virgines ad ſacra facienda noctibus excitari, altiſſimo ſomno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem ſaepe conſulitur, quum illo tempore viliſſimus quisque, aut in campo otium ſuum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit: boni viri laborant, impendunt, impenduntur, et volentes quidem: non trahuntur a fortuna, ſequuntur illam, et aequant gradus. ſi ſciſſent, anteceſſiſſent.
4 Hanc quoque animoſam Demetrii fortiſſimi viri vocem audiſſe

Cap. V. a. *perciſos* praetulir Lipſius e Martial. IV, 48. XII, 35, 2. Percidere, praecidere. perciſus, praecīſus ſecum confunduntur. Nec viris doctis ſatis convenit de vi uſuque harum vocum in re obſcoena.

2. *Ellius*] homo merito alias ignotus, quippe cuius vita et quaeſtus circa *fornicem* (Bordell) verſabatur. *ut homines — conſecraverint* de pecunia et donariis ſtatuisque deorum dearumque ex auro argentoque confectis iisque in templis ſacratis intelligas. *traducere*, contemtui et ludibrio exponere: v. ad de Ira I, 6, 1. *debilitari*, membris capi, *configi* in cruce clavis et *alligari* funibus.

3. *nobiliſſimas virgines*] Veſtales, quibus ignis aeterni conſervatio et ſacra Veſtae atque Bonae Deae curae erant. Legebantur autem a pontifice maxime e nobilitate, magno ſemper honore Romae habitae. cf. Aul. Gell. I, 12. etc. *campo* Martio, ambulando, garriendo, ludendo pila etc. *impendunt* ſua, *impenduntur* id eſt: pro patria occiduntur.

4. De *Demetrio* conſulas not. ad III, 3.

audiſſe me memini: „Hoc unum," inquit, „dii immor-
„tales, de vobis queri poſſum, quod non ante mihi vo-
„luntatem veſtram notam feciſtis. Prior enim ad iſta
„veniſſem, ad quae nunc vocatus adſum. Vultis libe-
„ros ſumere? illos vobis ſuſtuli. Vultis aliquam par-
„tem corporis? ſumite. Non magnam rem promitto.
„cito totum relinquam. Vultis ſpiritum? Quid ni?
„nullam moram faciam, quo minus recipiatis, quod
„dediſtis. a volente feretis, quidquid petieritis. Quid
„ergo eſt? maluiſſem offerre, quam tradere. Quid
„opus fuit auferre? accipere potuiſtis. Sed ne nunc
„quidem auferetis: quia nihil eripitur, niſi [b] retinenti.
„Nihil cogor, nihil patior invitus, nec ſervio Deo,
„ſed aſſentio: eo quidem magis, quod ſcio omnia certâ
„et in aeternum dictâ lege decurrere." Fata nos du- 5
cunt, et quantum cuique reſtet, prima naſcentium hora
diſpoſuit. Cauſa pendet ex cauſa, privata ac publica
longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne feren-
dum eſt: quia non, ut putamus, incidunt cuncta, ſed
veniunt. Olim conſtitutum eſt, quid gaudeas, quid
fleas: et quamvis magna videatur varietate ſingulorum
vita diſtingui, ſumma in unum venit: accepimus peri-
tura perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? 6
ad hoc parati ſumus. Vtatur, ut vult, ſuis natura cor-
poribus: nos laeti ad omnia et fortes cogitemus, nihil
perire de noſtro. Quid eſt boni viri? praebere ſe fato.
Grande ſolatium eſt, cum univerſo rapi. Quidquid eſt
quod nos ſic vivere iuſſit, ſic mori: eadem neceſſitate
et deos alligat. irrevocabilis humana pariter ac divina
curſus vehit. Ille ipſe omnium conditor ac rector ſcri-
pſit quidem fata, ſed ſequitur: ſemper paret, ſemel
iuſſit. „Quare tamen Deus tam iniquus in diſtributione 7
„fati

b. *retinenti.* Bene ſe habet. Triller tamen Obſſ. II, 23. p. 140. emend. non male: *renitenti.*

6. *ſcripſit fata*] i. leges in aeternum dixit, ſcripſit.

„fati fuit, ut bonis viris paupertatem, vulnera, et acer„ba funera adſcriberet?“ Non poteſt artifex mutare materiem: haec paſſa eſt. Quaedam ſeparari a quibusdam non poſſunt, cohaerent, individua ſunt. Languida ingenia, et in ſomnum itura, aut in vigiliam ſomno ſimillimam, inertibus nectuntur elementis: ut efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato opus eſt. Non erit illi planum iter: ſurſum oportet ac deorſum eat, fluctuetur, ac navigium in turbido regat. contra fortu-
8 nam illi tenendus eſt curſus. Multa accident dura, aſpera, ſed quae molliat et complanet ipſe. Ignis aurum probat, miſeria fortes viros. Vide quam alte aſcendere debeat virtus: ſcies illi non per ſecura vadendum eſſe.

*Ardua prima via eſt, et qua vix mane recentes*
*Enitantur equi: medio eſt altiſſima caelo:*
*Unde mare et terras ipſi mihi ſaepe videre*
*Fit timor, et pavida trepidat formidine pectus.*
*Ultima prona via eſt, et eget moderamine certo.*
*Tunc etiam, quae me ſubiectis excipit undis,*
*Ne ferar in praeceps, Tethys ſolet ipſa vereri.*

Haec

7. *Non poteſt — paſſa eſt*] Stoicum decretum: cf. Nat. Qu. I. praef. §. 2. 3. et ſin. Diog. Laert. VII, 134. ubi Menag. Senec. Ep. 65. laudat: Dicunt, ut ſcis, Stoici noſtri, duo eſſe in rerum natura, ex quibus omnia fiant: cauſam et materiam. Materia iacet iners: res ad omnia parata: ceſſatura, ſi nemo moveat. Cauſa autem, id eſt, Ratio, materiam format, et quocunque vult, verſat. Plura dedit Lipſius in Phyſiolog. Stoic. II, 4. Tiedemann. *Geiſt d. ſpec. Philoſ.* II, p. 440. ſqq. Materia igitur *paſſa eſt*, ut formaretur in id, quod fieri potuit. Illuſtratur nunc hoc dogma exemplis. *elementis.* cf. de Ira II, 18. 19. *cum cura* i. laude et gloria: de Benef. IV, 1, 1. *fortiore — eſt*, quod originem duxit ex elementis melioribus.

8. Verſus noti exſtant ap. Ovid. Metam. II, 63. ſqq. de Phaethonte. (1. *recentes* quippe Oceano loti ambroſiaque aſſumta, ideoque quiete uſi. 3. ex qua altitudine cunctor prae timore deſpicere in lin. 5. *ultima* pars viae demergit

et

Haec quum audiſſet ille generoſus adoleſcens, „Placet,“ inquit, „via. eſcendo. eſt tanti per iſta ire caſuro.“ Non deſinit acrem animum metu territare: 9

*Vtque viam teneas, nulloque errore traharis,*
*Per tamen adverſi gradieris cornua Tauri,*
*Aemoniosque arcus, violentique ora Leonis.*

Poſt haec ait: Iunge datos currus! his quibus deterreri me putas, incitor: libet illic ſtare, ubi ipſe ſol trepidat. humilis et inertis eſt, tuta ſectari: per alta virtus it.

VI. „Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri?“ ille vero non patitur. Omnia mala ab illis removit, ſcelera et flagitia, et cogitationes improbas, et avida conſilia, et libidinem caecam, et alieno imminentem avaritiam: ipſos tuetur ac vindicat. Numquid hoc quoque a Deo aliquis exigit, ut bonorum virorum etiam ſarcinas ſervet? remittunt ipſi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus divitias proiecit, onus

et inclinat, quum ſol eſt in occaſu. 7. Ipſa Tethys Oceani uxor excipit Phoebum, i. deſcendit Phoebus in mare, occidit ſol. Deſumta eſt haec fictio e vita heroum amicum convenientium aut e bello regredientium ab ancillis lotorum et miniſtratorum.) *ille generoſus adoleſcens*, Phaethon.

9. *Haec quum — caſuro*] Senecae ſunt, non Ovidii. *Non deſinit* Phoebus *acrem animum* Phaethontis. Sequentes tres verſus ibidem exſtant 79. ſq. Signa tria e Zodiaco, tauri, ſagittarii (arcus ſagittarii haemonii ſ. Centauri Theſſalia (Haemonia) orti) et leonis Phaethonti obvia in itinere ſuo. *Poſt haec ait — it.* Et haec Senecae, non poetae, ſunt. Apud poetam enim Phaethontis reſponſio mittitur. Tales explicationes ſaepe adiicit noſter verſibus, quos e poetis adduxerat.

Cap. VI. Alios pati mala, ut doceant viri boni, et ipſis diſcendum eſt, ea bene pati: nati enim ſunt in exemplar.

1. *Omnia mala*] quae proprie ſic dici merentur. *avida conſilia*, avidam cupiditatem, de Brevit. vit. III, 3. fin. ambitionem etc. *Sarcinas*, externa illa, opes, divitias, honores etc. vocat. *Democritus* Abderita ille celeberrimus Antiquitatis philoſophus, qui fuit.

onus illas bonae mentis exiſtimans: quid ergo miraris,
ſi id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus ali-
2 quando vult ſibi accidere? „Filios amittunt viri boni."
quid ni, quum aliquando et ipſi occidant? „In exſilium
„mittuntur." quidni, quum aliquando ipſi patriam non
repetituri relinquant? „Occiduntur." quidni, quum
aliquando ipſi ſibi manus afferant? „Quare quaedam
„dura patiuntur?" ut alios pati doceant: nati ſunt in
3 exemplar. Puta itaque Deum dicere: „Quid habetis,
quod de me queri poſſitis vos, quibus recta placuerunt?
Aliis bona falſa circumdedi, et animos inanes velut
longo fallacique ſomnio luſi. auro illos argento et ebore
ornavi: intus boni nihil eſt. Iſti, quos pro felicibus
aſpicitis, ſi non, quâ occurrunt, ſed quâ latent, vide-
ritis, miſeri ſunt, ſordidi, turpes, ad ſimilitudinem
parietum ſuorum extrinſecus culti. Non eſt iſta ſolida
4 et ſincera felicitas: cruſta eſt, et quidem tenuis. Itaque
dum illis licet ſtare, et ab arbitrium ſuum oſtendi, ni-
tent et imponunt: quum aliquid incidit, quod diſturbet
ac detegat, tunc apparet, quantum altae ac verae foe-
ditatis alienus ſplendor abſconderit. Vobis dedi bona
certa, manſura: quanto magis verſaveritis, et undique
inſpexeritis, meliora maioraque. Permiſi vobis, me-
tuen-

flor. poſt Ol. 72. Quae hic noſter tradit, a P. Baylio (Diction. hiſt. et crit. T. II. Art. Démocrite, p. 269 ſq.) neglecta eſſe miror. Fuit autem diverſa traditio de hac re: aliis Democritum referentibus utcunque patrimonium ſuum neglexiſſe; (Cic. de finib. V, 29. Horat. Epp. I, 12, 12. Athenaeus IV, 20. p. 254. ed. Schäfer. Mitto plures.) aliis diviſo cum fratribus patrimonio exiguam ſibi partem elegiſſe (Diog. Laert. IX, 35. Aelian. V. H. IV, 20.): a quibus noſter prorſus diſceſſit, neſcio quem ſecutus.

3. *cruſta — tenuis*] manet in ſimilitudine a parietibus defumta, quos marmore vario etc. diſtinctos ornatosque fuiſſe conſtat. conf. Athenaeum IV, 13. p. 226. Schäf.

tuenda contemnere, cupiditates faſtidire. non fulge-
tis extrinſecus: bona veſtra introrſus obverſa ſunt. Sic
mundus exteriora contemſit, ſpectaculo ſui laetus. In-
tus omne poſui bonum: non egêre felicitate, felicitas
veſtra eſt. „At multa incidunt triſtia, horrenda, dura 5
„tolerratu!" Quia non poteram vos iſtis ſubducere, ani-
mos veſtros adverſus omnia armavi. Ferte fortiter:
hoc eſt, quo Deum antecedatis. ille extra patientiam
malorum eſt, vos ſupra patientiam. Contemnite pau-
pertatem: nemo tam pauper vivit, quam natus eſt. Con-
temnite dolorem: aut ſolvetur, aut ſolvet. Contemnite
fortunam: nullum illi telum quo feriret animum, dedi.
Contemnite mortem: quae vos aut finit, aut transfert.
Ante omnia cavi, ne quis vos teneret invitos: patet exi- 6
tus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideoque ex
omnibus rebus, quas eſſe vobis neceſſarias volui, nihil
feci facilius, quam mori. Prono animam loco poſui:
trahitur. Attendite modo, et videbitis, quam brevis
ad libertatem, et quam expedita ducat via. Non tam
longas in exitu vobis, quam intrantibus, moras poſui:
alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuiſſet, ſi ho-
mo tam tarde moreretur, quam naſcitur. Omne tem- 7
pus, omnis vos locus doceat, quam facile ſit renuntiare
naturae, et munus ſuum illi impingere. Inter ipſa alta-
ria et ſolemnes ſacrificantium ritus, dum optatur vita,
mortem condiſcite. Corpora opima taurorum exiguo
concidunt vulnere, et magnarum virium animalia huma-
nae

4. *mundus — contemſit*] ubi vacuum et infinitum eſt.

5. *quo Deum antecedatis*] quatenus nulla mala pati poteſt: vos vero pati poteſtis, at ſupra ea vos tollendo hac parte deum anteceditis. *ſolvet* vos. *aut finit* in nihilum redactos, *aut transfert* in altum manſuros.

6. *trahitur*] lapſuram ſponte, niſi identidem trahatur. Hoc fit, quum reciprocamus. Acumen in hoc loco facile intelliges. Ceterum cf. de Ira III, 15.

nae manus ictus impellit. tenui ferro commiſſura cervicis abrumpitur: et quum articulus ille, qui caput collumque connectit, inciſus eſt, tanta illa moles corruit.
8 Non in alto latet ſpiritus, nec utique ferro eruendus eſt: non ſunt vulnere impreſſo penitus ſcrutanda praecordia: in proximo mors eſt. Non certum ad hos ictus deſtinavi locum: quacunque pervium eſt. Ipſum illud quod vocatur mori, quo anima diſcedit a corpore, brevius eſt, quam ut ſentiri tanta volocitas poſſit. Sive fauces nodus eliſit; ſive ſpiramentum aqua praecluſit; ſive in caput lapſos ſubiacentis ſoli duritia comminuit; ſive hauſtus ignis curſum animae remeantis interſcidit: quidquid eſt, properat. Ecquid erubeſcitis? quod tam cito ſit, timetis diu?

DE

# DE
# TRANQVILLITATE ANIMI
## LIBER VNVS
## AD ANNAEVM SERENVM.

### ARGVMENTVM.

*Epiſtola Sereni praemittitur ad Senecam, cui ſtatum animi ſui queruli et moroſi vacillantem, ideoque a tranquillitate quam maxime alienum queritur: petit deinde, ut ſibi ſuccurrat laboranti.* C. 1: *Cui proinde ſuadet Seneca, ut quum ſatis ſanus ſit, ſed ſanitati parum aſſueto ſimilis, fidem ſibi ipſi habeat, et recta ire via ſe credat, ſiquidem ad veram animi tranquillitatem, εὐθυμίαν pervenire velit. Iam ut oſtendat in univerſum, quomodo eam conſequi quis poſſit, deſcribit vitium, de quo queſtus erat Serenus.* C. 2. *Contra hoc taedium ſive faſtidium (hic enim morbus ille eſt) conſilium dat, ut actione rerum et Reipublicae tractatione hoc morbo laborantes utantur, ſaltem otium rebus miſceant, ſive, ſi quando tempora turbulentiora incidant, plus otio ac literis vindicent; quamvis Athenodoro contra nitente.* C. 3. *Neceſſarium tamen ante omnia eſt ad negotia euntibus, primum ut noſmetipſos noſcamus, deinde negotium, denique homines, quorum cauſa, aut quibuſcum agendum eſt. In nobis aeſtimandae ſunt vires, quid et quatenus poſſimus, neque ultra tendamus. Deinde in negotiis conſideremus, an nos iis pares ſimus gerendis. Tandem in hominibus, an digni ſint labore noſtro atque temporis impendio.* C. 4. 5. 6: *Ad tranquillitatem porro animi multum valet amicitia fidelis et dulcis, quae oblectamento ſit: vitetur tamen amicus moroſus, ingenio triſti, omnia accuſans. Altera tamen parte ſunt, quae hanc tranquillitatem impediant: ac primum quidem patrimonia, quae ſi modica ſint, virtuti et vitae tranquillae ſufficiunt, ampla officiunt: quapropter ea intra certum modum ſunt coercenda, ut tranquillius et ſecurius vivas. Mediocritas autem eſt optima.* C. 8. *Verae divitiae tantummodo parſimonia et continentia acquiruntur: ideoque luxui reſiſtendum, etiam in utilibus vitae inſtrumentis, ut bibliotheca et libris.* C. 9. *Deinde et incommodum vitae genus tole-*

*randum eſt, ne officiat tranquillitati: moleſtiae enim in omni vita interveniunt, quae tamen tum labore et conſuetudine molliuntur et vincuntur, tum aſpectu alienae ſortis ſaepe tua deterioris. Accedit, quod cuique vitae generi ſuae voluptates et incommoda ſint. Tum cupiditates non longe mittendae ſunt, ſed ad propinqua, quae ad pedes ſunt et facilia ad prehendendum.* C. 10. *Iam ſequitur praeclara diſputatio de aequanimitate et conſtantia ſapientis in uſum proficientis et tironis. Summa capita ſunt haec: Sapientem contemnere mortem, vel ſaltem pro re indifferenti habere: ei nihil inopinati accidere debere nec poſſe, ideoque in eum non cadere illud: hoc non putavi. Sapientis eſſe, omnia praecipere et praevidere quaſi futura, tam mala quam bona. Exempla virorum illuſtrium et excellentium ex alto cadentium et a fortuna deſertorum.* C. 11. *Ideoque in ſupervacuis non eſt laborandum, neque, quantum poteſt, in alienis, quorum nimia curioſitas et πολυπραγμοσύνη eſt vitanda. Multa enim agenti et agere captanti tum inconſtantia rerum cogitanda, tum pertinacia atque levitas evitanda eſt: h. e. nec aſſidue in vita mutes, nec ſi male elegeris, praefracte inhaereas. Si tamen adverſa incidant, ea benigne interpreteris et aequo ac paene hilari oculo adſpicias. Exempla.* C. 12. 13. 14. *Quum denique nihil proficiat, privatae triſtitiae cauſas abieciſſe, niſi et publicae removeris, odium generis humani abiiciendum eſt, et faſtidium rerum humanarum fugiendum. Idcirco vanitates humanae neque irrideri, neque fleri, ſed potius aequo animo ferri debent, nec nos bonorum exitus mali contriſtare. Alia ſollicitudinam non mediocris materia eſt ſimulatio et anxia ſui obſervatio: Solitudo et converſatio ſunt prudenter miſcendae. Otium ſapientis et vita privata.* C. 15.

*Liber hic non dubie utilis et tum materia tum tractatu inſignis eſt, etſi ordinem univerſi labare putat Lipſius idque iniuria temporum aut exſcriptorum. Sed ſi cogitaſſet, eſſe magis* e p i ſ t o l a m, *quam tractationem ſive diſputationem artificioſam et eam continuam, atque e Rhetoricae regulis elaboratam, fortaſſe ſententiam ſuam mitigaſſet. Vbi enim ordinem migraſſe nobis videtur Seneca, ibi vero poetarum quaſi lyricarum more quaedam negligit, quaedam leviter perſtricta, ut notiora, omittit, abreptus ſtudio graviora, quae animum eius pungant, efferendi, quaedam verbo tantum et obiter attingit, ſive quod alias iam tractaverit, ſive quod per transſennam et ſtrictim erant percurrenda. Accedit, quod particulas tranſitus et nexus parum curat. Praefracte tamen haudquaquam abnuitur Lipſii iudicio, poſtremis ferme verbis Senecae nixi, ideoque putantis: in fine claudere, et partitionem, qua ſe probaturum promiſerat, quae tueri tranquillitatem poſſint et reſtituere, interiiſſe.*

*Liber*

*Liber ſcriptus eſt ad* Annaeum Serenum, *praefectum vigilum Neronis, quem nuper interemtum eſſe eſu fungorum tradit* Plin. Nat. Hiſt. XXII, 47. bip. *Certe inter amicos interiores Senecae fuit et Tacito teſte*, Annal. XIII, 13. *ubi Senecae familiaris audit. Ante Senecam obiiſſe*, Ep. 63. fin. *docet, et eum Seneca multo minorem. cf. de eo* Harduin. *ad* Plin. l. l. T. IV. p. 209. *Singulari autem et παραδόξῳ modo libri introitus et occaſio exponitur, epiſtola Sereni ad Senecam praemiſſa. Dialogum enim hunc eſſe, quod voluit Gronovius, mihi perſuadere non poſſum, tenore orationis repugnante. Vnicum, ut opinor, exemplum hac in re eſt; nec, quod Lipſia placuit iam a Gronovio recte ideo repreſſo, familiare eſt Senecae, πρόφασιν ſive occaſionem ſcripti interdum figurate proponere, et dilatare, atque ita ad rem venire. Vellem hoc docuiſſet Vir doctiſſimus. Ceterum nec mirus videbitur hic tractationis modus, quod epiſtola amici, ſive vera ſive ficta ſit, foras data, conſilium ſuum de Tranquillitate Animi comparanda cum hominibus communicet: ſi modo primum reputemus, Serenum eius amicum fuiſſe, et eum multo minorem, deinde honori eſſe debuiſſe ei, a Viro ſummopere aeſtimato in viam rectam deduci et immortalitate donari.* Nec *refragabor, ſi quis contendat, poſt Sereni demum mortem hunc librum editum fuiſſe: etſi hoc mirationem certe facere poteſt, quod ne minima quidem militaris vitae, quam agebat Serenus, mentio iniecta ſit. Saltem nullum ſatis certum veſtigium temporis, quo ſcriptus ſit liber, mihi comparuit. Quamquam Lipſio ſecus videbatur, ut qui primo capite libri ſemetipſum alloqui Senecam putans initio reditus eius ab exſilio, quum ad aulam et Neroni inſtituendo admotus eſſet, librum aſſignabat.*

*Primus de Tranquillitate Animi non ſcripſit Seneca, quandoquidem iam ante eum exſtiterunt, qui hoc caput e philoſophia morali deſumtum ſingularibus commentariis pertractandum ſumſiſſent. Ac primo quidem loco memorandus eſt hoc nomine* Democritus, *Abderita:* cf. ad II, 5. *Non ita longe poſt ſecutus eſt deinde* Hipparchus, *Pythagoricus, Lyſidis coaevus, circa Epaminondae tempora; ſcripſit librum περὶ εὐθυμίας, e quo fragmentum praeclarum occurrit apud* Stobaeum Serm. 106. *cf. Fabricii Bibl. Gr.* Vol. I. p. 847 ſq. Harl. *Vt omnia porro ſcripta* Panaetii, *Stoici, magni aeſtimata ſunt in antiquitate, ita liber eius περὶ εὐθυμίας a* Diog. Laert. IX, 20. *(Panaetius tradidit quoque in hoc libro, et Xenophanem, ut ſapientem, propriis manibus ſuis filios ſuos ſepeliviſſe, et Anaxagoram) haud minore honore dignus habitus eſt. Cf. Fabric.* Vol. III. p. 567 ſqq. *Exſtat etiamnunc ex iis, qui poſt Senecam ſcripſere, potiſſimum* Plut-

*archi liber de Tranquillitate animi, dignus qui contendatur. Multi praeterea fuerunt, qui et hunc locum philoſophiae moralis in libris ſuis de fato, de caſibus, περὶ τῆς ἀπαθείας etc. ut Teles, pythagoreus, al. tractarent.*

Inquirenti mihi in me quaedam vitia apparebant, [a] Seneca, in aperto poſita, quae manu prenderem: quaedam obſcuriora, et in receſſu: quaedam non continua, ſed ex intervallis redeuntia, quae vel moleſtiſſima dixerim, ut hoſtes vagos, et ex occaſionibus aſſilientes, per quos neutrum licet, nec tanquam in bello paratum eſſe, nec tanquam in pace ſecurum. Illum tamen habitum in me maxime deprehendo (quare enim non verum, ut medico, fatear?) nec bona fide liberatum iis, quae timebam et oderam, nec [b] rurſus obnoxium.
2 In ſtatu ut non peſſimo, ita maxime querulo et moroſo poſitus ſum: nec aegroto, nec valeo. Non eſt quod dicas, omnium virtutum tenera eſſe principia, tempore ipſis duramentum et robur accedere. Non ignoro, etiam

VARIETAS LECTIONIS.

Cap. I. a. *Seneca.* Fere omnium eſt librorum ap. Gruter. lectio. Eraſmus e ſuo, ut videtur, dedit: *Serene.* Muretus vero, neſcimus, e libro ſiculo, an e coniectura, fecit: *retecta*, quod non multum abeſt Caſp. Barthius in Adverſar. 32, 7. p. 1474. quin probet. Gronovius tandem noſtram lectionem bene reduxit, quippe qui hunc librum in Dialogis a Quinctiliano attributis Senecae eſſe putavit. Cf. Argumentum.

b. *rurſus.* Lipſius emendare voluit: *prorſus*, contra ſententiam Sereni, qui media conditiône ſe uti queritur.

ANIMADVERSIONES.

Cap. I. Annaeus Serenus amicum Senecam conſulit de animi ſui ſtatu, quem explicat, inquieto, moroſo ac fluctuanti, ſibique ut conſilio ſuccurrat, petit.

§. 1. *Illum tamen — obnoxium*] Fluctuantem illum ſtatum, quem proxime deſcripſerat. *nec bona fide*, ita ut vitiis funditus deletis curatio ſincera ac perfecta ſit. *nec rurſus* i. altera ex parte expoſitum.

2. *Non ignoro* etc.] Reſpondet proximae obiectioni: non

ſam quae [c] in ſpeciem laborant, dignitatem dico, et
eloquentiae famam, et quidquid ad alienum ſuffragium
venit, morâ convaleſcere: et quae veras vires parant,
et quae ad placendum fuco quodam. ſubornantur, ex-
ſpectant annos, donec paulatim colorem diuturnitas
ducat: . ſed ego vereor, ne conſuetudo, quae rebus af-
fert conſtantiam, hoc vitium in me altius figat. Tam 3
bonorum quam malorum longa converſatio amorem in-
duit. Haec animi inter utrumque dubii, nec ad recta
fortiter, nec ad prava vergentis, infirmitas qualis ſit,
non tam ſemel tibi poſſum quam per partes oſtendere.
Dicam quae accidant mihi: tu morbo nomen invenies.
Tenet me ſummus amor parcimoniae, fateor. placet non
in ambitionem cubile compoſitum, non [d] ex arcula pro-
lata veſtis, non mille ponderibus aut tormentis ſplen-



c. *in ſpeciem laborant.* Omnium codd. ap. Grut. lectio, praeter unicum Colon. cod., qui habet: *in ſpem*, e compendio ſcribendi ortum. *Dignitas*, eloquentiae fama etc. *laborant in ſpeciem*, omnia agunt, ut quando ſplendeſcant, atque in oculos hominum incurrant. Sic bene locum expedit Gron., Lipſium et Caſp. Barthium refutans, locis multis ad uſum τοῦ *laborare in aliquid* adductis, Quinct. 8, 2. Seneca de Ira III, 41, 2. de brev. vit. c. 19, 3. etc.

d. *arcula*, i. ciſta veſtimentis forenſibus ideoque elegantibus condendis apta. Cic. de Offic. II, 7, 13. Columella XII, 45. fin. Martial. II, 46, 4. Caſp. tamen Barth. l. l. de praelis inon eſſe virtutes, ſed vitia, quae longa conſuetudine creſcant: diſtare itaque ab iis virtutibus et bonis, quibus quis ad altiora ſenſim evehatur, quae quidem initio parvae ſint, temporis tamen ſucceſſu maiores fiant. *Dignitatem* explico de auctoritate publica, e. c. ſenatoris, quae initio parva ſit, et omne id, quod e favore et aſſenſu hominum pendeat. Lipſius et Gronovius (qui multis exemplis uſu phraſis illuſtrato explicat τὸ laborare in ſpeciem: omnia agere ad oſtentationem, ad pompam, ut conſpiciantur, ut conſpecta ſint, atque in oculos hominum incurrant,) de labore, quem ambitio conſumat in dignitate acquirenda, interpretantur. et *quae — parant* virtutes, *et quae — ſubornantur* eloquentia etc. de *fuco* ſupra monuimus: hinc *colorem — ducat* explices.

dere cogentibus preſſa: ſed domeſtica et vilis, nec ſervata, nec ſumenda ſollicite. Placet cibus, quem nec parent familiae, nec ſpectent: non ante multos imperatus dies, nec multorum manibus miniſtratus, ſed parabilis facilisque, nihil habens arceſſiti pretioſive, ubilibet non defuturus, nec patrimonio gravis, nec corpori, nec rediturus quâ intraverat. Placet miniſter incultus et rudis vernula: argentum grave [e] ruſtici patris, ſine ullo opere et nomine artificis; et menſa non varietate macularum con-

intelligere mavult, ſub quibus veſtimenta preſſari ſueta ſunt, ut formam acciperent. Proinde praefert *expreſſa* loco τοῦ *preſſa*, e libris aliquot. Male. Confundit ille praela et arculam, nec docet: expreſſam veſtem eſſe i. q. variegatam atque figuris inpictam. Mox quum *parent*, *imperatus*, *parabilis* iterantur, mendum ſuſpicatur Barthius, quod quaerit, et, ut fit, facile invenit in voce: *parent*, emendans infeliciter: *raptent*; vel *potent*. *Spectent* Gruterus e libris recte defendit contra Pinciani lect. *exſpectent*; ſermo enim eſt de apparatu coenae magnifico. *arceſſiti* reduxi: antea: *accerſiti*. Cf. Gronov. ad Liv. XXXVI, 7, 2. et Cellarii Orthograph.

e. *ruſtici patris:* qui ſemper ruſticari, quam in urbe degere maluit. Quod quum Barthius l. l. non intelligeret, emendavit *ruſticis pateris.*

3. ***placet non in ambitionem — ſollicite***] coenationes, parietibus marmore et purpura diſtinctis, alto toro, lecto argenteis, aureis, eburneis pedibus, laqueari aurato, pavimento teſſellato exornatas divitum et luxurioſorum dicit: et ***veſtem*** purpuream, quae preſſorio inſtrumento ſubiici ſolebat, ut ſplendorem ac laevitudinem oſtenderet. ***domeſtica*** domi geri ſolita: opp. veſtis forenſis: ***ſollicite***, ut ſinus latiores faceret, difflueret et ſplenderet.

4. ***familiae***] ſervorum, nec ***ſpectent*** menſae adſtando ac miniſtrando. ***imperatus*** ſervis, ut peregrinae aves piſcesque ad coenam ambitioſam quaererentur. ***Imperare*** enim voc. ſollenne de coena ordinanda, e. c. Cic. Roſc. Amerin. 21. Orat. II, 7. ***nec rediturus*** — alludit illud, quod in Conſ. ad Helv. c. 9. fin. vomunt ut edant, edunt ut vomant: ubi vide. ***miniſter*** puer vini, ***incultus***, ſine veſte pretioſa, ***et rudis***, parum expolitus, quippe domi, ruri natus et educatus. ***argentum gr.*** vaſa, pondere ſolum aeſtimanda, non arte: pura alias vocata. ***macularum***, venarum et naevorum in menſis citreis magni apud Rom. aeſti-

conſpicua, nec per multas elegantium dominorum ſuc-
ceſſiones civitati nota: ſed in uſum poſita, quae nullius
convivae oculos nec voluptate moretur, nec accendat
invidiâ. Quum bene iſta placuerunt, praeſtringit ani- 5
mum apparatus alicuius paedagogii, diligentius quam in
f tralatu veſtita et auro culta mancipia, et agmen ſervo-
rum nitentium. Iam domus, etiam quâ calcatur, pre-
tioſa, et divitiis per omnes angulos diſſipatis, tecta ipſa
fulgentia, et aſſectator comesque patrimoniorum per-
euntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, et
circumfluentes ipſa convivia, quid epulas loquar ſcenâ
ſuâ dignas? Circumfudit me ex longo frugalitatis ſitu 6
venientem multo ſplendore luxuria, et undique circum-
ſonuit. Paulum titubat acies: facilius adverſus illam
animum, quam oculos attollo. Recedo itaque non
peior, ſed triſtior: nec inter illa frivola mea tam

X 5 altus

f. *diligentius quam in tralatu veſtita:* e Iureti libro, poſſeſſore et Grutero probantibus reduxit Gronov. *tralatu* i. pompa. Val. Max. II, 4. ubi *translatum* occurrit, i. perſonas pompam ferentes, in pompa ludorum ornatos incedentes. Rem illuſtrat, ut nemo melius, Seneca Ep. 110. Haec lectio haud dubie praeferenda eſt aliis reliquis: *intra latus: intra lacum: intra larem: intra privatum veſtita: in privato lare:* quae nullum ſenſum praebent.

aeſtimatorum. Cf. ad de Ira III, 35, 3. de Benef. 7, 9. Plin. N. H. XIII, 29. bip. de his ſucceſſionibus quaedam huc ſpectantia tradidit. *Paedagogia*, in quibus pueri ſervi, interdum et ingenui, ad diverſa potentiorum et principum miniſteria plerumque illicita educabantur. Cf. Lipſii Excurſ. B. ad Tacit. Annal. XV, 69. T. I. p. 1221 ſq. ed. Elſevir. 1672. Totum huic locum illuſtrat Senec. ep. 110. *quâ calcatur* ſolum et pavimentum marmore, auro et gemmis mixtis exornatum, opere teſſellato ſ. vermiculato, de quo cf. Erneſti in Clav. Cic. *tecta* laqueata, auro gemmisque diſtincta. *circumfluentes*, quas iam in ipſas coenationes perduxerant. cf. ad Provid. 3. §. 9.

6. Si ex vita mea et frugali et ſordida, quam ſupra declaravi, in hanc luxuriam interdum veniam etc. Ne cogites de Seneca ab exilio modo reverſo, adeas Argumen-

[g] altus incedo, tacitusque morſus ſubit, et dubitatio, num-
quid illa meliora ſint. nihil horum me mutat, nihil ta-
men non concutit. Placet vim praeceptorum ſequi, et
in mediam ire Rempublicam: placet honores faſcesque,
non purpurâ aut virgis adductum capeſſere, ſed ut ami-
cis propinquisque, et omnibus civibus, omnibus deinde
7 mortalibus paratior utiliorque ſim. [h] Propius compoſi-
tus ſequor Zenonem, Cleanthem, Chryſippum: quo-
rum tamen nemo ad Rempublicam acceſſit, nemo non
miſit. [i] Vbi aliquid animum, inſolitum arietari, per-
cuſſit, ubi aliquid occurrit, aut indignum (ut in omni
vitâ humanâ multa ſunt) aut parum ex facili fluens, aut
multum temporis res non magno aeſtimandae popoſce-
runt, ad otium convertor, et quemadmodum pecoribus,
fatigatis quoque, velocior domum gradus eſt: placet
8 intra parietes ſuos vitam coërcere. Nemo ullum au-
ferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus.
ſibi ipſe animus haereat, ſe colat, nihil alieni agat,
nihil

g. *altus* Eraſm. et plurimi codd. ap. Grut. *laetus* Muretus induxerat, neſcio unde: nam in margine Eraſm. non eſt.

h. *Propius compoſitus ſequor Zenonem* — ſenſu poſtulante et Eraſmo annuente dedi. Antea: — *ſim*, *propius compoſitus. Sequor* —. *Compoſitus* e codd. et Eraſm. antea; *poſitus*.

i. *ubi aliquid animum*, *inſolitum arietari*, *percuſſit* e libris MSS. praetulit Lipſius et Gron. Antea: *Ad quam quum* —.

mentum. *frivola mea*, anguſtas meas res. *vim praeceptorum* ſtoicorum, quae ad Remp. capeſſendam aſſeclas ſuos monuerunt, quippe quae mundanum praecipiebant eſſe hominem, uti iam antea ſaepe vidimus. *placet — capeſſere* non ambitione et ſplendore motum.

7. *Propius — miſit*] Principes ſectae ſtoicae eſſe Zenonem Citieum, Cleanthem Lycium, et Chryſippum Solenſem, illum quidem Zenonis, Chryſippum verö Cleanthis diſcipulum, quis ignorat? Qui plura tamen de iis edoceri velit, is conſulat Tiedemann. II, 427—432. et de eorum ſcriptis, quae quidem multa fuere, at omnia fere perierunt, Fabricii Bibl. Graec. Tom. III, 579 ſqq. 550 ſq. 546 ſq. Harles. Cur autem ad Remp. non acceſſerint, cauſam vide in Senecae libro: de Otio Sapientis. *placet* animo.

nihil quod ad iudicem ſpectet: ametur expers publicae
privataeque curae tranquillitas, Sed ubi lectio fortior
erexit animum, et aculeos ſubdiderunt exempla nobi-
lia: proſilire libet in forum, commodare alteri vocem,
alteri operam, etſi nihil profuturam, tamen conaturam
prodeſſe: alicuius coërcere in foro ſuperbiam, male ſe-
cundis rebus elati. [k] In ſtudiis, puto mehercule, me- 9
lius eſſe, res ipſas intueri et harum cauſa loqui, cete-
rum verba rebus permittere, ut quâ duxerint, hâc in-
elaborata ſequatur oratio. Quid opus eſt ſeculis dura-
tura componere? Vis tu [l] nunc id agere, ne te poſte-
ri taceant? morti natus es. minus moleſtiarum habet
funus tacitum. Itaque occupandi temporis cauſa, in
uſum tuum, non in praeconium, aliquid ſimplici ſtylo
ſcribe. minore labore opus eſt ſtudentibus in diem.
Rurſus, ubi ſe animus cogitationis magnitudine levavit, 10
ambitioſus in verba eſt, altiusque ut ſpirare, ita eloqui
geſtit, et ad dignitatem rerum exit oratio: oblitus tum
legis

k. *In ſtudiis.* Lipſius, defectum aut confuſionem ſubeſſe ſtatuens, aſteriſcum appoſuit. Sed oratio bene cohaeret: modo, ait, oratio neglecta, modo culta placet. Deſcribit autem animi ſui vacillantis ſtatum.

l. *nunc* e margine Eraſm. reduxi, Lipſio ſuaſore. Tu nunc capere animi vis poſteritatem, quum ſis mortalis et brevis aevi. Barthii argutias, captantis emendationem, lubens mitto.

8. ***nihil quod ad iudicem ſpectet***] i. nihil quod litigationem ac rixam cum aliquo coram iudice moveat, ut cauſam agere, accuſando aut ſe defendendo, cogatur. ***lectio fortior*** i. ſublimes ſententias ad agendum excitantes ſuggerens.

9. ***In ſtudiis*** etc.] Nexus ſententiarum hicce eſſe videtur: Interdum et ut patronus, et ut advocatus, proſilio in forum ideoque parum paratus, putans cauſam perſpectam, proviſam, (Horat. Art. poet. 311. Verbaque proviſam rem non invita ſequentur;) verba ſecutura eſſe ſua ſponte. Proinde mihi ipſe dico: Quid opus etc. Altera vero ex parte (10. Rurſus) etc. ***In ſtudiis*** de eloquentia forenſi intelligas.

10. Mox vero et hac in re muto ſententiam, quam ſe-
qui

legis preſſiorisque iudicii, ſublimis feror, et ore iam
non meo. Ne ſingula diutius perſequar, in omnibus
rebus haec me ſequitur bonae mentis infirmitas: cui
ne paulatim defluam vereor, aut quod eſt ſolicitius,
ne ſemper caſuro ſimilis pendeam, et [m] plus fortaſſe
ſit, quam quod ipſe provideo: familiariter enim do-
11 meſtica aſpicimus, et ſemper iudicio favor officit. Pu-
to, multos potuiſſe ad ſapientiam pervenire, niſi pu-
taſſent ſe perveniſſe, niſi quaedam in ſe diſſimulaſſent,
quaedam apertis oculis tranſiluiſſent. Non eſt enim,
quod nos magis alienâ iudices adulatione perire, quam
noſtrâ. Quis ſibi verum dicere auſus eſt? quis non
inter [n] laudantium blandientiumque poſitus greges,
12 plurimum tamen ſibi ipſe aſſentatus eſt? Rogo ita-
que, ſi quod habes remedium, quo hanc fluctuatio-
nem meam ſiſtas, dignum putes me, qui tibi tran-
quillitatem debeam. Non eſſe periculoſos motus animi,
nec quidquam tumultuoſi aſſerentes, ſcio. ut vera ti-
bi ſimilitudine id de quo queror exprimam, non tem-
peſtate vexor, ſed nauſeâ. Detrahe ergo quidquid
hoc eſt mali, et ſuccurre in conſpectu terrarum la-
boranti.

II. Quae-

m. *plus fortaſſe ſit.* Nonnullae membranae praeſtant: *plus fortaſſe in me ſit:* Vnde Barthius l. l. fecit: *ruinae ſit, quam q. i. provideo.* Equidem τo. *in me* a gloſſatore quodam adiectum putem, ideoque nihil muto.

n. *laudantium*: e codd. bona lectio et in marg. Eraſm. notata. Eraſmus in textu habet: *adulantium.*

qui conſtitueram; ſtylum altiorem ac grandiorem quam pro mea natura ac indole captans, in orationibus forenſibus: verba exquiſita venando atque enthuſiaſmum exprimendo et excitando. *ad dignitatem* in comparatione cum dignitate rerum oratio *exit* modum, *oblitus legis* ingenii mei et *preſſioris* i. anguſti: ſive, legibus publicis et iudicio, loco ubi cauſa agitur, male congruentibus meae ſublimitati. *defluam*, contingam, ei ſubiectus ſim. *favor*, amor ſui nimius, *Φιλαυτία.*

II. Quaero mehercule iamdudum, Serene, ipſe tacitus, cui talem affectum animi ſimilem putem: neo [a] ullius propius admoverim exemplo, quam eorum qui ex longa et gravi valetudine expliciti, motiunculis levibusque interim offenſis perſtringuntur, et quum reliquias effugerint, ſuſpicionibus tamen inquietantur, medicisque iam ſani manum porrigunt, et omnem calorem corporis ſui calumniantur. Horum, Serene, non parum ſanum eſt corpus, ſed ſanitati parum aſſuevit: ſicut eſt quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus, quum ex tempeſtate requievit. Opus eſt 2
itaque non illis durioribus, quae etiam transcurrimus, ut alicubi obſtes tibi, alicubi iraſcaris, alicubi inſtes gravius; ſed [b] illud, quod ultimum venit, ut ſidem tibi habeas, et rectâ ire viâ te credas, nihil avocatus tranſverſis multorum veſtigiis, paſſim discurrentium, quorundam circa ipſam errantium viam. Quod deſide- 3
ras autem, magnum et ſummum eſt Deoque vicinum, non concuti. Hanc ſtabilem animi ſedem Graeci Εὐθυμίαν

Cap. II. a. *ullius*. Sic Eraſm. et al. praefero quoque ob ſequens *eorum*. Lipſius et Gron. praetulerunt: *ulli*.
b. *illud*. Bene ſe habet. Eſt nominativ. quocum opus quoque coniungitur. Lipſius coni. *illo*.

Cap. II. Reſpondet Sereno Senecâ. Suadet autem, ut ſibi ipſi ſidem habeat, conſtetque, et Tranquillitatem animi (*εὐθυμίαν* Democriti) ſibi acquirat. Deinde indicaturum ſe promittit, quomodo ad eam perveniri poſſit, effectu et origine huius antea expoſitis.

1. Comparat hos inquietos cum iis, qui convaluerint ex morbo, ſed infirmitates ſubinde ſentiant, iis *perſtringantur*, moveantur, eamque ob cauſam fluctuent, et quemcunque corporis ſui *calorem*, febrim eſſe opinentur, manumque ideo medico *porrigant*, ut venas tentet: etſi *non parum* i. ſatis ſani ſint.

2. duriora remedia *transcurrit*, praetermittit. Ve medici ibi aſperiora remedia reſpuunt, ita hic ea nobis transmittenda ſunt.

3. *non concuti*] eſt Horatianum (Epp. I, 6, 1.) nil admira-

*ϑυμίαν* vocant, de qua Democriti volumen egregium
eſt: ego Tranquillitatem voco. nec enim imitari, et
transferre verba ad illorum formam neceſſe eſt: res
ipſa, de qua agitur, aliquo ſignanda nomine eſt, quod
appellationis Graecae vim debet habere, non faciem.
Ergo quaerimus: quomodo animus ſemper [c] aequali
ſecundoque curſu eat, propitiusque ſibi ſit, et ſua lae-
4 tus adſpiciat: et hoc gaudium non interrumpat, ſed
placido ſtatu maneat, nec attollens ſe unquam, nec
deprimens. Id Tranquillitas erit. Quomodo ad hanc
perveniri poſſit, in univerſum quaeramus: ſumes tu
ex publico remedio, quantum voles. Totum interim
vitium in medium protrahendum eſt, ex quo [d] cogno-
ſcet quisque partem ſuam: ſimul tu intelliges, quanto
minus negotii habeas cum faſtidio tui, quam hi quos
ad

c. *aequali ſecundoque curſu eat.* Recepi e Lipſii coniectura: *εὔροια* Stoicorum expreſſa eſt. Idem dixit de Conſt. Sap. VIII, 2. aequali et concordi curſu fluentia. De Otio Sap. XXVIII, 1.

d. *cognoſcet* ex edd. priſcis et omnibus MSS. Gruteri reduxit Gron. Antea: *agnoſcet.*

mirari, et pertinet ad *ἀπάθειαν* Stoicorum. *Democriti* Abderitae. cf. ad de Ira II, 10, 2. Cic. de fin. V, 29. Quam laudat h. l. Lipſius deſcriptionem Democriti, ea ap. Diogen. Laert. IX, 45. affertur. Verba ſunt: Εὐθυμίαν — *καθ' ἣν γαληνῶς καὶ εὐσταθῶς ἡ ψυχὴ διάγει, ὑπὸ μηδενὸς ταραττομένη φόβου, ἢ δεισιδαιμονίας, ἢ ἄλλου τινὸς πάθους.* Ceterum hanc *εὐθυμίαν* Democriti attigit quoque Meiners, (*Geſchichte der Wiſſenſchaften* etc. I, p. 728. ſq.) cuius tamen eruditionem alioquin praeclaram et noſtrum locum, niſi fallor, eximium in hac re, et de Ira III, 6, 2. et infra 12, 4. praeteriiſſe miror. *ſecundoque curſu* — ſtoicorum vox *εὔροια*, de proſpero vitae curſu uſitata, de qua poſt alios Weſſeling. ad Diod. Sic. p. 156. Valcken. ad Eurip. Phoeniſſ. p. 652. Lennep. ad Phalarid. Ep. 16. p. 86. docte egerunt. *gaudium:* in hoc diſcedit noſter a Democrito, qui ap. Diog. Laert. l. l. hanc tranquillitatem (*εὐθυμίαν*, *ἀθαμβίαν*) diſtinxerat a gaudio, *τῇ ἡδονῇ*.

ad profeſſionem ſpecioſam alligatos, et ſub ingenti ti-
tulo laborantes, in ſua ſimulatione pudor magis, quam
voluntas tenet. Omnes in eadem cauſa ſunt; et hi 5
qui levitate vexantur, ac taedio, aſſiduaque mutatione
propoſiti, quibus ſemper magis placet quod relique-
runt: et illi, qui marcent et oſcitantur. Adiice illos,
qui non aliter, quam quibus difficilis ſomnus eſt, ver-
ſant ſe, et hoc atque illo modo componunt, donec quie-
tem laſſitudine inveniant: ſtatum vitae ſuae formando
ſubinde, in eo noviſſime manent, in quo illos non
mutandi odium, ſed ſenectus ad novandum pigra de-
prehendit. Adiice et illos, qui non [e] conſtantiâ in
vita parum leves ſunt, ſed inertiâ. Vivunt, non quo-
modo volunt, ſed quomodo coeperunt. Innumerabi-
les deinceps proprietates ſunt, ſed unus effectus vitii,
diſplicere ſibi. Hoc oritur ab intemperie animi, et 6
cupiditatibus timidis, aut parum proſperis, ubi aut non
audent, quantum concupiſcunt, aut non conſequuntur,
et in ſpem toti prominent, ſemper inſtabiles mobiles-
que: quod neceſſe eſt accidere pendentibus ad vota ſua.
Omni vitâ pendent, et inhoneſta ſe ac difficilia docent,
coguntque: et ubi ſine praemio labor eſt, torquet illos
irritum dedecus, nec dolent, prava ſed fruſtra voluiſſe.
Tunc illos et poenitentia coepti tenet, et incipiendi 7
timor, ſubrepitque illa iactatio animi, non invenientis
exitum, quia nec cupiditatibus ſuis imperare, nec
obſe-

e. *non conſtantia in vita parum l.* Debetur haec lectio Lipſio. Antea: *inconſtantiae vitio*, ap. Eraſm. al.: *qui non conſtantia, in vitio*, Pincianus.

4. Priusquam quaerat, quomodo ad hanc Tranquillitatem perveniatur, vitium, de quo queſtus eſt Serenus, deſcribit, originemque eius docet. *ad profeſſionem — laborantes* ad eos refero, qui magnos honores gerebant.

6. *Omni vitâ pendens*, fluctuant — *coguntque* colligunt, captant.

obſequi poſſunt; et cunctatio vitae parum ſe explicantis, et inter deſtituta vota torpentis animi ſitus. Quae omnia graviora ſunt, ubi odio infelicitatis operoſae ad otium perfugerunt, et ad ſecreta ſtudia, quae pati non poteſt animus ad civilia erectus, agendique cupidus, et naturâ inquietus, parum ſcilicet in ſe ſolatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipſae occupationes diſcurrentibus praebent, domum, ſolitudinem, parietes non fert, invitus adſpicit ſe ſibi

8 relictus. Hinc illud eſt taedium, et diſplicentia ſui, et nusquam reſidentis animi volutatio, et otii ſui triſtis atque aegra patientia: utique ubi cauſas fateri pudet, [f] tormenta introrſus egit verecundia, in anguſto incluſae cupiditates, ſine exitu, ſe ipſae ſtrangulant. Inde moeror marcorque, et mille fluctus mentis incertae, quam inchoata habent ſuſpenſam, deplorata triſtem: inde ille affectus otium ſuum deteſtantium, querentiumque nihil ipſos habere quod agant, et alienis incre-

9 mentis inimiciſſima invidia. Alit enim livorem infelix inertia: et omnes deſtrui cupiunt, quia ſe non potuerunt provehere: et ex hac deinde averſatione alienorum proceſſuum, et ſuorum deſperatione, obiraſcens fortunae animus, et de ſeculo querens, et in angulos ſe retrahens, et poenae incubans ſuae, dum taedet ſui, pigetque. Naturâ enim humanus animus agilis eſt, et pronus ad motus: grata omnis illi excitandi ſe abſtrahendique materia eſt, gratior peſſimis qui-

f. *tormenta introrſus e. v.* Lipſius: *et torm. fortaſſe*, ut rotundior exiret oratio.

7. *et cunctatio — ſe explicantis* i. in ordinem ſe redigentis, ideoque firmum certumque curſum tenentis. *deſtituta* a ſucceſſu et fortuna. *ſitus*, quies inhoneſta atque iners. *Quae omnia — relictus.* Confert Lipſius noſtri ep. 2. primum argumentum eſt compoſitae mentis, poſſe conſiſtere et ſecum morari; et Horatii locum egregium, II Serm. VII, 111. ſqq.

quibusque ingeniis, quae occupationibus libenter deteruntur. Vt ulcera quaedam nocituras manus appe- 10
tunt, et tactu gaudent, et foedam corporum ſcabiem delectat, quidquid exaſperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates velut mala ulcera eruperunt, voluptati eſſe laborem vexationemque. Sunt enim quaedam, quae corpus quoque noſtrum cum quodam dolore delectant: ut, verſare ſe, et mutare nondum feſſum latus, et alio atque alio [g] poſitu ventilari. Qualis ille Homericus Achilles eſt, modo pro- 11
nus, modo ſupinus, in varios habitus ſe ipſe componens: quod proprium aegri eſt, nihil diu pati, et mutationibus ut remediis uti. Inde peregrinationes ſuſcipiuntur vagae, et litora pererrantur, et modo mari ſe, modo terra experitur ſemper praeſentibus infeſta levitas. Nunc Campaniam petamus! iam delicata faſtidio ſunt: inculta videantur: Bruttios et Lucanos ſaltus perſequamur! Aliquid tamen inter deſerta amoeni requiratur, in quo luxurioſi oculi longo locorum horrentium ſqualore releventur. Tarentum petatur, 12
lauda-

g. *poſitu* Gruterus intulit: Antea: *poſitum* ut ap. Eraſm. et Lipſium.

11. *Qualis ille — Achilles*] alludit ad Il. ω, 10 ſqq. ἄλλοτ' ἐπὶ πλευρὰς κατακείμενος, ἄλλοτε δ' αὖτε Ὕπτιος, ἄλλοτε δὲ πρηνής· τότε δ' ὀρθὸς ἀναστὰς δινεύεσκ' ἀλύων παρὰ θῖν' ἁλός. *Campaniam — ſunt:* et Plin. N. H. III, 9. p. 226. bip. T. I. laudat Campaniam felicem et delicatam. *inculta* ſi comparaveris cum Campania. *ſaltus* inpr. Apennini, e quibus ſilva Sila (a. Plin. III, 11. p. 230. et Cic. Brut. XXII. Silva Sila vocatur: obiter moneo, ne dubites, an Sila etiam ſilva appellata ſit) notior eſt. Virgil. Georg. III, 219. ibique Heyne et Voſſ. Paſcuis autem totae fere hae regiones abundabant: cf. poſt Geographos Böttiger. ad Horat. Epod. I, 25. p. 285. ſq. Huc ſpectat quoque *ſqualor* mox memoratus regionum quippe ſilvoſarum earundemque montanarum, quae ſordidos et pauciores aleret habitatores.

laudatusque portus, et hiberna coeli mitioris, et tecta vel antiquae ſatis opulenta turbae. Iam flectamus curſum ad urbem. nimis diu a plauſu et fragore aures vacaverunt: iuvat iam et humano ſanguine frui. Aliud ex alio iter ſuſcipitur, et ſpectacula ſpectaculis mutantur: ut ait Lucretius,

*Hoc ſe quisque modo ſemper fugit.*

13 Sed quid prodeſt, ſi non effugit? ſequitur ſe ipſe, et urget graviſſimus comes. Itaque ſcire debemus, non locorum vitium eſſe quo laboramus, ſed noſtrum. Infirmi ſumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec voluptatis, nec noſtrae, nec ullius rei diutius. Hoc quosdam egit ad mortem, quod propoſita ſaepe mutando, in eadem revolvebantur, et non reliquerant novitati locum. Faſtidio illis eſſe coepit vita, et ipſe mundus: et [h] ſubit illud rabidorum deliciarum: Quousque eadem?

III. Adverſus hoc taedium quo auxilio putem utendum, quaeris. „Optimum erat (ut ait Athenodorus) „actio-

h. *et ſubit illud rabidorum deliciarum.* Antea: *rabidarum delic.* nullo ſenſu. Proinde coni. Lipſius: *ſubiit — tabidarum.* Vna vocula mutata bonus ſenſus prodit: *rabidorum* i. furore voluptatis actorum.

12. *Tarentum — turbae*] cf. Intpp. ad Florum I, 18. init. *plauſu* theatrali et fragore circenſi. *humano ſanguine*, damnatorum et tum ſecum pugnantium, tum beſtiis obiectorum. Verſus exſtat ap. Lucret. III, 1081. qui totus locus inde a verſu 1066. usque ad finem dignus eſt qui conferatur. *Semper* in verſu a Seneca additum eſt: non eſt in Lucretio, et verſus reſpuit.

13. *graviſſimus comes*] quis non recordabitur praeclarum Horatii (Od. III, 1, 37. ſq.) locum: timor et minae Scandunt eodem quo dominus — et Poſt equitem ſedet atra Cura! Cf. ibi Böttigeri doctam notam. *Quousque eadem* int. habebimus, aut ſimile quid. Vox vulgi, quam repetit ep. 24. fin. 89. fin.

Cap. III. Adverſus hoc taedium, docet, optimum eſſe reme-

„actione rerum et Reipublicae tractatione, et officiis „civilibus ſe detinere. nam ut quidam ſole, et exercitatione, et curâ corporis, diem [a] educunt, athletisque utiliſſimum eſt, lacertos ſuos, roburque cui „ſe uni dicaverunt, maiore temporis parte nutrire: „ita nobis animum ad rerum civilium certamen parantibus, in opere eſſe, non longe pulcherrimum eſt? „Nam quum utilem ſe efficere civibus mortalibusque „propoſitum habeat, ſimul et exercetur et proficit, qui „in mediis ſe officiis poſuit, communia privataque pro „facultate adminiſtrans. — Sed quia in hac," inquit, 2



„tam

Cap. III. a. *educunt* antiqua lectio edd. antiquarum et multorum codd. Itaque reduxit Gronov. Antea: *ducunt*. Ceterum ducere et educere diem promiſcuo ſenſu dicitur, abſumere, conſumere diem.

remedium rerum actionem et Reipublicae tractationem.

1. *Optimum erat*] i. eſſet. *Athenodorus*. Quum plures, iique celebres, Athenodori fuerint, (cf. Fabric. Bibl. Graec. Vol. III, p. 542. ſqq.) hoc loco tamen Solenſem, Zenonis diſcipulum, dici putavit Lipſius in Manuduct. ad philoſ. Stoic. I, 12. p. 40. nulla opinionis ratione adiuncta. Veri ſimilius referam ad Athenodorum Cordylionem, qui et Tarſenſis audit. Is maiorem haud dubie auctoritatem nactus eſt in antiquitate, quippe qui quum regum et principum plurium amicitiam aut contubernia refugiſſet, incenſus ſtudio literarum et bibliothecae, cui Pergami praeerat, a M. tandem Catone Vticenſi ſibi perſuaderi paſſus eſt ſenior, ut eum Romam comitaretur. (Plutarch. vit. M. Caton. min. Vol. IV. p. 377. ſqq. Reisk.) Vbi compoſuiſſe videtur librum ſatis celebrem, nunc deperditum: περὶ σπουδῆς καὶ παιδείας (de ſtudio et vitae ratione). Inde etiam quae noſter h. l. et ep. X. aliasque affert, depromta videri poſſunt: ſaltem hominem Romae commoratum ſequentia magis arguunt, quam graecum. cf. et infra c. 6, 1. Ceterum quod h. l. Athenodorus pronuntiat, Stoicorum fuit decretum. cf. Diog. Laert. VII, 121. ib. Menag. *ſe detinere* i. occupari.

2. *inquit*] i. pergit Athenod. alias in libro memorato. Proinde lineolam ante: *Sed* apponi iuſſi. Tempora vero

„tam inſana hominum ambitione, tot calumniatoribus
„in deterius recta torquentibus, parum tuta ſimplici-
„tas eſt, et plus futurum ſemper eſt quod obſtet,
„quam quod ſuccedat, a foro quidem et publico rece-
„dendum eſt: ſed habet, ubi ſe etiam in privato lare
„explicet magnus animus. nec, ut leonum anima-
„liumque impetus caveis coërcetur, ſic hominum,
3 „quorum [b] maxime in ſeducto actiones ſunt. Ita ta-
„men delituerit, ut, ubicunque otium ſuum abſcon-
„derit, prodeſſe velit et ſingulis et univerſis, inge-
„nio, voce, conſilio. Nec enim is ſolus Reipublicae
„prodeſt, qui candidatos extrahit, et tuetur reos, et
„de pace belloque cenſet: ſed qui iuventutem exhor-
„tatur, qui in tanta bonorum praeceptorum inopia,
„virtute inſtruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque
„curſu ruentes prenſat ac retrahit, et ſi nihil aliud,
„certe moratur, in privato publicum negotium agit.
4 „An ille plus praeſtat, qui inter peregrinos et cives,
„aut urbanus praetor adeuntibus aſſeſſoris verba pro-
„nun-

b. *quorum maxime in ſeducto a.* e codd. recepit Gronov. Antea: *in ſeductu.*

vero turbulenta Reipublicae, e. c. Clodii, et leonum etc. caveis coercitio et pugna, et omnia, quae deinceps attinguntur, e. c. candidarorum extractio, querela quod boni praeceptores deſint, mentio praetoris urbani et peregrini etc. faciunt, ut Athenodorum Tarſenſem haec dixiſſe putemus.

3. *Nec enim is ſolus Reip. etc.* —] Quum haec tempore Reip. liberae ſcripta ſint, explico de dignitate praeſtantiore, e. c. ſenatoris aliorumque honoribus et gratia florentium, quorum eſſe ſolebat, ut candidatos gratia ſua in peritione iuvarent, *extraherent*, i. ſuffragarentur, commendando et producendo, ut *de pace belloque cenſerent* tanquam ſenatores —. *nihil aliud* ſc. proficit, agit.

4. Primum praetorem *urbanum*, qui Romae inter cives ius diceret a. V. C. 398. *peregrinum* vero, qui multitudine peregrinorum influente in urbem creatum eſſe a. V. C. 510. ut ius diceret inter
cives

„nuntiat: quam [c] qui docet quid ſit iuſtitia, quid pie„tás, quid patientia, quid fortitudo, quid mórtis con„temtus, quid deorum intellectus, quam gratuitum bo„num ſit bona conſcientia? Ergo ſi tempus in ſtu„dia conferas, quod ſubduxeris officiis, [d] non deſe„rueris, nec munus detrectaveris. Neque enim ille 5
„ſolus militat, qui in acie ſtat, et cornu dextrum lae„vumque defendit: ſed et qui portas tuetur, et ſta„tione minus periculoſa, non otioſa tamen fungitur, „vigiliasque ſervat, et armamentario praeeſt. quae „miniſteria quamvis incruenta ſint, in numerum ſti„pendiorum veniunt. Si te ad ſtudia revocaveris, „omne vitae faſtidium effugeris: nec noctem fieri „optabis taedio lucis, nec tibi gravis eris, nec aliis „ſupervacuus: multos in amicitiam attrahes, affluet„que ad te optimus quisque. Nunquam enim quam- 6
„vis obſcura virtus latet, ſed mittit ſui ſigna. quis„quis dignus fuerit, veſtigiis illam colliget. Nam ſi „omnem converſationem tollimus, et generi humano „renuntiamus, vivimusque in nos tantum converſi; ſe„quetur hanc ſolitudinem, omni ſtudio carentem, ino-

 „pia

c. *qui docet.* Lipſius: abſunt haec duo verba omnibus libris, tamen apta et tenenda. Retinui: ſunt enim apud Erasm. Mox *quam gratuitum bonum* e Pinciani et quibusdam Gruteri codd. bene recepit Lipſius. Antea: *quantum bonum.* Hoc bonum ultro et voluntate ſola paratur.

d. *non deſerueris* ſc. te. Hoc: *te* Lipſii Codex intulerat explicative.

cives et peregrinos, eſt res nota. Plura dabit Guaſto Diſſert. della Academia di Cortona T. V. Sub Caeſaribus tamen praetoris peregrini muneribus functus eſt praefectus urbi a Principe creatus. *aſſeſſoris*, cuius, ut iuris periti, officium erat, verba dictandi, quibus formulam iuris (writ dicitur ap. Anglos), ex qua de cauſa propoſita et iudices et arbitri a praetore dati decernerent, concepiſſet. *non deſerueris* ſc. Rempublicam.

5. *armamentario*] armis omnis generis conſervandis deſtinato.

„pia rerum agendarum. Incipiemus aedificia alia po„nere, alia ſubvertere, et mare ſubmovere, et aquas „contra difficultates locorum ducere, et male diſpen„ſare tempus, quod nobis natura conſumendum dedit.
7 „Alii parce illo utimur, alii prodige: alii ſic impen„dimus, ut poſſimus rationem reddere: alii, ut nul„las habeamus reliquias. Quare nihil turpius eſt, „quam grandis natu ſenex, qui nullum aliud habet ar„gumentum, quo ſe probet diu vixiſſe, praeter aeta„tem." Mihi, cariſſime Serene, nimis videtur ſubmiſiſſe temporibus ſe Athenodorus, nimis cito refugiſſe. Nec ego negaverim, aliquando cedendum: ſed ſenſim relato gradu, et ſalvis ſignis, ſalva militari dignitate. Sanctiores tutioresque ſunt hoſtibus ſuis, qui
8 in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti faciendum, ſtudioſoque virtutis. ſi praevalebit fortuna, et praecidet agendi facultatem; non ſtatim averſus inermisque fugiat, latebras quaerens, quaſi ullus locus ſit, in quo non poſſit fortuna perſequi: ſed parcius ſe inferat officiis, et cum delectu inveniat aliquid, in quo utilis civitati ſit. Militare non licet? honores ſpectet. privato vivendum eſt? ſit orator. ſilentium indictum eſt? tacita advocatione cives iuvet. periculoſum etiam ingreſſu forum eſt? in domibus, in ſpectaculis, in conviviis, bonum contubernalem, amicum fide-
9 lem, temperantem convivam agat. Officia ſi civis amiſerit, hominis exerceat. Ideo magno animo nos non unius urbis moenibus clauſimus, ſed in totius orbis com-

6. *Incipiemus* — *dedit*] Haec ad luxum in villis, turribus aliisque aedificiis exſtruendis, mutandisve, in piscinis fodiendis etc. conſpicuum pertinent, qui inde a Luculli, (cuius luxuria ex hac in re conſtat e Plutarch. Vit. Lucull. c. 39. p. 389. ſq. Leopold.) temporibus effloruit, ab Horatio ſaepiſſime reprehenſum, e. c. Od. III, 1, 33. ſq.

9. *nos*] ad Stoicos ſpectat, ut ſaepe iam vidimus.

commercium emiſimus, patriamque nobis mundum profeſſi ſumus: ut liceret latiorem virtuti campum dare. Praecluſum tibi tribunal eſt, et roſtris prohiberis, aut comitiis? reſpice poſt ſe, quantum latiſſimarum regionum pateat, quantum populorum! nunquam tibi ita magna pars obſtruetur, ut non maior relinquatur! Sed vide, ne totum iſtud vitium tuum 10
ſit. non vis enim niſi conſul, aut prytanes, aut ceryx, aut ſufes adminiſtrare Rempublicam. Quid ſi militare nolis, niſi imperator, aut tribunus? etiamſi alii primam frontem tenebunt, te ſors inter triarios poſuit: inde voce, adhortatione, exemplo, animo milita. Praeciſis quoque manibus ille in proelio invenit, quod partibus conferat: qui ſtat tantum, et clamore iuvat. Tale quiddam facies, ſi a prima te Reipublicae parte fortuna ſubmoverit; ſtes tamen, clamore iuves: ſi quis fauces oppreſſerit; ſtes tamen, et ſilentio iuves. Nunquam inutilis eſt opera civis boni. 11

 audi-

10. Sed vereor, ut facultate una utilem te reddendi Reip. contentus ſis, ſed vana ambitione ducatis. *Prytanes* (Πρυτάνεις) ſummi magiſtratus nomen in nonnullis antiquitatis civitatibus: ap. Athenienſes fuere Senatus praeſides: cf. Corſini F. Attic. III, 4 et 6. Et apud Rhodios ſummus magiſtratus Prytanis vocabatur. Cf. Liv. XLII, 45. Io. Meurſii Rhodus I, 19. Familiam *Cerycum* una cum Eumolpidis myſteria Cereris adminiſtraſſe, nota res eſt. Caſaubon. ad Athen. XIV, 23. Sed illos *κήρυκας* in hunc locum non convenire, nexus docet, quippe qui Remp. non adminiſtrarunt. Quum tamen ſacerdotes praeſtantiores ſciam in nonnullis antiquitatis civitatibus et ipſos magiſtratus ſummos fuiſſe, e. c. τὸν Ἀσιάρχην, τὰς ϛεφανηφόρους etc. (cf. poſt van Dale Diſſertat. VI. alioſque Eckelii Doctrina numorum Veterum T. IV. p. 183. ſqq.) cerycum nomine et ſummos magiſtratus, praeſertim in iis urbibus, quae religione Cereris florerent, fuiſſe inſignitos putaverim. *Sufes* Poenorum ſummus magiſtratus. Liv. XXVIII, 37. init. *Praeciſis* — *iuvat* ad modum Aminiae et Cynaegyri, fratrum Aeſchyli tragici. Aelian. V. H. V, 19. ib. Periz. Iuſtin. II, 9.

auditu enim, viſu, vultu, nutu, obſtinatione tacita,
inceſſuque ipſo prodeſt. Vt ſalutaria quaedam, citra
guſtum tactumque, odore proficiunt: ita virtus utili-
tatem etiam ex longinquo et latens fundit, e ſive ſpa-
tiatur et ſe utitur ſuo iure; ſive precarios habet ac-
ceſſus, cogiturque vela contrahere; ſive otioſa muta-
que eſt, et anguſto circumſcripta, ſive adaperta; in
quocunque habitu eſt, prodeſt. Quid? tu parum
12 utile putas exemplum bene quieſcentis? Longe ita-
que optimum eſt miſcere otium rebus, quotiens actuo-
ſa vita impedimentis fortuitis, aut civitatis conditione
prohibetur. Nunquam enim usque eo intercluſa ſunt
omnia, ut nulli actioni honeſtae locus ſit. Numquid
potes invenire urbem miſeriorem, quam Athenienſium
fuit, quum illam triginta tyranni divellerent? mille
trecentos cives, optimum quemque, occiderant: nec
13 finem ideo faciebat, ſed irritabat ſe ipſa ſaevitia. In
qua

e. *ſive ſpatiatur et ſe utitur ſuo iure.* E codd. reduxit Gron. Antea ap. Eraſm.: *ſive potitur et fruitur ſuo iure:* ap. Lipſium: *ſive exſpatiatur et fruitur ſuo iure.* Senſus: diffundit ſe, et plena propriaque libertate utitur, ut ſui aliis quamplurimis copia fiat. Exempla phraſis attulit plura Gron. nunc ſatis nota.

12. *Longe itaque —*] redit ad reprehenſionem Athenodori. *Athenienſium —* Socratis tempore. Incepit autem haec triginta tyrannorum dominatio Ol. XCIV, 1. ante Chriſt. nat. 403. in quorum locum inſequenti anno X. tyrannis ſubſtitutis resp. mox meliore conditione gaviſa eſt. (Dodwell. Chronol. Xenophont. Schneideri ed. Xenophontis Hiſt. Gr. praemiſſa.) *mille trecentos cives.* Iſocrates tamen Areopag. p. 224. ed. Hieron. Wolf 1500 cives indicta cauſa, et in his ipſum Theramenem, unum eumque optimum ex hoc collegio, (Xenoph. II, 3, 15. ſq.) interemtos a XXX. tyrannis tradidit: ſecuta eſt has caedes magna civium fuga, unde *ὀλιγανθρωπίαν* exortam queritur Ariſtarchus ap. Xenoph. Memor. II, 7, 2. Xenophon H. G. II, 4, 21. numerum occiſorum per hos octo dominationis menſes non definit.

qua civitate erat Ariopagos, religioſiſſimum iudicium,
in qua ſenatus populusque ſenatui ſimilis: coibat quotidie carnificum triſte collegium, et infelix curia tyrannis anguſta. Poteratne illa civitas conquieſcere,
[f] in quâ tot tyranni erant, quot ſatellites eſſent? Ne
ſpes quidem ulla recipiendae libertatis animis poterat
offerri: nec ulli remedio locus apparebat, contra tantam vim malorum. unde enim miſerae civitati tot
Harmodios? Socrates tamen in medio erat, et lu- 14
gentes patres conſolabatur, et deſperantes de Republica exhortabatur, et divitibus, opes ſuas metuentibus,
exprobrabat ſeram periculoſae avaritiae poenitentiam;
et imitari volentibus magnum circumferebat exemplar,
quum inter triginta dominos liber incederet. Hunc



f. *in qua tot tyranni erant, quot ſatellites eſſent?* Lipſius propoſuit e ſuo et aliis codd. Recte: fuerunt enim his XXX. tria millia ſatellitum, Iuſtino docente. Antea ap. Eraſm.: *in qua tot tyranni, quot ſatellites erant?*

13. *Ariopagum*] et hanc dominationem ſibi opponi, atque oſtendi, Ariopagum officio ſuo fungi perrexiſſe, etiamſi illi tyranni furerent, in propatulo eſt. Cf. Ep. 104. De Ariopago, iudicio antiquiſſimo, quod novimus, cf. poſt Meurſium et Potterum, Pauw Recherches ſur les Grecs II, 34. ſqq. qui tamen caute legendus eſt. Primitus in Ariopago de caedibus (*περὶ φόνυ ἑκουσίου*) ius dicebatur: et Heliaeis iudicio criminali iam conſtitutis cauſae criminales certae ad Ariopagum relatae: Hoc tempore, de quo ſermo eſt, primum iudicium Athenis idque maximae auctoritatis erat (Xenoph. Mem. Socr. III, 5, 2.), ad quod cauſae, quae ad politiam ſpectant, cenſura morum etc. pertinebant: omnibus tamen iis, quae ſacra religionesque attingerent, niſi cum politia coniuncta eſſent, excluſis. *Satellites* triginta tyrannorum. *Ne ſpes — offerri*, quia Lacedaemonii tyrannis hisce favebant. *Harmodios*; i. tyrannicidas. Harmodius enim et Ariſtogiton interfecere Hipparchum, Piſiſtrati filium, Hippiae fratrem. cf. ad de Ira II, 23, 2.

14. *Socrates*] Confirmantur haec a Xenoph. Memor. S. multis locis, e. c. II, 7. III,

tamen Athenae ipſae in carcere occiderunt: et qui tuto inſultaverat agmini tyrannorum, eius [g] libertatem libertas non tulit: ut ſcias et in afflicta Republica eſſe occaſionem ſapienti viro ad ſe proferendum, et in florenti ac beata, [h] pecuniam, invidiam, mille alia vitia inermia regnare. Vtcunque ergo ſe Reſpublica dabit, utcunque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus: utique movebimus, nec alligati metu torpebimus. Immo ille vir fuerit, qui periculis undique imminentibus, armis circa et catenis frementibus, non alliſerit virtutem, nec abſconderit. [i] Non enim debet; ſervare ſe voluit, nec obruere. Vt opinor,

g. *libertatem libertas.* Omnium MSS. et impreſſorum lectio. cf. Gruter. et praetulit recte Gronov. Muretus dederat: *libertatem libera civitas n. t.* Illa civitas, quae liberam ſe iactabat, libertatem eius ferre non poterat. Similis luſus occurrit ap. Noſtrum: de Conſtant. Sap. 2, 4. de Benefic. V, 6, 6. ex quo loco ſuam hauſit Muretus lectionem.

h. *pecuniam* bene ſe habet: ſpectat enim ad divites (§. 14.). *impotentiam* e Pinciani coni. Muretus dederat, quae lectio aeque nihili eſt ac Lipſii coni. *petulantiam.*

i. *Non enim debet; ſervare ſe voluit, nec obruere.* Ap. Eraſm. al. eſt: *Non enim debet ſervantem ſe obruere.* E codd. a Lipſio adductis feci lectionem, quam dedi, ſenſu adeo poſtulante. Antea ſundet noſter, ut temporibus ſervias, virtute tamen nec alliſa, i. fracta, deleta, per ambitionem aut pervicaciam praepoſteram, nec turpiter ſubducta, remota. Prudenter enim agere decet; id agit ſapiens, ut ſe ſervet, nec obruat i. ſe ipſe deleat. Lipſius coniectura dederat: *cernulare* (abiicere ſe pronum ac praecipitem) *ſe voluit nec obruere.* Vir doctus ille lubentiſſime archaismos atque raras verbo

III, c 1 — 7. Cic. Epp. ad Attic. VIII, 2. fin. Socrates — quum XXX. tyranni eſſent, pedem portâ non extulit. Plutarch. an ſeni ſit gerenda resp. Vol. IX. p. 180. eadem in re docenda adhibuit exemplum Socratis perquam egregie. *inſultaverat*, ut ap. Xenoph. Memor. I, 2. et Platon. Apolog. Socr. I. p. 75. bip. Vol. I. ubi XXX. tyrannis eum una cum aliis quatuor Leontem Salaminium ex Salamine adducere, ut necaretur, iubentibus, non audiens dicto fuiſſe narratur Socrates. Diog. Laert. II, 24. *inermia* tyrannidi armatae opponit.

15. *explicabimus* —] metaphora a velis deſumta.

opinor, Curius Dentatus aiebat, Malle eſſe ſe mor- 16
tuum, quam vivere. Vltimum malorum eſt, ex vivorum numero exire, antequam moriaris. Sed faciendum erit, ſi in Reipublicae tempus minus tractabile incideris, ut plus otio ac literis vindices: nec aliter quam in periculoſa navigatione, ſubinde portum petas: nec exſpectes donec res te dimittant, ſed ab illis te ipſe disiungas.

IV. Inſpicere autem debemus primum nosmetipſos, deinde quae aggredimur negotia, deinde eos quorum cauſa, aut cum quibus agendum eſt. Ante omnia neceſſe eſt ſe ipſum aeſtimare, quia fere plus nobis videmur poſſe, quam poſſumus. Alius eloquentiae fiducia prolabitur: alius patrimonio ſuo plus imperavit, quam ferre poſſit: alius infirmum corpus laborioſo oppreſſit officio. Quorundam parum idonea eſt verecundia re- 2
bus civilibus, quae firmam frontem deſiderant: quorundam contumacia non facit ad aulam. quidam non habent iram in poteſtate: et illos ad temeraria verba quaelibet indignatio effert, quidam urbanitatem neſciunt continere, nec periculoſis abſtinent ſalibus. Omnibus his utilior negotio quies eſt. ferox impatiensque natura, irritamenta nociturae libertatis evitet.

V. Ae-

rum formas captabat: quae quidem cupido et hoc loco ſurrepſiſſe ei videtur. Mirarer Gronovii ſilentium, niſi et illum hoc morbo criticorum interdum laboraſſe recordarer.

16. *Curius Dentatus*] Conſ. qui de rege Pyrrho triumphavit: homo notiſſimus eſt. Quae hic afferuntur, e Livii libris XI. ſ. ſeq. nunc deperditis deſumta eſſe videntur. *vivere* intell. mortuum. Seneca ipſe alibi ait: Otium ſine literis mors eſt et vivi hominis ſepultura.

Cap. IV. Primum noſcere nosmet ipſos debemus, ne, nos parum aptos eſſe rebus iis, quibus operam demus, experti in illud taedium incidamus. Cf. de Ira III, 7, 2.

V. Aeſtimanda ſunt deinde ipſa, quae aggredimur, et vires noſtrae cum rebus, quas tentaturi ſumus, comparandae. Debet enim ſemper plus eſſe virium in ¹ actore, quam in onere. neceſſe eſt opprimant onera, quae ferente maiora ſunt. Quaedam praeterea non tam magna ſunt negotia, quam fecunda,
2 multumque negotiorum ferunt: et haec refugienda ſunt, ex quibus nova occupatio multiplexque naſcetur. Nec accedendum eo, unde liber regreſſus non ſit: his admovenda manus eſt, quorum finem aut facere, aut certe ſperare poſſis. Relinquenda, quae latius actu procedunt, nec ubi propoſueris, deſinunt.

VI. Hominum utique delectus habendus eſt: an digni ſint, quibus partem vitae noſtrae impendamus, an ad illos temporis noſtri iactura perveniat. Quidam enim ultro officia noſtra nobis imputant. Athenodorus ait: „ne ad coenam quidem ſe iturum ad „eum, qui ſibi nil pro hoc debiturus ſit." Puto intelligis, multo minus ad eos iturum, qui cum amicorum

Cap. V. 1. *actore:* bona lectio, quae in omnibus MSS. et impreſſis comparet. Pincianus e coniectura dederat *latore.* Quem quum Gron. reprehendit, ipſe coniecturam ſequitur et emendat: *vectore.* Si tamen de Ira III, 7, 1. comparaſſet, non dubito, quin vulgatum deſendiſſet. *Agere onus* non occurrere putans *vectore* intulit. Onus eſt autem h. l. negotium grave. Occurrit de Clem. I, 19, 1. Mox ſequitur quoque *latius actu.*

Cap. V. Deinde opus eſt negotia noſſe, quae ſuſcipienda ſint. Cf. de Ira III, 6 et 7.

Cap. VI. Hominum quoque delectus habendus eſt. Cf. de Ira III, 8.

1. *imputant*] nobis aſſignant, quaſi honori nobis ſit, iis officia haec praeſtitiſſe. *Imputare* autem eſſe i. q. in rationibus alicuius ponere, inſcribere, iam ſupra vidimus de Ira III, 33. not. b. et in bonis Lexicis obvium. *Athenodorus* Tarſenſis, cf. ad c. III, 1.

corum officiis [a] parem menſam faciunt, qui fercula
pro congiariis numerant: quaſi in alienum honorem in-
temperantes ſint. Deme illis teſtes ſpectatoresque, non 2
delectabit popina ſecreta. Conſiderandum eſt, utrum
natura tua agendis rebus, an otioſo ſtudio contempla-
tionique aptior ſit: et eo inclinandum, quo te vis inge-
nii [b] defert. Iſocrates Ephorum iniecta manu a foro
ſubduxit, utiliorem componendis monumentis hiſtoria-
rum ratus. Male enim reſpondent coacta ingenia. re-
luctante naturâ irritus labor eſt. * * [c]

VII. Nihil tamen aeque oblectaverit animum, quam amicitia fidelis et dulcis. Quantum bonum eſt, ubi ſunt praeparata pectora, in quae tuto ſecretum omne deſcendat, quorum conſcientiam minus quam tuam timeas, quorum ſermo ſolicitudinem leniat, ſententia conſilium expediat, hilaritas triſtitiam diſſipet, conſpectus ipſe delectet? Quos ſcilicet vacuos, quantum fieri poterit, a cu-

Cap. VI. a. *parem menſam faciunt* i. menſam, ſ. coenam ſuam tanti aeſtimare, quanti amicorum officia. Sic pares rationes facere ſignificat: acceptis expenſa aequare. E codd. et editis ante Eraſm. reduxit Gronov., docte comparata hac locutione cum adducta.

b. *defert.* Sic in codd. nonnullis et Eraſm. eſt. Gronov. itidem e codd. et edd. reduxit in textum: *refert*, hoc verbum proprium eſſe docens in vi aeſtus marini aut ventorum explicanda. Haud nego: ſed eadem vis eſt quoque τῷ *deferre.* Iam quum hic non de reditu, ſed de vitae ratione incipienda ſermo ſit, praetuli: *defert.*

c. Hic quaedam excidiſſe puto cum Lipſio.

2. *Deme illis*] conviviis. *popina ſecreta* opp. publicae: utraque non gratuita eſt. *Iſocrates Ephorum:* cf. de his Fabric. Bibl. Gr. Vol. II. p. 777 ſqq. 800 ſq. Harl. de hoc poſteriore Hiſtorico, cuius opera hiſtorica, philoſoph. et rhetorica egregia in deperditis ſunt, docte diſſerit Bayle Dictionn. hiſt. et crit. T. II. p. 561 ſqq.

Cap. VII. Amicos fideles et dulces eligamus ad tranquillandam mentem.

1. Laus amicitiae, quae hic adumbratur, ap. Ciceronem de amicitia fuſius pertractatur. *praeparata* amicitiâ *p.* *conſilium expediat*, maturet.

2 a cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim vitia, et in proximum quemque tranſiliunt, et contactu nocent. Itaque, ut in peſtilentia curandum eſt, ne corruptis iam corporibus et morbo flagrantibus aſſideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipſo laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, ut quam minime inquinatos aſſumamus. Initium morbi eſt, aegris ſana miſcere. Nec hoc praeceperim tibi, ut neminem niſi Sapientem ſequaris, aut attrahas: ubi enim iſtum invenies, quem tot ſeculis quaerimus? pro optimo eſt
3 minime malus. Vix tibi eſſet facultas delectus felicioris, ſi inter Platonas et Xenophontas, et illum Socratici fetus proventum bonos quaereres: aut ſi tibi poteſtas Catonianae fieret aetatis, quae pleroſque dignos tulit, qui Catonis ſeculo naſcerentur, ſicut multos peiores, quam unquam alias, maximorumque molitores ſcelerum. Vtraque enim turba opus erat, ut Cato poſſet intelligi. habere debuit et bonos, quibus ſe approbaret:
4 et malos, in quibus vim ſuam experiretur. Nunc vero in tanta bonorum egeſtate, minus faſtidioſa fiat electio. Praecipue tamen vitentur triſtes, et omnia deplorantes, quibus nulla non cauſa in querelas placet. Conſtet illi licet fides et benevolentia, tranquillitati tamen inimicus eſt comes perturbatus, et omnia gemens.

VIII. Tranſeamus ad patrimonia, maximam humanarum aerumnarum materiam. Nam ſi omnia alia, quibus angimur, compares, mortes, aegrotationes, metus, deſideria, dolorum laborumque patientiam, cum iis quae nobis mala pecunia noſtra exhibet; haec pars mul-

2. *Serpunt*] cf. de Ira III, 8.

Cap. VIII. Modicum porro patrimonium virtuti et vitae tranquillae ſufficit: amplum officit. In hiscc, quae hoc capite tractantur, Teletem, Pythagoricum, de quo ſupra monuimus, noſtro ante oculos fuiſſe, putavit Weſſeling. Probabil. p. 248. coll. Stobaei Serm. 93.

multum praegravabit. Itaque cogitandum eſt, quanto levior dolor ſit, non habere, quam perdere: et intelligemus, paupertati eo minorem tormentorum, quo minorem damnorum eſſe materiam. Erras enim, ſi putas 2
animoſius detrimenta divites ferre: maximis minimisque corporibus par eſt dolor vulneris. Bion eleganter ait: „Non minus moleſtum eſſe calvis, quam comatis, pilos „velli.“ Idem ſcias licet de pauperibus locupletibusque, par illis eſſe tormentum, utrisque enim pecunia ſua obhaeſit, nec ſine ſenſu revelli poteſt. Tolerabilius autem eſt, ut dixi, faciliusque, non acquirere, quam amittere: ideoque laetiores videbis, quos nunquam fortuna reſpexit, quam quos deſeruit. Vidit hoc Dioge- 3
nes, vir ingentis animi, et effecit ne quid ſibi eripi poſſet. Tu iſtud paupertatem, inopiam, egeſtatem voca, et quod voles ignominioſum ſecuritati nomen impone: putabo hunc non eſſe felicem, ſi quem mihi alium inveneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum eſt, inter avaros, circumſcriptores, latrones, plagiarios, unum eſſe, cui noceri non poſſit. Si quis de felici-

2. *Bion*] Philoſophus Cynicus, ingenioſus et mordax: Boryſthenites. Vixit circa Ol. 120. inter familiares Antigoni, regis Macedoniae. Sermones eius ap. Horat. Epp. II, 1, 59. memorantur. Et Strabo I, p. 39. Siebenk. eius cum laude meminit. Quae noſter affert, eadem fere iam ap. Cic. Tuſc. Diſpp. III, 26. occurrunt: Hinc ille Agamemno Homericus, et idem Attianus, Scindens dolore identidem intonſam comam. In quo facetum iſtud Bionis, perinde ſtultiſſimum regem in luctu capillum ſibi evellere, quaſi calvitio moeror levaretur. Haec Seneca ſuam in rem convertit. Cf. Fabric. Bibl. Gr. Vol. II, p. 653. ubi tamen Biones confunduntur ab Harleſio. Melius de noſtro Bione Petr. Bayle Dict. hiſt. et crit. Vol. I. Bion. ubi noſtrum locum cum Menag. ad Diog. Laert. IV, 52. praeterit: et ipſe Harles Bibl. Gr. III, p. 616.

3. *Diogenes*] Sinopenſis, Cynicus. Cf. Meiners II, p. 677., qui nec noſtrum locum neglexit. *Si quis* etc. Iam ap.

licitate Diogenis dubitat, poteſt idem dubitare et de deorum immortalium ſtatu, an parum beate degant, quod illis non praedia, nec horti ſint, nec alieno co-
4 lono rura pretioſa, nec grande in foro foenus. Non te pudet, quisquis divitiis adſtupes? reſpice agedum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an diis immortalibus ſimilem, qui ſe fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiorem eſſe Pompeio? Numerus illi quotidie ſervorum, velut imperatori exercitus, referebatur, cui iam dudum divitiae eſſe debuerant duo vicarii, et
5 cella laxior. At Diogeni ſervus unicus fugit, nec eum reducere, quum monſtraretur, tanti putavit. „Turpe „eſt," inquit, „Manen ſine Diogene poſſe vivere, Dio„genem ſine Mane non poſſe." Videtur mihi dixiſſe: Age tuum negotium, fortuna: nihil apud Diogenem iam tuum eſt! Fugit mihi ſervus? immo liber abiit. Familia veſtiarium petit, victumque: tot ventres aviđiſſimorum animalium tuendi ſunt: emenda veſtis, et cuſtodiendae rapaciſſimae manus, et flentium deteſtan-
6 tiumque miniſteriis utendum. Quanto ille felicior, qui nihil ulli debet, niſi, cui facillime negat, ſibi? Sed quoniam non eſt tantum roboris nobis, anguſtanda certe ſunt

ap. Xenoph. Mem. I, 6, 10. ubi Ruhnk., occurrit praeclara haec Socratis ſententia: Deos nullius rei indigere: quam quidem h. l. ut Stoicum decet, allatam et amplificatam vides. *nec alieno colono — pretioſa*, latifundia.

4. *Demetrium Pompeianum*] Cn. Pompeii Magni libertum. cf. Plutarch. in vita Pompeii c. 40. p. 787 ſq. Vol. III. Reisk. *vicarii* δούλου δοῦλοι; ſervi inferioris notae et ipſius ordinarii ſervi ſervus, vocabatur, vicarius. *cella* habitatio ſervi.

5. *Manen*] Idem tradit Diogen. Laert. VI, 55. ubi Menag. noſtrum locum advertit. Aelian. V. H. XIII, 28. *veſtiarium*, ſervi petunt pecuniam ad veſtem ſibi parandam. De Benef. III, 21. *deteſtantium* ſervorum.

ſunt patrimonia, ut minus ad iniurias fortunae ſimus expoſiti. Habiliora ſunt corpora [a] puſilla, quae in arma ſua contrahi poſſunt, quam quae ſuperfunduntur, et undique magnitudo ſua vulneribus obiecit. Optimus pecuniae modus eſt, qui nec in paupertatem cadit, nec procul a paupertate diſcedit.

IX. Placebit autem haec nobis menſura, ſi prius parcimonia placuerit: ſine qua nec ullae opes ſufficiunt, nec ullae non ſatis patent: praeſertim quum in vicino remedium ſit, et poſſit ipſa paupertas in divitias ſe, advocata frugalitate, convertere. Aſſueſcamus a nobis removere pompam, et uſus rerum, non ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio ſitim, libido quâ neceſſe eſt fluat. Diſcamus membris noſtris inniti: cultum victumque non ad nova exempla componere, ſed ut maiorum ſuadent mores. Diſcamus continentiam au- 2
gere, luxuriam coërcere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem aequis oculis adſpicere, frugalitatem colere, [a] (etiamſi nos pudebit deſideriis naturalibus parvo parata remedia adhibere) ſpes effrenatas, et animum in futura eminentem velut ſub vinculis habere, id agere, ut divitias a nobis potius quam a fortuna

Cap. VIII. a. *puſilla.* Reduxi e codd. et Eraſmo. In plerisque MSS. erat *imbecilla*, contra ſententiam auctoris. *Puſillus homo* opponitur *grandi*, ſine notione contemtus. Quod quum Pincianus et Lipſius non advertiſſent, ille mutavit: *in bello*, hic male recepit. Senſus et nexus poſtulant: *puſilla.*

Cap. IX. a. *etiamſi — adhibere.* Haec verba parentheſi incluſi, ut ſenſus manifeſtior eſſet, media interpunctione poſt *adhibere* ſublata: infinitivi modi dependent a: *diſcamus.*

6. *in arma ſua contrahi*] int. in clipeum, quo texit ſe, ſubſidendo, miles. Sic ap. Virgil. e. c. Aen. XII, 491. et ſe collegit in arma.

Cap. IX. Parcimoniâ et continentiâ verae divitiae acquiruntur, ideoque res noſtrae in arctum ſunt cogendae et luxus diverſa genera, e. c.

 ſum-

na petamus. Non poteſt, inquam, tanta varietas et iniquitas caſuum ita depelli, ut non multum procellarum irruat magna armamenta pandentibus: cogendae in ar-
3 ctum res ſunt, ut tela in vanum cadant. Ideoque exſilia interim calamitatesque in remedium ceſſere, et levioribus incommodis graviora ſanata ſunt, ubi parum audit praecepta animus, nec curari mollius poteſt. Quid ni conſulitur, ſi et paupertas et ignominia, et rerum everſio adhibetur? malo malum opponitur. Aſſueſcamus ergo coenare poſſe ſine populo, et ſervis paucioribus ſerviri, et veſtes parare in quod inventae ſunt, habitare contractius. Non in curſu tantum circique certamine, ſed in his ſpatiis vitae interius flectendum eſt.
4 Studiorum quoque, quae liberaliſſima impenſa eſt, tamdiu rationem habebo, quamdiu modum. Quo mihi innumerabiles libros et bibliothecas, quarum dominus vix totâ vitâ ſuâ indices perlegit? Onerat diſcentem turba, non inſtruit: multoque ſatius eſt paucis te auctoribus tra-

ſumtus immodicos in Bibliothecas librosque vitanda.

2. *Non poteſt* —.] Si a nobis, ab animo poteſtateque noſtra, non a fortuna felicitatem et tranquillitatem petamus, conſequamur neceſſe eſt, ut ictibus fortunae, quibus divites et potentiores ſubiecti ſunt, nos ſubducamus. Hi ſimiles ſunt gubernatoribus navium, qui magna ***armamenta*** (vela) pandunt, extendunt ventorum furori magis expoſita, quam ſi contractiora eſſent. ***tela*** Fortunae.

3. ***Non in curſu — flectendum eſt.***] Qui in his certaminibus curulibus vincere vellet, eius currus circa metam (conum imum in ſpina Circi, *τὴν ἐσχάτην ςήλην*, ap. Sophocl. mox laudandum, ib. Schol.) flectendus erat, ne, qui ſequeretur, inter priorem illum et metam currum dirigendo praeverteret. Hinc interior, ratione metae habita, curſus vocatur. Res ex Homer. Il. ψ, 321 ſq. Sophocl. Electra 720 ſq. Brunk. Theocrit 24, 117 ſq. Horat. Od. I, 1, 4. nota eſt. Translatis inde locutionibus ſaepe uſi ſunt veteres: cf. Torrent. ad Horat. I. Epp. 16, 79.

4. ***indices***] quos alias titulos librorum vocabant, e. c. Ovid.

tradere, quam errare per multos. Quadringenta mil-
lia librorum Alexandriae arſerunt, pulcherrimum re-
giae opulentiae monumentum. alius laudaverit, ſicut
Livius, qui elegantiae regum curaeque egregium id
opus ait fuiſſe. Non fuit elegantia illud, aut cura, ſed 5
ſtudioſa luxuria: immo ne ſtudioſa quidem, quoniam
non in ſtudium, ſed in ſpectaculum comparaverunt; ſic-
ut plerisque, ignaris etiam ſervilium literarum, libri
non ſtudiorum inſtrumenta, ſed coenationum ornamen-
ta ſunt. Paretur itaque librorum quantum ſatis ſit, nihil
in apparatum. Honeſtius, inquis, in hos impenſas, 6
quam in Corinthia pictasque tabulas effuderim. Vitio-
ſum eſt ubique, quod nimium eſt. [b] Quid habes, cur
ignoſcas homini armarium cedro atque ebore captanti,
corpora conquirenti aut ignotorum auctorum, aut im-
probatorum, et inter tot millia librorum oſcitanti, cui



b. *Quid habes, cur ignoſcas homini armarium cedro atque ebore captanti* — Sic dedit codex Lipſii, a quo alii non multum abludunt. Eraſm. *quid h. c. i. nomen marmore atque ebore captanti* —. Lectionem codicis cum Lipſio praetuli, niſi quod *armarium* reſinxi, quod codex habuit. mox *corpora* e codd. recepit Lipſius: Antea: *opera*, e. c. ap. Eraſm.

Ovid. IV. ex Pont. 13, 7. Sic et Schwarzius, Altdorfin. olim profeſſor, in opere ſuo de Ornamentis libror. interpretatus eſt. Etiam de catalogo librorum intelligas. *paucis — multos*. Cf. ep. 2. *Quadringenta — fuiſſe*. Intelligit incendium bibliothecae in oppugnatione Alexandriae a Iulio Caeſare facta. Dio Caſſ. XLII, 38. ib. Intpp. Magna pars arſit: reliqua poſt Chriſt. nat. 640. cf. Tiedemann. IV, p. 7 ſqq. *Livius* hoc incendium enarraverat lib. 112. nunc deperdito: cf. Flori Epitom. et Freinshem. Supplem.

5. *ſervilium lit.*] quas vel ſervi ſciunt, ut legere, ſcribere etc. liberalibus manifeſto opponit. Spectat autem ad homines infimo loco natos ſummosque honores nactos.

6. *Corinthia*] vaſa, ideoque antiquiſſima, confici iam deſita aliquot ſeculis ante Corinthum captam i. a. V. C. 608. ſ. Ol. 161, 3. Ob vetuſtatem inprimis aeſtimata eſſe magni, apparet e Plin. N. H. XXXIV, 3. bip. T. V. Senec.

voluminum ſuorum frontes maxime placent, titulique?
7 Apud deſidioſiſſimos ergo videbis, quidquid orationum hiſtoriarumque eſt, et tecto tenus exſtructa loculamenta. iam enim inter balnearia et thermas bibliotheca quoque, ut neceſſarium domus ornamentum, expolitur. Ignoſcerem plane, ſi e ſtudiorum nimia cupidine oriretur: nunc iſta exquiſita, et cum imaginibus ſuis deſcripta ſacrorum opera ingeniorum, in ſpeciem et cultum parietum comparantur.

X. At in aliquod genus vitae difficile incidiſti, et tibi ignoranti vel publica fortuna vel privata laqueum impegit, quem nec ſolvere poſſis, nec abrumpere. Cogita compeditos primo aegre ferre onera, et impedimenta crurum: deinde, ubi non indignari illa, ſed pati propoſuerunt, neceſſitas fortiter ferre docet, conſuetudo facile. Invenies in quolibet genere vitae oblectamenta, et remiſſiones, et voluptates, [a] ſi nolueris malam

Cap. X. a. *Si nolueris malam putare vitam potius, quam invidioſam facere.* Scriptorum codd. lectio. Lipſius fatetur, ſe haec non capere: at Gronov. ſenſum bene explicuit. Si malueris malam vitam, quae nempe talis exiſtimatur vulgo, putare non

nec. de brev. vitae c. 12. Plura de his vaſis corinthiis, quae et thericlea vocabantur, a Thericle, figulo, Socratis coaevo, quem cum Anglo Wedgwood conferas, inventa, et deinde ab inſequentibus artificibus in diverſa materia expreſſa, dabunt Bentleius Diſſertation upon the epiſtles of Phalaris, et Martini Exc. XX. ad Erneſti Archaeolog. *frontes*, baſes cylindri, ſ. teretis baculi (umbilici), cuius eminentes utrimque partes auro, argento vel alio metallo praemuniri ſolitae et varie pictae, dicta cornua, inter quae frontes erant mediae, circumciſae et pumice politae. Cf. Heyne ad Tibull. III, 1, 13.

7. *cum imaginibus*] Tradit idem Plin. N. H. XXXV, 2. bip. T. V. p. 275. Non eſt praetereundum et novitium inventum. Siquidem non ſolum ex auro argentove, aut certe ex aere dicantur — quin etiam quae non ſunt, finguntur etc. Aſinii Pollionis hoc Romae inventum —.

Cap. X. Incommodo vitae generi aſſueſcendum eſt, inprimis conſuetudine, nec quidquam de ſorte ſua querendum eſt.

malam putare vitam potius, quam invidioſam facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quam 2
quod quum ſciret, quibus aerumnis naſceremur, calamitatum mollimentum, conſuetudinem, invenit, cito in familiaritatem graviſſima adducens. Nemo duraret, ſi rerum adverſarum eandem vim aſſiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortuna copulati ſumus: aliorum aurea catena eſt et laxa: aliorum arcta et ſordida. Sed quid refert? eadem cuſtodia univerſos circum- 3
dedit: alligatique ſunt etiam qui alligaverunt, niſi tu forte leviorem in ſiniſtrâ catenam putas. Alium honores, alium opes vinciunt: quoſdam nobilitas, quoſdam humilitas premit: quibusdam aliena ſupra caput imperia ſunt, quibusdam ſua: quoſdam exſilia uno loco tenent, quoſdam ſacerdotia. Omnis vita ſervitium eſt. Aſſue- 4
ſcendum itaque conditioni ſuae, et quam minimum de illa querendum: et quidquid habet circa ſe commodi, apprehendendum eſt. Nihil tam acerbum eſt, in quo non aequus animus ſolatium inveniat. Exiguae ſaepe



eſſe malam, quam ei invidiam conſciſcere, de ea queri ut indigna et mala. Occurrit haec ſententia Ep. IX. Non eſt beatus, eſſe ſe qui non putat. Si nexum ac verba attenderis, non putares, hic eſſe difficultatem, Cauſa autem difficultatis ap. Lipſium ipſum fuit, qui doctrina ſua, quae certe magna erat, praepeditus rariora ac doctiora ſimplicioribus praeferre maluit. *Facere vitam* explicavit h. l. *agere vitam*, e ſermone ICtorum: ideoque nullum idoneum ſenſum elicere potuit.

2. *omnes cum fortuna copulati*] i. *coniuncti ſumus*. cf. ad De Ira III, 8, 4. Ep. 6. quemadmodum eadem catena et cuſtodiam (i. reum, qui cuſtoditur) et militem copulat; ſic iſta etc.

3. *Sed quid refert? eadem cuſtodia — putas*] Romae triplex ratio erat aſſervandi captivos: carcer, ubi ſervitia et capita viliora iaciebant, ſine ullo cuſtode, deinde aedes magiſtratuum, tum cuſtodia militaris, quae et Romae et in provinciis frequentiſſima erat: qui in noxa eſſet, catenam manui dextrae alligatam habuit, quae eadem militis ſiniſtram vinciret cuſtodiae rei praefecti. Cf. Lipſii Excurſ. B. ad Taciti Annal. III, 22. p. 1178 ſq. T. I. Ed. Elzevir.

areae in multos uſus, deſcribentis arte, patuere, et quamvis anguſtum pedem diſpoſitio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus: poſſunt et dura molliri, et anguſta laxari, et gravia ſcite ferentes minus
5 premere. Non ſunt praeterea cupiditates in longinquum mittendae, ſed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his, quae aut non poſſunt fieri, aut difficulter poſſunt, prope poſita ſpeique noſtrae alludentia ſequamur: ſed ſciamus, omnia aeque levia eſſe, extrinſecus diverſas facies habentia, introrſus pariter vana. Nec invideamus altius ſtantibus: quae excelſa vide-
6 bantur, praerupta ſunt. Illi rurſus, quos ſors iniqua in ancipiti poſuit, tutiores erunt ſuperbiam detrahendo rebus per ſe ſuperbis, et fortunam ſuam quam maxime poterunt, in planum deferendo. Multi quidem ſunt, quibus neceſſario haerendum ſit in faſtigio ſuo, ex quo non poſſunt, niſi cadendo deſcendere: ſed hoc ipſum teſtentur, maximum onus ſuum eſſe, quod aliis graves eſſe cogantur, nec ſublevatos ſe, ſed ſuffixos iuſtitiâ:, manſuetudine, [b] humana lege, et benigna manu praeparent multa ad [c] ſecundos caſus

b. *humana lege.* Sic Eraſm. et Gruteri codd. Alii *large*, unde Pincian. *humana, larga* —. Sed *lege* eſt: formula, modo imperii, conditione.

c. *ſecundos.* Sic MSS. i. caſus, calamitates, quae proximo loco ſunt, mitiores ac minus graves. Antea: *ſequentes* e coni. Pincian.; *ſequiores* i. *triſtiores*, Gruterus.

4. *pedem*] menſuram: ut ap. Plin. N. H. XVIII, 31. iuſtus pes.

5. *Non ſunt* etc.] cf. de Ira III, 7, 2. *alludentia*, quae velut ſe offerunt blande, ideoque vicina ſunt: attamen omnia quamvis diverſa facie levis et exigui momenti ſint, atque vana; itaque cave, ne magni res externas facias.

6. *in planum deferendo*] i. ſplendorem adimendo, atque faciles aliis ſe exhibendo, ne ab aliis hominibus diverſi ac disiuncti eſſe videantur. *Multi quidem ſunt* — e. c. reges, principes. De Clement. I, 8.

ſus praeſidia, quorum ſpe ſecurius pendeant. Nihil 7
tamen aeque hos ab his animi fluctibus vindicaverit,
quam ſemper aliquem incrementis terminum figere:
nec fortunae arbitrium deſinendi dare, ſed ſe ipſos,
multo quidem citra extrema, hortentur conſiſtere.
Sic et aliquae cupiditates animum acuent, ſed finitae:
non in immenſum incertumque producent.

XI. Ad [a] imperfectos et mediocres et male ſanos
hic meus ſermo pertinet, non ad ſapientem. Huic
non timide, nec pedetentim ambulandum eſt; tanta
enim fiducia ſui eſt, ut obviam fortunae ire non du-
bitet, nec unquam loco illi ceſſurus ſit: nec habet
ubi illam timeat, quia non mancipia tantum poſſeſſio-
nesque et dignitatem, ſed corpus quoque ſuum, et
oculos et manum, et quidquid eſt cariorem vitam fa-
cturum, ſeque ipſum, inter precaria numerat, vivit-
que ut commodatus ſibi, et repoſcentibus ſine triſti-
tia redditurus. Nec ideo eſt vilis ſibi, quia ſcit ſe 2
ſuum non eſſe: ſed omnia tam diligenter faciet, tam
circumſpecte, quam religioſus homo ſanctusque ſo-
let tueri fidei commiſſa. Quandocunque autem red-
dere iubebitur, non queretur cum fortuna, ſed dicet:
„Gratias ago pro eo quod poſſedi, habuique. Magna
„quidem res tuas mercede colui, ſed quia imperas,

 „cedo

Cap. XI. a. *imperfectos.* Nonnulli; *imperitos, imperf. Imperiti ſ. imperfecti, ἀπαίδευτοι*, ſtoica lingua ſunt *plebeii nec ſapientes.* To *imperitos* additum eſſe videtur explicationis cauſa a gloſſatore.

Cap. XI. Sapienti contra iam aequanimitatem docet et conſtantiam adeſſe, ut in omni re, ſic in morte: quippe cui nihil inopinato accidere debeat, omnia praevidenti. Habes hic deſcriptionem ſapientis Stoici, quae ſaepe iteratur.

1. *vivitque — redditurus*] cf. de Provid. V. Conſol. ad Marc. 10.

2. *mercede*] i. magna mea impenſa ac cura. Similia ſunt ap. Plutarch. De Tranquill. p. 474. D. ἡδὺ μὲν, ἄν τι φέρῃς· ὀλίγον δ' ἄχος, ἦν ἀπολείπῃς, e poeta.

„cedo gratus libensque. ſi quid habere me tui volue-
„ris, etiamnunc ſervabo: ſi aliud placet, ego vero
„factum ſignatumque argentum, domum, familiamque
„meam reddo, reſtituo.“ Appellaverit natura, quae
prior nobis credidit; et huic dicemus: „Recipe ani-
„mum meliorem quam dediſti: non tergiverſor, nec
„refugio. paratum habes a volente, quod non ſen-
„tienti dediſti: aufer!“ Reverti unde veneris, quid
grave eſt? male vivet quisquis neſciet bene mori.
Huic itaque primum rei pretium detrahendum eſt, et
ſpiritus [b] inter ſervitia numerandus. Gladiatores, ait
Cicero, inviſos habemus, ſi omni modo vitam impe-
trare cupiunt: favemus, ſi contemtum eius prae ſe
ferunt: idem evenire nobis ſcias. ſaepe enim cauſa
4 moriendi eſt, timide mori. Fortuna illa quae ludos
ſibi facit, „Quo,“ inquit, „te reſervem, malum et
„trepidum animal? eo magis convulneraberis et con-
„fodieris, quia neſcis praebere iugulum. At tu et vi-
„ves diutius, et morieris expeditius, qui ferrum non
„ſubductâ cervice, nec manibus oppoſitis, ſed animo-
„ſe recipis!“ Qui mortem timebit, nihil unquam
[c] pro homine vivo faciet: at qui ſcit, hoc ſibi quum
conci-

b. *inter ſervitia* ex Eraſm. reduxi. Omnes MSS. habent: *in ſervitia*, unde Lipſius coniecit: *in vilia*. Sumus ſervitia i. ſervi naturae.

c. *pro homine vivo* i. dignum homine. *Vivo* tamen diſplicet, nec ſuccurrit, quomodo medicinam adhibeam.

3. *Spiritus*] vita. *Cicero* in Oratione pro Milone c. 34. Etenim ſi in gladiatoriis pugnis, et in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos et ſupplices, et ut vivere liceat, obſecrantes, etiam odiſſe ſolemus: fortes et animoſos et ſe acriter ipſos morti offerentes, ſervare cupimus. Locum iam adduximus ad de Ira I, 2, 3.

4. *Fortuna — facit*] Plerumque antiqui mutabilem vitae humanae ſtatum hac ratione depingunt, inde ab Herodoti tempore. Cf. Horat. Od. III, 29, 50. ib. Böttiger. Lucian.

conciperetur, ſtatim condictum, vivet ad formulam; et ſimul illud quoque eodem animi robore praeſtabit, ne quid ex his quae eveniunt, ſubitum ſit. Quid- 5
quid enim fieri poteſt, quaſi futurum proſpiciendo, malorum omnium impetus molliet. qui ad praeparatos exſpectantesque nihil afferunt novi, ſecuris et beata tantum ſpectantibus graves eveniunt. Morbus enim, captivitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum eſt. Sciebam in quam tumultuoſum me contubernium natura cluſiſſet. totiens in vicinia mea conclamatum eſt, totiens praeter limen immaturas exſequias fax cereusque praeceſſit: ſaepe altius ruentis aedificii fragor ſonuit: multos ex his quos forum, curia, ſermo mecum contraxerat, nox abſtulit, et vinctas ad ſodalitium manus copulatas intercîdit. Miret aliquando ad 6
me pericula acceſſiſſe, quae circa me ſemper erraverunt? Magna pars hominum eſt, quae navigatura de tempeſtate non cogitat. Nunquam me in bona re mali pudebit auctoris. Publius tragicis comicisque vehe-



cian. Necyomant. c. 16. p. 19. T. III. bip. Bayle, Timoleon Not. k. *condictum*, conſtitutum. *ad formulam* i. regulam: metaphora ducta eſt a formula cognitionis (writ) a praetore iudicibus et arbitris data: quam ad III, 4, attigimus.

5. *Quidquid enim fieri etc.*] Haec hauſerunt Stoici e Schola Socratis. *Ὥσπερ οἱ ἐν εὐδίᾳ πλέοντες καὶ τὰ πρὸς τὸν χειμῶνα ἔχουσιν ἕτοιμα, οὕτως οἱ ἐν εὐτυχίᾳ φρονοῦντες καὶ τὰ πρὸς τὴν ἀτυχίαν ἡτοιμάκασι βοηθήματα.* Stobaei Serm. (III. Schow. p. 87.) I. p. 26. Geſn. Aliud praeclarum Socratis dictum eodem pertinet (ap. Stob. I. p. 44. Schow.) *οὔτε ναῦν ἐξ ἑνὸς ἀγκυρίου, οὔτε βίον ἐκ μιᾶς ἐλπίδος ὁρμιστέον.* Epicharmus ſecundum Stobaeum ſub init. iam dixerat. *Οὐ μετανοεῖν, ἀλλὰ προνοεῖν χρὴ τὸν ἄνδρα τὸν σοφόν.* *Sciebam* etc. Cf. Conſol. ad Marc. c. 9. *fax cereusque* ſc. funis: pueros et acerba funera ad faces efferebant, cereis immixtis, et ut veri ſimile eſt, noctu.

6. *Publius*] de hoc mimographo diximus ad Conſol. ad Marc.

mentior ingeniis, quotiens mimicas ineptias, et verba ad ſummam caveam ſpectantia reliquit, inter multa alia cothurno, non tantum ſipario, fortiora et hoc ait:

*Cuivis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.*

7 Hoc ſi quis in medullas demiſerit, et omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia eſt, ſic adſpexerit, tanquam illis liberum et ad ſe iter ſit; multo ante ſe armabit, quam petatur. Sero animus ad periculorum patientiam poſt pericula inſtruitur. „Non putavi hoc futurum: nunquam hoc eventurum crediidiſſem!" Quare autem non? Quae ſunt divitiae, quas non egeſtas, et fames, et mendicitas a tergo ſequatur? Quae dignitas, cuius non praetextam et augurale et lora patricia et ſordes comitentur, et [d] exportatio, et notae, et mille maculae, et extrema con-
8 temtio? Quod regnum eſt, cui non parata ſit ruina,

d. *exportatio* i. exſilium. Quum tamen adiuncta hoc fulmen ſibi miſceri non patiantur, Lipſius coni. *exſputatio*, contemtus extremi ſignum: Gronov. *exhaeredatio*. Sed *exportatio* ſana mihi videtur eſſe lectio. Refero ad exſilium, etſi intelligo, malum minoris momenti meliorem locum hic tenere.

Marc. c. 9. fin. ubi idem verſus occurrit. cf. ad de Ira II, 11, 4. Lipſius laudat Phocylid. 25. ed. Brunk. Gnomic. poet. graec. p. 113. Κοινὰ πάθη πάντων· ὁ βίος τροχός· ἄστατος ὄλβος: parum cogitans, hoc carmen νουθετικὸν eſſe fetum Chriſtiani alicuius. *caveam* theatri, ubi minutae plebis ſedes erat. *ſipario*, velo in mimis uſitato.

7. *Quae dignitas — contemtio*] Iungit magiſtratum, (cuius proprium erat toga praetexta, ſcil. purpura) ſacerdotes (augurale i. inſigne et ornamentum, ſive trabeam, ſive lituum intelligas) et nobiles (propter bullam auream, loro in collo geſtari ſolitam a pueris praeſertim patriciis: cf. Macrob. Saturn. I, 6. p. 221 ſq. bip. Vol. I. Inter amuleta erat haec bulla. Lipſius intelligit mulleos ſ. lunatos patriciorum calceos; uſu tamen loquendi non adſtructo. *et ſordes* tum paupertas — tum *notae*, ignominiae —.

na, et proculcatio, et dominus, et carnifex? nec magnis iſta intervallis diviſa, ſed horae momentum intereſt inter ſolium et aliena genua. Scito ergo, omnem conditionem verſabilem eſſe; et quidquid in ullum incurrit, poſſe in te quoque incurrere. Locuples es? numquid ditior Pompeio? cui quum Caius vetus cognatus, hoſpes novus, aperuiſſet Caeſaris domum, ut ſuam cluderet, defuit panis et aqua: quum tot flumina poſſideret in ſuo orientia, et ſuo cadentia, mendicavit ſtillicidia: fame ac ſiti periit, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus eſurienti
locat. Honoribus ſummis functus es? numquid aut 9
tam magnis, aut tam inſperatis, aut tam univerſis, quam Seianus? Quo die illum ſenatus deduxerat, populus in fruſta diviſit: in quem quidquid congeri poterat, dii hominesque contulerant, ex eo nihil ſuperfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Croeſum

8. *dominus*] tyrannus. *genua*, ad quae provolvat, qui modo rex fuerat, *Pompeio*. Noſter hanc rem unus perſequitur: ceteris omnibus auctoribus, qui de Caio Caligula expoſuerunt, ſilentibus. Fuit haud dubie hic Pompeius filius Scauri Pompeii, filii Cn. Pompeii Magni, qui a. 767. conſul erat cum Sexto Appuleio. Dio Caſſ. LVI, 29. 38 et 45. Auguſti, ideoque et Caii cognatus. Plura de Pompeiis dat Spanhem. de uſu et praeſt. numism. T. II. p. 66. *hoſpes novus* ironice dictus, quatenus in palatium ſuum (*aperuiſſet Caeſ. dom.*) receperat eum Caius: ut (Pompeius) ſuam domum clauderet tanquam poſtremus ſtirpis. *quum tot flumina* etc. cf. Ep. 89. fin. de Ira I, 16, 32. De Benef. 3, 8. *dum heres*, Caius, libitinariis *publ. fun. locat illi*, Pompeio, quaſi fato ſuo functo.

9. De *Seiano*, qui Senatum laetus intrans tribunicia poteſtate i. conſortio et ſucceſſione imperii a Tiberio donandus in vincula coniectus, (*Senatus* eum *deduxerat*) deinde in fruſta diſcerptus eſt a populo, cf. Dio Caſſ. LVIII, 10. 11. *quod carnifex traheret*, unco ulterius in Tiberim, quia populus eius cadaver fruſtatim in fluvium iam coniecerat.

ſum te mittam, qui rogum ſuum et eſcendit iuſſus, et
exſtingui vidit, factus non regno tantum, ſed etiam
morti ſuae ſuperſtes: non ad Iugurtham, quem po-
pulus Romanus intra annum quam timuerat, ſpecta-
10 vit. Ptolemaeum Africae regem, Armeniae Mithri-
datem, inter Caianas cuſtodias vidimus. alter in ex-
ſilium miſſus eſt: alter ut meliori fide mitteretur,
optabat. In tanta rerum, ſurſum ac deorſum eun-
tium, verſatione, ſi non quidquid fieri poteſt, pro
futuro habes, das in te vires rebus adverſis, quas in-
11 fregit, quisquis prior vidit. Proximum ab his erit, ne
aut in ſupervacuis, aut ex ſupervacuo laboremus: id
eſt, ne aut quae non poſſumus conſequi, concupiſca-
mus; aut adepti, cupiditatum vanitatem noſtrarum ſe-
ro, poſt multum pudorem, intelligamus: id eſt, ne
aut labor irritus ſine effectu ſit, aut effectus labore in-
dignus. Fere enim ex his triſtitia ſequitur, ſi aut non
ſucceſſit, aut ſucceſſus pudet.

XII. Circumcidenda eſt concurſatio, qualis eſt
magnae parti hominum, domos, et theatra, et fora
perer-

*Bellum Jugurthinum*] quod Salluſtium expoſuiſſe conſtat, coepit a. V. C. 637. et quinto anno poſt debellatum eſt. Noſter igitur non omnino accurate rem tradidit.

10. De *Ptolemaeo*, Iubae filio, et M. Antonii ex Selena filia nepote, ideoque Caio conſobrino, qui a Caio propter eius divitias a. V. C. 793. interfici iuſſus eſt. Sueton. Calig. c. 26. Dio Caſſ. LIX, 25. Auguſtus ei a. V. C. 724. Cleopatram, (Dione auctore LI, 15. fin.) cuius cognomen fuit Selena (Suet. l. l.) nuptum locaverat. *Mithridates* a Tiberio Armenia donatus, ſed poſt a Caligula in vincula coniectus: mox vero in regnum, Claudio monente, remeavit. Tacit. Annal. XI, 8. Dio Caſſ. LVIII, 27. LX, 8. Alter (Ptolemaeus) in exſilium miſſus et in via occiſus eſt: proinde alter (Mithrid.) optabat etc.

Cap. XII. Actiones inutiles ſunt ideo vitandae, nec exprimendum vitae genus eo-
rum,

pererrantium. Alienis ſe negotiis offerunt, ſemper
aliquid agentibus ſimiles. Horum ſi aliquem exeun-
tem de domo interrogaveris: Quo tu? quid cogi-
tas? reſpondebit tibi: „Non mehercule ſcio, ſed
„aliquos videbo, aliquid agam.“ Sine propoſito va-
gantur, quaerentes negotia: nec quae deſtinaverunt,
agunt, ſed in quae incurrerunt. Inconſultus illis va-
nusque curſus eſt, qualis formicis, per arbuſta re-
pentibus; quae in ſummum cacumen, deinde in imum
inanes aguntur. His plerique ſimilem vitam agunt, 2
quorum non immerito quis inquietam inertiam dixe-
rit. Quorundam, quaſi ad incendium currentium,
miſereris: usque eo impellunt obvios, et ſe aliosque
praecipitant: quum interim cucurrerint, aut ſaluta-
turi aliquem non reſalutaturum, aut funus ignoti ho-
minis proſecuturi, aut iudicium ſaepe litigantis, aut
ſponſalia ſaepe nubentis, et lecticam aſſectati, qui-
busdam locis et ipſi tulerint. deinde domum cum ſu-
pervacua redeuntes laſſitudine, iurant neſciſſe ſe ipſos,
quare exierint, ubi fuerint, poſtero die erraturi per
eadem illa veſtigia. Omnis itaque labor aliquo refe-
ratur, aliquo reſpiciat. Non induſtria, inquietos et 3
inſanos [a] falſae rerum imagines agitant. nam ne illi
quidem

Cap. XII. a. *falſae rerum imagines*. Gronov. excluſit recte *ro*-*ſed* ante *falſae*: e codd.

rum, qui aliena negotia captantes (Saragios noſter, *πολυπράγμονας*, Ardeliones appellat Phaedrus II, 5. al.) nihil agunt et deridentur.

1. *formicis — aguntur*] Haec contra hiſtoriam naturalem dicta eſſe, vix quemquam huius hiſtoriae curioſum fugiet. Iam Plinius XI, 36. bip. aliique ante eum et Senecam hoc docuerunt. Horat. I. Sat. I, 33. Formica magni laboris — exemplo eſt.

2. *Salutaturi*] Spectat hoc ad officia, quae honoris cauſa patronis aliisque praeſtantioribus praeſtabantur matutina ſalutatione, ſaepe ne admiſſa quidem a nomenclatore i. ſervo, cuius et erat, ſalutantes excipere (§. 3.). Et ſequen-

quidem ſine aliqua ſpe moventur, proritat illos alicuius rei ſpecies, cuius vanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo unumquemque ex his, qui ad augendam turbam exeunt, inanes et leves cauſae per urbem circumducunt, nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: et quum multorum fruſtra liminibus illiſus nomenclatores perſalutavit; a multis excluſus, neminem ex omnibus difficilius domi, quam
4 ſe, convenit. Ex hoc malo dependet illud teterrimum vitium, auſcultatio, et publicorum ſecretorumque inquiſitio, et multarum rerum ſcientia, quae nec tuto narrantur, nec tuto audiuntur. Hoc ſecutum puto Democritum, ita coepiſſe: „Qui tranquille vo„let vivere, nec privatim agat multa, nec publice!" ad ſupervacua ſcilicet referentem. Nam ſi neceſſaria ſunt, et privatim et publice non tantum multa, ſed innumerabilia agenda ſunt: ubi vero nullum officium ſolemne nos citat, inhibendae actiones ſunt.

XIII. Nam qui multa agit, ſaepe fortunae poteſtatem ſui facit: quam tutiſſimum eſt raro experiri, ceterum ſemper de illa cogitare, et ſibi nihil de fide eius promittere. Navigabo, niſi ſi quid inciderit: et praetor fiam, niſi ſi quid obſtiterit: et negotiatio mi-
2 hi reſpondebit, niſi ſi quid intervenerit. Hoc eſt, quare ſapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. non illum caſibus hominum excepimus, ſed erroribus: nec illi omnia, ut voluit, cedunt, ſed ut cogitavit. inprimis autem cogitavit, aliud poſſe propoſitis ſuis reſiſtere. Neceſſe eſt autem levius ad animum pervenire deſtitutae cupiditatis dolorem, cui ſucceſſum non utique promiſeris.

XIV.

ſequentia, ut funus quis proſequatur, amico in iudicio adſit tanquam teſtis aut advocatus etc. ad officia pertinent.

4. *Democritum*] Locum e Stobaeo adduximus ad de Ira III, 6, 2. cf. ſupra ad 2, 3.

Cap. XIII. Democriti dictum explicare pergit.

XIV. Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis deſtinatis rebus indulgeamus. tranſeamus in ea, in quae nos caſus deduxerit: nec mutationes aut conſilii aut ſtatus pertimeſcamus: dummodo nos levitas, inimiciſſimum quieti vitium, non excipiat. Nam et pertinacia neceſſe eſt anxia et miſera ſit, cui fortuna ſaepe aliquid extorquet: et levitas multo gravior, nusquam ſe continens. Vtrumque infeſtum eſt tran-
qnillitati, et nihil mutare poſſe, et nihil pati. Vti- 2
que animus ab omnibus externis in ſe revocandus eſt: ſibi confidat, ſe gaudeat, ſua ſuſpiciat, recedat, quantum poteſt, ab alienis, et ſe ſibi applicet, damna non ſentiat, etiam adverſa benigne interpretetur. Nuntiato naufragio, Zeno noſter, quum omnia ſua audiret ſubmerſa, iubet, inquit, me fortuna expeditius philoſophari. Minabatur Theodoro philoſopho tyrannus mortem, et quidem inſepultam. Habes, inquit,

Cap. XIV. Et pertinacia et levitas vitandae ſunt: ut tranquillitas animi conſervetur.

1. *Tranſeamus — excipiat*] Laudat ad haec Lipſius (e Stob. I, 9. et p. 16. Gesn. III. Serm. p. 83 et 79. Schow.). Ἀριςοτέλης εἶπεν· „Ἐπειδὴ μὴ γίνεται „τὰ πράγματα, ὡς βϰλόμε-„θα, δεῖ βούλεσθαι, ὡς „γίνεται.“ Deinde: Ἐκ τομαρίων τϰ͂ Ἀριςωνύμου· Κυβερνήτου μὲν ἔργον ἀγαθοῦ εἰς τὰς τῶν πνευμάτων μεταβολὰς ἁρμόσασθαι, ἀνδρὸς δὲ σοφοῦ πρὸς τὰς τῆς τύχης (antea hic legebatur: ψυχῆς: τύχης recepit Schow. e codd.).

2. *Zeno*] Citicus. Mercator purpuram Tyro venalem in Graeciam advehi iubens navis iuxta Pyraeeum fregit; atque annos XXX. natus ad Craterem ſe applicavit. Cf. Diogen. Laert. VII, 4 et 5. ibiq. Menagius et Caſaub. qui noſtrum locum non neglexerunt. *Theodoro*, philoſopho Platonico et Cyrenaico; vixit circa Ol. 120. praeceptor Bionis. Cf. Fabric. Bibl. gr. Vol. III. p. 189. 615. Cic. Tuſc. Diſp. I, 43. Quid? Cyrenaeum Theodorum, philoſophum non ignobilem, nonne miramur? cui quum Lyſimachus rex crucem minaretur, Iſtis quaeſo, inquit, iſta horri-

quit, cur tibi placeas: hemina ſanguinis in tua po-
teſtate eſt. nam quod ad ſepulturam pertinet, o te
ineptum, ſi putas intereſſe, ſupra terram, an infra
3 putreſcam. Canus Iulius, vir inprimis magnus, cu-
ius admirationi ne hoc quidem obſtat, quod noſtro
ſeculo natus eſt, cum Caio diu altercatus, poſtquam
abeunti, ᵃ Phalaris ille dixit: „Ne forte ineptâ ſpe
„tibi blandiaris, duci te iuſſi!“ „Gratias,“ inquit,
„ago, optime princeps!“ Quid ſenſerit, dubito: mul-
ta enim occurrunt mihi. Contumelioſus eſſe voluit,
et oſtendere quanta crudelitas eſſet, in quâ mors be-
neficium erat? An exprobravit illi quotidianam de-
mentiam? agebant enim gratias, et quorum liberi
4 occiſi, et quorum bona ablata erant. An tanquam li-
bertatem libenter accepit? Quidquid eſt, magno
animo reſpondit. Dicet aliquis: Potuit poſt haec iu-
bere illum Caius vivere. Non timuit hoc Canus: no-
ta erat Caii in talibus imperiis fides. Credisne, illum
decem medios usque ad ſupplicium dies ſine ullâ ſol-
licitudine exegiſſe? veriſimile non eſt, quae vir ille
dixerit, quae fecerit, quam in tranquillo fuerit? Lu-
debat

Cap. XIV. a. *Phalaris ille dixit.* Bene tyrannus ille Agrigentinus (ad de Ira II, 5, 1.) cum Caligula comparatur. Hinc facile *falleris*, quod vulgatos libros obtinet, e. c. Eraſm. oriri potuit. Regula tamen critica quoque tyrannum Siculum hic tuetur, qua difficiliorem librarii doctrinae lectionem faciliori praeferre iubemur. Lipſio igitur accedo.

horribilia minitare purpuratis tuis! Theodori quidem nihil intereſt, humine an ſublime putreſcat. Tuſc. Diſp. V, 40. extr. Theodorus Lyſimacho, mortem minitanti: magnum vero, inquit, effeciſti, ſi cantharidis vim aſſecutus es! Hoc noſtri *he-mina ſanguinis* i. dimidius ſextarius exprimit.

4. *decem — dies*] Ex Tiberiano Senatusconſulto cautum erat, ut poena damnatorum in decimum diem ſemper differretur. Sueton. Tib. 75. cf. Lipſium ad Tacit. Annal. III, 51. *veriſi-*

debat latrunculis, quum centurio, agmen periturorum
trahens, [b] illum quoque excitari iubet. Vocatus nu-
meravit calculos, et ſodali ſuo: „Vide," inquit, „ne
„poſt mortem meam mentiaris te viciſſe!" Tum an- 5
nuens centurioni, „Teſtis," inquit, „eris, uno me
„antecedere." Luſiſſe tu Canum illâ tabulâ putas? il-
luſit. Triſtes erant amici talem amiſſuri virum. „Quid
„moeſti," inquit, „eſtis? Vos quaeritis, an immor-
„tales animae ſint: ego iam ſciam." nec deſiit in ipſo
veritatem ſine ſcrutari, et ex morte ſua quaeſtionem
habere. Proſequebatur illum philoſophus ſuus: nec
iam procul erat tumulus, in quo Caeſari Deo noſtro
fiebat quotidianum ſacrum. „Quid," inquit, „Cane,
„nunc cogitas? aut quae tibi mens eſt?" „Obſer-
„vare," inquit „Canus, propoſui illo velociſſimo mo-
„mento, an ſenſurus ſit animus, exire ſe." promi-
ſitque, ſi quid exploraſſet, circumiturum amicos, et
indicaturum quis eſſet animarum ſtatus. Ecce in me- 6
dia

b. *illum quoque excitari.* Gron. e codd. et edd. priſcis dedit. Antea: *et illum citari.* Parum tamen refert, utrum praeferas.

*riſimile non eſt*, pro iis, *quae* — ſi ex iis coniecturam ceperis, quae —? *latrunculis* ſ. duodecim ſcriptis. Erat genus noſtri ludi, qui hodie Schach, des échecs vocatur. In ludo tamen ſchachico noſtro non tam id quaeritur, quot latrones (officiers et pions) tibi reſtent, ſed quinam ſit ludi ſtatus etc. igitur de numerandis calceis ſermo eſſe ibi nequit. Convenit proinde melius in noſtrum Damenſpiel (jeu de dames), in quo numeri maior ſaltem ratio haberi ſolet. cf. Gesner. ad Chreſtom. Plin. XV, 25. p. 155. ſq. inprimis Erneſti Clav. Cic. voc. Scriptorum ludus, ubi ſaniora traduntur.

5. *philoſophus ſuus*] De hoc more romano quaedam adnotavimus ad Conſol. ad Marc. c. 4, 1. Lineas diſputationis de hac re ducere, poſthac memini Erneſtium Exc. XV. ad Sueton. Tiber. c. 46. *Caeſari* Caligulae. Dio Caſſ. LIX, 26 et 28. *promiſitque — ſtatus.* Vanum

dia tempeſtate tranquillitas! ecce animus aeternitate dignus, qui fatum ſuum in argumentum veri vocat, qui in ultimo illo gradu poſitus exeuntem animam percontatur, nec usque ad mortem tantum, ſed aliquid etiam ex ipſa morte diſcit! Nemo diutius philoſophatus! ſed non raptim relinquetur magnus vir, et cum cura dicendus: dabimus te in omnem memoriam, clariſſimum caput, Caianae cladis magna portio!

XV. Sed nihil prodeſt privatae triſtitiae cauſas abiecisse. Occupat enim nonnunquam odium generis humani, et occurrit tot ſcelerum felicium turba, quum cogitaveris, quam ſit rara ſimplicitas, quam ignota innocentia, et vix unquam, niſi quum expedit, fides, et libidinis lucra damnaque pariter inviſa, et ambitio usque eo iam ſe ſuis non continens terminis, ut per turpitudinem ſplendeat. Agitur animus in noctem, et velut everſis virtutibus, quas nec ſperare licet, nec
2 habere prodeſt, tenebrae oboriuntur. In hoc itaque flecten-

num non fuiſſe hoc promiſſum, narrat Plutarch. ap. Syncellum p. 330. (qui tamen locus fugit P. Bayle Dict. hiſt. et crit. I. p. 603. a.) Antiocho enim Seleucienſi (fortaſſe ſuo philoſopho) de nocte per ſomnium apparuiſſe Canum eique expoſuiſſe τὰ περὶ διαμονῆς τῆς ψυχῆς καὶ καθαρωτέρου φωτὸς μετὰ τὴν ἔξοδον.

6. *Caianae cladis — portio*] ingentium damnorum, quae Caligula orbi intulit, tu unus magna pars!

Cap. XV. Odio generis humani abiecto et faſtidio rerum humanarum evitato, vanitates aequo animo ſunt ferendae: nec bonorum exitu malo contriſtemur. Deinde continua ſimulatio et obſervantia ſua vitanda. Otium, ſomnus, féſti dies etc. refectioni adhibeantur.

1. *et vix unquam*] occurrit *fides*, niſi cum utilitate ſit coniuncta: tum occurrunt *libidinis lucra damnaque* i. homines, qui voluptatibus illicitis divitias ſibi pepererint profuderintve. *Agitur animus* eorum, qui haec viderint et cogitaverint, *in noctem*, fit moeſtus et exoſus genus humanum. Poetice haec expreſſa ſunt, niſi e poeta quodam deſumta. *ſperare* in aliis, *habere* in ſe ipſo.

flectendi ſumus, ut omnia vulgi vitia non invisa no-
bis, ſed ridicula videantur: et Democritum potius
imitemur, quam Heraclitum. Hic enim quoties in
publicum proceſſerat, flebat: ille ridebat. huic omnia
quae agimus, miſeriae; illi ineptiae videbantur. Ele-
vanda ergo omnia, et facili animo ferenda: huma-
nius eſt deridere vitam, quam deplorare. Adiice, 3
quod de humano quoque genere melius meretur qui
ridet illud, quam qui luget. Ille et ſpei bonae ali-
quid relinquit: hic tamen ſtulte deflet, quae corrigi
poſſe deſperat; et univerſa contemplatus, maioris
animi eſt, qui riſum non tenet, quam qui lacrimas,
quando leviſſimum affectum animi movet, et nihil
magnum, nihil ſeverum, nec ſerium quidem, ex tan-
to apparatu putat. Singula, propter quae laeti ac tri-
ſtes ſumus, ſibi quisque proponat, et ſciat verum eſſe,
quod Bion dixit: „Omnia hominum negotia ſimilia
„[a] mimicis eſſe, nec vitam illorum magis ſanctam aut
„ſeveram eſſe, quam conceptus inchoatos." Sed ſa- 4
tius eſt, publicos mores et humana vitia placide acci-
pere, nec in riſum, nec in lacrimas excidere. Nam
alienis malis torqueri, aeterna miſeria eſt: alienis de-
lectari malis, voluptas inhumana. ſicut illa inuti-
lis humanitas, flere, quia aliquis filiam efferat, et



Cap. XV. a. *mimitis.* Haec lectio debetur Pinciano, cui et Lipſius et Gataker ad Antonin. p. 389, 10. aſſentiuntur. Plerique MSS. *initiis:* alii *nuptiis.* Reliqua tamen ſenſu idoneo carent: *quam conceptus inchoatos:* quae quidem lectio facta eſt e ſcriptura codd. *conceptus nichilo natos:* aut: *conceptum nihilo natum.* Hariolationibus non indulgeo, exſpectans meliores codd.

2. *Democritum — Heraclitum*] cf. ad de Ira II, 10, 2.

3. *Bion*] cf. ad VIII, 2. Vbi tamen haec comparatio ſcriptoris aeſtimati in antiquitate occurrerit, e fragmentis eius colligi nequit: neque haec ipſa, quantum ſciam, usquam graece nunc exſtat. Ceterum cf. Var. lect.

frontem ſuam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, ut dolori tantum des quantum poſcit ratio, non quantum conſuetudo. Plerique enim lacrimas fundunt, ut oſtendant, et toties ſiccos oculos habent, quoties ſpectator defuit: turpe iudicantes, non flere,
5 quum omnes faciant. Adeo penitus hoc ſe malum fixit, ex aliena opinione pendere, ut in ſimulationem etiam ſimpliciſſima res, dolor, veniat! Sequitur pars, quae ſolet non immerito contriſtare, et in [b] ſolicitudinem adducere, ubi bonorum exitus mali ſunt. Vt Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exſilio vivere, Pompeius et Cicero clientibus ſuis praebere cervicem: Cato ille, virtutum viva imago, incumbens gladio, ſimul de ſe ac de Republica palam fa-
6 cere. Neceſſe eſt torqueri, tam iniqua praemia fortunam perſolvere. et quid ſibi quisque nunc ſperet, quum videat peſſima optimos pati? Quid ergo eſt? vide quomodo quisque illorum tulerit: et ſi fortes fuerunt, ipſorum illos animos deſidera; ſi muliebriter et ignave periere, nihil periit. Aut digni ſunt, quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorum deſideretur ignavia. Quid enim eſt turpius, quam ſi maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, et dicamus: Tanto fortior, tanto felicior! humanos effugiſti caſus, livorem, morbum: exiſti ex cuſtodiâ: non tu dignus malâ fortunâ

b. *ſolicitudinem* dedit Gronov. e codd. ap. Grut. recte. Antea: *ſolitudinem*, inepte.

4. *frontem ſuam fingere*] in triſtitiae ſpeciem.

5. *Rutilius*] vid. ad Conſol. ad Marc. XXII, 2. *Pompeius* Ptolemaeo puero tradidit, qui cliens eius erat, patre per Gabinium auctore Pompeio in regnum reſtituto. Lipſius intelligit de Septimio, qui olim ordines ſub eo duxerat. *Cicero* Popillio cervicem praebuit, quem defenderat. *palam facere* utrumque uno eodemque tempore periiſſe. Cf. Ep. 104.

nâ diis viſus es, ſed indignus in quem iam aliquid
fortuna poſſet! Subducentibus vero ſe, et in ipſa 7
morte ad vitam reſpectantibus manus iniiciendae ſunt.
Neminem flebo laetum, neminem flentem. ille lacri-
mas meas ipſe abſterſit: hic ſuis lacrimis effecit, ne
ullis dignus ſit. Ego Herculem fleam, quod vivus
uritur, aut Regulum, quod tot clavis configitur, aut
Catonem, quod [c] vulnera ſua fortiter tulit? Omnes
iſti levi temporis impenſâ invenerunt, quomodo ae-
terni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt.
Eſt et illa ſolicitudinum non mediocris materia, ſi te 8
anxie componas, nec ulli ſimpliciter oſtendas: qualis
multorum vita eſt, ficta, et oſtentationi parata. Tor-
quet enim aſſidua obſervatio ſui, et deprehendi ali-
ter, ac ſolet, metuit: nec unquam curâ ſolvimur, ubi
toties nos aeſtimari putamus, quoties aſpici. Nam et
multa incidunt, quae invitos denudent: et ut bene
cedat tanta ſui diligentia, non tamen iucunda vita,
aut ſecura eſt, ſemper ſub perſona viventium. At illa 9
quantum habet voluptatis ſincera et per ſe ornata ſim-
plicitas, nihil obtendens moribus ſuis? Subit tamen
et haec vita contemtus periculum, ſi omnia omnibus



patent.

c. *vulnera ſua fortiter tulit.* Lectio eſt bona MSS. et edd. fere omnium. Muretus dederat e coni. *quod vulnus ſuum iteraverit?* (reſpiciens ad Senec. ep. 24. poſt init. et Plutarch.). Lipſius emendat: *quod vulnera ſibi fortiter intulit?* Trillerus (Obſſ. crit. p. 140.) proponit: — *fortiter rupit?* Sed his meris coniectaneis ſuperſedebimus, lectione vulgata et ſalva et bonum ſenſum fundente. Nonne enim is, qui vulnus, quod ſibi ipſe intulerat, et deinde a medico obligatum ruperat, *fortiter tuliſſe* dicendus eſt?

7. *manus iniiciendae ſunt*] vi abigendi ſ. poena afficiendi ſunt illi timidi homines, *Herculem — uritur* in monte Oeta. Cf. Apollod. II, 7, 7. *impenſâ*, quatenus ſibi ipſi mortem conſciverunt, ideoque vitae ſibi reliquae iacturam fecerunt.

8. *ſub perſona*] ut hiſtrio, quocum ſaepe homines comparantur. Cf. Gataker. ad Antonin. p. 389. ſq. 438.

patent. ſunt enim qui faſtidiant, quidquid propius
adierunt. Sed nec virtuti periculum eſt, ne admota
oculis reviléſcat: et ſatius eſt ſimplicitate contemni,
quam perpetua ſimulatione torqueri. Modum tamen
rei adhibeamus. multum intereſt, ſimpliciter vivas,
an negligenter. Multum et in ſe recedendum eſt;
converſatio enim diſſimilium bene compoſita diſturbat,
et renovat affectus, et quidquid imbecillum in ani-
10 mo, nec percuratum eſt, exulcerat. Miſcenda tamen
iſta, et alternanda ſunt, ſolitudo et frequentia. Illa
nobis faciet hominum deſiderium, haec noſtri: et erit
altera alterius remedium. odium turbae ſanabit ſoli-
tudo, taedium ſolitudinis turba. Nec in eâdem in-
tentione aequaliter retinenda mens eſt, ſed ad iocos
revocanda. Cum pueris Socrates ludere non erube-
ſcebat; et Cato vino laxabat animum, curis publicis
11 fatigatum: et Scipio triumphale illud et militare cor-
pus movit ad numeros, non molliter ſe infringens, ut
nunc mos eſt etiam inceſſu ipſo ultra muliebrem mol-
litiem fluentibus; ſed ut illi antiqui viri ſolebant, in-
ter luſum ac feſta tempora, virilem in modum tripu-
diare,

9. *converſatio — diſturbat*] conſilia bona corrumpuntur converſatione malorum hominum. Cf. de Ira III, 8.

10. *Socrates*] Narrat etiam Valer. Max. VIII, 8. ib. Intpp. *Cato;* de Catone Uticenſi intelligas noſtrum, Plutarcho narrante fretus. Locus Horatii Od. III, 21, 11. huc non ſpectat, ſed ad Catonem maiorem.

11. *Scipio*] Africanus. Quaedam de hac re attigit Liv. XXIX, 19. ſq. *ut nunc mos — fluentibus*; attigit Nat. Q. VII, 31. Cantandi et ſaltandi obſcoena ſtudia effeminatos tenent, ait Seneca pater, et mollitie corporis certare cum feminis, noſtrorum adoleſcentium ſpecimen eſt. Jam Horatii tempore hic mos ſaltationibus ionicis, i. obſcoenis, ad libidines excitandas aptis delectandi, ex quo puellae ionicae Romanis proceribus in deliciis eſſe coepere, Romae invaluit. Mox eas imitatae ſunt romanae puellae et ipſi viri. Horat. Od. III, 6, 21. ib. Intpp. inprimis Böttiger.

diare, non facturi detrimentum, etiam ſi ab hoſtibus ſuis ſpectarentur. Danda eſt remiſſio animis: meliores acrioresque requieti ſurgent. Vt fertilibus agris non eſt imperandum, cito enim exhauriet illos nunquam intermiſſa fecunditas: ita animorum impetus aſſiduus labor frangit. Vires recipient paulum reſoluti
et remiſſi. Naſcitur ex aſſiduitate laborum, animo- 12
rum hebetatio quaedam, et languor: nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, niſi naturalem quandam voluptatem haberet luſus iocusque, quorum frequens uſus, omne animis pondus omnemque vim eripiet. Nam et ſomnus refectioni neceſſarius eſt: hunc tamen ſi per diem noctemque continues, mors erit. Multum intereſt, remittas aliquid, an ſolvas. Legum conditores feſtos inſtituerunt dies, ut ad hilaritatem homines publice cogerentur: tanquam neceſſarium la-
boribus interponentes temperamentum. Et magni, ut 13
[d] didici, viri quidam ſibi menſtruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem inter et otium et curas dividebant; qualem Pollionem Aſinium, oratorem magnum, meminimus, quem nulla res ultra decimam retinuit. ne epiſtolas quidem poſt eam horam legebat, ne quid novae curae naſceretur: ſed totius diei laſſitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt, et in poſtmeridianas horas



d. *didici.* recepi in textum hanc Lipſii coniecturam. Antea: *dixi*: at nusquam dixerat.

12. *Nam et ſomnus — mors erit*] Lipſius laudat Platon. de legg. VII. p. 361. b. Tom. VIII. bip. ubi eadem ſententia occurrit. *cogerentur* congregarentur.

13. *Pollionem Aſinium*] Cf. ad de Ira III, 23, 3. *decimam*, quartam horam poſtmeridianam, ex noſtro more loquendi, coenae et curae corporis ap. Romanos deſtinatam. *interiunxerunt* ſc. ſe a gravioribus laboribus: ab aurigis metaphora ſumta eſt; qui interiungunt, quum quieſcunt

14 horas aliquid levioris operae diſtulerunt. Maiores
quoque noſtri novam relationem, poſt horam deci-
mam, in ſenatu fieri vetabant. Miles vigilias dividit,
et nox immunis eſt ab expeditione redeuntium. In-
dulgendum eſt animo: dandumque ſubinde otium,
quod alimenti ac virium loco ſit: et in ambulationi-
bus apertis vagandum, ut coelo libero et multo ſpi-
ritu augeat attollatque ſe animus. Aliquando vectatio
iterque et mutata regio vigorem dabunt, convictusque
et liberalior potio: nonnunquam et usque ad ebrie-
tatem veniendum, non ut mergat nos, ſed ut depri-
15 mat. Eluit enim curas, et ab imo animum movet:
et ut morbis quibusdam, ita triſtitiae medetur: Li-
berque non ob licentiam linguae dictus eſt inventor
vini, ſed quia liberat ſervitio curarum animum, et
aſſerit, vegetatque et audaciorem in omnes conatus
facit. Sed ut libertatis, ita vini ſalubris moderatio
eſt. Et Solonem, Arceſilaumque indulſiſſe vino cre-
dunt, Catoni ebrietas obiecta eſt: facilius efficiet,
quisquis obiecerit, hoc crimen honeſtum, quam tur-
pem Catonem. Sed nec ſaepe faciendum eſt, ne ani-
mus malam conſuetudinem ducat: et aliquando tamen
in exſultationem libertatemque extrahendus, triſtisque
16 ſobrietas removenda paulisper. Nam, ſive Graeco poëtae
cre-

ſcunt leviter et pauſant. Senec. Ep. 83.

14. *Maiores noſtri — vetabant*] vel ut corpora curarent, vel quia Senatusconſultum poſt occaſum ſolis factum nec ratum quidem erat. Aul. Gell. Nat. Att, 14, 7. *vigilias* in quaternas; et eas ſingulas trium horarum. *deprimat*, avocet animum ab intentione nimia et curis altioribus.

15. *Solonem*] Ipſe de ſe canit: Ἔργα δὲ Κυπρογενοῦς νῦν μοι φίλα, καὶ Διονύσου, καὶ Μουσέων, ἃ τίθησ' ἀνδράσιν εὐφροσύνας. Brunk. Gnomici poet. graec. p. 73, 11. *Arceſilaumque* Academicum. Diog. Laert. IV, 41. ſq.

16. *Graeco poetae*] Lipſius laudat illud Anacreontis: *θέλω, θέλω μανῆναι*. Horat. III.

credimus, „aliquando et inſanire iucundum eſt:“ ſive Platoni, „fruſtra poëticas fores compos ſui pe„pulit:“ ſive Ariſtoteli, „nullum magnum inge„nium ſine mixtura dementiae fuit.“ Non poteſt grande aliquid et ſupra ceteros loqui niſi mota mens. Quum vulgaria et ſolita contemſit, inſtinctuque ſacro ſurrexit excelſior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non poteſt ſublime quidquam et in 17
arduo poſitum contingere, quamdiu apud ſe eſt. Deſciſcat oportet a ſolito, et efferatur, et mordeat frenos, et rectorem rapiat ſuum: eoque ferat quo per ſe timuiſſet eſcendere. Habes, Serene cariſſime, quae poſſint tranquillitatem tueri, quae reſtituere, quae ſurrepentibus vitiis reſiſtant. Illud tamen ſcito, nihil horum ſatis eſſe validum, rem imbecillam ſervantibus, niſi intenta et aſſidua cura circumeat animum labentem.

III. Od. 19, 18. *Platoni.* Locus exſtat in Phaedro (T. X. p. 317. a. bip.) ὃς δ᾽ ἂν ἄνευ Μουσῶν ἐπὶ ποιητικὰς θύρας ἀφίκηται, πεισθεὶς ὡς ἄρα ἐκ τέχνης ἱκανῶς ποιητὴς ἐσόμενος, ἀτελὴς αὐτός τε καὶ ἡ ποίησις ὑπὸ τῆς τῶν μαινομένων ἡ τοῦ σωφρονοῦντος ἠφανίσθη. *Ariſtoteli.* Lipſius laudat Problem. §. 30. Quaeſt. 1. Cur homines, qui ingenio claruerunt, vel in ſtudiis Philoſophiae, vel in republica, vel carmine pangendo, melancholici omnes fuerunt? Quo reſpexit Cic. Tuſc. Diſpp. I, 33. ubi cf. Intpp. *Quum vulgaria — mortali.* Cic. N. D. II, 66. Nemo vir magnus ſine aliquo afflatu divino unquam fuit.

# DE
# CONSTANTIA SAPIENTIS
## SIVE
## QVOD IN SAPIENTEM NON CADIT INIVRIA
## LIBER VNVS
## AD
# ANNAEVM SERENVM.

### ARGVMENTVM.

*A Laudibus Stoicorum orditur, quos eo nomine praefert ceteris omnibus Philoſophis, quod non molliter et blande, ſed viriliter agunt, et nos eo ducere tentant, ut ſupra omnem fortunam emineamus. Iam mentione M. Catonis facta et abiectione iniecta, nonne Cato contumeliis affectus verberibus et ſputis? tranſit ad paradoxon Stoicorum tractandum: ſapientem non affici iniuria.* C. 1 et 2. *Ab hac abiectione tam adverſus hoc dogma, quam adverſus reliqua Stoicorum decreta rigidiora, ingreditur in materiem, et docet, Catonem iniuriis non eſſe affectum: fuit enim ſapiens, in quem nulla iniuria cadit. Quod tamen ea mente dici ait noſter, non ut omnino non fiat, ſed ut eam non admittat. Feritur quidem ſapiens, ſed non laeditur, quippe qui intactus et impenetrabilis eſt iniuriis et contumeliis* — IV, 4. *Dividit deinde dicenda in duas partes, idque a diſcrimine Iniuriae et Contumeliae. Priore autem negat illam cadere in ſapientem, poſteriore nec hanc. Quod ad iniuriam attinet,* 1) *ea malum eſt, quod in ſapientem cadere nequit.* 2) *Iniuria detrahit et deminuit: ſapienti autem nihil eripitur, quippe qui in ſe habet omnia repoſita, ideoque extra iniuriam et fortunae ludibria poſitus eſt, ut Stilpo philoſophus.* IV, 4 — VII, 2. 3) *Fortis ab infirmo non laeditur: non ergo a malitia virtus. Refellit deinceps obiectionem: atqui Socrates nonne iniuria damnatus eſt, ita ut dicat, hoc ſine iniuria factum eſſe. Inimici quidem intulerunt iniuriam, ſed ille non accepit, ſapientia eius reiecit. Qua in re ſimilis eſt eius, qui veneni ipſi dati vim antidoto infringit, ſive, qui ſcelus non patitur, quod alius*

ei

*ei facere tentat.* VII, 2 — VIII. 4) *Iniuria cum iniuſtitia mixta eſt, e quibus neque haec, neque illa in ſapientem cadit.* 5) *Sapienti nemo prodeſt, ergo non laedit.* 6) *Quum Iniuria aut a ſpe aut a metu proficiſcatur, ſapiens neutro eorum tangitur.* 7) *Iniuriam denique nemo immota mente accipit: quae quum ſine perturbatione et ira eſſe nequit, et illa caret ſapiens, ut qui tam ira, quam perturbatione caret. Vſui autem eſt ſapienti iniuria, per quam experimentum ſui capit et virtutem tentat. Concludit hanc priorem tractationis partem adhortatione ad dogma hoc animis accipiendum.* VIII — X. *Altera pars circa contumeliam tota verſatur. Ac primum explicat, quid proprie ſit calumnia, quam a ſapiente alienam eſſe, docet, ſ. a ſapiente arcet.* C. X. 1) *quia ſapiens magnitudinem ſuam novit, ideo contumelia ad eum non pertinet, quippe quam nomen et rem a contemtu habere putat.* C. XI. 2) *Quum nemo niſi ſuperbus et inſolens contumeliam infert, ſapiens tales ſpernit.* 3) *Nemo maiorem atque meliorem ſe contemnit: is autem eſt ſapiens. Ergo in ſe dicta ridet, ut in conviviis ioculos puerorum. Sed quid? fert igitur haec omnia ſapiens? non caſtigat aut compeſcit? imo facit interdum, ſicut illos ipſos pueros caſtigare ſolemus: non quia malum ille ſapiens acceperat ob iis, ſed quia fecerunt, et ut deſinant facere,* C. XI. XII. *Neque tamen hanc animi firmitatem alienam a viro ſapiente eſſe credere licet, quum et in aliis eam animadvertamus: e. c. in medico, qui phreneticis non iraſcitur. Scit enim ſapiens, omnes alios homines, qui non e praeceptis Philoſophiae vivant, inſanire, et ideo eſſe aegros. Iccirco nec iraſcitur, nec movetur contumeliis potentiorum, ditiorumque, aliorumque, e. c. mulieris, luxu et mollitie diffluentis eiusdemque imprudentis.* C. XIII. XIV. *Iam mixtim utramque, et iniuriam et contumeliam, refutat. Nam quum ſecuritas propria eſt ſapientis, illa carere debet, ſi alterutram accipit aut accipere poteſt. Simile et Epicurei praeceperant, ſed minus fortiter: Raro ſapienti intervenit Fortuna.* C. XV. *Haec naturae non repugnant: ſenſus enim doloris non detrahitur iniuriis, ſed nomen. Denique levia pleraque, quibus vulgus offenditur, reiicienda ſunt et ridenda, ne ipſe ridearis.* — C. XVIII. *Concludit admonitione, quomodo et tironi et qui iam ad philoſophiam pervenit, iniuriae ſint ferendae. Illi cum morſu aliquo animi et colluctatione: huic ſine alterutro: victor enim iam agit ante ſe utramque et triumphat.*

*Quo tempore ſcriptus ſit hic liber, ſatis certo definiri nequit. Si Lipſii iudicium ſequaris, editus eſt ſub tempus libri De Tranquillit. An. cui vulgo etiam ante Lipſium iunxerant: fortaſſe magis propterea, quod ad eundem Serenum miſſus erat, quam quod*

pro

*pro ſecunda parte iſtius libri haberi debeat. Nam volumen per ſe efficere manifeſtum eſt.*

*Quum dogmata, quae noſter in hoc libro expoſuit, potiſſima ſunt in iis, quae ad philoſophiam moralem Stoicorum pertinent, non opus eſt, ut ii hic adducantur, quorum ſcripta eiusdem argumenti laudari poſſent. Cf. Fabric. Bibl. Graec.* Vol. III. *in Catalogo Stoicorum* Chryſippus p. 546, Cleanthes p. 551. ſqq. Panaetius p. 569. *al.*

## I.

Tantum inter Stoicos, Serene, et ceteros ſapien-
tiam profeſſos intereſſe, quantum inter feminas
et mares, non immerito dixerim: quum utraque tur-
ba ad vitae ſocietatem tantundem conferat, ſed altera
pars ad obſequendum, altera imperio nata ſit. Ce-
teri ſapientes molliter et blande, ut fere domeſtici et
familiares medici aegris corporibus, non quà opti-
mum et celerrimum eſt, medentur, ſed quâ licet:
Stoici virilem ingreſſi viam, non ut amoena ineunti-
bus videatur curae habent, ſed ut quamprimum nos
eripiant, et in illum editum verticem educant, qui
adeo extra omnem teli iactum ſurrexit, ut ſupra for-
2 tunam emineat. At ardua per quae vocamur, et con-
fra-

### Animadversiones.

Cap. I. Stoici praeſtant omnes ceteros philoſophos virili, quam ingrediuntur, via, quae initio quidem aſpera, ſed mox plana fit. Nec officit, quod ſapienti mala accidant.

1. *Ceteros — profeſſos*] i. philoſophos. Cynicos certe excipias, ait Lipſius, qui duritie et robore ſuper ipſos Stoicos: etſi dogmate fere conveniebant. At h. l. Cynicos ipſe excepit, quippe quos Stoici pro cognatis et ſuae partis addictis habuere. Cf. ap. Diog. Laert. VII, 121. Apollodorus ἐν τῇ ἠθικῇ. Lipſii Manuduct. ad Stoic. phil. I, 13. p. 42. ſq. *turba* i. pars. *Ceteri ſapientes — emineat.* Pro vulgata opinione de philoſophis haec eadem venditat Hermotimus ap. Lucian. T. IV. p. 21. bip. — ἤκουον ἁπάντων λεγόντων ὡς οἱ μὲν Ἐπικούρειοι γλυκόθυμοι, καὶ φιλήδονοί εἰσιν·

fragoſa ſunt. Quid enim plano aditur excelſum? Sed ne tam abrupta quidem ſunt, quam quidam putant: prima tantum pars ſaxa rupesque habet, et invii ſpeciem, ſicut pleraque ex longinquo ſpeculantibus [a] abſciſa et connexa videri ſolent, quum aciem longinquitas fallat. Deinde propius adeuntibus eadem illa, quae in unum congeſſerat error oculorum, paulatim adaperiuntur: tum illis, quae praecipitia ex intervallo apparebant, redit lene faſtigium. Nuper 3
quum incidiſſet mentio M. Catonis, indigne ferebas (ſicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem aetas ſua parum intellexiſſet, quod ſupra Pompeios et Caeſares ſurgentem infra Vatinios poſuiſſet: et tibi indignum videbatur, quod illi diſſuaſuro legem, toga in foro eſſet

### Varietas Lectionis.

Cap. I. a. *abſciſa:* omnes MSS. dant. Haec forma verbi, *abſcidere* noſtro familiarior eſt quam altera, *abſcindere:* e. c. de Ira I, 15, 2. De Clement. I, 14, 3. *abſcidat*, non: *abſcindat*. ib. 19, 5. *abſcidere*, non: *abſcindere*. Gronovium ſecutus ſum: quem et cf. ad Liv. XLIV, 5. ubi aut abolendum cenſet τὸ *abſciſſus*, aut non tam membranas, quam rationem aliquam et aurem decernere oportere, ubi ſit hoc aut illud ponendum.

*εἰσιν· οἱ Περιπατητικοὶ δὲ καὶ Φιλόπλουτοι καὶ ἐριστικοί τινες· οἱ Πλατωνικοὶ δὲ τετύφωνται καὶ Φιλόδοξοί εἰσι. περὶ δὲ τῶν Στωϊκῶν πολλοὶ ἔφασκον, ὅτι ἀνδρώδεις, καὶ πάντα γιγνώσκουσι· καὶ ὅτι ὁ ταύτην ἰὼν τὴν ὁδὸν μόνος βασιλεὺς, μόνος πλούσιος, μόνος σοφὸς καὶ συνόλως ἅπαντα.* *Medicos* plerumque hac aetate ſervos aut libertos fuiſſe, res nota vel e Cilani Antt. Rom.

2. Explicat, quae de Ira II, 13, 3. nude poſuerat. *adaperiuntur*, ſeparata in conſpectum veniunt. Eundem loquendi uſum iam ap. Virg. Aen. III, 275. 531. invenies, explicatum ab Heynio ad III, 410.

3. De *M. Catone* Vticenſi agi conſtat. Omnis hiſtoria teſtatur, e. c. Dio Caſſ. XXXVII, 22. XXXVIII, 3. Senec. Ep. 14. De lege tamen ambigi poteſt: utrum Metelli trib. pl. fuerit de Pom-

eſſet erepta, quodque a Roſtris usque ad arcum Fabianum per ſeditioſae factionis manus tractus, voces improbas, et ſputa, et omnes alias inſanae multitudinis contumelias pertuliſſet. Tunc ego reſpondi habere te quod Reipublicae nomine movereris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius, ac peſſimus quisque venundabat, et caeca cupiditate corrupti, non intelligebant, ſe, dum vendunt, et venire.

II. Pro ipſo quidem Catone ſecurum te eſſe iuſſit: nullum enim ſapientem nec iniuriam accipere, nec contumeliam poſſe; Catonem autem certius exemplar ſapientis viri nobis deos immortales dediſſe, quam Vlyſſem et Herculem prioribus ſeculis. Hos enim Stoici noſtri ſapientes pronuntiaverunt, invictos laboribus, contemtores voluptatis, et victores omnium
2 [a] terrorum. Cato cum feris manus non contulit, quas con-

Cap. II. a. *terrorum.* Lipſium ſequor. Antea: *terrarum.* *Terrores* viciſſe, non *terras* conſtat, et nexus poſtulat.

Pompeio in Italiam cum copiis vocante, an Caeſaris, de agro Campano dividendo. *arcum Fabianum.* Cic. Verr. Act. I, 7. ibi Aſconius haec habet: Arcus eſt iuxta Regiam in ſacra via, a Fabio Cenſore conſtructus, qui a devictis Allobrogibus Allobrox cognominatus eſt: ibique ſtatua eius poſita propterea eſt.

Cap. II. Nullus enim ſapiens nec iniuriam accipere nec contumeliam poteſt.

1. *Vlyſſem et Herculem — terrorum*] Iam antea monuimus, Stoicis fuiſſe proprium, fabulas allegorice interpretandi: quem morem etiam in Vlyſſe et Hercule ut ſapientibus extollendis adhibuerunt. De Vlyſſe nemo facile dubitaverit: Herculem vero ſapientem pronuntiari mirationem facere poſſit. Sed recorderis, fuiſſe magnam fabulatum ad Herculem ſpectantium varietatem: deinde Sophiſtas rhetorasque Hercule ad hominem fortem, virtutis amantem et ſapientem repraeſentandum uſos eſſe, c. c. Prodicum ap. Xenoph. Memor. Socrat. II, 1, 21. ſq. Ita factum eſt, ut Stoicis via muni-

conſectari venatoris agreſtisque eſt: nec monſtra igne
ac ferro perſecutus eſt, nec in ea tempora incidit,
quibus credi poſſet coelum unius humeris inniti, ex-
cuſſa iam antiqua credulitate, et ſeculo ad ſummam
perducto ſolertiam. Cum ambitu congreſſus, multi- 3
formi malo, et cum potentiae immenſa cupiditate,
quam totus orbis in tres diviſus ſatiare non poterat,
adverſus vitia civitatis degenerantis, et peſſum ſua
mole ſidentis, ſtetit ſolus, et cadentem Rempubli-
cam, quantum modo unâ retrahi manu poterat, reti-
nuit: donec vel abreptus, vel abſtractus, comitem ſe
diu ſuſtentatae ruinae dedit: ſimulque exſtincta ſunt,
quae nefas erat dividi. Neque enim Cato poſt liber- 4
tatem vixit, nec libertas poſt Catonem. Hinc tu pu-
tas iniuriam fieri potuiſſe a populo, quod aut praetu-
ram illi detraxit, aut togam? quod ſacrum illud ca-
put purgamentis oris aſperſit? Tutus eſt ſapiens, nec
ullâ affici aut iniuriâ, aut contumeliâ poteſt.

III. Videor mihi intueri animum tuum incenſum,
et effervescentem. paras acclamare: „Haec ſunt quae
auctoritatem praeceptis veſtris detrahant! magna pro-
mittis,

munita eſſet. Hinc quoque eius conſortium cum Muſis exortum eſt, quarum ductor, muſagetes, apud Romanos colebatur. Cf. Intpp. ad Sueton. Aug. 29. et Heynii Comment. Soc. Gotting. III, XXIII. ſq.

2. *unius hominis*] ſive Atlantis, ſive Herculis, qui in ſuccollando ei ſucceſſit.

3. *tres*] Caeſarem, Pompeium et Craſſum.

Cap. III. Tametſi ſapiens tentatur et laceſſitur, nulli tamen iniuriae obnoxius eſt. Cf. Lipſii Manud. ad ſtoicam Philoſophiam III, 18. p. 188. ſqq.

1. *veſtris*] i. Stoicis. Exprobrationes, quas hic in Stoicos coniectas vides, a primis inde temporibus huius ſectae contra eos depromtas eſſe, docet Lipſius Manud. ad Stoic. phil. I, 14. Quod autem cuicunque philoſopho magno, inprimis novae ſectae conditori, accidere ſolet, et Zenoni aliisque Stoicis

mittis, et quae ne optari quidem, nedum credi poſſint: deinde ingentia locuti, quum pauperem negaſtis eſſe ſapientem, non negatis ſolere illi et ſervum, et veſtem, et tectum, et cibum deeſſe; quum ſapientem negaſtis inſanire, non negatis et alienari, et parum ſana verba emittere, et quidquid vis morbi
2 cogit, audere; quum ſapientem negaſtis ſervum eſſe, iidem non itis infitias, et venum iturum, et imperata facturum, et domino ſuo ſervilia praeſtiturum miniſteria. Ita, ſublato alte ſupercilio, in eadem quae ceteri, deſcenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid et in hoc eſſe ſuſpicor, quod prima ſpecie pulchrum atque magnificum eſt: nec iniuriam nec contumeliam accepturum eſſe ſapientem.
3 Multum autem intereſt, utrum ſapientem extra indignationem, an extra iniuriam ponas. Nam ſi dicis, illum

cis evenit, ut verba nova, non res attuliſſe accuſarentur ab iis, qui eorum decreta animo complecti non poterant. At falſum id eſſe, docuit Tiedemann T. II. p. 427. ſqq. Chryſippus ideo dixit, Lipſio laudante: Διὸ καὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ τε μεγέθους καὶ τοῦ κάλλους πλάσμασι δοκοῦμεν ὅμοια λέγειν, καὶ οὐ κατὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. *quum pauperem — audere.* Fuſius haec explicat Lipſius Manud. ad Stoic. phil. III, 11 et 18. Docuerunt Stoici: ſapientem ſibi ſufficere; eius omnia eſſe non occupatione, ſed animo. Virtutes enim poſſidet, quae ſunt magnae aeſtimationis et pretii: ideoque ſolus eſt dives. Vid. Noſter de Benef. VII, 4. Neque ſapientem inſanire, docuere, i. nulla vi aut caſu virtutem iis eripi poſſe, Cleanthe auctore, et Seneca Ep. I. Horat. Serm. II, 3, 43. ſq. Quum omnia haec praecepta ad animum et virtutes ſpectarent, male ab aliis iisque adverſariis intellecta rixas pepererunt et exprobrationes: quibusdam, quae dicerent, a conſuetudine loquendi abhorrentibus (de Benefic. II, 35.). Cf. Cic. Paradox. V.

3. *indignationem*] i. utrum dicas, eum non curare iniuriam, an iniuriae non eſſe obnoxium.

illum aequo animo laturum, nullum habet privilegium. contigit illi res vulgaris, et quae diſcitur ipſa iniuriarum aſſiduitate, patientia. Si negas accepturum iniuriam, id eſt, neminem illi tentaturum
facere; omnibus relictis negotiis, Stoicus fio.“ Ego 4
vero ſapientem non imaginario honore verborum exornare conſtitui, ſed eo loco ponere, quo nulla permittatur iniuria. „Quid ergo? nemo erit qui laceſſat, qui tentet?“ Nihil in rerum natura tam ſacrum eſt, quod ſacrilegum non inveniat: ſed non ideo divina minus in ſublimi ſunt, ſi exſiſtunt, qui magnitudinem, multum ultra ſe poſitam, [a] non icturi
appetant. Invulnerabile eſt, non quod non feritur, 5
ſed quod non laeditur. Ex hac tibi nota ſapientem exhibeo. Numquid dubium eſt, quin certius robur ſit, quod non vincitur, quam quod non laceſſitur? quum dubiae ſint vires inexpertae: ac merito certiſſima firmitas habeatur, quae omnes incurſus reſpuit. Sic tu ſapientem melioris ſcito eſſe naturae, ſi
nullius illi iniuria nocet, quam ſi nulla ſit. Et illum 6
fortem virum dicam, quem bella non ſubigunt, nec admota vis hoſtilis exterret: non cui pingue otium eſt, inter deſides populos. Huiusmodi igitur ſapientem nulli eſſe iniuriae obnoxium. Itaque non refert, quam multa in illum coniiciantur tela, quum ſit nulli
penetrabilis. Quomodo quorundam lapidum inexpu- 7
gnabilis ferro duritia eſt, nec ſecari adamas, aut caedi, vel deteri poteſt, ſed incurrentia ultro retundit: quem-

Cap. III. a. *non icturi appetant.* E codd. reduxit Gron. Antea: *petant.*

5. *Numquid dubium — reſpuit*] cf. de Provid. 4.

6. *Huiusmodi — obnoxium*] reperas ex antecedentibus: dicam.

7. *Quomodo — retundit*] Nec noſtris artificibus lima anglica vel optima uſis ceſſiſſe gemmam adamantem conſtat. Neque tamen de politura

quemadmodum quaedam non poſſunt igne conſumi, ſed flammâ circumfuſâ rigorem ſuum habitumque conſervant: quemadmodum proiecti in altum ſcopuli mare frangunt, nec ipſi ulla ſaevitiae veſtigia, tot verberati ſeculis oſtentant: ita ſapientis animus ſolidus eſt, et id roboris collegit, ut tam tutus ſit ab iniuria, quam illa quae retuli.

IV. „Quid igitur? non erit aliquis qui ſapienti facere tentet iniuriam?“ Tentabit, ſed non perventuram ad eum. Maiore enim intervallo a contactu inferiorum abductus eſt, quam ut ulla vis noxia usque ad illum vires ſuas perferat. Etiam quum potentes, et imperio editi, et conſenſu ſervientium validi, nocere ei intendent: tam citra ſapientem omnes eorum impetus deficient, quam quae nervo tormentisve in altum exprimuntur, quum extra viſum exſilierunt,
2 citra coelum tamen flectuntur. Quid? tu putas, quum ſtolidus ille rex multitudine telorum diem obſcuraſſet, ullam ſagittam in Solem incidiſſe? aut demiſſis in profundum catenis Neptunum potuiſſe contingi? Vt coeleſtia humanas manus effugiunt, et ab his qui templa diruunt, aut ſimulacra conflant, nihil divinitati nocetur: ita quidquid fit in ſapientem proterve, petulan-

tura adamantis, quae pulvere ex eadem gemma petito fieri ſolet, et apud Veteres quoque in uſu fuiſſe videtur, nec de indomita eius per ignem vi (quam victam eſſe novimus) nunc ſermo eſt. Cf. quae Funke (*Naturgeſchichte und Technologie*, T. III. p. 157. ſqq.) de hac gemma collegit. *ſcopuli* promontoriorum etc.

Cap. IV. Vir ſapiens intactus et impenetrabilis eſt iniuriis et contumeliis.

1. *tentabit*] ſc. aliquis. *imperio ed.* ad imperium evecti. *nervo tormentisve*, cf. ad de Ira I, 9, 1.

2. *Stolidus ille Rex*] Xerxes. Herodot. VII, 33. ſq. 108. ſq. ibiq. laudat. Leonidam tela Perſarum ſolem obſcurantia deriſiſſe, et Xerxem

tulanter, ſuperbe, fruſtra tentatur. „At ſatius erat, 3
neminem eſſe qui facere vellet!“ Rem difficilem
optas humano generi, innocentiam. Et non fieri,
eorum intereſt qui facturi ſunt, non eius qui pati, ne
ſi fiat quidem, non poteſt. Immo neſcio, an magis
vires ſapientia oſtendat tranquillitatis inter laceſſen-
tia: ſicut maximum argumentum eſt imperatoris, ar-
mis viriſque pollentis, tuta ſecuritas et in hoſtium
terrâ. Dividamus, ſi tibi videtur, Serene, iniuriam 4
a contumeliâ. prior illa naturâ gravior eſt: haec
levior, et tantum delicatis gravis: quâ non laedun-
tur, ſed offenduntur. Tanta eſt tamen animorum
diſſolutio et vanitas, ut quidam nihil acerbius pu-
tent. Sic invenies ſervum, qui flagellis quam cola-
phis caedi malit, et qui mortem ac verbera tolerabi-
liora credat, quam contumelioſa verba. Ad tantas 5
ineptias perventum eſt, ut non dolore tantum, ſed
doloris opinione vexemur: more puerorum, quibus
metus incutit umbra, et perſonarum deformitas, et
depravata facies; lacrimas vero evocant nomina pa-
rum grata auribus, et digitorum motus, et alia,
quae impetu quodam erroris improvidi refugiunt.



xem verberaſſe Helleſpontum et carenas ut vincula inii-ciendas in mare curaſſe iratum conſtat ex locis adductis.

3. *Et non fieri — poteſt*] Improbiras utilis impiorum turbae eſt, nec ſapienti nocet, qui iniurias vel inflictas, quia ſpernit, pati nequit. *ſi fiat* ſc. iniuria. Sequens discrimen inter iniuriam et contumeliam Stoico dignum eſt, ſpinoſiore ſaepe quam opus erat. Contumelia enim ſaepiſſime iniuria quoque eſt, quandoquidem mala eam ſequi ſolent. Inde tamen excuſatur noſter, quod h. l. rem per ſe conſiderat, et leviora contumeliae genera reſpicit, ut exemplum ſervi, qui flagella, vulgares ſervorum poenas, praeferre ſolebat colaphis, quibus irriſio et ludibrium inerat.

5. *digitorum motus*] ad denotandum hominem nigrum, inſamem. Cf. Perſii Sat. II, 33. ibiq. Intpp.

V. Iniuria propoſitum hoc habet, aliquem malo afficere: malo autem ſapientia non relinquit locum. Vnum enim malum illi eſt turpitudo: quae intrare eo, ubi iam virtus honeſtumque eſt, non poteſt: iniuria ergo ad ſapientem non pervenit. Nam ſi iniuria alicuius mali patientia eſt, ſapiens autem nullius mali eſt patiens, nulla ad ſapientem iniuria pertinet. Omnis iniuria deminutio eius eſt, in quem incurrit, nec poteſt quisquam iniuriam accipere ſine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos poſitarum: ſapiens autem nihil perdere poteſt: omnia in ſe repoſuit, nihil fortunae credit, bona ſua in ſolido habet, contentus virtute,
2 quae fortuitis non indiget. Ideoque nec augeri, nec minui poteſt: nam in ſummum perducta incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, niſi quod dedit: virtutem autem non dat: ideo nec detrahit. Libera eſt, inviolabilis, immota, inconcuſſa; [a] ſic contra caſus indurat, ut nec inclinari quidem, nedum vinci poſſit. Adverſus apparatus terribilium rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, ſive illi dura, ſive ſecunda oſtentantur. Itaque nihil perdet, quod perire ſenſurus ſit. Vnius enim in poſſeſſione virtutis eſt, ex quâ depelli nunquam poteſt: ceteris precariô utitur. quis autem iacturâ movetur alieni?
3 Quodſi iniuria nihil laedere poteſt ex his, quae propria

Cap. V. a. *ſic contra caſus indurat.* E codd. et priſcis edd. reſtituit Gron. Pincianus e coniectura: *Sic contra caſus obdurata, ut.* Intelligas: ſe, ſ. animum.

Cap. V. Quum iniuria malum ſit, virtutem vero nec laedere nec diminuere poſſit, in virum ſapientem non cadit. Facile hic *ἀπάθειαν* Stoicam deprehendes. cf. de Tranq. Anim. C. XI. et Cic. Paradox. II. *Ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν.*

2. *rectos*] interritos. Cf. Bentley ad Horat. Odd. I, 3, 18. ubi noſtrum locum non praetermiſit.

pria ſapientis ſunt, quia virtute ſua ſalva ſunt: iniuria ſapienti non poteſt fieri. Megaram Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit. ab hoc Stilpon philoſophus interrogatus, numquid perdidiſſet, „Nihil," inquit: „omnia namque mea mecum ſunt." Atqui et patrimonium eius in praedam ceſſerat, [b] et filias rapuerat hoſtis, et patria in alienam ditionem venerat, et ipſum rex circumfuſus victoris exercitus armis ex ſuperiore loco rogitabat. Ille vi- 4
ctoriam illi excuſſit, et ſe, urbe capta, non invictum tantum, ſed indemnem eſſe teſtatus eſt; habebat enim ſecum vera bona, in quae non eſt manus iniectio. At ea quae diſſipata et direpta ferebantur, non iudicabat ſua, ſed adventitia, et nutum fortunae ſequentia: ideo non ut propria dilexerat. Omnium enim extrinſecus affluentium lubrica et incerta poſſeſſio eſt. Cogita nunc, an huic fur, aut 5

 calu-

b. *et filias rapuerat hoſtis, et patria in alienam ditionem venerat, et ipſum rex circumfuſus victoris exercitus armis ex ſup. loc. rog. Ille victor. illi exc.* E codd. bonis reduxir Gron. Antea e. c. ap. Eraſm. *et filias rapuerat hoſtis, et patriam violaverat. Ille illi victoriam excuſſit.*

3. *Megaram etc.*] Demetrius filius Antigoni, unius e ſucceſſoribus (διαδόχοις) Alexandri, Megaram, urbem atticam celebrem, cepit Ol. 118, 2. Caſſandro Antipatris filio debellato. (Diodor. XX, 45. 46.) De *Stilpone* cf. Diog. Laert. II, 115. ubi Menag. noſtrum locum adhibuit. Fabricii Bibl. Gr. II, 719. ſq. Tiedemann II, 411. ſqq. *ceſſerat*, pervenerat. Alioquin haec eadem de Biante, uno e ſeptem ſapientibus, Priene ſuâ captâ fugiente narrantur ap. Ciceron. I, 2. Paradox. dubitanter tamen; addit enim: ut opinor. *filias:* unius filiae Diogenes meminit l. l. et metuo, ne reliquae Stilponi a noſtro obtrudantur. Eandem ſententiam tuitus eſt P. Bayle T. IV. Stilpon. F. p. 283.

4. *manus iniectio*] fit a domino, qui ſibi ſuum vindicat, ſive ab accuſatore, qui vocatum nec comparentem ad iudicem vi trahere poterat. Cf. Fragmenta XII. tabb. ex recenſ. Funccii. Goetting. 1756. p. 4.

calumniator, aut [c] vicinus potens, aut dives aliquis regnum orbae ſenectutis exercens, facere iniuriam poſſit, cui bellum et hoſtis ille egregiam artem quaſſandarum urbium profeſſus, eripere nihil potuit. Inter micantes ubique gladios, et militarem in rapinâ tumultum, inter flammas et ſanguinem ſtragemque impulſae civitatis, inter fragorem templorum ſuper deos ſuos cadentium, uni homini pax fuit.

VI. Non eſt itaque quod audax iudices promiſſum: cuius tibi, ſi parum fidei habeo, ſponſorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere, ſed ſi prodit in medium, qui dicat: „Non eſt, quod dubites, an tollere ſe homo natus ſupra humana poſſit, an dolores, damna, ulcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa ſe frementium ſecurus adſpiciat, et dura placide ferat, et ſecunda moderate: nec illis cedens,

c. *vicinus potens* Vulgata lectio, quam Gronov. e codd. quibusdam immutavit: *vicinus impotens i. improbus*. Vulgatum tamen bene habet: eſt enim in codd. quoque et in edd. e. c. Eraſmi. Deinde improbitas illa, quam hic Gronov. deſideraſſe videtur, continetur ſequentibus: *facere iniuriam poſſit*. Accedit, quod *potens* cum *divite* plerumque coniungitur. Proinde reduxi *potens*. Ceterum *τo· impotens* non omnino ſpernendum eſt.

5. *aut dives aliquis — exercens*] Cicero Paradox. V, 2. explicat: hereditatis ſpes quid iniquitatis in ſerviendo non ſuſcipit? quem nutum locupletis ſenis non obſervat? loquitur ad voluntatem: quidquid denunciatum ſit, facit: aſſectatur, aſſidet, muneratur. Cf. ad Conſolat. ad Marc. XIX, 1. Horat. Serm. II, 5. *hoſtis ille*, Demetrius iam ſupra memoratus: Poliorcetes, ſ. urbicapus, uti Lipſius addit, dictus. Plutarchus (T. V. Reisk.) eius vitam deſcripſit.

Cap. VI. Pergit Stilponis exemplo docere, ſapientem extra iniuriam et fortunae ludibria poſitum eſſe, nec in publica clade quidquam perdere, ſed omnia ſecum portare.

1. *Sponſorem*] Stilponem. *credis* mihi: *ſed* Stilponi. For-

cedens, nec his fretus, unus idemque inter diverſa
ſit, nec quidquam ſuum, niſi ſe, putet eſſe, eâ
ᵃ quaque parte quâ melior eſt. En adſum hoc vo- 2
bis probaturus, ſub iſto tot civitatum everſore, mu-
nimenta incuſſu arietis labefieri, et turrium altitudi-
nem cuniculis ac latentibus foſſis repente reſidere, et
aequaturum editiſſimas arces aggerem creſcere: at
nulla machinamenta poſſe reperiri, quae bene funda-
tum animum agitent. Erepſi modo e ruinis domus,
et incendiis undique relucentibus, flammas per ſan-
guinem fugi. Filias meas qui caſus habeat, an pe-
ior publico, neſcio. Solus, et ſenior, et hoſtilia
circa me omnia videns, tamen integrum incolumem-
que eſſe cenſum meum profiteor; teneo, habeo quid-
quid mei habui. Non eſt quod me victum, victo- 3
remque te credas: vicit fortuna tua fortunam meam!
Caduca illa, et dominum mutantia, ubi ſint neſcio:
quod ad res meas pertinet, mecum ſunt, mecum
erunt. Perdiderunt iſti divites patrimonia, libidinoſi
amores ſuos, et magno pudoris impendio dilecta

 ſcor-

Cap. VI. a. *ea quaque parte* (animi). In textum e coniectura mea recepi: quoniam τό *quoque* nullum ſenſum promit. *Ea quaq. p.* explicationis cauſa τὸ *ſt* adiecta ſunt.

Fortaſſe ſequentia aut ſimilia quaedam in Stilponis libris occurrerunt: quamquam noſter haec ἐπιδεικτικῶς ex perſona Stilponis extuliſſe videri poteſt. *ea quoque — melior eſt:* explicative adiecta ſunt propter τό ſe: intell. animum, quo ſupra humana elatus eſt.

2. De *ariete*, machinamento Veterum ad muros quaſſandos et diruendos aptato et de cuniculis foſſisque latentibus, ſub muro urbis duci ſolitis ab oppugnatoribus omnia nota ſunt vel ex Nieuportio, al. Lipſius laudat Poliorcetica ſua. *per ſanguinem* occiſorum. *an peior publico* ſc. caſu, i. interitu. Cogitat de ſervitute, de pudore perdito, de membris truncatis etc. Gronovio interprere.

3. *amores ſuos*] amaſios, τὰ παιδικά· *magno pudoris — ſcor-*

ſcorta, ambitioſi curiam, et forum, et loca exer-
4 cendis in publico vitiis deſtinata; feneratores perdi-
derunt tabellas ſuas, quibus avaritia falſo laeta divi-
tias imaginatur: ego quidem omnia integra illibata-
que habeo. Proinde iſtos interroga qui flent, qui
lamentantur, ſtrictis gladiis nuda pro pecunia cor-
pora opponunt, qui hoſtem onerato ſinu fugiunt."
5 Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, hu-
manis divinisque virtutibus plenum, nihil perdere.
Bona eius ſolidis et inexſuperabilibus munimentis
praecincta ſunt. Non Babylonios illi muros contule-
ris, quos Alexander intravit: non Carthaginis aut
Numantiae moenia, unâ manu capta: non Capito-
lium, arcemve; habent iſta hoſtile veſtigium. Illa
quae ſapientem tuentur, a flamma et ab incurſu tuta
ſunt: nullum introitum praebent, excelſa, inexpu-
gnabilia, diis aequa.

VII. Non eſt quod dicas, ita ut ſoles, hunc ſapientem noſtrum nusquam inveniri. Non fingimus iſtud humani ingenii vanum decus, neç ingentem ima-

*ſcorta* et ſeq. e moribus romanis ſunt diiudicanda: graecis enim turpe non erat ſcorta (ἑταίρας) diligere, quod cuique vel ex praefatione Cornel. Nep. notum eſt. *ambitioſi — deſtinata*, cf. de Ira II, 7, 4.

4. *tabellas*] in quibus pecunia, quam aliis ſub uſuris commodaverant, ſ. quam alii apud feneratores, argentariosve depoſuerant, perſcripta erat una cum contractibus et cautionibus. Horat. II. Serm. III, 69. Cf. Erneſti Opuſc. oratoria p. 402. et Siberi Diſſertatt. de argentariis. *falſo laeta*, falſae enim ſunt divitiae iſtae.

5. *una manu*] i. Scipionis poſterioris Africani vi. *Capitolium arcemve.* Pars extrema montis Saturnii, regum tempore arcem habuit, et poſtea *arx* dicta: contigua erat Capitolio. Saepe propterea coniunguntur ap. claſſicos auctt. e. c. ap. Cic. IV. Catilin. IX.

Cap. VII. Sapientem virum raro quidem, tamen interdum

imaginem falſae rei concipimus; ſed qualem confirmamus, exhibuimus, et exhibebimus. Raro forſitan, magnisque aetatum intervallis invenitur; neque enim magna, et excedentia ſolitum ac vulgarem modum, crebro gignuntur. ceterum hic ipſe M. Cato, a cuius mentione haec diſputatio proceſſit, vereor ne ſupra noſtrum exemplar ſit. Denique validius debet 2
eſſe quod laedit, eo quod laeditur. non eſt autem fortior nequitia virtute: non poteſt ergo laedi ſapiens. Iniuria in bonos niſi a malis non tentatur: bonis inter ſe pax eſt: mali tam bonis pernicioſi quam inter ſe. Quodſi laedi niſi infirmior non poteſt: malus autem bono infirmior eſt: nec iniuria bonis, niſi a diſpari, verenda eſt: iniuria in ſapientem virum non cadit. Illud enim iam non es admonendus, neminem bonum eſſe niſi ſapientem. „Si in- 3
iuſte," inquis, „Socrates damnatus eſt, iniuriam accepit." Hoc loco intelligere nos oportet, poſſe evenire, ut faciat aliquis iniuriam mihi, et ego non accipiam: tanquam ſi quis rem quam e villa meâ ſurripuit, in domo meâ ponat: ille furtum ſecerit, ego nihil perdiderim. Poteſt aliquis nocens fieri, quamvis non nocuerit. Si quis cum uxore ſua tanquam alienâ concumbat, adulter erit, quamvis illa adulte-

 ra

terdum inveniri. Redit deinde ad docendum, ſapientem ab iniuria laedi non poſſe. Vide Lipſii Manud. ad philoſoph. Stoic. II, 8. p. 82. ſq. ubi multa loca Ciceronis aliorumque affert, nemihem mortalem, docentium, illam ſapientiam eſſe conſecutum. Ἐστὶ δὲ οὗτος οὐδαμοῦ γῆς, οὐδὲ γέγονεν, ait Plutarch. et ipſe Stoicus in libro: de pugn. Stoicor. Cf. noſtrum in Epiſt. 42. Enimvero ſatis eſt, quod nemo negat, qualem ſapientem deſcribi a Stoicis viderent, eum poſſe tamen eſſe. Eadem ratio etiam eſt circa virtutem et veritatem, quibus qui propior acceſſerit, is optimus haberi debet.

1. *Supra noſtrum exemplar ſit*] Lipſius de communi noſtra

4 ra non ſit. Aliquis mihi venenum dedit, ſed vim ſuam remixtum cibo perdidit: venenum illud dando, ſcelere ſe obligavit, etiamſi non nocuit. Non minus latro eſt, cuius telum oppoſita veſte eluſum eſt. Omnia ſcelera etiam ante effectum operis, quantum culpae ſatis eſt, perfecta ſunt. Quaedam eius conditionis ſunt, et hac vice copulantur, ut alterum ſine altero eſſe poſſit, alterum ſine altero non poſſit.
5 Quod dico, conabor facere manifeſtum. Poſſum pedes movere, ut non curram: currere non poſſum, ut pedes non moveam. poſſum, quamvis in aqua ſim, non natare: ſi nato, non poſſum in aquâ non eſſe. Ex hac ſorte et hoc eſt, de quo agitur. ſi iniuriam accepi, neceſſe eſt factam eſſe. ſi eſt facta, non eſt neceſſe accepiſſe me. Multa enim incidere poſſunt, quae ſubmoveant iniuriam. Vt intentam manum deiicere caſus poteſt, et emiſſa tela declinare: ita iniurias qualescunque poteſt aliqua res depellere, et in medio intercipere, ut et factae ſint, nec acceptae.

VIII. Praeterea nihil iniuſtum iuſtitia pati poteſt, quia non coëunt contraria: iniuria autem non poteſt fieri, niſi iniuſte: ergo ſapienti iniuria non poteſt fieri. Nec eſt quod mireris, ſi nemo poteſt illi iniuriam facere, nec prodeſſe quidem quisquam poteſt. et ſapienti nihil deeſt, quod accipere poſſit lo-

co

ſtra ſorte intelligit. Ordo tamen poſcere videtur, ut de ſapiente, quem deſcripſerat, Catone inferiore cogitemus.

4. *Omnia ſcelera*] Cf. de Benef. V, 14.

Cap. VIII. Nemo ſapienti neque nocere, neque prodeſſe poteſt, Cf. de Benef. VII, 4. et Ciceron. Paradoxa.

1. *nec prodeſſe*] Omnia enim ſapientis ſunt: nulla re eget: et ſe ipſo contentus eſt ad beate vivendum. Nota praecepta Stoicorum ſunt.

co muneris: et malus nihil poteſt tribuere ſapienti.
Habere enim prius debet, quam dare: nihil autem
habet, quod ad ſe transferri ſapiens gaviſurus ſit.
Non poteſt ergo quisquam aut nocere ſapienti, aut 2
prodeſſe: quemadmodum divina nec iuvari deſide-
rant, nec laedi poſſunt. ſapiens autem vicinus pro-
ximusque diis conſiſtit, excepta mortalitate, ſimilis
Deo. Ad illa nitens pergensque excelſa, ordinata,
intrepida, aequali et concordi curſu fluentia, ſecu-
ra, benigna, [a] bono publico natus, et ſibi et aliis
ſalutaris, nihil humile concupiſcet, nihil flebit, qui
rationi innixus, per humanos caſus divino incedet
animo. Non habet ubi accipiat iniuriam. ab homine
me tantum dicere putas? nec a fortunâ quidem:
quae quotiens cum virtute congreſſa eſt, nunquam
par receſſit. Si maximum illud, ultra quod nihil 3
habent iratae leges, aut ſaeviſſimi domini minantur,
in quo imperium ſuum fortuna conſumit, aequo pla-
cidoque animo accipimus, et ſcimus mortem malum
non eſſe, ob hoc ne iniuriam quidem; multo faci-
lius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias,
locorum commutationes, orbitates, diſcidia. quae
ſapientem, etiamſi univerſa circumveniant, non mer-
gunt; nedum ad ſingulorum impulſus moereat. Et ſi
for-

Cap. VIII. a. *bono publico natus et ſibi et aliis ſalutaris:* ex emend. Lipſii. Antea: — *nata* — *ſalutaria.* B. P. N. vel B. R. P. N. (i. bono reipublicae natus) eſt formula in principum laudem crebra in lapideis monumentis, quam hic expreſſam putavit Vir doctus.

2. *excepta mortalitate*] Stoicorum eſſe praeceptum hoc, inter omnes conſtat, et ſaepe in his libris legimus.

3. *Si maximum illud*] Sc. mortem, quippe quae ultima eſt, qua fortunae imperium terminatur. *etiamſi univerſa* haec mala ſimul ſapientem *circumveniant.* Eſt Horatianum illud: ſi fractus illabatur orbis impavidum ferient ruinae: Od.

fortunae iniurias moderate fert; quanto magis hominum potentium, quos ſcit fortunae manus eſſe?

IX. Omnia itaque ſic patitur, ut hiemis rigorem, ut intemperantiam coeli, ut fervores morboſque, et cetera forte accidentia. Nec de quoquam tam bene iudicat, ut illum quidquam putet conſilio feciſſe, quod in uno ſapiente eſt: aliorum omnium non conſilia, ſed fraudes, et inſidiae, et motus animorum inconditi ſunt, quos caſibus adnumerat. * Omne autem fortuitum citra nos ſaevit, et iniuriatur. Illud quoque cogitat, iniuriarum latiſſime patere materiam illis, per quae periculum nobis quaeſitum eſt: ut, accuſatore ſubmiſſo, aut criminatione falſa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quaeque alia inter
2 togatos latrocinia ſunt. Eſt et illa iniuria frequens, ſi

Cap. IX. a. *Omne autem fortuitum citra nos ſaevit, et iniuriatur.* Sic optimi codd. et edd. e. c. Eraſmi, niſi quod hic habet: *circa nos*, male, ut facile videbis. Nos ſumus elati ſupra ſaevitiam et iniurias fortuitas, ſi quidem ſapientes ſumus. Lipſius explicat bene: Sapiens fortuita fert, et quidquid non conſilio evenit: ergo et iniuriam, quia ea a ſtultis, quibus non eſt conſilii copia, proficiſcitur. *Iniuriatur* occurrit et ap. Tertullian. adverſ. Gnoſticos. 6. Lipſius tamen emend. etiam *iniuria*. Gron. autem: *Omne,— ſaevit: et iniuria igitur*. Vnus enim cod. dabat: *et inurnatur*, et quinque: *et invitia*.

Od. III, 3, 7. In quo loco ſapientem Stoicum deſcribi putem impavidum vel inter ruinas orbis terrarum a Iove quaſſati. ***manus***, inſtrumenta.

Cap. IX. Omnia ſapiens ſic patitur, ut fortuito accidentia. Sapiens autem Stoicus ſolummodo prudens eſt, ceteri omnes inſaniunt, ut cuique ex Horatio ſuo Serm. II, 3, 40. ſqq. notum eſſe poteſt.

1. *conſilio*] prudentia et intelligentia recta: opponuntur ***motus an. inc.*** i. impetus. ***illis*** malis; mox explicat exemplis, ***ut — ſubmiſſo***, ſubornato ab aliis. ***togatos*** i. Romanos, ſ. magiſtratus rom.

2. ***Eſt et illa — averſa eſt***] Cf. de Ira III, 34. ***praemium***, commodum aliquod — ***here-***

ſi lucrum alicui excuſſum eſt, aut praemium diu captatum; ſi magno labore affectata hereditas averſa eſt, et quaeſtuoſae domus gratia erepta. haec effugit ſapiens, qui neſcit nec in ſpe, nec in metu vivere. Adiice nunc, quod iniuriam nemo immotâ mente accipit, ſed ad ſenſum eius perturbatur: caret autem perturbatione vir erectus, moderator ſui, altae quietis et placidae. Nam ſi illum tangit iniuria, et movet, et impedit: caret autem ira ſapiens, quam excitat iniuriae ſpecies. nec aliter careret irâ, niſi et iniuriâ, quam ſcit ſibi non poſſe fieri. Inde tam erectus lae- 3
tusque eſt, inde continuo gaudio elatus, adeo ad offenſiones rerum hominumque non contrahitur, ut ipſa illi iniuria uſui ſit, per quam experimentum ſui capit, et virtutem tentat. Faveamus, obſecro vos, huic propoſito, aequisque et animis et auribus adſimus, dum ſapiens iniuriae excipitur: nec quidquam ideo petulantiae noſtrae, aut rapaciſſimis cupiditatibus, aut caecae temeritati ſuperbiaeque detrahitur. Salvis 4
vitiis veſtris, haec ſapienti libertas quaeritur: non, ut vobis facere non liceat iniuriam, agimus, ſed ut ille omnes iniurias [b] in altum dimittat, patientiâque ſe ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus ſacris

b. *in altum dimittat.* Lipſius, locum non intelligens, putat: aut *in alto* (quaſi ipſe ſapiens in alto et ſublimis dimittat iniurias ſpernatque) aut potius *inultus*, una voce, i. ſine vindicta iniurias tranſit. Sed quidni *iniurias in altum dimittere* ſc. *mare* ſignificet: nihili facere, negligere, non curare eas?

*hereditas — erepta:* v. ad V, 5. *quaeſtuoſae* mercatori. *Nam — impedit.* Si iniuriâ tangeretur ſapiens, ea quoque moveretur et quies eius diſturbaretur. *niſi et iniuria* careret.

4. *Sic in certaminibus ſacris* Graeciae, olympicis, pythicis, nemeaeis, iſthmicis, quippe diis vel heroibus ſacra erant: unde et *ἀγῶνες ἱεροὶ* vocabantur *κατ' ἐξοχήν.* Pugiles dicit, qui longa exercita-

cris plerique vicere, caedentium manus obſtinatâ patientiâ fatigando. Ex hoc puta genere ſapientem eorum, qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetiendi laſſandique omnem inimicam vim conſecuti ſunt.

X. Quoniam priorem partem percurrimus, ad alteram tranſeamus: [a] quâ iam quibusdam propriis,
plerisque vero communibus contumeliam refutabimus.
Eſt minor iniuria, quam queri magis quam
exſequi poſſumus, quam leges quoque nullâ dignam
vindictâ putaverunt. Hunc affectum movet humilitas
animi contrahentis ſe ob factum dictumque inhonorificum.
Ille me hodie non admiſit, quum alios admitteret:
ſermonem meum aut ſuperbe averſatus eſt,
aut palam riſit: et non in medio me [b] lecto, ſed imo
2 collocavit: et alia huius notae. Quae quid vocem,
niſi querelas nauſeantis animi, in quas fere delicati
et felices incidunt? non vacat enim haec notare, cui
peiora inſtant. Nimio otio ingenia naturâ infirma et
muliebria, et inopiâ verae iniuriae laſcivientia, his
commoventur, quorum pars maior conſtat vitio interpre-

Cap. X. a. *qua*. Antea: *quoniam — refutabimus*. *Contumelia*. Vox *contumelia* exſulat omnibus ſcriptis et edd. ante Muretum. Gronov. noſtram lect. bene conſtituit, ſecutus Codd. et Eraſmum, niſi quod hic *quoniam* habet, et *plerisque non communibus*. Propriis et communibus, quibus in antecedentibus iniuriam a ſapiente arcuerat Seneca, ſe refutaturum promittit contumeliam argumentis. Eſt ſc. contumelia.
b. *lecto* recepi e Codd. et Gronov. ed. Antea: *loco:*

citatione ad illa certamina praeparabantur. Cf. Corſini diſſertatt. agoniſticae. Pauw Recherches ſur les Grecs, T. II. p. 147. ſq. et Meiners Commentatt. Soc. reg. Gotting. T. XI, p. 260. ſq.

Cap. X. Contumeliam iniuria minorem eſſe dicit.

1. *exſequi*] vindicare, ulciſci. de Ira I., 12, 3. *Ille me hodie — collocavit*. Similem ſententiam vide de Ira III, 37.

2. *non vacat enim*] mihi, *cui peiora* mala *inſtant haec* exigua *notare*.

pretantis. Itaque nec prudentiae quidquam in ſe eſſe,
nec fiduciae oſtendit, qui contumeliâ afficitur. non
dubie enim contemtum ſe iudicat: et hic morſus non
ſine quadam humilitate animi evenit, ſupprimentis ſe
ac deſcendentis. Sapiens autem a nullo contemnitur, 3
magnitudinem ſuam novit: nullique tantum de ſe li-
cere renuntiat ſibi: et omnes has quas non miſerias
animorum, ſed moleſtias dixerim, non vincit, ſed
ne ſentit quidem. Alia ſunt quae ſapientem feriunt,
etiamſi non pervertunt: ut dolor corporis, et debili-
tas, aut amicorum liberorumque amiſſio, et patriae
bello flagrantis calamitas. Haec non nego ſentire ſa-
pientem: nec enim lapidis illi duritiam ferrive aſſeri-
mus. nulla virtus eſt, quae non ſentias, perpeti.

XI. Quid ergo eſt? Quosdam ictus recipit: ſed receptos evincit, ſanat, et comprimit. haec vero minora ne ſentit quidem, nec adverſus ea ſolitâ illâ virtute utitur dura tolerandi: ſed aut non annotat, aut digna riſu putat. Praeterea, quum magnam partem contumeliarum ſuperbi inſolentesque faciant, et male felicitatem ferentes: habet quo iſtum affectum inflatum reſpuat, pulcherrimam virtutem omnium, animi ſanitatem, magnitudinemque. Illa quidquid huiusmodi

3. *renuntiat ſibi*] dicit ſibi. *debilitas*, corporis mutilatio. *nulla virtus* eſt — *perpeti:* exemplo eſt Diogenes Sinopenſis, a Lipſio ad h. l. laudatus, qui hieme ſtatuam aeneam amplexus Lacone interrogante: an riges? ſe ſentire negavit. Quid ergo, inquit Laco, magnum facis? Plutarch. in Laconum Apophthegm.

Cap. XI. Sapiens contumelias aut transcurrit, aut riſu dignas putat.

1. *Quosdam — comprimit*] Cf. de Ira I, 16, 6. ſq. ibiq. not. *animi ſanitatem* i. recta decreta animi; verae ſapientiae proprium. Fortaſſe quoque de Ira III, 1, 3. praeſtat eodem ſenſu intelligere τὸ a ſanitate deſciſcere, quod ibi de morbis cepi-

modi eſt, tranſcurrit, ut vanas ſomniorum ſpecies, viſusque nocturnos, nihil habentes ſolidi atque veri.
2 Simul illud cogitat, omnes inferiores eſſe, quam ut illis audacia ſit tanto excelſiora deſpicere. Contumelia a contemtu dicta eſt: quia nemo, niſi quem contemſit, tali iniuria notat. nemo autem maiorem melioremque contemnit, etiamſi facit aliquid quod contemnentes ſolent. Nam et pueri os parentum feriunt, et crines matris turbavit laceravitque infans, et ſputo aſperſit, aut nudavit in conſpectu ſuorum tegenda, et verbis obſcoenioribus non pepercit: et nihil horum contumeliam dicimus. quare? quia qui fecit,
3 contemnere non poteſt. Eadem cauſa eſt, cur nos mancipiorum noſtrorum urbanitas, in dominos contumelioſa, delectet: quorum audacia ita demum ſibi in convivas ius facit, ſi coepit a domino. Vt quisque contemtiſſimus et ludibrio eſt, ita ſolutiſſimae linguae eſt. Pueros quidem in hoc mercantur procaces, et eorum impudentiam acuunt, et ſub magiſtro habent, qui probra meditate effundant: nec has contumelias vocamus, ſed argutias.

XII. Quanta autem dementia eſt, iisdem modo delectari, modo offendi: et rem ab amico dictam maledictum vocare, a ſervulo, ioculare convicium? Quem animum nos adverſus pueros habemus, hunc ſapiens adverſus omnes, quibus etiam poſt iuventam canosque puerilitas eſt. An quidquam iſti profecerunt,

cepimus. Sanus enim nemo niſi ſapiens eſt Stoicis.

2. *Contumelia a contemtu dicta eſt*] Etymologiam hanc vanam eſſe, facile in oculos ſe ingerit. Verior eſt derivatio a tumere: prima eius vis fuiſſe videtur turgidi maris impetus, quae et occurrit ap. Caeſar. B. G. III, 13.

3. *mancipiorum*] de vernis agitur: cf. ad de Provident. c. I. extrem. *argutias* de bons mots.

Cap. XII. Contumeliam facientes tractat ſapiens ut pueros rectique ignaros.

runt, quibus animi mala ſunt, auctique in maius er-
rores, qui a pueris magnitudine tantum formâque
corporum differunt; ceterum non minus vagi incer-
tique, voluptatum ſine dilectu appetentes, trepidi,
et non ingenio, ſed formidine quieti? Non ideo 2
quidquam inter illos pueroſque intereſſe quis dixerit,
quod illis talorum nucumque et aeris minuti avaritia
eſt, his auri argentique et urbium: quod illi inter
ipſos magiſtratus gerunt, et praetextam faſceſque ac
tribunal imitantur, hi eadem in campo foroque et in
curia ſerio ludunt: illi in litoribus [a] arenae congeſtu
ſimulacra domuum excitant, hi ut magnum aliquid
agentes, in lapidibus ac parietibus, et tectis moliendis
occupati, ad tutelam corporum inventa in periculum
verte-

Cap. XII. a. *arenae congeſtu.* Revocavit recte Gron. cum Grutero ex Eraſmi edd. Antea: *arena congeſta.*

1. *quibus animi mala* —] i. morbis et vitiis laborant et erroribus eo magis auctis, quo magis a pueris — differunt. *ingenio*, natura et conſilio. *formidine*, ne male multentur.

2. Eandem ſententiam repetit noſter Ep. 115. *illis:* eſſe deberet ex regula grammat. *his*; ſpectat enim τὸ *illis* ad pueros. Sed apud Ciceronem quoque exempla huius negligentiae occurrunt. Cf. Erneſti Clav. Cic. voc. Hic. *illi in litoribus — excitant.* Lipſius laudat Hom. Il. *o*, 362. *hi ut magnum — occupati;* de aedificiis in ponto, inprimis vero in cratere ſ. ſinu baiano conſtructis intelligo: propter litoris mentionem (quam niſi hic valere putes, ad *lapſus Tectorum* (Romae) *aſſiduos* ap. Iuven. III, 7. referas. Proinde *lapides* ſunt fundamenta e ſaxis in mare coniectis facta, quibus parietes et tecta ſuperſtruebantur. Qua occaſione et alludit luxum, quem iam Horat. Od. II, 18, 20. III, 1, 33. ſq. taxaverat. Et temperati aeris et proſpectus cauſa ille ſinus a proceribus et divitibus praelatus eſt ad aedificia illa conſtruenda. Cf. Virg. Aen. IX, 711. ib. Heyne. Nunc totam regionis faciem foedatam eſſe, docent, qui eam adierunt, vid. Meyeri *Darſtellungen* p. 452. ſq. *in periculum*, ob ruinas crebras ex mole et altitudine.

3 verterunt? Ergo par pueris, longiusque progreſſis,
ſed in alia maioraque error eſt. Non immerito ita-
que horum contumelias ſapiens ut iocos accipit: et
aliquando illos, tanquam pueros, malo poenâque ad-
monet et afficit: non quia accepit iniuriam, ſed quia fe-
cerunt, et ut deſinant facere. Sic enim et pecora ver-
bere domantur: nec iraſcimur illis, quum ſeſſorem re-
cuſaverint, ſed compeſcimus, ut dolor contumaciam
vincat. Ergo et illud ſolutum ſcies, quod nobis oppo-
nitur. Quare ſi non accepit iniuriam nec contumeliam
ſapiens, punit eos qui fecerunt? non enim ſe ulciſci-
tur, ſed illos emendat.

XIII. Quid eſt autem, quare hanc animi firmitatem
non credas in virum ſapientem cadere, quum tibi in
aliis idem notare, ſed non ex eadem cauſa liceat?
Quis enim phrenetico medicus iraſcitur? quis febri-
citantis et a frigidâ prohibiti maledicta in malam par-
tem accipit? Hunc affectum adverſus omnes habet ſa-
piens, quem adverſus aegros ſuos medicus, quorum
nec obſcoena, ſi remedio egent, contrectare, nec
reliquias et effuſa intueri dedignatur, nec per furo-
2 rem ſaevientium excipere convicia. Scit ſapiens,
omnes hos, qui togati purpuratique incedunt, valen-
tes coloratosque male ſanos eſſe: quos non aliter vi-
det, quam aegros intemperantes. Itaque ne ſuccen-
ſet quidem, ſi quid in morbo petulantius auſi ſunt ad-
verſus medentem, et quo animo honores eorum ni-
3 hilo aeſtimat, eodem parum honorifice facta. Quem-
admo-

Cap. XIII. Nec iraſcitur iis, qui contumeliam inferant, ſapiens. Sunt enim aegrorum ſimiles, inſaniunt.

2. *togati*] magiſtratus, quorum togae purpura praetexebatur. *purpurati*, ditiores et potentiores, quorum togae e purpura totae erant. *valentes coloratosque:* hi, quos vides facie valentes et bene tinctos colore fortium, iſti omnes

admodum non placet ſibi, ſi illum mendicus coluerit,
nec contumeliam iudicabit, ſi illi homo plebis ultimae
ſalutanti mutuam ſalutationem non reddiderit:
ſic nec ſe ſuſpiciet quidem, ſi illum multi divites ſuſpexerint.
ſcit enim illos nihil a mendicis differre,
immo miſeriores eſſe; illi enim exiguo hi multo
egent. Et rurſum non tangetur, ſi illum rex Medo- 4
rum, Attalusve Aſiae, ſalutantem ſilentio ac vultu
arroganti tranſierit. ſcit ſtatum eius non magis habere
quidquam invidendum, quam eius cui in magna
familia cura obtigit, aegros inſanosque compeſcere.
Num moleſte feram, ſi mihi non reddiderit nomen
aliquis ex his, qui [a] ad Caſtoris negotiantur nequam
mancipia ementes vendentesque, quorum tabernae peſſimorum
ſervorum turbâ refertae ſunt? non, ut



Cap. XIII. a. *ad Caſtoris.* Eſt unicus locus hac in re de mancipiis emendis vendendisve ad Caſtoris aedes. Sed quum hic de ipſa urbe ſermo ſit, diverſa lectio: *ad caſtra* quae mangones quoque ſecutos eſſe conſtat, non admittenda eſt.

omnes male ſani ſunt et aegri. A corpore valent, ab animo aegrotant. Cf. de vit. beat. 7. Sic locum bene interpretatur Lipſius.

3. *places ſibi*] magno honori ſibi ducit.

4. *Rex Medorum*] i. Parthorum. Horat. Od. I, 2, 51. Potentiſſimum Aſiae regnum fuit ab Arſace, Perſa quodam, ante Chriſt. 256. conditum. Plin. Nat. Hiſt. VI, 29. *Attalusve Aſiae.* Fuit primo nomen regum Pergami, quorum ultimus, Attalus Philometor, Romanos heredes regni ſui reliquit a. V. C. 621. Freinshem. Supplem. Liv. LIX, 11. Deinde reges ditiores Aſiae minoris fortaſſe praefecti quoque Romani ex Aſia reduces et ii ditiores (ut ap. Anglos qui ex India orientali divitiis abundantes eius notae reverſi Nabobs audiunt) Attali dicti ſunt. *familia* ſervorum. *reddiderit nomen* i. ſalutationem reddiderit: quum tamen mancipia per nomina quotidie citet. *Caſtoris* aedes in foro Romano, iuxta quas, ut ex hoc loco diſcimus, tabernae venalium ſervorum fuere, in quibus mangones ſervos emebant vendebantque.

puto. quid enim is boni habet, ſub quo nemo niſi
5 malus eſt? Ergo ut huius humanitatem inhumanitatemque negligit, ita et regis. Habes ſub te Parthos, Medos, et Bactrianos: ſed quos metu contines, ſed propter quos remittere arcum tibi non contigit, ſed poſtremos, ſed vaenales, ſed novum au-
6 cupantes [b] dominium. Nullius ergo movebitur contumeliâ: omnes enim inter ſe differunt: ſapiens quidem pares illos, ob aequalem ſtultitiam, omnes putat. Nam ſi ſemel ſe dimiſerit eo, ut aut iniuriâ moveatur, aut contumeliâ; non poterit unquam eſſe ſecurus: ſecuritas autem proprium bonum ſapientis eſt. Nec committet, ut vindicando ſibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit. neceſſe eſt enim, a quo quisque contemni moleſte fert, ſuſpici gaudeat.

XIV. Tanta quosdam dementia tenet, ut contumeliam ſibi poſſe fieri putent a muliere. Quid refert, quantum habeat, quot lecticarios, quam oneratas aures, quam laxam ſellam? aeque [a] imprudens animal eſt, et niſi ſcientia acceſſit ac multa eruditio,

b. *dominium.* Gruter. et Gronov. ex edd. et multis codd. receperunt: coll. de vit. beat. V, 1. Conſol. ad Marc. 20, 3. ubi *dominum* reſcribas ex omnibus codd. Grut.
Cap. XIV. a. *imprudens.* Vel omnibus codd. et edd. reclamantibus recepi e coniectura mea in textum *imprudens,*

5. *Habes*, o mango ſub te ſervos diverſarum nationum. *remittere arcum* proverbialiter dictum eſt, de animo, in rem aliquam ſemper adverſo, defixo. *ſed poſtremos — dominium.* Sub te habes homines infimae notae, dominum poſt dominum mutantes, et qui nunc in eo ſunt, ut novum dominium captent.

Cap. XIV. Continuatio. Neque mulier, neque ſervus ſapienti contumeliam inferre poteſt: Non factam eſſe pronuntiabit.

1. *Quid refert — ſellam*] Nam divites, viri feminaeque, hexaphoro vel octaphoro

ditio, ferum, cupiditatum incontinens. Quidam ſe
a cinerario impulſos moleſte ferunt, et contumeliam
vocant oſtiarii difficultatem, nomenclatoris ſuper-
biam, cubicularii ſupercilium. O quantus inter iſta
riſus tollendus eſt, quanta voluptate implendus ani-
mus, ex alienorum errorum tumultu, contemplanti
quietem ſuam! „Quid ergo? ſapiens non accedet 2
ad fores, quas durus ianitor obſidet?“ Ille vero,
ſi res neceſſaria vocabit, experietur, et illum, quis-
quis erit, tanquam canem acrem, obiecto cibo le-
niet, nec indignabitur aliquid impendere, ut limen
tranſeat, cogitans et in pontibus quibusdam pro tranſi-
tu dari. Itaque illi quoque, quisquis erit, qui hoc
[b] ſalutationum publicum exercet, donabit: ſcit eme-
re venalia. Ille puſilli animi eſt, qui ſibi placet,
quod oſtiario libere reſpondit, quod virgam eius fre-

 git:

vulgata eiecta: *impudens*. Curnam *impudens animal?* Nullam huius cognominis cauſam invenies. Immo ideo eam animal imprudens vocat, quod nullis bonis literis, nulla ſcientia ac eruditione ſit inſtructa. Eſt autem vox ſtoica, ut ſaepe iam vidimus: *imperitus*, *imperfectus*, *imprudens*, *ſtultus*, *puer*, opponuntur *prudenti*, *ſapienti*, *viro*. Quo pertinet illud: quod unum bonum eſt, Scientia; unum malum, Imperitia: Socraticis aſſertum. Cf. Lipſii Manuduct. ad Stoic. philoſ. II, 1. p. 65. ſq.

b. *ſalutationum*. Praefert Lipſius: alii *ſalutatorium*.

ro ſella, ſ. lectica vehebantur: i. geſtamine ſex vel octo baiulorum. At tenuiores vel duobus contenti erant. Cf. Lipſii Electa I, 19. *oneratas* unionibus, gemmisve (Senec. de Benef. VII, 9.) *aures*. *Scientia — eruditio*. ſc. philoſophia Stoica. Cf. Conſol. ad Helv. 16, 9. ſq. *cinerario* ſervo mulieris, qui calamiſtris calefactis in cinere capillum ornat. Varro de Lingua Lat. IV. c. 29. (p. 36. Tom. I. bip.) *nomenclatoris* nomen obviam facti domino ſuo indicantis.

2. *Canem acrem*] et ipſi ianitores canem ſecum habebant ad oſtium alligatum, et catena erant adſtricti ut canes. Cf. De Ira III, 37. 2. *publicum* quaſi vectigal, *τελωνεία*, pro admiſſione ad ſalutandum. *virgam* ſ. arundinem ad ſubmovendos indignos importunosve.

git: quod ad dominum acceſſit, et petiit [c] corium.
3 Fecit ſe adverſarium qui contendit, et ut vincat, par fuit. „At ſapiens colaphis percuſſus, quid faciet?“ quod Cato, quum illi os percuſſum eſſet: non excanduit, non vindicavit iniuriam: nec remiſit quidem, ſed factam negavit. Maiore animo non agnovit quam ignoviſſet. Non diu in hoc haerebimus. quis enim neſcit, nihil ex his quae creduntur bona aut mala, ita videri ſapienti, ut omnibus? Non reſpicit quid homines turpe iudicent, aut miſerum: non it quâ populus: ſed ut ſidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic adverſus opinionem omnium vadit.

XV. Definite itaque dicere: „Non accipiet ergo ſapiens iniuriam ſi caedetur? ſi oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, ſi obſcoenorum vocibus improbis per forum agetur? ſi in convivio regis, recumbere infra menſam, veſcique cum ſervis ignominioſa officia ſortitis iubebitur? ſi quid aliud ferre coge-

c. *Corium*, i. petiit, ut oſtiarius ſervus vapulet, et ſibi de corio eius ſatisfiat, ex Mureti interpretatione ſana, a Gronovio probata, inprimis contra Lipſium, qui uſum loquendi (petere corium) dubitaverat. *Petere* enim, ut conſtat, eſt verbum iudiciale: actor eſt *petitor*, *qui petebat*, et adverſarius is, *unde petitur*. In publicis iudiciis multam et poenam petit accuſator. Iam quum *vitam*, *ſanguinem*, *caput petere* dicitur, quidni translato inde modo loquendi et dicatur: *corium petere?* Accedit itaque ad dominum ut accuſator, quem ſtatim dicit, facere ſe adverſarium. Nihili igitur eſt Lipſii coniectura: *petiit lorum*.

3. *Fecit ſe adverſarium*] rixam et pugnam aſcivit: et quamvis vincat, in aequo cum illo ſtetit. *Cato*. Cf. de Ira II, 32, 2. *ſidera*, planetae, *mundo*, coelo. *omnium*, imprudentium.

Cap. XV. Cave, ne modulo tuo ſapientem metiaris. Epicurus adeo haud multum abludit ab hac ſententia Stoica.

1. *Si obſcoenorum — agetur*] ſibilis et conviciis hominum turpium proſciſſus. *regis* i. potentioris. *infra menſam*, i. in ſubſellio iuxta lectum.

cogetur eorum, quae excogitari pudori ingenuo moleſta poſſunt?" In quantumcunque iſta vel numero, vel magnitudine creverint, eiusdem naturae erunt. Si non tangent illum parva, ne maiora quidem: ſi 2
non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate veſtra coniecturam capitis ingentis animi: et quum cogitaſtis, quantum putetis vos pati poſſe, ſapientis patientiae paulo ulteriorem terminum ponitis. At illum in aliis mundi finibus ſua virtus collocavit, nihil vobiscum commune habentem. Quare etſi aſpera, et quantumcunque toleratu gravia ſint, audituque et viſu refugienda, non obruetur eorum coetu, et qualis ſingulis, talis univerſis obſiſtet. Qui dicit, illud tolerabile ſapienti, illud intolerabile, et animi magnitudinem intra certos fines tenet: male agit. vincit nos fortuna, niſi tota vincatur. Nec putes iſtam Stoicam eſſe duritiam. Epicurus, quem 3
vos patronum inertiae veſtrae aſſumitis, putatisque mollia ac deſidioſa praecipere, et ad voluptates ducentia, „Raro," inquit, „ſapienti intervenit Fortuna." Quam paene emiſit viri vocem! Vis tu fortius loqui, et illam ex toto ſubmovere? Domus haec ſapientis anguſta, ſine cultu, ſine ſtrepitu, ſine apparatu, nullis obſervatur ianitoribus, turbam [a] vaenali faſtidio digerentibus: ſed per hoc limen vacuum,



Cap. XV. a. *Vaenali faſtidio.* Quidam libri: *ſtudio.* *Faſtidio* praefero cum Lipſio: loquitur enim Seneca de faſtu ac faſtidio ianitorum, „ qui introitum dent, ut quisque dedit aut

3. *Epicurus*] De eo omnia explicata et nota ſunt poſt Gaſſendum. Scripta eius omnia periere. Cf. Fabric. Bibl. Graec. Tom. III. p. 582. ſqq. Tiedemann *Geiſt der ſpecul. Philoſ.* II, 366. ſq. *Raro — fortuna.* Vitruv. praefat. libri VI. haec ipſa affert: Epicurus non diſſimiliter: Pauca ſapientibus Fortunam tribuere; quae autem maxime et neceſſaria ſunt, animi mentisque cogitationibus gubernari. *Vis* i. nonne vis? *illam* fortunam.

et ab oſtiariis liberum, fortuna non tranſit. ſcit non
4 eſſe illic ſibi locum, ubi ſui nihil eſt. Quodſi Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulſit, adverſus iniurias exſurgit: quid apud nos incredibile videri poteſt, aut ſupra humanae naturae menſuram? Ille ait injurias tolerabiles eſſe ſapienti, nos iniurias non eſſe.

XVI. Nec eſt quod dicas, hoc naturae repugnare. Non negamus rem incommodam eſſe, verberari et impelli, et aliquo membro carere, ſed omnia iſta negamus iniurias eſſe. non ſenſum illis doloris detrahimus, ſed nomen iniuriae, quod non poteſt recipi virtute ſalvâ. Vter verius dicat, videbimus: ad contemtum quidem iniuriae uterque conſentit. Quaeris quid inter duos interſit? Quod inter gladiatores fortiſſimos: quorum alter premit vulnus, et ſtat in gradu, alter reſpiciens ad clamantem populum ſigni-
2 ficat nihil eſſe, et intercedi non patitur. Non eſt, quod putes magnum, quo diſſidemus. Illud, quo de agitur, quod unum ad nos pertinet, utraque exempla

daturus ſperatur. *Vaenale* igitur *faſtidium* eſt, quia pro pecunia faſtum ponunt, aut ſumunt. Sunt illi canes, qui obiecta offa placantur, c. 14, 2.

4. *Quodſi — indulſit*] quoniam ſummum bonum in voluptate poſuit.

Cap. XVI. Haec praecepta naturae non repugnant. Iniuriae enim non ſunt ex Stoicorum mente, quae vulgo feruntur iniuriae.

1. *rem incommodam*] Haec pertinent ad Stoicorum ἀποπροηγμένα, reiecta, reiectanea, a Cicerone vocitata. Quatuor autem claſſes τῶν ἀδιαφόρων (mediorum inter bonum et malum) conſtituebant Stoici. Quae multa aeſtimatione (ἀξία) eſſent digna, προηγμένα, praepoſita (ap. Cic. de Fin. IV, 25. III, 15.) commoda: iis opponebantur, ἀποπροηγμένα. Tiedemann *Syſtem der Stoiſch. Philoſ.* III, 289. *premit* occultat.

2. *utraque exempla*] gladiatorum, qui vulnus contemnunt.

pla hortantur: contemnere iniurias, et, quas iniu-
riarum umbras ac ſuſpiciones dixerim, contumelias,
ad quas deſpiciendas non ſapienti opus eſt viro, ſed
tantum ᵃ conſpiciente, qui ſibi poſſit dicere: „Vtrum
merito mihi iſta accidunt, an immerito? Si merito, 3
non eſt contumelia, iudicium eſt. ſi immerito, illi,
qui iniuſta facit, erubeſcendum eſt. Et quid eſt il-
lud, quod contumelia dicitur? in capitis mei laevi-
tatem iocatus eſt, et in oculorum valetudinem, et
in crurum gracilitatem, et in ſtaturam. Quae contu-
melia eſt, quod apparet, audire? Coram uno ali-
quid dictum ridemus, coram pluribus indignamur:
et eorum aliis libertatem non relinquimus, quae ipſi
in nos dicere aſſuevimus. Iocis temperatis delecta-
mur, immodicis iraſcimur."

XVII. Chryſippus ait quendam indignatum, quod illum aliquis Vervecem marinum dixerat. In ſenatu flentem vidimus Fidum Cornelium, Naſonis generum,

 quum

Cap. XVI. a. *conſpiciente*: lectio vulg. et ea bona: i. homine attento, nulla ſapientia praedito. Vel homo imprudens, ſenſu ſtoico, oculis tantum inſtructus, contumelias deſpicere poteſt. Rubenius tamen emendabat: *conſipiente*, explicatione addita: *mentis compote*. Quam emend. Gronovius, cui, ut Criticis interdum uſu venire ſolet, verbum conſipere, de cuius auctoritate ne ſatis quidem conſtat, (ubicunque enim legitur, emendationi locum ſuum debct) in temnunt. *quas iniuriarum — dixerim.* Cf. de Ira I, 16, 7.

3. *quod apparet*] quod verum et cuique videre eſt, probri loco ab aliquo audire.

Cap. XVII. Levitas hominum ad minuta et levia convicia iraſcentium reprehenditur. Contumelia aliorum praeoccupanda et noſtra vitia a nobismetipſis irridenda.

1. *Chryſippus*] tartius doctor in Stoa. Succeſſit Athenis Cleanthi. Multa eius ſcripta periere omnia. Fabric. Bibl. Graec. T. III, p. 546. ſq. Tiedemann *Geiſt der ſp. Philoſ.* II, 431. ſq. *vervecem marinum*: quum ioci cauſa dictum ſit, fruſtra quaerimus animal hoc in rerum natura. *Fidum Cornelium,*

quum illum Corbulo Struthiocamelum depilatum dixiſſet. Adverſus alia maledicta, mores et vitam convulnerantia, frontis illi firmitas conſtitit: adverſus hoc tam abſurdum lacrimae prociderunt. Tanta ani-
2 morum imbecillitas eſt, ubi ratio diſceſſit! Quid, quod offendimur, ſi quis ſermonem noſtrum imitatur, ſi quis inceſſum, ſi quis vitium aliquod corporis aut linguae exprimit? quaſi notiora illa fiant alio imitante, quam nobis facientibus. Senectutem quidam inviti audiunt, et canos, et alia, ad quae voto pervenitur. Paupertatis maledictum quosdam peruſſit: quam ſibi obiecit, quisquis abſcondit. Itaque materia petulantibus et per contumeliam urbanis detrahitur, ſi ultro illam et prior occupes. nemo aliis ri-
3 ſum praebuit, qui ex ſe cepit. Vatinium hominem natum et ad riſum, et ad odium, ſcurram fuiſſe venuſtum ac dicacem, memoriae proditum eſt. in pedes ſuos ipſe plurima dicebat, et in fauces conciſas: ſic inimicorum, quos plures habebat quam morbos, et

deliciis erat, lubenter excepit, et eius cauſſam ſuſcepit. Vide Gronov. ad de Ira III, 13, 2. Nat. Quaeſt. VI, 29, 1. Aul. Gell. 7, 3, 12. ibiq. Intpp.

*lium.* Vnus Seneca hanc hiſtoriam tradidit. Cneius Domitius *Corbulo* ſub Claudio et Nerone, a quo Cenchreis ad Corinthum morti deſtinatus ſibi ipſe manum intulit, fortis et felix dux. Tacitus eius ſaepe meminit: et Dio Caſſ. LX, 30. LXII, 19. ſq. LXIII, 17. ubi mors eius memoratur. De Fidio Cornelio, Senatore romano, veteres quantum ſciam, praeter noſtrum nihil memoraverunt. *Naſonis*, an Ovidii? ignoramus. *Struthiocamelum* propter formam et ſtaturam: fuiſſe videtur oblongus homo, collo cruribusque gracilis, et calvus.

3. *Vatinium*] de homine illo improbiſſimo cf. Ciceronis Orationem (ſive potius Interrogationem) in Vatinium. *riſum*, natus fuit rideri. *pedes:* podagra enim laborabat. *fauces conciſas*, ob ſtrumas ſaepius exſectas. Cic. orat. laud. c. 16.

et in primis Ciceronis urbanitatem effugit. Si ille
hoc potuit duritiâ oris, qui aſſiduis conviciis depude-
re didicerat: cur is non poſſit, qui ſtudiis liberalibus,
et ſapientiae cultu, ad aliquem profectum pervene-
rit? Adiice, quod genus ultionis eſt, eripere ei qui 4
fecit, contumeliae voluptatem. Solent dicere: Miſe-
rum me, puto non intellexit! adeo fructus contu-
meliae in ſenſu et indignatione patientis eſt. [a] Dein-
de non deerit illi, aliquando parem invenire, qui te
quoque vindicet.

XVIII. C. Caeſar inter cetera vitia, quibus abundabat, contumelioſus mirabiliter ferebatur [a] omnibus aliquâ notâ feriendis, ipſe materia riſus benigniſſima. Tanta illi palloris inſaniam teſtantis foeditas erat, tanta oculorum ſub [b] fronte anili latentium torvitas, tanta capitis deſtituti, et [c] emendicatis capillis aſperſi de-

Cap. XVII. a. *Deinde non deerit illi, aliquando parem invenire qui* — Bene hanc lectionem reduxit Lipſius e cod. ſuo. Antea ap. Eraſm. al.: *Deinde non deerit illi aliquando par. Invenietur qui te quoque vindicet.*

Cap. XVIII. a. *Omnibus aliquâ nota feriendis*, i. dum omnes aliqua nota feriebat. Reduxit Gronov. ex libris Eraſini, (qui in margine haec notaverat) et Lipſii. Antea: *omnes aliqua nota feriendi*, vel *feriendo*. Latinius eſt receptum vulgari. Cf. Gronov. ad Liv. XXIV, 15. p. 339, 1.

b. *fronte anili*. Ignoramus, an veteres *fronti anili* eandem ſignificationem tribuerint, ac noſtrates. Proinde et quoniam libri variant, aliis *bavili* aliis *ſimul* referentibus, Lipſius coniecit: *ſima*, et hoc reiecto, *ſimili*. Equidem nihil muto, etiamſi vulgat. nec mihi arridet, quum Sueton. 50. Calig. frontem latam et torvam Caligulae tribuerit.

c. *emendicatis* i. adſcititiis ideoque externis. De capillamento Caligulae exſtat ſaltem mentio quaedam ap. Sueton. Calig. c. 16. ad Attic. II, 9. poſt med. *Ciceronis:* loca adducta non recordatus eſt noſter.

Cap. XVIII. Caligula exemplo eſt, aliquando parem inveniri, qui te quoque vindicet.

1. *nota*] i. macula. *Tanta illi — pedum.* Cf. Sueton. Calig. 50. *fronse anili* i. rugoſa, ſimul cum notione ſtultitiae. *deſtituti*, oblongi ideoque eminentioris et quaſi ſolius. *et emendicatis capillis:* capillo raro ap. Sueton.

deformitas. adiice obſeſſam ſetis cervicem, et exilitatem crurum, et enormitatem pedum. Immenſum eſt, ſi velim ſingula referre, per quae in patres, avosque ſuos contumelioſus fuit, per quae in univerſos ordines: ea referam, quae illum exitio dederunt.
2 Aſiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, et vix aequo animo alienas contumelias laturum. Huic in convivio, [d] item in concione, voce clariſſima, qualis in concubitu eſſet uxor eius, obiecit. Dii boni, hoc virum audire, Principem ſcire, et usque eo licentiam perveniſſe, ut non dico conſulari, non dico amico, ſed tantum marito Princeps et adulterium ſuum narret, et faſtidium? Chaereae,

c. 11. De uſu verbi tamen dubito: nec diverſae lectiones *medicatis* (i. fuco tinctis) nec *exudati totis cap.* placent. Fortaſſe erat: *ementitis.*

d. *item in concione* omnium fere librorum ſcriptura. Eraſmus omittit τὸ *item.* Alii dant! *idem.* Gronov. coni. ad De Tranq. an. XI, 2. *item in cognitione:* et hoc reiecto: *id eſt, in concione.* Neſcio, cur iſti monſtro, Caligulae, hanc impudentiam fuiſſe non credamus, ut in concione populi narraverit adulteria, quem tamen omnia ſcimus effutiviſſe. Niſi omnes libri conſpirarent, pro gloſſemate haberem.

ton. l. l. *in patres avosque* i. in Senatores, et in *avos,* Agrippam. Cf. Suetonius 23.

2. *Aſiaticum Valerium*] Quae noſter hic tradit, non usquequaque convenire videntur cum Sueton. 58. Dio Caſſ. LIX, 29. 30. Sed ſi noſtrum accuratius inſpicias, omnis diſſenſus evaneſcit. Aſiaticus Valerius, ſenſus eſt, contumelia affectus eſt a Caligula: vindicatus a Chaerea, qui et ipſe foediſſimo probro laceratus erat. In coniuratis tamen et Aſiaticus Val. fuiſſe videtur; dicit enim Seneca: ea referam, quae illum exitio dederunt. Conſularem virum et Dio Caſſ. LIX, 30. Aſiaticum appellat, quocum et conſentit Tacit. Annal. XI, 1. ubi Soſibius eum ut *praecipuum auctorem interficiendi Caeſaris* (Caligulae) apud Claudium defert. Tractaverat haec Tacitus in libris deperditis. *faſtidium:* contumelioſa itaque quaedam in uxorem Valerii effuderat. De *Chaerea* eadem tradit Dio Caſſ. LIX, 29. ubi eum hominem

reae, tribuno militum, ſermo non pro manu erat,
languidus [e] ſono, et infracta voce ſuſpectior. Huic 3
Caius ſignum petenti modo Veneris, modo Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam.
Haec ipſe perlucidus, crepidatus, [f] auratus. Coëgit itaque illum uti ferro, ne ſaepius ſignum peteret. Ille primus inter coniuratos manum ſuſtulit: ille cervicem mediam uno ictu [g] diſcidit: plurimum deinde undique publicas ac privatas iniurias ulciſcentium gladiorum ingeſtum eſt. ſed primus vir fuit, qui minime viſus eſt. At idem Caius omnia contumelias pu- 4
tabat, et ſicut ferendarum impatiens, faciendarum cupidiſſimus. Iratus fuit Herennio Macro, quod illum Caium ſalutaverat: nec impune ceſſit primipilario, quod Caligulam dixerat. Hoc enim in caſtris natus, et alumnus legionum vocari ſolebat, nullo nomine militibus familiarior unquam factus: ſed iam Caligulam convicium et probrum iudicabat [h] cothurnatus. Ergo hoc ipſum ſolatio erit, etiamſi noſtra faci-

e. *ſono:* alii *ſomno:* Mox *infracta voce:* bene habent hae lectiones vulg. Vacillantes libri non ſunt h. l. curandi.
f. *auratus* Codd. at edd. lectio bona. Pincianus e coniactura invexerat ingenioſe: *armillatus.* Cf. Suet. Calig. 52.
g. *diſcidit* e Sueton. c. 58. reſtitui. Antea: *decidit.* Verba compoſita e *di* et *de* ſaepe confundi notum eſt. Cf. Cuperi Obſſ. IV, 5. p. 67 ſqq.
h. *cothurnatus* Pincianus dedit e coni. Bene. Antea: *Conturbatis ergo* etc.

minem antiquorum morum et fortem appellat: *ſermo* ei non erat loco fortitudinis.

3. *ſignum petenti — mollitiam.* Idem refert Sueton. c. 56. Dio Caſſ. l. l. *aliter atque aliter*, mox ut feminae, mox ut homini libidinoſo. *Haec — armillatus* int. fecit, quum et ipſe eſſet molliter indutus veſte diffluente et nitida, purpurea (Martial. XII, 38, 3. perlucidus oſtro) *crepidatus* in ſoleis, quae ad negligentiam domeſticam pertinebant. De Ira III, 18, 3. *ſed primus vir — eſt.* ſc. Caſſius Chaerea.

4. *primipilario*] qui primo pilo triariorum praeerat. *Hoc nomine* ſc. Caligulae, et altero: *alumnus legion. voc.* Tacit.

facilitas ultionem omiſerit, futurum aliquem, qui poenas exigat a procace, et ſuperbo, et iniurioſo: quae vitia nunquam in uno homine, et in unâ contumeliâ conſumuntur. Reſpiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: ut Socratis, qui comoediarum publicatos in ſe et ſpectatos ſales, in partem bonam accepit, riſitque non minus, quam quum ab uxore Xanthippe immundâ aquâ perfunderetur. [1] Antiſtheni mater barbara et Threſſa obiiciebatur: reſpondit, et deorum matrem Idaeam eſſe.

XIX. ; Non eſt in rixam colluctationemque veniendum: procul auferendi pedes ſunt, et quidquid horum ab imprudentioribus fiet, (fieri autem niſi ab imprudentibus non poteſt) negligendum. Et honores et iniuriae vulgi, in promiſcuo habendi ſunt: nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarum aut taedio, neceſſaria omittemus: et publicis privatisque officiis, aliquando etiam ſalutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi:

1. *Antiſtheni* e codd. Ante Lipſium: *At Iphicrates.*

Tacit. Annal. I, 44. Sueton. Calig. IX.

5. *Socratis*] Ariſtophanem (Fabric. Bibl. Gr. Vol. II, p. 363.) et Amipſiam, (Fabric. ib. et p. 409. ſq. Menag. ad Diog. Laert. II, 28.) alludit. Inprimis legi merentur commentationes duae Tychſenii (*über den Proceſs des Socrates* in: *Bibliothek der alten Litteratur u. Kunſt.* Part. I et II. Gotting. 1786.). *Xanthippe:* cf. Diog. Laert. II, 36. ib. Menag. *Antiſthenes.* Cf. Diog. Laert. VI, 1. ubi Menag. noſtrum locum non praetermiſit. *Idaeam,* Phrygiam, a monte Ida nominatam, ideoque et barbaram. Alias vocatur Berecyntia; Cybebe, Cybele, Cybelle. Locus claſſicus de hac dea eſt ap. Lucret. II, 598. ſqq. Cf. Schlichtegroll *zu Abbildungen ägypt. griech. u. röm. Gottheiten* II, p. 75. ſqq.

Cap. XIX. Remedia adverſus iniurias et calumnias.

1. *in promiſcuo*] eodem loco.

di: aliquando etiam obirati potentibus, detegemus hunc
affectum intemperanti libertate. Non eſt autem libertas, 2
nihil pati. Fallimur. libertas eſt, animum ſupponere
iniuriis, et eum facere ſe, ex quo ſolo ſibi gaudenda ve-
niant: exteriora deducere a ſe, ne inquieta agenda ſit
vita, omnium riſus, omnium linguas timenti. Quis eſt
enim, qui non poſſit contumeliam facere, ſi quisquam
poteſt? Diverſo autem remedio utetur ſapiens, affe-
ctatorque ſapientiae. Imperfectis enim, et adhuc ad
publicum ſe iudicium dirigentibus, hoc proponendum
eſt, inter iniurias ipſos contumeliasque debere verſari.
Omnia leviora accidunt exſpectantibus. quo quisque ho- 3
neſtior genere, fama, patrimonio eſt, hoc ſe fortius ge-
rat: memor, in prima acie altos ordines ſtare, contu-
melias, et verba probroſa, et ignominias, et cetera de-
honeſtamenta, velut clamorem hoſtium ferat, et lon-
ginqua tela, et ſaxa ſine vulnere circa galeas crepitan-
tia. Iniurias vero, ut vulnera, alia armis, alia pectori
infixa, non deiectus, ne motus quidem gradu, ſuſtineat.
Etiamſi premeris et infeſta vi urgeris, cedere tamen 4
turpe eſt: aſſignatum a natura locum tuere. Quaeris
quis hic ſit locus? viri. Sapienti aliud auxilium eſt huic
contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria
eſt. Ne repugnate veſtro bono, et hanc ſpem, dum ad
verum pervenitis, alite in animis: libentesque meliora
excipite, et opinione ac voto iuvate. Eſſe aliquem in-
victum, eſſe aliquem in quem nihil fortuna poſſit, e
Republica humani generis eſt.

2. Explicat τὴν ἀπάθειαν Stoicorum. *eum facere ſe*, facere ut ſis talis. Eſt Horatianum, (Od. III, 29, 55.) mea virtute me involvo. Εἰς σεαυτὸν συνείλει ap. Antonin. 7, 28. ubi vid. Gataker. p. 271. *ſi quisquam poteſt*. Si uni licet, quidni et omnibus. Eſt ex Publiano illo adumbratum: Cuivis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt. Tranq. Anim. XI, 6.

DE

# DE OTIO
## AVT
# SECESSV SAPIENTIS
## LIBRI PARS.

### ARGVMENTVM.

*Orditur ab otio laudibus efferendo: meliores erimus ſinguli in ſeceſſu.* 28, 4. *At vero nonne hoc contra ſententias Stoicorum eſt, qui usque ad ultimum vitae finem in actu eſſe praecipiunt? Epicureum dogma amplecteris. Cui obiectioni reſpondetur: Stoicorum duces ſe ſequi, quippe qui ad Rempublicam capeſſendam non acceſſerint. Nec ſe a praeceptis eorum deſciſcere. Quod ut probet, dicenda in duas dividit partes: 1) poſſe aliquem omni iure et ſecundum Stoicorum praecepta vel a prima aetate contemplationi veritatis totum ſe tradere; 2) ſeniorem a reipubl. tractatione ſecedere poſſe et in otio vivere.* 30. *Quod ad primum attinet, Stoicis haec una cum Epicureis placent, niſi quod hi otium petant ex propoſito, et coacti ad remp. accedant, illi cauſſa gravi permoti otium amplectantur.* 30, 3. *Cauſſae vero iſtae in republ. ſitae ſunt: ſi deſperate corrupta, ſi occupata eſt malis; deinde ſi auctoritate, viribus aut valetudine bona caret ſapiens.* 30, 4—31. *Neque tamen inutilis erit. Nam quum duae reſpublicae cogitari poſſint, et vere ſint, altera magna et vere publica, qua dii et homines continentur, altera minor, in qua quisque natus ſit, cui utrique deſervire poſſumus, ad hanc maiorem et in otio accedere licet, quaerendo, quid ſit virtus etc., brevi, philoſophando.* 31. *Ad contemplationem vero a natura conditos nos eſſe, docetur primum magna cupiditate cuique homini innata, nova et ignota noſcendi audiendive: deinde ipſo loco quem in mundo tenemus, tum figura erecta, quam natura nobis dedit. Ita materiam acquirimus, qua nixi et ad ea transimus animo menteque, quae ſenſuum obſervationibus ſe ſubducunt, et quae ultra mundum iacent.* 32, 9. *Deinde et actioni natura nos genuit: quae cum contemplatione ſemper coniuncta eſt. Talem vitam egere Zenon, Cleanthes, Chryſippus, quippe qui docendo et ſcribendo non uni civitati, ſed toti huma-*

*humano generi profuerunt, ideoque ex praeceptis ſuis vixerunt.* 32, 14. *Praeterea tria vitae genera, voluptarium, contemplativum, actuoſum, ita inter ſe apta et nexa ſunt, ut nec contemplatio, nec actio ulli eorum deſit. Sapiens autem Stoicus contemplationem praefert, quandoquidem reſpublica ei deeſt, quae eum, aut quam ſapiens pati poſſit.*

*Iam ſupra de Tranq. An. C. III. vidimus, de otio ſapientis quaeſtionem fuiſſe inter Philoſophos, inprimis inter Stoicos, qui otium praetulerunt, ſi cauſſae graviores obſtarent, quominus ad reip. tractationem accederet ſapiens; contra Epicureos; qui otium omni reip. tractationi antepoſuerunt; nec ad remp. acceſſurum putabant ſapientem, niſi ſi quid interveniret. Ceteri philoſophi a Stoicorum ſtetere partibus. Nec ipſum Platonem aliam ſententiam ſequutum eſſe, inprimis patet e VII eius Epiſtola ad Dionis propinquos et amicos* T. X. p. 92 ſq. bip.

*Quum liber hicce mancus ſit, neque de tempore, in quo ſcriptus ſit, neque de occaſione, neque de conſilio libri etc. certi quid definiri poteſt.*

## Ex Capite XXVIII.

a *Circi nobis magno conſenſu vitia commendant. Licet nihil aliud quam quod ſit ſalutare tentemus, prod-

### Varietas Lectionis.

Cap. XXVIII. a. Lacunam hic eſſe, quivis intelligit: attamen non magnam. Sequenti enim capite materiam dividit, et ideo oſtendit, quae nunc perierunt, prooemii loco poſita eſſe. Verus tamen eſt iactura, quam fecimus. Adiecta autem videtur haec pars libri volumini, in quo erat de vita beata: cui libro, foliis nonnullis perditis, deinde in edd. priſcis e. c. Eraſm. adhaeſit: etſi argumentum eſt diverſiſſimum. Capitum numeros ſervavimus, ne confuſioni locum daremus. — Exordium circa mala, quibus turba homines afficere ſolet, verſatum eſſe videtur. Proinde praefero τo *Circi*, in quibus omnibus diei temporibus frequentia hominum verſabatur partim ob ludos circenſes, certis anni temporibus ibi celebratos, partim ob multa voluptatum et ludicrarum artium genera. Cf. Salmas. ad Solinum p. 635 ſq. Alii tamen libri: *cur nobis*, quae ſenſu carent. Mox *quam quod ſit ſalutare:* τo *quam* dedi ex Eraſm., ut neceſſarium; deeſt in Lipſii, Gronov. al. edd.

### Animadverſiones.

Cap. XXVIII. Otii praeſtantia ad mores bonos formandos et ad firmum virtutis amorem comparandum. Stoicis haec eſſe contraria, obiicitur.

[b] proderit tamen per ſe ipſum ſecedere. meliores eri-
mus ſinguli. Quid, quod ſecedere ad optimos viros,
et aliquod exemplum eligere, ad quod vitam diriga-
mus, licet? [c] quod niſi in otio non fit. Tunc poteſt
obtinere quod ſemel placuit, ubi nemo intervenit,
qui iudicium adhuc imbecillnm, populo adiutore, de-
torqueat: tunc poteſt vita aequali et uno tenore pro-
2 cedere, quam propoſitis diverſiſſimis ſcindimus. Nam
inter cetera mala illud peſſimum eſt, quod vitia ipſa
mutamus. ſic ne hoc quidem nobis contingit, perma-
nere in malo iam familiari. Aliud ex alio placet:
vexatque nos hoc quoque, quod iudicia noſtra non
tantum prava, ſed etiam levia ſunt. Fluctuamus,
aliudque ex alio comprehendimus: petita relinquimus,
relicta repetimus: alternae inter cupiditatem noſtram,
3 et poenitentiam vices ſunt. Pendemus enim toti ex
alienis iudiciis, et id optimum nobis videtur, quod
petitores laudatoresque multos habet, non id, quod
laudandum petendumque eſt. Nec viam bonam ac
malam per ſe aeſtimamus, ſed turbâ veſtigiorum, in
4 quibus nulla ſunt redeuntium. Dices mihi: „Quid agis
„Seneca? deſeris partes. Certe Stoici veſtri dicunt:
„Vsque ad ultimum vitae finem in actu erimus, non
„deſinemus communi bono operam dare, adiuvare
„ſin-

b. *proderit tamen per ſe ipſum ſ.* ex edit. Colon. repoſuit Li-pſius. Antea: *proderit tamen poſſe ipſum ſ.*

c. *quod niſi in otio non fit.* In libris vett. erat: *quod in otio non fit.* Eraſm. et Muretus hanc clauſulam omiſere, a Lipſio repoſitam, qui ſenſus cauſa propoſuit: — *nonne fit?* Gronov. em. *niſi in otio ſ.* recepimus, ut ſenſus ſaltem adſit; quidni enim non aeque bene conieceris: *quod in negotio n. ſ.* ſive, *quod in actione non fit?*

1. *Quid — fit*] Cf. de brevit. vit. 6, 6.

3. *turbâ — redeuntium*] ad notam fabulam de leone aegrotante, cui, roganti, cur non intraret in ſpeluncam, uti ceterae beſtiae, reſpondet vulpes: Video, quod veſtigia intrantium multa, at nulla exeuntium.

„ſingulos, opem ferre etiam inimicis [d] miti manu. „Nos ſumus, qui nullis annis vacationem damus, et, „quod ait ille vir diſertiſſimus:“

*„Canitiem galeâ premimus.“*

„Nos ſumus, apud quos usque eo nihil ante mortem „otioſum eſt, ut, ſi res patitur, non ſit ipſa mors „otioſa. Quid nobis Epicuri praecepta in ipſis Ze„nonis principiis loqueris? Quin tu bene naviter, ſi „partium piget, transfugis potius, quam prodis!“ Hoc tibi in praeſentia reſpondebo: numquid vis amplius, quam ut me ſimilem ducibus meis praeſtem? Quid ergo eſt? non quo miſerint me illi, ſed quo duxerint, ibo.

XXIX. Nunc probabo tibi, nec deſciſcere me a praeceptis Stoicorum: nam ne ipſi quidem a ſuis deſciverunt: et tamen excuſatiſſimus eſſem, etiamſi non praecepta illorum ſequerer, ſed exempla. Hoc quod

 dico,

d. *miti manu.* Quidam libri: *trui manu.* Lipſius emendat: *mente, manu.* Quae dedi, mea coniectura eſt. Cf. de Clement. II, 6. de Vita beata 20, 4. inimicis mitis et facilis. —

4. ***Canitiem galeâ premimus***] Hemiſtichium Virgil. Aeneid. IX, 612. ex oratione Numani, cui Remulo cognomen erat, ex agro Piceno oriundi, in qua veteris Italiae diſciplina ac vita dura et militaris egregie deſcribitur. Ceterum de hoc Stoico praecepto cf. de tranquill. animi. c. III.

*Quid nobis — loqueris?*] De his itaque in antecedentibus locutus erat. *principiis* i. in eâ parte caſtrorum, qua dux ſolet habitare, ideoque in potiſſima parte philoſophiae moralis, a Zenone propoſitae.

5. non quo *miſerint* praeceptis ſuis — *ſed quo duxerint* praeeundo. Exempla priorum Stoae doctorum, Zenonis, Cleanthis, Chryſippi ſequar, ut quos numquam reipublicae tractationi operam ſuam dicaſſe conſtat.

Cap. XXIX. Dividit quaeſtionem in duas partes: 1) ſecundum praecepta Stoicorum licere, per totam vitam unice contemplationi veritatis ſe tradere; 2) officiis et muneribus functo licere a republica ſecedere, et otio ſe committere.

dico, in duas dividam partes. Primum, ut poſſit aliquis, vel a prima aetate, contemplationi veritatis totum ſe tradere, rationem vivendi quaerere, atque
2 exercere, ſecreto. Deinde, ut poſſit hoc aliquis emeritis iam ſtipendiis, profligatae aetatis, iure optimo facere, et ad alios actus animum referre: virginum Veſtalium more, quae, annis inter officia diviſis, diſcunt facere ſacra, et quum didicerunt, docent.

XXX. Haec Stoicis quoque placere oſtendam: non, quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chryſippive committere: ſed quia res ipſa patitur me ire in illorum ſententiam: quam ſi quis ſemper unius

2. *emeritis ſtipendiis*] i. functus omnibus humanae vitae ſtipendiis (Senec. ep. 93.) i. officiis, muneribus publicis. *profligatae aetatis* homo, i. ſenior. *Profligare* Auguſteo aevo proprium eſt verbum de iis rebus, quae inchoatae quidem et aliquo perductae, ſed nondum ad finem promotae ſunt: leniori ſignificatione, quia ab etymol. et prima verbi poteſtate recedit. Cf. Duker. ad Florum II, 15. p. 414.

*Virginum Veſtalium — docens*] Monachae Romanorum fuerunt hae virgines Veſtales, ex inſtituto Numae Pompilio tribui ſolito, ut quaeque ad religionem vetuſtiorem ſpectantia, a Pontifice Max. lectae ſ. captae, numero ſex, quarum natu maxima *virgo maxima* dicebatur. Per triginta annos officio ſuo, adminiſtratione ſacrorum Veſtae et Deae Bonae, fungi tenebantur; et quidem ita, ut decem annos diſcerent, decem operarentur, et reliquos decem iuniores lectas docerent. Quo tricennali tempore peracto e collegio ſecedere et nubere licuit. Plura de his Veſtalibus, magni aeſtimatis Romae, plura dabunt Plutarch. vit. Numae Pompil. c. IX. p. 290 ſq. Leopold. et Lipſius in Syntagmate de Veſta et Veſtalibus.

Cap. XXX. Quod primo loco poſuerat cap. antecedenti nunc perſequitur, docens, Stoicis hoc decretum placere. Zenon enim dixerat: Sapiens accedet ad Remp. niſi ſi quid impedierit. Diſtinguenda itaque ſunt tempora.

1. *me ire — ſententiam*] proprie Senatorum eſſe ſententiae ſenatoris in Curia aſſentientium (ire pedibus, ire in

unius ſequitur, ᵃ non id curiae, ſed iam factionis eſt. Vtinam quidem iam tenerentur omnia, et inoperta ac confeſſa veritas eſſet! nihil ex decretis mutaremus: nunc veritatem, cum iis ipſis qui docent, quaerimus. Duae maximae in hac re diſſident ſectae, Epicureorum 2 et Stoicorum: ſed utraque ad otium diverſâ viâ mittit. Epicurus ait: „Non accedet ad Rempublicam ſapiens, niſi ſi quid intervenerit." Zenon ait: „Accedet ad rempublicam, niſi ſi quid impedierit." Alter otium ex propoſito petit, alter ex cauſa. Cauſa autem illa 3 late patet. ſi reſpublica corruptior eſt, quam ut adiuvari poſſit, ſi occupata eſt malis; non nitetur ſapiens in ſupervacuum, nec ſe nihil profuturus impendet: ſi parum habebit auctoritatis aut virium: nec illum erit admiſſura reſpublica, ſi valetudo illum impediet. Quomodo navem quaſſam non deduceret in mare, 4

 quo-

Cap. XXX. a. *non id curiae, ſed iam factionis e.* Haec lectio ingenioſa debetur Lipſio. Antea: *non id vitae ſ.* Libri ſcripti dabant: *non iniuria ſed in factionis eſt*: unde Lipſius lectionem receptam fecit. Certe Seneca interdum alludit ad Senatum ſ. Curiam e. c. de vita beat. c. 2 et 3. Senſus: ſi quis ſemper unius ſententiae ſe mancipat, non ſenatorem agit, ſed factioſum. Confert Lipſius Tertullian. Apologet. c. 39. Quum boni coeunt, quum pii et caſti congregantur, non eſt factio dicenda, ſed Curia.

in ſent.) conſtat. Cf. Erneſti Clav. Cic. Diſceſſio. Hinc de quocunque aſſenſu dici coeptum eſt.

2. *Epicurus*] quippe qui perturbationum vacuitatem quaeſivit, ideoque noluit, ut ſapiens ad rempublicam accederet. Ipſe hoc praecepit, Diogene Laert. referente X, 77. 119. *Zenon.* Idem tradit Diog. Laert. VII, 121. *πολιτεύσεσθαί φασι τὸν σοφὸν, ἂν μή τι κωλύῃ, ὥς φησι Χρύσιππος ἐν πρώτῳ Περὶ βίων.* Cic. de finib. III, 20. Quum autem ad tuendos conſervandosque homines hominem natum eſſe videamus, conſentaneum eſt huic naturae, ut ſapiens velit adminiſtrare rempublicam etc.

4. *deduceret*] machinis *navem* per hiemem in continenti conſervatam. cf. Mitſcherlich ad Horat. I, Odd. 4, 2.

*de-*

quomodo nomen in militiam non daret debilis: [b] ſic ad vitam, quam inhabilem ſciet, non accedet. Poteſt ergo et ille, cui omnia adhuc in integro ſunt, antequam ullas experiatur tempeſtates, in tuto ſubſiſtere, et protinus commendare ſe novis artibus: et illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quae exerceri etiam a quietiſſimis poſſunt. Hoc nempe ab homine exigitur, ut proſit hominibus, ſi fieri poteſt, multis; ſi minus, paucis; ſi minus, proximis; ſi minus, ſibi. Nam quum ſe utilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui ſe deteriorem facit, non ſibi tantummodo nocet, ſed etiam omnibus iis, quibus melior factus prodeſſe potuiſſet: ſic ſi quis bene de ſe meretur, hoc ipſo aliis prodeſt, quod illis profuturum parat.

XXXI. Duas respublicas animo complectamur, alteram magnam, et vere publicam, quâ dii atque homines continentur, in quâ non ad hunc angulum reſpicimus, aut ad illum, ſed terminos civitatis noſtrae cum ſole metimur: alteram, cui nos adſcripſit conditio naſcendi. Haec aut Athenienſium erit, aut Carthaginienſium, aut alterius alicuius urbis, quae non ad

b. *ſic ad vitam, quam inhabilem ſciet:* lectio vulg. et ea bona, ante Muretum, qui e coni. dedit: *ad iter, quod inhabile ſc.* Reduxi ex edd. priſcis, e. c. Eraſm. MSS. *ſic aditum, quod inhabile ſc.* Salmaſius adſcripſerat, Gronov. notante: *Sic ad actum, qui ſit habilem ſc.* Parum feliciter.

*debilis*, membris captus. ad de Provid. III, 2. *artibus*, ſtudiis.

5. *ſi minus*] fieri poteſt. *Commune — negotium* quatenus Stoici et mundanos ſe eſſe dicerent, et ſibi ipſi virtute exercenda prodeſſent.

Cap. XXXI. Quum duae respublicae cogitari poſſint, altera minor, in qua quisque aut natus aut civis ſit, altera maior, hic mundus; et ille qui contemplationi commendaverit ſe, otium actuoſum agere poteſt, ideoque utilis eſſe.

1. *alteram magnam*] Cf. Ep. 68. Ceterum de hac civitate ſaepe iam mentionem factam vidimus ap. noſtrum: et eſt in Stoicorum decretis.

ad omnes pertineat homines, ſed ad certos. Quidam 2
eodem tempore utrique reipublicae dant operam,
maiori minorique: quidam tantum minori: quidam
tantum maiori. Huic maiori reipublicae et in otio
deſervire poſſumus: imo vero neſcio, an in otio me-
lius, ut quaeramus, quid ſit virtus, una pluresve
ſint? natura an ars bonos viros faciat? unum ſit
hoc, quod maria terrasque, et mari ac terris inſerta
complectitur, an multa eiusmodi corpora Deus ſpar-
ſerit? continua ſit omnis et plena materia, ex quâ
cuncta gignuntur, an diducta, et ſolidis inane per-
mixtum ſit? Deus ſedens opus ſuum ſpectet, an tra- 3
ctet? utrumne extrinſecus illi circumfuſus ſit, an toti



2. *ut quaeramus* etc.] Sequentes quaeſtiones in cauſa fuiſſe, cur Philoſophi diverſarum ſectarum inter ſe digladiarentur, nunc ſatis e Platone conſtat. *Vnam animi virtutem eſſe*, ait noſter ep. 66, quae tota conferenda eſt, *ſed multas eius ſpecies, quae pro vitae varietate et pro actionibus explicantur.* Erat Stoicorum virtus non aliud quam recta ratio, iuſtitia. Plures placuere Academicis et Peripateticis etc. Cic. de Invent. II, 53. Diog. L. VII, 125. Lipſii Manuduct. ad ſtoic. philoſ. II, 21.

*natura — faciat.* Iam Socratis tempore quaerebatur: an docilis virtus eſſet? Xenoph. Mem. S. I, 2, 19 ſqq. Stoici conſenſu affirmabant. Lipſius in Manud. laud. II, X. Plato et Ariſtoteles contrariam ſequuti ſunt ſententiam. *unum ſit — ſparſerit.* Vnusne mundus ſit, an plures aut infiniti? Vnum mundum probavere Stoici, Diog. L. VII, 137. plures aut infinitos Democritus, Anaxagoras, Epicurus. al. Diog. L. X, 45 ib. Menag.

*continua — permixtum ſit?* utrum materia, ὕλη, una ſerie cohaereat, et ſine fine vacua ſit, ut Stoici praecepere, an dividatur, et in infinitas partes ſecetur, ſecundum Academicos, an atomis in vacuo, ſecundum Epicureos contineatur: cf. Diog. L. VII, 150 ibiq. Menag. *Deus — tractet?* Senecam Epicureos Stoicis opponere manifeſtum eſt. *utrumne — ſit.* Epicurus deum extra mundum in intermundiis poſuit. Seneca de Benef. IV, 19. Stoici vero mundum et Deum unum idemque eſſe ſta-

inditus? immortalis ſit mundus, an inter caduca, et ad tempus nata, numerandus? Haec qui contemplatur, quid Deo praeſtat? ne tanta eius opera ſine teſte ſint. Solemus dicere, ſummum bonum eſſe, ſecundum naturam vivere: natura nos ad utrumque genuit, et contemplationi rerum, et actioni.

XXXII. Nunc probemus, quod prius diximus. Quid porro? hoc non erit probatum, ſi ſe unusquisque conſuluerit, quantam cupiditatem habeat, ignota noſcendi, quam ad omnes fabulas excitetur? Navigant quidam, et labores peregrinationis longiſſimae unâ mercede perpetiuntur, cognoſcendi aliquid abditum remotumque. Haec res ad ſpectacula populos contrahit, haec cogit praecluſa rimari, ſecretiora exquirere, antiquitates evolvere, mores barbararum audire gentium. Curioſum nobis natura ingenium dedit: et artis ſibi ac pulchritudinis ſuae conſcia, ſpectatores nos tantis rerum ſpectaculis genuit, perditura fructum ſui, ſi tam magna, tam clara, tam ſubtiliter ducta,

fuerunt. Diog. L. VII, 137. *immortalis — numerandus?* Stoici ipſi inter ſe de hac re diſſidebant: Epicurei vero inter caduca et ad tempus data contra Ariſtotelem numerabant. Cf. Tiedemann Geiſt d. ſp. Phil. II, p. 458. *quid*, quale officium dat, *praeſtat Deo*? Vt ſit teſtis et ſpectator operum divinorum. Noſter de Benef. VI, 23, 5.

Cap. XXXII. Vt probet, hominem contemplationi rerum natum eſſe, affert cupiditatem communem hominum, ignota noſcendi, audiendive reperta, et tum naturalium rerum cauſas, tum earum, quae extra mundum ſunt, indagandi. Inde ſequitur, hominem et ad agendum et ad contemplationem eſſe natum: et quum tria vitae genera ſint, activum, contemplativum, et voluptarium, alterum ſine altero eſſe nequit: ipſa adeo voluptaria ſecta in actu eſt. Denique quaerere coepit, ad quam remp. ſapiens acceſſurus ſit.

1. *prius*] nos a natura contemplationi eſſe deſtinatos. *fabulas* i. narrationes quascunque de rebus novis, ſive ſint verae, ſive fictae. *antiquitates*, res antiquas.

ducta, tam nitida, et non uno genere formoſa, ſolitudini oſtenderet. Vt ſcias illam ſpectari voluiſſe, non tantum aſpici, vide quem nobis locum dederit.
In mediâ nos ſui parte conſtituit, et circumſpectum 3
omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, ª ſed etiam ad contemplationem factum, ut ab ortu ſidera in occaſum labentia proſequi poſſet, et vultum ſuum circumferre cum toto, ſublime fecit illi
caput, et collo flexibili impoſuit. Deinde ſena per 4
diem, ſena per noctem ſigna produxit, nullam non partem ſui explicuit: ut per haec quae obtulerat eius oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum. nec enim omnia, nec tanta viſimus, quanta ſunt: ſed acies noſtra aperit ſibi inveſtigando viam, et fundamenta veri iacit, ut inquiſitio transeat ex apertis in obſcura,
et aliquid ipſo mundo inveniat antiquius. Vnde iſta 5
ſidera exierint? quis fuerit univerſi ſtatus, antequam ſingula in partes diſcederent? quae ratio merſa et

 con-

Cap. XXII. a. *ſed etiam ad contemplationem factum.* Eraſmi et priorum edd. lectio et a MSS. exiguo diſcrimine data. *factum — fecit* oſtendit Gronov. qui propterea *aptum* propoſuit.

3. *In mediâ — conſtituit*] Cf. ad Conſol. ad Marc. 26, 4. *erexit.* Haec ipſa iam multis ante noſtrum obſervata eſſe conſtat: e. c. Cic. de Nat. Deor. II, 56.

4. *Deinde ſena — produxit*] Spectant haec ad Zodiacum, cuius ſex ſigna qualibet die oriuntur, i. ſupra horizontem noſtrum aſcendunt, libra, ſcorpius, ſagittarius, capricornus, aquarius, piſces; totidemque qualibet nocte, reliqua. Cf. Manil. I, 263 ſqq.

*nec enim omnia — ſunt:* cf. Nat. Qu. VII, 30 ſqq.

5. *Vnde iſta ſidera exierint?*] i. a qua origine? Ex igne ſecundum Stoicos. Duo enim rerum principia ſtatuebant, Deum et materiam: Deum eſſe ignem intelligentem, *πῦρ νοερὸν*, materiam vero aquae ſimilem. Ex his creata eſſe quatuor elementa, ex quibus ſummum locum obtinere ignem: ex puriſſimo igne nata eſſe ſolem et aſtra, quae ut ignea humore nutriri.

Cf.

conſuſa diduxerit? quis loca rebus aſſignaverit? ſuâpte naturâ gravia deſcenderint, evolaverint levia; an praeter niſum pondusque corporum altior aliqua vis legem ſingulis dixerit? an illud verum ſit, quo maxime probatur, hominem divini ſpiritus eſſe, partem ac veluti ſcintillas quasdam [b] ſacrorum in terras
6 deſiluiſſe, atque alieno loco haeſiſſe? Cogitatio noſtra coeli munimenta perrumpit, nec contenta eſt, id quod oſtenditur ſcire. Illud, inquit, ſcrutor, quod ultra mundum iacet: utrumne profunda vaſtitas ſit, an et hoc ipſum terminis ſuis cludatur? qualis ſit habitus excluſis: informia et conſuſa ſint, an in omnem partem tantundem loci obtinentia, an et illa in aliquem cultum deſcripta ſint? huic cohaereant mundo, an longe ab hoc ſeceſſerint, et in vacuo volutentur?
7 individua ſint, per quae ſtruitur omne id quod natum futurumque eſt, an continua eorum materia ſit, et per totum mutabilis? utrum contraria inter ſe elementa ſint, an non pugnent, ſed per diverſa conſpirent. Ad haec quaerenda natus, aeſtima, quam non multum acceperit temporis, etiam ſi illud totum ſibi vindicet. Cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentiâ patiatur excidere, licet horas avariſſime ſervet, et usque in ultimae aetatis humanae terminos procedat, nec quidquam illi ex eo quod natura conſtituit,
8 fortuna concutiat; tamen homo ad immortalium cognitionem nimis mortalis eſt. Ergo ſecundum naturam

b. *ſacrorum* antiqua lectio. Lipſius coniecit: *aſtrorum*: haud ſcio, an melius.

Cf. Lipſii Phyſiol. II, 14. p. 105 ſqq. *ſacrorum* i. ignium aeternorum, qui ſecundum Stoicos ſacri et dii quidam.

6. *inquis*] i. dicitur, dicunt. De vacuo quaero.

7. *individua*] i. corpuſcula ſecari neſcia, atomi. *an continua — mutabilis:* ſtoica ſententia, antecedenti Epicureorum oppoſita. Atomi enim ſunt immutabiles, nec diverſos

turam vivo, ſi totum me illi dedi, ſi illius admirator
cultorque ſum. Natura autem utrumque facere me
voluit, et agere, et contemplationi vacare. Vtrum-
que facio: quoniam ne contemplatio quidem ſine
actione eſt. „Sed refert," inquis, „an ad hanc vo- 9
luptatis cauſa acceſſerit, nihil aliud ex illa petens,
quam aſſiduam contemplationem, ſine exitu: eſt enim
dulcis, et habet illecebras ſuas." Adverſus hoc tibi
reſpondeo, aeque refert, quo animo civilem agas vi-
tam: an ut ſemper inquietus ſis, nec unquam ſumas
ullum tempus, quo ab humanis ad divina reſpicias.
Quomodo res appetere, ſine ullo virtutum amore, et 10
ſine cultu ingenii, ac nudas edere operas, minime
probabile eſt: (miſceri enim inter ſe iſta, et [c]conſeri
debent:) ſic imperfectum ac languidum bonum eſt,
in otium ſine actu proiecta virtus, nunquam id quod
didicit oſtendens. Quis negat, illam debere profe- 11
ctus ſuos in opere tentare, nec tantum, quid facien-
dum ſit, cogitare, ſed etiam aliquando manum exer-
cere, et ea quae meditata ſunt, ad verum perdu-
cere? Quid? ſi per ipſum ſapientem non eſt mora,
ſi non actor deeſt, ſed agenda deſunt: ecquid illi ſe-
cum eſſe permittes? Quo animo ad otium ſapiens ſe-
cedit, ut ſciat ſecum quoque ea acturum, per quae
poſteris proſit? Nos certe ſumus, qui dicimus, et 12
Zenonem et Chryſippum maiora egiſſe, quam ſi du-
xiſſent

c. *conſeri* e MSS. Lipſio probante i. una ſeri et iungi. Antea: *conferri.*

ſas formas accipere poſſunt, quae tantummodo concurſu vario exſiſtunt.

11. *Quid? ſi — permittes?*] Sed ſi ſapiens non in cauſa eſt, cur in actu non ſit, num illi otioſo eſſe licebit? Quem autem animum ei eſſe debere putemus, quo vel in otio tamen, id quod didicerit, oſtendat, et poſteris utilem ſe praebeat?

12. *Zenonem et Chryſippum*] ut potiſſimos ſtoicae ſectae auctores: Chryſippus autem doctori ſuo Cleanthi anteponebatur.

xiſſent exercitus, geſſiſſent honores, leges tuliſſent, quas non uni civitati, ſed toti humano generi tulerunt. Quid ergo eſt, quare tale otium non conveniat bono viro, per quod futura ſecula ordinet, nec apud paucos concionetur, ſed apud omnes omnium
13 gentium homines, quique ſunt, quique erunt? Ad ſummam quaero, an ex praeceptis ſuis vixerint Cleanthes, et Chryſippus, et Zenon? Non dubie reſpondebis, ſic illos vixiſſe, quemadmodum dixerant eſſe vivendum. „Atqui nemo illorum rempublicam adminiſtravit. Non fuit illis, inquis, aut fortuna, aut dignitas, quae admitti ad publicarum rerum tractationem ſolet." Sed iidem nihilominus non ſegnem egere vitam: invenerunt, quemadmodum plus quies illorum hominibus prodeſſet, quam aliorum diſcurſus et ſudor. Ergo nihilominus hi multum egiſſe viſi ſunt, quam-
14 vis nihil publice agerent. Praeterea tria genera ſunt vitae, inter quae, quod ſit optimum, quaeri ſolet: unum voluptati vacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primum, depoſitâ contentione depoſitoque odio, quod implacabile diverſa ſequentibus in-
15 diximus, videamus, an haec omnia ad idem ſub alio titulo perveniant. Nec ille, qui voluptatem probat, ſine contemplatione eſt; nec ille, qui contemplationi inſervit, ſine voluptate eſt; nec ille, cuius vita actioni deſtinata eſt, ſine contemplatione eſt. „Plurimum," inquis, „diſcriminis eſt, utrum aliqua res propoſitum, an propoſiti alterius acceſſio ſit." Sane grande diſcrimen: tamen alterum ſine altero non eſt. Nec

13. „*Non fuit — ſolet?*" Cenſu enim et genere opus erant. Aliam cauſam Chryſippus attuliſſe fertur ap. Stobaeum Serm. 43. p. 313: Χρύσιππος ἐρωτηθεὶς διατί οὐ πολιτεύεται, εἶπε· διότι εἰ μὲν πονηρά τις πολιτεύηται, τοῖς θεοῖς ἀπαρέσει· εἰ δὲ χρηστὰ τοῖς πολίταις.

Nec ille ſine actione contemplatur, nec hic ſine con-
templatione agit. Nec ille tertius, de quo male exi- 16
ſtimare [d] conſenſimus, voluptatem inertem probat, ſed
eam, quam ratione efficit firmam ſibi. „Ita et haec
ipſa voluptaria ſecta in actu eſt!" Quidni in actu ſit,
quum ipſe dicat Epicurus, aliquando ſe receſſurum a
voluptate, dolorem etiam appetiturum, ſi aut vo-
luptati imminebit poenitentia, aut dolor minor pro gra-
viore ſumetur? „Quo pertinet hoc dicere?" ut ap-
pareat, contemplationem placere omnibus. Alii pe- 17
tunt illam: nobis haec ſtatio eſt, non portus. Adii-
ce nunc huc, quod e lege Chryſippi vivere otioſo
licet: non dico, ut otium patiatur, ſed ut eligat.
Negant noſtri ſapientem ad quamlibet rempublicam ac-
ceſſurum. Quid autem intereſt, quomodo ſapiens ad
otium veniat: utrum quia reſpublica illi deeſt, an
quia ipſe reipublicae? Si omnibus deſutura reſpublica
eſt (ſemper autem deerit faſtidioſe quaerentibus) inter-
rogo, ad quam rempublicam ſapiens acceſſurus ſit? Ad 18
Athe-

d. *conſenſimus:* i. tu et ego, qui nunc de aliis diſputamus. Ex edd. priſcis et quatuor MSS. reduxi, Gronov. ſuaſore. Frequens eſt Senecae, altercationibus eiusmodi formulam intermiſcere, quum profert aliquid utrique partium acceptum. Cf. De Benef. VII, 4. II, 17.

16. *Nec ille tertius — conſenſimus.*] De Epicuro eſſe haec intelligenda, ſequentia quoque docent. Ipſe (ap. Diogen. Laert. X, 132. 136. 140. Cic. de finib. I, 18 et 19.) ſobriam fatetur et vigilantem rationem et cauſas explorantem, cur quidque eligat, aut vitet, vitam facere iucundam.

17. *Alii petunt illam*] int. Epicureos, quibus contemplatio placet ex propoſito, recedentes a republica. *nobis*, Stoicis, actus placet, portus eſt; ſed ſi excludamur, ad contemplationem, tanquam ad ſtationem, confugimus, ſimiles nautae, qui ſtatione contentus eſt, portu excluſus. *Negant — acceſſurum.* Praecipiebant Stoici, actioni et reip. operam eſſe dandam, ſed quum resp. talis, qualem vellent, vix inveniretur, ad quamlibet remp. negabant ſapientem acceſſurum. Cf. Tranq. anim. c. III.

Athenienſium, in qua Socrates damnatur, Ariſtoteles, ne damnaretur, fugit? in qua opprimit invidia virtutes? Negabis mihi acceſſurum ad hanc rempublicam ſapientem. Ad Carthaginienſium ergo rempublicam ſapiens accedet, in qua aſſidua ſeditio, et optimo cuique infeſta libertas eſt, ſumma aequi ac boni vilitas, adverſus hoſtes inhumana crudelitas, etiam
19 adverſus ſuos hoſtilis? Et hanc fugiet. Si percenſere ſingulas voluero, nullam inveniam, quae ſapientem, aut quam ſapiens pati poſſit. Quodſi non invenitur illa reſpublica, quam nobis fingimus, incipit omnibus eſſe otium neceſſarium, quia, quod unum praeferri poterat otio, nusquam eſt. Si quis dicit optimum eſſe navigare, deinde negat navigandum in eo mari, in quo naufragia fieri ſoleant, et frequenter ſubitae tempeſtates ſint, quae rectorem in contrarium rapiant; puto, hic me vetat navem ſolvere, quamquam laudat navigationem. * * *

18. *Ariſtoteles, ne damnaretur, fugit*] factum hoc eſt primum Ol. 104, 2. ab Eurymedonte hierophanta ſ. a Demophilo impietatis accuſatus, quum tredecim annos Athenis in Lyceo gymnaſio docuiſſet. Quum hae criminationes ſaepius, ut videtur, iterarentur, philoſophus tandem diſceſſit, ubi mortuus eſt Ol. 114, 3. ante Chriſt. n. 322. Cf. Buhlii vita Ariſtot. T. I. Opp. ed. bip.

DE

# DE CLEMENTIA

## AD

# NERONEM CAESAREM

## LIBER PRIMVS

### ARGVMENTVM.

*Introitus laudes Neronis a Clementia continet, nec eas quidem falſas, ut deinceps videbimus. Ipſa quidem Clementia, ut nonnulli obiiciunt, peſſimum quemque ſuſtinere poteſt, ſed ſaepe quoque tum innocentiae, tum virtuti, pro temporum conditione, ſuccurrit, et malos interdum ad innocentiam revocat. Veruntamen modus in clementia exercenda tenendus eſt.* I. II. *Tranſit ad materiae diviſionem. Prima pars eſt introductionis loco, qua primus hic totus liber abſumitur: ſecunda naturam clementiae habitumque demonſtrat, ſecundo libro deſtinata: tertia vero, quae interiit, in ea verſata eſt, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, eamque uſu ſuam faciat. — Ac primum clementiae utilitas docetur. Decet autem potiſſimum regem, quippe qui et ſe et populum felicitati hac virtute donare poteſt. Eſt caput Reip., ſubiecti vero membra corporis, quibus pareat et indulgeat. Quin eſt regibus neceſſaria in copia peccantium, et magno animo vel maxime digna.* III. IV. V. *Si nullus clementiae locus eſſet, e. c. in urbe magna, Romae, quanta ſolitudo et vaſtitas futura ſit, ſemper ſevere puniendo! Peccata autem in naturam humanam cadunt, et usque ad extremum aevi delinquimus.* VI. *Deinde ad exemplum deorum formare ſe debet princeps: nam et ipſi nobis parcunt. Tum et ipſa regis dignitas et maieſtas poſcunt, ut ſit clemens, comparatus cum privatorum turba: negari quidem nequit, regis conditionem eſſe ſervitutem, ſed ſervitutem magnitudinis, non poſſe fieri minorem. Omnia enim regum patent, et minima ſaevitia protrahitur.* VII. VIII. *Sine hac clementia Auguſtus, inde a victoria Actiaca, nullum ſalutem ſecuritatemque adeptus eſſet. Ignovit L. Cinnae, quum laſſa erat eius crudelitas.* — XI, 2. *Revertitur hac occaſione data ad Neronis laudes a clementia et innocentia.* — XII. *Opponuntur Tyranni, qui per ſaevitiam odia, pericula, exitia ſibi gignunt.*

*gignunt.* — XIV. *Bonus princeps e contrario ſimilis eſt patri bono, et e lenitate creſcit eius auctoritas. Docet hoc Auguſtus.* — XVI, 2. *Iam quum multa imperandi genera ſint, mite et clemens imperium optimum eſt, ut in animalibus mutis, ita potiſſimum in homine, qui maxima arte tractari debet. Medicum itaque bonum imitetur princeps. Haec moderatio ubique cum fructu adhibetur, et praevalet: gloria quoque maior inde comparatur, qua rex ceteros anteſtare debet. Ipſa adeo natura clementiam adhibet et flagitat. Exemplo ſint inprimis apes. Hac arte inexpugnabile munimentum, amor civium, regi comparatur.* — XIX. *Punire tamen debet princeps, aut ſe, aut alium vindicando. Se vindicet; ſi opus fuerit, donando temperandove, in his praeſertim qui ſint inferiores. Egregie haec tractata ſunt* — XXI. *In aliis vindicandis aut emendet improbum, aut ceteros meliores reddat, aut ſecuritatem praeſtet; ſed raro. Paucitas enim poenarum peccata minuit: crebrae viloſcunt et ſpernuntur.* XXIV, 2. *Crudelitas minime humana eſt et omni deteſtatione digna: mala atque exitia inde naſcuntur* — *ad fin.*

## LIBER SECVNDVS.

### ARGVMENTVM.

*Orditur a magna et ſublimi Neronis in latrones animadverſuri voce: Vellem neſcire literas! quam ſibi cauſam de Clementia ad Neronem ſcribendi fuiſſe pronuntiat, ut, quod nunc natura et impetus ſit, iudicium fiat.* I. II. *Sequitur, quam* I, 3, 1. *pollicitus erat, ſecunda tractationis pars, de natura clementiae habituque. Ac primum clementiae definitiones proponuntur: in quibus conſtituendis et diſtinguendis, ut Stoicus, longus multusque eſt.* III. *Opponitur autem crudelitas, quam unice ad poenas refert, et ſeparat a feritate.* IV, 4. *Deinde docet, quomodo clementia a misericordia differt: illa virtus eſt, haec vitium puſilli animi, ex decretis Stoicorum, qui contra adverſarios, ſtoicam ſectam ut duram calumniantes, defenduntur. In ſapientem docet miſericordiam non magis cadere* — VII., *quam veniam* — *fin.*

*Scripti ſunt libri de Clementia primo regni Neroniani anno,* cf. I, IX, 1. *Ideoque non falſae ſunt laudes, quibus Nero a Seneca hiſce libris extollitur; nam quinquennium primum Neronis felix fauſtumque fuiſſe, Burrho noſtroque apud eum gratia atque auctoritate florentibus, ex hiſtoriae monumentis ſatis ſuperque conſtat. Subſcribo Lipſii iudicio: „et vero digni Principe libri ac materies; atque utinam legant, et mites ſimul magnique animo ab iis ſumant!" Perquam appoſite Auguſti exemplum Neroni ante*

oculos

*oculos identidem ponitur ad imitandum. Dolendum vero eſt, et poſteriorem libri ſecundi partem, et totum librum tertium iniuria temporis interiiſſe! Ceterum iam ante Senecam de regis officiis, ideoque de Clementia Xenocrates, Platonis diſcipulus, τοεχῶα πρὸς Ἀλέξανδρον περὶ βασιλείας* (*Fabric. B. G.* III. p. 192.) *Ariſtoteles* (ib. p. 309.) *et Theophraſtus* (ib. p. 447.) *ſcripſerunt. Cum noſtro Panegyrici contendi merentur.*

## I.

Scribere de clementia, Nero Caeſar, inſtitui, ut quodammodo ſpeculi vice fungerer, et te tibi oſtenderem, perventurum ad voluptatem maximam omnium. Quamvis enim recte factorum verus fructus ſit feciſſe, nec ullum virtutum pretium dignum illis extra ipſas ſit: [a] iuvat inſpicere et circuire bonam conſcientiam, tum immittere oculos in hanc immenſam multitudinem, diſcordem, ſeditioſam, impotentem, in perniciem alienam ſuamque pariter exſultaturam,

### Varietas Lectionis.

Cap. I. a. *iuvat inſpicere.* Sic cum Gronov. e codd. dedi. Antea: *iuvat tamen i.* Illud *tamen*, praecedente *quamvis, licet*, ut eleganter ſubticeri, docet Gronov. De Beneſ. II, 17, 2. IV, 2, 3. Cic. de Offic. I, 22, 4. ubi I. M. Heuſinger. Schwarzii Turſellin. de Particul. c. 206. laudat Noſtro haec omiſſio perquam ſollennis eſt.

### Animadversiones.

Cap. I. Laudat Neronem Caeſarem a bonitate et clementia ideoque et reipublicae, ſ. temporum felicitate, quae quum figura muliebri fere adumbratur in numis cum ſymbolis pacis, abundantiae, ſecuritatis (Heyne Opuſcc. ac. Vol. III. p. 328 ſq.) etc., eam hoc capite ferme expreſſam putaveris: ita ſibi et viam munit ad materiam, quam ſibi tractandam ſumſerat, et invidiam vitat, quaſi praecepta daturus ſit.

1. *te tibi*] ut ſcias ipſe, quam clemens ſis. *Quamvis — ipſas ſit.* Stoicorum dogma eſt, virtutem propter ſe ipſam, nulla pretii habita ratione, eſſe expetendam. Cf. De beneſ. IV. paſſim et Ciceronis Paradoxa. *multitudinem*, ſubditos, *impotentem*, ſe ipſam regere neſciam. *exſultaturam*, omnia

ram, ſi hoc iugum fregerit, et ita loqui ſecum:
2 „Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque ſum,
„qui in terris deorum vice fungerer, ego vitae necis-
„que gentibus arbiter. qualem quisque ſortem ſtatum-
„que habeat, in manu meâ poſitum eſt. Quid cuique
„mortalium fortuna datum velit, meo ore pronun-
„tiat: ex noſtro reſponſo laetitiae cauſas populi urbes-
„que concipiunt. Nulla pars usquam, niſi volente
„propitioque me, floret. Haec tot millia gladiorum,
„quae [b] pax mea comprimit, ad nutum meum ſtrin-
„gentur: quas nationes funditus [c] exſcindi, quas trans-
„portari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos
„reges mancipia fieri, quorumque capiti regium cir-
„cumdari decus oporteat, quae ruant urbes, quae
3 „oriantur, mea iurisdictio eſt. In hac tanta facultate
„rerum, non ira me ad iniqua ſupplicia compulit, non
„iuvenilis impetus, non temeritas hominum et contu-
„macia, quae ſaepe tranquilliſſimis pectoribus quoque
„patientiam extorſit: non ipſa oſtentandae per terro-
„res potentiae dira, ſed frequens magnis imperiis glo-
„ria. Conditum, immo conſtrictum apud me ferrum
„eſt

b. *pax mea* bona lectio, quam et Eraſmus praeſtat. Statimque occurrit 8, 2.

c. *exſcindi.* Alii *excidi.* Quum idem haec duo verba valeant, nihil muto. Veteres enim promiſcue poſuiſſe videntur. Cf. Iac. Fr. Heuſing. ad Cic. de Offic. I, 22, 9.

omnia temere turbaturam, ut iumenta iugo excuſſo.

2. *placui*] fortunae. *niſi volente propitioque me*, quaſi de deo: nam ea formula vetus in precando: uti volens propitiusque ſis. *quas nationes — exſcindi*, ut Carthaginienſes, Numantini al. *quas transportari*, ut factum eſt in Sigambris, Vbiis etc., ex more antiquitatis, hiſtoria Iudaeorum teſtante. *quibus libertatem dari*, ut Graecis, Perſeo devicto etc. *iurisdictio*, poteſtatis meae eſt. Iurisdictio proprie erat praetorum in iudiciis privatis, et fiebat vel edicto, vel iudicibus dandis: deinde vero Caeſarum eſſe coepit: hinc pro poteſtate ſumma dicitur. Cf. Erneſti Clav. Cic. Iurisdictio et Ei. Excurſ. II. ad Sueton.

„eſt ſummâ parſimoniâ etiam viliſſimi ſanguinis. nemo „non, cui alia deſint, hominis nomine apud me gra„tioſus eſt. Severitatem abditam, clementiam in pro- 4
„cinctu habeo, ſic me cuſtodio, tanquam Legibus, „quas ex ſitu ac tenebris in lucem evocavi, rationem „redditurus ſim. Alterius aetate primâ motus ſum, „alterius ultimâ: alium dignitati donavi, alium humi„litati; [d] quotiens nullam inveneram miſericordiae cau„ſam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, ſi a „me rationem repetant, annumerare genus humanum „paratus ſum." Potes hoc, Caeſar, praedicare auda- 5
cter, [e] omnium, quae in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam Reipublicae ereptum. Rariſſimam laudem, et nulli adhuc Principum conceſſam concupiſti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas iſta tua ſingularis ingratos aut malignos aeſtimatores nacta eſt. refertur tibi

 gra-

d. *quotiens* e cod. Erford. biblioth. Amplon. reſtitui, ut noſtro ſamiliare. Antea: *quoties*.

e. *Omnium, quae in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam Reip. ereptum.* Locus vexatiſſimus. Optimi enim Codd. hic contaminati ſunt: mediae vero notae MSS. a librariis ſciolisve aucti. Codd. optimi in hac fere lectione conveniunt: *Omnia (oīa) quae (q̂) in fidem tutelam haberi (beri) nihil (n̄) per te (parte, p̄te) neque (n;) vi, neque (n;) clamari (clam a te) R. P. Rariſſimam.* Sigla, quae in codd. hic occurrunt, uncinis incluſi. Hinc Gronovius ſecundis curis fecit: *omnium tuae fidei et tutelae rerum nihil per te neque vi neque clam quaeri Reip.* *Quaeri* i. *deſiderari*. Neque tamen haec, neque alia, quae Cruſius Probabil. p. 168 cet. propoſuerunt, ſatisfaciunt. In vulgata lect. offendit repetitio otioſa ſententiae praecedentis. Meliores itaque codd. exſpectandi ſunt.

4. *in procinctu*] i. paratam ad exercendum. Locutionem hanc a militibus in proelium proruentibus petitam eſſe, conſtat. *ex ſitu* i. neglectu et contemtu, in quo iacuerant ſub Claudio. Legibus hic perſonam induit, ut Socrates ap. Platonem in Crit. p. 115 ſq. T. I. bip. *donavi*, conceſſi eius dign. et humil. i. ignovi ei propter dignitatem etc. eius. *annumerare*, ut paſtor populorum, ποιμὴν λαῶν, reddere creditos homines.

gratia. Nemo unus homo uni homini tam carus un-
quam fuit, quam tu populo Romano, magnum lon-
6 gumque eius bonum! Sed ingens tibi onus impoſui-
ſti. nemo iam divum Auguſtum, nec Tiberii Caeſaris
prima tempora loquitur: nemo quod te imitari velit
exemplar extra te quaerit. Principatus tuus [f] ad anni
guſtum exigitur. Difficile hoc fuiſſet, ſi non natura-
lis tibi iſta bonitas eſſet, ſed ad tempus ſumta. nemo
enim poteſt perſonam diu ferre. Ficta cito in natu-
ram ſuam recidunt: quibus veritas ſubeſt, quaeque
(ut ita dicam) ex ſolido enaſcuntur, tempore ipſo in
7 maius meliuſque procedunt. Magnam adibat aleam
populus Romanus, quum incertum eſſet, quo ſe ſta-
tim nobilis indoles daret. Iam vota publica in tuto
ſunt: nec enim periculum eſt, ne te ſubita tui capiat
oblivio. Facit quidem avidos nimia felicitas: nec
tam temperatae cupiditates ſunt unquam, ut in eo,
quod contingit, deſinant. gradus a magnis ad maiora
fit, et ſpes improbiſſimas complectuntur inſperata aſſe-
cuti. Omnibus tamen nunc civibus tuis et haec con-
feſſio exprimitur, eſſe felices: et illa, nihil iam his
acce-

f *ad anni guſtum*. Lipſii eſt haec primaria emendatio, qua, iudice Gronovio, nihil modeſtius, ſagacius, verius. Antea libri optimi: *Auguſtum*, quae quidem lectio haud dubie e compendio ſcribendi: ã guſtũ orta eſt. Propoſuerat hanc emendationem Lipſius iam antea in Elect. II, 9. Primos autem quinque Neronis annos imperii fuiſſe egregios, ſatis conſtat. Cf. Argumentum.

6. *Sed ingens tibi onus impoſuiſti*] i. neceſſitatem talem te ſemper praeſtandi, ut exemplar eſſes. Cf. ad Conſolat. ad Polyb. 22, 3. *Tiberii Caeſaris, — tempora:* ipſa Germanici morte haec tempora terminabantur, (Dio Caſſ. LVII, 19.) ſexto imperii a. V. C. 772. *Ficta cito — recidunt.* Lipſius contendit Cic. de Offic. II, 12, 10. Ficta omnia celeriter tanquam floſculi decidunt: nec ſimulatum quidquam poteſt eſſe diuturnum.

7. *nobilis indoles*] quae fere ad magna bona aut magna mala inclinat. *tui*, ut clementiſſimi principis. *Contingit* eas.

accedere bonis poſſe, niſi ut perpetua ſint. Multa il- 8 los cogunt ad hanc confeſſionem, quâ nulla in homine tardior eſt: ſecuritas alta, affluens: ius ſupra omnem iniuriam poſitum. Obverſatur oculis laetiſſima forma Reipublicae, cui ad ſummam libertatem nihil deeſt, niſi pereundi licentia. Praecipue tamen aequalis ad maximos imosque pervenit clementiae tuae admiratio. Cetera enim bona pro portione fortunae ſuae quisque ſentit aut exſpectat maiora minoraque: ex clementia omnes idem ſperant. Nec eſt quisquam, cui tam valde innocentia ſua placeat, ut non ſtare in conſpectu clementiam, paratam humanis erroribus, gaudeat.

II. Eſſe autem aliquos ſcio, qui clementiâ peſſimum quemque putent ſuſtineri, quoniam niſi poſt crimen ſupervacua eſt; et ſola haec virtus inter innocentes ceſſat. Sed primum omnium, ſicut medicinae apud aegros uſus, etiam apud ſanos honor eſt: ita clementiam quamvis poenâ digni invocent, etiam innocentes colunt. Deinde, habet haec in perſona quoque innocentium locum, quia interim fortuna pro culpa eſt: nec innocentiae tantum clementia ſuccurrit, ſed ſaepe virtuti, quoniam quidem conditione tem-



8. *niſi pereundi licentia*] omnia bona et ſummam felicitatem donaſti Reip., attamen cuſtodis eam, ne immodica libertate (*licentia*) utatur ad omnia miſcenda et turbanda, ideoque ad interitum.

Cap. II. Clementiae tamen praeſtantia abuſu et prava, quam multi de ea alunt, ſententia, non infringitur: modus tenendus eſt, ut et malis et innocentibus ſuccurrat clementia. Nam et apud innocentes clementiae honor eſt bonis temporibus: deinde tempora interdum tam prava ſunt, ut tum fortuna pro culpa ſit, tum virtus ipſa non ſuſpicione, immo vero ne poena quidem caroat: quae ad tempora ſub Tiberio, Caio et Claudio referenda eſſe patet: denique clementia reducit improbos ſaepe ad innocentiam.

porum incidunt quaedam, quae poſſint laudata puniri.
2 [a] Adiice, quod magna pars hominum eſt, quae reverti ad innocentiam poſſit. Sed non tamen vulgo ignoſcere decet. nam ubi diſcrimen inter malos bonosque ſublatum eſt, confuſio ſequitur, et vitiorum eruptio. Itaque adhibenda eſt moderatio, quae ſanabilia ingenia diſtinguere a deploratis ſciat. Nec promiſcuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abſciſam. nam tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt, quam nulli. Modum tenere debemus: ſed quia difficile eſt temperamentum, quidquid aequo plus futurum eſt, in partem humaniorem praeponderet.

III. Sed haec ſuo loco melius dicentur. Nunc in tres partes omnem hanc materiam dividam. Prima erit [a] manumiſſionis: ſecunda, quae naturam clementiae habitumque demonſtret. nam quum ſint vitia quaedam virtutes imitantia, non poſſunt ſecerni, niſi ſigna quibus dignoſcantur impreſſeris. tertio loco quaeremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus,
2 quomodo confirmet eam, et uſu ſuam faciat. Nullam vero

Cap. II. a. Lipſius hic defectum ſuſpicatur. Mihi ſecus videtur. Hac quippe periodo docet Seneca, clementiam innocentiae quoque prodeſſe. Leviter tamen haec perſequitur noſter, quoniam meliori loco reſervaturus erat: vid. mox c. 3. init. Sed ea tota pars periit.

Cap. III. a. *manumiſſionis*. Novo modo hanc vocem adhibuit, ut ſit ſynon. τοῦ *commendationis*. Nam domini, qui ſervum libertate donarent, haud dubie hoc ipſo actu ut probum hominem declaraſſe, putandi ſunt. Commendat autem clementiam, ut recte obſervat Lipſius, eiusque neceſſitatem et fructum oſtendit. Reiiculas itaque puto emendd. Lipſii: *manuductionis*; Gronovii *mappamiſſionis* etc.

Cap. III. Diviſio libri in tres partes: e quibus prima pergit ad II, 3; ubi ſecunda orditur: tertia vero pars tota periit. Clementia eſt virtus, humano generi maxime conveniens et longe humaniſſima atque utiliſſima: maxime decet regem. Docet quoque conſenſus gentium in colendis et tuendis regibus.

1. *Manumiſſionis*] i. q. manuductionis, χειραγωγίας, εἰσαγωγῆς, praeparationis et introductionis, vid. Var. lectt.

vero ex omnibus virtutibus magis homini convenire,
quum ſit nulla humanior, conſtet neceſſe eſt: non
ſolum inter nos, qui hominem, ſociale animal, com-
muni bono genitum videri volumus; ſed etiam inter
illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia
dicta factaque ad utilitatem ſuam ſpectant. nam ſi quie-
tem petit et otium, hanc virtutem naturae ſuae na-
ctus eſt, quae pacem amat, et manus retinet. Nul- 3
lum tamen clementia ex omnibus magis, quam regem
aut principem decet. Ita enim magnae [b] vires decori
gloriaeque ſunt, ſi illis ſalutaris potentia eſt. nam
peſtifera vis eſt, valere ad nocendum. Illius demum
magnitudo ſtabilis fundataque eſt, quem omnes [c] non
tam ſupra ſe eſſe, quam pro ſe, ſciunt; cuius curam
excubare pro ſalute ſingulorum atque univerſorum
quotidie experiuntur; quo procedente, non, tanquam
malum aliquod aut noxium animal e cubili proſilierit,
diffugiunt, ſed tanquam ad clarum ac beneficum ſidus
certatim advolant, obiicere ſe pro illo mucronibus in-
ſidiantium paratiſſimi, et ſubſternere corpora ſua, ſi
per ſtragem illi humanam iter ad ſalutem ſtruendum
ſit. Somnum eius nocturnis excubiis muniunt: late- 4
ra obiecti circumfuſique defendunt: incurrentibus pe-
riculis ſe opponunt. Non hic eſt ſine ratione popu-
lis urbibusque conſenſus, ſic protegendi amandique
reges, et ſe ſuaque iactandi, quocunque deſideraverit

 im-

b. *vires.* Recte Lipſius e codd. reduxit. Antea: *virtutes magnis viris dec.*
c. *non tam.* Antea ſine *non.* Recepi e cod. Amploniano Erford.

2. *nos*] i. Stoicos. cf. De Otio Sap. c. 28, 4. De Ira, I, 5, 2. *illos*, Epicureos.
3. *ſed tanquam ad clarum ac beneficum — advolant*] e. c. ad cometam, boni quid portendentem. Nat. Qu. VII, 7. fin. *ad ſalutem*, ſuam: ob ſequentia tamen, ubi idem repetit, interpreteris: ad ſalutem reipublicae: quamquam prius praefero.

imperantis ſalus. Nec haec vilitas ſui eſt, aut dementia, pro uno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnun-
5 quam ſenis et invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deſervit, et quum hoc tanto maius tantoque ſpecioſius ſit, ille in occulto maneat tenuis, et in quâ ſede latitet incertus: tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum haec cutis munit; illius iuſſu iacemus, aut inquieti diſcurrimus; quum ille imperavit, ſive avarus dominus eſt, mare lucri cauſâ ſcrutamur, ſive ambitioſus, iamdudum dexteram flammis obiecimus, aut voluntarie ſubſiluimus: ſic haec immenſa multitudo, unius animae circumdata, illius ſpiritu regitur, illius ratione flectitur, preſſura ſe ac fractura viribus ſuis, niſi conſilio ſuſtineretur.

IV. Suam itaque incolumitatem amant, quum pro uno homine denas legiones in aciem deducunt, quum in prima fronte procurrunt, et adverſa vulneribus pectora ferunt, ne Imperatoris ſui ſigna vertantur. Ille eſt enim vinculum, per quod Reſpublica cohaeret: ille ſpiritus vitalis, quem haec tot millia trahunt, nihil ipſa per ſe futura, niſi onus et praeda, ſi mens illa [a] imperii ſubtrahatur.

*— Rege incolumi mens omnibus una;*
*Amiſſo rupere fidem. —*

Hic

Cap. IV. a. *imperii.* Bona lectio: intell. poſt ſubtrahatur, Reipublicae. Nec opus erit lectione: *imperio*, quam cod. Jureti exhibet, nec *imperiis* in cod. Amplon. Erford.

5. *ſive ambitioſus — ſubſiluimus*] ad Mucium Scaevolam, qui coram Porſenna manum cremabat, et Curtium, qui deſiluit in lacum, urbis luſtrandae cauſa, (Liv. I, 13.) referes.

Cap. IV. Recte principes regesque coluntur: quoniam ſine iis nulla unitas ac compages reipubl. eſſe poteſt.

1. Verſus e Georgic. Virgil. IV, 212, 213. deſumti.

Hic caſus Romanae pacis exitium erit, hic tanti for- 2
tunam populi in ruinas aget. Tamdiu ab iſto periculo aberit hic populus, quamdiu ſciet ferre frenos: quos ſi quando abruperit, vel aliquo caſu diſcuſſos reponi ſibi paſſus non [b]erit, haec unitas et hic maximi imperii contextus in partes multas diſſiliet: idemque huic urbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo Principes regesque, et quocunque alio nomine ſunt tutores ſtatus publici, non eſt mirum amari ultra privatas etiam neceſſitudines. Nam ſi ſanis ho- 3
minibus publica privatis potiora ſunt; ſequitur, ut is quoque carior ſit, in quem ſe Respublica convertit. Olim enim ita ſe induit Reipublicae Caeſar, ut ſeduci alterum non poſſit ſine utriusque pernicie. nam ut illi viribus opus eſt, ita et huic capite.

V. Longius videtur receſſiſſe a propoſito oratio mea: at mehercules rem ipſam premit. Nam ſi, quod adhuc colligitur, animus Reipublicae tu es, illa corpus tuum: vides, ut puto, quam neceſſaria clementia ſit. tibi enim parcis, quum videris alteri parcere. Parcendum itaque eſt etiam improbandis civibus, non aliter quam membris languentibus: et ſi quando miſſo ſanguine opus eſt, ſuſtinendum eſt, ne ultra, quam neceſſe ſit, incidas. Eſt ergo, ut dicebam, clemen- 2
tia omnibus quidem hominibus, ſecundum naturam, maxi-



b. *erit.* Fortaſſe legebatur: *fuerit*: membrorum concinnitate poſcente. Sed hanc noſter ſaepe neglexit: ideoque nihil muto.

3. *Caeſar*] Auguſtus, qui libertatis nomine conſervato omnes Reip. vires et poteſtates in ſe unum accumulavit, ideoque fecit, ut ſeparatio virium et capitis non ſine magno periculo inſtitui poſſet.

Cap. V. Tranſit ad Neronem, cui clementiam commendat, ut animo Reip. Accedit, quod principem magis decet, quam ceteros homines ob potentiam, qua praeditus eſt. Deinde princeps eſt in terris dei ſimilis.

1. *tibi enim — parcere*] ob coniunctionem intimam, quae tibi cum Rep. intercedit.

maxime tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod ſervet, quantoque in maiore materiâ apparet. Quantulum enim nocet privata crudelitas? Principum ſaevitia, bellum eſt. Quum autem virtutibus inter ſe ſit concordia, nec ulla alterâ melior aut honeſtior ſit: quaedam tamen quibusdam per-
3 ſonis aptior eſt. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil eſt. Quid enim maius, aut fortius, quam malam fortunam retundere? Haec tamen magnanimitas in bona fortuna laxiorem locum habet, meliusque in tribunali, quam in plano conſpicitur. Clementia in quamcunque domum pervenerit, eam felicem tranquillamque praeſtabit:
4 ſed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim eſt memorabilius, quam eum, cuius irae nihil obſtat, cuius graviori ſententiae ipſi qui pereunt aſſentiuntur, quem nemo [a] interrogaturus eſt, immo ſi vehementius excanduit, nec deprecaturus quidem, ipſum ſibi manum iniicere, et poteſtate ſua in melius placidiusque uti? hoc ipſum cogitantem: Occidere contra legem nemo non poteſt: ſervare nemo, praeter me. Magnam fortunam magnus animus decet, qui niſi ſe ad illam extulit, et altior ſtetit, illam quoque infra terram deducit.

Cap. V. a. *interrogaturus* reduxi ex Eraſm. Lipſii edd. adſtipulantibus codd. Editio Gronov. et Bipont. *interpellaturus*. Lipſius explicat: Cur ita fecerit? nedum ut accuſaturus.

2. *Quum autem — ſit*] Stoicum dogma eſt: unam ſolummodo eſſe virtutem, ſ. virtutes inter ſe pares eſſe. Supra haec attigimus ad de Otio Sap. c. XXXI, 2.

3. *Haec tamen — conſpicitur*] Homo ſummo loco natus et conſtitutus maiorem copiam nactus eſt magnanimitatem exercendi, ut qui omnium in ſe oculos convertit. *in tribunali:* tempore Senecae vox *tribunal* de loco quocunque editiore in uſu eſſe coepit. e. c. Plin. N. H. XVI, 1. Tacit. Annal. II, 83.

4. *ipſum ſibi manum iniicere*] i. impetum ſuum reprimere, ſibi imperare. *illam quoque infra terram deducit*, tantopere contemtui exponit, ut

deducit. Magni autem animi eſt proprium, placidum 5
eſſe, tranquillumque, et iniurias atque offenſiones ſuperne deſpicere. Muliebre eſt, furere in ira: ferarum vero, nec generoſarum quidem, praemordere et urgere proiectos. Elephanti leonesque transeunt, quae impulerunt: ignobilis beſtiae pertinacia eſt. Non decet regem ſaeva et inexorabilis ira: non multum enim ſupra eum eminet, cui ſe iraſcendo exaequat: at ſi dat vitam, ſi dat dignitatem periclitantibus et meritis amittere, facit quod nulli niſi rerum [b] potenti licet. Vita enim etiam ſuperiori eripitur, nunquam 6
niſi inferiori datur. Servare, proprium eſt excellentis fortunae: quae nunquam magis ſuſpici debet, quam quum illi contingit idem poſſe quod diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quam mali. Deorum itaque ſibi animum aſſerens Princeps, alios ex civibus ſuis, quia utiles bonique ſunt, libens videat, alios in numerum relinquat: quosdam eſſe gaudeat, quosdam patiatur.

VI. Co-

b. *potenti.* Recte probarunt Gruterus et Gronov. e codd. cf. c. 21, 2. Antea: *potienti.* Gronov. ad Liv. XXIII, 16. not. 3. docuit, has voces ſaepe confundi. Rerum potenti i. domino: potienti i. tyranno. Res nota.

ut ille ne vita, aſpectu quidem dignus putetur. Quae locutio in quocunque ſermone occurrit: e. c. ap. Homer. Il. δ, 182. *τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών!* ζ, 464. ρ, 416 etc. ap. Virgil. multis locis. Loca alia e Cicer. poſt redit. ad Quirit. c. 4. fin. al. et e Xenophontis Anabaſi VII, 19. fin. p. 385. T. II. Opp. ed. Thiem. laudavit Gronov.

5. *non multum enim — exaequat*] Nam is non multum ab eo diſtitit, eodem fere loco poſitus eſt, quum tamen multum ſupra eum eminere deberet, cui etc.

6. *in numerum relinquat*] i. ſine nomine, et vilem. Qua vi hic vocem *numerus* poſitam videmus, ea jam apud Graecos occurrit *ἀριθμὸς*, e. c. ap. Ariſtoph. Nub. 1205. Horat. Epp. I, 2, 27. eadem poteſtate adhibuit: Nos numerus ſumus et fruges conſumere nati.

VI. [1] Cogita te in hac civitate, in qua turba per latiſſima itinera ſine intermiſſione defluens eliditur, quotiens aliquid obſtitit, quod curſum eius velut torrentis rapidi moraretur: in quâ tribus eodem tempore theatris viae poſtulantur: in quâ conſumitur, quidquid terris omnibus aratur! quanta ſolitudo et vaſtitas futura ſit, ſi nihil relinquitur, niſi quod iudex ſeverus abſolverit. Quotus quisque ex quaeſtoribus eſt,
2 qui non eâ ipſâ lege teneatur, quâ quaerit? Quotus quisque accuſator vacat culpâ? Et neſcio, an nemo ad dandam veniam difficilior ſit, quam qui illam petere ſaepius meruit. Peccavimus omnes: alii gravia, alii leviora, alii ex deſtinato, alii forte impulſi, aut alienâ nequitiâ ablati: alii in bonis conſiliis parum fortiter ſtetimus, et innocentiam inviti ac renitentes per-

Cap. VI. 1. *Cogita te* ſc. eſſe. Lipſius ad h. l. ait: „Nonne ad Neronem omnis ſermo? ergo, Cogita tu.“ Mihi quidem haec emendatio haud neceſſaria eſſe videtur: ſeiungas modo verba, ut feci: exclamandi nota poſita poſt: *aratur.* Infinitivo autem ſequente hoc verbum interdum carere, e Cic. Epp. ad Attic. IX, 2. poſt med. XVI, 2. poſt med. conſtat.

Cap. VI. Clementiam ſuadet a multitudine peccantium: ſi omnes enim peccantes puniendi eſſent, nemo a poena liber erit.

1. *eliditur*] comprimitur, cogitur. *in qua tribus — poſtulantur:* hoc eſt: ad tria theatra Romae, Balbi, Marcelli, Pompeii (Dio Caſſ. XXXIX, 38. LIV, 25. 26. Tacit. Annal. XIV, 20. ib. Lipſ.) eodem tempore concurrit populus ideoque poſtulat, ut de via decedant et locum dent, ne voluptate ludis adſedendi priventur. Sic Gronov. locum per ſe facilem expediit, Lipſio hic haerente, dativi commodi ſ. ſcopi, quem vocant grammatici, parum memore. *aratur*, agriculturâ comparatur in provinciis extra Italiam (Tacit. Annal. III, 54.) verritur, ut cum Horatio I. Od. I, 10. Hinc aratores Siciliae ap. Ciceron. in Verrinis, i. agros colentes, et pro iis decumas ſolventes: Anglorum farmers. *quaeſtoribus* i. quaeſitoribus, praetoribus, qui quaeſtioni criminali praeeſſent. Erneſti Clav. Cic. Praetor. Quaeſtio.

perdidimus. Nec delinquimus tantum, ſed uſque ad extremum aevi delinquemus. Etiamſi quis tam bene purgavit animum, ut nihil obturbare eum amplius poſſit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit.

VII. Quoniam deorum feci mentionem, optime hoc exemplum Principi conſtituam, ad quod formetur, ut ſe talem eſſe civibus, quales ſibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina? expedit usque ad ultimam infeſta pernicem? Ecquis regum erit tutus, cuius non membra aruſpices colligant? Quodſi dii placabiles et aequi delicta potentium non ſtatim fulminibus perſequuntur: quanto aequius eſt, hominem hominibus praepoſitum miti animo exercere imperium, et cogitare, utrum mundi ſtatus gratior oculis pulchriorque ſit ſereno et puro die, an quum fragoribus crebris omnia quatiuntur, et ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia 2
facies eſt quieti moderatique imperii, quam ſereni coeli et nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebriſque obſcurum eſt, inter trementes et ad repentinum ſonitum expaveſcentes, nec eo quidem qui omnia turbat inconcuſſo. Facilius privatis ignoſcitur, pertinaciter ſe vindicantibus. poſſunt enim laedi, dolorque eorum ab iniuria venit. timent praeterea contemtum: et non retuliſſe laedentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui ultio in facili eſt, is

Cap. VII. Commendat clementiam ab exemplo deorum, ad quorum exemplar rex formare ſe debet. cf. Stobaei Serm. 46. p. 301 ſqq.

1. *Ecquis regum — colligant?*] i. fulmine deiici. Aruſpicum autem erat loca fulmine tacta diis conſecrare, bidentalia vocata a bidente hoſtia ſacrificata, ideoque et homines fulmine disiectos ſepulcro condere. Lipſius docte locum expedivit.

2. *et non retuliſſe laedentibus gratiam*] i. talionem. In

is omiſſâ eâ, certam laudem manſuetudinis conſequitur. Humili loco poſitis ᵃ exercere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem irae ſuae gerere, liberius eſt. leves inter paria ictus ſunt. regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia non ex maieſtate eſt.

VIII. „Grave putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent? Iſta," ᵃ inquit, „ſervitus eſt, non imperium." Quid tu? non experiris iſtud nobis eſſe, tibi ſervitutem? Alia conditio eſt eorum qui in turba, quam non excedunt, latent: quorum et virtutes ut appareant, diu luctantur, et vitia tenebras habent. Veſtra facta dictaque rumor excipit: et ideo nullis magis curandum eſt, qualem famam habeant, quam qui qualemcunque meruerint, magnam habituri ſunt. Quam multa tibi non licent,
2 quae nobis beneficio tuo licent? Poſſum in qualibet parte urbis ſolus incedere ſine timore, quamvis nullus ſequatur comes, nullus ſit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato vivendum eſt. Ab-

errare

Cap. VII. a. *exercere*: e codd. omnibus reduxi, Lipſio non refragante: i. iactare manum, huc illuc ferre: quod eſt iurgantium. Antea: *exſerere*.

Cap. VIII. a. *inquit* ſc. quidam. Recte e codd. reduxit Gronov.; ſpectat enim ad imprudentem vel adulatorem, quem Seneca ſibi, alloquenti Caeſarem, hoc modo intercedere finxit. Antea: *inquis*. *Quid tu* (adulator) nos interpellas? *nonne* tu ipſe *experiris*, nos eſſe liberos, quibus loquendi quidquid velint ac debeant, arbitrium eſt, te vero eſſe revera ſervum, cui non liceat dicere quae ſentias. Gronov. τῷ *non* e plurium codd. iuſſu, et τῷ *tibi* de coniectura deletis legi mavult, aut, *Quid? tu non experiris, iſtam vobis eſſe ſervitutem?* aut: *non experiris conſulere nobis eſſe tibi ſervitutem?* Vt ad Caeſarem referantur verba, non ad adulatorem. Neque tamen intercedam, ſi quis verba: *Iſta — ſervitutem?* adverſarii, ad Caeſarem dirigentis, quem ſibi fingit Seneca, eſſe credat. Nihil muto.

In malam partem quoque dici, exemplis probavit Gron. nunc facile e lexicis petendis.

Cap. VIII. Regum alia conditio eſt quam privatorum in vita communi, nec quae privatis

errare a fortuna tua non potes. obſidet te, et quo-
cunque deſcendis, magno apparatu ſequitur. Eſt haec
[b] ſummae magnitudinis ſervitus, non poſſe fieri mino-
rem: ſed cum diis tibi communis iſta neceſſitas eſt.
nam illos quoque coelum alligatos tenet: nec magis
illis deſcendere datum eſt, quam tibi [c] tutum. Faſti-
gio tuo affixus es. Noſtros motus pauci ſentiunt. pro- 3
dire nobis, ac recedere, et mutare habitum ſine ſen-
ſu publico licet: tibi non magis, quam Soli, latere
contingit. Multa contra te lux eſt: omnium in iſtam
converſi oculi ſunt. Prodire te putas? oriris: loqui
non potes, niſi ut vocem tuam, quae ubique ſunt
gentes, excipiant. iraſci non potes, niſi ut omnia
tremant. ſic neminem potes affligere, niſi ut quidquid
circa fuerit, quatiatur. Vt fulmina paucorum pericu- 4
lo cadunt, omnium metu; ſic animadverſiones magna-
rum poteſtatum terrent latius, quam nocent: non
ſine cauſa. Non enim quantum fecerit, ſed quantum
facturus ſit, cogitatur in eo, qui omnia poteſt. Ad-
iice nunc, quod privatos homines ad accipiendas in-
iurias opportuniores acceptarum patientia facit: regi-
bus certior eſt ex manſuetudine ſecuritas. Quia fre- 5
quens

b. *ſummae:* ex Eraſm. et cod. Erſord. Amplon. reduxi. Antea: *ſumma*; typothetae, ut videtur, vitio, ap. Gronov. Lipſii et bipont.

c. *tutum* recte Lipſius reſtituit ex optimis edd. e. c. Eraſm. Senec. de brevit. vit. c. 4, 3. Cupiunt etc. Abeſſe tamen bene poſſet.

vatis licent, ea quoque regibus ſunt permiſſa.

2. *Eſt haec ſummae — affixus es*] Hanc eandem ſententiam iam ſupra attulit de Tranq. Anim. c. X. fin. *alligatos* int. ſidera, quae Stoici deos cenſent. Curſum ea ſuum tenent inconcuſſum et aequalem in coelo.

3. *Multa contra te*] i. ex adverſo. In multa luce verſaris. Inde mox: *oriris* inſtar ſolis, in quem omnium oculi convertuntur.

5. *Quia frequens — voluntas ſaeviendi oportet ante* deſi-

quens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat: voluntas oportet ante ſaeviendi, quam cauſa, deficiat. Alioquin quemadmodum praeciſae arbores plurimis ramis repullulant, et multa ſatorum genera, ut denſiora ſurgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum tollendo. Parentes enim liberique eorum, qui interfecti ſunt, et propinqui, et amici, in locum ſingulorum ſuccedunt.

IX. Hoc quam verum ſit, admonere te exemplo domeſtico volo. Divus Auguſtus fuit mitis Princeps, ſi quis illum a principatu ſuo aeſtimare incipiat. In communi quidem Republica gladium movit: quum hoc aetatis eſſet, quod tu nunc es, duodeviceſimum egreſſus annum, iam pugiones in ſinum amicorum abſconderat, iam inſidiis M. Antonii conſulis latus petierat, iam fuerat collega proſcriptionis: ſed quum annum quadrageſimum tranſiſſet, et in Gallia moraretur, delatum eſt ad eum indicium, L. Cinnam, ſto-
3 lidi ingenii virum, inſidias ei ſtruere. Dictum eſt et ubi, et quando, et quemadmodum aggredi vellet: unus ex conſciis deferebat. Conſtituit ſe ab eo vindicare: conſilium amicorum advocari iuſſit. Nox illi in-

deficiat, quam cauſa — *ſingulorum ſuccedunt.* Haec obſervaverat haud dubie eventa ſub tyrannis Tiberio, Caio, Claudio, qui ante Neronem regnabant.

Cap. IX. Exemplo Caeſaris Auguſti, qui manſuetudine et clementia inimicos ſuos corrigebat et vincebat, illuſtrantur, quae antea dixerat.

1. *domeſtico*] quatenus Neronis mater Agrippina filia erat Caeſaris Germanici, filii Druſi et Antoniae minoris, filiae M. Antonii III. viri ex Octavia minore, ſorore Auguſti. cf. Sueton. Nero. *Divus Auguſtus — incipiat* i. ab anno V. C. 725. *in communi — movit*, in triumviratu. *iam pugiones — proſcriptionis.* Haec confirmat et Cic. Epp. ad Div. 12, 23. et Sueton. Octav. 10. 70. al. *ſed quum annum — ſtruere.* Quum Auguſtus natus ſit a. V. C. 690., quae noſter narrat facta ſint oportet

inquieta erat, quum cogitaret adoleſcentem nobilem,
hoc detracto, integrum, Cn. Pompeii nepotem dam-
nandum. Iam unum hominem occidere non poterat:
a cum M. Antonio proſcriptionis edictum inter coe-
nam dictarat. Gemens ſubinde voces emittebat varias,
et inter ſe contrarias. „Quid ergo? ego percuſſorem 3
mecum ſecurum ambulare patiar, me ſolicito? Ergo
non dabit poenas, qui tot civilibus bellis fruſtra peti-
tum caput, tot navalibus, tot pedeſtribus proeliis in-
colume, poſtquam terrâ marique pax parta eſt, non
occidere conſtituit, ſed immolare?" nam ſacrifican-
tem placuerat adoriri. Rurſus ſilentio interpoſito
maiore multo voce, ſibi, quam Cinnae, iraſcebatur.
„Quid vivis, ſi perire te tam multorum intereſt? quis 4
finis erit ſuppliciorum? quis ſanguinis? Ego ſum no-
bilibus adoleſcentulis expoſitum caput, in quod mu-
crones acuant. Non eſt tanti vita, ſi, ut ego non
peream,

Cap. IX. a. *cum M. — dictarat.* Lipſius emend. *qui M.* bene a Gronov. repulſus. Iunctim enim proſcriptionis edictum dictabant. Dio Caſſ. XLVI, 55. 56.

tet a. V. C. 738., quum Auguſtus in Gallia moraretur anno aetatis 48. Enimvero Dio Caſſ. diſſentit de anno et loco, qui fuſius haec in a. V. C. 757. narrat LV, 14—22. Appellat eum Cneium Cornelium. Sed iam ſupra obſervavimus, noſtrum, hiſtoriae parum curioſum, loca, tempora, quid? quod nomina interdum confundere. Dioni itaque aſſentio: Cinna enim Conſul fuit a. V. C. 758. quem adeo noſtrum locum ante oculos habuiſſe puto. Expoſuit autem Dio eodem fere modo rem, διαλογισμῷ inter Auguſtum et Liviam inſerto. Sueton. c. 19. hanc coniurationem neglexit.

2. *Cn. Pompeii nepotem*] Ex filia Cn. Pompeii nepos fuit: cf. Dio Caſſ. LV, 14. *Ea*, Cornelio Fauſto, Sullae dictatoris filio, nupta, peperit cum aliis et hunc Cornelium Cinnam. Hirtii de bello africano c. 95. Iulius Caeſar Fauſtum et Afranium vivos captos interfici iuſſit: Pompeiae cum Fauſti liberis incolumitatem ſuaque omnia conceſſit. Factum eſt hoc poſt proelium ad Thapſum.

peream, tam multa perdenda ſunt.“ Interpellavit tandem illum Livia uxor: et, „Admittis,“ inquit, „muliebre conſilium? Fac quod medici ſolent: qui ubi
5 uſitata remedia non procedunt, tentant contraria. Severitate nihil adhuc profeciſti: Salvidienum Lepidus ſecutus eſt, Lepidum Muraena, Muraenam Caepio, Caepionem Egnatius, ut alios taceam, quos tantum anſos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignoſce L. Cinnae. deprehenſus eſt: iam nocere tibi non poteſt, prodeſſe famae tuae poteſt.“ Gaviſus, ſibi quod advocatum invenerat, uxori quidem gratias egit: renuntiari autem extemplo amicis, quos in conſilium rogaverat, imperavit, et Cinnam unum ad ſe [b] arceſſit: dimiſſisque omnibus e cubiculo,
6 quum alteram Cinnae poni cathedram iuſſiſſet, „Hoc,“ inquit, „primum a te peto, ne me loquentem interpelles, ne medio ſermone meo proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, quum in hoſtium caſtris inveniſſem, non factum tantum mihi inimicum, ſed natum ſervavi, patrimonium tibi omne conceſſi. Hodie tam felix es, et tam dives, ut victo victores invideant. Sacerdotium tibi petenti, praeteritis compluribus, quorum parentes mecum militaverant,

b. *arceſſit.* Antea: *accerſit.* Cf. Cellarii Orthograph. L. L.

4. *Fac quod medici — contraria*] Eadem Livia apud Dionem Caſſ. LV, 17. init. adhibuit.

5. *Severitate — pudet*] Cf. Sueton. Octav. 19. Vellei. Paterc. 2, 88. De *Salvidieno* Dio Caſſ. XLVIII, 33. LIV, 3. 15. de *Egnatio Rufo* Dio Caſſ. LIII, 24. Tacit. Annal. I, 10. *alios.* nam ne ultimae quidem fortis hominum conſpiratione et periculo caruit. Sueton. l. l. *renuntiari* i. nuntiari, ne in conſilium advocati venirent (§. 2.).

6. *in hoſtium caſtris*] quorum? non liquet. Videtur ad Sextum Pompeium, Cinnae avunculum, reſpexiſſe, qui a. V. C. 718. ab Auguſto devictus eſt. Dio Caſſ. XLIX, 10. Senec. de Benef. IV, 30, 1.

verant, dedi. Quum ſic de te meruerim, occidere 7
me conſtituiſti." Quum ad hanc vocem exclamaſſet,
procul hanc ab ſe abeſſe dementiam: „Non praeſtas,"
inquit, „fidem, Cinna: convenerat, ne interloquereris.
Occidere, inquam, me paras." adiecit locum, ſocios,
diem, ordinem inſidiarum, cui commiſſum eſſet fer-
rum. Et quum defixum videret, nec ex conventione
iam, ſed ex conſcientia tacentem: „Quo," inquit,
„hoc animo facis? Vt ipſe ſis princeps? male me- 8
hercule cum populo Romano agitur, ſi tibi ad impe-
randum nihil praeter me obſtat. Domum tueri tuam
non potes. nuper libertini hominis gratiâ in privato
iudicio ſuperatus es. Adeo nihil facilius potes, quam
contra Caeſarem advocare? Cedo, ſi ſpes tuas ſolus
impedio, Paullusne te, et Fabius Maximus, et Coſſi,
et Servilii ferent, tantumque agmen nobilium, non
inania nomina praeferentium, ſed eorum qui imagi-
nibus ſuis decori ſunt? „Ne totam eius orationem re- 9
petendo, magnam partem voluminis occupem: diu-
tius enim quam duabus horis locutum eſſe conſtat,
quum hanc poenam, quâ ſolâ erat contentus futurus,
extenderet: „Vitam tibi," inquit, „Cinna, iterum do,
prius hoſti, nunc inſidiatori ac parricidae. Ex ho-



8. *Adeo nihil — advocare?*] Quum tu libertino homini, ne nobili quidem, nuper ſuccubuiſti, facillimum hoc putas eſſe, advocare ſc. amicos, conſilii conſcios, i. comparare, qui adſint tibi, conſilium ſuggerant, patrocinentur; verbo, coniurationem facere contra me, multo potentiorem illo libertino? Hanc Gronovii explicationem praefero Lipſianae: „adeſſe, cauſam agere. nam manet in re illa iudiciali." Gronov. laudat e noſtro: de Ira III, 13, 3. al. *Cedo*, dic utrum. — *Paullus*, L. Aemil. P. ceterique nobiliſſimi homines, et viri conſulares, aliique qui maioribus ſuis praeclaris digni ſunt.

9. *hanc poenam — extenderet*] exſpectatione, formidine iniecta, ne vita privaretur. *parricidae*, nebuloni, qui patrono ſuo et ſervatori mortem intenderat.

dierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, utrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas." Poſt haec detulit ultro conſulatum, queſtus, quod non auderet petere: amiciſſimum fideliſſimumque habuit: heres ſolus fuit illi: nullis amplius inſidiis ab [c] ullo petitus eſt.

X. Ignovit abavus tuus victis. nam ſi non ignoviſſet, quibus imperaſſet? Salluſtium, et Cocceios, et [a] Dellios, et totam cohortem primae admiſſionis, ex adverſariorum caſtris conſcripſit. Iam Domitios, Meſſallas, Aſinios, Cicerones, et quidquid floris in civi-

c. *ullo* recte a Lipſio praelatum, ſenſu poſtulante. Proinde reduxi. Antea: *illo*.

Cap. X. a. *Dellios* ſcripſi e Dion. Caſſ. L, 13. 23. al. cf. Lipſ. ad Tacit. Annal. I, 6. Antea: *Duillios*. Diverſitas nominis Duillii, Deillii, Dellii etc. ſollennis, e quibus poſterius verum eſſe videtur, Lipſio ſuffragante.

Cap. X. Ob hanc clementiam ſecurum Auguſti imperium fuit, qui adeo pro deo habitus eſt.

1. *Salluſtium*] ex ſorore nepotem Salluſtii, hiſtorici, hortis ſuis celebrem, et ex Horat. Od. II, 2. notum. Tacit. Annal. III, 30. Plin. N. Hiſt. II, 34. *Cocceios*. Tacit. Annal. IV, 58. Erat M. Cocceius Nerva inter proavos Nervae, poſtea principis, Conſul a. V. C. 718. ſ. 714. Sigon. in Chronolog. Liv. Schotti Obſſ. p. 607. *Duillios* ſ. Dellios: ex Horat. Od. II, 3. Dio Caſſ. L, 23. praeſertim e Senec. patris Suaſoriarum libro p. 7. Bip. ubi Deillium Meſſala Corvinus deſultorem bellorum civilium vocat: noviſſime ab Antonio transſugit ad Caeſarem. *primae admiſſionis* i. primi loci: honeſtiores et quaſi interiores amicos. De benef. VI, 33, 3. Graccho et Livio Druſo adſcribitur mos, amicos ſuos in claſſes diſtribuendi; amici primae, ſecundae, tertiae admiſſionis, ex ordine, quo admittebantur. Cf. Lipſius ad Tacit. Annal. VI, 9. Sueton. Tib. 46. Veſpaſ. 14. ubi Intpp. *Domitios*. Cn. Domitius ab Antonio transfugit, abavus Neronis. Sueton. Nero c. 3. *Cicerones*, filium M. Tullii, qui cum Meſſalla Corvino in Bruti partibus fuit. Dio Caſſ. XLIX, 16. Erat Tibulli amicus. *Aſinius Pollio* in Antonii partibus: ad de Ira III, 23, 3.

civitate erat, clementiae ſuae debebat. Ipſum Lepidum quamdiu [b] mori paſſus eſt? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: et pontificatum maximum, non niſi mortuo illo, transferri in ſe paſſus eſt. maluit enim illum honorem vocari, quam ſpolium. Haec eum clementia ad ſalutem ſecuritatem- 2
que perduxit: haec gratum ac favorabilem reddidit, quamvis nondum ſubactis Reipublicae cervicibus manum impoſuiſſet: haec hodieque praeſtat illi famam, quae vix vivis principibus ſervit. Deum eſſe, non tanquam iuſſi, credimus. Bonum principem Auguſtum, et bene illi conveniſſe parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam cauſam, quam quod contumelias quoque ſuas, quae acerbiores principibus ſolent eſſe, quam iniuriae, nullâ crudelitate exſequebatur: quod probroſis in ſe dictis arriſit: quod dare illum 3
poenas apparebat, quum exigeret: quod quoscunque ob adulterium [c] filiae ſuae damnaverat, adeo non occîdit, ut dimiſſis, quo tutiores eſſent, diplomata daret.



b. *mori paſſus eſt.* Lipſius reſtituit e libris fidis. Oxymoron facile intelligas. Antea: *paſſus non eſt?*

c. *filiae* ſc. Iuliae. Reduxi ut vulgatam eamque bonam lect. ante Lipſium, cui τὸ *familiae* magis arridebat. „Nec enim, ait, ſola Iulia mater adulteravit, ſed et filia eius, Auguſti neptis; et utriusque admiſſarios ultum ivit.“ Facile tamen intellectu eſt, noſtram lect. praeferendam eſſe: quis enim *familiam* de aliquot ad eam pertinentibus perſonis dixit? cf. de brev. vit. 5, 4. Rem per ſe notam attigit Sueton. Oct. 64. 65. al. Ceterum ingenioſiſſimum Wielandum noſtratem Iuliae cauſam praeclare egiſſe (Opp. T. XXIV. p. 338 ſq. ed. noviſſ.) cônſtat.

23, 3. ***Ipſum Lepidum quamdiu — ſpolium.*** Lepidus devictus ab Auguſto a. V. C. 718. (Dio Caſſ. XLIX, 12.) et mortuus eſt a. V. C. 741. (Dio Caſſ. LIV, 27.) quo anno pontificatum max. ſuſcepit Auguſtus.

3. ***quod quoscunque — non occidit*** ] Dio Caſſ. LV, 10. alia tradere videbatur Lipſio; ſed Auguſtus Iulium Antonium aliosque occidi iuſſit, ſed non praetextu adulterii, cum filia perpetrati, ſed conſpirationis. *dimiſſis* i. relegatis,

ret. Hoc eſt ignoſcere, quum ſcias multos futuros, qui pro te iraſcantur, et tibi alieno ſanguine gratificentur; non dare tantum ſalutem, ſed praeſtare.

XI. Haec Auguſtus ſenex, aut iam in ſenectutem annis vergentibus! In adoleſcentia caluit, arſit ira, multa fecit, ad quae invitus oculos retorquebat. Comparare nemo manſuetudini tuae audebit divum Auguſtum, etiamſi in certamen iuvenilium annorum deduxerit ſenectutem plus quam maturam. Fuerit moderatus et clemens: nempe poſt mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe poſt fractas in Sicilia claſſes, et ſuas et alienas: nempe poſt Peruſinas aras, et proſcriptiones. Ego vero clementiam non
2 voco laſſam crudelitatem. Haec eſt, Caeſar, clementia vera, quam tu praeſtas, quae non ſaevitiae poenitentia coepit: nullam habere maculam, nunquam civilem ſanguinem fudiſſe. Haec eſt in maxima poteſtate, veriſſima animi temperantia, et humani generis, [a] communis patriae, nunc dicatae tibi, amor, non cupi-

Cap. XI. a. *communis patriae, nunc dicatae tibi, amor.* Hanc lectionem erui e codd. ſiglis Quum enim ibi ſit: *cōprendītie ſibi mor:* ſ. *comprehendit te ſibi mor.* putavi literarum apices id docere, quod dedi: ſenſu manifeſto. Atque eo magis hanc mihi libertatem condonatum iri ſpero, quod codd. ope lectionem mutavi, quam ſuo marte Rudolfus Agricola nobis obtruſerat, nullo codice ſuffultam. Dederat

gratis, *diplomata*, literas curſus publici dedit, ut iuſſu principis transveherentur. Erneſti Clav. Cic. Diploma. *gratificentur*, gratiam captent. *praeſtare* i. tutam reddere.

Cap. XI. Neronis Caeſaris clementia laudatur.

1. *nempe poſt fractas — alienas*] in bello cum Sexto Pompeio; e. c. a. V. C. 714. ſecundum Dion. Caſſ. XLVIII, 18 et 31. XLIX, 1 ſqq. a. V. C. 718. *nempe poſt Peruſinas aras*, divo Iulio Caeſare exſtructas, Idibus Martiis hoſtiarum more trecentos ex dedititiis electos utriusque ordinis mactari iuſſit Peruſia capta, a. V. C. 713. Sueton. Octav. c. 15. Dio tamen Caſſ. XLVIII, 14. quadringentos mactatos eſſe ſcribit. Chronologiam in his neglexit noſter.

cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in cives ſuos liceat, experiendo tentare; ſed hebetare aciem imperii ſui. Praeſtitiſti, Caeſar, civitatem incruentam, et hoc, quod magno animo gloriatus es, „Nullam te toto orbe ſtillam cruoris humani miſiſſe:" eo maius eſt mirabiliusque, quod nulli unquam citius gladius commiſſus eſt. Clementia ergo non tantum 3
honeſtiores, ſed tutiores praeſtat: ornamentumque imperiorum eſt ſimul certiſſima ſalus. Quid enim eſt, cur reges conſenuerint, liberisque ac nepotibus tradiderint regna, tyrannorum exſecrabilis ac brevis poteſtas eſt? Quid intereſt inter tyrannum et regem? ſpecies enim ipſa fortunae ac licentia par eſt, niſi quod tyranni in voluptate ſaeviunt, reges non niſi ex cauſa ac neceſſitate.

XII. „Quid ergo? non reges quoque occidere ſolent?" Sed quoties id fieri publica utilitas perſuadet: tyrannis ſaevitia cordi eſt. Tyrannus autem a rege diſtat factis, non nomine. Nam et Dionyſius maior iure meritoque praeferri multis regibus poteſt: et L. Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hoſtium? Deſcenderit licet Dictaturâ ſuâ, et ſe togae reddiderit: quis tamen un-



autem: *incomprehenſibilis.* Lipſius emendaverat: *communis parentis ſimilis amor:* et Gronov., qui verba haec deſperatae ſanitatis eſſe pronuntiat, *commendatiſſimus amor.*

Cap. VII. Diſcrimen inter regem tyrannumque. Cf. Platon. De Republ. lib. VIII. et IX. inde a p. 220. T. VII. Bip.

1. *Deſcenderit — reddiderit*] Quum dictator in ſago eſſet, quippe qui bello gerendo plerumque creabatur, oppoſita eſt toga, veſtis civilis. Sequentem hiſtoriam de crudelitate Sullae iam attigimus ad de Ira I, 2, 3. Variant auctores in numero definiendo: aliis quatuor millia commemorantibus, Dionyſ., Halic. V, fin. Floro III, 21. aliis ut Valerio Max. IX, 2.

quam tyrannus tam avide humanum ſanguinem bibit, quam ille, qui ſeptem millia civium Romanorum con-
2 trucidari iuſſit? Et quum in vicino, ad aedem Bellonae ſedens, exaudiſſet conclamationem tot millium ſub gladio gementium, exterrito ſenatu, „Hoc agamus," inquit, „P. C.! ſeditioſi pauculi meo iuſſu occiduntur." Hoc non eſt mentitus: pauci Sullae videbantur. Sed mox [a] ille Sulla: „conſequamur, quomodo hoſtibus iraſcendum ſit, utique ſi in hoſtile nomen cives, et ex eodem corpore abrupti, tranſierint." Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, ut magnum inter regem tyrannumque diſcrimen ſit: uterque licet non minus armis valletur. ſed alter arma habet, quibus in munimentum pacis utitur; alter ut
3 magno timore magna odia compeſcat. Nec illas ipſas manus, quibus ſe commiſit, ſecurus adſpicit; contrariis in contraria agitur. nam et inviſus eſt, quia timetur, et timeri vult, quia inviſus eſt: et illo exſecrabili verſu, qui multos dedit praecipites, utitur:

*Oderint dum metuant!*

Ignarus quanta rabies oriatur, ubi ſupra modum odia
4 creverunt. Temperatus enim timor cohibet animos: aſſi-

Cap. XII. a. *Sed mox ille Sulla: „conſequamur, quomodo hoſtibus iraſcendum ſit, utique ſi in hoſtile nomen — tranſierint.* Sic dedi e cod. Erford. Amplon.: optimo, ut opinor, ſenſu. Interpoſitis enim de ſuo τοῖς *Hoc non eſt — videbantur*, adiicit Seneca reliqua Sullae verba, quae hac occaſione locutus erat. Sic reperiemus etc. Apud Plutarch. Sull. c. 30. Sulla ait: *νουθετεῖσθαι γὰρ αὐτοῦ κελεύσαντος ἐνίους τῶν πονηρῶν.* Quae noſter tradidit Sullae verba, ea apprime et loco et perſona loquentis digna ſunt. Proinde Lipſii emend. ſuperſedeamus.

quatuor legiones. Noſter tamen ſibi conſtitit de Benef. V, 16., Plutarcho parum abludente, qui ipſa paene verba Senecae expreſſit, ut ex eodem fonte hauſiſſe videantur.

3. *contrariis in contraria agitur*] Satellites ipſi, qui cum defendunt et ſecurum prae-

aſſiduus vero et acer, et extrema admovens, in audaciam iacentes excitat, et omnia experiri ſuadet. Sic feras lineis et pinnâ clufas contineas: easdem a tergo eques telis inceſſat: tentabunt fugam per ipſa quae fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus eſt, quam ultima neceſſitas extundit. Relinquat oportet ſecuri aliquid metus, multoque plus ſpei quam periculorum oſtentet: alioquin ubi quieſcenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuvat, et alienâ animâ abuti. Placido tranquilloque regi fida ſunt auxilia ſua, quibus ad communem ſalutem utatur: glorioſusque miles (publicae enim ſecuritati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, ut parentis cuſtos. At illum acerbum et ſanguinarium neceſſe eſt graventur ſtipatores ſui.

XIII. Non poteſt habere quisquam bonae ac fidae voluntatis miniſtros, quibus in tormentis, et equuleo, et ferramentis ad mortem paratis utitur, quibus non aliter quam beſtiis homines obiectat: omnibus

 rebus

praeſtant, metum quoque ei incutiunt. Pacem et minas belli dant. *et illo exſecrabili verſu — metuant.* v. ad de Ira I, 16, 26.

4. *Sic feras — formidinem.* Cf. ad de Ira II, 12, 2. Res iam ex Virgil. Georg. III; 372. Aen. XII, 750. nota eſt. *Formido* ſcil. conſtat lineis funiculis, rubente pinna obductis, quibus ſilva cingi (*claudi.* Heynii Obſſ. ad Tibull. I, 4, 49.) ſolet in venatione.

5. *aliena anima*] i. eius, quem timent: in eum ipſum irruent, a quo terrentur, eumque proculcabunt, uti ferae agitatae formidinem.

Cap. XIII. Tyrannorum miſera conditio ad bonorum regum beatam vitam.

1. *ferramentis — paratis*] ut in Regulo, quem Carthaginienſes reſectis palpebris illigatum in machina clavis ferreis apta vigilando necaſſe dicuntur. Cic. in Piſon. 19. cf. ad de Provid. 3, 5. Ferramentum autem de quocunque inſtrumento, ſ. qualibet machina ferrea aut ferro obducta dici conſtat, e. g. de gladio, cruce.

rebus noxior ac ſolicitior, ut qui homines deosque
teſtes ac vindices facinorum timeat, eo perductus, ut
non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera
vel peſſimum habet crudelitas, quod perſeverandum
eſt, nec ad meliora patet regreſſus. Scelera enim
ſceleribus tuenda ſunt. quid autem eo infelicius, cui
2 iam eſſe malo neceſſe eſt? O miſerabilem illum, ſibi
certe! nam ceteris misereri eius nefas ſit, qui cae-
dibus ac rapinis potentiam exercuit, qui ſuſpecta ſibi
cuncta reddidit, tam externa quam domeſtica: quum
arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum
fidei credens, non liberorum pietati. Qui ubi cir-
cumſpexit quaeque fecit, quaeque facturus eſt, et
conſcientiam ſuam plenam ſceleribus ac tormentis ad-
aperuit: ſaepe mortem timet, ſaepius optat, inviſior
3 ſibi quam ſervientibus. E contrario is cui curae ſunt
univerſa, quamquam alia magis, alia minus tuetur,
nullam non Reipublicae partem tanquam ſui nutrit,
inclinatus ad mitiora, etiamſi ex uſu eſt animadver-
tere, oſtendens quam invitus aſp..o remedio manus
admoveat; in cuius animo nihil hoſtile, nihil efferum
4 eſt. Qui potentiam ſuam placide ac ſalutariter exer-
cet, approbare imperia ſua civibus cupiens: felix ab-
unde

Cap. XIII. 2. *rebus noxior*, omnium MSS. lectio: i. omnibus actionibus ſuis et omni reſpectu culpa dignior et ſoll. etc. eo perductus etc. *το ut qui — timeat* ad explicandum *το ſollicitior* adiectum puto. Removi itaque e textu Lipſii emendationem *reis*: in Bipont. eſt operarum vitio: *rei.*

2. Dionyſium maiorem praeſertim hic expreſſum putes. Cf. modo Cic. Tuſc. V, 20, 21. *et conſcientiam — adaperuit*. Eandem fere ſententiam Tacitus Ann. VI, 6. fin. ex loco magno Platon. IX. de Rep. p. 255. T. VII. expreſſit, cuius et noſter memor fuiſſe videtur.

3. Praeclara ſtamina apud Platonem l. l. exſtant eorum, quae hic enunciata ſunt. *etiamſi ex uſu eſt*, i. expedit, utilitatem et neceſſitatem habet.

unde ſibi viſus, ſi fortunam ſuam publicaverit; ſer-
mone affabilis, acceſſuque facilis; vultu, qui maxime
populos demeretur, amabilis, aequis deſideriis pro-
penſus, [b] nec iniquis acerbus a tota civitate amatur,
defenditur, colitur. Eadem de illo homines ſecreto
loquuntur, quae palam. Tollere filios cupiunt, et 5
publicis malis ſterilitas indicta recluditur: bene ſe me-
riturum de liberis ſuis quisque non dubitat, quibus
tale ſeculum oſtenderit. Hic Princeps ſuo beneficio
tutus, nihil praeſidiis eget: arma ornamenti cauſa
habet.

XIV. Quod ergo officium eius eſt? Quod bono-
rum parentum, qui obiurgare liberos nonnunquam
blande, nonnunquam minaciter ſolent, aliquando ad-
monere etiam verberibus. Numquid aliquis ſanus fi-
lium [a] a prima offenſa exheredat? niſi magnae et mul-
tae iniuriae patientiam [b] evicerint, niſi plus eſt quod
timet, quam quod damnat, non accedit ad decreto-
rium ſtilum. Multa ante tentat, quibus dubiam indo-
lem et peiore loco iam poſitam revocet: ſimul [c] de-
plorata eſt, ultima experitur. Nemo ad ſupplicia exi- 2
genda

b. *nec iniquis.* e Lipſii coniectura reduxi: ſenſu poſtulante. Antea: *etiam.*

Cap. XIV. a. *a prima offenſa*: bona lectio. i. poſt ſ. propter primam off. Alii: *ad primam off.*

b. *evicerint*: Sic recte. noli emendare *evicerunt.* Futurum enim exactum eſt tempus indicativi.

c. *deplorata eſt* ſc. indoles. Bene ſe habet. Gronov. tamen mavult e codice: *deploratum eſt* ſc. negotium.

4. *ſi fortunam — publicaverit*] i. in publicum derivaverit. *demeretur*, devincit, conciliat.

Cap. XIV. De Officio boni principis exponit, quale ſit.

1. *a prima offenſa.* poſt primam off. *decretorium ſtilum* i. ad ultimam ſententiam ferendam, qua aliquid decernitur, ut mutari non amplius poſſit. Hinc arma decretoria, quibus de victoria aut vita cernitur, opponuntur luſoriis, quibus animi cauſa utimur. Cf. Ep. 102, 117. *ſimul*, ubi; poſtquam, ſimulatque de eo actum eſt, exheredationem ſcribit.

genda pervenit, niſi qui remedia conſumſit. Hoc quod parenti, etiam Principi faciendum eſt, quem appellavimus Patrem Patriae, non adulatione vanâ adducti. Cetera enim cognomina honori data ſunt. Magnos et Felices et Auguſtos diximus, et ambitioſae maieſtati quidquid potuimus titulorum congeſſimus, illis hoc tribuentes: Patrem quidem patriae appellavimus, ut ſciret datam ſibi poteſtatem patriam: quae eſt temperatiſſima, liberis conſulens, ſuaque poſt il-
3 los reponens. Tarde ſibi pater membra ſua [d] abſcidat: etiam quum abſciderit, reponere cupiat: et in abſcidendo gemat, cunctatus multum diuque. Prope enim eſt, ut libenter damnet, qui cito: prope, ut inique puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanum memoriâ noſtrâ, quia filium ſuum flagellis [e] occiderat, populus in foro graphiis confodit. Vix illum Auguſti Caeſaris auctoritas infeſtis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

XV. T.

d. *abſcidat* et mox *abſcidendo* refinxi codd. ſequutus. Antea: *abſcindat. abſcindendo.*
e. *occiderat.* Sic omnes libri. Bene hariolationem nonnullorum: *ceciderat* repreſſit Lipſius.

2. *Patrem Patriae*] Hoc cognomen univerſi repentino maximoque conſenſu detulerunt Auguſto. Sueton. c. 58. *Magnos*, ut Pompeium: Africa tota ſubacta et in ditionem redacta Magnique nomine in ſpolium inde capto etc. ait Plin. Nat. Hiſt. VII, 27. p. 29. Bip. T. II. *Felices*, ut Sullam: vid. ad Conſol. ad Marc. 12, 6. *ſuaque — reponens*, i. ponens. Verba enim compoſita ex *re* pro ſimplicibus adhibent ſcriptores auguſtei et inſequentis aevi. Erneſti ad Sueton. Octav. 78.

3. *Erixonem — eripuit*] Seneca unus hoc tradidit. *graphiis*, ſtilis ferreis, ima parte acutis, ſuperiore latis, quibus ſcriberent et delerent literas in pugillaribus factas. Vſus graphiorum in hac re occurrit interdum: Sueton. Caeſ. 82. Calig. 28. Gladiis autem pacis tempore in urbe cincti non erant Romani: ſed quum nemo ſine pugillaribus eſſet paullo doctior, nec graphio carere poterat.

XV. [a]T. Arium, qui filium deprehenſum in parricidio exſilio damnavit, cauſâ cognitâ, nemo non ſuſpexit, quod contentus exſilio, et exſilio [b]delicato, Maſſiliae parricidam continuit, et annua illi praeſtitit, quanta praeſtare integro ſolebat. Haec liberalitas effecit, ut, in qua civitate nunquam deeſt patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus eſſet, quem is pater damnare potuiſſet, qui odiſſe non poterat. Hoc ipſo exemplo dabo, quem compares bono patri bonum Principem. Cogniturus de filio T. Arius, advocavit in conſilium Caeſarem Auguſtum. venit in privatos penates, aſſedit, pars alieni conſilii fuit. Non dixit: „Immo in meam domum veniat.“ Quod ſi factum eſſet, Caeſaris futura erat

Cap. XV. a. *T. Arium.* Mureto haec debetur lectio, quam effinxit e codd. ſcriptura: *Tarium* (quem L. Tarium Rufum ipſo Auguſti imperio conſulem fuiſſe a. V. C. 737. faſti docent, notante Lipſio). Placet haec lectio propterea quoque, quod Auguſti amicitia cum Ario ſ. Areo nota eſt. Cf. not. In nominibus magnam MSS. codd. eſſe diverſitatem, conſtat. Sic cap. praeced. §. 3. Erixonem, alii Trixonem, alii Buxonem tradunt.

b. *delicato:* Lipſio monente praetuli vulgatae: *delegato*, parum idoneo ſenſu. *Delicato* ſpectat ad urbem Maſſiliam, in qua delicate vivere licebat. Lipſius iccirco laudat Milonis iocum in Ciceronem: Tu ſi ita dixiſſes, non hic Maſſiliae mullos ederem, e Dion. Caſſ. XL, 54.

Cap. XV. Quum bonus princeps animum patris gerat, exempla affert patris, filium moderate punientis, et boni principis.

1. *T. Arium*] Niſi is ſit Areus, qui in Conſol. ad Marc. IV, 2. ib. not., ut Auguſti philoſophus et amicus commemoratur, unicus hic locus eſt, in quo eius mentio fit. Arei filii memorantur ap. Sueton. Octav. 89. Scribitur et Arius. Reimar. ad Dion. T. I. p. 647. Ceterum Seneca unus hanc rem tradidit. *exſilio*, propr. fuit relegatio, (cf. §. 4.) quoniam *continuit*, hoc uno loco eum clauſit et circumſcripſit. *annua* ſ. alimenta. Sueton. Tib. 50.

2. *Cogniturus*] Sententiam laturus erat: nam propter patriam poteſtatem erat privatus filiorum iudex et cenſor. Affinibus congregatis et Caeſarem advocavit.

3 etàt cognitio, non patris. Auditâ cauſâ, excuſſis-
que omnibus, et his quae adoleſcens pro ſe dixerat,
et his quibus arguebatur, petit, ut ſententiam ſuam
quisque ſcriberet, ne ea omnium fieret, quae Caeſa-
ris fuiſſet. Deinde priusquam aperirentur codicilli,
iuravit, ſe T. Arii hominis locupletis hereditatem
non aditurum. Dicet aliquis, puſillo animo: timuit,
ne videretur locum ſpei ſuae aperire velle filii dam-
4 natione. Ego contra ſentio. Quilibet noſtrûm de-
buiſſet adverſus opiniones malignas ſatis fiduciae ha-
bere in bona conſcientia: Principes multa debent et-
iam famae dare. Iuravit, ſe non aditurum heredita-
tem. Arius quidem eodem die et alterum heredem
perdidit, ſed Caeſar libertatem ſententiae ſuae rede-
mit: et poſtquam approbavit gratuitam eſſe ſeverita-
tem ſuam, quod principi ſemper curandum eſt, dixit:
5 relegandum, quo patri videretur. Non culleum, non
ſerpentes, non carcerem decrevit: memor non de quo
cenſeret, ſed cui in conſilio eſſet. Molliſſimo genere
poenae contentum eſſe debere patrem dixit in filio
adoleſcentulo, impulſo in id ſcelus, in quo ſe, quod
pro-

3. *petit*] ipſe Caeſar. *codicilli*, pugillares, in quibus ſententiae ſcriptae erant. *iuravit — aditurum.* Praecavit itaque, ne quis crederet, ipſum haereditatis ſpe ſententiam ſuam tuliſſe. Morem huius ſaeculi, ut orbi aut qui beneficia a Caeſaribus accepiſſent, hos ſive ex aſſe ſive ex parte haeredes vel ſuperſtitibus liberis ſcriberent, ſupra iam attigimus ad Conſol. ad Marc. 19, 2. Auguſtum haereditates minime appetiiſſe, docet Sueton. c. 66. fin.

4. *Arius — perdidit*] filium, quum Caeſar ſe hereditate abdicaſſet.

5. *Non culleum — decrevit*] Supplicia parricidarum ſollennia, ut capite et ore obvolutis in carcerem ducti, deinde in fluvium coniicerentur culleo i. ſacco coriaceo inſuti (una cum ſerpente, ſimia, gallo gallinaceo et cane, ex lege Pompeii, §. 9. Inſtit. de publicis iudiciis). Iuvenal. VIII, 214. ib. Interpp. Cic. de Invent. II, 50. Pro Sext. Roſcio Amerin. c. 26.

proximum erat ab innocentia, timide geſſiſſet: debere illum ab urbe et a parentis oculis ſubmoveri.

XVI. O dignum, quem in conſilium patres advocarent! o dignum, quem coheredem innocentibus liberis ſcriberent! Haec clementia Principem decet, ut quocunque venerit, manſuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis ſit, ut illum perire non ſentiat: qualiscunque, pars imperii eſt. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum! Non eſt unum imperandi genus: imperat Princeps civibus ſuis, pater liberis, praeceptor diſcentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne peſſimus pater videbitur, qui aſſi- 2
duis plagis liberos, etiam ex leviſſimis cauſis, compeſcet? Vter autem praeceptor liberalibus ſtudiis dignior, qui excarnificabit diſcipulos, ſi memoria illis non conſtiterit, aut ſi parum agilis in legendo oculus haeſerit: an qui monitionibus et verecundiâ emendare ac docere malit? Tribunum centurionemque da ſaevum: deſertores faciet; a quibus tamen ignoſcitur. Numquidnam aequum eſt, gravius homini et durius imperari, quam imperatur animalibus mutis? atqui 3
equum non crebris verberibus exterret domandi peritus

Cap. XVI. a. *quibus tamen ignoſcitur.* Quocunque te vertas, nullum ſenſum idoneum exprimas. Sequi debebat: tribunus tamen mitis monitionibus emendabit, quibus ignoverit. Puto itaque verbâ quaedam hic excidiſſe. Lipſii interpunctione nihil proficimus. „Tu, ait, interpunge: *deſertores faciet. Quibus — ignoſcitur?* n. etc. Sententia aperta. Ignoſci volumus, et quibus? hominibus. Atqui et brutis ignoſcitur et molliter habentur: cur non magis illis?" mox: *contundet* repoſui: in Gronov. Bip. al. eſt: *contunde* operarum vitio.

Cap. XVI. Clementia itaque, ut cuique homini, ita praeſertim principi honori ducenda eſt.

1. *ex minoribus*] imperiis.

2. *aut ſi parum agilis — haeſeris*] Quod eo facilius evenire debuit, quum literae maiuſculae ſ. unciales una ſerie nec ulla interpunctione adhibita ſemper ſcriberentur. Cf. Nouveau traité diplomatique, T. III.

tus magiſter. Fiet enim formidoloſus et contumax, niſi eum tactu blandiente permulſeris. Idem facit venator, qui inſtituit catulos veſtigia ſequi, quique iam exercitatis utitur ad excitandas vel perſequendas feras. Nec crebro illis minatur: contundet enim animos, et quidquid eſt indolis, comminuetur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique paſſim concedit. Adiicias his licet tardiora agentes iumenta: quae quum ad contumelias et miſerias nata ſint, nimiâ ſaevitiâ coguntur iugum detrectare.

XVII. Nullum animal moroſius eſt, nullum maiore arte tractandum, quam homo; nulli magis parcendum. Quid enim ſtultius, quam in iumentis et canibus erubeſcere, iram exercere, peſſimâ autem conditione [a] ſub homine hominem eſſe? Morbis medemur, nec iraſcimur: atqui et hic morbus eſt animi: mollem medicinam deſiderat, ipſumque medentem minime infeſtum aegro. Mali medici eſt, deſperare, ne
2 cures. Idem in his, quorum animus affectus eſt, facere debebit, cui credita ſalus omnium eſt: non cito ſpem proiicere, nec mortifera ſigna pronuntiare. Luctetur cum vitiis, reſiſtat; aliis morbum ſuum exprobret; quosdam molli curatione decipiat, citius meliusque ſanaturus remediis fallentibus. Agat Princeps curam, non tantum ſalutis, ſed etiam honeſtae cicatricis. Nulla regi gloria eſt ex ſaeva animadverſione. quis enim dubitat poſſe? at contra maxima, ſi vim ſuam continet, ſi multos irae alienae eripuit, neminem ſuae impendit.

XVIII.

Cap. XVII. a. *ſub homine hominem eſſe?* τὸ *hominem* de ſuo inſeruit Lipſius, me ſuffragante.

Cap. XVII. Homo prae ceteris animalibus blande tractetur a rege, quippe qui boni medici ſimilis eſt.

XVIII. Servis imperare moderate, laus eſt: et in
mancipio cogitandum eſt, non quantum illud impune
pati poſſit, ſed quantum tibi permittat aequi bonique
natura: quae parcere etiam captivis et pretio paratis
iubet. Quanto iuſtius iubet, hominibus liberis, in-
genuis, honeſtis, non ut mancipiis abuti, ſed his
quos gradu antecedas, quorumque tibi non tradita
ſervitus ſit, ſed tutela? Servis ad ſtatuam licet con- 2
fugere. quum in ſervum omnia liceant, eſt aliquid,
quod in hominem licere commune ius animantium
vetet: quia eiusdem naturae eſt, cuius tu. Quis non
Vedium Pollionem peius oderat, quam ſervi ſui, quod
muraenas ſanguine humano ſaginabat: et eos qui ſe
aliquid offenderant, in vivarium, quid aliud, quam
ſerpentium, abiici iubebat? O hominem mille morti- 3
bus dignum! ſive devorandos ſervos obiiciebat mu-
raenis, quas eſurus erat, ſive in hoc tantum illas
alebat, ut ſic aleret. Quemadmodum domini crude-
les totâ civitate commonſtrantur, inviſique et deteſta-
biles ſunt: ita regum et iniuria latius patet et infa-
mia,

Cap. XVIII. Quum et laus eſt, ſervis moderate imperare, quanto maior eſſe debet principi, hominibus ingenuis, eius tutelae creditis, clementer imperare! Exemplum domini, crudelis in ſervos, Vedii Pollionis.

1. *pretio paratis*] ſervis, ὠνητοῖς, ἀργυρωνητοῖς.

2. *Servis — confugere*] Sub imperatoribus hunc morem invaluiſſe, ut ſervi iniuria aut poena afficiendi ad ſtatuam principis, (quae quidem multae fuere) ut ante ad aram et templa, et graeco more, confugerent, tamquam ad aſylum, egregie docuit Lipſius ad Tacit. Annal. III. Excurſ. F. p. 1190 ſq. *Quis non Vedium Pollionem* etc. cf. de Ira III, 40. *quid aliud vivarium quam ſerpentium* i. vermium (cf. Plin. VII, 52. Bip. ubi pediculi ita vocantur) cum notione contemtus. Serpentes ſaepe id valent quod τὰ ἑρπετά. Ceterum forma muraenae ſimiles ſunt, ut anguillae ſerpentibus.

mia, atque odium ſeculis traditur. Quanto autem [1]non naſci fuit, quam numerari inter publico malo natos?

XIX. Excogitare nemo quidquam poterit, quod magis decorum regenti ſit, quam clementia: quocunque modo is, et quocunque iure praepoſitus ceteris erit. Eo ſcilicet formoſius id eſſe magnificentiusque fatebimur, quo in maiori praeſtabitur poteſtate, quam non oportet noxiam eſſe, ſi ad naturae legem com[2]ponitur. Natura enim commenta eſt regem: quod et ex aliis animalibus licet cognoſcere, et ex apibus, qua-

Cap. XVIII. 1. *non naſci fuit, quam.* Hanc lectionem germanam, in Cod. Nazariano unico ſervatam, praetulit Gronov. ut elegantiorem, quam quum librarii non intellexiſſent, temere emendarunt. Τῳ' *eſſe* autem, ſequente τῳ *quam* ſ. *ſed*, etc. ineſt vis του' melius eſſe, praeſtare, ſufficere. Quem uſum multis exemplis docuit Gronov. Obſſ. IV, 8 nec noſtro infrequentem: e. c. Nat. Qu. VI, 30, 3. non erat impelli, ſed agitari. Nat. Qu. I. praef. §. 3. non fuerat naſci. Non dubitavi Gronov. ſequi, quo ipſae regulae criticae duxerunt. Antea: non naſci melius fuit.

Cap. XIX. Ab exemplo apum clementia regibus ſuadetur.

2. *Natura enim commenta eſt*] dignitatem regiam praeſtitit, condidit. Plato originem tyrannidis a divitiis nimiis et luxu, inde orto, ideoque et morum corruptione derivavit. T. VII. p. 221 ſq. de Republ. VIII. Bip.

*Quod — apibus* etc.] Quae hic de apibus traduntur, ea fere omnia apprime conveniunt cum iis, quae et recentiores de apibus obſervarunt. In eo tamen differunt, quod nobis rectius dux apum regina, veteribus rex appellatur: eſt autem unica femina et mater omnium apum. Deinde et noſtri aculeo carere regem cum Seneca ſtatuunt, Ariſtotele H. A. V, 21. negante, Plinio Nat. Hiſt. XI, 17. adhuc dubitante. Ceterum cf. Virgil. Georg. IV, 152 ſqq. ib. Intpp. Plin. N. H. XI, 10 ſq. 17 ſq. Qui vero breviter et bene collecta legere velit potiora, quae recentiores de apibus obſervarunt, is adeat Funke *Naturgeſch.* et *Technolog.* T. I. p. 481 ſqq., qui nec recentiſſimas de apum oeconomia et natura obſervationes p. 493. praetermiſit: modo fontes ſuos addidiſſet.

quarum regi ampliſſimum cubile eſt, medioque ac tu-
tiſſimo loco. Praeterea onere vacat, exactor alieno-
rum operum: et amiſſo rege totum dilabitur examen:
nec unquam plus unum patiuntur, melioremque pugnâ
quaerunt. Praeterea inſignis regi forma eſt, diſſimi-
lisque ceteris, tum magnitudine, tum nitore. hoc ta-
men maxime diſtinguitur. Iracundiſſimae, ac pro cor-
poris captu pugnaciſſimae ſunt apes, et aculeos in
vulnere relinquunt: rex ipſe ſine aculeo eſt. Noluit
illum natura nec ſaevum eſſe, nec ultionem magno
conſtaturam petere: telumque detraxit, et iram eius
inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus in- 3
gens eſt. Eſt enim illi mos, exſerere ſe in parvis,
et ingentium rerum documenta [a] minima agere. Pu-
deat, ab exiguis animalibus non trahere mores: quum
tanto hominum moderatior eſſe animus debeat, quan-
to vehementius nocet. Vtinam quidem eadem homi-
ni lex eſſet: et ira cum telo ſuo frangeretur, nec
ſaepius liceret nocere quam ſemel, nec alienis viri-
bus exercere odia! facile enim laſſaretur furor, ſi per
ſe ſibi ſatisfaceret, et ſi mortis periculo vim ſuam
effunderet. Sed ne nunc quidem illi curſus tutus eſt. 4
Tantum enim neceſſe eſt timeat, quantum timeri vo-
luit, et manus omnium obſervet, et eo quoque tem-
pore, quo non captatur, peti ſe iudicet, nullumque
momentum immune a metu habeat. Hanc aliquis
[b] aegram vitam ſuſtinet, quum liceat innoxium aliis
et ob hoc ſecurum, ſalutare potentiae ius laetis omni-
bus, tractare? Errat enim, ſi quis exiſtimat tutum

 eſſe

Cap. XIX. a. *minima agere.* Cur Lipſio *minimâ* ſ. *minimis*, et Iurcto *de minimis* prae vulgata arriſerit, equidem vix intelligo. Vulgata egregie ſe habet. Quid enim manifeſtius eſt, quam haec naturae via conſilii, qua indicia minima agat ad ingentes res ordinandas?

b. *aegram* reduxi ex Eraſm. al., Grutero quamvis refragante, qui *agere* commendavit, quod in Gronov. Bip. etc. deriva-
tum

eſſe ibi regem, ubi nihil a rege tutum eſt. Securi-
5 tas ſecuritate mutuâ paciſcenda eſt. Non opus eſt in-
ſtruere in altum editas arces; nec in adſcenſum arduos
colles emunire, nec latera montium abſcidere, mul-
tiplicibus ſe muris turribusque ſepire: ſalvum regem
in aperto clementia praeſtabit. Vnum eſt inexpugna-
bile munimentum, amor civium. Quid pulchrius eſt,
quam vivere optantibus cunctis, et vota non ſub cu-
ſtode nuncupantibus? ſi paulum valetudo titubavit,
non ſpem hominum excitari, ſed metum? nihil eſſe
cuiquam tam pretioſum, quod non pro ſalute praeſidis
ſui commutatum velit? omne quod illi contingit, ſibi
6 quoque evenire deputet? [c] In hoc aſſiduis bonitatis
argumentis probavit, non Rempublicam ſuam eſſe, ſed
ſe Reipublicae. Quis huic audeat ſtruere aliquod pe-
riculum? quis ab hoc non, ſi poſſit, fortunam quo-
que avertere velit, ſub quo iuſtitia, pax, pudicitia,
ſecuritas, dignitas florent: ſub quo opulenta civitas
7 copiâ bonorum omnium abundat? Nec alio animo
rectorem ſuum intuetur, quam, ſi dii immortales po-
teſta-

tum eſt. *Aegram* ſenſus loci quoque commendat. Mox: *in adſcenſum arduos colles emunire* eſt vulgata lectio. In manuſcr. Herbipolit. apud Dominicanos eſt: *nec in aſc. arduo calle muniri*. Quod praefert Schottus. *abſcidere* dedi codd. ſecutus. Antea: *abſcindere*.

c. *In hoc*. Lipſius reponere mavult: *is hoc*, vel, *qui*: ſi tamen, addit, non aliquis hic defectus. Fortaſſe erat: *Ita hoc*.

5. *et vota non ſub cuſtode nuncupantibus*] Tale quid in publicis precationibus certe factum eſſe videtur ſub tyrannis Caio, Claudiove: quo ſpectant Plinii Nat. Hiſt. XXVIII, 3. Bip. verba haecce: Vidimusque certis precationibus obſecraſſe ſummos magiſtratus: et ne quid verborum praetereatur, aut praepoſterum dicatur, de ſcripto praeire aliquem, rurſusque alium cuſtodem dari, qui attendat etc. Et noſter hanc conſuetudinem Caligulae, quamvis in alia re, cuſtodem dandi tradidit de Ira II, 33, 4. Lipſius de delatoribus cogitaſſe videtur et propter Plinii Panegyr. 67 et 68.

teſtatem viſendi ſui faciant, [d] intueamur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui ſe ex deorum naturâ gerit, beneficus ac largus, et in melius potens? Haec affectare, haec imitari decet: maximum ita haberi, ut optimus ſimul [e] habeatur.

XX. [a] A duabus cauſis punire princeps ſolet, ſi aut ſe vindicat, aut alium. Prius de ea parte diſſeram, quae ipſum contingit. difficilius eſt enim moderari, ubi dolori debetur ultio, quam ubi exemplo. Supervacuum eſt hoc loco admonere, ne facile credat, ut verum excutiat, ut innocentiae faveat, et [b] appareat, ut non minorem agi rem periclitantis, quam iudicis, ſciat: hoc ad iuſtitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, ut mani- 2
feſte laeſus animum in poteſtate habeat, et poenam, ſi tuto poterit, donet: ſin minus, temperet: longeque ſit in ſuis, quam in alienis, exorabilior iniuriis. Nam quemadmodum non eſt magni animi, qui de alieno liberalis eſt, ſed ille qui quŏd alteri donat, ſibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno



d. *intueamur* hanc codd. lectionem alteri: *intueremur* cum Lipſio praefero.

e. *habeatur:* male nonnulli ſcripti: *habeare.* Vniverſe enim diſputat Seneca, nec locus idoneus allocutioni ad Neronem eſt.

Cap. XX. a. *A duabus cauſis* i. ob vel propter. e codd. recte reduxit Gron. Antea: *Duabus de cauſis.*

b. *appareat, ut non minorem agi rem periclitantis quam iudicis, ſciat.* Sic Rudolfus Agricola, Lipſio et Gronov. ſuffragantibus, reſtituit e libris; i. e. ut innocentiam adiuvet et ut cogitet iudex, etiam quum ſe vindicat, non minorem periclitantis, quam ſui reſpectum habendum eſſe. Sic bene loci ſenſum expedit Gronov. Antea: ut appareat non minus rem agi — quam iudicis.

Cap. XX. Vindicta principis aut privata aut publica eſt.

1. *ubi dolori*] proprio; quum ſe vindicat — ubi *exemplo;* publicae vindictae cauſa.

2. *Nunc*] ſpectat ad praecedentia. Mihi non eſt ſermo de iuſtitia, ſed de clementia.

dolore facilem, ſed eum qui quum ſuis ſtimulis exagitetur, non proſilit: qui intelligit magni animi eſſe, iniurias in ſummâ potentiâ pati, nec quidquam eſſe glorioſius principe impune laeſo.

XXI. Vltio duas res praeſtare ſolet: aut ſolatium
affert ei qui accepit iniuriam, aut in reliquum ſecuritatem.
Principis maior eſt fortuna, quam ut ſolatio egeat:
manifeſtiorque vis, quam ut alieno malo opinionem ſibi
virium quaerat. Hoc dico, quum ab inferioribus petitus
violatusque eſt. nam ſi, quos pares aliquando habuit, infra
ſe videt, ſatis vindicatus eſt. Regem et ſervus occidit, et
ſerpens, et ſagitta; ſervavit quidem nemo, niſi maior eo quem ſervavit.
2 Vti itaque animoſe debet tanto munere deorum dandi
auferendique vitam potens, in his praeſertim, quos
ſcit aliquando [a] ſimile faſtigium obtinuiſſe, hoc arbitrium
adeptus, ultionem implevit, perfecitque quantum
verae poenae ſatis erat. Perdidit enim vitam,
qui debet: et quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus,
alienam de capite [b] regnoque ſententiam exſpectavit,
in ſervatoris ſui gloriam vivit, plusque nomini
eius confert incolumis, quam ſi ex oculis abla-
3 tus eſſet. Aſſiduum enim ſpectaculum alienae virtutis
eſt; in triumpho cito tranſiſſet. Si vero regnum
quo-

Cap. XXI. a. *ſimile faſtigium.* a Pinciani coniectura eſt, a Lipſio recte probata. Antea: *ſuo faſtigio.* Cod. Lipſii: *ſibi faſtigium. Sibi* autem cum *ſimile* in codd. interdum confunditur.

b. *regnoque.* Bona Lipſii coniectura, libris quibusdam *regioque* dantibus: aliis vero, *regiamque*, quae et vulgata lectio ante Lipſium erat. Totus contextus probat receptam Lipſii coniecturam. Codex Herbipolit. habet quoque *regnoque.*

Cap. XXI. Vltio et vindicta principi indecora: quandoquidem neque ſatisfactione (*ſolatio*), neque ſecuritate (*opinione aliorum de viribus ſuis*) indiget.

2. *hoc arbitrium adeptus*] i. iudicium, ſententiam. Si res ita deciſa, diiudicata eſt. *Perdidit — debet* eam victori.

quoque ſuum tuto relinqui apud eum potuit, reponique eo unde deciderat: ingenti incremento ſurgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil praeter gloriam ſumere. Hoc eſt etiam ex victoria ſua triumphare, teſtarique, nihil ſe quod dignum eſſet victore, apud victos inveniſſe. Cum civibus, et 4
ignotis, atque humilibus, eo moderatius agendum eſt, quo minoris eſt, afflixiſſe eos. Quibusdam libenter parcas: a quibusdam te vindicare faſtidias: et non aliter, quam ab animalibus parvis et obterentem inquinantibus reducenda manus eſt. at in iis, qui in ore civitatis ſervati punitique erunt, occaſione notae clementiae utendum eſt.

XXII. Tranſeamus ad alienas iniurias: in quibus vindicandis haec tria lex ſecuta eſt, quae Princeps quoque ſequi debet: aut ut eum, quem punit, emendet; aut ut poenâ eius ceteros meliores reddat; aut ut ſublatis malis ſecuriores ceteri vivant. Ipſos facilius emendabis minore poenâ: diligentius enim vivit, cui aliquid integri ſupereſt. Nemo dignitati perditae parcit. impunitatis genus eſt, iam non habere poenae locum. Civitatis autem mores magis corrigit parci- 2
tas animadverſionum. facit enim conſuetudinem peccandi multitudo peccantium: et minus gravis nota eſt, quam turba damnatorum levat: et ſeveritas, quod maximum remedium habet, aſſiduitate amittit auctoritatem. Conſtituit bonos mores civitati Princeps; et



4. *at in iis qui in ore — erunt*] i. de quibus omnes loquentur ſive ſervatis, ſive punitis.

Cap. XXII. Et in puniendis delictis ne ſit ſeverior princeps: invitus et mitis ad poenas accedat, et ſequatur, quae a legibus obſervata vidimus.

1. *Ipſos*] malos facilius ad virtutem reduces, ſi dignitas et integritas eorum non omnino deleta eſt.

[a] et vitia eruit ſi patiens eorum eſt, non tanquam probet, ſed tanquam invitus, et cum magno tormento ad caſtigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipſa clementia regentis. Gravior multo poena videtur, quae a miti viro conſtituitur.

XXIII. Praeterea videbis ea ſaepe committi, quae ſaepe vindicantur. Pater tuus plures intra quinquennium culleo inſuit, quam omnibus ſeculis inſutos accepimus. multo minus audebant liberi nefas ultimum admittere, quamdiu ſine lege crimen fuit. Summâ enim prudentiâ altiſſimi viri et rerum naturae peritiſſimi maluerunt, velut incredibile ſcelus, et ultra audaciam poſitum praeterire, quam, dum vindicant, oſten-
2 dere, poſſe fieri. Itaque parricidae cum lege coeperunt, et illis facinus poena monſtravit. peſſimo vero loco pietas fuit, poſtquam ſaepius culleos vidimus, quam

Cap. XXII. a. *et vitia eruit* e Gronovii coniectura recepi. Muretus dederat: *facilius compeſcit*, e ſola coniectura; nam Pinciani codd. plures praebebant: *facilius reprimit.* Eraſmus dederat: *et vitia compeſcit.* Erford. codd. *vitia eius emendat.* At codd. Nazar. et Colon., qui in optimis ſunt, *et vitia eius.* Ex quo manifeſtum eſt; utramque vocem a Seneca non eſſe. Nec *conſtituere vitia* dici poteſt, idem valere quod: redigere in ordinem et coërcere, quae Gruteri ſententia erat, recte a Gronov. repulſa. Ex *eius* fecit Gron. *eruit*, quod recipiendum duxi, ſenſu etiam poſtulante tale verbum. Coniicere quoque poſſes a Senecae manu eſſe: *eradit* (Ep. II.).

Cap. XXIII. Poenarum frequentia delicta non minuit, ſed auget, quin immo gignit.

1. *Pater tuus*] Claudius, qui Neronem, Agrippina uxore ducta, adoptavit. Sueton. Claud. 39. Neron. 7. *culleo inſuit*, inſui iuſſit, ut parricidas: cf. de Ira I, 16, 4. ſupra ad 15, 5. Rem ipſam tetigit Sueton. Claud. 34. init. *Summâ enim — fieri.* Solonem intellexiſſe videtur, de quo Cicero pro Roſcio Amerin. 25. expoſuit.

2. *Itaque parricidae — monſtravit*] Haec cupidius enunciata videntur. Falſa eſſe quivis intelliget, quandoquidem alioqui omnium legum et neceſſitas et vis aboleatur neceſſe

quam cruces. In qua civitate raro homines puniuntur, in ea conſenſus fit innocentiae, et indulgetur velut publico bono. Putet ſe innocentem eſſe civitas: erit. magis iraſcitur a communi frugalitate deſciſcentibus, ſi paucos eos eſſe viderit. Periculoſum eſt, mihi crede, oſtendere civitati, quanto plures mali ſint.

XXIV. [a] Indicta eſt aliquando a Senatu ſententia, ut ſervos a liberis cultus diſtingueret: deinde apparuit, quantum periculum immineret, ſi ſervi noſtri numerare nos coepiſſent. Idem ſcito metuendum eſſe, ſi nulli ignoſcitur: cito apparebit, pars civitatis deterior quanto praegravet. Non minus Principi turpia ſunt multa ſupplicia, quam medico multa funera. Remiſſius imperanti melius paretur. Naturâ contumax eſt humanus animus, et in contrarium atque arduum nitens, ſequiturque facilius, quam ducitur. Et ut ge- 2
neroſi atque nobiles equi melius facili freno reguntur:

 ita

Cap. XXIV. a. *Indicta eſt aliquando a Senatu ſ.* Lectio eſt codd., quam et Eraſm. in ſuis invenit. Proinde reduxi. Nonnulli: *inducta*. Rem igitur, niſi fallor, a Seneca uno memoratam hoc loco diſcimus. Promulgatam ſententiam poſtea non admiſſam apparet. *Dicta* i. q. indicta, i. praefinita: vid. I. M. Heuſinger ad Cic. de Offic. I, 10, 11. Antea: *Dicta — in Senatu ſententia.* Placere poſſet quoque: *Iam dicta —*.

ceſſe eſt. *cruces* v. ad de Provident. 3, 9. Duriora igitur ſuppliciorum genera in uſu fuiſſe innuit. *conſenſus fit*, ad innocentiam, omnes adſpirant ad innocentiam, et *indulgent*, i. ſtudent ei.

Cap. XXIV. Remiſſius imperanti principi melius paretur quam illi, qui nemini ignoſcit.

1. *ut ſervos a liberis cultus diſtingueret*] tunica enim et ſervi et tenuiores cives liberique homines induti erant. Rara, niſi honeſtioribus, in publicum prodeuntibus, toga fuit. Et apud Graecos eadem cultus ratio valuit, praeterquam quod tonſo capite erant (*κεκαρμένοι ἐν χρῷ*). *deinde apparuit — coepiſſent.* Simile quid Plato de Republ. IX. p. 253. 4. T. VII. Bip. *Τί δέ; εἴ τις θεῶν ἄνδρα ἕνα, ὅτῳ ἐστὶν ἀνδράποδα πεντήκοντα, ἢ καὶ πλείω* etc.

ita clementiam voluntaria innocentia impetu ſuo ſequitur, et dignam putat civitas, quam ſervet ſibi. plus itaque hâc viâ proficitur. Crudelitas minime humanum malum eſt, indignum tam miti animo. Ferina iſta rabies eſt, ſanguine gaudere ac vulneribus, et, abiecto homine, in ſilveſtre animal transire.

XXV. Quid enim intereſt, oro te, Alexander,
leoni Lyſimachum obiicias, an ipſe laceres dentibus
tuis? tuum illud os eſt, tua illa feritas. O quam
cuperes tibi potius ungues eſſe, tibi rictum illum
edendorum hominum capacem! Non exigimus a te,
ut manus iſta, exitium familiarium certiſſimum, ulli
ſalutaris ſit: ut iſte animus ferox, inſatiabile gentium
malum, citra ſanguinem caedemque ſatietur: clemen-
tia [a]vocatur, ſi ad occidendum amicum carnifex inter
2 homines eligitur! Hoc eſt, quare vel maxime abomi-
nanda ſit ſaevitia, quod excedit fines, primum ſoli-
tos, deinde humanos. Nova ſupplicia conquirit, in-
genium advocat, inſtrumenta excogitat, per quae va-
rietur atque extendatur dolor; et delectatur malis ho-
minum. Tunc ille dirus animi morbus ad inſaniam
pervenit ultimam, quum crudelitas verſa eſt in vo-
3 luptatem: et iam occidere hominem iuvat. Nam ta-
lem virum a tergo ſequitur everſio, odia, venena,
gladii.

Cap. XXV. a. *clementia vocatur ſi — eligitur!* Hanc lectionem, ab Eraſmo probatam, reduxi. Senſus eſt: Non hoc poſtulamus a te, ut crudelitatem exuas, ſed ne ipſe amicorum tuorum carnifex ſis: tu clemens vocaris, ſi carnifice ad hoc utaris. Gronov. emendavit: *Clementia vocetur, ad occidendum amicum carnifex inter homines.* Cuius rationem reddidit Obſſ. I, 6. mihi quidem parum probatam.

Cap. XXV. Saevitia modum et finem non habet, ſed tandem in rabiem et furorem degenerat.

1. *Lyſimachum*] cf. ad de Ira III, 17, 3. 22, 5. fin. Victus autem eſſe dicitur Alexander M. Lyſimachi erga Calliſthenem, ab Alexandro irato crudeliter interemtum, (Nat. Qu. III, 25. cf. Buhlii vita Ariſtotelis in Ariſtotel. Opp. T. I. p. 98 ſq. Bip.) miſericordiam.

gladii. tam multis periculis petitur, quam multorum ipſe periculum eſt: privatiſque nonnunquam conſiliis, alias vero conſternatione publica circumvenitur. Levis enim et privata pernicies non totas urbes movet: quod late furere coepit, et omnes appetit, undique configitur. Serpentes parvulae fallunt, nec publice 4
[b]conficiuntur; ubi aliqua ſolitam menſuram tranſiit, et in monſtrum excrevit, ubi fontes potu infecit, et [c]ſi afflavit, deurit obteritque quâcunque inceſſit, balliſtis petitur. Poſſunt verba dare, et evadere puſilla mala: ingentibus obviam itur. Sic unus aeger nec 5
domum quidem perturbat: at ubi crebris mortibus peſtilentiam eſſe apparuit, conclamatio civitatis, ac fuga eſt, et diis ipſis manus [d]intentantur. Sub uno aliquo tecto flamma apparuit: familia vicinique aquam ingerunt. at incendium vaſtum, et multas iam domos depaſtum, parte urbis obruitur.

XXVI. Crudelitatem privatorum ſerviles quoque manus ſub certo crucis periculo ultae ſunt: tyrannorum,

b. *conficiuntur.* Vulgatam lectionem *conſequuntur*, quae nullum idoneum ſenſum promit, mutavit Lipſius in: *conquiruntur* (invenerat enim in uno MSS. *conſequiruntur*). Propius abeſt a ſcriptis *conficiuntur*, quod meliori, ut puto, iure recepi, quo poſt Lipſium omnes edd. invaſit το *conquiruntur*.

c. *ſi afflavit.* Sic omnes MSS. et edd. e. c. Eraſm. Sed parum placet; το *ſi* enim offendit lectorem: hinc Lipſius emend. *ſuo afflatu.* Melius oratio procederet, ſi eſſet: *ſibilo.*

d. *intentantur* e cod. optimo reduxit Gronov. Antea: *intenduntur*, et ipſa bona lectio.

4. *Serpentes parvulae fallunt*] oculos, *nec — petitur*, ut illa in Africa ſerpens portentoſae magnitudinis (ex Boarum genere) quam Attilius Regulus cum magna militum clade occidit. Epitom. Liv. lib. 18. Aul. Gell. VI, 3.

5. *et diis ipſis manus intentantur*] Exemplum praeſtat Suetonius in vit. Caligulae 5. init. Quo defunctus eſt die (Germanicus), lapidata ſunt templa, ſubverſae Deûm arae, Lares a quibusdam familiares in publicum abiecti, partus coniugum expoſiti.

Cap. XXVI. Quum tyrannorum crudelitas a gentibus in-

norum, gentes populique, et quorum erat malum, et
hi quibus imminebat, exſcindere aggreſſi ſunt. Ali-
quando ſua praeſidia in ipſos conſurrexerunt, perfi-
diamque, et impietatem, et feritatem, et quidquid
ab illis didicerant, in ipſos exercuerunt. Quid enim
poteſt ab eo quisquam ſperare, quem malum eſſe do-
cuit? Non diu [a] apparet nequitia, nec quantum iube-
2 tur, peccat. Sed puta tutam eſſe crudelitatem: quale
eius regnum eſt? non aliud, quam captarum urbium
forma, et terribiles facies publici metus. Omnia moe-
ſta, trepida, confuſa: voluptates ipſae timentur. Non
convivia ſecura ineunt, in quibus lingua ſolicite etiam
ebriis cuſtodienda eſt: non ſpectacula, ex quibus ma-
teria criminis ac periculi quaeritur. Apparentur licet
magnâ impenſâ, et regiis opibus, et artificum exqui-
ſitis nominibus: quem tamen ludi in carcere iuvent?
3 Quod iſtud, dii boni, malum eſt, occidere, ſaevire,
delectari ſono catenarum, et civium capita decîdere,
quocunque ventum eſt multum ſanguinis fundere, aſpe-
ctu ſuo terrere ac fugare? Quae alia vita eſſet, ſi
leones urſique regnarent? ſi ſerpentibus in nos, ac
[b] noxioſiſſimo cuique animali daretur poteſtas? Illa ra-
tionis expertia et a nobis immanitatis crimine damnata,
abſti-

Cap. XXVI. a. *apparet:* recte Gronov. reduxit e MSS. et occupaverat iam Eraſmus. Antea: *paret.* Eſt autem τo' *apparere* voc. propr. et ſynon. *miniſtrare.*

b. *noxioſiſſimo* bona lectio, quae in codd. et Eraſm. eſt.

integris ſaepe vindicata ſit, felicitatem et vitam beatam bonorum principum laude digniſſimam eſſe docet.

1. *ſub certo — periculo*] Cruci affigi apud Romanos ſervilem poenam fuiſſe ſatis conſtat poſt Lipſii et deinceps Salmaſii diſputationes de Cruce. *Aliquando ſua praeſidia — exercuerunt.* Ipſe noſter de Caligulae morte exponendo docet, de Conſt. Sap. 18.

2. *Non convivia ſecura — eſt*] Cf. de Benef. III, 26. *ſpectacula:* ad Caligulam ſpectant. Sueton. Cal. 30. cf. Plinii Panegyr. c. 34.

3. *Illa rationis expertia et a nobis — damnata*] animalia etc.

abſtinent ſuis, et tuta eſt etiam inter feras ſimilitudo: horum ne a neceſſariis quidem rabies temperat ſibi, 4 ſed externa ſuaque in aequo habet, quo poſſit exercitatior a ſingulorum caedibus deinde in exitia gentium ſerpere. Et iniicere tectis ignem, aratrum vetuſtis urbibus inducere, potentiam putat: et unum occîdi iubere aut alterum, parum imperatorium credit, niſi eodem tempore grex miſerorum ſubiectus ſtetit, crudelitatem ſuam in ordinem coactam pûtat. Felicitas illa, multis ſalutem dare, et ad vitam ab 5 ipſa morte revocare, et mereri clementiâ civicam. Nullum ornamentum Principis faſtigio dignius pulchriusque eſt, quam illa corona ob cives ſervatos. Non hoſtilia arma detracta victis, non currus barbarorum ſanguine cruenti, non parta bello ſpolia. Haec divina potentia eſt, gregatim ac publice ſervare: multos autem occîdere, et indiſcretos, incendii ac ruinae potentia eſt.

etc. conf. ad de Ira II, 8, 2.

4. *neceſſariis*] i. cognatis, affinibus. *deinde*, deinceps. *aratrum vetuſtis urbibus*, quas funditus deleri iuſſit, *inducere*, ex more antiquitatis ſatis noto. Horat. Od. I, 16, 20. 21. *in ordinem coactam*, i. repreſſam. ad Conſ. ad Helv. 13, 3.

5. *Nullum ornamentum — ſervatos*] Haec corona civica (erat autem quercea) in veſtibulo Caeſarum, iam inde ab Auguſti conſulatu ſexto (a. V. C. 727.) aptata eſt. Dio Caſſ. LIII, 16. In ſignum victoriae laureatae erant fores eorum, in ſignum clementiae corona civica ornatae. Conſol. ad Polyb. 35, 4. (ad quem locum conf. Sueton. Calig. 22.) Sueton. Tib. 26. Claud. 17.

DE

# DE CLEMENTIA

## LIBER SECVNDVS.

### I.

Vt de clementia ſcriberem, Nero Caeſar, una me vox tua maxime compulit: quam ego non ſine admiratione, et, quum diceretur, audiſſe memini, et deinde aliis narraſſe. Vocem generoſam, magni animi, magnae lenitatis, quae non compoſita, nec alienis auribus data, ſubito erupit, [a] et bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit! Animadverſurus in latrones [b] duos Burrhus praefectus tuus, vir egregius, et tibi Principi [c] notus, exigebat a te, ſcribe-

VARIETAS LECTIONIS.

Cap. I. a. *et bonitatem* recte ſic dedit Gronov. e codd. et edd. praeter Muretum, qui dederat; *ſed b.* e ſola coniectura. Sententia poſcit *et*. Vox illa neque ficta erat, ſubito enim erupit, neque alienis auribus data, ſed naturae dicentis congruebat. Sic bene Gronov. Muretum redarguit. *Fortunam* cum Lipſio de dignitate imperatoris explices, quae iuſtitiam a principe exerceri volebat.

b. *duos.* Quum mox ſequitur: *in quos* etc. *τὸ duos* corruptum puto. Fortaſſe ſcriptum erat: *ductos* ſc. in vincula.

c. *notus* i. familiaris, *γνώριμος.* Muretus tamen argute coniecerat: *natus.* Sed MSS. et Eraſm. vulgatam tuentur. Mox *ſcriberes* Lipſio diſplicuiſſe videtur, quare mavult: *ſubſcriberes:* ſed *ſcriberes* bene ſe habet: occurrit quoque eodem ſenſu infra, 2, 3.

ANIMADVERSIONES.

Cap. I. Laudat Neronem ob dictum egregium.

1. *quae non compoſita*] i. ex conventione aliqua et praemeditatione, ideoque artificioſe confecta ac elaborata. *latrones*, graſſatores milites. *Burrhus* Afranius. De eo cf. Dio Caſſ. LXI, 3. 4. LXII, 13. Nero eum interfici iuſſit a. V. C. 815. Sueton. Ner. 35. fin. Fuit egregiae militaris famae vir ab Agrippina, Claudio etiamnum

ſcriberes, in quos et ex qua cauſa animadverti vel-
les. hoc ſaepe dilatum, ut aliquando fieret, inſtabat. 2
Invitus invito quum chartam protuliſſet, traderetque,
exclamaſti: „Vellem neſcire literas!“ O dignam vo-
cem, quam audirent omnes gentes, quae Romanum
imperium incolunt, quaeque iuxta iacent dubiae liber-
tatis, quaeque ſe contra viribus aut animis attollunt!
O vocem, in concionem omnium mortalium mitten-
dam, in cuius verba Principes regesque [d] iurarent!
O vocem publicâ generis humani innocentiâ dignam, 3
cui redderetur antiquum illud ſeculum! Nunc profe-
cto conſentire decebat ad aequum bonumque, expulſâ
alieni cupidine, ex qua omne animi malum oritur:
pietatem integritatemque cum fide ac modeſtia reſur-
gere: et vitia diuturno abuſa regno tandem felici ac
puro ſeculo dare locum.

II. Fu-

d. *iurarent.* Secutus ſum Gronovium in eo tamen dicto haud audiens ei, quod τῷ *regesque* deleto *utinam* ſcribi maluit: *principes utinam iurarent.* Antea: *iurent:* ſ. ap. Eraſm. *iuramentum faciant* (quod tamen puriter latine non dicitur). Imperfectum hic requiritur propter ſequens: *redderetur* i. et ſic noſter loqui amat.

num imperante, ad regimen cohortium admotus, ideoque praefectus praetorio. Moneo hoc, ne praefectus h. l. ſynonymum eſſe putes τῷ custos morum. A Tacito ſaepe laudatur e. c. Annal. XIII, 6. XIV, 51. Docta diſputatio de Burrho exſtat in Actis Societ. lat. Ienenſ. anni 1752. p. 156 ſqq. Ceterum ille fuiſſe dicitur, cui Paulus Apoſtolus a centurione Iulo traditus eſt. Act. Apoſtol. XXVIII, 16.

2. *Vellem — literas!*] Et Sueton. Ner. c. X. affert: Et quum de ſupplicio cuiusdam, capite damnati, ut ex more ſubſcriberet, admoneretur: Quam vellem, inquit, neſcire literas! *dubiae libertatis*, quae legibus quidem ſuis adhuc utuntur, e. c. Iudaci, et regibus ſuis parent, ſed ſola Caeſaris clementia. *in concionem — mittendam*, ſi reges regnum ſuum auſpicentur, ideoque de imperio quaecunque bona promittant.

3. *Nunc profecto — locum*] Nunc optimum eſſet tempus, in quo genus humanum

II. Futurum hoc, Caeſar, ex magna parte ſperare et [a] confiteri libet: tradetur iſta animi tui manſuetudo, diffundeturque paulatim per omne imperii corpus, et cuncta in ſimilitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo: inde omnia vegeta ſunt atque erecta, aut languore demiſſa, prout animus eorum [b] viget, aut marcet. Et erunt cives, erunt ſocii digni hac bonitate, et in totum orbem recti mores revertentur:
2 [c] parcetur ubique manibus. Tuis diutius me morari hic patere, non ut blandum auribus tuis: nec enim mihi hic mos eſt. maluerim veris offendere, quam placere adulando. quid ergo eſt? [d] praeter id, quod bene

Cap. II. a. *confiteri* recte Gronov. tuetur contra Lipſ., *conſidere* praeferentem. Praeterquam enim quod receptae lectionis maior eſt auctoritas codd. et MSS., exquiſitius eſt *confiteri* i. de magna re, nec temere dicenda, poſt aliquam dubitationem aut diſſimulationem, ideoque deliberationem exponere. Mox: *aut erecta*. emend. Rittershuſ. Sacr. Lect. IV, 3. p. 259. malim *et erecta*. Non male!

b. *viget*. Dedi, Eraſmo, qui hoc in codd. ſuis invenerat, obſequutus: et oppoſitione ipſa iubente. Saepiſſime autem *vigere* et *marcere* ſibi et alias opponi notum eſt; quam oppoſitionem τῷ *vivere* et *marcere* ineſſe, Gronovius, qui lect. *vivit* ante Eraſm. in edd. obvjam ope codd. tuetur, nullis exemplis idoneis adſtruxit.

c. *parcetur ubique manibus. Tuis diutius me m. h. p., non ut blandum a. t.* Nusquam vis, caedes, raptus regnabunt. Tuis factis et verbis hic me immorari patiaris diutius, non tanquam *blandum*, i. adulatorem. — Haec eſt lectio codd. a Lipſio et Gronov. bene reſtituta. Diſceſſi tamen a viris hisce doctiſſimis in eo, quod, interpunctione mutata, poſt manibus puncto poſito, τὸ *Tuis* ad: *morari* retuli, ſenſu, ut videbatur, poſtulante. Antea: *parcetur ubique manibus tuis. Diutius m. m. h. p. non ut blandiar a. t.*

d. *praeter id* e codd. recepit Gronov. Antea: *propter id*: ſenſu refragante.

manum conſentiret ad virtutem et innocentiam colendam etc.

Cap. II. Sperat inde, fore ut in ſimilitudinem Neronis manſueti et boni omnes imperii gentes formentur, et recti mores revertantur.

2. *maluerim veris, veritate*] Idem de ſe Seneca profeſſus eſt ap. Tacit. Annal. XV, 61., quem locum iam lau-

bene factis dictisque tuis quam familiariſſimum eſſe te
cupio, ut, quod nunc natura et impetus eſt, fiat iu-
dicium; illud mecum conſidero, multas voces magnas,
ſed deteſtabiles, in vitam humanam perveniſſe, cele-
bresque vulgo ferri: ut illam: „Oderint, dum me-
tuant!" Cui Graecus verſus ſimilis eſt, qui ſe mor-
tuo terram miſceri ignibus iubet, et alia huius notae.
Ac neſcio, quomodo ingenia immania et inviſa, ma- 3
teriâ [e] ſecundiori expreſſerunt ſenſus vehementes et
concitatos. Nullam adhuc vocem audivi ex bono le-
nique animoſam. Quid ergo eſt? ut raro, invitus,
et cum magna cunctatione, ita aliquando ſcribas ne-
ceſſe

e. *ſecundiori* i. obſequentiori, faciliori, translatione a fingendo et cera deſumta. De vita beat. 27, 4. mollem cedentemque materiam: de Benef. VI, 29, 1. Recte recep. Gronov. e codd. Antea: *fecundiori*, ſenſu improbante. Modeſte propoſuerat Lipſius, vir acutiſſimus, legendum: *neſcio quomodo ingenia, immani et inviſa materia, fecundiori ore e.*, a Gronovio vehementer improbatum. Neſcio, ait Seneca, quomodo tyrannis ſenſus vehementes et concitati facilius ſe dante ac praebente materia, exciderint.

laudavimus ſupra p. 207. in argum. ad. Conſol. ad Polybium. *Oderint — metuant.* v. ad de Ira I, 16, 26. *Cui graecus verſus — notae.* Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί (Me terra functo miſceatur ignibus). Hunc verſum poſthac Nero in deterius adeo vertit. Nam dicente quodam in ſermone convivii ἐμοῦ κ. τ. λ., immo, inquit Nero, ἐμοῦ ζῶντος (me vivo). Sueton. Ner. c. 38. Dio Caſſ. LVIII, 23. tradit, hunc verſum ſaepe Tiberium in ore habuiſſe. Alludit eo Cicero de finib. III, 19. fin. Euripideus verſus e dramate deperdito eſſe putatur.

3. *Nullam — animoſam*] Lipſius ad h. l. obſervat: „Quid mirum? nam bonitas placida eſt et iacens: nec impetum in verbis, quum in animo non habeat, capit." Enimvero huic ſententiae non ſubſcripſerim. Conferas modo collectionem apophthegmatum regum et ducum apud Plutarch. T. VIII. p. 82 ſqq. Hutten., ubi multa aeque animoſa invenies dicta regum, quae ſcilicet praeteriiſſe Senecae intererat, quum Neronem laudibus extollere conſtituiſſet. *ſcribas*, i. ſubſcribas ſententiae criminali, quae fecit, ut illam vocem emitteres.

ceſſe eſt illud, quod tibi in odium literas adduxit: ſed, ſicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

III. Et ne forte decipiat nos ſpecioſum clementiae nomen, aliquando et in contrarium abducat: videamus quid ſit clementia, qualisque ſit, et quos fines habeat. Clementia eſt temperantia animi, in poteſtate ulciſcendi: vel, lenitas ſuperioris adverſus inferiorem in conſtituendis poenis. [a]Plura proponere, eſt tutius, ne una definitio parum rem comprehendat, et, ut ita dicam, formulâ excidat: itaque dici poteſt et in-
2 clinatio animi ad lenitatem in poena exigenda. Illa finitio contradictiones inveniet, quamvis maxime ad verum accedat. Si dixerimus, clementiam eſſe moderationem, aliquid ex merita ac debita poena remittentem; reclamabitur, nullam virtutem quidquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam eſſe, quae ſe flectit citra id quod merito conſtitui poſſet. Huic contrariam imperiti putant ſeveritatem; ſed nulla virtus virtuti contraria eſt.

IV. Quid ergo opponitur clementiae? Crudelitas, quae nihil aliud eſt, quam atrocitas animi in exigendis

Cap. III. a. *Plura* recte Gronov. recepit e codd. et Eraſm. Mutatio enim generis optimis auctoribus familiaris eſt. Antea Pincianus e coniectura dederat: *plures* ſc. definitiones.

Cap. III. Clementiae definitiones. Cf. Cic. de Invent. II, 54. qui tamen locus dubiae lectionis eſt.

1. *formulâ excidat*] i. ne laxior aut anguſtior ſit, quam pro veritate. Iam ſupra monuimus, eſſe locutionem iuris. Formulâ excidere, formulâ cadere dicitur is, qui a formula ſ. verborum conceptionibus et formis, in cauſa privata ſollennibus, e. c. in teſtamentis, ſponſionibus etc. receſſiſſet, et plus minusve dixiſſet. Erneſti Clav. Cic. Formula. Simile quid et apud Anglos hodieque in uſu eſt.

Cap. IV. Oppoſita eſt crudelitas (quam et Cic. Verr. V, 44. opponit), quae definitur. Quomodo differat miſericordia.

dis poenis. Sed quidam non exigunt poenas, crude-
les tamen ſunt: tanquam, qui ignotos homines et
obvios non in compendium, ſed occidendi cauſa oc-
cidunt. Nec interficere contenti ſaeviunt; ut Sinis
ille et Procruſtes, et piratae, qui captos verberant, et
in ignem vivos imponunt. Haec crudelitas quidem: 2
ſed quia nec ultionem ſequitur, (non enim laeſa eſt)
nec peccato alicui iraſcitur, (nullum enim anteceſſit
crimen) extra finitionem noſtram cadit: quae finitio
continebat in exigendis poenis intemperantiam animi.
Poſſumus dicere, non eſſe hanc crudelitatem, ſed fe-
ritatem, cui voluptati ſaevitia eſt: poſſumus inſaniam
vocare. nam varia ſunt genera eius, et nullum cer-
tius, quam quod in caedes hominum et laniationes
pervenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi 3
cauſam habent, modum non habent. Sicut in Phalari,
quem aiunt non quidem in homines innocentes, ſed
ſuper humanum ac probabilem modum ſaeviſſe. Poſ-
ſumus effugere cavillationem, et ita finire, ut ſit cru-
delitas inclinatio animi ad aſperiora. Hanc clementia
repellit longius a ſe: nam ſeveritatem illi [a]convenire,
certum eſt. Ad rem pertinet, quaerere hoc loco, 4



Cap. IV. a. *convenire, certum eſt. Ad rem p.* Eraſmum ſequor: Lipſius contra in ſuo et aliis ſcriptis invenit: *convenire, adeſſe, certum eſt.* Pertinet. „Quidam, addit, pro *adeſſe* habent *ad rem:* ex quo Eraſmi haec lectio manavit, nec damno." *Adeſſe* h. l. ſtare nequit, quippe quod fini-

1. *in compendium*] i. lucri cauſa: *Sinis ille et Procruſtes*, latrones famoſi, ille in Iſthmo, qui homines arboribus flexis curvatisque alligabat et ſic dabat diſtrahendos; (Apollodor. III, 16, 2. Plutarch. Theſ. c. 8. ib. Leopold., qui noſtrum locum non neglexit), hic in Attica, qui viatores lecto metiebatur: ſi longiores eſſent, prominentes corporis partes amputabat, ſin breviores, pedes extendebat (Plutarch. Theſ. c. XI. ib. Leopold.).

2. *ſed quia nec ultionem*] animo conceptam *ſeq.*

3. *Phalari*] v. ad de Ira II, 5, 1.

quid ſit miſericordia. Plerique enim ut virtutem eam laudant, et bonum hominem vocant miſericordem. [b]At haec vitium animi eſt. Vtraque circa ſeveritatem, circaque clementiam poſita ſunt: quae vitare debemus, ne per ſpeciem ſeveritatis in crudelitatem, neve per ſpeciem clementiae in miſericordiam incidamus. In hoc, leviore periculo erratur, ſed par error eſt a vero recedentium.

V. Ergo quemadmodum religio deos colit, ſuperſtitio violat: ita clementiam manſuetudinemque omnes boni praeſtabunt, miſericordiam autem vitabunt. Eſt enim vitium puſilli animi, ad ſpeciem alienorum malorum ſuccidentis. Itaque peſſimo cuique familiariſſima eſt. Anus et mulierculae ſunt, quae lacrimis nocentiſſimorum moventur, quae, ſi liceret, carcerem effringerent. Miſericordia non cauſam, ſed fortunam
2 ſpectat; clementia rationi accedit. Scio male audire
apud imperitos ſectam Stoicorum, tanquam nimis duram,

tionibus Senecae de clementia adverſatur. Non enim ſemper adeſt ſeveritas, ſed ſi adſit, convenit.

b. *At* poſui, ſententia poſtulante. Eraſm. habet, eodem ſenſu: *Haec autem vitium animi eſt.* Antea: *Et h.*

4. *Vtraque — poſita ſunt*] int. crudelitas vicina eſt ſeveritati, miſericordia clementiae, una ab altera non longe abeſt *Sed par error — recedentium:* e decreto Stoicorum, aequalia eſſe peccata. Cic. Paradox. III.

Cap. V. Miſericordia, ut vitium animi puſilli, vitanda eſt, ſecundum praecepta Stoicorum, qui hac occaſione a calumniis imperitorum defenduntur. Cf. Gataker. ad Antonin. p. 69 ſq.

1. *Itaque peſſimo — eſt*] i. imperitiſſimo, qui impulſu, non iudicio, ad agendum utirur.

2. *Scio male audire* etc.] De his obiectionibus iam ſupra quaedam annotavimus ad de Conſtant. Sapient. 3, 1. cf. Lipſii manuduct. in philoſ. Stoic. III, 19. ubi nec noſtrum locum praetermiſit. Cic. Tuſc. diſp. IV, 8. qui alibi tamen diverſam ſententiam tuetur, e. c. pro L. Muraena c. 29 ſqq., ubi tamen non

ram, et minime principibus regibusque bonum daturam conſilium. Obiicitur enim illi, quod ſapientem negat miſereri, negat ignoſcere. Haec ſi per ſe ponantur, inviſa ſunt: videntur enim nullam ſpem relinquere humanis erroribus, ſed omnia delicta ad poenam deducere. [a] Quod ſi eſt, quidni haec ſcientia, 3
quae dediſcere humanitatem iubet, portumque adverſus fortunam certiſſimum mutuo auxilio cludit? Sed nulla ſecta benignior leniorque eſt, nulla amantior hominum, et [b] communibus bonis attentior: ut propoſitum ſit uſui eſſe aut auxilio, nec ſibi tantum, ſed univerſis ſingulisque conſulere. Miſericordia eſt aegritudo animi, ob alienarum miſeriarum ſpeciem: aut, triſtitia ex alienis malis contracta, quae accidere immerentibus credit. Aegritudo autem in ſapientem vi- 4



Cap. V. a. *Quod ſi eſt, quidni haec ſcientia* (ſc. inviſa ſit), *quae* etc. Omnium fere codd. lectio. Scientiâ enim et ſapientiâ pro ſecta uſus eſt noſter. cf. Lipſii Manuduct. II, 7. Eraſmus habet: *Quod ſi eſt, quid in hac ſcientia, quae dediſcere* etc. Ante Lipſium vulgata erat: *Q. ſ. e., quid hac ſecta durius;* quae tamen in nullo cod. comparuit. Lipſius emend. *Quod ſi eſt, quidni huic ſuccenſeas, quae.* Gronovio tandem vocabulum *ſcientia* ex *ſecta* corruptum eſſe videbatur: itaque ſcribendum putabat: *Quod ſi eſt, quidni haec ſecta* (ſc. inviſa ſit). Sed a codd. ſcriptura non recedendum erat. Mox: *mutuo auxilio*, i. portus firmiſſimus eſt propter aux. m. Lipſius maluit: *mutuum auxilium*, vel certe *mutui auxilii*.

b. *communibus bonis attentior.* Recte Gronov. tuetur contra Gruterum, qui inſulſam lectionem hanc vulgatam vocaverat. Eſt res notiſſima *attentum eſſe tui et tibi* dici: neque patet, cur *communia bona* dici nequeant. Nonnulli autem libri: *communis boni* habere dicuntur. Eraſmus vulgatam tenet. Mox: *contracta* Grutero debetur, facienti e codd. ſcriptura: *contra.* Eraſm. habet eodem ſenſu: *concepta.*

non ut philoſophus rem tractavit. De finib. IV, 27. apud imperitos tum illa dicta ſunt: aliquid etiam coronae datum.

3. *Sed nulla ſecta — conſulere*] Cf. de Otio Sapient. 28, 4. *Miſericordia — credit.* Cicero l. l. Stoicorum definitionibus et partitionibus in perturbationibus deſcribendis uſus: miſericordia, ait, eſt aegritudo ex miſeria alterius, iniuriâ laborantis: ne-

rum non cadit: ſerena eius mens eſt, nec quidquam incidere poteſt, quod illam obducat. [c] Nihilque, quam magnus animus decet: non poteſt autem magnus eſſe idem, ſi metus et moeror [d] contundit, ſi mentem obducit et contrahit. Hoc ſapienti ne in ſuis quidem accidet calamitatibus, ſed omnem fortunae iram reverberabit, et [e] ante ſe franget.
5 eandem ſemper faciem ſervabit, placidam, inconcuſſam: quod facere non poſſet, ſi triſtitiam reciperet. Adiice, quod ſapiens providet, et in expedito conſilium habet. nunquam autem liquidum ſincerumque ex turbido venit. Triſtitia enim inhabilis eſt ad diſpiciendas res, utilia excogitanda, periculoſa vitanda. [f] aequa aeſtimanda. [g] Ergo non miſeretur, quia et ſine miſeria animi non fit. cetera omnia, quae qui miſerentur ſolent facere, hic libens et alius animo faciet.

VI. Suc-

c. *Nihilque, quam.* E codd. Gruteri aliisque et Voſſii recte reſtituit Gronov. Non enim de quovis homine, ſed de ſapiente agitur. Antea ubique in edd.: *Nihilque aeque hominem, quam*

d. *contundit.* Gronov. in cod. Nazari. invenit. Eraſmus quoque tenet. Antea: *confundit.* Ceterum Gronovio ex veſtigiis Naz. legendum videbatur: *ſi metus et moeror contundit mentem, abiicit et contrahit.*

e. *ante ſe franget*, ut ſaxum, quod fluctus alliſos rumpit. Hinc Lipſii coniectura: *et ſtante ſe franget* prorſus iugulatur.

f. *aequa.* Pincianus ex ſuis codd. receperat, a Gronovio laudatus. Eraſmus, uti omnes ſcripti: *aeque:* impedito ſenſu. De vero enim et aequo ab iniquo ſecernendo agitur.

g. *Ergo non miſeretur, quia et ſine miſeria animi non fit* etc. Lipſii iudicio debetur haec lectio. *alius animo*, i. alio animo. Locum tamen non omnino reſtitutum puto. Codd. enim et Eraſm. habent *Ergo non miſeretur, quia et ſine miſeria animi facit cetera omnia, quaeque miſeretur (quae qui miſerentur.* Eraſm.). *Volo facere libens et alius omnino faciet (quae alius animo faciet* Eraſm.). Hinc noſtram lectionem concinnavit Lipſius.

mo enim parricidae aut proditoris ſupplicio miſericordia commovetur.

4 et 5. Quae hic de Sapiente praecipiuntur, iam antea inculcantem vidimus: e. c. de Tranq. anim. III. XI ſqq. de Conſtant. Sap. et al. *hic libens et alius animo faciet* i. alio animo.

VI. Succurret alienis lacrimis, non accedet: dabit
manum naufrago, exſuli hoſpitium, egenti ſtipem,
non hanc contumelioſam, quâ pars maior horum,
qui ſe miſericordes videri volunt, abiicit et faſtidit
quos adiuvat, contingique ab his timet: ſed ut ho-
mo homini, ex communi dabit. Donabit lacrimis ma-
ternis ſilium, et catenas ſolvi iubebit, et ludo exi-
met, et cadaver etiam noxium ſepeliet. At faciet
iſta tranquillâ mente, vultu ſuo. Ergo non miſerebi- 2
tur ſapiens, ſed ſuccurret, ſed proderit, in commune
auxilium natus ac publicum bonum, ex quo dabit cui-
que partem: etiam ad calamitoſos, pro portione,
improbandos et emendandos bonitatem ſuam permit-
tet. Afflictis vero, et [a] fortius laborantibus, multo
libentius ſubveniet. Quotiens poterit, fortunae inter-
cedet. ubi enim opibus potius utetur, aut viribus,

 quam

Cap. VI. a. *fortius.* Antiqua lectio, quam et Eraſm. repraeſentavit, et ea longe eximior iſtâ, quam Pincianus excogitavit, a Lipſio vehementer probatam: *fortuitis.* Recte quidem obſervat Lipſius: „praeivit de improbandis vel emendandis, i. quos culpa ſua premit: at nunc de iis loquitur, quos fortuna afflixit.“ Iam vero hoc imperium fortunae voce: *afflictis* ſatis expreſſum eſt: addit etiam fortitudinem, qua afflicti calamitatem tolerant, haud dubie vel eo nomine meriti, quibus ſubveniatur.

Cap. VI. Stoici, quamvis miſericordiam vitandam putent, tamen vel maxime φιλάνθρωποι ſunt.

1. *ſuccurret — accedet*] Auxilium feret lacrimantibus, nec ſolum accedet, ut ſpectator. *ex communi,* quatenus e Stoicorum praeceptis mundus et quae in eo ſunt bona, hominum deorumque gratia producta ſunt: ad haec homines omnes cognati. Gataker. ad Antonin. p. 47. 48. *catenas — iubebit*, ſervi. *ludo*, beſtiario ſ. gladiatorio, ubi publica vel privata ſervitute attinebantur. *et cadaver — ſepeliet.* inhumatum enim iacere, magno dedecori in antiquitate fuiſſe conſtat. *ſuo*, non mutato, ſibi conſtante.

2. *in commune auxilium — permittet*] Cf. ad de Ira I, 5, 2. *calamitoſos*, ſuâ culpâ. Vt malos homines, quantum res poſtulet, reprehendat moneatve ideoque emendet, cum iis

quam ad reſtituenda, quae caſus impulit? vultum quidem non deiiciet, nec animum [b]ob aeruſcantis civis aridam ac pannoſam maciem, et innixam baculo ſenectutem: ceterum omnibus dignis proderit, et deorum more calamitoſos propitius reſpiciet. Misericor-
3 rum more calamitoſos propitius reſpiciet. Miſericordia vicina eſt miſeriae: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos eſſe ſcias, qui ad alienam lippitudinem et ipſi ſuffunduntur: tam mehercule, quam morbum eſſe, non hilaritatem, ſemper arridere ridentibus, et ad omnium oſcitationem ipſum quoque os diducere. Miſericordia vitium eſt animorum, nimis miſeriae faventium: quam ſi quis a ſapiente exigit, prope eſt, ut lamentationem exigat, et in alienis funeribus gemitus.

VII. [a]At quare non ignoſcat, dicam. Conſtituamus nunc quoque quid ſit venia, ut ſciamus dari illam a ſapiente non debere. Venia eſt poenae meritae remiſſio. Hanc ſapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propoſitum eſt. Ego ut

b. *ob aeruſcantis* (i. mendici, Aul. Gell. IX, 2.) *civis aridam ac pannoſam maciem, et innixam baculo ſenectutem.* Dedi locum, uti a Pinciano, quem laudabat Lipſius, et Gronovio conſtitutus eſt ap. Eraſmum prorſus deeſt. Quum Gronovius in cod. Nazariano inveniſſet: *obcruſati cuius aredum aut panno iam maciem et in noxam baculo;* inde fecit docte magis, quam verius: „*ob Iri alicuius aridam ac pannoſam maciem et innixam baculo ſenectutem.*" Locum adhuc in mendo cubare, quivis intelliget.

Cap. VII. a. *At quare non ignoſcat, dicam.* Eraſmus: *At q. n. ignoſcet vacuu.?* Omnes ſcripti: *vacuam. Dicam* a Pinciano eſt. Lipſius emendat: *vis dicam?* Mihi ſuppoſitum eſſe videtur, nec a Seneca profectum.

iis bonitatem ſuam communicat. *impulit*, evertit.

Cap. VII. Vt doceat, a ſapiente veniam dari non debere, definit, quid ſit venia, quae in ſapientem non cadit, quippe qui non ignoſcit, ſed parcit et corrigit: brevi, clemens eſt. Nec ceteri philoſophi a Stoicis niſi verbo diſtant.

1. *Hanc ſapiens — eſt*] Omnes fere Stoicos, qui quidem philoſophiam ſtoicam expoſue-

ut breviter, tanquam in alieno iudicio, dicam: ei
ignoſcitur, qui puniri debuit; ſapiens autem nihil facit, quod non debet, nihil praetermittit. quod debet.
itaque poenam, quam exigere debet, non donat; ſed
illud, quod ex venia conſequi vis, honeſtiore tibi viâ
tribuit: parcit enim ſapiens, conſulit, et corrigit.
Idem facit, quod ſi ignoſceret, nec ignoſcit: quoniam 2
qui ignoſcit, fatetur aliquid ſe, quod fieri debuit, omiſiſſe. Aliquem verbis tantum admonebit, poenâ non
afficiet, aetatem eius emendabilem intuens: aliquem
invidiâ criminis manifeſte laborantem, iubebit incolumem eſſe, quia deceptus eſt, quia per vinum lapſus.
Hoſtes dimittet ſalvos, aliquando etiam laudatos, ſi
honeſtis cauſis pro fide, pro foedere, pro libertate in
bellum accincti ſunt. Haec omnia non veniae, ſed 3
clementiae opera ſunt. Clementia liberum arbitrium
habet: non ſub formula, ſed ex aequo et bono iudicat.



poſuerunt, hanc doctrinam contra ceteros philoſophos, qui eam impugnarunt, e. c. Peripateticos, defendiſſe putes. Diogenes quoque Laert. VII, 123. laudat e Chryſippo Zenonis effatum: ſapientes *ἐλεήμονάς τε μὴ εἶναι, συγγνώμην τε ἔχειν μηδενί* ubi vid. Menag. qui nec noſtrum locum praetermiſit. Gatak. ad Antonin. p. 28. 29. Noſter tamen ſibi parum conſtat in hac doctrina: cf. de Benef. I, 10. Conſol. ad Marc. 4, 3. *in alieno iudicio*, quia philoſophorum ſtoicorum decreta promulgat.

*Parcit — omiſiſſe*] Poenam non remittit meritam, ſed mitem infligit, nec infamantem, (*honeſtiore vid*) et, ut emendet, conſilio et correctione adeſt ei, qui poena afficitur. Huc ſpectat quoque admonitio, quae verbis fit: eſt autem poenae loco.

2. *invidiâ — laborantem*] i. in odium hominum ob crimen commiſſum incurrit. Stoici igitur puniendos ſtatuebant nonniſi eos, qui conſilio ac praemeditatione peccaverant, eos tamen clementer tractandos, qui erraverant, ſ. rem bonam, quamvis nobis invitis, egerant. Cf. de Ira II, 26 et 27. al. Quapropter, ſi Stoici ignoſcunt, clementiam, non veniam, exercent.

3. *formula*] legis, quam migrare iudex non poteſt. *taxa-*

cat. et abſolvere illi licet, et quanti vult, taxare li-
tem. Nihil ex his facit, tanquam iuſto minus fece-
rit, ſed tanquam id quod conſtituit, iuſtiſſimum ſit.
Ignoſcere autem eſt, quae iudicas punienda, non pu-
4 nire. Venia, debitae poenae remiſſio eſt: clementia
hoc primum praeſtat, ut quos dimittit, nihil aliud il-
los pati debuiſſe pronuntiet. Plenior eſt ergo quam
venia, et honeſtior. De verbo (ut mea fert opinio)
controverſia eſt; de re quidem convenit. Sapiens mul-
ta remittet, multos parum ſani, ſed ſanabilis ingenii,
5 ſervabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tan-
tum rectas procerasque arbores colunt: ſed illis quo-
que, quas aliqua depravavit cauſa, adminicula quibus
regantur, applicant. Alias circumcidunt, ne proce-
ritatem rami premant: quasdam, infirmas vitio loci,
nutriunt, quibusdam, alienâ umbrâ laborantibus, coe-
lum aperiunt. Secundum haec videbit perfectus ſa-
piens, quod ingenium quâ ratione tractandum ſit, quo
modo in rectum prava flectantur.

*Multa deſunt.*

*taxare litem* cf. ad II, de Ira, 27, 4. i. poena aſficere.

4. *Plenior*] plura comprehendit, laxior eſt.

5. *Agricolas* etc.] Similia vides apud noſtrum de Ira I, 5, 5. et in Conſol. ad Marc. 16, 5., ad quae loca cf. nott. *depravavit* proprie h. l. ſumas de figura arboris incurvata (ad de Ira I, 5, 4.). *nutriunt* ſtercoratione. *coelum aperiunt* ramis abſciſſis. Locutionem hanc nautis propriam eſſe, conſtat, quippe qui locum aperiunt, quem procul conſpiciunt: vid. Intpp. ad Virg. Aen. III, 291.

DE

# DE
# BREVITATE VITAE
## LIBER VNVS
## AD PAVLLINVM.

### ARGVMENTVM.

*Querela tum vulgi imprudentis ac turbae, tum clarorum quoque virorum, e. c. Hippocratis, de vitae brevitate falſa eſt; non enim accepimus brevem vitam, ſed fecimus. Rerum natura benigne ſe erga nos geſſit, modo nos neque libidinibus, neque vitiis atque erroribus vitam noſtram perdentibus traderemus.* C. I et II. *Proinde tempus ſuum nihili faciunt homines, numquam fragilitatis ſuae recte memores.* C. III et IV. *Quam hominum inconſtantiam exemplis Auguſti, Ciceronis, Livii Druſi illuſtrat,* C. V — VI, 3. *Quorum tamen querelae de vitae brevitate, neque ipſos neque ullum alium mutaverunt.* Nemo *iis impeditur, quominus ad libidines et vitia proiiciatur, parum memor, vivere eſſe artem tota vita diſcendam: iccirco praecipitant homines iſti vitam ſuam, futuri deſiderio laborantes, aliter ac illi, qui vitam bene agere ſciunt, et nullum non tempus in uſus ſuos conferunt. Igitur diu eſſe et diu vivere non eandem habet poteſtatem ac vim. Miſeri ſane ſunt ii, qui temporis iuſtam aeſtimationem non tenent.* C. VI, 3 — IX. *Sequitur eorum deſcriptio. Sunt autem occupati, et ſemper ex craſtino pendent exſpectantes. Vita eorum eſt breviſſima.* C. IX — X, 2. *Iam docet, ut illis errorem ſuum exprobret, occupatos tempus ſuum male collocare: quum enim vita in tria tempora dividatur, quod eſt, quod fuit, quod futurum eſt, occupati praeteritum, quod eſt certum, omittunt, at praeſens iis ſubducitur. Quod apparebit, ſi ſenes aegros ac moribundos adverteris, comparatione cum iis, quibus vita procul ab omni negotio agitur, inſtituta.* X, 2 — XI, 3. *At quinam ſunt ii, qui occupatorum nomine digni ſint? Praeter eos, qui propalam in occupatis numerantur, illos quoque eo referas otioſos, luxui cuiuscunque generis deditos, atque quummaxime grammaticos, ſ. eos, qui in literarum inutilium ſtudiis detinentur: haec iuſto ſuſius per-*

*perſequitur auctor, nec multum abeſt, quin, quod haud raro ei accidit, in idem vitium, quod reprehendit, incidat.* — XIV, 4. *Sequitur deſcriptio veri otii. Soli omnium otioſi ſunt, qui ſapientiae vacant: ſoli vivunt. Omni tempore, et praeterito, inſtante et venturo bene utuntur. Haec egregie tractata ſunt.* — XVI. *Neque tamen occupati iſti longam agere vitam putandi ſunt propterea, quod interdum vel mortem invocant; faciunt id metu; vel longus illis videtur dies; ſit imprudentiâ. Nam nec occupatione, nec otio bene uti ſciunt; aliunde alio confugiunt, numquam nec ulla re contenti.* — XVIII. *Quibus expoſitis convertitur oratio ad Paullinum exhortandum, ut officio publico, quamvis honorifico, quo fungatur, abdicato, in otium ſe recipiat et totum ſapientiae ſe tradat.* — *fin. Inſcriptus eſt hic liber, de cuius bonitate conſtat, Paullino, amico Senecae, ut colligimus e cap.* I, et XVIII. *Fuerit Paullinae, Senecae uxoris, frater, an affinis, non liquet. Praefectum tamen annonae, aut unum ex curatoribus eum fuiſſe, ideoque hominem celebrem, e cap. laud. ſqq. apparet: inprimis* XVIII, 1. 4 ſq. XIX, 1. *De tempore huius ſcripti nihil certi ſtatui poteſt. Lipſio tamen placuit propter cap. XVIII., poſt Caligulam, et quidem ſtatim poſt conceptum eſſe. Equidem nihil ibi reperire potui, unde vir ille acutiſſimus haec duxerit: niſi forte id ex illis: „Cogita praeterea, quantum ſollicitudinis ſit, ad tantam te molem obiicere“ collegiſſe ſtatuamus Lipſium; haec enim verba et ſequentia haud parvi ſane momenti eſſe videntur ad hanc opinionem obſirmandam, ut Paullinum, qui in eo fortaſſe erat, ut praefecturam annonae adiret, ab eo officio dehortaretur. Sed fac vel maxime hoc ſic ſe habuiſſe, inde tamen minime ſequitur, ſtatim id factum eſſe Caligula exſtincto; quandoquidem quae de iſto monſtro horrendo* §. 4. *narrantur, magis ad periculum eius officii, quam ad tempus, quo hoc ſcriptum compoſitum ſit, deſignandum trahenda eſſe videntur. Atque totus orationis tenor, ut opinor, tempus remotius ſignificat.*

*Ceterum iam in antecedentibus, praeſertim in libro de Tranq. Anim.* c. II. III. etc. *hanc eandem quaeſtionem, an ſapienti ad rempublicam capeſſendam adire liceat, tractatam vidimus, diverſa tamen ratione, quam hoc libro, ubi ſecus ac Socrates praeiverat, philoſophiae ſtudioſos e terra ad coelum avocatos legimus. Iam etſi Senecam bene memini, calore diſputandi abreptum quandoque vincta ſua ipſum caedere, tamen inde cauſam eius agi poſſe putaverim, quod non omnino Reip. tractationem reiicere, ſed maiore aut aliqua certe aetatis parte Reip. inſumta ſeceſſum ſuadere videatur. Etenim Paullinus aliquantum temporis in Republica adminiſtranda exegerat. Sed quum nec de tempore huius ſcripti, nec de Paullino ipſo quae-*

*ſtio*

*ſtio ad liquidum perduci poſſit, ſatius eſſe videtur, ut ad praecepta aurea, quibus hic liber abundat, animum vitamque noſtram attemperemus, quam ut, operoſe nihil agendo, quaeſtionum inutilium illecebris detineamur.*

## I.

Maior pars mortalium, Paulline, de naturae malignitate conqueritur, quod in exiguum aevi gignimur, quod haec tam velociter, tam rapide dati nobis temporis ſpatia decurrant: adeo ut, exceptis admodum paucis, ceteros in ipſo vitae apparatu vita deſtituat. Nec huic publico, ut opinantur, malo, turba tantum et imprudens vulgus ingemuit: clarorum quoque virorum hic affectus querelas evocavit. Inde illa maximi medicorum exclamatio eſt: „Vitam brevem eſſe, longam artem.“ Inde Ariſtoteli, cum re- 2
rum naturâ exigenti, minime conveniens ſapienti viro lis eſt: illam animalibus tantum indulſiſſe, ut quina aut dena ſecula [a] educerent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum ſtare. Non

### Varietas Lectionis.

Cap. I. a. *educerent* i. conſumerent. Scriptorum lectio] bona et ea exquiſitior. Poeticas enim formas dicendi noſter praeferre ſolet. Antea: *edurent.*

### Animadversiones.

Cap. I. Communis quidem querela tam vulgi, quam ſapientum de Vitae brevitate, ſed falſa eſt.

1. *maximi medicorum*] Hippocratis, initio Aphoriſmorum: *ὁ βίος βραχύς· ἡ δὲ τέχνη μακρή.* Cf. Gatak. ad Antonin. p. 149.

2. *Ariſtoteli*] Memoria noſtrum lapſum eſſe condonemus. Theophraſtus enim ille fuit, qui „moriens accuſaſſe naturam dicitur, quod cervis et cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil intereſſet; hominibus, quorum maxime interfuiſſet, tam exiguam vitam dediſſet,“ referente Cic. Tuſc. diſp. III, 28., qui ibidem et Ariſtotelem memorat, nulla tamen querelae mentione iniecta. *exigenti,* expoſtulanti, querenti.

3 Non exiguum temporis habemus: ſed multum per-
dimus. Satis longa vita, et in maximarum rerum
conſummationem large data eſt, ſi tota bene colloca-
retur. Sed ubi per luxum ac negligentiam defluit,
ubi nulli rei bonae impenditur; ultimâ demum neceſ-
ſitate cogente, quam ire non intelleximus, tranſiſſe
4 ſentimus. Ita eſt, non accepimus brevem vitam, ſed
fecimus: nec inopes eius, ſed prodigi ſumus. Sicut
amplae et regiae opes, ubi ad malum dominum per-
venerunt, momento diſſipantur, at quamvis modicae
ſi bono cuſtodi traditae ſunt, uſu creſcunt: ita aetas
noſtra bene diſponenti multum patet.

II. Quid de rerum natura querimur? illa ſe be-
nigne geſſit: vita, ſi ſcias uti, longa eſt. Alium in-
ſatiabilis tenet avaritia: alium in ſupervacuis labori-
bus operoſa ſedulitas: alius vino madet: alius iner-
tiâ torpet: alium defatigat ex alienis iudiciis ſuſpen-
ſa ſemper ambitio: alium mercandi praeceps cupidi-
tas circa omnes terras, omnia maria, ſpe lucri, du-
cit. Quosdam torquet cupido militiae, nunquam non
aut alienis periculis intentos, aut ſuis anxios: ſunt
quos ingratus ſuperiorum cultus voluntariâ ſervitute
2 conſumat. Multos aut affectatio alienae fortunae, aut
ſuae

3. *Non exiguum —*] Hanc eandem ſententiam tribuit iam Herodot. VII, 46. Artabano. *Sed ubi — ſentimus.* Recte confert Lipſius Salluſtium Iugurth. I. addas Catilin. 1. 2. *ire*, i. abire vitam.

Cap. II. Prave aliud agendo et cupiditatibus indulgendo vita temere conſumitur et transcurrit.

1. *alienis periculis*] quae inferant, *ſuis*, ut evitent. *ſunt — cultus*, ſalutatione, et omni officiorum et neceſſitudinum genere. Coniuncti ſunt hi cum illis, qui e iudiciis aliorum ſuſpenſam agunt vitam, ſed non iidem: diſtant enim ab iis, ut ſpecies a genere. *ingratus*, moleſtus, improbus. Lipſius interpretatur: qui gratiam non reddit.

2. *affectatio*] ſtudium eadem fortuna fruendi, qua alii

ſuae [a]odium detinuit: pleroſque nihil certum ſequentes, vaga et inconſtans, et ſibi diſplicens levitas, per nova conſilia iactavit. Quibusdam nihil quo curſum dirigant, placet, ſed marcentes oſcitantesque fata deprehendunt: adeo ut quod apud [b]maximum poëtarum more oraculi dictum eſt, verum eſſe non dubitem:

*Exigua pars eſt vitae, quam nos vivimus.*

certum quidem omne ſt .ium, non vita, ſed tempus
eſt. Vrgentia circumſtant vitia undique: nec reſur- 3
gere, aut in diſpectum veri attollere oculos ſinunt,
ſed merſos, et in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad ſe licet, ſi quando aliqua quies

Cap. II, a. *odium.* Quoniam vox haec non fuit conſpicua in ullo cod. Gruteri, coniecit Gronovius: *aut ſuae taedium; pleroſque — iactavit:* eiecto τῳ· *detinuit*, et relato τῳ· *iactavit* ad *affectationem* et *taedium.* Eraſmus *odium* tuetur, et in vulgata acquieſcamus.

b. *maximum poetarum more oraculi dictum eſt.* Menandrum hic intelligi, infra in notis monuimus. Idem cum Iano Rutgerſio ſtatuebat Gataker in Diſſert. de novi inſtrumenti ſtylo c. XI. Sed nude eum appellari poetam maximum, haud exſpectaveris. Niſi omnia me fallunt, locus corruptus eſt, et poſt τῳ: *poetarum*, vox: *comicorum* ſ. *mimicorum* (cf. de vit. beat. 27, 2.) excidiſſe videtur. *more oraculi* noſter ep. 108. fin. verſum Virgilii: Optima quaeque tanquam *miſſum oraculo* laudat. De Comoedia Menandri, ſit converſa in linguam latinam nec ne, parum conſtat. Sed vide Not.

alii fruuntur: *aut ſuae odium*, ut qui ſorte ſua non contenti ſunt. *Quibusdam — deprehendunt;* ſunt vacillantes homines, qui ſupra in Epiſt. Sereni ad noſtrum deſcripti ſunt (de Tranq. Animi c. 1.): nec opinantes hos mors rapit. Verſus eſt Menandri (de quo poeta novae Comoediae celeberrimo, nat. Athenis Ol. 109, 3. mort. Ol. 122, 3. conf. Fabric. Bibl. Graec. Vol. II. p. 454 ſq. Harl.), in cuius fragmentis exſtat: Μικρόν τι τοῦ βίου καὶ ϛενὸν ζῶμεν χρόνον. Ianus Rutgerſius, quod ſciam, primus Menandri eſſe verſum, intellexit, Var. lect. IV, 17. p. 432. (ed. 1618. Lugd. Bat.). Exſtat ap. Stobaeum Floril. tit. 108., deſumtus e comoedia, cui inſcriptio erat Πλόκιον. Fabric. l. l. p. 467.

quies fortuito contigit: velut in profundo mari, in
quo poſt ventum quoque volutatio eſt, fluctuantur,
nec unquam illis a cupiditatibus ſuis otium inſtat. De
iſtis me putas diſſerere, quorum in confeſſo mala
ſunt? aſpice illos, ad quorum felicitatem concurritur:
4 bonis ſuis effocantur. Quam multis graves ſunt di-
vitiae? quam multorum eloquentia, quotidiano oſten-
tandi ingenii [c] ſpatio, ſanguinem educit? quam multi
continuis voluptatibus pallent? quam multis nihil li-
beri relinquit circumfuſus clientium populus? Omnes
denique iſtos, ab infimis usque ad ſummos, pererra.
hic advocat, hic adeſt: ille periclitatur, ille defendit,
ille iudicat. Nemo ſe ſibi vindicat: alius in alium
5 [d] conſumitur. Interroga de iſtis, quorum nomina edi-
ſcuntur: his illos dignoſci videbis notis: „Hic illius
cultor eſt, ille illius, ſuus nemo.“ Deinde demen-
tiſſima quorundam indignatio eſt: queruntur de ſupe-
riorum faſtidio, quod ipſis adire volentibus non va-
cave-

c. *ſpatio* recte praefert Gronov., Grutero et Lipſio iſtud: *ſpatio* extrudentibus, hoc et *ſtudio* proponente. Non de luſoria modo declamatorum facundia capiam, ait Gronov., cum Lipſio. ſed etiam, et multo magis, de decratoria patronorum. Translatam loquendi rationem ab exercitio curſorum facile intelliges.

d. *conſumitur* ex Eraſino reduxi: ſenſu etiam poſtulante, quandoquidem nonniſi de iſtis, qui bonis ſuis ideoque felicitate ſua quaſi ſuffocantur, ſermo eſt, nec de omnibus hominibus. Antea: *conſumimur*.

3. *velut — fluctuantur*] Cf. de Tranq. An. c. 2. init.

4. in *quotidiano — ſpatio ſ. e.*] Imago eſt ab exercitio curſorum, quorum proprium *ſpatium*, depromta: illis curſu calefactis educitur ſudor. Sic, inquit Seneca, multis, dum quotidie dicendo oſtendendi ingenii illud ſpatium ingenti contentione decurrunt, ſanguis educitur et eliquatur. Sic fere Gronov.

5, *Interroga — ediſcuntur*] a ſervis nomenclatoribus. Nomina ſuperiorum, quos antea appellavit, equitum, ſenatorum, quid multa? patronorum intelligit a clientibus cultorum. *Deinde — vacave-*

caverint. Audet quisquam de alterius ſuperbiâ queri, qui ſibi ipſe nunquam vacat? Ille tamen, quisquis eſt, inſolenti quidem vultu, ſed aliquando reſpexit: ille aures ſuas ad tua verba demiſit: ille te ad latus ſuum recepit; tu non inſpicere te unquam, non audire dignatus es.

III. Non eſt itaque, quod iſta officia cuiquam imputes: quoniam quidem quum illa faceres, non eſſe cum alió volebas, ſed tecum eſſe non poteras. Omnia licet, quae unquam ingenia fulſerunt, in hoc unum conſentiant, nunquam ſatis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Praedia ſua occupari a nullo patiuntur, et ſi exigua contentio eſt de modo finium, ad lapides et arma diſcurrunt: in vitam ſuam incedere alios ſinunt, immo vero ipſi etiam poſſeſſores eius futuros inducunt. Nemo invenitur, qui pecuniam ſuam dividere velit: vitam unusquisque quam
multis diſtribuit? Adſtricti ſunt in continendo patri- 2
monio: ſimul ad temporis iacturam ventum eſt, profuſiſſimi in eo, cuius unius honeſta avaritia eſt. Libet itaque ex ſeniorum turba comprehendere aliquem! „Perveniſſe te ad ultimum aetatis humanae videmus: centeſimus tibi, vel ſupra, premitur annus: agedum, ad computationem aetatem tuam revoca! Dic, quantum ex iſto tempore creditor, quantum amica, quan-

tum

*caverint.* Saepe hanc querelam, republicâ liberâ haud dubie inuſitatam, recurrere meminimus. *ad latus — recepit*, tecum ambulando. Latus ſuperioris vilior claudere, tegere (i. ad ſiniſtram eſſe), dicebatur. Poſt Lipſium Elector. II, 2. p. 455 ſq. res nota.

Cap. III. Ceterarum rerum maxima, temporis nulla fere ratio habetur.

1. *iſta officia*] ſuperiorem honoris cauſa adeundi, ſalutandi etc. *cuiquam imputes*, quaſi tibi gratiam reddere debeat, devinctus ſit. *non eſſe cum alio*, quam cum patrono illo. *in hoc unum conſen-*



*tiant,*

tum [a] reus, quantum cliens abſtulerit: quantum lis uxoria, quantum ſervorum coërcitio, quantum officio-
3 ſa per urbem diſcurſatio. Adiice morbos, quos manu fecimus: adiice, quod et ſine uſu iacuit: videbis te pauciores annos habere, quam numeras. Repete memoriâ tecum, quando certus conſilii fueris, quotus quisque dies, ut deſtinaveras, receſſerit; qui tibi uſus tui fuerit; quando in ſtatu ſuo vultus, quando animus intrepidus; quid tibi in tam longo aevo facti operis ſit; quam multi vitam tuam diripuerint, te non ſentiente quid perderes; quantum vanus dolor, ſtulta laetitia; avida cupiditas, blanda converſatio abſtulerit; quam exiguum tibi de tuo relictum ſit: intelliges, te immaturum mori!"

IV. Quid ergo eſt in cauſa? tanquam ſemper victuri vivitis: nunquam vobis fragilitas veſtra ſuccurrit,

Cap. III. a. *reus* vulgata et ea optima lectio: i. quantum temporis in eo conſumſeris, quod vel accuſares, vel accuſareris. cf. infra 7, 3. Ille reus etc. Lipſius in ſuo invenit: *rex*, haud improbans. Paraſitis quidem patronos interdum reges eſſe appellatos, conſtat, ſed h. l. de paraſito *tians*, in hac re conſideranda operam ſuam collocent.

2. *premitur*] agitur. *Dic quantum — diſcurſatio.* Sumit ſenem ex turba, qui ſeculo ſuo inde a pueris indulgendo, ideoque nominibus contrahendis, amica (ἑταίρᾳ) alenda, ſe defendendo ab accuſationibus etc. tempus ſuum triviſſet. Nec mirandum, talem hominem ſemper in cupiditatibus infixum in uxorem ſervosque parum mitem fuiſſe.

3. *manu fecimus*] luxu aut vitio noſtro acceſſivimus. Locutionem hanc Senecae familiarem iam ſupra notavimus. *quando certus conſilii*, in exſequendo conſilio firmus, tibique conſtans. *qui tibi uſus tui fuerit*, in viribus animi ad prudentiam et virtutem excolendis. *quando — vultus*, ideoque liber a cupiditatibus. *blanda converſatio*, cum amica.

Cap. IV. Cauſa eſt ſocordia, et oblivio mortalitatis.

1. *tanquam — vivitis*] Simile Democriteum illud ap. Stob. Floril. XVI. p. 154. (333. Schow.) *οἱ φειδωλοὶ τῶν*

rit. Non obſervatis quantum iam temporis tranſierit:
velut ex pleno et abundanti perditis, quum interim
fortaſſe ille ipſe, alicui vel homini vel rei donatus,
ultimus dies ſit. Omnia, tanquam mortales, [a] time-
tis: omnia, tanquam immortales, concupiſcitis. Au-
dies pleroſque dicentes: „a quinquageſimo in otium
ſecedam: ſexageſimus annus ab officiis me demittet."
Et quem tandem longioris vitae praedem accipis?
quis iſta, ſicuti disponis, ire patietur? Non pudet te 2
reliquias vitae tibi reſervare, et id ſolum tempus bo-
nae menti deſtinare, quod in nullam rem conferri
poſſit? Quam ſerum eſt, tunc vivere incipere, quum
deſinendum eſt? quae tam ſtulta mortalitatis oblivio,
in quinquageſimum et ſexageſimum annum differre
ſana conſilia: et inde velle vitam inchoare, quo pau-
ci perduxerunt? Potentiſſimis, et in altum ſublatis 3
hominibus, excidere voces videbis, quibus otium
optent, laudent, omnibus bonis ſuis praeferant. Cu-
piunt interim ex illo faſtigio ſuo, ſi tuto liceat, de-
ſcendere. Nam ut nihil extra laceſſat, aut quatiat:
in ſe ipſa fortuna ruit.



non agitur. Eraſm. habet: *Resp.* bono etiam ſenſu. Apud eundem eſt quoque: *discurſitatio.*

Cap. IV. a. *timetis.* Omnium codd. et edd. lectio, praeter unum Palatin. ap. Gruter., qui habuit: *tenetis*, quod magis pro librarii aberratione, quam pro vera et antiqua lectione habeam: Gronovio tamen prae vulgata valde placuit. Inconſtantiam hominum reprehendit Seneca: cetera omnia cum timore habetis tanquam homines, quibus nihil ſtabile eſt, ne vobis mox effluant, temporis autem veſtri nullam curam agitis. Si *tenetis* praeferas, ſenſus erit ex Gronovii ſententia: quidquid poſſidetis, id vobis adeſt tan-

*τῶν τῆς μελίσσης οἶτον ἔχουσιν, ἐργαζόμενοι ὡς ἀεὶ βιωσόμενοι. a quinquageſimo*, exemplo militiae, a qua tunc vacatio, ait Lipſius, et *ſexageſimus annus*, exemplo Senatorum. cf. c. 20, 3. *ab officiis — demittet*, i. in otium ſecedam.

3. *Nam ut nihil — ruit*] Etiamſi nihil externi potentiſſimos illos ſollicitat, fortu-

V. Divus Auguſtus, cui dii plura quam ulli praeſtiterunt, non deſiit quietem ſibi precari, vacationem a Republica petere. Omnis eius ſermo ad hoc ſemper revolutus eſt, ut ſibi ª ſperaret otium. Hoc labores ſuos, etiamſi falſo, dulci tamen oblectabat ſolatio: „aliquando ſe victurum ſibi.“ In quadam ad ſenatum miſſa epiſtola, quum requiem ſuam non vacuam fore dignitatis, nec a priore gloria diſcrepantem,
2 pollicitus eſſet, haec verba inveni: „Sed iſta fieri ſpe„cioſius, quam promitti poſſunt. me tamen cupido „temporis optatiſſimi mihi, provexit, ut quoniam re„rum laetitia moratur adhuc, praeciperem aliquid vo„luptatis ex verborum dulcedine.“ Tanta viſa eſt res otium, ut illam, quia uſu non poterat, cogitatione praeſumeret! Qui omnia videbat ex ſe uno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem laetiſſimus cogitabat, quo magnitudinem ſuam
3 exueret. Expertus erat, quantum illa bona, per omnes

quam mortalibus, quaſi in dies, imo in horas, perdituris aut derelicturis.

Cap. V. a. *ſperaret:* bona et vulgata: in ſpe enim ſubſtitit. *Pararet* eſt librarii abertatio, et ab Eraſm.

nae tamen ipſi multa adſunt, quae laceſſant et premant eos, ut fieri poſſint ſuperbi, molles, altiora petentes, et plerumque rebus ſecundis uti inſcii.

Cap. V. Exempla virorum clarorum ſerio otium optantium: Auguſti, Ciceronis.

1. *Divus Auguſtus — petere*] Saepius ſimulatione hac uſum eſſe Auguſtum conſtat, ut precibus ſenatus tandem cogi videretur ad Reipublicae gubernacula retinenda. Bis tamen de reddenda rep. cogitaſſe, refert Suet. Octav. 28. Dio Caſſ. LIII, 2. ſin. et 3 — 10. ubi oratio, quam Senatui praelegit, exſtat. Bene obſervat ibi Dio cap. II. Auguſti ſimulationem et prudentiam, qua effecit, ut imperium ſibi commiſſum a Senatu populoque rom. videretur. Hinc ſemper huius ſpei, fore, ut, quando in otium ſecederet, mentionem iniecit: a quo conſilio eum vel invitum Livia, Maecenas al. avocaſſent, ſi ei fuiſſet.

omnes terras fulgentia, ſudoris exprimerent, quantum occultarum ſolicitudinum tegerent: cum civibus primum, deinde cum collegis, noviſſime cum affinibus, coactus armis decernere, mari terrâque ſanguinem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Aegyptum, Syriam, Aſiamque, et omnes prope oras bello circumactus, Romanâ caede laſſos exercitus ad externa bella convertit. Dum Alpes pacat, immixtosque me- 4
diae paci et imperio hoſtes perdomat, dum ultra Rhenum, Euphratem et Danubium terminos movet, in ipſa urbe, Murenae, Caepionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat inſidias: filia, et tot nobiles iuvenes adulterio velut ſacramento adacti, iam infractam aetatem territabant: [b] plusque et iterum timenda cum Antonio mulier.



b. *plusque et iterum.* Recte praefert Gronov. e codd. Iulia erat magis timenda quam illa Cleopatra, quam iterum repraeſentavit cum Antonii filio coniuncta. Magis timenda, ut domeſtica hoſtis, quae ideo minus caveri poterat. Antea: *Poſtquam et iterum.* Ap. Eraſm. *poſtquam iterum.*

3. *cum civibus primum*] bellum cum M. Antonio apud Mutinam geſtum, Panſa et Hirtio coſſ., Dio Caſſ. XLVI, 37. et illud contra Brutum Caſſiumque ideoque aciem ad Philippos ſignificaſſe videtur. *deinde cum collegis*, M. Lepido, quem triumviratu et copiis ſpoliavit, et M. Antonio in bello Peruſino. *affinibus*, Sext. Pompeio et M. Antonio. *per Macedoniam — circumactus:* in omnibus his regionibus aut bella geſſit, aut eas belli cauſa transiit. Suet. Oct. 17.

4. *Dum Alpes — perdomat*] intellig. populos alpinos, Galliam et Italiam interiectos. Sueton. Octav. 21. init. *ultra Rhenum*, duce Druſo. Dio Caſſ. LIV, 32 ſq. *Euphratem*, duce Caio Caeſare, Iuliae filio. Dio Caſſ. LV, 11. *Danubium*, duce inprimis Tiberio. Dio Caſſ. LV, 34. etc. Recte tamen obſervat Lipſius, ultra Danubium fines non eſſe motos: *movet* itaque de conatu intelligas. *Murenae — acuebantur:* cf. ad l. de Clement. 9. *filia*, Iulia, cuius amore illicito ita, ut ſacramento milites, erant devincti ad inſidias ſtruendas. vid. Var. lect. ad l. de Clem. 10, c. *territabant*: in iis fuit, ut Dio

5 mulier. Haec ulcera cum ipſis membris abſciderat: alia ſubnaſcebantur. [c] velut grave multo ſanguine corpus, parte ſemper aliquâ rumpebatur. Itaque otium optabat: in huius ſpe et cogitatione labores eius reſidebant. hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat. Marcus Cicero inter Catilinas Clodiosque iactatus, Pompeiosque et Craſſos, partim manifeſtos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum republica, et illam peſſum euntem tenet, noviſſime abductus, nec ſecundis rebus quietus, nec adverſarum patiens, quotiens illum ipſum conſulatum ſuum
6 non ſine cauſa, ſed ſine fine laudatum, deteſtatur? quam flebiles voces exprimit in quadam ad Atticum epiſtola, iam

c. *velut grave multo ſanguine corpus parte ſemper aliqua rumpebatur*, ſc. Caeſar Auguſtus. *velut g. m. ſ. c.* e codd. et antiquis edd. reſtituit Gronovius: reliqua ſunt ex eiusdem egregia coniectura. Antea enim erat: *partes ſemper aliquae rumpebantur*: unde tres ſuperfluas literas abiecit Gronov. Priorem autem lectionis partem: velut *quam* —

Dio Caſſ. LV, 10. ex traditione narrat, Iul. Antonius, qui Iuliae ope rerum potiendarum cupidus deferebatur et Auguſti iuſſu interficiebatur, cum aliis, a. V. C. 752. (Auguſtus agebat annum 61. aetatis.) Huc alludunt ſequentia verba: *plusque et iterum timenda cum Antonio mulier*. Maiorem ſane terrorem Auguſto incuſſit ſecundus Antonius (filius M. Antonii ex Fulvia) una cum Iulia, quaſi ſecunda Cleopatra: erat enim hoſtis domi et in viſceribus latens, uti bene obſervat Gronov., atque eo minus poterat caveri. De Iulo Antonio, quem Auguſtus ad Conſulatum evexerat, cf. Intpp. ad Tacit. Annal. I, 10.

5. *Marcus Cicero*] Lipſius confert, quae Aufidius Baſſus de Cicerone (ap. Senecam patrem ſuaſoria VII. p. 42. Bip.: ſed tota haec ſuaſoria legi meretur;) attulit. Niſi ſcripta, inprimis eius epiſtolae ſatis confirmarent, quae Seneca de Cicerone iudicat, Livii, Aſinii Pollionis, quin totius antiquitatis iudicium et hiſtoria documento eſſet. Middleton tamen eius cauſam egit in Life of Ciceron.

6. *Atticum*] Epiſtola haec interiit. Si hodieque exſtaret, locus eius eſſet in Epp. Cicer.

iam victo patre Pompeio, adhuc filio in Hiſpania fracta arma refovente? „Quid agam," inquit, „hic, quaeris? moror in Tuſculano meo ſemiliber." Alia deinceps adiicit, quibus et priorem aetatem complorat, et de praeſenti queritur, et de futura deſperat. Semiliberum ſe dixit Cicero! at mehercules nunquam ſapiens in tam humile nomen procedet, nunquam ſemiliber erit: integrae ſemper libertatis et ſolidae, ſolutus, et ſui iuris, altior ceteris. Quid enim ſupra eum poteſt eſſe, qui ſupra fortunam eſt?

VI. Livius Druſus, vir acer et vehemens, quum leges novas et mala Gracchana moviſſet, ſtipatus ingenti totius Italiae coetu, exitum rerum non providens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat ſemel inchoatas relinquere, exſecratus inquietam a primordiis vitam, dicitur dixiſſe: „Vni ſibi, nec puero quidem, unquam ferias contigiſſe." Auſus enim et pupillus adhuc et praetextatus, iudicibus reos commendare, et gratiam ſuam foro interponere tam efficaciter, ut quaedam iudicia conſtet ab illo rapta. Quo 2
non irrumperet tam immatura ambitio? ſcires in malum ingens, et privatum et publicum, evaſuram illam tam praecoquem audaciam! Sero itaque querebatur, „nullas ſibi ferias contigiſſe," a puero ſeditio-



*eſt corpus* Mureti emendandi et ſua pro antiquis vendendi prurigini adſcribendam eſſe conſtat.

Cicer. libro XII ad Atticum. Quae autem Lipſius affert e Cic. Epp. lib. XIII, ad Attic. 31. ubi ſemiliberum ſe ipſe appellat Cicero, ea huc non pertinere et tempus, in quo epiſtola haec ſcripta eſt, et verba docent.

Cap. VI. Livius Druſus itidem exemplo eſt. Alii rebus levibus occupati ſunt.

1. *Livius Druſus*] Cf. de eo ad Conſolat. ad Marc. XVI, 3. *Auſus — rapta:* i. ante annum aetatis ſuae decimum ſextum, quo toga virilis, quae et pura, ſ. libera audiebat, praetexta bullaque poſita, ſumi ſolebat. *rapta:* ſententias extorſit; unde mox dicitur: foro gravis.

ſus, et foro gravis. Diſputatur, an ipſe ſibi manus attulerit. ſubito enim vulnere per inguen accepto collapſus eſt: aliquo dubitante, an mors voluntaria eſ-
3 ſet: [a]nullo, an tempeſtiva. Supervacuum eſt commemorare plures, qui quum aliis feliciſſimi viderentur, ipſi in ſeverum teſtimonium dixerunt, prodentes omnem actum annorum ſuorum. Sed his querelis nec alios mutaverunt, nec ſe ipſos. Nam quum verba eruperunt, affectus ad conſuetudinem relabuntur. Veſtra mehercule vita, licet ſupra mille annos exeat, in arctiſſimum contrahetur; iſta vitia nullum non ſeculum devorabunt: hoc vero ſpatium, quod, quamvis natura currit, ratio dilatat, cito vos effugiat neceſſe eſt.
4 Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velociſſimae omnium rei moram facitis, ſed abire ut rem ſupervacuam ac reparabilem ſinitis. In primis autem et illos numero, qui nulli rei, niſi vino ac libidini vacant: nulli enim turpius occupati ſunt. ceteri, etiamſi vanâ

Cap. VI. a. *nullo, an tempeſtiva.* Lipſio, qui *τὸ nullo* e ſcriptis aliquot in textum reduxit, accedo. Seneca, per antitheſes efferendi ſua cupido, perquam digna lectio! Antea ſine *τῷ nullo*. Mox: *prodentes omnem actum annorum ſuorum* e codd. reſtituit bene Gronovius, i. deſerentes, indefenſum relinquentes: cf. I. F. Gronov. Obſſ. III, 20. Antea ap. Pincianum: *peraſi omnem* etc. Rudolph. Agricola cum Eraſmo totum hoc delent, qui noſtram nunc receptam lectionem, quam et in ſuis codd. invenerant, pro ſermone interpretis habuere et ſubmoverunt.

2. *ſcires*] inde colligi poterat. *Diſputatur — tempeſtiva.* Iam ſupra l. l. e Ciceron. de nat. Deor. III, 33. monui, Q. Varium pro interfectore L. Druſi habitum eſſe. Fortaſſe eo reſpexit noſter verbis; *aliquo dubitante — eſſet.*

3. *prodentes — ſuorum*] Gronovio interprete: deſerentes, indefenſum relinquentes. Cf. Var. Lect. *Nam quum — relabuntur:* etſi ſe infeliciſſimos eſſe quererentur, tamen nihil mutaverint in vitae ſuae ratione ſolita. *Iſta vitia*, in quae proiecti eſtis, nullo quamvis longiſſimo tempore explebuntur.

4. *velociſſimae omnium rei*] tempori vitae, quod Virgilius Ge. III, 284. recte irreparabile appellavit.

vanâ gloriae imagine teneantur, ſpecioſe tamen er-
rant. Licet avaros mihi, licet vel iracundos enume- 5
res, vel odia exercentes iniuſta, vel bella: omnes
iſti virilius peccant. in ventrem ac libidinem proiecto-
rum inhoneſta labes eſt. Omnia iſtorum tempora ex-
cute: adſpice quamdiu computent, quamdiu inſidien-
tur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu co-
lantur, quantum vadimonia ſua atque aliena occupent,
quantum convivia, quae iam ipſa officia ſunt; vide-
bis, quemadmodum illos reſpirare non ſinant vel ma-
la ſua, vel bona. Denique inter omnes convenit, nul- 6
lam rem bene exerceri poſſe ab homine occupato:
non eloquentiam, non liberales diſciplinas: quando
diſtrictus animus nihil altius recipit, ſed omnia velut
inculcata reſpuit. Nihil minus eſt hominis occupati,
quam vivere: nullius rei difficilior eſt ſcientia.

VII. Profeſſores aliarum artium vulgo multique
ſunt. quasdam vero ex his pueri admodum ita perce-
piſſe viſi ſunt, ut etiam praecipere poſſent. vivere
totâ vitâ diſcendum eſt: et quod magis fortaſſe mira-

 bere,

5. *Omnia iſtorum*] male occupatorum. *computent*, avari *inſidientur*, iracundi etc. *timeant — occupent*, gloriae cupidi. *vadimonia*, coram iudicibus cauſas ſuas alienasque agendo.

6. *liberales diſciplinas*] philoſophia, lectio poetarum, matheſis, muſica al. quae libero homine digna putabantur. *quando — recipit*, leviter attingit omnia. *inculcata*, quae cum taedio et quaſi violenter obtruduntur: cf. de vit. beat. 24, 1. *Nihil minus*, ad hominem occupatum pertinet, hominis diſtricti intereſt quam vita: *nullius enim rei — ſcientia*, cui tamen ille non vacat.

Cap. VII. Scientiam vivendi et moriendi pauci tenent: et vanae ſunt querelae de occupationibus et negotiis ultro quaeſitis.

1. *pueri admodum — poſſent.* Lipſius mirans hoc exempla quaedam e lapidibus de praecocibus ingeniis affert: quamquam nullam mirationem hoc movere debere puto, quod puer XIV annos natus geometriam c. c. ita te-

bere, totâ vitâ diſcendum eſt mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, quum divitiis, officiis, voluptatibus renuntiaſſent, hoc unum in extremam usque aetatem egerunt, ut vivere ſcirent: plures tamen ex his nondum ſe ſcire confeſſi e vita abierunt: ne-
2 dum ut iſti ſciant. Magni, mihi crede, et ſupra humanos errores eminentis viri eſt, nihil ex ſuo tempore delibari ſinere: et ideo vita eius longiſſima eſt, cui quantumcunque patuit, totum ipſi vacavit. Nihil inde incultum otioſumque iacuit: nihil ſub alio fuit. neque enim quidquam reperit dignum, quod cum tempore ſuo permutaret cuſtos eius parciſſimus. Itaque ſatis illi fuit: his vero neceſſe eſt defuiſſe, ex quo-
3 rum vita multum populus tulit. Nec eſt quod putes, hinc illos non intelligere damnum ſuum. pleroſque certe audies ex his quos magna felicitas gravat, inter clientium greges, aut cauſarum actiones, aut ceteras honeſtas miſerias exclamare interdum: „Mihi vivere non licet!" Quid ni non liceat? omnes illi qui te ſibi advocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abſtulit? quot ille candidatus? quot illa anus, efferendis heredibus laſſa? quot ille ad irritandam avaritiam captantium ſimulatus aeger? quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, ſed in apparatu habet?
4 Diſpunge, inquam, ac recenſe vitae tuae dies: videbis pau-

renuerit, ut alios eam docere poſſit. *vivere — mori.* cf. Conſol. ad Marc. 23, 2. ibiq. not. *Tot — maximi viri*, e. g. Democritus, Epicurus, al. *nedum ut iſti*, homines diſtricti, quos modo deſcripſerat.

3. *omnes illi*] laudat Lipſius Plinii Epp. I, 9. *quot illa anus — laſſa?* cuius et tu heredipeta es, ideoque multum temporis et operae conſumis in eius tibi favore conciliando. cf. Horat. I. Epp. I, 78. Eo ſequentia: *quot — aeger*, referam. *quot ille — habet*, ad officia potentiori praeſtanda ſpectat.

4. *Diſpunge*] computa. de Benefic. IV, 32, 4. *videbis — re-*

paucos admodum et [a] ridiculos apud te reſediſſe. Aſſecutus ille quos optaverat faſces, cupit ponere, et ſubinde dicit: „Quando hic annus praeteribit?“ Facit ille ludos, quorum ſortem ſibi obtingere magno aeſtimavit: „Quando,“ inquit, „iſtos effugiam?“ Diripitur ille toto foro patronus, et magno concurſu omnia, ultra quam audiri poteſt, complet: „Quando,“ inquit, „res proferentur?“ Praecipitat quisque vitam ſuam, 5
et futuri deſiderio laborat, praeſentium taedio. At ille, qui nullum non tempus in uſus ſuos confert, qui omnes dies tanquam vitam ordinat, nec optat craſtinum, nec timet. Quid enim eſt, quod iam ulla hora novae voluptatis poſſit afferre? Omnia nota, omnia ad ſatietatem percepta ſunt: de cetero fors fortuna, ut volet, ordinet; vita iam in tuto eſt. Huic adiici poteſt, detrahi nihil: et adiici ſic, [b] quemadmodum aliquis ventre ſaturo iam, non pleno, aliquid cibi, quod nec deſiderat, capit.

VIII. Non eſt itaque, quod quemquam propter canos aut rugas putes diu vixiſſe: [a] non ille diu vixit, ſed

Cap. VII. a. *ridiculos.* omnium ſcriptorum lectio. *Reiiculos* Eraſmus in margine notaverat, quod Lipſius probavit.
b. *quemadmodum aliquis ventre ſaturo iam, non pleno, aliquid cibi quod nec deſiderat, capit.* Adieci τα' *aliquis ventre* et το' *deſiderat* Eraſmo obſequutus. Lipſius eum neglexerat, neſcio quare. Totus hic locus ap. Eraſm. ſic legitur: Huic poteſt detrahi nihil, adiici ſic, ſicut aliquis ventre quoque admodum ſaturo iam, non pleno, aliquid cibi, quod nec deſiderat, capit. *Nec deſiderans c.* ex coni. dederat Lipſius, Gronovio non repugnante.

Cap VIII. a. *non ille diu.* Eraſmum ſequor: ſaepe noſter particulas cauſales omittit. Antea: *non enim ille d.*

— *reſediſſe*, tibi remanent pauci dies, qui in nullam rem a te vitae bene collocandae ignaro conferri poſſunt, ideoque ſunt ridiculi (cf ſupra IV, 2). *faſces*, ut conſul. *ludos*, ut praetor: nam inter praetores (ſub imperatoribus) ſors aut ludos aut iurisdictionem dabat. *diripitur*, gratia ac favore. cf. ad III. de Ira 23, 13. *Quando — proferentur?* quando feriae incipient? Prolatae res pro iuſtitio dicebantur. Erneſti Clav. Cic.

ſed diu fuit. Quid enim? ſi illum multum putes na-
vigaviſſe, quem ſaeva tempeſtas a portu exceptum huc
et illuc tulit, ac viribus ventorum ex diverſo furen-
tium per eadem ſpatia in orbem egit? non ille mul-
tum navigavit, ſed multum iactatus eſt. Mirari ſoleo,
quum video aliquos tempus petere, et eos, qui ro-
2 gantur, facillimos. Illud uterque ſpectat, propter
quod tempus petitum eſt: [b] ipſum tempus quidem
neuter. Quaſi nihil petitur, quaſi nihil datur: re
omnium pretioſiſſimâ luditur. Fallit autem illos, quia
res incorporalis eſt, quia ſub oculos non venit: id-
eoque viliſſima aeſtimatur, immo paene nullum pre-
tium eius eſt. Annua congiaria homines [c] clariſſimi
accipiunt, et his aut laborem, aut operam, aut di-
ligentiam ſuam locant: nemo aeſtimat tempus. utun-
3 tur illo laxius, quaſi gratuito. At eosdem aegros
vide, ſi mortis periculum admotum eſt propius, me-
dicorum genua tangentes: ſi metuunt capitale ſup-
plicium, omnia ſua, ut vivant, paratos impendere.
tanta in illis diſcordia affectuum eſt. Quodſi poſſet,
quemadmodum praeteritorum annorum [d] cuiusque nu-
merus

b. *ipſum tempus.* *τὸ tempus* ex Eraſmo adieci.
c. *clariſſimi* ſc. Senatores. Libri fere: *cariſſimi*. Vnde Lipſius coniecit: *rariſſimi*, aut *cariſſime* i. in magno habent, care aeſtimant. Fortaſſe erat: *a clariſſimis*, quo referendum eſſet *τὸ his*, quod ſequitur.
d. *cuiusque.* Lipſius mavult *cuique.* Equidem *quibusque* praeferrem.

Cap. VIII. Tempus rerum omnium pretioſiſſimum nihili aut parvi aeſtimatur.

1. *Non eſt — fuit*] Cf. Conſolat. ad Marc. 20, 10 ſq. Lipſius recte Varronis in Modio laudat: Non illos optime vivere, qui ditiſſime, ſed qui modeſtiſſime. Quaedam collegit Gataker. ad Antonin. p. 111. a. 37.

2. *Annua congiaria*] Cf. Sueton. Nerone X. Senatorum nobiliſſimo cuique, ſed a re familiari deſtituto annua ſalaria et quibusdam quingena conſtituit. Collectanea bona de hac re dedit Lipſius Elector. I, VIII. Noſtro pro dono quocunque vox congiarium in uſu eſt. Conſol. ad Marc. 22, 2.

merus proponi, ſic futurorum: quomodo illi, qui pau-
cos viderent ſupereſſe, trepidarent, quomodo illis
parcerent? Atqui facile eſt, quamvis exiguum diſpen-
ſare, quod certum eſt: id debet ſervari diligentius,
quod neſcias quando deficiat. Nec eſt tamen, quod 4
ignorare putes illos, quam cara res ſit. Dicere ſolent
iis, quos validiſſime diligunt, paratos ſe partem an-
norum ſuorum dare. Dant, nec intelligunt: dant
autem ita, ut ſine illorum incremento ſibi detrahant:
ſed hoc ipſum an detrahant, neſciunt: ideo tolerabi-
lis eſt illis iactura detrimenti latentis. Nemo reſti-
tuet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit quâ 5
coepit aetas, nec curſum ſuum aut revocabit aut ſup-
primet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit veloci-
tatis ſuae: tacita labetur. Non illa ſe regis imperio,
non favore populi longius proferet. ſicut [e] miſſa eſt
a primo, decurret: nusquam divertet, nusquam re-
morabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita feſtinat:
mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum eſt.

IX. [a] Poteſtne quisquam, dico, hominum eorum, qui prudentiam iactant, et operoſius occupati ſunt, quam ut melius poſſint vivere? Impendio vitae vitam inſtruunt, cogitationes ſuas in longum ordinant: maxi-

e. *miſſa:* alii: *iuſſa.* Illud propter curſum, ut metaphora ſervaretur, placuit editoribus. Nec immerito. *Die curret* recte reiecit Gronov., reducto *decurret.* *A primo* eſt formula curſoribus familiaris. Res nota.

Cap. IX. a. *Poteſtne quisquam* (ſc. morti vacare), *dico hominum eorum, qui prudentiam iactant, et operoſius occupati ſunt, quam ut melius poſſint vivere?* Haec e codice ſuo ſic edidit Eraſmus: Poteſtne quisquam ſenſus hominum, eorum dico, qui prudentiam iactant, operoſius occupari ſibi, ut melius poſſint vivere? To' *melius* Lipſio diſplicet. Locum tamen ſuum bene tuetur: vivunt, ſed non ita, ut deberent, ſi vere vivere vellent.

Cap. IX. Igitur nihil differas, quod hodie perfici poteſt, in craſtinum diem.

1. *Impendio — ordinant*] Vitam ſuam perdunt, dum et id meditantur, quomodo recte

maxima porro vitae iactura dilatio eſt. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit praeſentia, dum ulteriora promittit. Maximum vivendi impedimentum eſt exſpectatio, quae pendet ex craſtino. Perdis hodiernum: quod in manu fortunae poſitum eſt, diſponis: quod in tua, dimittis. Quo ſpectas, quo te extendis? omnia quae ventura ſunt, in incerto iacent:
2 protinus vive. Clamat ecce maximus vates, et velut [b]divino ore inſtinctus ſalutare carmen canit:

*Optima quaeque dies miſeris mortalibus aevi*
*Prima fugit.*

Quid cunctaris, inquit, quid ceſſas? Niſi occupas, fugit: quum occupaveris, tamen fugiet. Itaque cum celeritate temporis, utendi velocitate certandum eſt: velut ex torrente rapido, nec ſemper caſuro, cito hauriendum eſt. Hoc quoque pulcherrime ad exprobrandam infinitam cogitationem, quod non optimam
3 quamque aetatem, ſed diem dicit. Quid ſecurus, et in tantâ temporum fugâ lentus, menſes tibi et annos, et longam ſeriem, utcunque aviditati tuae viſum eſt, exporrigis? de die tecum loquitur, et de hoc ipſo fugiente. Non dubium eſt ergo, quin prima quaeque optima dies fugiat mortalibus miſeris, id eſt, occupatis: quorum pueriles adhuc animos ſenectus opprimit, ad quam imparati inermesque veniunt. Nihil enim proviſum eſt: ſubito in illam, nec opinantes in-
4 derunt: accedere eam quotidie non ſentiebant.

Quem-

b. *divino ore i. ſ. e. c.* Optime e codd. omnibus et edd. antiquis reſtituit. Muretus: *divino furore* ſuppoſuerat. *Divino ſermone*, dictione egregia, ut ap. Horat. I Sat. IV, 43. 44. Os magna ſonaturum, de ſublimi eloquutione. To *inſtinctus* ſc. afflatu ſacro coniungas, monet Gronov., cum verbo *canit.*

recte vitam agere velint, et cogitantes diu vivere vitam quaſi dividunt et in ordinem redigunt. *protinus*, ſtatim.

2. Verſus exſtant apud Virgil. Georg. III, 68. Confer Senecae Epiſtol. 108. poſt med.

Quemadmodum aut ſermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit; perveniſſe ſe ante ſciunt, quam appropinquaſſe: ita hoc iter vitae aſſiduum et citatiſſimum, quod dormientes vigilanteſque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, niſi in fine.

X. Quod propoſui, ſi in partes velim et argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quae probem breviſſimam eſſe occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrariis philoſophis, ſed ex veris et antiquis: „contra affectus impetu, non ſubtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, ſed incurſu [a] avertendam aciem non probam: cavillationem enim retundi debere, non vellicari." Tamen ut illis error exprobretur ſuus, docendi, non tantum deplorandi ſunt. In tria tempora vita dividitur: quod 2
eſt, quod fuit, et quod futurum eſt. Ex his quod agimus, breve eſt: quod acturi ſumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc eſt enim, in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci poteſt.

Hoc

Cap. X. a. *avertendam aciem non probam: Cavillationem enim* etc. Lectio librorum vett., quam et Eraſm. propemodum repraeſentavit. Quam a Lipſio mutatam accepimus: *avertendam aciem. Non probam cavillationem eſſe, ret.* etc. Sed vulgata bona eſt. Affectus contenderat Fabianus cum hoſte malevolo et fallaci atque cum cavillatione, haud dubie ad clandeſtinos eorum incurſus exprimendos.

Cap. X. Occupati in levibus breviſſimam vitam agunt.

1. *Fabianus*] Cf. de eo ad Conſol. ad Marc. 23, 3. *cathedrariis*, qui in ſella ſua, non item in vita philoſophi ſunt. Cathedra autem de quacunque ſella, praeſertim de elegantiore feminarum, quales videre licet in Pitture d'Ercolano, T. IV. tav. 43. potentiorum, e. c. de Clement. I, 9, 5. profeſſorum dicebatur. Hanc ipſam ſententiam Fabiani ſequutus eſt noſter in conſolatione ad Marc. I.

2. *Hoc eſt — poteſt*] Lipſius recte laudat Plin. Nat. Hiſt. II, 5. p. 125. Bip. — ne deum quidem poſſe omnia. Namque nec ſibi etc. — nullum-

Hoc amittunt occupati: nec enim illis vacat praeterita
reſpicere, et ſi vacet, iniucunda eſt poenitendae rei
recordatio. Inviti namque ad tempora male exacta
animum revocant, nec audent ea retentare, quorum
vitia etiam quae aliquo praeſentis voluptatis lenocinio
ſubripiebantur, retractando pateſcunt. Nemo, niſi a
quo omnia acta ſunt ſub cenſura ſua, quae nunquam
3 fallitur, libenter ſe in praeteritum retorquet. Ille qui
multa ambitioſe concupiit, ſuperbe contemſit, impo-
tenter vicit, inſidioſe decepit, avare rapuit, prodige
effudit, neceſſe eſt memoriam ſuam timeat. Atqui
haec eſt pars temporis noſtri ſacra ac dedicata, omnes
humanos caſus ſupergreſſa, extra regnum fortunae
ſubducta: quam non inopia, non metus, non mor-
4 borum incurſus exagitat. Haec nec turbari, nec eripi
poteſt: perpetua eius et intrepida poſſeſſio eſt. Sin-
guli tantum dies, et hi per momenta praeſentes ſunt:
at praeteriti temporis omnes, quum iuſſeris, aderunt,
ad arbitrium tuum ſe inſpici ac detineri patientur:
quod facere occupatis non vacat. Securae et quietae
mentis eſt, in omnes vitae ſuae partes diſcurrere;
occupatorum animi velut ſub iugo ſunt, flectere ſe
ac

lumque habere in praeterita ius, praeterquam oblivionis. Iam antea cecinerat ut Stoicus Horatius Od. III, 29. 45—48.: non tamen irritum Quodcunque retro eſt, efficiet (deus), neque Diffinget, infectumque reddet Quod fugiens ſemel hora vexit; ubi conf. Böttiger p. 135 ſq. *Inviti — pateſcunt.* Omnia tempora praeterita eorum vel manifeſto prava ſunt, vel quae non male exacta videbantur, quia vitioſitas eorum voluptatis quadam ſpecie menti clam ſubducta eſt, ea animo iſtuc revocato ut prava pateſiunt.

3. *Atqui haec*] memoria temporis anteacti, in quam nemini ius competit, quae violari nequit et ſemel conſtituta et fixa eſt.

4. *Haec nec — poteſt*] Cf. de vit. beat. 6, 1. de benef. 3, 4, 1. Eſt Epicuri quoque, quem noſter magni facit, ſententia e Socraticorum rivulis in hortos ſuos derivata.

ac reſpicere non poſſunt. Abiit igitur vita eorum in 5
profundum, et ut nihil prodeſt, quantumlibet ingeras, ſi non ſubeſt quod excipiat, ac ſervet: ſic nihil refert, quantum temporis detur, ſi non eſt ubi ſubſidat. per [b] quaſſos foratosque animos transmittitur.
Praeſens tempus breviſſimum eſt, adeo quidem, ut 6
quibusdam nullum videatur: in curſu enim ſemper eſt, fluit et praecipitatur: ante deſinit eſſe, quam venit: nec magis moram patitur, quam mundus, aut ſidera, quorum irrequieta ſemper agitatio, nunquam in eodem veſtigio manet. Solum igitur ad occupatos praeſens pertinet tempus: quod tam breve eſt, ut arripi non poſſit, et id ipſum illis, diſtrictis in multa, ſubducitur.

XI. Denique vis ſcire, quam non diu vivant? vide, quam cupiant diu vivere. Decrepiti ſenes paucorum annorum acceſſionem votis mendicant. minores natu ſe ipſos eſſe fingunt, mendacio ſibi blandiuntur, et tam libenter fallunt, quam ſi fata unâ decipiant. Iam vero

b. *quaſſos:* i. male affectos. Lipſio et ante eum Grutero placuit *caſſo:* nulla tamen ratione iudicii allata. Gronovius bene repulit, uſu vocis exemplis nunc ſatis obviis declarato.

5. *Abiit — transmittitur*] Ad Danaidum dolium (Ovid. Heroid. XIV.) alludi manifeſtum eſt. Saepe veteres hoc mytho uſi ſunt ad alias res translato in comparationibus. Exemplo eſt Lucian. T. IV. p. 81. ed. Bipont. Hermotim. ubi philoſophia illi Danaidum dolio opponitur: cf. T. I. p. 89. ib. not. Euripid. ap. Stob. Floril. p. 33. Geſn. (p. 113. Schow.).

6. *Praeſens — videatur*] In his erat Parmenides (Tiedemann's *Geiſt der ſpeculat. Philoſ.* I, 177. e Simplicii comment. in Ariſtotel. Phyſic. I.). Plutarchum laudat Lipſius; ſine libelli de dictione Eἰ apud Delphos. *in curſu — venit:* ſecundum Heracliti decretum: *πάντα ῥεῖ*, omnia ſunt in curſu. Tiedemann I, 217. Reliqua eſſe ſtoica, iam ſupra monuimus.

Cap. XI. Ipſi ſenes ex his otioſis turpiter queruntur moribundi, ſe parum vixiſſe.

vero quum illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum paventes moriuntur, non tanquam exeant de vita, ſed tanquam extrahantur? ſtultos ſe fuiſſe, quod non vixerint, clamitant, et, ſi modo evaſerint ex illa valetudine, in otio victuros.
2 Tunc, quam fruſtra paraverint, quibus non fruerentur, quam incaſſum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni ſpatioſa ſit? nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio ſpargitur, nihil inde fortunae traditur, nihil negligentiâ interit, nihil largitione detrahitur, nihil ſupervacuum eſt: tota (ut ita dicam) in reditu eſt. Quantulacunque itaque abunde ſufficit: et ideo quandocunque ultimus dies venerit, non cunctabitur vir
3 ſapiens ire ad mortem certo gradu. Quaeris forte, quos occupatos vocem? non eſt quod me ſolos putes dicere, quos a baſilica immiſſi demum canes eiiciunt; quos

1. *Decrepiti — decipiant*] Antiquiſſima obſervatio eſt, Ariſtoteli quoque adhibita Rhetor. II, 13. p. 232. T. IV. Bipont. Καὶ φιλόζωοι (οἱ πρεσβύτεροι) καὶ μάλιςα ἐπὶ τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ, διὰ τὸ τȣ͂ ἀπόντος εἶναι τὴν ἐπιθυμίαν· καὶ οὗ ἐνδεεῖς, τȣ́τȣ μάλιςα ἐπιθυμȣ͂σι. Horat. Art. poet. 72. ibid. Bentley.

2. *At quibus — agitur*] ut Alphenus ſenerator ap. Horat. Epod. II. ab omnibus negotiis, quibus homo urbanus expoſitus eſſe ſolet, officiis, ſalutationibus (Voſs ad Virgil. Georg. p. 144.) etc. *Spatioſa ſit*, multa amplectatur. *delegatur*, aſſignatur: delegare eſt in re nummaria vox propria, et debitores creditori delegantur: Senec. Benef. IV, 11, 2. VII, 19, 2. *in reditu eſt*, ut pecunia, quae certa fide in fenore eſt.

3. *non eſt — eiiciunt*] De iis, qui ita actuoſi et in cauſis dediti eſſent, ut ultimi e baſilica (vid. ad III, de Ira, 33, 1.) egrederentur, et vix quum claudendae baſilicae eſſent, canesque earum cuſtodes, iam ſoluti immitterentur, explicat Lipſius. Sed quum aedificia haec nonniſi porticibus conſtarent (cf. Erneſti Excurſ. ad Sueton. Aug. 31.), de hac explicatione dubius ſum. Quomodo enim et cur clauſas et a canibus

quos aut in ſuâ vides turbâ ſpecioſius elidi, aut in alienâ contemtius; quos officia domibus ſuis evocant, ut alienis foribus illidant; quos haſta praetoris infami lucro, et quandoque ſuppuraturo, exercet. Quorundam otium occupatum eſt: in villa, aut in lecto ſuo, in media ſolitudine, quamvis ab omnibus receſſerunt, ſibi ipſi moleſti ſunt. quorundam non otioſa vita eſt dicenda, ſed deſidioſa occupatio.

XII. Illum tu otioſum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretioſa, anxiâ ſubtilitate concinnat, et maiorem dierum partem in aeruginoſis lamellis conſumit? qui in ceromate (nam, pro facinus, ne Romanis quidem vitiis laboramus!) ſpectator puerorum rixantium ſedet? qui [a] victorum ſuorum greges in aetatum et colorum paria diducit? qui athletas no-

 tiſſi-

Cap. XII. a. *victorum ſuorum greges.* Lectio ſcriptorum eſt. Intelligo de ſervis, quos ille ad ſpectacula aluit et exercuit, inprimis ut aurigae ſ. agitatores eſſent: quorum factiones notae ſunt. Hi greges proprie appellabantur coloribus diſtincti, factio alba ſ. albata, ruſſata, veneta, praſina. Lipſius *victorum* ſcribendum putavit, i *μεμαρασμένων*, exoletorum, iocoſe et contemptim. Antea: *vinctorum.* Mox

nibus cuſtoditas fuiſſe baſilicas putemus? *ſua — turba*, quum ipſi magnifice domum deducuntur; *aliena*, alios deducendo, comitando. *quos haſta — exercet*, qui auctionibus, quae ſub haſta fiebant, bonorum proſcriptorum aderant, et lucrum infame idemque ſuppuraturum i. in exitium eorum, rerum mutatione facta, evaſurum, captabant.

Cap. XII. Et qui plerumque otioſi et delicati vocantur, vel maxime inter occupatos numerandi ſunt.

1. *Corinthia*] ſc. vaſa, quae modo in eſculenta, modo in lucernas aut trulleos, nullo munditiarum reſpectu, transferri ſolebant. Cf. de tranq. anim. IX. fin. ib. not. Idem furor et Plinii tempore (Nat. Hiſt. XXXIV, 3. Bip.) animos elegantiorum invaſerat. *concinnat*, apte collocat, ordinat. *aeruginoſis lamellis:* his ipſis Corinthiis: lamella enim ut lamina, lamna de ſupellectile argentea aut aurea dicebatur: ſed h. l. cum contemtu. *ceroma*, *κήρωμα* unguentum ex oleo et cera, quo

tiſſimos paſcit? Quid? illos otioſos vocas, quibus apud tonſorem multae horae transmittuntur, dum decerpitur, ſi quid proximâ nocte ſuccrevit, dum de ſingulis capillis in conſilium itur, dum aut disiecta coma reſtituitur; aut deficiens hinc atque illinc in
2 frontem compellitur? Quomodo iraſcuntur, ſi tonſor paulo negligentior fuit? tanquam virum tonderet! Quomodo excandeſcunt, ſi quid ex iuba ſua deciſum eſt, ſi quid extra ordinem iacuit, niſi omnia in annulos ſuos reciderunt? Quis eſt iſtorum, qui non malit rempublicam ſuam turbari, quam comam? qui non ſolicitior ſit de capitis ſui decore, quam de ſalute? qui non comtior eſſe malit, quam honeſtior? Hos tu otioſos vocas, inter pectinem ſpeculumque occupatos?
3 Quid illi, qui in componendis, audiendis, dicendis canticis operati ſunt: dum vocem, cuius rectum curſum natura et optimum et ſimpliciſſimum fecit, inflexu modulationis inertiſſimae torquent? Quorum digiti aliquod inter ſe carmen metientes ſemper ſonant: quorum

*notiſſimos* ex Lipſii coni. praefero. Antea: *noviſſimos*, nullo ſenſu. Manifeſto de homine divite ſermo eſt, qui omne tempus et ſtudium in ſervis ad ſpectacula alendis et iis optimae notae habendis collocaret, ut omnium oculos in ſe converteret.

quo ephebi certaturi ſe linebant apud Graecos, a quibus res defluxit ad Romanos, quibus ceroma de loco etiam gymnaſii, ubi ad certamen unguendo ſe praebarabant, dicebatur. Plin. Nat. Hiſt. XXXV, 2. init. *Quid? illos otioſos.* In tota re ſimilia vide apud Muſonium in Stobaei Florileg. 6. (p. 180. Schow.) *περὶ κουρᾶς*. *decerpitur*, volſellis. Tenendum eſt, in tonſtrina et tonſam barbam et curatam eſſe comam: quod utrumque hodieque in Gallia etc. munus unius eiusdemque hominis eſt.

2. *tanquam virum tonderet!*] i. negligentius. *iuba.* ironice, propter annulos pendentes et cincinnos, in modum iubae: ut ipſe noſter Epiſt. ultim.

3. *Quid illi — torquent*] de carminibus publice recitandis et decantandis hic ſermonem eſſe, conſtat. *dicere*, i. recitare, declamare. Iuvenal. Sat. III, 9.

rum quum ad res ſerias, ſaepe et triſtes, adhibiti ſunt, exauditur tacita modulatio? non habent iſti otium, ſed iners negotium. Convivia mehercule ho- 4
rum non poſuerim inter vacantia tempora, quum videam, quam ſoliciti argentum ordinent, quam diligenter exoletorum ſuorum tunicas ſuccingant, quam ſuſpenſi ſint, quomodo aper a coquo exeat: quantâ celeritate, ſigno dato, glabri ad miniſteria diſcurrant: quantâ arte ſcindantur aves in fruſta non enormia: quam curioſe infelices pueruli ebriorum ſputa detergeant. Ex his elegantiae lautitiaeque fama captatur, et usque eo in omnes vitae ſucceſſus mala ſua illos ſequuntur, ut nec bibant ſine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otioſos numeraveris, qui ſellâ 5
ſe et lecticâ huc et illuc ferunt. et ad geſtationum ſuarum, quaſi deſerere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lavari debeant, quando natare, quando coenare, alius admonet: et usque eo nimio delicati animi languore ſolvuntur, ut per ſe ſcire non poſſint, an eſuriant. Audio quendam ex delicatis (ſi 6
modo deliciae vocandae ſunt, vitam et conſuetudinem humanam dediſcere!) quum ex balneo inter manus elatus, et in ſella poſitus eſſet, dixiſſe interro-



4, *quum videam — ordinent*] vaſa eſcaria, patinas, pocula etc. *exoleti*, *glabri*, eunuchi. *non enormia*, regularia. cf. de vit. beat. 17, 2. Ep. 47. *in omnes vitae ſucceſſus*, i. in omni vitae curſu, procurſu, ut ap. Virg. Aen. XII, 616.

5. *ſella*] geſtatoria. Sueton. Aug. 53. Erat apta ad ſedendum, eoque diſcreta a *lectica*, quae ad iacendum in uſu erat. Cf. Lipſii Elect. I, 19. *geſtationum*, motuum, qui per ſellam etc. fiunt.

6. Simile eſt illa Sybaritarum mollities. II, de Ira, 25. Non eſt, ut fuſius doceamus, hanc reprehenſionem non cadere in Niciam (ap. Stobaeum Floril. Serm. 29.), Archimedem, Neutonum alioſque vere magnos viros, qui tantopere labori dediti fuerint, ut corporis ſui prope obliviſcerentur.

gando: „Iam ſedeo?“ Hunc tu ignorantem an ſedeat, putas ſcire an vivat, an videat, an otioſus ſit? non facile dixerim, utrum magis miſerear, ſi hoc igno-
7 ravit, an ſi ſe ignorare finxit. Multarum quidem rerum oblivionem ſentiunt, ſed multarum et imitantur: quaedam vitia illos quaſi felicitatis argumenta, delectant. Nimis humilis et contemti hominis eſſe videtur, ſcire, quid faciat. I nunc, et mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule praetereunt quam fingunt, et tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioſo in hoc unum ſeculo, proceſſit, ut iam mimorum arguere poſſimus negligentiam. Eſſe aliquem, qui uſque eo deliciis interierit, ut an ſedeat, alteri credat?

XIII. Non eſt ergo otioſus hic: aliud nomen imponas. aeger eſt; immo mortuus eſt. Ille otioſus eſt, cui otii ſui ſenſus eſt: hic vero ſemivivus, cui ad intelligendos corporis ſui habitus indice opus eſt. quomodo poteſt hic alicuius temporis dominus eſſe? Perſequi ſingulos longum eſt, quorum aut latrunculi, aut pila,

7. *mimos*] cf. ad de Ira II, 4. *Ingenioſo — ſeculo.* Saepe ab hac parte ſeculum ſuum traducit, idque recte. Cf. Nat. Quaeſt. VII, 31. 32.

Cap. XIII. Delicatorum vita non magis otioſa eſt, quam eorum, qui in literarum inutilium ſtudiis detinentur.

1. *latrunculi*] Cf. de Tranq. anim. XIV, 4. Non ſatis conſtat de natura ludi latrunculorum. Egregie tamen de eo diſputavit Wielandus (Opp. T. XXIV. p. 130 ſqq.) noſtro loco non praetermiſſo. Romanis fuiſſe proprium ludum hunc, inde diſcimus, qui eo nomen duxerit, quod belli imaginem daret: etenim latro, latrunculus idem valuit antiquiſſimis temporibus, quod miles. Calculis autem albis XII. contra totidem nigros luſor utebatur, ut eos vel demeret vel defigeret (alligaret). Conſilium huius ludi conveniebat ludo ſchachico, qui Indiae originem ſuam debet, ſed ratione et indole prorſus diſtabant. *aut excoquendi — cura*, i. inſolando ſe, ſ. apricando, et unguendo. de Tranq. anim. 5, 1. Per-

pila, aut excoquendi in ſole corporis cura, conſum-
ſere vitam. Non ſunt otioſi, quorum voluptates mul- 2
tum negotii habent. Nam de illis nemo dubitavit,
quin operoſe nihil agant, qui in literarum inutilium
ſtudiis detinentur: quae iam apud Romanos quoque
magna manus eſt. Graecorum iſte morbus fuit, quae-
rere, quem numerum remigum Vlyſſes habuiſſet:
prior ſcripta eſſet Ilias, an Odyſſea: praeterea, an
eiusdem eſſet auctoris. Alia deinceps huius notae:
quae ſive contineas, nihil tacitam conſcientiam iuvant:
ſive proferas, non doctior videberis, ſed moleſtior.
Ecce Romanos quoque invaſit inane ſtudium ſuperva- 3
cua diſcendi! His diebus audivi quendam ſapientem
referentem, quae primus quisque ex Romanis duci-
bus feciſſet. Primus navali proelio Duillius vicit, pri-
mus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos.
Etiamnunc iſta, etſi ad veram gloriam non tendunt,
circa civilium tamen operum exempla verſantur. Non 4



Perſii Sat. IV, 18. et 33. ib. Intpp. De otio in mollitie peracto, ideoque de ludis commodioribus, cui Romani in Campo Martio operam dabant (graecari Horat. Serm. II, 4, 10. A. P. 380.), ſermo eſt.

2. *Graecorum — auctoris*] Occurrebant hae quaeſtiones in commentariis grammaticorum, inprimis Alexandrinorum, nec deſierant inſtitui Senecae tempore. Iam Bion (ad Tranq. Anim. 8, 2.) grammaticos in haec tanquam inutilia inquirentes carpſit. Strob. Serm. 4. p. 118. De priore quaeſtione parum aut nihil nobis ſervatum eſt, ſecundae ſit mentio ab Euſtathio, quem Lipſius laudat; tertiam, an utrumque poema eiusdem Homeri eſſet, a nullo veterum, quos legimus, praeter Senecam memoratam, F. A. Wolfius ſumma doctrina, elegantia et ſubrilitate excuſſam recte negavit. Cf. Ei. Prolegomena ad Homerum (Halis Sax. 1795.) et Praefat. ad Homeri Iliad. ab eodem Viro *κριτικωτάτῳ* recenſitam (Halis Sax. 1794.).

3. *Ecce Romanos — diſcendi*] De Tiberio etiam memoriae prodidit Sueton. 70. *Duillius.* Liv. Epit. 17. Cic. Orat. 45. *Curius Dentatus.* Plin. Nat. Hiſt. VIII, 6.

eſt profutura talis ſcientia: eſt tamen quae nos ſpecioſa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quaerentibus remittamus, quis Romanis primus perſuaſit navem conſcendere? Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipſum appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur: unde publicae tabulae, codices dicuntur: et naves nunc quoque, quae ex antiqua conſuetudine per Tiberim commeatus ſub-
5 vehunt, caudicariae vocantur. Sane et hoc ad rem pertineat, quod Valerius Corvinus primus Meſſanam vicit, et primus ex familia Valeriorum, urbis captae in ſe translato nomine Meſſana appellatus eſt, paulatimque vulgo permutante literas, Meſſala dictus. Num et hoc quemquam curare permittas, quod primus L. Sulla in circo leones ſolutos dedit, quum alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos miſſis a rege
6 Boccho iaculatoribus? et hoc ſane remittatur. Num et Pompeium primum in circo elephantorum duodeviginti pugnam edidiſſe, commiſſis more proelii noxiis hominibus, ad ullam rem bonam pertinet? Princeps civitatis, et inter antiquos principes, ut fama tradidit, bonitatis eximiae, memorabile putavit ſpectaculi genus, novo more perdere homines. Depugnant? parum eſt. lancinantur? parum eſt: ingenti mole animalium [a] exterantur. Satius erat iſta in oblivionem ire, ne quis poſtea potens diſceret, invideretque rei minime humanae.

XIV.

Cap. XIII. a. *exterantur.* Gronov. dedit e MSS. Antea: *obterantur* ſ. *exenterantur.*

4. *Caudex*] Cf. Sueton. Tib. 2. Varro de vit. Rom. II. ap. Nonium. Factum hoc eſt a. V. C. 489.

5. *Valerius Corvinus*] Faſti Capitolini: M. Valerius, M. F. M. N. Maximus, qui in hoc honore Meſſala appellatus eſt, a. V. C. 590. Repetit quoque Macrobius Saturnal. I, VI. p. 224. Bip. T. I. *L. Sulla.* Plin. N. H. VIII. 20, Bip. idem narrare videtur.

6. *Num et Pompeium*] Plin. Nat. Hiſt. VIII, 7. confirmat.

XIV. O quantum caliginis mentibus humanis obiicit magna felicitas! Ille ſe ſupra rerum naturam eſſe tunc credidit, quum tot miſerorum hominum catervas ſub alio coelo natis belluis obiiceret; quum bellum inter tam diſparia animalia committeret; quum in conſpectu populi Romani multum ſanguinis funderet, mox plus ipſum fundere coacturus. At idem poſtea Alexandrinâ perfidiâ deceptus, ultimo mancipio transfodiendum ſe praebuit, tum demum intellectâ inani iactatione cognominis ſui. Sed ut illô revertar, unde 2
deceſſi, et in alia materia oſtendam ſupervacuam quorundam diligentiam: idem narrabat, Metellum, victis in Sicilia Poenis, triumphantem, unum omnium Romanorum ante currum centum et viginti captivos elephantos duxiſſe; Sullam ultimum Romanorum protu-



liſſe

Cap. XIV. Pergit in traducendis Grammaticorum ineptiis. Tum eos omnium otioſos eſſe docet, qui ſapientiae vacent.

1. *plus ipſum — coacturus*] vides ex argutiarum captatione hoc enunciatum ortum eſſe. *ultimo mancipio*, Achilla ad Alexandriam: cf. ad II, de Ira 2, 4. *tum demum cognominis ſui*, i. Magni, quod Sulla ei dederat. Plut. Pompei. p. 731. T. III. Reisk. Haud equidem ſcio, an haec iactatio ab ullo veterum ſit memorata. Nec in Pompeium cadere videtur, ſi, quae de eo narrata ſunt, adverteris, e. c. Plutarch. l. l. Eſſe tamen potuit, ut Seneca ad iambica Sophoclis, quae ad uxorem et filium converſus Pompeius, tanquam nunc ſervus factus, pronuntiaſſe narratur Plutarch. p. 866. reſpiceret.

2. *idem*] ſapiens quidam. vid. cap. praeced. §. 3. *Metellum*. Fuit L. Metellus Conſul. Liv. Epit. 19. Flor. II. 2. ib. Intpp. Res geſta eſt bello Punico primo. In numero elephantorum variant auctores. *Sullam*. Terminos urbis propagare ei dabatur ex antiquo more, qui Italicum agrum Reipublicae addidiſſet. Qui mos illis temporibus ortus eſſe videtur, in quibus nonniſi cum Italis res eſſet Romanis, quumque hi adhuc populo victo civitateque donato (Cic. de Off. I, XI, 4. Heuſing.) ſecum in urbe habitandi locum facerent. De

agro

liſie pomoerium, quod nunquam provinciali, ſed Italico agro acquiſito mos proferre apud antiquos fuit.
3 Hoc ſcire magis prodeſt, quam Aventinum montem extra pomoerium eſſe, ut ille affirmabat, propter alteram ex duabus cauſis: aut quod plebs eo ſeceſſiſſet, aut quod Remo auſpicante illo loco aves non addixiſſent! Alia deinceps innumerabilia, quae aut ficta ſunt, aut mendacii ſimilia. Nam ut concedas omnia eos fide bonâ dicere, ut ad praeſtationem ſcribant: tamen cuius iſta errores minuent? cuius cupiditates prement? quem fortiorem, quem iuſtiorem, quem liberaliorem
4 facient? Dubitare ſe interim Fabianus noſter aiebat, an ſatius eſſet nullis ſtudiis admoveri, quam his implicari. Soli omnium otioſi ſunt, qui ſapientiae vacant: ſoli vivunt. nec enim ſuam tantum aetatem bene tuentur: omne aevum ſuo adiiciunt. Quidquid annorum ante illos actum eſt, illis acquiſitum eſt. Niſi ingratiſſimi ſimus, illi clariſſimi ſacrarum opinionum conditores, nobis nati ſunt, nobis [a] vitam praepara-ve-

Cap. XIV. a. *vitam.* Lipſius mavult: *viam.* Non invenio, cur ei vulgata diſplicuerit. Quum ſapientes ſoli vivunt,

agro itaque provinciali acquirendo non cogitabant iſto tempore. Sed poſtea ad provincialem agrum extendebatur quoque iſte mos. Sulla tamen ultimus non fuit, qui Romanorum pomoerium proferret: et Iul. Caeſar de hac re cogitavit, et Auguſtus eam effecit. Poſtea quoque Claudius ſimile quid inſtituit. Cf. Tacit. Annal. XII, 23. 24. Liv. I, 44. et ad utrumque locum Intpp.

3. *aut quod plebs — ſeceſſiſſet*] Liv. II, 32. Aul. Gell. 13, 14. *Remo.* Incerta erat traditio, utrum de loco condendae urbis, an de conditore, et a quo urbs ſit appellanda, litigaverint Romulus et Remus: ille auſpicabatur in monte Palatino, hic in Aventino. Cf. Liv. I, 5. Plutarch. Rom. 9 ſq. ib. Intp. *Nam ut* — etſi periculo ſuo hoc ſcribant.

4. *Fabianus*] Conſol. ad Marc. 23, 3. Hic philoſophus ſaniora itaque ſequutus eſt, quam Ruſſavius, quem omnibus literis, ſi per ipſum ſtetiſ-

verunt. Ad res pulcherrimas, ex tenebris ad lucem 5
erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis ſeculo
interdictum eſt: in omnia admittimur: et ſi magni-
tudine animi egredi, humanae imbecillitatis anguſtias
libet, multum per quod ſpatiemur temporis eſt. Diſ-
putare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade,
cum Epicuro quieſcere, hominis naturam cum Stoicis
vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in
conſortium omnis aevi pariter incedere. Quidni ab 6
hoc exiguo et caduco temporis tranſitu, in illa nos
toto demus animo, quae immenſa, quae externa ſunt,
quae cum melioribus communia? Iſti qui per officia
diſcurſant, qui ſe aliosque inquietant, quum bene in-
ſanierint, quum omnium limina quotidie perambula-
verint, nec ullas apertas fores praeterierint, quum
per diverſas domos meritoriam ſalutationem circum-
tulerint: quotum quemque ex tam immenſa, et variis
cupiditatibus diſtricta, urbe poterunt videre? quam
multi erunt, quorum illos aut ſomnus, aut luxuria,
aut inhumanitas ſubmoveat? quam multi, qui illos, 7
quum diu torſerint, ſimulatâ feſtinatione tranſcurrant?
quam multi per refertum clientibus atrium prodire
vitabunt, et per obſcuros aedium aditus profugient?
quaſi non inhumanius ſit decipere, quam excludere!

quam

praeceptis ſuis tradendis efficiunt, ut et ipſi vitam bene agere poſſimus.

ſtetiſſet, exitium paraſſe conſtat.

5. *Diſputare — incedere*] Facile intelligas, cum acumine haec poſita eſſe, quum alius dixiſſet: tibi licet Socratem, qui diſputando docebat, ſequi, ſive Carneadem (Academiam novam, cuius dubitatio, τὸ ἐπέχειν propria erat, Tiedemann II, p. 572 ſqq. Fabric. Bibl. Gr. III, p. 166.) etc.

6. *meritoriam ſalutationem*] accepere enim clientes, iique pauperiores, munera, quae nomen ſportulae ſ. eſculentorum plenae ſ. pecuniae ſummulam continentis, habebant. Iuvenal. Sat. I, 95, III, 249. Martial. I, 60, 11.

quam multi heſternâ crapulâ ſemiſomnes et graves, illis miſeris ſomnum ſuum rumpentibus, ut alienum exſpectent, vix allevatis labiis inſuſurratum millies
8 nomen, oſcitatione ſuperbiſſimâ reddent? Hos in veris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie, et Democritum, ceterosque antiſtites bonarum artium, qui Ariſtotelem et Theophraſtum volent habere quam familiariſſimos! nemo horum non vacabit, nemo non venientem ad ſe beatiorem amantioremque ſui dimittet, nemo quemquam va-
9 cuis a ſe manibus abire patietur.. Nocte conveniri et interdiu ab omnibus mortalibus poſſunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret, ſuos tibi contribuet: nullius ex his ſermo periculoſus erit, nullius amicitia capitalis, nullius ſumtuoſa obſervatio.

XV. Feres ex his quidquid voles: per illos non ſtabit, quo minus, quantum plurimum ceperis, haurias. Quae illum felicitas, quam pulcra ſenectus manet, qui ſe in horum clientelam contulit? habebit cum

7. *illis miſeris — exſpectent*] matutine enim ſalutaturis ſurgendum erat, qui rupto ſuo ſomno exſpectarent, donec patrono ſuum ſomnum interrumpere libêret. *inſuſurratum*, a ſervo nomenclatore.

8. *horum*] philoſophorum, ſi quis eorum libros attente legere velit. *Pythagoram* — eius ſcripta, ſi quae fuerint, non ſervata eſſe, omni dubio exemtum eſt (Fabric. B. G. I, p. 779 ſq.); reſpicit itaque noſter ad doctrinam Pythagorae, quae a multis, et iis praeclaris, viris tractata erat, e. c. Archyta etc.

9. *Horum te mori — obſervatio*] Spectare haec ad pericula, quibus expoſiti erant, qui potentiores colerent, patet. *Mori*, e. c. cogebat Canum Iulium Caligula (de Tranq. Anim. XIV.), Senecam ipſum Nero. *conteret*, perdet, dum patronis tuis adſis, iis officia praeſtes etc. *nullius ex — capitalis*, ut in Seiano. *ſumtuoſa o.*, munera patronis et ſervis eorum dando. Confirmat Iuvenal. Sat. III, 184. 188. 189.

Cap. XV. Laudes ſapientiae.

cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de ſe quotidie conſulat, a quibus audiat verum ſine contumelia, laudetur ſine adulatione, ad quorum ſe ſimilitudinem effingat. Solemus dicere, non fuiſſe in noſtra poteſtate, quos ſortiremur parentes: ſorte nobis datos. nobis vero ad noſtrum arbitrium naſci licet. Nobiliſſimorum ingeniorum familiae ſunt. elige 2
in quam adſciſci velis: non in nomen tantum adoptaberis, ſed in ipſa bona. quae non erunt ſordide nec maligne cuſtodienda: maiora fient, quo illa pluribus diviſeris. Hi tibi dabunt ad aeternitatem iter, et te in illum locum, ex quo nemo eiiciet, ſublevabunt: haec una ratio eſt extendendae mortalitatis, immo in immortalitatem vertendae. Honores, monumenta, quidquid aut decretis ambitio iuſſit, aut operibus exſtruxit, cito ſubruitur: nihil non longa demolitur vetuſtas, * et movet ocius, quod conſecravit. Sapien- 3
tiae noceri non poteſt. nulla delebit aetas, nulla diminuet. ſequens ac deinde ſemper ulterior aliquid ad venerationem conferet. quoniam quidem in vicino verſatur invidia: ſimplicius longe poſita miramur. Sapien-

Cap. XV. a. *et movet ocius, quod conſecravit.* S. Vulgata bene habet. Sed quoniam duo Palat. MSS. offerunt: unus, *et movet ocium*, alter, *et monet ocium*, Lipſius legendum putat: *At manet otium, quod conſecravit ſapientia: ei noceri non poteſt*. Sive etiam: *et movet*. At iis, quos conſecravit ſapientia, noceri non poteſt. Ingenioſe! Mox: *nulla delebit aetas, nulla diminuet*. Sequens ac d. Gronovii iudicium ſequor, qui codd. Grut. et Pinciano, *το praeſens* poſt:

1. *Solemus dicere — licet*] Similia ſunt in Conſol. ad Marc. 18, 6. Lipſius laudat Arriani Diſputatt. 1, 12. *naſci*, quatenus culturae patientem commodamus aurem, et ad ſimilitudinem philoſophorum nos effingimus.

2. *familiae*] ſectae, Cic. de Orat. III, 16. *maligne*, invidioſe et parce. *vetuſtas*, tempus.

3. *quoniam quidem in vicino — miramur*] Laudat Lipſius locum notum Velleii Paterculi II, 92. Praeſentia invi-

pientis ergo multum patet vita: non idem illum, qui ceteros, terminus includit. ſolus generis humani legibus ſolvitur: omnia illi ſecula, ut Deo, ſerviunt.
4 Transivit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit. inſtat? hoc utitur. venturum eſt? hoc praecipit. Longam illi vitam facit omnium temporum in unum collatio. illorum breviſſima ac ſolicitiſſima aetas eſt, qui praeteritorum obliviſcuntur, praeſentia negligunt, de futuro timent: quum ad extrema venerint, ſero intelligunt miſeri, tamdiu ſe, dum nihil agunt, occupatos fuiſſe.

XVI. Nec eſt, quod hoc argumento probari putes, „longam illos agere vitam, quia interdum mortem invocant." Vexat illos imprudentia incertis affectibus, et incurrentibus in ipſa quae metuunt: mortem ſaepe ideo optant, quia timent. Illud quoque argumentum non eſt, quod putes, diu viventium, „quod ſaepe illis longus videtur dies: quod dum ve-
1 niant ad condictum tempus coenae, tarde ire horas queruntur." nam ſi quando illos deſerunt occupationes, in otio relicti aeſtuant, nec quomodo id diſpo-
2 nant, aut extrahant, ſciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, et quod interiacet, omne tempus grave

*aetas* non praebentibus obtemperandum cenſuit. Quum editores τὸ *ſequens* ad *nulla diminuet* retraxiſſent, facilis lapſus erat ad: *praeſens* vel effingendum, vel intrudendum.

invidià, praeterita veneratione proſequimur: et his nos obrui, illis inſtrui credimus.

4. *hoc praecipit*] i. praeſumit, anticipat.

Cap. XVI. Levitas et inconſtantia vulgi et delicatorum carpitur.

1. *Vexat — timent*] Et ignoratio rerum et affectus, quibus agitantur, *incerti*, i. inordinati faciunt, ut mortem optent. Lipſius laudat Democritum (ap. Stob. Serm. 3. p. 121. Schow.) Ἀνοήμονες, τὸ ζῆν ὡς στυγέοντες, ζῆν ἐθέλουσι δείματι Ἀΐδεω· et, ἄνθρωποι, τὸν θάνατον φεύγοντες, διώκουσιν. *condictum*, ſtatutum. *extrahant*, terant, conſumant.

grave eſt: tam mehercule, quam quum dies muneris gladiatorii edictus eſt, aut quum alicuius alterius vel ſpectaculi vel voluptatis exſpectatur conſtitutum, tranſilire medios dies volunt. Omnis illis ſperatae rei longa dilatio eſt. At illud tempus, quod amant, breve eſt, et praeceps, breviusque multo fit ſuo vitio: aliunde enim aliò transfugiunt, et conſiſtere in una cupiditate non poſſunt. non ſunt illis longi dies, ſed inviſi. At contra, quam exiguae noctes videntur, 3
quas in complexu ſcortorum, aut vino exigunt? Inde etiam poetarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus viſus eſt Iupiter, voluptate concubitus delinitus, duplicaſſe noctem. Quid aliud eſt vitia noſtra incendere, quam auctores illis inſcribere deos, et dare morbo, exemplo divinitatis, excuſatam licentiam? Poſſunt iſtis non breviſſimae videri noctes, 4
quas tam care mercantur? diem noctis exſpectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipſae voluptates eorum trepidae, et variis terroribus inquietae ſunt, ſubitque quum maxime exſultantes ſollicita cogitatio: „Haec quam

2. *At illud tempus, quod amant*] i. tempus conſtitutum, ad quod tendunt. *ſuo vitio*, quo ipſi laborant, vitioſitate.

3. *Inde*] ex hac vitioſitate ortus eſt poetarum *furor*, enthuſiaſmus ($\mu\alpha\nu\iota\alpha$). Alludit ad Iovis concubitum cum Alcmena; matre Herculis, notiſſimum. Cf. Apollodor. II, 4, 8. ubi Heyne p. 324 ſq. Nonnulli duas, alii tres, alii novem noctes in Hercule procreando a Iove eſſe conſumtas tradidere. Hemſterhus. ad Luciani Somn. T. I. p. 200 ſq. Bip. Ceterum haec invectio ad fabularum auctores iam a Xenophane et Platone inſtituta noſtro digna eſt: qui et in eo a Stoicis deſciſcit, quod nulla interpretatione allegorica mythorum ineptias mitigaverit. Quae hic obiter perſtringit, ea ſingulari libro de ſuperſtitione inſcripto acerrime pertractavit. Cuius libri, proh dolor perditi, fragmenta ex Auguſtino de Civitate Dei VI, 10. collegit Lipſius Electorum II, 18.

4. *„Haec quam diu?“* Idem occurrit de Tranq. Animi 2, 13. ubi vide.

quam diu?" Ab hoc affectu reges ſuam flevere potentiam, nec illos magnitudo fortunae ſuae delectavit, ſed venturus aliquando finis exterruit. Quum per magna camporum ſpatia porrigeret exercitum, nec numerum eius, ſed menſuram comprehenderet Perſarum rex inſolentiſſimus, lacrimas profudit, quod intra centum annos nemo ex tanta iuventute ſuperfuturus eſſet. At illis erat admoturus fatum ipſe, qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in proelio, alios in fuga, et intra exiguum tempus conſumturus illos, quibus centeſimum annum timebat!

XVII. Quid, quod gaudia quoque eorum trepida ſunt? non enim ſolidis cauſis innituntur, ſed eâdem, quâ oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora eſſe, etiam ipſorum confeſſione miſera: quum haec quoque, quibus ſe attollunt, et ſupra hominem efferunt, parum ſincera ſint? Maxima quaeque bona ſollicita ſunt: nec ulli fortunae minus bene, quam optimae, creditur. Aliâ felicitate ad tuendam felicitatem opus eſt: et pro ipſis, quae ſucceſſerunt votis, vota facienda ſunt. Omne enim, quod fortuito evenit, inſtabile eſt: [a] quo altius ſurrexerit, opportunius eſt in occaſum. neminem porro caſura delectant.

Cap. XVII. a. *quo altius ſurrexerit, opportunius eſt in occaſum.* e codd. Grut. et Bruxell. Gronov. laudat, ut expeditius:

5. *Quum — ſuperfuturus eſſet*] Xerxes. Herod. VII, 45. 46. *Ἐσῆλθε γάρ με λογισάμενον κατοικτεῖραι, ὡς βραχὺς εἴη ὁ πᾶς ἀνθρώπινος βίος, εἰ τουτέων γε ἐόντων τοσούτων οὐδεὶς ἐς ἑκατοστὸν ἔτος περιέσται.*

Cap. XVII. Et gaudia eorum trepida ſunt; aliunde enim alio tendunt et transfugiunt.

1. *Maxima — creditur*] Quae quum obſervaſſent homines antiquiſſimi, hanc fortunae manentis raritatem diis, felicitati hominum invidentibus, tribuerunt. Cf. Herodot. VII, 10 et 46. I, 32. Horat. Od. I, 24, 14. III, 29, 49 ſq. Lipſius laudat Aeſchyli Septem adv. Thebas 771 ſq. Schütz.

ſtant. Miſerrimam ergo neceſſe eſt, non tantum breviſſimam, vitam eorum eſſe, qui magno parant labore, quod maiore poſſideant: operoſe aſſequuntur quae volunt, anxii tenent quae aſſecuti ſunt. Nulla interim nunquam amplius redituri temporis eſt ratio. No- 3
vae occupationes veteribus ſubſtituuntur, ſpes ſpem excitat, ambitionem ambitio: miſeriarum non finis quaeritur, ſed materia mutatur. Noſtri nos honores torſerunt? plus temporis alieni auferunt. Candidati laborare deſivimus? ſuffragatores incipimus. Accuſandi depoſuimus moleſtiam? iudicandi nanciſcimur. Iudex deſiit eſſe? quaeſitor eſt. Alienorum bonorum mercenariâ procuratione conſenuit? ſuis opibus detinetur. Marium caliga dimiſit? conſulatus exercet. Quintius dictaturam properat [b] pervadere? ab aratro 4
revocabitur. Ibit in Poenos nondum tantae maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, ſui con-

h. e. magis patet, paratius eſt in occaſum. Notionem vocabuli *τοῦ opportunus* egregie illuſtratam dedit Gronov. avus, ad Liv. XXV, 30. nunc ſatis notam. Antea: *q. a. ſurrexit opportunum eſt in occaſum*, e. c. ap. Eraſm. *vergit pronius in occ.* Pincian. etc.

b. *pervadere* ex Gronovii ſententia recepi. Fecit hanc lectionem e quinque codd. Grut., ubi erat: *praevadere*. Antea: *evadere*.

3. *ſuffragatores*] ut candidatos in petendis honoribus gratia noſtra iuvemus. Erneſti Clav. Cic. ſuffragari. *quaeſitor*, i. praetor, qui iudicio criminali, quaeſtioni, e. c. de repetundis, praeeſt, ideoque iudices conſtituit. Hoc tempore XIV usque ad XVIII praetores fuiſſe, qui omnes anno exacto ſorte in provincias praetorias mitterentur, docet Lipſius Excurſ. D. ad Tacit. Annal. I, 14. e Dione Caſſio LX, 10. cf. Erneſti Clav. Cic. Praetor. Quaeſtio. *Marium — exercet.* Inferiores militiae gradus deſignat caliga, ut ap. Plin. N. H. VII, 44. Bip. De Mario hoc e Salluſtio Iugurth. et Plutarcho (T. II. Reisk.) omnia nota ſunt.

4. *Quintius*] Cincinnatus, in bello contra Sabinos. Liv. III, 26. *Ibit in Poenos* — am-

conſulatus decus, fraterni ſponſor: ni per ipſum mora ſit, cum Iove reponetur? civiles ſervatorem agitabunt ſeditiones, et poſt faſtiditos a iuvene diis aequos honores, iam ſenem contumacis exſilii delectabit ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miſerae ſolicitudinis cauſae: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, ſemper optabitur.

1 XVIII. Excerpe itaque te vulgo, Paulline cariſſime, et in tranquilliorem portum, non pro aetatis ſpatio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus ſubieris, quot tempeſtates partim privatas ſuſtinueris, partim publicas in te converteris. Satis iam per laborioſa et inquieta documenta exhibita virtus eſt: experire, quid in otio faciat. Maior pars aetatis, certe melior, Reipublicae data ſit: aliquid temporis tui ſume etiam tibi. Nec te ad ſegnem aut inertem quietem voco: non ut ſomno, et caris turbae voluptati-
2 bus, quidquid eſt in te indolis vivae, demergas. Non eſt iſtud acquieſcere. Invenies maiora omnibus adhuc ſtrenue tractatis operibus, quae repoſitus et ſecurus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes adminiſtras, tam abſtinenter quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religioſe quam publicas. In officio amo-

*ambitio.* P. Corn. Scipio Africanus minor, a P. Cornel. Scipione, Africani maioris filio adoptatus, filius L. Aemilii Pauli Macedonici, Hannibalem vicit ad Zamam, et Antiochum magnum, ut legatus L. Scipionis fratris, de cuius ſucceſſu adeo ſpopondit. Honores paene divinos populus ei decrevit *(cum Iove reponetur?)*. Valer. Max. IV, 1. VIII, 15. *civiles — ſeditiones*, a tribunis pl. excitatae in eum ob male adminiſtratam pecuniam Aſiaticam. *exſilii*, quod Linterni egit. cf. ep. 86. init. Valer. V, 3. Cf. doctum excurſ. Wezelii ad Ciceronis Catonem.

Cap. XVIII. Paullinum adhortatur, ut otium capeſſat periculoſa officia fugiendo.

1. *Paulline*] Cf. de eo Argumentum huius libri.

amorem conſequeris; in quo odium vitare difficile
eſt: ſed tamen, mihi crede, ſatius eſt vitae ſuae ra-
tiones, quam frumenti publici noſſe. Iſtum animi
vigorem, rerum maximarum capaciſſimum, a miniſte-
rio honorifico quidem, ſed parum ad beatam vitam
apto, ad te revoca: et cogita, non id egiſſe te ab 3
aetate prima, omni cultu ſtudiorum liberalium, [a]ut
tibi multa millia frumenti bene committerentur: maius
quiddam et altius de te promiſeras. Non deerunt et
frugalitatis exactae homines, et laborioſae operae.
Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta
ſunt, quam nobiles equi: quorum generoſam perni-
citatem quis unquam gravi ſarcinâ preſſit? Cogita
praeterea, quantum ſollicitudinis ſit, ad tantam te
molem obiicere. cum ventre humano tibi negotium 4



Cap. XVIII. a. *ut tibi multa millia* (ſc. modiorum) *frumenti bene committerentur.* Ex tribus codd. Grut. et Brux. repoſuit recte Gronovius. Bene autem dicitur alicui aliquid male aut bene credere, committere, docente Gronov. ad h. l. Lipſius in ſuo cod. invenerat: *vere*, unde maluit: *viro* facere: ingenioſe: ſed de veritate cum Gronov. dubito.

2. *Tu quidem — noſſe*] De frumentatione, i. de frumento plebi publice idque gratuito dando hic ſermo eſt, cuius adminiſtrandi atque diſtribuendi curam geſſit cum aliis et Paullinus. Republicâ quidem liberâ frumentum modico aliquo pretio definito, quaeſtoribus curantibus, publice datum eſſe cuique, notum eſt; ſed inde a Iul. Caeſare gratuita haec largitio initium cepit (Sueton. Iul. 41.), mox ab Auguſto et reliquis Caeſaribus continuata. A. V. C. 736. Auguſtus primum curam frumenti tradidit quatuor viris, qui iam Praetores fuerant. Dio Caſſ. LIV, 17. LV, 31. Mox ſub Tiberio praefectura annonae inſtituta eſt, officio hoc in unum virum devoluto. Diſtribuendi frumenti, ſ. cibariorum, ratio per teſſeras, ſ. ligneas, ſ. aereas, ſ. plumbeas erat: quocunque menſe, et quidem nonis, ut videtur, horrea publica, in quibus frumentum condebatur, aperiebantur. Plura dabit Lipſius Electorum I, 8.

eſt: nec rationem patitur, nec aequitate mitigatur, nec ullà prece flectitur populus eſuriens. [b] Modo intra paucos illos dies, quibus C. Caeſar periit (ſi quis inferis ſenſus eſt, hoc graviſſime ferens, quod decedebat populo Romano ſuperſtite), ſeptem aut octo certe dierum cibaria ſupereſſe! dum ille pontes navibus iungit, et viribus imperii ludit, aderat ultimum malorum obſeſſis quoque, alimentorum egeſtas. Exitio paene ac fame conſtitit, et, quae famem ſequitur, rerum omnium ruinâ, furioſi, et externi, et infeliciter ſuperbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, ſaxa, ignes, [c] gladium excepturi ſummâ diſſimulatione tantum inter viſcera latentis mali tegebant: cum ratione ſcilicet. Quaedam enim ignorantibus

b. *Modo intra paucos illos dies, quibus C. Caeſar periit (ſi quis inf. ſ. e., hoc gr. ſ. q. decedebat p. R. ſ.), ſ. aut — ſupereſſe!* Sio locum inierpunctione adiuvandum putavi, uncinis addiiis. *Decedebat* Pincianus optime correxit: antea: *dicebat*. nullo ſenſu. De Caligula agi apparet. Poſt eius mortem ἀναρχία quaedam dierum paucorum erat, donec Claudius, avunculus eius, ex angulo quodam protractus, rerum potireiur. Dio Caſſ. LX, 1. Sueton. Claud. X.

c. *gladium.* Eraſmo al. obſequutus reduxi. Antea: *Caium*, probante Lipſio, qui explicat: quaſi Caii vultus et ira ſuper omnia tormenta aut tela. Adiicerem Lipſiano iudicio calculum, niſi de exſtincto iam Caio intelligenda haec eſſent.

4. ***Modo — ſupereſſe — egeſtas***] Dio Caſſ. LIX, 17. ſimilia tradit. Iunxit autem Caligula a. V. C. 792. pontem navibus a villa ſua Baulis ad Puteolos. Excandefactam annonam quoque tangit Dio. ***populo Romano ſuperſtite:*** nec hoc Dio Caſſ. LIX, 30. neglexit.

5. ***furioſi — imitatio***] Xerxis, Helleſpontum pontibus iungentis. Herodot. VII, 36. ***ferrum — tegebant.*** Seditionem, in qua ferrum, ſaxa, faces, quibus ii, quos noxios habet plebs, petuntur, adhiberi ſolent, intelligit; hanc praevidiſſe ſtatuit curatores frumenti publici, ***excepturos***, i. eadem, qua Caiun, poenâ afficiendos. Laudat itaque animum fortem curatorum, qui ferrum ſ. i., malum inter viſcera latens occultarent.

tibus aegris curanda ſunt. cauſa multis moriendi fuit, morbum ſuum noſſe.

XIX. Recipe te ad haec tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas eſſe, utrum cures, ut incorruptum a fraude advehentium et negligentiâ frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, et concaleſcat, ut ad menſuram pondusque reſpondeat: an ad haec ſacra et ſublimia accedas, ſciturus, quae materia ſit diis, quae voluptas, quae conditio, quae forma? quis animum tuum caſus exſpectet, ubi nos a corporibus dimiſſos natura componat? quid ſit, quod huius mundi graviſſima quaeque in medio ſuſtineat, ſupra levia ſuſpendat, in ſummum ignem ferat, ſidera [a]curſibus ſuis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto ſolo, mente ad iſta reſpicere? nunc, dum calet ſanguis, vigentibus ad meliora eundum eſt. Exſpectat te in hoc genere vitae multum bonarum artium, amor vir- 2

 tu-

Cap. XIX. a. *Curſibus.* Plurium codd. et edd. e. c. Eraſm. lectio: cui acquieſcere licet. Lipſius tamen e lectione haud paucorum codd. *civibus*, fecit *vicibus*.

Cap. XIX. Ad ſapientiae ſtudia ut ſe recipiat P., admonet. Miſerrima eorum conditio, qui ad alienum nutum laborant.

1. *Horrea*] publica, per ſingulas regiones urbis ab antiquiſſimis inde temporibus ſtructa. Circiter 306. horrea e P. Victorii urbis deſcriptione fuiſſe Romae, putat Lipſius. Vides hic curatorum frumenti officia, ab iis, quae in noſtris horreis publicis (Magazine), utique quum navibus advehitur frumentum, praeſtantur, parum diſtantia. *an ad haec* — Stoicorum ſunt quaeſtiones, deum, i. mundum totum definientium, corpus intelligens et mentem in materia: cuius *voluptas* in gaudio ſui ipſius et operis ſui; *conditio* Iovis unius aeterna (ceteri combuſtione pereunt), *forma* rotunda. Ep. 113. De his Stoicorum ſcitis cf. Tiedemann II, 536 ſq. *quis — componat?* conf. Conſol. ad Marc. 19, 4. Ep. 64. fin. *in ſummum ignem*, i. aetherem.

2. *vigentibus*] nobis. *bonarum artium*, philoſophiae.

tutum atque uſus, cupiditatum oblivio, vivendi atque moriendi ſcientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum conditio miſera eſt: eorum tamen miſerrima, qui ne ſuis quidem occupationibus laborant. ad alienum dormiunt ſomnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare et
3 odiſſe, res omnium liberrimas, iubentur. Hi ſi velint ſcire, quam brevis ipſorum vita ſit, cogitent, ex quota parte ſua ſit. Quum videris itaque praetextam ſaepe iam ſumtam, quum celebre in foro nomen, non invideris. Iſta vitae damno parantur: ut unus ab illis numeretur annus, omnes annos ſuos conterent. Quosdam autem quum in ſummum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes, aetas reliquit: quosdam quum in conſummationem dignitatis per mille indignitates irrupiſſent, miſera ſubiit cogitatio, ipſos laboraſſe in titulum ſepulcri: quorundam ultima ſenectus, dum in novas ſpes, ut iuventa, diſponitur, inter conatus magnos et improbos invalida defecit.

XX. Foedus ille, quem in iudicio pro ignotiſſimis litigatoribus grandem natu, et imperitae coronae aſſentationes captantem, ſpiritus liquit! turpis ille, qui vivendo laſſus citius quam laborando, inter ipſa officia collapſus eſt! turpis, quem accipiendis immorientem rationibus diu tractus riſit heres! Praeterire,

3. *Quum — ſumtam*] magiſtratus honores plus ſimplici vice, quorum ornamentum et inſigne praetexta (veſtis) erat, acceptos. *celebre in foro nomen*, ſ. magiſtratus ſ. oratoris, cauſſidici. *ut unus — conterent*, propter conſulatum ordinarium. Cf. ad III, de Ira 31, 2.

Cap. XX. Stultitiam eorum, qui ad otium ultro ſecedere non poſſunt, exemplo Turannii exhibet.

1. *turpis — heres!*] turpis eſt avarus ille, qui pecuniae co-

terire, quod mihi occurrit, exemplum, non poſſum. Turannius fuit exactae diligentiae ſenex: qui 2 poſt annum nonageſimum, quum vacationem procurationis a C. Caeſare ultro accepiſſet, componi ſe in lecto, et velut exanimem a circumſtante familiâ plangi iuſſit. Lugebat domus otium domini ſenis, nec finivit ante triſtitiam, quam labor illi ſuus reſtitutus eſt. Adeone iuvat occupatum mori? Idem plerisque animus eſt: diutius cupiditas illis laboris, quam facultas eſt: cum imbecillitate corporis pugnant: ſenectutem ipſam nullo alio nomine gravem iudicant, quam quod illos ſeponit. Lex a quinqua- 3 geſimo anno militem non cogit, a ſexageſimo ſenatorem non citat. difficilius homines a ſe otium impetrant, quam a lege. Interim dum rapiuntur et rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo ſunt miſeri, vita eſt ſine fructu, ſine voluptate, ſine ullo profectu animi: nemo in conſpicuo mortem habet, nemo non procul ſpes intendit.



coacervandae ſolummodò intentus eſt: rationes accipit, i. computat facultates ſuas, et fortis, uſuras etc., ut ſenerator Alphius ap. Horat. Epod. II. *tractus*, longa nimis avari vita.

2. *Turannius*] procuratione annonae, quam ſub Tiberio (Tacit. Annal. I, 7. XI, 31.) habuit, ſub Caligula quoque functus eſſe videtur. Procuratio autem annonae iam ap. Cic. occurrit. Lipſius tamen alium intelligit, quia ipſe Paullinus iamdiu hoc munus habuerat. Cf. Argumentum. *componi ſe*, ut moribundum. *familiâ* ſervorum.

3. *Lex a — non cogit*] Docent hoc e Taciti Annal. I, 17. al. auctores rei militaris. *a ſexageſimo — citat.* Apud Senecam patrem in Controverſia ultima libri primi (p. 126. ed. Bip.) P. Aſprenas, ſenator, ait, poſt ſexageſimum et quintum annum in curiam venire non cogitur, nec vetatur. Rotundo numero itaque noſter uſus eſt. Plin. Epp. IV, 23. In ſuffragiis ferendis quoque vetus

4 Quidam vero diſponunt etiam illa quae ultra vitam ſunt, moles magnas ſepulcrorum, et operum publicorum dedicationes, et ad rogum munera, et ambitioſas exſequias. At mehercule iſtorum funera, tanquam minimum vixerint, ad faces et ad cereos ducenda ſunt.

vetus proverbium valuit: ſexagenarios de ponte deiici. Cf. Andr. Schottum ad Senec. patris locum laud. p. 585. T. III. ed. Gronovio — Elzevir. *in conſpicuo*, loco, ante oculos poſitam.

4. *Quidam* etc.] Haec Horatius Odd. II, 18. iam perſtrinxit. *operum publicorum*, e. c. theatrorum, templorum. *munera* gladiatoria et funebres ludos. *ad faces*. Cf. de Tranq. animi XI, 5. quaſi ad infantum et immature mortuorum modum efferendi ſint. Hoc autem noctu fiebat. Tacit. Annal. XIII, 17. fin. Pompa funebri aut laudatione publica funera acerba aut immatura non digna habita ſunt. Epiſt. 122.

DE

# DE
# VITA BEATA
## AD GALLIONEM FRATREM
### LIBER VNVS.

### ARGVMENTVM.

*Senex hunc libellum ſcripſit Seneca, et velut defenſionem praeſcripſit contra calumniatores, qui Opes ei et vitam obiectabant* (Cf. et Ep. 84. *Convitia inimicorum in eum cognoſces e Tacit. Annal.* XIII, 43. XIV, 65. XV, 56 et 60 ſq. *Sueton. Ner.* 34. etc.). *Beatam vitam, monſtrat, in virtute eſſe: ſed hanc externa non ſpernere, ſi accedant. Sublime ſcriptum eſt, pulcherrimum in partibus, et quod monita ſenſusque aureos habet. Partes eius duae ſunt: Quid ſit beata vita? et Quomodo eo perveniatur. De priore, negat in Opinione aut More quaerendam: per trita ſi itur, longius ab ea abitur. Ratio ſola audienda eſt; ea dicit: Beatam vitam eſſe convenientem naturae ſuae: id eſt, poſitam in Virtute. Non in Voluptate, cum Epicuro? minime. et diffuſe hunc et aſſeclas refellit. usque eo, ut nec iungi cum virtute voluptatem velit, et totum hoc nomen repudiet. Haec ad* Cap. XVI. *Inde pars altera ſequitur. Ad perveniendum igitur ſola virtus amplectenda eſt, cetera ſpernenda? Negat; admitti quidem externa poſſe, ſed non ut finem. Immo iis, qui in via adhuc ſunt, et proficientium numero, opus eſſe aliqua indulgentia Fortunae. Hic privatam ſuam cauſam calide iam et robuſte agit, et obiicientem inducit: Cur tu de Virtute ſic locutus alia etiam habes? cur ſervos? nummos, villas, ſupellectilem? Varie reſpondet: ac primo Sapientem ſe non eſſe, ſed conari eſſe. Deinde aliis ſummatibus viris, Platoni, Zenoni, Ariſtoteli iam olim obiecta occurrunt. At quin omnes iſti non quomodo viverent, ſed vivendum eſſet, docebant. Ardua res, Virtus. Suſpiciendi etiam, qui conantur aſcendere, etſi decidunt interim, aut haerent. Tum de Opibus ex profeſſo agitur: an habendae Sapienti? a* Cap. XXI. *Et aſſerit, haberi, etſi non amari: quaeſitas tamen honeſte, et benigne emittendas aut emiſſas. Inſurgit deinde in iſtas con-*

*conviciatores, et mucronem ſtyli, Socrate inducto, ſtringit: ſed finis deficit.*

*Hoc fere argumentum huius libri eſt a Lipſio profectum: cuius viri dum in vivis eſſet, doctiſſimi et ſagaciſſimi obſervantiae meae hoc tribuendum duxi, ut, ſicubi hoc per lectores fieri poſſet, repeterem, quibus de Seneca meritus ſit.*

*Res, quae hoc libro tractantur, iam inde ab eo tempore, quo Philoſophia e coelo ad terram et vitam humanam devocata a Socrate, in urbibus collocata et in domos etiam introducta ſit, omnium ſapientum ſcholas occupaverunt. Plato quidem et Ariſtoteles multis locis de vita beata, ſ. de ſummo bono, quod vocant, egregie commentati ſunt. Sequutus eos eſt Theophraſtus, qui ſingularem de vita beata, περὶ εὐδαιμονίας ά. librum ſcripſit, celeberrimum in antiquitate, nunc deperditum, cuius Cicero non ſemel mentionem fecit.* Cf. *Tuſc. Diſputatt.* V, 9. *De Finib. B. et M.* V, 5. *ubi teſtatur, ſe in plerisque Theophraſtum ſequi, niſi quod virtuti plus quam ille, fortunae minus tribuit. Fabric. Bibl.* Gr. Vol. III. p. 449. *Harl. Digladiati poſthac ſunt acerrime de hac re Stoici cum Epicureis, ut et Cicero Tuſcc. Diſp.* V. *al. et noſter docent.* Cf. *Catalogg. Stoicorum et Epicureorum ap. Fabric.* T. III. *Harl., ubi libri eorum nunc deperditi περὶ τῶν ἀρετῶν, περὶ ἡδονῆς laudantur. Romani quoque philoſophi huic diſputationi graviſſimae operam ſuam addixerunt: in quibus Cicero l. l. et noſter primo loco nominandi, et eo magis aeſtimandi ſunt, quum ii, quos ſequuti ſunt, ſcriptores excellentiſſimi, in deperditis fere habentur.*

## I.

Vivere, Gallio frater, omnes beate volunt: ſed ad pervidendum, quid ſit, quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoque non eſt facile conſequi beatam vitam, ut ab ea quisque eo longius recedat, quo ad illam concitatius fertur, ſi via lapſus eſt: quae ubi in contrarium ducit, ipſa velocitas maioris intervalli cauſa ſit. Proponendum eſt itaque primum, quid ſit,

### Animadversiones.

Cap. I. Vita beata ab omnibus quidem appetitur, ſed quid ſit, et quomodo ad eam perveniri poſſit, neſcitur.

1. *Adeoque — cauſa ſit*] Aberratio a recto tramite ad beatam vitam in eo diſtat a quacunque alia aberratione, quod

ſit, quod appetimus: tunc circumſpiciendum eſt, quâ
contendere illo celerrime poſſimus: intellecturi in ipſo
itinere, ſi modo rectum erit, quantum quotidie [a]pro-
ſligetur, quantoque propius ab eo ſimus, ad quod,
nos cupiditas naturalis impellit. Quamdiu quidem paſ- 2
ſim vagamur, non ducem ſecuti, ſed fremitum et
clamorem diſſonum in diverſa vocantium, conteritur
vita inter errores, brevis, etiamſi dies noctesque bo-
nae menti laboremus. Decernatur itaque et quo ten-
damus, et quâ: non ſine perito aliquo, cui explo-
rata ſint ea, in quae procedimus: quoniam quidem
non eadem hic, quae in ceteris peregrinationibus,
conditio eſt. In illis comprehenſus aliqui limes, et
interrogati incolae, non patiuntur errare: at hic tri-
tiſſima quaeque via, et celeberrima, maxime decipit.
Nihil ergo magis praeſtandum eſt, quam ne, peco- 3
rum ritu, ſequamur antecedentium gregem, pergen-
tes non quâ eundum eſt, ſed quâ itur. Atqui nulla
res nos maioribus malis implicat, quam quod ad ru-
morem componimur: optima rati ea, quae magno aſ-
ſenſu recepta ſunt, quorumque exempla nobis multa
ſunt: nec ad rationem, ſed ad ſimilitudinem vivimus.
Inde iſta tanta coacervatio aliorum ſuper alios ruen-
tium.

VARIETAS LECTIONIS.

Cap. I. a. *profligetur.* Vulgatum idque bonum, libris tuentibus et ſenſu: i. efficiatur. Alii, e. c. Eraſm. *proficiamus* ſubſtituerunt, inſolentia eius ſignificati.

quod maximae nobis eſt noxae, quum ceterae omnes aberrationes tandem eo perducant, quo curſum direxeris, etſi non ſine virium et temporis diſpendio. Quod ſecus eſt in itinere ad beatam vitam. *profligetur*, perficiatur. Saepe ap. Cicer. occurrit hac vi. Cf. Erneſti Clavis Cic. Intpp. ad Gellium XV, 5. ed. Conradi.

2. *etiamſi — laboremus*] i. ſtudeamus, ut et de re et de via, quae illo ducit, bene ſimus informati, ideoque virtutem amemus. *limes*, via agreſtis. *errare:* religione inprimis Mercurii ducti. Theocrit. XXV, 5. 6.

4 tium. Quod in ſtrage hominum magna evenit, quum
ipſe ſe populus premit, nemo ita cadit, ut non alium
in ſe attrahat: primi exitio ſequentibus ſunt: hoc in
omni vita accidere videas licet: nemo ſibi tantummo-
do errat, ſed alieni erroris et cauſa et auctor eſt.
Nocet enim applicari antecedentibus: et dum unus-
quisque mavult credere, quam iudicare, nunquam de
vita iudicatur, ſemper creditur: verſatque nos et prae-
cipitat traditus per manus error, alienisque perimus
5 exemplis. Sanabimur, ſi modo ſeparemur a coetu:
nunc vero ſtat contra rationem, defenſor mali ſui,
populus. Itaque id evenit, quod in comitiis, in qui-
bus eos factos praetores iidem qui fecere mirantur,
quum ſe mobilis favor circumegit. Eadem probamus,
eadem reprehendimus. hic exitus eſt omnis iudicii,
in quo ſecundum plures [b] datur.

II. Quum de beata vita agitur, non eſt quod mihi illud diſceſſionum more reſpondeas: „Haec pars maior eſſe videtur.“ Ideo enim peior eſt. Non tam bene cum rebus humanis agitur, ut meliora pluribus placeant:

b. *datur.* Antiqua lectio. Eraſmus primus intulit: *lis datur.* Recte Gronov. obſervat, hanc voculam (interdum) intelligi. *Dare* enim eſt unum ex iſtis tribus Praetoris verbis (do, dico, addico), quo copiam accuſandi, actionem et iudices, ideoque litem dabat. Deinde de eo, qui ſententiam fert. Cf. Sueton. Claud. 15. Tacit. Annal. IV, 43. Ita ſecundum Meſſenios datum. Gronov. laudat M. Senec. praef. 3. Controverſ. Plin. Ep. VII, 6.

4. *Nocet — antecedentibus*] ſc. temere. *verſatque*, i. ſollicitat turbatque.

5. *comitiis*] ſc. centuriatis. *circumegit*, mutavit. Similem ſententiam invenies ap. Cic. pro L. Muraena c. 17. qui locus noſtro ob oculos verſatus fuiſſe videri poteſt.

Cap. II. De vero bono et vita beata non cum vulgo ſentias, ſed cum optimis.

1. *diſceſſionum more*] in ſenatu, ſi princeps vel auctor ſententiae, quam ſenatui praeſtitiſſet, in locum ſeparatum diſcederet, ut ii, qui ei aſſentirentur, cum eo ſe coniungerent, contrarium

ceant: argumentum peſſimi, turba eſt. Quaeramus, quid optimum factum ſit, non quid uſitatiſſimum: et quid nos in poſſeſſione felicitatis aeternae conſtituat, non quid vulgo, veritatis peſſimo interpreti, probatum ſit. Vulgum autem tam [a] chlamydatos, quam
coronatos voco. Non enim colorem veſtium, quibus 2
praetexta corpora ſunt, adſpicio: oculis de homine non credo. habeo melius certiusque lumen, quo a falſis vera diiudicem. Animi bonum animus inveniat. Hic, ſi unquam illi reſpirare et recedere in ſe vacaverit, o quam ſibi ipſe verum, tortus a ſe, fatebitur, ac dicet: „Quidquid feci adhuc, infectum eſſe mallem: quidquid dixi quum recogito, [b] mutis invideo:
quidquid optavi, inimicorum exſecrationem puto: quid- 3
quid timui, dii boni, quanto melius fuit, quam quod concupivi? Cum multis inimicitias geſſi, et in gratiam ex odio (ſi modo ulla inter malos gratia eſt) rediì: mihi ipſi nondum amicus ſum. Omnem operam dedi,

Cap. II. a. *chlamydatos quam coronatos.* Sic Eraſmi editio, prioresque edd., et omnes MSS. H. e. peregrini, obſcuri, et clari homines, ſenſu ipſo docente. Chlamydati, peregrina veſte induti, ideoque non conſpicui, quibus ii, qui coronis erant ornati, e. c. triumphatores, opponuntur. Gronov. altius et contortius rem repetit, explicans de militibus cum machaeris, chlamydatis, qui ſupra vulgum et a vulgo discreti, in Graecia, at de coronatis, ſ. *στεφηφόροις* vel *στεφανοφόροις*, ampliſſima in Oriente dignitate, qui ſupra milites erant. Lipſio (Elect. I, 13. p. 395. placuit: *tam candidatos quam coloratos.* „Ad vulgatum, non intelligo, ait, nec pro more hoc Romano."

b. *mutis invideo* Gruteri coni. praeferenda lectioni, quae libros inſedit: *in multis video*, nullo ſenſu. Mox: *quidquid timui, dii boni, quanto melius f.* e codd. praetuli lectioni: *levius f.*

rium ſentientes in aliam partem transirent. Sic Senatusconſultum per diſceſſionem fiebat: Conſul enim pronuntiare ſolebat: haec pars maior videtur. Plin. Epp. II, 11 et 12. *Vulgum voco*, et infimos et ſummos. cf. Var. lectionn.

2. *quidquid dixi — invideo*] quum recogito omne id, quod dixi; mutorum hominum conditionem praefero.

dedi, ut me multitudini educerem, et aliquâ dote notabilem facerem: quid aliud quam telis me oppoſui, et malevolentiae, quod morderet, oſtendi?" Vides iſtos, qui eloquentiam laudant, qui opes ſequuntur, qui gratiae adulantur, qui potentiam extollunt? omnes aut ſunt hoſtes, aut (quod in aequo eſt) eſſe poſſunt. Quam magnus mirantium, tam magnus invidentium populus eſt.

III. Quin potius quaero aliquid uſu bonnm, quod ſentiam, non quod oſtendam. iſta quae ſpectantur, ad quae conſiſtitur, quae alter alteri ſtupens monſtrat, foris nitent, introrſus miſera ſunt. Quaeramus aliquid non in ſpeciem bonum, ſed ſolidum et aequabile, et a ſecretiore parte formoſius. Hoc eruamus. nec longe poſitum eſt: invenietur: ſcire tantum opus eſt, quo manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina tranſimus, offenſantes in ipſa, quae deſidera-
2 mus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones praeteribo: nam et enumerare illas longum eſt, et coarguere: noſtram accipe. Noſtram vero quum dico, non alligo me ad unum aliquem ex Stoicis proceribus: eſt et mihi cenſendi ius. Itaque ali-

Cap. III. Quid ſit beata vita, potiſſimum ſecundum Stoicos.

1. *uſu — oſtendam*] quod experientia ſe ut bonum mihi probaverit, et quo mecum fruar, omni iactatione et oſtentatione vitata. *iſta — miſera ſunt:* quandoquidem vulgus plerumque ea, quae vere bona ſunt, diiudicare nequit, ideoque tantummodo, quae in ſpeciem bona ſunt, admiratur et laudibus extollit. Sentit noſter cum Phocione, qui, laudante ipſum populo, interrogaſſe amicum dicitur: ecquid ſtulti me inſcio dixi? Plutarch. Phoc. Apophthegm. p. 329. Eadem de Antiſthene ſunt ap. Diog. L. III, 8. Conſentit Cicero de finib. Bonorum et Mal. II, 15. iudico — non eſſe non turpe, quum id a multitudine laudetur.

2. *Noſtram — proceribus*] e. c. Zenoni, Chryſippo, Clean-

aliquem ſequar, aliquem iubebo ſententiam dividere:
fortaſſe et poſt omnes citatus, nihil improbabo ex
his quae priores decreverint, et dicam: „Hoc amplius
cenſeo.“ Interim, quod inter omnes Stoicos conve-
nit, rerum naturae aſſentior. ab illa non deerrare, et
ad illius legem exemplumque formari, ſapientia eſt.
Beata eſt ergo vita, conveniens naturae ſuae: quae 3
non aliter contingere poteſt, quam ſi primum ſana
mens eſt, et in perpetua poſſeſſione ſanitatis ſuae.
Deinde, ſi fortis ac vehemens, tum pulcherrima et
patiens, apta temporibus, corporis ſui pertinentium-
que ad id curioſa; non anxie tamen: aliarum rerum
quae vitam inſtruunt, diligens, ſine admiratione cuius-
quam:

Cleanthi, qui principes Stoicorum ſunt. Lipſius laudat Senecae Ep. 45. non enim cuiquam me mancipavi, nullius notam fero. multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid et meo vindico. *Cenſendi*, tamquam ſenatori. Qua figura in ſeqq. utitur. *Sequar*, verbo adſentiar. *aliquem — dividere*: quum ſenator una ſententia plura complecteretur, eaque diverſa, quorum unum probaret, aliud reiiceret alter ſenator, dicere poterat: divide, i. de ſingulis ſeorſim refer. Senec. Ep. 21. Cic. Ep. fam. I, 2. *Hoc amplius cenſeo.* formula ſenatoria (Cic. Phil. XIII, 21. Senec. Nat. Qu. III, 15.) de iis, qui ſententiae aſſentientes aliquid adderent. Hinc Salluſtio Catil. 51. dicitur: addere ſententiae, vel in ſententiam. *rerum naturae*, i. Deo. Tiedemann II, 448.

3. *Beata — ſuae*] Eſt notiſſimum illud: ſequere naturam, i. honeſte vive. Cic. de finib. B. et M. II, 11. Inde Chryſippus: τὸ τέλος εἶναι ἀκολούθως τῇ Φύσει ζῆν· Cf. Lipſii Manuduction. ad philoſ. Stoic. II, 14. Tiedemann II. p. 522 ſqq. *ſana*, i. ſapiens. De Conſtant. Sap. XI, 1. *Deinde — curioſa.* Conſtantiam et in rebus adverſis et in vitiorum illecebris, *pulchritudinem*, i. integritatem ac probitatem intelligit. *patiens*, cf. De Conſtant. Sap. XIV, 2. *corporis — diligens.* ad ſui amorem ſpectat, quo Stoici principium ethices contineri prae ſe ferebant. Tiedemann II, 522 ſqq. *ſine admiratione.* Recte Lipſius laudat Horatianum illud Epp. I, 6, 1. Nil ad-

4 quam: uſura fortunae muneribus, non ſervitura. In-
telligis, etiam ſi non adiiciam, ſequi perpetuam tran-
quillitatem, libertatem, depulſis his, quae aut irri-
tant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, et pro
illis quae parva ac fragilia ſunt, et in ipſis flagitiis
noxia, ingens gaudium ſubit, inconcuſſum, et aequa-
bile: tum pax et concordia animi, et magnitudo cum
manſuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas eſt.

IV. Poteſt aliter quoque definiri bonum noſtrum,
id eſt, eâdem ſententiâ, non iisdem comprehendi
verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius
panditur, modo in anguſtum coarctatur, et aut in
cornua, ſinuatâ mediâ parte, curvatur, aut rectâ fron-
te explicatur: vis illi, utcunque ordinatus eſt, eadem
eſt, et voluntas pro iisdem partibus ſtandi: ita defi-
nitio ſummi boni aliâs diffundi poteſt et exporrigi,
aliâs colligi, et in ſe cogi. Idem utique erit, ſi di-
2 xero: Summum bonum eſt, animus fortuita deſpiciens,
virtute laetus; aut, invicta vis animi, perita rerum,
placi-

admirari. Addere debuiſſet Democritum ap. Stob. Serm. 3. (p. 78. Schow.), Heraclitum ap. Plutarch. de Poet. leg. c. 10. et ibid. Pythagoram. Hanc ἀθαυμαςίαν ſequutus quoque eſt Zeno, ſtoicae philoſ. auctor. Diog. Laert. VII, 123. Stobaeus Serm. 1. (p. 8. Schow.) de Pythagora. Noſter Ep. 45. Beatum eſſe, cui omne bonum in animo eſt, erectum, excelſum, mirabilia calcantem. Alio ſenſu miratio initium philoſophiae dicitur, de tirone philoſopho, apud Platon. Theaetet. II. p. 76. d. Bipont. Ariſtotel. Phyſic. I, 2.

4. *ſequi perpetuam tranquillitatem*] Ep. 92. Quid eſt beata vita? ſecuritas et perpetua tranquillitas. Quae deſcriptio, bene addit Lipſius, ab effectu eſt. *Omnis — feritas eſt.* Nam magnus homo et bonus eſt, a quo feritas abhorret. De Ira I, 16, 27. Horat. Epp. I, 1, 39. 40.

Cap. IV. Deſcriptio latior ſummi boni ex adiunctis.

1. *ſinuatâ*] In lunae creſcentis faciem: media parte reducta. Opponitur acies gibbera, vel flexa, quam ab Hannibale ad Cannas factam tradit Livius XXII, 47.

placida in actu, cum humanitate multâ, et conver-
ſantium curâ. Libet et ita definire, ut beatum dica-
mus hominem eum, cui nullum bonum malumque
ſit, niſi bonus malusque animus: honeſti cultor, vir-
tute contentus, quem nec extollant fortuita, nec fran-
gant: qui nullum maius bonum eo, quod ſibi ipſe 3
dare poteſt, noverit; cui vera voluptas erit, volupta-
tum contemtio. Licet, ſi evagari velis, idem in aliam
atque aliam faciem, ſalvâ et integrâ poteſtate, trans-
ferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere,
liberum animum, et erectum, et interritum ac ſtabi-
lem, extra metum, extra cupiditatem poſitum? cui
unum bonum honeſtas, unum malum turpitudo? Cetera 4
vilis turba rerum, nec detrahens quidquam beatae vitae,
nec adiiciens, ſine auctu ac detrimento ſummi boni
veniens ac recedens. Hunc ita fundatum neceſſe eſt,
velit nolit, ſequatur hilaritas continua, et laetitia alta
atque ex alto veniens, ut quae ſuis gaudeat, nec
maiora domeſticis cupiat. Quidni iſta penſet bene
cum minutis, et frivolis, et non perſeverantibus cor-
puſculi

2. *converſantium*] quia ſapiens eſt in commune bonus, ut poeta, et ut noſter de Clem. I, 3, 2. homo, ſociale animal, communi bono genitus. Lipſius. Hanc definitionem prorſus Stoicam eſſe conſtat, vel ex Horatio III Odd. 29. Gatak. ad Antonin. p. 271.

3. *qui — noverit*] eandem cum Stoicis ſententiam amplexi ſunt Romani (cf. I. Fr. Gronov. ad Liv. V, 26. fin.) occaſiones et eventa fortunae, conſulta praeclara et facta ſibi adſignantes. *poteſtate*, ſignificatione. *Quid enim prohibet — poſitum?* Lipſius laudat Cic. Diſputatt. Tuſc. V, 14. volumus eum, qui beatus ſit, tutum eſſe, inexpugnabilem, ſeptum atque munitum; non ut parvo metu praeditus ſit, ſed ut nullo.

4. *Cetera turba rerum vilis* eſt praeter eas, quae honeſtae et turpes ſunt. *ut quae — cupiat*, i. quoniam virtute, quam ſibi ipſa dedit, contenta eſt.

puſculi motibus? quo die infra voluptatem fuerit, et infra dolorem erit.

V. Vides autem, quam malam et noxiam ſervitutem ſerviturus ſit, quem voluptates doloresque, [a] incertiſſima dominia, impotentiſſimaque, alternis poſſidebunt. Ergo exeundum ad libertatem eſt. hanc non alia res tribuit, quam fortunae negligentia. Tum illud orietur inaeſtimabile bonum, quies mentis in tuto collocatae, et ſublimitas; expulſisque terroribus, ex cognitione veri gaudium grande et immotum, comitasque et diffuſio animi: quibus delectabitur non ut
2 bonis, ſed ut ex bono ſuo ortis. Quoniam liberaliter agere coepi, poteſt beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniam et ſaxa timore et triſtitiâ carent, nec minus pecudes: non ideo tamen quisquam felicia dixerit, quibus non eſt felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum et animalium redegit hebes na-
3 tura, et ignoratio ſui. Nihil intereſt inter hos, et illa: quoniam illis nulla ratio eſt, his prava, et malo ſuo atque in perverſum ſolers. Beatus enim nemo dici poteſt, extra [b] veritatem proiectus. beata ergo vita

Cap. V. a. *incertiſſima*. i. domini vacillantes, ſibi invicem cedentes: appoſitio eſt, tam ad dolorem, quam ad voluptatem pertinens. Sic bene calorem Lipſii refutavit Gronov. τὸ *Inertiſſima* enim locum non habet.
b. *veritatem*. noli emendare: *virtutem*; veritas enim eſt h. l. rectum certumque iudicium.

Cap. V. Beata vita in ſana ratione et virtute, non in voluptate poſita eſt.

1. *incertiſſima dominia*] i. domini, quibus nulla fides haberi poteſt, nec ſibi conſtantibus. Vox dominium h. l. dominum ſignificat more Graecorum, abſtractum ſaepe pro concreto adhibentium, e. c. σῶμα, χρῆμα, παίδευμα (alumnus. Valken. Diatribe p. 241.), θρέμμα filius (Sophocl. Philoct. 243.) etc. *diffuſio animi*, i. laetitia, ſerenitas: διάχυσις ψυχῆς.

2. *pecudes*] quatenus timoris et triſtitiae ſibi non conſciae ſunt; ob ignorationem ſui.

vita eſt, in recto certoque iudicio ſtabilita, et immutabilis. Tunc enim pura mens eſt, et ſoluta omnibus malis, quum non tantum lacerationes, ſed etiam
vellicationes effugerit: ſtatura ſemper ubi conſtitit, 4
ac ſedem ſuam, etiam iratâ et infeſtante fortunâ, vindicatura. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circumfundatur undique, per omnes vias influat, animumque blandimentis ſuis leniat, aliaque ex aliis admoveat, quibus totos parteſque noſtri ſollicitet: quis mortalium, cui ullum ſupereſt hominis veſtigium, per diem noctemque titillari velit, deſerto animo, corpori operam dare?

VI. „Sed et animus quoque," inquit, „voluptates habebit ſuas." Habeat ſane, cedatque luxuriae et voluptatum arbiter, impleat ſe omnibus iis, quae oblectare ſenſus ſolent: deinde praeterita reſpiciat, et exoletarum voluptatum memor exſultet prioribus, futurisque iam immineat, ac ſpes ordinet ſuas, et dum cor-



3. *illis*] pecoribus et animalibus. *extra veritatem proiectus*, qui rationis recta et ſincera vi praetermiſſa libidinibus ſervit unice. Veritas autem hic opponitur rationi pravae et perverſae. Cf. Erneſti Clav. Cic. ſub hac voce. *lacerationes* corporis, *ſed etiam vellicationes* animi: cf. de Ira III, 43, 5. qui locus noſtrum explicat: *effugerit*, contemnendo.

4. *etiam iratâ — vindicatura*] cf. Horat. Odd. III, 29, 53. Seneca de Conſtant. Sapient. VIII, 3. *Nam — dare?* Haec e Cic. de finib. B. et M. II, 34. §. 114. repetita ſunt.

Cap. VI. Quum vita beata iudicio recto contineatur, virtus cum voluptate copulari nequit. In Epicurum haec dicta eſſe, quilibet animadvertet. Qui quum in voluptate ſummum bonum poſuiſſet, a Stoicis, voluptatem etiam in animo vitioſam rem putantibus, repulſus eſt. Cf. Cic. de finibus B. et M. lib. II. tot., inprimis inde a cap. 14., ubi iam Chryſippum idem molitum eſſe videmus, quod nunc noſter quoque adgreditur.

1. *inquit*] adverſarius aliquis ex Epicureis. *cedatque*, voluptatibus. *exoletarum*, turpium corporis.

corpus in praeſenti ſaginâ iacet, cogitationes ad futura praemittat! hoc mihi videtur miſerior, quoniam
2 mala pro bonis legere, dementia eſt. Nec ſine ſanitate quisquam beatus eſt: nec ſanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus eſt ergo iudicii rectus: beatus eſt praeſentibus, qualiacunque ſunt. contentus, amicusque rebus ſuis: beatus is, cui omnem habitum rerum ſuarum ratio commendat. Vident et illi, qui ſummum bonum voluptatem dixerunt, quam turpi illud loco poſuerint. Itaque negant poſſe voluptatem a virtute diduci, et aiunt, nec honeſte quemquam vivere, ut non iucunde vivat; nec iucunde, ut non
3 honeſte quoque. Non video, quomodo iſta [a]diverſa in eandem copulam coniiciantur. Quid eſt, oro vos, cur ſeparari voluptas a virtute non poſſit? videlicet, quod omne boni ex virtute principium eſt. ex huius radicibus etiam ea, quae vos et amatis et expetitis, oriuntur. Sed ſi iſta indiſcreta eſſent, non videremus quaedam iucunda, ſed non honeſta: quaedam vero honeſtiſſima, ſed aſpera, et per dolores exigenda.

VII. Adiice nunc, quod voluptas etiam ad vitam turpiſſimam venit: at virtus malam vitam non admittit: et infelices quidam non ſine voluptate, immo ob ipſam voluptatem ſunt: quod non eveniret, ſi virtuti ſe

Cap. VI. a. *diverſa.* Recte abiecit Gronov. *τo̓ tam*, ante: *diverſa*, quippe in nullis codd. et edd., niſi in una romana, inventum.

2. *iudicii rectus*] i. recto certoque iudicio ſtabilitus (V, 3.). Haec forma locutionis e poetis petita eſt, apud quos integer vitae ſimiliaque occurrunt ad Graecorum normam compoſita. Primum erat recto iudicio, recti iudicii. *Vident — quoque.* Cic. de Finib. II, 22. At negat Epicurus (hoc enim veſtrum lumen eſt), quemquam, qui honeſte non vivat, iucunde poſſe vivere. *ut non iucunde vivat*, i. niſi iuc. v.

Cap. XII. Nec cum mala vita, ad quam tamen voluptas etiam venit, coniungi poteſt virtus.

ſe voluptas immiſcuiſſet, quâ virtus ſaepe caret, nun-
quam indiget. Quid diſſimilia, immo diverſa compo-
nitis? Altum quiddam eſt virtus, excelſum, regale,
invictum, infatigabile: voluptas humile, ſervile, im-
becillum, caducum, cuius ſtatio ac domicilium for-
nices et popinae ſunt. Virtutem in templo invenies, 2
in foro, in curia, pro muris ſtantem, pulverulen-
tam, coloratam, calloſas habentem manus: volupta-
tem latitantem ſaepius, ac tenebras captantem; circa
balnea ac ſudatoria, ac loca aedilem metuentia; mol-
lem, enervem, mero atque unguento madentem, pal-
lidam aut fucatam, et medicamentis pollutam. Sum- 3
mum bonum immortale eſt, neſcit exire: nec ſatie-
tatem habet, nec poenitentiam. nunquam enim recta
mens vertitur: nec ſibi odio eſt, nec quidquam [a] mu-
tavit, quia ſemper ſecuta eſt optima. at voluptas
tunc, quum maxime delectat, exſtinguitur. Nec mul-
tum loci habet. itaque cito implet: et taedio eſt, et
poſt primum impetum marcet. Nec id unquam cer-



Cap. VII. a. *mutavit, quia ſemper ſecuta eſt optima.* Sic edd. priſcae et unus Palat.; nec Grutero nec Gronovio improbantibus. Antea: *nec quidquam mutavit optima.* i. quum ipſa optima ſit, nihil mutavit. Gronov. tamen fuiſſe ſuſpicatur: *nec quidquam mutavit a primo.* cf. de Brevit. Vit. VIII. e. Vulgatae lectioni acquieſcere lubet.

1. *cuius ſtatio — ſunt*] *fornices*, in quibus meretrices proſtabant et *popinae*, ubi vina et cibaria vendebantur. Homines e plebe eas frequentabant libidinum, aleâ ludendi cauſa. Martial. V. epigr. ult. XIV, 1. Quum politia publica Romae curae Aedilium demandata erat, et fornices, popinae, balnea publica, ſudatoria ad eorum munera ſpectabant. Tacit. Annal. II, 85. ib. Lipſius.

2. *coloratam*] propter laborem, ideoque valetudine proſpera utentem, robuſtam. De Conſtant. Sap. XIII, 2. *medicamentis*, lenociniis et ſmegmatibus ſ. aquis artificioſe compoſitis, et globulis e ſapone confectis ad pulchritudinem vel conſervandam vel augendam. Cf. Conſolat. ad Helviam XVI, 4. Ovid. Medicam. Faciei 51. Iuvenal. VI, 460.

tum eſt, cuius in motu natura eſt. ita ne poteſt quidem ulla eius eſſe ſubſtantia, quod venit tranſitu celerrime, in ipſo uſu ſui periturum. Eo enim pervenit, ubi deſinat: et dum incipit, ſpectat ad finem.

VIII. Quid, quod tam bonis, quam malis, voluptas ineſt? nec minus turpes dedecus ſuum, quam honeſtos egregia delectant. Ideoque praeceperunt veteres, optimam ſequi vitam, non iucundiſſimam: ut rectae ac bonae voluntatis non dux, ſed comes voluptas ſit. Naturâ enim duce utendum eſt: hanc ratio obſervat, hanc conſulit. Idem eſt ergo beate vivere, et ſecundum naturam. Hoc quid ſit, iam aperiam.
2 Si corporis dotes, et apta naturae, conſervabimus diligenter et impavide, tanquam in diem data et fugacia; ſi non ſubierimus eorum ſervitutem, nec nos aliena poſſederint; ſi corpori grata et adventitia eo nobis loco fuerint, quo ſunt in caſtris auxilia, et armaturae leves. Serviant iſta, non imperent: ita demum utilia ſunt menti. Incorruptus vir ſit externis, et inſuperabilis, miratorque tantum ſui: fidens animi, atque in utrumque paratus, artifex vitae. Fiducia eius non ſine ſcientia ſit, ſcientia non ſine conſtantia: maneant illi ſemel placita, nec ulla in decre-
3 tis eius litura ſit. Intelligitur, etiamſi non adiecero, com-

Cap. VIII. Docet idem eſſe, beate vivere et ſecundum naturam: ſola ratione dominante.

1. *Ideoque — iucundiſſimam*] cf. Gatak. ad Antonin. p. 106, 52. ubi et noſtri loci memor fuit.

2. *apta naturae*] quae ad vitam humanam degendam bene comparata ſunt, e. c. voluptates, externa. Opponuntur menti, ut ſeqq. docent. *auxilia*, copiae a regibus ad ſuppetias ferendas ſubmiſſae Romanis. *armaturae leves*, velites, funditores, ſagittarii. cf. Naſt *röm. Kriegsalterthümer*, p. 84 ſq. *in utrumque*, ad ſecundas adverſasque res: ſive, ut Lipſius ait, mori aut vivere. *artifex v.*, qui formare ſibi vitam poſſit et omnem ſuavem

compoſitum ordinatumque fore talem virum, et in
his quae aget cum comitate, magnificum. Erit vera
ratio ſenſibus inſita, et capiens inde principia: nec
enim habet aliud unde conetur, aut unde ad verum
impetum capiat, et in ſe revertatur. Nam mundus
quoque cuncta complectens, rectorque univerſi Deus,
in exteriora quidem tendit, ſed tamen in totum un-
dique in ſe redit. Idem noſtra mens faciat: quum 4
ſecuta ſenſus ſuos, per illos ſe ad externa porrexerit;
et illorum et ſui potens ſit, et (ut ita dicam) devin-
ciat ſummum bonum. Hoc modo una efficietur vis
ac poteſtas, concors ſibi: et ratio illa certa naſcetur,
non diffidens nec haeſitans in opinionibus compre-
henſionibusque, nec in ſua perſuaſione. Quae quum
ſe diſpoſuit, et partibus ſuis conſenſit, et (ut ita di-
cam) concinuit, ſummum bonum tetigit. Nihil enim 5
pravi, nihil lubrici ſupereſt: nihil in quo arietet, aut
labet. Omnia faciet ex imperio ſuo, nihilque ino-
pinatum accidet: ſed quidquid aget, in bonum exibit,
facile et parate, et ſine tergiverſatione agentis. Nam
pigritia et haeſitatio pugnam et inconſtantiam oſten-



vem reddere. *litura*, nihil deleat aut mutet: ſecundum Periandri, unius e ſeptem ſapientibus, dictum: *πράττε ἀμεταμέλητα* (ap. Stob. Serm. 3. p. 78. Schow.).

3. *Erit vera ratio — revertatur*] Senſus quoque ſerviant rationi, *τῷ ἡγεμονικῷ*, cui viſa (*Φαντασίας*) ſuppeditent, quibus rite conceptis ad verum explorandum pergit (impetum capit) et hoc bono ſecum fruitur. *Nam mundus — redit*. Mundus et deus Stoicis unum idemque eſſe conſtat. Penetrare quidem, dicebant, hunc mundum ſ. deum omnia (in exteriora tendere) et omnibus corporibus naturam formamque dare; ſed rationalem dei partem, *τὸ ἡγεμονικὸν*, ſuam ſedem habere ſeparatam, eamque ſummam et igneam in mundo, ad quam revertatur. Cf. Tiedemann II. p. 470. 478 ſq.

5. *Omnia faciet* etc.] Sapientem depingit, cui omnia ſint ſubiecta: qui ſolus rex ſit. Cic. Paradox. II. V ſqq.

dit. Quare audacter licet profitearis, ſummum bonum eſſe animi concordiam. Virtutes enim ibi eſſe debebunt, ubi conſenſus atque unitas erit: diſſident vitia.

IX. „Sed tu quoque," inquit, „virtutem non ob aliud colis, quam quia aliquam ex illa ſperas voluptatem." Primum, non, ſi voluptatem praeſtatura virtus eſt, ideo propter hanc petitur. non enim hanc praeſtat, ſed et hanc: nec huic laborat, ſed labor eius, quamvis aliud petat, hoc quoque aſſequetur. Sicut in arvo, quod ſegiti proſciſſum eſt, aliqui flores internaſcuntur, non tamen huic herbulae, quamvis de-
2 lectet oculos, tantum operis inſumtum eſt: aliud fuit ſerenti propoſitum, hoc ſupervenit: ſic et voluptas non eſt merces, nec cauſa virtutis, ſed acceſſio: nec quia delectat, placet; ſed quia placet, delectat. Summum bonum in ipſo iudicio eſt, et habitu optimae mentis: quae quum [a] ſuum ambitum implevit, et finibus

Cap. IX. a. *ſuum ambitum.* Eſt coniectura Lipſii haud dubie praeferenda ſcripturae codd. *ſinum*, quae et ap. Eraſm. eſt, ſenſu et ſermone impedito. Quum *ſuum* et *habitum* codices praeberent, inde fecit Lipſ: *ſuum ambitum*, bono certe ſenſu. Lipſius laudat Manuduction. ſuam III, 3.

*Quare audacter — concordiam.* Eodem ſpectat illud Socratis ap. Stob. I. (p. 9. Schow.). Τοῦ σοφοῦ στόματος ἀνοιχθέντος, καθάπερ ἱεροῦ, τὰ τῆς ψυχῆς καταβλέπεται ὥσπερ ἀγάλματα. Magis convenit Plato ap. Ariſtotel. in Stobaei florilegio Serm. 1. (p. 7. Schow.), qui διάθεσιν ψυχῆς συμφωνοῦσαν κατὰ πάντα μέρη commendat.

Cap. IX. Virtus non propter voluptatem petitur, ſed propter ſe ipſam.

1. *non enim hanc praeſtat*] ſolam. *proſciſſum*, aratro.

2. *nec quia delectat*] non eam ob cauſam nobis probatur, quoniam delectationem ex ea percipimus, ſed quoniam virtuti probatur, eâ delectamur. Voluptas neque bonum, neque malum, ſed in adiaphoris eſt Stoicis, et ſervit

bus ſe ſuis cinxit, conſummatum eſt ſummum bonum,
nec quidquam amplius deſiderat. Nihil enim extra to-
tum eſt: non magis quam ultra finem. Itaque erras,
quum interrogas, quid ſit illud propter quod virtutem
petam? quaeris enim aliquid ſupra ſummum. Inter- 3
rogas, quid petam ex virtute? ipſam. nihil enim ha-
bet melius, ipſa pretium ſui. An hoc parum magnum
eſt? Quum tibi dicam, ſummum bonum eſt infragi-
lis animi rigor et providentia, et ſubtilitas, et ſani-
tas, et libertas, et concordia, et decor: aliquid et-
iamnunc exigis maius, ad quod iſta referantur? Quid
mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quaero,
non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior eſt.

X. „Diſſimulas," inquit, „quid a me dicatur: ego enim nego quemquam poſſe iucunde vivere, niſi ſimul et honeſte vivat: quod non poteſt mutis contingere animalibus, nec bonum ſuum cibo metientibus. Clare, inquam, ac palam teſtor; hanc vitam, quam ego iucundam voco, non ſine adiecta virtute contingere." At quis ignorat, pleniſſimos eſſe vo-



vit virtuti. *Nihil — finem.* Si quis illud habeat, nihil amplius deſiderari poteſt, quandoquidem omnes partes, quae expeti poſſunt, in toto iam apparent. Iam quum virtus propter virtutem expetitur, nulla cauſa altera patet, quae exploretur.

Cap. X. Pergit in diſcrimine, quod Epicureos et Stoicos de ſummo bono ſeparat, docendo. Voluptatem Epicureorum cum virtute in eandem copulam coniici poſſe, negat. Facile eſt ad intelligendum, magis contra porcos de grege Epicuri, quam contra ſinceros Epicuri diſcipulos hic diſputari. Epicurum enim et eius doctrinam ſcimus haec nunquam praecepiſſe. Conf. Bayle. Epicure. Not. (N). Haec tamen ſecta celebrior ſemper fuit, quam ceterorum. Lactant. Divin. Inſtit. III, 17. Senec. Ep. 79. cf. infra c. XII.

1. *Diſſimulas — contingere.*] Haec obiectio deſumta eſt ex epiſtola Epicuri ad Menoeceum (apud Diogen. Laert. X, 132.). *At quis — quos-*

luptatibus veſtris ſtultiſſimos quosque? et nequitiam
abundare iucundis, animumque ipſum non tantum ge-
2 nera voluptatis prava, ſed multa ſuggerere? In pri-
mis inſolentiam et nimiam aeſtimationem ſui, tumo-
remque elatum ſupra ceteros, et amorem rerum ſua-
rum caecum et improvidum: delicias fluentes, ex mi-
nimis ac puerilibus cauſis exſultationem; iam dicaci-
tatem, et ſuperbiam contumeliis gaudentem, deſi-
diam, diſſolutionemque ſegnis animi indormientis ſibi.
3 Haec omnia virtus diſcutit, et aurem pervellit, et
voluptates aeſtimat, antequam admittat: nec quas pro-
bavit, magni pendit (utique enim admittit), nec uſu
earum, ſed temperantiâ laeta eſt. temperantia autem
quum voluptates minuat, ſummi boni iniuria eſt. Tu
voluptatem complecteris: ego compeſco. tu voluptate
frueris: ègo utor. tu illam ſummum bonum putas:
ego nec bonum. tu omnia voluptatis cauſa facis: ego
nihil. Quum dico, me nihil voluptatis cauſa facere,
de illo loquor ſapiente, cui ſoli concedis voluptatem.

XI. Non voco autem ſapientem, ſuprà quem quid-
quam eſt, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus
quomodo reſiſtet labori, ac periculo, egeſtati, et tot
humanam vitam circumſtrepentibus minis? quomodo
conſpectum mortis, quomodo doloris feret? quomo-
do mundi fragores, et tantum acerrimorum hoſtium,
a tam molli adverſario victus? Quidquid voluptas ſua-
ſerit, faciet. Age, non vides quam multa ſuaſura
ſit?

— *quosque?* Epicurei falſiſſimo iudicio utentes, ideoque virtute non adiecta, quae ſine recto iudicio eſſe nequit, iucunde quidem, ſed non honeſte vivunt. *nequitiam*, turpem et inhoneſtam vivendi rationem.

2. *indormientis ſibi*] uni ſibi vacantis, publica et aliena ſpernentis. Lipſius.

3. *aurem pervellit*] admonendo cogitare ſerio iubet. L.

Cap. XI. Continuatio.

1. *quomodo mundi fragores?*] tonitrua, terrae mo-

tus

ſit? „Nihil,“ inquis, „poterit ſuadere turpiter, quia adiuncta virtuti eſt.“ Non tu vides iterum, quale ſit ſummum bonum, cui cuſtode opus eſt, ut bonum ſit? Virtus autem quomodo voluptatem reget, quam ſe- 2
quitur, quum ſequi parentis ſit, regere imperantis? a tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem virtutis apud vos officium, voluptates praeguſtare! Sed videbimus, an apud quos tam contumelioſe tractata virtus eſt, adhuc virtus ſit: quae habere nomen ſuum non poteſt, ſi loco ceſſit. interim de quo agitur, multos oſtendam voluptatibus obſeſſos, in quos fortuna omnia munera ſua effudit, quos fatearis neceſſe eſt malos. Adſpice Nomentanum et Apicium, terrarum 3
ac maris (ut iſti vocant) bona conquirentes, et ſuper menſam recognoſcentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdem [1] e ſuggeſtu roſae exſpectantes popinam ſuam, aures vocum ſono, ſpectaculis oculos, ſaporibus palatum ſuum delectantes. Mollibus lenibus-

Cap. XI. 1. *e ſuggeſtu roſae*, cui nempe incumbebant. Eſt I. F. Gronovii coniectura, quam ceteris hariolationibus

tus etc. *adverſario*, voluptate.

2. Simili argumentatione uſus eſt noſter in refutando Ariſtotelis dogmate de Ira. Vid. de Ira I, 9. *voluptates praeguſtare!* Lipſius bene laudat Cleanthis imaginem ap. Cic. de finib. II, 21. §. 69. Cleanthes — iubebat eos, qui audiebant, ſecum ipſos cogitare pictam in tabula voluptatem — in ſolio ſedentem: praeſto eſſe virtutes, ut ancillulas, quae nihil aliud agerent — niſi ut voluptati miniſtrarent, et eam tantum ad aurem admonerent, ut caveret, nequid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quidquam, e quo oriretur aliquis dolor. Nos quidem virtutes ſic natae ſumus, ut tibi ſerviremus: aliud negotii nihil habemus.

3. *Nomentanum*] gulonem, coaevum Apicii. Cf. ad Conſolat. ad Helv. 10, 2. Horat. I. Sat. 8, 11. *et ſuper menſam — animalia.* Conſol. ad Helv. 9, 9 ſqq. *aures vocum — delectantes*, ſymphonias, ſaltationes et mimos ad

buſque fomentis totum laceſſitur eorum corpus: et ne nares interim ceſſent, odoribus variis inficitur locus ipſe, in quo luxuriae parentatur. Hos eſſe in voluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.

XII. „Male," inquit, „illis erit: quia multa interveniunt, quae perturbant animum, et opiniones inter ſe contrariae mentem inquietabunt." Quod ita eſſe concedo. ſed nihilominus illi ipſi ſtulti, et inaequales et ſub ictu poenitentiae poſiti, magnas percipiunt voluptates: ut fatendum ſit, tam longe tum illos ab omni

praeſerendam duxi, ut haud improbabilem, doctam et elegantem, quamquam locum nondum perſanatum puto. Codd. praebent: eosdem *eſucceſſores e.* alii: *e. eſuros e.* alii: *eſuccenſuros e.* alii: *e ſucceſſuros e.* ſ. *eſu teſſuros*, *e ſui cenſuros. Lipſius* hinc ſecerat: *eſu cenſores ſpectantes. Gronovius* egregie docuit, Veteres in roſa cubuiſſe, locis allatis pluribus, e. c. Cic. V. in Verrem, II. Fin. II, 20. Senec. ep. 38. II, de Ira 25, 3. Caſaubon. ad Athen. IV, 2. Exemplis tamen non adſtruxit, ſuggeſtum roſae eſſe torum, pulvillis, roſa fartis, ſtratum. Quo factum eſt, ut *Trillerus* hanc Gronovii emendationem improbaret (Obſſ. critt. p. 220 ſqq.) aliâ propoſitâ: *V. h. e. e coccèis* vel *coccinis toris e.*, ubi docet, Salmaſio duce (ad Ael. Lamprid. Alexandr. Sever. c. 42. p. 987. Exercitt. Plin. p. 194. etc.) cocceum, coccinum, et coccineum promiſcue dici ſolere; deinde epulones in toris coccinis ſ. conchyliatis diſcubuiſſe (Intpp. ad Petron. 38. Burm.) tandem *c* et *s* in antiquis libris ſaepe confundi (Paſſerat. de literarum mutatione, p. 33. 142.). Equidem Gronovii iudicium ſequor, donec meliora codd. me docuerint.

ad menſas adhibuiſſe veteres, ſatis conſtat. Mos Graecis et Romanis communis fuit. Cf. III, de Ira 35, 2. Petron. 35. 36. Xenophon. Sympoſ. c. 2. Modeſtiores tamen et doctiores vel confabulati ſunt, vel ſervis, qui inter coenandum dominis praelegerent, anagnoſtis (acroamatibus), uſi ſunt. Corn. Nepos in vit. Attici 13, 14. Sueton. Aug. 78. ***fomentis***, pulvillis. ***laceſſitur***, movetur, titillatur. De hoc verbo cf. Heyne ad Virgil. Aen. X, 9. ***ceſſent*** a voluptate. ***parentatur:*** videntur enim ſepulchrales epulae, quia velut mortui efferuntur. Ep. 12. fin. 122. init.

Cap. XII. Non ſunt veri Epicurei, qui voluptatem ſolam ſequantur.

omni moleſtia abeſſe, quam a bona mente: et (quod
pleriſque contingit) hilarem inſaniam inſanire, ac per
riſum furere. At contra, ſapientium remiſſae volu- 2
ptates et modeſtae, ac paene languidae ſunt, com-
preſſaeque, et vix notabiles: ut quae neque arceſſitae
veniant, nec quamvis per ſe acceſſerint, in honore
ſint, neque ullo gaudio percipientium exceptae. Mi-
ſcent enim illas, et interponunt vitae, ut ludum io-
cumque inter ſeria. Deſinant ergo inconvenientia iun-
gere, et virtuti voluptatem implicare, per quod vi-
tium peſſimis quibusque adulantur. Ille effuſus in vo- 3
luptates, [a] reptabundus ſemper atque ebrius, quia ſcit
ſe cum voluptate vivere, credit et cum virtute: audit
enim voluptatem virtute ſeparari non poſſe: deinde
vitiis ſuis ſapientiam inſcribit, et abſcondenda profite-
tur. Ita non ab Epicuro impulſi luxuriantur, ſed vi-
tiis dediti luxuriam ſuam in philoſophiae ſinu abſcon-
dunt, et eo concurrunt, ubi audiunt laudari volupta-
tem. Nec aeſtimatur voluptas illa Epicuri, (ita enim 4
mehercules ſentio) quum ſobria et ſicca ſit: ſed ad
nomen ipſum advolant, quaerentes libidinibus ſuis pa-
trocinium aliquod ac velamentum. Itaque quod unum
habebant in malis bonum, perdunt, peccandi vere-
cundiam. Laudant enim ea quibus erubeſcebant, et vi-
tio gloriantur: ideoque ne reſurgere quidem adoleſcen-
tiae licet, quum honeſtus turpi deſidiae titulus acceſſit.

XIII. Hoc

Cap. XII. a. *reptabundus.* Pinciani coniectura eſt, a Gronovio recte probata. Codd. omnes: *raptabundus*, nullo ſenſu. Gronov. tamen cum Rubenio coniecit: *lapſabundus.* Sed vulgata bene habet. *Reptare* aptum vocab. eſt, Gronov. docente, de iis, qui, luxu et libidine ſoluti, morbum inceſſu fatentur: vix incedunt, reptant varius, inprimis ebrii.

1. *inaequales*] ſibi parum conſtantes; mox triſtes, mox laeti. *bona mente*, virtute.

2. *Deſinant ergo*] illi voluptarii homines, qui Epicuri praecepta exercere ſe prae ſe ferunt.

XIII. Hoc eſt, cur iſta voluptatis laudatio perni-
cioſa ſit, quia honeſta praecepta intra latent: quod
corrumpit, apparet. In eâ quidem ipſe ſententiâ ſum,
(invitis hoc noſtris popularibus dicam) ſancta Epicu-
rum et recta praecipere, et, ſi propius acceſſeris,
triſtia: voluptas enim illa ad parvum et exile revo-
catur: et quam nos virtuti legem dicimus, eam ille
2 dicit voluptati. Iubet illam parêre naturae, parum eſt
autem luxuriae, quod naturae ſatis eſt. Quid ergo
eſt? ille quisquis deſidioſum otium, et gulae ac libi-
dinis vices felicitatem vocat, bonum malae rei quae-
rit auctorem: et dum illo venit, blando nomine in-
ductus, ſequitur voluptatem, non quam audit, ſed
quam attulit: et vitia ſua quum coepit putare ſimilia
praeceptis, indulget illis, non timide nec obſcure:
luxuriatur etiam inoperto capite. Itaque non dico,
quod plerique noſtrorum, ſectam Epicuri flagitiorum
magiſtram eſſe: ſed illud dico, male audit, infamis
3 eſt: et immerito. Hoc ſcire quis poteſt, niſi interius
admiſſus? frons ipſa dat locum fabulae, et ad ma-
lam ſpem invitat. Hoc tale eſt, quale vir fortis ſto-
lam

Cap. XIII. Epicurus contra et ſancta et recta praecepit. Senecam videmus h. l. Ep. 33. et alias Epicuro favere, et a conviciis, quibus laceſſitus eſt a Stoicis Cicerone al., eum defendere. Magno ſucceſſu hoc Petr. Gaſſendi primum in recentioribus feciſſe conſtat, in libro de vita et moribus Epicuri. Vide P. Bayle, et Tiedemann II. p. 366 ſqq.

1. *intra latent*] oppoſitum eſt: apparet. Latet eos vera voluptatis poteſtas abſtruſior, vulgari ſignificatione captos et contentos. *popularibus*, i. Stoicis. Qui enim eiusdem ſunt populi, factionis, ſectae, ii populares vocantur (Salluſt. Catil. 22. 24.) i. ſocii.

2. *Iubet — naturae*] Et Epicurus et eius coaevus Zeno eandem legem: ſequere naturam, dixere. Ep. 4. fin. *bonum — auctorem*, prae ſe ferendo Epicureum. *blando nomine*, voluptatis. *audit*, ſenſu Epicuri. *inoperto capite*, nam qui pudebant, caput fere operiebant.

**lam indutus. Conſtante tibi pudicitia [a] veritas ſalva eſt: nulli corpus tuum patientiae vacat, ſed in manu tympanum eſt. Titulus itaque honeſtus eligatur, et inſcriptio ipſa excitans animum [b] ad ea repellenda, quae ſtatim enervant, quum venerint, vitia. Quisquis 4**
**ad virtutem acceſſit, dedit generoſae indolis ſpem. qui voluptatem ſequitur, videtur enervis, fractus, degenerans a viro, perventurus in turpia: niſi aliquis diſtinxerit illi voluptates, ut ſciat, quae ex iis intra naturale deſiderium ſiſtant, quae in praeceps ferantur, infinitaeque ſint, et quo magis implentur, eo magis inexplebiles. Agedum, virtus antecedat: tutum erit**

Cap. XIII. a. *veritas:* i. rectum iudicium (cf. c. V. b. ſupra.) ideoque firma atque ſincera vis tibi ut viro integro conſtat. Omnium MSS. ſcriptura eſt. Hinc Lipſ. fecerat: *v. ſ. eſto.* Gronov. em. *virilitas ſ. eſt.* ingenioſe. Mox: recte praefert Lipſius: *patientiae* interpretamento: *impudicitiae.* Patientes enim ſunt pathici.

b. *ad ea repellenda q. ſt. e., q. v. v.* Quum tria priora vocabula exſulant quinque Palat. codd., et poſteriora etiam variant, unum Palat. tert. ſequutus Gronov., duabus literis mutatis, effinxit: *et inſcriptio ipſa excitans animum, quae ſtatim enervet, quum venerint, vitia.* In cod. erat: *enervant. Inſcriptio,* ſ. *titulus* eſt virtus. At vulgata bonum et aptum ſenſum promit. Viri docti, qui hic interpolationem agnoſcunt, plurium teſtimonio codicum freti; non meminiſſe videntur, unum male deſcriptum codicem eundemque fontem eorum, quos contulerint, interpolationis ipſis fortaſſe ſuſpicionem ſuppeditaſſe.

3. *frons ipſa — invitat*] quoniam voluptas Epicuri ſummum bonum eſt. *ſtolam indutus*, i. muliebriter ind. Stola matronarum veſtis fuit (Horat. I. Sat. 2, 29.), ad talos demiſſa et inſtita, i. lembo lato ſubſuta, qua meretrices et libertinas abſtinere oportuit. De Hercule Omphalae ſerviente, qui tamen vir fortis manſit, cogitaſſe videri poteſt. *patientiae*, nequitiae, libidini. de Provid. 3, 11. *tympanum*, ut miles: inprimis erat inſigne Gallorum, ſacerdotum Cybeles (Virgil. Aen. IX, 619.): mollia tractas et effeminata. Huc ſpectat Arceſilai dictum, ideo pleroſque ad Epicuri ſectam, nullum vero Epicureum ad ceteras ſe conferre, quia ex viris quidem Galli fiunt, ex Gallis viri numquam. Diogen. Laert. IV, 43. *Titulus — repellenda*, dicit virtutem.

erit omne veſtigium. Voluptas nocet nimia: in virtute non eſt verendum, ne quid nimium ſit; quia in ipſa eſt modus. Non eſt bonum, quod magnitudine laborat ſua.

XIV. Rationabilem porro ſortiris naturam: quae melius res, quam ratio proponitur? et ſi placet illa iunctura, ſi hoc placet ad beatam vitam ire comitatu; virtus antecedat, comitetur voluptas, et circa corpus, ut umbra verſetur. Virtutem quidem [a] excellentiſſimam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis eſt. Prima virtus ſit, haec ferat ſigna: habebimus nihilominus voluptatem, ſed domiui eius et temperatores erimus. aliquid nos exo-
2 rabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia, utroque caruere. virtutem enim amittunt. ceterum non ipſi voluptatem, ſed ipſos voluptas habet: cuius aut inopiâ torquentur, aut copiâ ſtrangulantur, Miſeri, ſi deſeruntur ab illa: miſeriores, ſi obruuntur! ſicut deprehenſi [b] mari Syrtico, modo in ſicco relin-

Cap. XIV. a. *excellentiſſimam.* Antiqua lectio a codd. et priſcis edd. probata et a Gronov. recte reducta, uſu loquendi adſtructo. Antea Muretus e coni. dederat: *excelſiſſima.*
b. *mari Syrt.* ſumma Gronovii *ἀκρίβεια το' in* ante *mari* Codd. et priſcarum edd. iuſſu eiecit, quamquam et praepoſitio alibi invenitur.

4. *in virtute — modus*] Vides hic iuſtitiam et temperantiam (*σωφροσύνην καὶ ἐγκράτειαν*) ſcholae ſocraticae innui. *Non eſt — ſua*, de nimio virtutis rigore, qui humanis viribus maior eſt, intelligo. Locutio eſt liviana, bene Lipſio monente, praefat. Hiſtor. rom.

Cap. XIV. Virtuti et rationi imperantibus voluptas et ſenſus obedire debent.

1. *voluptati tradere ancillam*] Cf. ad XI, 2. locum e Cic. laudatum.

2. *principia*] manet in metaphora a militia petita: antea dixerat: *ferat ſigna*, i. prior ſit. Principia fuit praecipua caſtrorum pars et prior (Liv. VII, 12.), ubi imperatoris tribunal, deorum arae, imperatorum imagines et ſigna. Cf. Adams *röm. Alterthümer* II. p. 671. verſionis german. (Er-

relinquuntur, modo torrente undâ fluctuantur. Eve- 3
nit autem hoc nimiâ intemperantia, et amore caeco rei. nam mala pro bonis petenti, periculoſum eſt aſſequi. Vt feras cum labore periculoque venamur, et captarum quoque illarum ſollicita poſſeſſio eſt: ſaepe enim laniant dominos: ita habentes magnas voluptates in magnum malum evaſere, captaeque cepere. Quae quo plures maioresque ſunt, eo ille minor ac plurium ſervus eſt, quem felicem vulgus appellat.
Permanere libet in hac etiamnunc huius rei imagine. 4
quemadmodum qui beſtiarum cubilia indagat, et — *laqueo captare feras* magno aeſtimat, et — *magnos canibus circumdare ſaltus*, ut illarum veſtigia premat, potiora deſerit, multisque officiis renuntiat: ita qui ſectatur voluptatem, omnia poſtponit: et primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit: nec voluptates ſibi emit, ſed ſe voluptatibus vendit.

XV. Quid tamen, inquit, prohibet in unum virtutem voluptatemque confundi, et effici ſummum bonum, ut idem et honeſtum et iucundum ſit? Quia pars honeſti non poteſt eſſe, niſi honeſtum: nec ſummum bonum habebit ſinceritatem ſuam, ſi aliquid in ſe viderit diſſimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamvis bonum ſit, abſoluti tamen boni pars eſt: non magis quam laetitia et tran-

(Erlangae 1796.). *mari Syrtico:* circa Africam extremam duo ſinus (Syrtis maior et minor, vicinae Aegypto, unde epitheton ap. poetas et ad Ammonem transfertur, et ad accolas): ut ſors tulit altae, ait Salluſt. Iugurth. 78. aliâ in tempeſtate vadoſae. Nunc vocantur Golfo de Sidra et de Gabes.

4. *laqueo — feras:* et *magnos — ſaltus*, ſunt e Virgil. Georg. I, 139. 140. deſumti verſus. *pro ventre*, ut Nomentanus et Apicius, quos antea memoravit.

Cap. XV. Repetit, virtutem voluptatemque in unum cogi non poſſe: quippe ſibi contrarias.

tranquillitas, quamvis ex pulcherrimis cauſis naſcantur
2 Sunt enim iſta bona, ſed conſequentia ſummum bo-
num, non conſummantia. Qui vero voluptatis vir-
tutisque ſocietatem facit, et ne ex aequo quidem, fra-
gilitate alterius boni, quidquid in altero vigoris eſt,
hebetat, libertatemque illam ita demum, ſi nihil ſe
pretioſius novit, invictam, ſub iugum mittit. Nam
(quae maxima ſervitus eſt) incipit illi opus eſſe for-
tuna. ſequitur vita anxia, ſuſpicioſa, trepida, caſuum
3 pavens, ᵃ temporum ſuſpenſa momenta. Non das
virtuti fundamentum grave, immobile, ſed iubes il-
lam in loco volubili ſtare. Quid autem tam volubile
eſt, quam fortuitorum exſpectatio: et corporis, re-
rumque corpus afficientium varietas? Quomodo hic
poteſt Deo parêre, et quidquid evenit, bono animo
excipere, nec de fato queri, caſuum ſuorum benignus
interpres, ſi ad voluptatum dolorumque punctiuncu-
las concitatur? Sed nec patriae quidem bonus tutor
aut vindex eſt, nec amicorum propugnator, ſi ad vo-
4 luptates vergit. Illo ergo ſummum bonum eſcendat,
unde nullâ vi detrahatur: quo neque dolori, neque
ſpei, neque timori ſit aditus, nec ulli rei quae dete-
rius ſummi boni ius faciat. Eſcendere autem illo ſola
virtus

Cap. XV. a. *temporum ſuſpenſa momenta.* Codd. et Eraſmi lectio. *τo' que* poſt *temp.* a Mureto erat: Gronov. conieceerat — *momento*, ut alluſio ad momentum librae eſſet apertior. Alii codd. ap. Grut. addunt: *ſunt*, quo Eraſmo praeeunte carebimus, intellecto: *ſequuntur.*

1. *confundi*] i. coniungi, bono ſenſu. v. Erneſti Clav. Cic. *Gaudium, laetitia, tranquillitas*, a Stoicis diſtinguuntur: ac primum virtus ſine iis eſſe poteſt, quae ſine virtute in ſapiente cogitari non poſſunt: deinde *gaudium* tantum ſapientis eſt (ἡ χαρὰ), *laetitia* ſine ratione animi elatio: *tranquillitas* gaudio ſubiecta eſt. cf. ad II, de Ira VI. ibiq. laud.

2. *libertatemque — invictam*] quatenus praeit virtus, comitante ſed ſerviente voluptate, quae gaudio, libertatique opponitur apud Stoicos.

virtus poteſt. illius gradu clivus iſte frangendus eſt:
illa fortiter ſtabit, et quidqnid evenerit, feret: non
patiens tantum, ſed etiam volens: omnemque tem-
porum difficultatem ſciet legem eſſe naturae. Et ut 5
bonus miles feret vulnera, enumerabit cicatrices, et
transverberatus telis, moriens amabit enm, pro quo
cadet, imperatorem: habebit in animo illud vetus
praeceptum: Deum ſequere. Quisquis autem queri-
tur, et plorat, et gemit: imperata facere vi cogi-
tur, et invitus rapitur ad iuſſa nihilominus. Quae
autem dementia eſt, potius trahi quam ſequi? tam 6
mehercule, quam ſtultitia et ignorantia conditionis
ſuae, dolere, quod aliquid tibi incidit durius, aut
mirari, aut indigne ferre ea, quae tam bonis acci-
dunt quam malis: morbos dico, funera, debilitates,
et cetera ex transverſo in vitam humanam incnrrentia.
Quidquid ex nniverſi conſtitutione patiendum eſt, [b]ma-
gno niſu eripiatur animo. ad hoc ſacramentum adacti
ſumus, ferre mortalia: nec perturbari his, qnae vi-
tare noſtrae poteſtatis non eſt. In regno nati ſumus:
Deo parêre libertas eſt.

XVI. Ergo in virtute poſita eſt vera felicitas. Quid haec tibi ſuadebit? ne quid aut bonum, aut malum exiſtimes, quod nec virtute, nec malitiâ contingat.



b. *magno niſu eripiatur animo.* Librorum lectio et Eraſmi: praeterquam quod alii *viſu* habent: i. magna ἐνέργειᾳ vel ut occupetur ab animo, in anteceſſum arripiatur. Bono et apto ſenſu. Lipſio tamen placuit facere: *magno nobis excipiat animo.*

4. *illius gradu — eſt*] i. ſuperandus eſt vi. Eſt poetica locutio: e. c. Sil. Ital. VIII, 555. Lucan. VIII, 374.

5. *habebit — deum ſequere*] Soſiades tribuit uni e ſeptem ſapientibus: ἕπου θεῷ, ap. Stobaeum Floril. Serm. III. (p. 97. Schow.) Boethius Pythagorae de Conſolat. Proſa 4.

Cap. XVI. Virtus ad beate vivendum ſola ſufficit, quin ſuperfluit.

deinde, ut ſis immobilis et contra malum ex bono,
ut, quâ fas eſt, Deum effingas. Quid tibi pro hac
expeditione promittitur? ingentia et aequa divinis.
Nihil cogeris: nullo indigebis: liber eris, tutus, inde-
mnis: nihil fruſtra tentabis, nihil prohibeberis. Omnia
tibi ex ſententia cedent: nihil adverſum accidet, ni-
2 hil contra opinionem ac voluntatem. Quid ergo?
[a] virtus ad vivendum beate ſufficit? perfecta illa et di-
vina quidni ſufficiat? immo ſuperfluit. Quid enim
deeſſe poteſt extra deſiderium omnium poſito? quid
extrinſecus opus eſt ei, qui omnia ſua in ſe collegit?
Sed ei qui ad virtutem tendit, etiamſi multum pro-
ceſſit, opus eſt tamen aliquâ fortunae indulgentiâ,
adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum ex-
ſolvit, et omne vinculum mortale. Quid ergo inter-
eſt? quod alii alligati ſunt, alii adſtricti, alii diſtri-
cti quoque. Hic qui ad ſuperiora progreſſus eſt, et
ſe altius extulit, laxam catenam trahit, nondum liber,
iam tamen pro libero.

XVII. Si quis itaque ex iſtis qui philoſophiam
conlatrant, quod ſolent, dixerit: „Quare ergo tu for-
tius loqueris quam vivis? Quare ſuperiori verba ſum-
mittis;

Cap. XVI. a. *virtus ad vivendum beate ſufficit? perfecta illa et divina quidni ſufficiat?* Lipſii diſtinctionem excepi. Antea: *virtus — divina? Quidni* etc.

1. *ut, quâ fas — effingas*] Stoico dignum! vide e. c. de Conſtant. Sap. VIII, 2.

2. *Sed — mortale*] Haec vix ſtoica ſunt: fortuna quippe cenſebant Stoici aut manente aut recedente facile carere poſſe virum bonum: vid. ſupra XV, 2. *quod — quoque.* Recte monet Lipſius: primum (*alligati*) mollius vinculum, *adſtricti*, arctius, *diſtricti*, multiplex vinculum deſignare. *ad ſuperiora*, i. perfectam illam ac divinam virtutem paene aſſecutus eſt.

Cap. XVII. Obiectioni: ſi virtus ſola ad vivendum beate ſufficiat, cur plura requiris? reſpondetur.

1. *fortius*] principia rigidiora iubes, quam ſequeris. *ſuperiori — ſummittis*, *λόγων ὑπείκεις*, adularis.

mittis; et pecuniam neceſſarium tibi inſtrumentum exiſtimas, et damno moveris, et lacrimas, auditâ coniugis aut amici morte, demittis, et reſpicis famam, et malignis ſermonibus tangeris. Quare cultius rus 2
tibi eſt, quam naturalis uſus deſiderat? cur non ad praeſcriptum tuum coenas? cur tibi nitidior ſupellex eſt? cur apud te vinum aetate tuâ vetuſtius bibitur? cur autem [a]domus diſponitur? cur arbores praeter umbram nihil daturae conſeruntur? quare uxor tua locupletis domus cenſum auribus gerit? quare paedagogium pretioſâ veſte ſuccingitur? quare ars eſt apud te, miniſtrare; [b](nec temere, et ut libet, collocatur argentum, ſed perite ſervatur) et eſt aliquis ſcindendi



Cap. XVII. a, *domus*. Eraſmum ſequor. Lipſius tamen omiſit τὸ *domus*, ſuum aliosque codd. ſequutus. Retulit ad vinum, quod in apothecis ordine annorum diſponebatur. Noſtra lectio explicatur de Tranq. Animi 1, 5.

b. *(nec — ſervatur)*. Sic locum hunc diſtinxi, ſenſu poſcente. Explicative enim adiectum eſt. Antea deerant uncini. *Servatur* omnium codd. et Eraſmi lectio, et ea bona: i. cum cura haec res cuſtoditur, ne temere fiat collocatio. Sic bene fit oppoſitio, et Lipſii emendatione *ſtruitur*, Mureti *ſtrvitur*, et Ciacconi *feriatur* tuto ſuperſedebimus. Antea Mureti lectio vulgata erat.

2. *Quare — ſupellex eſt*] Huc ſpectat Suillii accuſatio (ap. Tacit. Ann. XIII, 42.) in Senecam; adde XIV, 53 ſqq. Dio Caſſ. LXI, 10. ubi omnia confirmantur, quae et hic Seneca de ſe pronuntiaſſe videtur. Sic interpretatur locum Lipſius: Quamquam et recte de alio divite exponas. *cur arbores — conſeruntur?* e. c. platanus, quae ideo *coelebs* ap. Horat. Od. II, 15, 4. ubi intpp. Lauri, platani, cupreſſi inprimis colebantur, quarum cura adeo ſervis, qui topiarii vocabantur, mandata erat. Plin. Epp. III, 19. *quare — gerit?* Iam Horatius hunc luxum matronarum traduxit. Epod. VIII, 14. Sat. II, 3, 241. Plin. Nat. Hiſt. IX, 35 ſ. 56. Senec. Benef. VII, 9. *Paedagogium*, illa pars domus, in qua ſervi erudiebantur. cf. ad de Tranquill. An. I, 5. Epiſt. 88. Plin. Epp. VII, 27. *ſuccingitur veſtis*, i. tunica, alte, ut opera perficere poſſent. *miniſtrare*, voc. propr. de ſervis, qui ad coenam apparebant. Cf. Petron. 31. Iuvenal. V, 56 ſqq.

3 obſonii magiſter? Adiice, ſi vis, cur trans mare poſſides? cur plura, quam noſti? turpiter aut tam negligens es, ut non noveris pauculos ſervos; aut tam luxurioſus, ut plures habeas, quam quorum notitiae memoria ſufficiat. Adiuvabo poſtmodum; convicia; et plura mihi quam putas, obiiciam: nunc hoc reſpondebo tibi. Non ſum ſapiens, et, ut malevo-
4 lentiam tuam paſcam, nec ero. Exigo itaque a me, non ut optimis par ſim, ſed ut malis melior. hoc mihi ſatis eſt, quotidie aliquid ex vitiis meis demere, et errores meos obiurgare. Non perveni ad ſanitatem, ne perveniam quidem: delinimenta magis quam remedia podagrae meae compono, contentus ſi rarius accedit, et ſi minus verminatur. Veſtris quidem pedibus comparatus, [c] debiles, curſor ſum.

XVIII. Haec non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium ſum: ſed pro illo, cui aliquid acti eſt. „Aliter," inquit, „loqueris: aliter vivis."
1 Hoc, [a] maligniſſima capita et optimo cuique inimiciſſima, Platoni obiectum eſt, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim iſti dicebant, non quemad-

c. *debiles*, allocutio eſt ad reprehenſores ſuos. Recte Gronovius emendat. Antea: *debilis curſor ſ.*
Cap. XVIII. a. *maligniſſima* Antea: *per malign.*: Lipſio et Gronov. omnium codicum iuſſu eiicientibus.

3. *trans mare*] inprimis in Lybia, Sicilia, ut ex Horat. I, 1. aliunde notum eſt. *aut tam luxurioſus — ſufficiat.* Cf. de Tranq. Animi VIII, 4.

4. *ſanitatem*] ſapientiam ſtoicam. *podagrae*: metaphorice h. l. ſumſerim, de quacunque imbecillitate. *verminatur*, pungit, et quaſi vermium more vexat. De podagrae punctiunculis inprimis in uſu eſt. Lipſius laudat Senec. ep. 79. 95. Pomponium veterem poetam apud Nonium c. I. n. 189.

Cap. XVIII. Non philoſophi vita, ſed praecepta ſuſpicienda et imitanda ſunt.

1. *Platoni — Zenoni*] Diogenes Laert. pluribus locis hoc confirmat: et nunc eſt res nota.

admodum ipſi viverent, ſed quemadmodum vivendum
eſſet. De virtute, non de me loquor: et quum vi-
tiis convicium facio, in primis meis facio. quum po-
tuero, vivam quomodo oportet. Nec malignitas me 2
iſta multo veneno tincta deterrebit ab optimis. ne vi-
rus quidem iſtud, quo alios ſpargitis, vos necatis,
me impediet, quo minus perſeverem laudare vitam,
non quam ago, ſed quam agendam ſcio, quo minus
virtutem adorem, et ex intervallo ingenti reptabun-
dus ſequar. Exſpectabo ſcilicet, ut quidquam male- 3
volentiae inviolatum ſit, cui ſacer nec Rutilius fuit,
nec Cato? Cur et aliquis non iſtis dives nimis videa-
tur, quibus Demetrius Cynicus parum pauper eſt?
Virum acerrimum, et contra omnia naturae deſide-
ria pugnantem, hoc pauperiorem, quam ceteri Cy-
nici, quod [b] quum ſibi interdixerint habere, interdixit
et poſcere, negant ſatis egêre! Vides enim? non
virtutis ſcientiam, ſed egeſtatis profeſſus eſt.

XIX. Diodorum Epicureum philoſophum, qui in-
tra paucos dies finem vitae ſuae manu ſuâ impoſuit,
negant ex decreto Epicuri feciſſe, quod ſibi gulam
praeſecuit. alii dementiam videri volunt factum hoc



b. *quum ſibi interdixerint habere — negant ſatis habere!* Gronovium ſequor: qui cum aliis exclamandi particula, *O virum ac.*, quae ap. Eraſm. eſt, eiecta, unam literam addidit, ut textui ſinceritatem ſuam reſtitueret. Antea enim: *interdixerit.* Nullo ſenſu. Omnes Cynici, recte addit Gronov., habere ſibi interdixerant, non ſolus Demetrius; ſolus autem poſcere. Ceterum *τo' bi*, quod Gronov. ante: *quum* invexit, ut non neceſſarium, omiſi.

2. *vos necatis*] vexatis et nocetis, quatenus a philoſophia abhorretis.

3. *Rutilius*] cf. ad Conſolat. ad Marc. 22, 2. *Demetrius Cynicus.* cf. ad de Provid. 3, 3.

Cap. XIX. Cauſae frivolae obiectionis, philoſophos non praeſtare, quae loquantur.

1. *Diodorum Epicureum*] Eius tantummodo noſter hic meminit, quantum equidem ſcio.

eius, alii temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bonâ conſcientiâ, reddidit ſibi teſtimonium vitâ excedens, laudavitque aetatis in portu et ad ancoram actae quietem, et dixit: (quid vos inviti audiſtis, quaſi vobis quoque faciendum ſit?)

*„Vixi, et quem dederat curſum fortuna, peregi.“*

2 De alterius vitâ, de alterius morte diſputatis, et ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem virorum, ſicut ad occurſum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim vobis, neminem videri bonum: quaſi aliena virtus exprobratio delictorum veſtrorum ſit. Inviti ſplendida cum ſordibus veſtris confertis, nec intelligitis, quanto id veſtro detrimento audeatis. Nam ſi illi qui virtutem ſequuntur, avari, libidinoſi, ambitioſique ſunt: quid vos eſtis, quibus ipſum nomen virtutis odio eſt? Negatis quemquam praeſtare quae loquitur, nec ad exemplar orationis
3 ſuae vivere. Quid mirum? quum loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempeſtates evadentia? quum refigere ſe crucibus conentur, in quas unusquisque veſtrûm clavos ſuos ipſe adigit? ad ſupplicium tamen acti ſtipitibus ſingulis pendent. Hi qui in ſe ipſi animadvertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus

Verſus eſt Virgilii notiſſimus Didonis, Aen. IV, 653. Senecae itaque tempore mortem ſibi homo, ut videtur, non ignobilis, conſciverit neceſſe eſt. *In portu — actae.* Lipſius de quiete et privato otio, tanquam ſe non immiſerit in reipublicae fluctus, intelligit; ratione loquendi e poetis ſatis nota, e. c. Horat. Od. II, 10. Navis enim, quae in portu eſt et in ancoris conſiſtit, in tuto eſt. Laudat Diodorum ut Stoicus.

3. *quum refigere — pendens*] Quum in eo ſint, ut crucibus, i. cupiditatibus ſuis ſe liberent, vos unice hoc agitis, ut his ipſis crucibus afficiamini, veſtra ſponte vosmet ipſos iis adigatis. Illi tamen ſi crucibus ſe liberare non poſſunt, ideoque poenas dare debent, propter unam cupiditatem puniuntur, quum vos

cibus diſtrahuntur: et maledici, in alienam contumeliam venuſti ſunt. [a] Crederem illis hoc vacare, niſi quidam ex patibulo ſuos ſpectatores conſpuerent.

XX. Non praeſtant philoſophi quae loquuntur? multum tamen praeſtant, quod loquuntur, quod honeſtâ mente concipiunt. [a] Nam ſi et paria dictis agerent, quid eſſet illis beatius? interim non eſt, quod contemnas bona verba, et bonis cogitationibus plena praecordia. Studiorum ſalutarium, etiam citra effectum, laudanda tractatio eſt. [b] Quid mirum, ſi non aſcendunt in altum ardua aggreſſi? ſed viros ſuſpice, etiamſi decidunt, magna conantes. Generoſa res eſt, 2
reſpicientem non ad ſuas, ſed ad naturae ſuae vires, conari alta, tentare, et mente maiora concipere, quam quae etiam ingenti animo adornatis effici poſ-



Cap. XIX. a. *Crederem illis hoc vacare, niſi quidam* — Sic optimi codd. et Eraſm., probante Gronov. Muretus dederat: *Crederem illis, niſi quidam*: libris non opitulantibus. Praecedentia: *hi qui in ſe ipſi a.* Gronovio ſuaſore ex apparatu Gruteri reduxi. Antea: *in ſe ipſos a.*

Cap. XX. a. *Nam ſi.* Eraſmum ſequor. Gronoviana al. *Nam quidem.*

b. *Quid mirum, ſi non aſcendunt in altum ardua aggreſſi? ſed viros ſ.* Sic locum bene reſtituit Lipſius e codice ſuo, praeterquam quod *viros* e coni. ſua dedit. In cod. enim erat: *vires.* Eraſmus habet: *Quid mirum, ſi non aſcendunt in altum? Ardui aggreſſus ad virtutes ſuſpice.*

vos multiplicem poenam dare cogamini. *Hi — conſpuerent.* Hi improbi homines ſunt *venuſti*, i. dicta iaciunt: ſed hoc non conſtantiâ animi faciunt, quum adeo a patibulatis ſciam peſſimis conſpui ſpectatores, quamvis maximis doloribus ſint diſtricti.

Cap. XX. Ad haec bona intentio philoſophorum praeclara ſuadentium laudanda eſt, ut deſint vires, paria dictis agendi. Locum hunc, in magnis etiam conari pulchrum eſſe, tractavit Cicero Orator. c. 1 et 2. Columell. de Re Ruſt. praefat. fin. Quinctil. X, 1. Appuleius in Floridis III. p. 353. Elm.

1. *honeſtâ*] virtutis ſtudioſâ. *praecordia*, i. animum, ut ap. Ovid. Heroid. 16, 134. *ſtudiorum ſalutarium*, philoſophiae. Laudat Lipſius ex Appuleio: Omnibus bonis in rebus conatus in laude, effectus in caſu eſt.

ſint. Qui ſibi hoc propoſuit: „Ego mortem eodem vultu audiam, quo [c] iubebo et videbo. ego laboribus, quanticunque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. ego divitias et praeſentes et abſentes aeque contemnam: nec, ſi alicubi iacebunt, triſtior; nec, ſi circa me fulgebunt, [d] animoſior. ego fortunam nec venientem ſentiam, nec recedentem. ego terras omnes tanquam meas videbo, meas tanquam omnium. ego ſic vivam, quaſi ſciam aliis me natum, et naturae rerum
3 hoc nomine gratias agam: quo enim melius genere negotium meum agere potuit? unum me donavit omnibus: uni mihi omnes. Quidquid habebo, nec ſordide cuſtodiam, nec prodige ſpargam. nihil magis poſſidere me credam, quam bene donata: non numero, nec pondere beneficia, nec ulla, niſi accipientis aeſtimatione, pendam. Nunquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis cauſa, omnia conſcientiae faciam: populo teſte fieri credam, quid-

c. *iubebo et* ex Eraſmo reduxi. Sic hyperbato liberabimus Senecam, qua vulgatâ eum oppreſſerat.

d. *animoſior* Eraſmus quoque in codd. inveniſſe videtur: in margine enim notavit: al. *animoſior*. Scripti tamen, ut et ipſe in textu, habent: *animo ducor*. Vnde Lipſius coniecit: *animo editior*, *vel diductior*.

2. *Qui ſibi hoc propoſuit*] Sunt ea omnia, quae ſequuntur dogmata, e doctrina Stoicorum repetita, quae ſaepe in libro hoc et praecedentibus iam memorata et tractata ſunt. *Ego mortem* — meam mihi obnuntiatam, ut Canus (de Tranq. An. 14.) *iubebo et videbo*, ut iudex aliis impoſitam. *nec ſi alicubi iacebunt*, nullo aut pravo uſu. *ego fortunam — recedentem.* Horat. Od. III, 29. *terras — omnium.* Stoicum enim ſe ſolum eſſe regem dixiſſe conſtat. Diog. Laert. VII, 122. *ego ſic — agam.* cf. ad II, de Ira 27, 3.

3. *quo — potuit?*] quanam meliori ratione mei curam gerere, res meas agere, potuit? *non numero — beneficia*, quae aliis tribuam. *accipientis*, ſi ſit beneficio dignus. *Nihil opinionis — faciam.* Lipſius laudat noſtrum de Ira III, 41, 2. Conſcientiae ſatisfiat: nihil in famam laboremus.

quidquid me [e]conſcio faciam. Edendi erit bibendique 4
finis, deſideria naturae reſtinguere, non implere alvum, et exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis et facilis, exorabor antequam roger, honeſtis precibus occurram. Patriam meam eſſe mundum ſciam, et praeſides deos: hos ſupra me, circaque me ſtare, factorum dictorumque cenſores. Quandocunque autem natura ſpiritum repetet, aut ratio dimittet, teſtatus exibo, bonam me conſcientiam amaſſe, bona ſtudia: nullius per me libertatem diminutam, [f]a nemine meam."

XXI. Qui hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: nae ille, etiamſi non tenuerit, magnis tamen excidet auſis. Vos quidem, qui virtutem cultoremque eius odiſtis, nihil novi facitis. nam et ſolem lumina aegra formidant, et averſantur diem ſplendidum nocturna animalia, quae ad primum eius ortum ſtupent, et latibula ſua paſſim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, et infelicem linguam bonorum exercete convicio: inſtate, com-

e. *conſcio.* Eraſmum et ſententiam ſequutus dedi. Vidit et Gataker ad Antonin. III. §. 4. p. 69. Antea: *neſcio.*
f. *a nemine meam.* Eraſinum et libros aliquot ſequor: i. e. Lipſio interprete: nulli in me ius fuit. Animo manſi erectus et liber.

4. *Edendi — exinanire*] Cf. Conſol. ad Helv. 9, 10. *Ego — facilis.* cf. de Otio Sap. XVIII, 4. *Patriam — ſciam.* cf. Cic. de fin. III, 19. *natura*, i. dii. *ratio dimittet*, ſuicidio.

Cap. XXI. Improborum calumnias alias retundit. Et in his ſunt plurima, quae ad Senecam traducendum dicta eſſe videantur ab eius inimicis. Quae bona habentur, ea quamvis ſint fortuita, et indifferentia, ſapiens non reſpuit, e. c. divitiae.

1. *tenuerit*] iter, curſum. *magnis — auſis*, Ovidiana locutione, Metam. II, 328. *timida lucis.* Aliquoties iam ſupra obſervavimus, noſtrum et in eo imitari poetas, quod adiectiva genitivis coniungat. Timidus procellae ap. Horat. Art. poet. 28. occurrit. *Gemite*, i. clamate. Sic gemit Bosporus ap. Horat. Od. II, 20, 14.

commordete: citius multo frangetis dentes, quam
2 imprimetis! „Quare ille philoſophiae ſtudioſus eſt,
„et tam dives vitam agit? quare opes contemnendas
„dicit, et habet? vitam contemnendam putat, et ta-
„men vivit? valetudinem contemnendam, et tamen
„illam diligentiſſime tuetur, atque optimam mavult.
„Et exſilium nomen vanum putat, et ait: Quid eſt
„enim mali, mutare regiones? et tamen, ſi licet,
„ſeneſcit in patria? Et inter longius tempus et bre-
„vius nihil intereſſe iudicat: tamen ſi nihil prohibet,
„extendit aetatem, et in multa ſenectute placidus vi-
3 „ret?“ Ait iſta debere contemni: non, ne habeat;
ſed ne ſollicitus habeat. non abigit illa a ſe: ſed ab-
euntia ſecurus proſequitur. Divitias quidem ubi tu-
tius fortuna deponet, quam ibi, unde ſine querela
reddentis receptura eſt? M. Cato quum laudaret Cu-
rium et Coruncanium, et ſeculum illud in quo cenſo-
rium crimen erat, paucae argenti lamellae, poſſide-
bat ipſe [a] quadringenties ſeſtertium: minus ſine dubio
quam

Cap. XXI. a. *quadringenties* Lipſii eſt coniectura, quae tamen digna viſa eſt, ut reciperetur: i. e. duo ferme milliones

3. *illa*] i. opes, vitam, valetudinem etc. *Contemni*, ſignificat itaque h. l. non ſummo loco haberi, magni non aeſtimari. Erat autem in vitiis Stoicorum, ut verbis aliam ac vulgarem vim dare solerent, ut vel e Cicerone notum eſt. Cf. ad de Conſtant. Sap. 3, 1. *M. Cato*, Uticenſis, ut ſequentia docent. Cato enim maior ſ. cenſorius, ſi haec deeſſent, hic bene locum haberet, quippe qui ap. Cic. in Catone mai. c. 13. 16. et *M' Curium*, et *Tiber. Coruncanium*, celeberrimos ſui aevi, i. tempore belli Pyrrhi, propter ſimplicitatem morum et paupertatem laudibus extollit. *cenſorium crimen*, Val. Max. II, 9, 4. explicat: Cornelium Ruffinum bis conſulem — Fabricius cenſor Senatu movit, quod decem pondo argentea vaſa haberet (conf. Liv. epit. lib. 14. Plutarch. Sulla, c. 1. ubi vid. Leopold.). Factum hoc eſt hoc ipſo ſeculo, de quo noſter loquitur, a. V. C. 479. *lamellae*, vid. ad Vit. Brevit. XII, 1.

quam Craſſus, plus tamen quam cenſorius Cato. Maiore ſpatio, ſi comparentur, proavum vicerat, quam a Craſſo vinceretur. Et ſi maiores illi obveniſſent opes, non ſpreviſſet. nec enim ſe ſapiens indignum ullis muneribus fortuitis putat. Non amat divitias, ſed mavult: non in animum illas, ſed in domum recipit: nec reſpuit poſſeſſas, ſed continet, et maiorem virtuti ſuae materiam ſubminiſtrari vult.

XXII. Quid autem dubii eſt, quin maior materia ſapienti viro ſit, animum explicandi ſuum in divitiis, quam in paupertate? quum in hac unum genus virtutis ſit, non inclinari, nec deprimi: in divitiis, et temperantia, et liberalitas, et diligentia, et diſpoſitio, et magnificentia, campum habeat patentem. Non contemnet ſe ſapiens, etiamſi fuerit minimae ſtaturae: eſſe tamen ſe procerum volet. et exilis corpore, ac amiſſo oculo valebit: malet tamen ſibi eſſe corporis robur. Et haec ita, ut ſciat eſſe aliud in ſe valentius. malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. 2
Quaedam enim, etiamſi in ſummam rei parva ſunt, ut

et

thal. Boruſſic. ſ. circa 400,000 aurei, a Friderico appellati (Lipſius: decies centena millia Philippicûm). Veritas coniecturae apparet ex comparatione ſubſequente, quum addit Seneca, magis victum ab eo proavum Catonem, quam a Craſſo ipſum. Atqui Craſſus bis millies poſſedit: iſ e quinquies tantum. Antea: *quadragies* i. plus quam 150 000 thal. Boruſſ. ſ. 30,000 aurei Fridericiani (Lipſius: centum millia Philippicûm): modica, ait Lipſius, vel exigua potius ſumma in Catonis Vticenſis illo aevo. Laudat Admiranda Romae, a ſe perſcripta II, cap. ultim.

Cap. XXII. Sapienti divitiae et omnia illa, quae indifferentia vocabant Stoici, ampliorem praebent materiam et campum, exercendi virtutem.

1. ***animum explicandi***] virtutes animi oſtendendi. ***diligentia***, in quaerendo et tuendo: ***diſpoſitio*** autem in collocando et adminiſtrando cernitur.

2. ***in ſummam rei***] i. ſi cum bono principali i. virtute comparantur. Sunt haec, ſecundum Stoicos, adiaphora, notante Lipſio e Diogene Laert. VII, 104. quae

nec

et ſubduci ſine ruina principalis boni poſſint, adiiciunt tamen aliquid ad perpetuam laetitiam, et ex virtute naſcentem. Sic illum afficiunt divitiae, et exhilarant, ut navigantem ſecundus et ferens ventus, ut dies bo-
3 nus, et in bruma ac frigore apricus locus. Quis porro ſapientum, noſtrorum dico, quibus unum eſt bonum virtus, negat etiam haec quae indifferentia vocamus, habere in ſe aliquid pretii, et alia aliis eſſe potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdam multum. Ne erres itaque, inter potiora divitiae ſunt. „Quid ergo," inquis, „me derides, quum eundem apud te locum habeant, quem apud
4 me?" Vis ſcire, quam non habeant eundem locum? mihi divitiae ſi effluxerint, nihil auferent, niſi ſemetipſas: tu ſtupebis, et videberis tibi ſine te relictus, ſi illae a te receſſerint. apud me divitiae aliquem locum habent: apud te, ſummum. ad poſtremum, divitiae meae ſunt: tu divitiarum es.

XXIII. Deſine ergo philoſophis pecuniâ interdicere. nemo ſapientiam paupertate damnavit. Habebit philoſophus amplas opes: ſed nulli detractas, nec alie-

nec ad felicitatem, nec ad infelicitatem conferunt: ut ſunt divitiae, ſanitas etc. Mox noſter ea appellat *indifferentia*, quae alias nominantur media. Cicero ea vocat producta, praepoſita, praecipua (*προηγμένα*), et reiecta (*ἀποπροηγμένα*) de Finib. III, 4, 16. illa aeſtimationem, *ἀξίαν*, *honorem*, habent, ideoque digna ſunt, quae appetantur, e. c. virtutes animi et corporis, et opes, gloria etc.; haec defugienda ſunt. Vſus dat iis nomen, ſive quum virtus, ſive quum malitia acceſſit. Plura dabit Lipſius in Manuduct. II, 21, 22.

Cap. XXIII. Philoſophus divitias admittet iisque bene utetur. Donabit quoque, ſed ex recta cauſa.

1. *nemo — damnavit*] i. nullus philoſophus praeſcripſit, ut, qui ad ſapientiam adſpirent, pauperes eſſe debeant. Loquendi ratio conſonat ad illam: damnari votis, ob-

alieno ſanguine cruentas, ſine cuiusquam iniuria partas, ſine ſordidis quaeſtibus, quarum tam honeſtus ſit exitus quam introitus, quibus nemo ingemiſcat, niſi malignus. In quantum vis, exaggera illas, honeſtae ſunt: in quibus quum multa ſint quae quisque ſua dicere velit, nihil eſt quod quisquam ſuum poſſit dicere. Ille vero fortunae benignitatem a ſe non ſub- 2
movebit, et patrimonio per honeſta quaeſito nec gloriabitur, nec erubeſcet. Habebit tamen etiam quo glorietur, ſi apertâ domo, et admiſſâ in res ſuas civitate, poterit dicere: Quod quisque ſuum agnoverit, tollat! O magnum virum, optime divitem, ſi opus ad hanc vocem conſonet! ſi poſt hanc vocem tantundem habuerit! ita dico, ſi tutus et ſecurus ſcrutationem populo praebuerit: ſi nihil quisquam apud illum invenerit, quo manus iniiciat: audacter et propalam erit dives. Sicut ſapiens nullum denarium in- 3
tra limen ſuum admittet, male intrantem: ita et magnas opes, munus fortunae, fructumque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim eſt, quare illis bonum locum invideat? Veniant, hoſpitentur. Nec iactabit illas, nec abſcondet. alterum [a]infruniti animi eſt;

Cap. XXIII. a. *infruniti.* Lipſius e ſuo cod. dedit. Lud. Carrio (Emendation. Lutet. 1584. lib. II. fol. 24.) ſic iam coniecerat. Antea: *infirmi.*

obſtringi ad vota ſolvenda. *malignus*, propter invidiam.

2. *per honeſta*] negotia; honeſte. Eſt autem noſtro familiaris mos, ut neutro plurali adiectivorum uti amet loco adverbiorum, vel ſubſtantivorum. *quo manus iniiciat*, ad res ſuas vindicandas. Eſt vocabulum proprium de eo, qui res ſibi vindicat, ut proprias. Liv. III, 43.

3. *infruniti animi*] i. inſolentis, ſtulti. In Gloſſis, ἀπειρόκαλος, laudante Lipſio, qui et noſtrum de Benef. III, 16, 2. Auli Gellii Noct. Attic. IV, 9. et Feſtum adhibuit et cum ἄφρων vel infrons (a frons, tis) com-

eſt; alterum timidi et puſilli, velut magnum bonum intra ſinum continentis. Nec, ut dixi, eiiciet illas e domo. Quid enim dicet? utrumne, inutiles eſtis:
4 an, Ego uti divitiis neſcio? Quemadmodum etiam ſi pedibus ſuis poterit iter conficere, eſcendere tamen vehiculum malet: ſic ſi poterit eſſe dives, volet: et habebit utique opes, ſed tanquam leves et avolaturas: nec ulli alii, nec ſibi graves eſſe patietur. Donabit. Quid erexiſtis aures? quid expeditis ſinum? Donabit, aut bonis, aut iis quos facere poterit bonos. Donabit cum ſummo conſilio, digniſſimos eligens: ut qui meminerit, tam expenſorum quam acceptorum rationem eſſe reddendam. Donabit ex recta et probabili cauſa. nam inter turpes iacturas malum munus eſt. Habebit ſinum facilem, non perforatum: ex quo multa exeant, nihil excidat.

XXIV. Errat, ſi quis exiſtimat facilem rem eſſe donare. Plurimum iſta res habet difficultatis, ſi modo conſilio tribuitur, non caſu et impetu ſpargitur. Hunc promereor, illi reddo: huic ſuccurro, huius miſereor. Illum inſtruo, dignum quem non [a] deducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo, quamvis deſit: quia etiamſi dedero, erit defuturum. quibusdam offeram, quibusdam etiam inculcabo.

Cap. XXIV. a. *deducat* i. deprimat. Sic codd. fere omnes. Antea: *diducat.*

comparavit. Occurrit et Macrob. Saturn. V, 1. extr.

4. *quid expeditis ſinum*] togae ad excipienda munera.

Cap. XXIV. Nec ulli bene ceſſit liberalitas, niſi ſapienti, a quo longe diſtat ſtudioſus ſapientiae: ille enim factis ſententiam, divitias utiles quidem, ſed bonum non eſſe, comprobat.

1. *Illum inſtruo — teneat*] Beneficiis pauperem orno, lautiorem ampilioremque facio, ne a paupertate inclinetur, neu deprimatur. Hanc liberalitatem noſtro propriam fuiſſe Iuvenalis V, 108. 109. et Martialis XII, 36, 8. qui non

bo. Non poſſum in hac re eſſe negligens: nunquam magis nomina facio, quam quum dono. „Quid? tu,“ 2
inquis, „recepturus donas?“ immo non perditurus. Eo loco ſit donatio, unde repeti non debeat, reddi poſſit. Beneficium collocetur, quemadmodum theſaurus alte obrutus: quem non eruas, niſi fuerit neceſſe. Quid? domus ipſa divitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad togatos vocat? hominibus prodeſſe natura iubet: ſervi liberine ſint, ingenui an libertini, iuſtae libertatis, an inter amicos datae, quid refert? ubicunque homo eſt, ibi beneficio locus eſt. Poteſt itaque pe- 3
cuniam etiam intra limen ſuum diffundere, et liberalitatem exercere: quae non quia liberis debetur, ſed quia a libero animo proficiſcitur, ita nominata eſt. Haec apud ſapientem nec unquam in turpes indignosque impingitur, nec unquam ita defatigata errat, ut non, quotiens dignum invenerit, quaſi ex pleno fluat. Non eſt ergo quod perperam exaudiatis, quae honeſte, forti-

non ita longe poſt Senecam floruerunt, a Lipſio laudati, docent. *inculcabo*, obtrudam, et vel invitis donabo. *nomina facio* commodo, do mutuum.

2. *togatos*] romanos cives, quibus toga uti tantum licuit. *libertini* i. manumiſſi, qui proinde ingenuis recte opponuntur. Ex hoc loco et aliis perſpicias, quod obiter moneo, quam vere Erneſti Sueton. Claud. XXIV explicaverit. Liberti ad dominum, libertini ad genus hominum referuntur: quod nunc notum eſt. *iuſtae — datae*. Iuſta libertas fuit, quae ſecundum leges data eſt ſervis, i. vindicta, cenſu, teſtamento. Hi tali modo manumiſſi plane pleneque erant liberi. Non iuſta libertas, inter amicos, in convivio, per epiſtolam data libertos adhuc vinculo quodam attribuit ſervituti: quin etiam deleri poterat. Lipſius ad Tac. Annal. XIII, 27. Cf. Adams *Handbuch der röm. Alterthümer*. Tom. I. p. 72. ſqq.

3. *Non eſt — exaudiatis*,] i. male interpretemini. *ſtudioſis ſapientiae*. Stoici, quibus virtus ſcientia eſt, vitium, ignorantia, diſtinguunt inter *ſtudioſum* (*σπουδαῖον*), qui operam adhuc dat,

fortiter, animoſe, a ſtudioſis ſapientiae dicuntur: et
4 hoc primum attendite: Aliud eſt, ſtudioſus ſapien-
tiae: aliud, iam adeptus ſapientiam. Ille tibi dicet:
„Optime loquor, ſed adhuc inter mala volutor pluri-
ma. Non eſt, quod me ad formulam meam exigas:
quum maxime facio me et formo, et ad exemplar in-
gens attollo. ſi proceſſero, quantum propoſui, exige;
ut dictis facta reſpondeant. „Aſſecutus vero humani
boni ſummam, aliter tecum aget, et dicet:“ Primum,
non eſt, quod tibi permittas de melioribus ferre ſen-
tentiam. mihi iam, quod argumentum eſt recti, con-
5 tigit, malis diſplicere. Sed ut tibi rationem reddam,
quam nulli mortalium invideo, audi, quid promittam,
et quanti quaeque aeſtimem. Divitias nego bonum
eſſe: nam ſi eſſent, bonos facerent. nunc quoniam
quod apud malos deprehenditur, dici bonum non pot-
eſt; hoc illis nomen nego. ceterum et habendas eſſe,
et utiles, et magna commoda vitae afferentes, fateor.

XXV. Quid ergo eſt? quare illas non in bonis numerem, et quid in illis praeſtem aliud, quam vos, quoniam inter utroſque convenit habendas, audite. Pone in opulentiſſima me domo, pone ubi aurum argentumque in promiſcuo uſu ſit: non ſuſpiciam me ob iſta, quae etiam ſi apud me, extra me tamen ſunt. In ſublicium pontem me transfer, et inter egentes ablice: non ideo tamen me deſpiciam, quod in illorum numero conſideo, qui manum ad ſtipem porrigunt. quid enim ad rem, an fruſtum panis deſit, cui non

dat, et *eruditum* (*πεπαιδευμένον*), qui iam adeptus eſt ſapientiam. Lipſius in Manud. II, 1.

C. XXV. Continuatio.

1. *praeſtem*] oſtendam, proferam iis utens. *In ſublicium pontem.* Saepius ut ſedes mendicorum iſte pons Tiberi impoſitus, ideoque hominum praetereuntium frequentia celebratus commemoratur apud Veteres: e. c. Ovid. Ibi. 418. Martial. X, 5. Iuvenal. XIV, 134. IV. 116. De ponte ſublicio cf. Adleri deſcriptionem Romae, p. 36.

non deeſt mori poſſe? Quid ergo eſt? domum illam ſplendidam malo, quam pontem. Pone in inſtrumentis ſplendentibus, et delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quod mihi molle erit amiculum, quod purpura in conviis meis ſubſternetur. Nihilo miſerior ero, ſi laſſa cervix mea in manipulo foeni acquieſcet, ſi ſuper Circenſe tomentum, per ſarturas veteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo eſt? malo quid mihi animi ſit oſtendere, [a]praetextatus et chlamydatus, quam nudis ſcapulis aut ſemitectis. Vt omnes mihi dies ex voto cedant, novae gratulationes prioribus ſubtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incurſionibus variis, nulla omnino hora ſine aliqua querela ſit: non ideo me dicam inter miſerrima miſerum, non ideo aliquem exſecrabor diem. proviſum eſt enim a me, ne quis mihi ater dies eſſet. Quid ergo eſt? malo gau-



Cap. XXI. a. *praetextatus et chlamydatus*. Hanc lectionem in codd. reperiri apud Grut. et Lipſium in propatulo eſt. Sententia etiam agnoſcit. Praeſtantiſſima haud dubie praeferam, ait noſter, iis, quae ſunt minoris pretii aut viliſſima. Iam vero et *praetextam et chlamydem* fuiſſe praeſtantiorum veſtium genera, conſtat. Cf. Ernaſti Clav. Cic. De *praetextatus* una codd. ſcriptura eſt, quam Lipſius immerito mutavit in: *pexatus*: maior varietas occupat in codd. alteram vocem: *clamidatus*, *candidatus*, *camiſatus*, *cauſeatus*, *cauſinatus* (ap. Muretum), *gauſapatus*, quae poſterior Lipſio placuit. *Candidatus* habet Eraſm. Facile intelligis, omnes has voces vel aberrationes, vel inepta interpretamenta li-

2. *molle amiculum:*] e meliore lana confectae veſtes coenatoriae, et ſaepe purpureae, et ſtragulae et pulvilli, ſ. triclinaria, quae Plin. N. H. IX, 36. e dibapha tyria iam vulgo facta oſtendit. *Circenſe tomentum* villi lanaeque breves et paleae ſectaque ſtramenta, ad inferciendas culcitas adhibita a pauperibus, qui ſ. ludis Circenſibus tali tomento uſi ſunt, ſ. in Circo ſactis indormierunt. Martial. XIV, 159. 160.

3. *Vt omnes*] i. etiam ſi o. *proviſum — eſſet*. Omnia illa ut a fortuna profecta inter in-

4 dia temperare, quam dolores compeſcere. Hoc tibi ille Socrates dicet: „Fac me victorem univerſarum gentium: delicatus ille Liberi currus triumphantem usque ad Thebas a ſolis ortu vehat: iura reges Perſarum petant: me hominem eſſe tum maxime cogitabo, [b] quum Deus undique conſalutabor. Huic tam ſublimi faſtigio coniunge protinus praecipitem mutationem: in alienum imponar ferculum, exornaturus victoris ſuperbi ac feri pompam: non humilior ſub alieno cur-
5 ru agar, quam in meo ſteteram." Quid ergo eſt? vincere tamen, quam capi malo. Totum fortunae regnum deſpiciam: ſed ex illo, ſi dabitur electio, molliora ſumam. Quidquid ad me venerit, bonum fiet: ſed malo faciliora ac iucundiora veniant, et minus vexatura tractantem. Non eſt enim quod ullam exiſtimes eſſe ſine labore virtutem, ſed quaedam virtutes ſtimu-

brariorum eſſe. Eliminavi proinde Lipſii fetus: *Pexatus et ganſapatus* e textu. Mox: *aut ſemitectis* e codd. bene eruit Lipſius. Ap. Eraſmum deſunt.

b. *quum Deus undique conſalutabor.* Egregie reſtituit Lipſius (Elector. II, 9.). Eraſmus habet: *cum Diis undique conſultabo.* Pravo aut nullo ſenſu.

indifferentia numero; ideoque ſive bene ſive male mecum egerit fortuna, ratio et ſapientia mihi omnia, quocunque modo ceciderint, bona et candida facient. *ater dies* i. infelix, infauſtus.

4. *ille*] celeberrimus. *delicatus — vehat.* Triumphos ducam per totum terrarum orbem, Bacchi more, quem Thebis, Boeotiae urbe oriundum, domitis Indis, in urbem patriam rediiſſe triumphantem conſtat, e. c. ex Ovidii Metam. etc. Eſt res tritiſſima. *delicatus*, molliſſime exornatus, gemmeus aureusque. *reges Perſ.* vt potentiſſimi in Oriente, praeſertim Socratis tempore, quum reges magni nominarentur. Socratem haec loqui inducit, quoniam ut omnis philoſophiae, ita ſtoicae pater praedicabatur. Verbo tantum moneo, mentionem *ferculi*, currus, ut mox ipſe explicat, ad morem Imperatorum romanor. triumphantium translatam eſſe, parum atticum.

5. *Non eſt — virtutem:*] hoc iam ex eo patet, quod virtus diſci debet, ſecundum Stoi-

ſtimulis, quaedam fraenis egent. Quemadmodum cor-
pus in proclivo retineri debet, in ardua impelli: ita
quaedam virtutes in proclivi ſunt, quaedam clivum ſub-
eunt. An dubium ſit, quin eſcendat, nitatur, obluctetur 6
patientia, fortitudo, perſeverantia, et quaecunque alia du-
ris oppoſita virtus eſt, et fortunam ſubigit? Quid ergo?
non aeque manifeſtum eſt per devexum ire liberalitatem,
temperantiam, manſuetudinem? In his continemus ani-
mum, ne prolabatur: in illis exhortamur, incitamusque.
Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas, [c]quae im-
pugnatae fiunt fortiores: divitiis illas diligentiores, quae
ſuſpenſum gradum ponunt, et pondus ſuum ſuſtinent.

XXVI. Quum hoc ita diviſum ſit, malo has in uſu
mihi eſſe, quae exercendae tranquillius ſint; quam
eas, quarum experimentum ſanguis et ſudor eſt. Er-
go non ego, inquit ſapiens, aliter vivo quam loquor,
ſed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum
ad aures veſtras pervenit: quid ſignificet, non quae-
ritis. „Quid ergo inter me ſtultum, et te ſapientem
intereſt, ſi uterque habere volumus?“ Plurimum. Di-
vitiae enim apud ſapientem virum in ſervitute ſunt:
apud ſtultum in imperio. ſapiens divitiis nihil permit-
tit: vobis divitiae omnia. Vos, tanquam aliquis vo- 2



c. *quae impugnatae fiunt fortiores.* Eraſmi et all. librr. bona lectio, quam tamen haud multum abeſt Lipſius, quin poſtponat Graeciſmo: *pugnare ſunt fortiores:* hoc eſt, ſimplicius contortiori.

Stoicos. Aliter ſenſit II de Ira XIII, 3 ubi videſis. *Sed quaedam — egent.* illae in rebus trepidis et adverſis, hae in proſperis. Bene laudat Lipſius Epiſtol. 66. fin. ſed noſter in ſeqq. ſententiam ſuam ipſa ſatis dilucide expoſuit.

C. XXVI. Diſcrimen inter divitem ſtultum i. nulla philoſophia excultum, et ſapientem. Sequitur admonitio ad virtutem ſuſpiciendam.

1. *ſanguis et ſudor eſt:*] quae nonniſi in rebus aſperis exerceri poſſunt: quas nonniſi ſanguine, ut inter tormenta, et ſudore, multo labore, oſtendere et probare poſſumus. *habere* divitias. *Divitiae.* cf. ſupra Cap. XXII, 4.

biſ aeternam poſſeſſionem earum promiſerit, aſſueſci-
tis illis, et cohaeretis: ſapiens tunc maxime paupertatem meditatur, quum in mediis divitiis conſtitit.
Nunquam imperator ita paci credit, ut non ſe praeparet bello: quod etiamſi non geritur, indictum eſt.
Vos domus formoſa, tanquam nec ardere nec ruere
ᵃ poſſit, inſolentes vos opes, tanquam periculum
omne tranſcenderint, maioresque ſint quam quibus
conſumendis ſatis virium habeat fortuna, obſtupefa-
3 ciunt! Otioſi divitiis luditis, nec providetis illarum
periculum: ſicut barbari plerumque incluſi, et ignari
machinarum, ſegnes laborem obſidentium ſpectant, nec
quo illa pertineant, quae ex longinquo ſtruuntur, in-
telligunt. Idem vobis evenit: marcetis in veſtris re-
bus, nec cogitatis, quot caſus undique immineant,
iamque pretioſa ſpolia laturi. Sapienti quisquis abſtu-
lerit divitias, omnia illi ſua relinquet: vivit enim prae-
4 ſentibus laetus, futuri ſecurus. „Nihil magis," So-
crates inquit, „aut aliquis alius, cui idem ius adver-
ſus humana atque eadem poteſtas eſt, perſuaſi mihi,
quam ne ad opiniones veſtras actum vitae meae fle-
cterem. Solita conferte undique verba: non convi-
ciari vos putabo, ſed vagire velut infantes miſerri-
mos." Haec dicet ille, cui ſapientia contigit: quem
animus

Cap. XXVI. 1. *poſſit, inſolentes vos opes.* Sic diſtinxi, ſententia poſtulante. Antea: *poſſit, inſolentes, v.* At opes epithèto non bene carere poſſunt, deinde allocutio eſſe nequit, quum ſequitur: *obſtupefaciunt.* Coniungo itaque *opes* cum τῷ *inſolentes*, magnae.

2. *meditatur*] praeparat ſe exercetque ad paupertatem aequo animo ferendam. *quod — indictum eſt*, quoniam mox geri poteſt. Argutius hoc dictum eſſe, facile intelligas.

3. *ſicut barbari — intelligunt.*] Apposite laudat Lipſius Iulii Caeſaris Comment. B. G. II, 30. et Tacit. Annal. 12.

4. *cui idem — eſt*] atque Socrati. *opiniones* falſas et improbas. *Solita — verba* h. e. conviciamini. *cui ſapientia contigit*, quocum ſapientia coniuncta eſt.

animus vitiorum immunis increpare alios, non quia
odit, ſed in remedium, iubet. Adiiciet his illa: „Exi- 5
ſtimatio me veſtra non meo nomine, ſed veſtro mo-
vet. odiſſe et laceſſere virtutem, bonae ſpei eiuratio eſt.
Nullam mihi iniuriam facitis; ſicut ne diis quidem hi,
qui aras evertunt: ſed malum propoſitum apparet,
malumque conſilium, etiam ubi nocere non potuit.
Sic veſtras allucinationes fero, quemadmodum Iupiter
optimus maximus ineptias poëtarum: quorum alius illi
alas impoſuit, alius cornua: alius adulterum illum in-
duxit, et abnoctantem: alius ſaevum in deos, alius 6
iniquum in homines: alius raptorum ingenuorum cor-
ruptorem, et cognatorum quidem: alius parricidam,
et regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil
aliud actum eſt, quam ut pudor hominibus peccandi
demeretur, ſi tales deos crediddiſſent. Sed quamquam
iſta me nihil laedant, veſtrâ tamen vos moneo cauſâ:
ſuſpicite virtutem. Credite his, qui illam diu ſecuti, 7
magnum quoddam ipſos, et quod in dies maius appa-
reat, ſequi clamant. Et ipſam ut deos, et profeſſo-



5. *bonae ſpei eiuratio,*] abdicatio. Val. Max. II, 7, 7. Lipſius confert de Benef. VI, 4, 2. averſari et eiurare ius fasque —, et Feſtum: eiuratio ſignificat, non poſſe id, quod deſideratur, praeſtari. *allucinationes*, convicia ficta. *Iupiter*. Similia occurrunt de Conſtant. Sap. VI, 2. de Benef. VII, 7. —

6. Mythologica, quae ſequuntur, notiora ſunt, quam ut iis longius immoremur. Ledam conveniſſe fingitur in cygnum mutatus, Europam cornua gerens: adulteravit Alcmenam. Saevus fuit in Saturnum, quem exſecuit, et Vulcanum, quem praecipitavit e coelo; Ganymedem, Trois filium, cognati propter ſtirpis auctorem Dardanum (Hom. Il. υ, 215.) cum Iove, rapuit etc. *favete linguis:* quum favorem, applauſumve indicandi cauſa in uſu erat, tum in ſacris faciendis a ſacerdote iis, qui aderant, ſilentium, ne verba mali ominis dicerent, imperabatur, *εὔφημ' ἔστω, εὐφημεῖτε*. Poſtremo ſenſu noſter hoc vocab. ſacrum interpretatus eſt. Non hoc volo, ut faveatis bonis, ſed ut de iis ſileatis. Sic bene exponit Lipſ.

eſſe eum, invicem mutuum alentes ſtuporem, affirmatis. [a] Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgavit, omnique honeſtiorem curiâ reddidit! Proclamat: „Quis iſte furor? quae iſta inimica diis hominibusque natura eſt? infamare virtutes, et malignis ſermonibus ſancta violare? Si poteſtis, bonos „laudate: ſi minus, tranſite. Quod ſi vobis exercere „tetram iſtam licentiam placet, alter in alterum incurſitate. nam quum in coelum inſanitis, non dico 2

 „ſacri-

Cap. XXVII. a. *Ecce Socrates ex illo — reddidit! Proclamat* etc. Hac diſtinctione Senecam a crimine negligentiae liberavimus. Conf. not. Antea: *Ecce — reddidit, proclamat* etc. Omitto ineptas coniecturas, eo nomine cuſas, ut, quae ad Socratem vivum ſpectare non poterant, ad Senecam ipſum referrentur.

linteo: laurus et lucerna, illa vaticinii ſ. enthuſiasmi, haec luſtrationis ſignum. *divinum*, inſtinctum divino numine.

2. *Socrates.*] Quae hic Socratem inducit noſter loquentem, ſunt haud dubie praeclara et eo digna. Difficultas tamen haud exigua exiſtit ex eo, quod §. 5. anachronismi occurrunt, omnem orationis probabilitatem funditus evertentes. Proinde fuere, qui ea ad Senecam, tamquam ſua perſona loquentem retulerint: quamquam omnia haec continuo filo cohaerent, nec a Seneca ſatis decore dici poſſunt: *o vos — contigetis*, et cap. 28. *at ego ex alto proſpiciens* etc., quae adeo capiti 24, 4. aperte adverſantur. Hactenus bene refutat Lipſius, iſtam opinionem. At quum ipſe ad proſopopoeiam doctius quam aptius confugit, nullam loco, ut ipſe innuit, conclamato, opem attulit. Quare tandem a calumniis, quas Athenaeus (Dipnoſophiſt. V, 16 ſqq. p. 325. ed. Schaeffer.) in Platonem aliosque philoſophos effundit, (*πάντ' οὖν ψεύδονται οἱ φιλόσοφοι*, ait, *καὶ πολλὰ παρὰ τοὺς χρόνους γράφοντες οὐκ αἰσθάνονται*) excuſationem petivit. Enimvero his argutiis recte carebimus: ſaniore enim interpunctione inſtituta locus facilis eſt ad expediendum: modo non illud: *ex illo carcere* ad: *proclamat* referatur. „Ad iſtam procacitatem veſtram, ait Seneca, reprimendam adducam vobis hominem, qui multa ſublimia et dixit et magno animo exſequutus eſt. Ecce Socrates nunc vobis adeſt ex illo carcere! Proclamat

„ſacrilegium facitis, ſed operam perditis. Praebui
„ego aliquando Ariſtophani materiam iocorum: tota
„illa mimicorum poëtarum manus in me venenatos ſa-
3 „les ſuos effudit. Illuſtrata eſt virtus mea, per ea
„ipſa, per quae petebatur. produci enim illi et tenta-
„ri expedit: nec ulli magis intelligunt quanta ſit,
„quam qui vires eius laceſſendo ſenſerunt. Duritia
„ſilicis nulli magis, quam ferientibus, nota eſt. Prae-
„beo me non aliter, quam rupes aliqua in vadoſo
„mari deſtituta, quam fluctus non deſinunt undecun-
„que moti ſunt verberare: nec ideo aut loco eam mo-
„vent, aut per tot aetates crebro incurſu ſuo conſu-
4 „munt. Aſſilite, facite impetum: ferendo vos vin-
„cam. In ea, quae firma et inſuperabilia ſunt, quid-
„quid incurrit, malo ſuo vim ſuam exercet. Proinde
„quaerite aliquam mollem cedentemque materiam, in
„quam tela veſtra figantur. Vobis autem vacat alie-
„na ſcrutari mala, et ſententias ferre de quoquam?
„Quare hic philoſophus laxius habitat, quare hic lau-
„tius coenat? Papulas obſervatis alienas, ipſi obſiti
5 „plurimis ulceribus. Hoc tale eſt, quale ſi quis pul-
„cher-

mat etc." Iam vero omnes anachroniſmi, proſopopoeiae et excuſationes evaneſcunt. Ex alto enim Socrates proſpicit, retundens procaces illos ſapientiae contemtores. *Praebui — effudit.* Cf. Xenoph. Sympoſ. VI, 6 ſqq. Oeconom. II, 3. In primis ab Ariſtophane, in Comoedia, Nubes (Νεφέλαι) inſcripta, Eupoli et Amipſia exagitatum conſtat Socratem. cf. Schol. ad Ariſtoph. Nub. 96. 129. Fabricii Bibl. Graec. Vol. II. p. 363. 445. 409. Menag. ad Diogen. Laert. II, 28. Cauſae vero huius irriſionis continebantur eo, quod Socrates iuvenis Sophiſtarum, quos potiſſimum exagitandos ſibi ſumerent Comici, ſcholas frequentaret, et poſtea Euripidis, quicum Comici itidem depugnarunt, amicus eſſet. Egregie cauſas haſce, primus, niſi fallor, expoſuit Tychſen, Profeſſ. Gotting. (*Bibliothek der alten Literatur u. Kunſt. St.* I. p. 41 ſqq. *mimicorum* i. comicorum.

„cherrimorum corporum naevos aut verrucas deri„deat, quem foeda ſcabies depaſcitur. Obiicite Pla- 6
„toni, quod petierit pecuniam: Ariſtoteli, quod ac„ceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod „conſumſerit: mihi ipſi Alcibiadem et Phaedrum ob„iectate. O vos [b] uſu maxime felices, quum primum „vobis imitari vitia noſtra contigerit! Quin potius „mala veſtra circumſpicitis, quae vos ab omni par„te confodiunt, alia graſſantia extrinſecus, alia in vi„ſceribus ipſis ardentia? Non eo loco res humanae „ſunt, etiamſi ſtatum veſtrum parum noſtis, ut vobis „tantum otii ſuperſit, ut in probra meliorum agitare „linguam vacet.

XXVIII. „Hoc vos non intelligitis, et alienum „fortunae veſtrae vultum geritis: ſicut plurimi quibus „in circo aut in theatro deſidentibus, iam funeſta do„mus eſt, nec annuntiatum malum. At ego ex alto „proſpiciens, video quae tempeſtates aut immineant „vobis, paulo tardius rupturae nimbum ſuum, aut iam „vicinae vos ac veſtra rapturae, propius acceſſerint. „Quid porro? nonne nunc quoque (etiamſi parum ſen„titis) turbo quidem animos veſtros rotat, et involvit, „fugientes petenteſque eadem, et nunc in ſublime al„levatos, nunc in infima alliſos rapit? **** [a]."

b. *uſu* Lipſius et Gronovius hic adhaeſerunt. Ille emendat: *O vos iſti*: hic, *O vos tum maxime felices!* Nam *uſu* i. experiendo, hic parum aptum eſt. Fortaſſe eam ob cauſam totum hoc eiecerat Muretus. Sed *uſu* eſt hic, ut ſaepius, i. q. eo caſu, ſi hoc fieret, tum.

Cap. XXVIII. a. Hic eſſe lacunam, haud parvam, patet. Hinc ſigna lacunae apponi iuſſimus. Lipſio praeeunte Opuſculum de Otio aut Seceſſu Sapientis ſeiunximus, quippe a toto argumento omnino alienum.

5. *Platoni*] dum navigat in Siciliam, ad Dionyſium et Dionem. Lipſius. Diog. Laert. III, 3. quaedam habet, quae huc referas. *Ariſtoteli — acceperit* ab Alexandro M. *Democrito — neglexerit*. cf. ad VI de Provident. §. 1. *Epicuro — conſumſerit*. Diog. Laert. X, 7.

Cap. XXVII. Continuatio.

# ADDENDA ET CORRIGENDA.

p. 2. nott. col. 2. l. ult. poſt ruina inſeras: §. 5.

— 5. V. L. lin. 17. leg. *perimunt*, non: *percimunt*.

— 6. nott. col. 1. l. 12. loco ἔρω leg. ἔσω.

— 8. V. L. lin. antep. leg. Heuſing.

— 14. l. 8. leg. quum, loco cum.

— 16. l. 12. loco cum leg. quum.

— 20. nott. col. 2. lin. 17. leg. obſedit.

— 26. nott. col. 1. l. 6. leg. liberorum. ib. nott. col. 2. lin. 1. leg. eclectico.

— 39. nott. col. 2. l. 5. poſt: nota inſeras: *uxor* flagranti crimine comprehenſa, ideoque adultera et tantopere impudica, ut mortem adeo contemneret, modo libidini ſuae indulgere poſſit.

— 43. l. 10. leg. quae non ſunt irae, non m. etc. deleta vocula: et cum media interpunctione.

— 46. l. 18. leg. quum.

— 47. l. 8. leg. quum.

— 57. nott. col. 2. l. 7. leg. Muſonii. 60. V. L. l. 3. l. τῷ.

— 86. V. L. l. 17. poſt invitans addas: cf. Erneſti ad Sueton. Claud. 39. b.

— 87. l. 20. leg. quum voles.

— 93. nott. col. 1. l. 7. leg. quam. ibid. l. 13. inſeras: cf. ad C. XI, 1. de. Conſt. Sap.

— 113. nott. col. 1. l. 10. leg. non nimis. col. 2. l. 7. dele: in contrarium — flectamus.

— 129. l. 7. dele virgulam poſt: pedes. nott. col. 1. l. 7. inſeras poſt Platon. in Sympoſio.

— 142. V. L. l. 1. leg. Servus.

— 143. V. L. lin. antepen. inſeras: eadem loquendi ſeries occurrit de Conſt. Sap. C. IX, 2.

— 145. l. 12. leg. deſinat.

— 148. nott. col. 1. l. 20. dele 8.

— 152. nott. col. 2. l. 2. poſt inſerendae addas: e Stobaei Florileg. tit. 21. (p. 386. Schow.)

— 154. V. L. l. 6. leg. gravius quod vulneri.

— 156. l. 26. lege: unica reſtat ex.

— 157. l. 14. Poſt merentur addas: cf. Heynii Opuſc. acad. Vol. IV. p. 492. not. b.

— 158. l. 14. leg. ne haec.

p. 169.

p. 169. V. L. l. 5. poſt. teſtatur addas: cf. Fr. Eberh. Rambachii de Mileto Diſſertat. ibid. nott. col. 2. lin. ult. Poſt deſendam addas: Iuvabit egregiam Heynii diſſertationem de vett. coloniar. iure eiusque cauſis comparaſſe. Opuſcul. acad. Vol. I. p. 290—330.

— 179. l. 21. leg. quum famem. ibid. nott. col. I. l. 5. add. Sunt haec petita e Claudii Pollionis (memor. a Plin. Epp. VII, 31.) opere *ἀπομνημονευμάτων Μυσωνίου* ad exemplum Xenophonteum conſcripto. Haec eſt Wyttenbachii ſententia, quam expoſuit in diſſ. de Muſonio Ruſo, philoſopho ſtoico, Amſtelaed. 1783. Fabric. Bibl. Gr. Voll. III. p. 566. Harles.

— 181. nott. col. 2. l. b. poſt Rhet. 1. addas: cf. Heynii Opuſcul. acad. Vol. IV. p. 424 ſq.

— 182. col. 2. l. 5. poſt lanam addas: idoneum.

— 183. nott. col. 1. lin. antep. addas: cf. Schneideri additamenta ad Vlloae commentarium de America meridion. et auſtral. germanice verſum p. 377 ſqq. ibid. col. 2. nott. lin. ult. dele marmora et repone: uniones (*λίθοι* ap. Graec. cf. D'Orville ad Chariton. p. 531. ed. Lipſ.) Horat. Odd. III, 24, 47. et ſeq. § 7.

— 186. l. 9. loco decet lege: dicet.

— 189. V. L. l. 3. leg. Ratio, deleta interpunctione media.

— 203. nott. col. 2. l. 6. addas: cf. Heynii Opuſc. acad. Vol. I. p. 133. not.

— 205. l. ult. leg. 794, quum.

— 206. L. 6. leg. auxilium pet.

— 207. nott. col. 2. lin. antep. poſt eaque addas: ſeverior.

— 233. l. ult. addas poſt corruptus: erat, usque ad Gronovium, qui eum perſanaſſe videri poteſt: *forus* eſt tabula luſoria ſ. alveus: *provocatis* i. laceſſitis, arceſſitis, quaeſitis. De re cf. Sueton. Calig. 24. Dio Caſſ. 59, 10, 11. In Albano, villa ſua teſſeris ac alea luſit, aliasque huiusmodi occupationes provocavit i. quaeſivit. In omnibus ſequutus eſt Gronov. codd.: unum *το* et ante: huiusmodi induxit.

— 246. V. L. lin. ult. leg. omina.

— 254. nott. col. 2. l. 6. addas: inſcripta, de Originibus tirocinii ap. Romanos. 1794. Vinar. Initiatos eſſe myſteriis Liberi, ſ. liberalibus, pueros eodem die, quo togam liberam ſumerent, docet Vir ille Cel.

— 257. V. L. l. 11. leg. fit, non: ſit.

— 259. nott. col. 1. l. 1. leg. vero, non: veto.

— 269. l. 13. leg. Gracchana veſtigia, etc.

— 281. l. 4. leg. dominii. cf. ad de Conſt. Sap. 13. b. e Gronovii certa amendatione.

— 283. l. 2. leg. vetuſtate.

— 291. nott. col. 2. fin. addas: *Sed ne mater — valuiſſet* i. e. nec illa ſuffragationem atque auctoritatem ſuam adhibuiſſet pro filio, niſi et ipſa certa fuiſſet, eum hoc honore dignum eſſe.

— 320. l. 5. leg. exſilium. ib. l. 19. leg. ad arbitr.

— 337. nott. col. 1. l. 7. leg. *νεῦσιν*.

p. 345. nott. col. 1. l. 15 et 16. lege: Heliaea-conſtituta. ib. col 2. l. 9. poſt excluſis addas: cf. Heynii Opuſc. acad. IV. p. 76 ſqq.

— 355. l. 3. lege: arſerunt; pulcherrim[illegible] o. monumentum alius laudaverit etc. interpunctione mutata. ibid. l. 8. comparaverant.

— 358. l. antep. ſuffixos iuſtitia: interpunctionem mutavi, quum antea eſſet: ſuffixos: iuſtitia. Graves enim aliis eſſe coguntur nulla alia re, niſi iuſtitia.

— 369. nott. col. 2. l. 6. addas: cf. infra p. 518. not.

— 399. nott. col. 1. l. ult. addas: T. VIII. p. 237. Hutten.

— 401. nott. col. 2. l. 4. poſt referas claudatur parentheſis.

— 403. l. 7. leg. exiguo.

— 404. l. 11. demiſerit, non: dimiſerit.

— 405. l. 16. vaenalia.

— 415. l. 1. leg. hunc.

— 420. col. 2. nott. l. 10. dele: plura.

— 427. l. 10. leg. reſpondeo.

— 428. nott. col. 1. l. 3. leg. erat.

— 430. nott. col. 2. l. 4. leg. diſceſſit Chalcidem. ib. l. 7. poſt bip. addas p. 102.

— 433. V. L. l. 3. ſcribatur: αι, ib. l. 5. poſt Clementia add. Plato librum Πολιτικὸς inſcriptum,

— 445. l. 11. perniciem.

— 452. nott. col. 2. l. 2. poſt amicus addatur: Meſſala.

— 473. nott. col. 2. l. 7. poſt erant addatur: ſervi.

— 500. V. L. l. 4. leg. ap. non: ab.

— 510. V. L. l. 2. leg. reſtituit Gronov.

— 513. nott. col. 2. l. 6. poſt Delphos inſeras: T. IX. p. 239. Hutt. Heynii Opuſc. acad. Vol. III. p. 103. ibid. l. 11. in textu tollatur comma poſt agitatio.

— 514. nott. col. 1. l. 12. leg.. ibiq. Bentley.

— 516. nott. col. 1. l. 6. leg. praeparabant.

— 532. nott. col. 2. l. 11. leg. qui ferrum ſqq. exc.

K
005641250
Digitized by Google